

II. INTERNATIONAL ANKARA SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS

CONFERENCE BOOK

EDITOR | ASSOC. PROF. SECIL KARTOPU

II. INTERNATIONAL ANKARA SCIENTIFIC STUDIES
CONGRESS

DECEMBER 06-08, 2024

ANKARA, TURKIYE

EDITOR: ASSOC. PROF. SECIL KARTOPU

COPYRIGHT © 2024

BY ARCENG CONGRESS ORGANIZATION

PUBLISHING COMPANY LIMITED

ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED, DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS, WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUBLISHER, EXCEPT IN THE CASE OF BRIEF QUOTATIONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER NONCOMMERCIAL USES PERMITTED BY COPYRIGHT LAW. ASESS CONGRESS ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY THE PUBLISHING ETHICS RULES.

ARCENG PUBLICATIONS – 2024©

18.12.2024

ISBN: 978-625-97514-1-2

CONGRESS ID

CONFERENCE TITLE

II. INTERNATIONAL ANKARA SCIENTIFIC
STUDIES CONGRESS

DATE AND PLACE

DECEMBER 06-08, 2024

ANKARA, TURKIYE

ORGANIZATION

ARCENG (ACADEMIC EVENTS – CONFERENCE – CONGRESS)

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, Russian

ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

CHAIRMAN OF THE ORGANIZING BOARD

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. CENGİZ SAHİN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ELMAN QULIYEV

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HUSEYİN BOZ

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AYSEGÜL TURK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MERVE ERSAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ERGÜN AKTURK

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Sadrettin YUKSEL

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SECİL KARTOPU

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. AHMET CİHAN BULUNDU

ADİYAMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. Aynurə ƏLİYEVƏ

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

DR. MARIUS LOLEA

UNIVERSITY OF ORADEA (ROMANIA)

Dr. SOOBIA SAEED

TAYLORS UNIVERSITY (MALAYSIA)

Dr. ULKER BAXSIYEVA

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Lect. Fatma EKINCI

ABDULLAH GUL UNIVERSITY (TURKIYE)

COORDINATOR

AYSEL UNAL

CHAIRMAN OF THE SCIENCE COMMITTEE

SCIENCE BOARD

Prof. Dr. AHMET VECDI CAN

ULUSLARARASI VIZYON UNIVERSITY (NORTH MAKEDONIA)

Prof. Dr. Ahmet FEYZI

ANKARA MUZIK VE GUZEL SANATLAR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ALAATTIN ESEN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ALI OSMAN ALAKUS

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ALI RIZA MOTORCU

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ALI SELCUK

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ALI YAKICI

GAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ARZU KARACA

MUNZUR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ASIM KART

MEHMET AKIF ERSOY UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ATABEY KILIC

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ATILLA DOL

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BANU YAZGAN INANC

TOROS UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Barış KARAELEMA

ANKARA MUZİK VE GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. BASAK HANEDAN

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. BERRABAĞ HAMZA MADJİD

ÜNİVERSİTESİ OF RELİZANE (CEZAYİR)

Prof. Dr. BEKİR KOCADAS

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Birsen CEKEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. BULENT KARA

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Cengiz SENGÜL

Akdeniz ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. DENİZ YENGIN

CANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Dündar YENER

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Ekrem CAUSEVIC

ZAGREB ÜNİVERSİTESİ (KROATIA)

Prof. Dr. Elif Asude TUNCA

LEFKE AVRUPA ÜNİVERSİTESİ (KKTC)

Prof. Dr. ELVAN YALÇINKAYA

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. EMRULLAH FATİS

AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. ERKAN GOKSU

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. FATİH BASBUG

AKDENİZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Fevzi KASAP

YAKIN DOĞU UNIVERSITY (KKTC)

Prof. Dr. GURER GULSEVIN

DOKUZ EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HAKKI CIFTCI

CUKUROVA UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HALIS ADNAN ARSLANTAS

ESKİSEHIR OSMANGAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Haluk ZULFIKAR

ISTANBUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Hasan Tahsin SUMBULLU

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HAVA SELCUK

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HAYATI BESIRLI

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HURIYE TEKIN ONUR

MANİİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. IOSEFINA BLAZSANI BATTO

AZERBAIJAN UNIVERSITY OF LANGUAGES (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. ILKAY SAHIN

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ILYAS KARABIYIK

AYDIN ADNAN MENDERES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Karim MİRZAEI

TEBRİZ İSLAMİ SANATLAR UNIVERSITY (Iran)

Prof. Dr. KASIM KARAMAN

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. KAYA YILDIZ

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. KOSHERBAYEVA AIGERIM

ABAY KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY (KAZAKISTAN)

Prof. Dr. MEHMET ALI SALAHLI

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITYSI (TURKIYE)

Prof. Dr. MEHMET KAYGUSUZOGLU

HASAN KALYONCU UNIVERSITYSI (TURKIYE)

Prof. Dr. MEHMET MUSTAFA YUCEL

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MEHMET SERKAN UMUZDAS

TOKAT GAZIOSMANPASA UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MERDACI SLIMANE

Djillali Liabes University of Sidi Bel Abbés (ALGERIA)

Prof. Dr. METIN KILIC

DUZCE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Merziyye NECEFOVA

MILLI ILIMLER AKADEMISI (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. MINE KAYA KEHA

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MUKADDER BOYDAK OZAN

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Mustafa AKSOY

MUNZUR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MUSTAFA METE

GAZIANTEP UNIVERSITY (TURKIYE)

PROF. DR. NAZIM IBRAHIM USKUP

KRIL METODI UNIVERSITY (MACEDONIA)

Prof. Dr. Nazira TASHPOLATOVA

OZBEKISTAN GAZETECILIK VE KITLE ILETISIM UNIVERSITY (OZBEKISTAN)

Prof. Dr. Necati DEMIR

GAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. NEVZAT TOPAL

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. NURETTIN KONAR

HALIC UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. OKTAY BEKTAŞ

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. RECEP DUNDAR

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. REMZI KILIC

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

PROF. DR. SELAHATTIN AVSAROGLU

NECMETTIN ERBAKAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SERCAN DEMIRGUNES

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SIBEL KAHRAMAN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SNEZANA BILIC

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY (MAKEDONIA)

Prof. Dr. Süreyya TEMEL

KOCAELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SENGUL KOCAMAN

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. TURHAN CETIN

GAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. TURKAN ERDOGAN

PAMUKKALE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. UGUR BUYUK

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. UNAL SENTURK

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. QASIM HACIYEV

AZERBAIJAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. Veysel BOZKURT

ISTANBUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. VIOLETA MADZOVA

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY (MAKEDONIA)

Prof. Dr. YAHYA MUSTAFA KESKIN

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. YENER ÖZEN

ERZINCAN BINALI YILDIRIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. A. Bahadır DARI

YALOVA UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ABDULLAH KARATAŞ

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AHMET KURTOGLU

BANDIRMA ONYED EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AHMET MAZLUM

SVAS CUMHURİYET UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AHU TANERI

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Aydın ZOR

AKDENİZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. BAYRAM POLAT

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. BURCU UZUM

KOCAELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. CANTURK CANER

KUTAHYA DUMLUPINAR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Cüneyt COŞKUN

KASTAMONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. CAGDAS UMIT YAZGAN

NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Edina SOLAK

ZENİCA ÜNİVERSİTESİ (BOSNA HERSEK)

Assoc. Prof. EHSAN RASOILINEZHAD

UNIVERSITY OF TEHRAN (IRAN)

Assoc. Prof. Elman CEFERLI

NAHCIVAN DEVLET UNIVERSITESI (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. Emrah LEHIMLER

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Faik ELEKBER

MILLI ILMILER AKADEMISI (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. Fayruza H. GARİPOVA

BASKURT BESERİ BİLİMLER ENSTITUSU (RUSYA)

Assoc. Prof. GOKCE ABDURREZZAK PELERI

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Gülnaz SATTAROVA

Ozbekistan Edebiyat ve Folklor Bilimler Akademisi (OZBEKISTAN)

Assoc. Prof. HIDIR ONUR

MANISA CELAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HICRAN OZLEM ILGIN

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITYSI (TURKIYE)

Assoc. Prof. IBRAHIM OZTURK

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Lidiya ABUBAKIROVA M.

AKMULLA DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY (RUSSIA)

Assoc. Prof. MAHMUT CITIL

GAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Marlan NEGIZBAYEVA

EL-FARABI KAZAK MILLI UNIVERSITY (KAZAKISTAN)

Assoc. Prof. MEHMET ALI EROGLU

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MEHMET BUĞRA OZHAN

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MEHMET GUNGOR

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MERYEM ARSLAN

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MUHAMMAD JEHANGIR

ABDUL WALI KHAN UNIVERSITY (PAKISTAN)

Assoc. Prof. MUSTAFA TUYSUZ

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. NİZAMÜLMÜLK GÜNEŞ

MARMARA UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. NURHAN ATALAY

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ORCUN BOZKURT

MUSTAFA KEMAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. OZCAN DEMIR

GAZIANTEP UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. OZGUR ALTINDAĞ

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. OZLEM ARDA

ISTANBUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SELMAN ABLAK

CUMHURİYET UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SERKAN ŞENOCAK

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. SEVILAY KAHRAMANOGLU YILDIZ

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SONGUL KARABATAK

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SUKRAN KARACA

SIVAS CUMHURİYET UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Tahir ŞAHBAZOV

MILLI ILIMLER AKADEMISI (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. TAMER TURGUT

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. ULHAK CIMEN

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. VICTORIA ROCACIUC

INSTITUTE OF CULTURAL HARITAGE (MOLDOVA)

Assoc. Prof. VOLODYMYR MESHCHERIAKOV

STATE BIOTECHNOLOGICAL UNIVERSITY (UKRAINE)

Assoc. Prof. Yıldız SADETTİN

BAGDAT UNIVERSITY (IRAK)

Assoc. Prof. YUSUF ARSLAN

BATMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Zafer LEHIMLER

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ZELIHA TEKIN

MUS ALPARSLAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Zoya Nikolaevna KIRILLOVA

KAZAN FEDERAL UNIVERSITY (RUSSIA)

Assoc. Prof. ZUHAL AKMESE

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. AHMET AYTAC

AYDIN ADNAN MENDERES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ARZU BOZDAG TULUM

MALATYA TURGUT OZAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. AYHAN ATIGAN

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. AYSUN BEYDOLA

YAKIN DOĞU UNIVERSITYSI (KKTC)

Assist Prof. BARIS AYDIN

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. BUSRA YARANOGLU

BALIKESIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. CEBRAİL TURNA

NIGDE OMER HALISDEMİR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. CETİN TAN

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. DOSS PARIMALA

UNIVERSITY OF DELHI (INDIA)

Assist Prof. DR. DINOOP K

MAHATMA GANDHI UNIVERSITY (INDIA)

Assist Prof. FRANCISCO JAVIER PALACIOS-HIDALGO

UNIVERSITY OF CÓRDOBA (SPAIN)

Assist Prof. ELIF SELCAN OZTAY

VAN YUZUNCU YER UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. FATMA ALASLAN

YAKIN DOĞU UNIVERSITYSI (KKTC)

Assist Prof. GAMZE AKKAYA

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. GULSAH GURKAN

TURGUT OZAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. HIDAYET DIKICI

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. HULUSI YILMAZ

NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ISMAIL HAKKI TEKINER

ISTANBUL SABAHATTIN ZAIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. Imran UZUN

KOCAELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. MEENAKSHI INGOLE

UNIVERSITY OF DELHI (INDIA)

Assist Prof. MUHAMMAD FAISAL

TOP-TECH AL INSTITUTE OF TECHNOLOGIES (PAKISTAN)

Assist Prof. MURAT BUĞRA TAHALI

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. Nuran MALTA-MUHAXHERI

PRISTINE UNIVERSITY (KOSOVA)

Assist Prof. OGUZ HAN OZTAY

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITESI (TURKIYE)

Assist. Prof. OKTAY KIZKAPAN

NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITESI (TURKIYE)

Assist Prof. PELIN ERTEKIN

INONU UNIVERSITESI (TURKIYE)

Assist Prof. Perizat ERTEYAVA

IGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITESI (TURKIYE)

Assist Prof. SERHAT ERDEM

ATATURK UNIVERSITESI (TURKIYE)

Assist Prof. TUBA DEMIREL

HASAN KALYONCU UNIVERSITESI (TURKIYE)

Dr. ABDULLAH KILICARSLAN

KTO KARATAY UNIVERSITESI (TURKIYE)

Dr. Ahmet AKALIN

RADYO VE TELEVIZYON UST KURULU (TURKIYE)

Dr. AHMET DEMIREL

NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITESI (TURKIYE)

Dr. Damelia SADYKOVA

KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJI UNIVERSITESI (KAZAKISTAN)

Dr. ESMERAY KARATAS

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITESI (TURKIYE)

Dr. GULSHAD SAIKENOVA

KAZAK MILLI KIZLAR PEDAGOJI UNIVERSITESI (KAZAKISTAN)

Dr. Karlygash ASHIRKHANOVA

ATIRAV UNIVERSITESI (KAZAKISTAN)

Dr. MAJA VIZJAK

FACULTY OF ECONOMICS AND TOURISM MIJO MIRKOVIC (CROATIA)

Dr. Özgür YILMAZKOL

TURKIYE RADYO TELEVIZYON KURUMU (TURKIYE)

Dr. Sanabar DJUMANOVA

OZBEKISTAN GAZETECILIK VE KITLE ILETISIM UNIVERSITY (OZBEKISTAN)

Dr. Zabarjad BABAJANOVA

OZBEKISTAN GAZETECILIK VE KITLE ILETISIM UNIVERSITY (OZBEKISTAN)

Dr. Züleyha ZOR

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

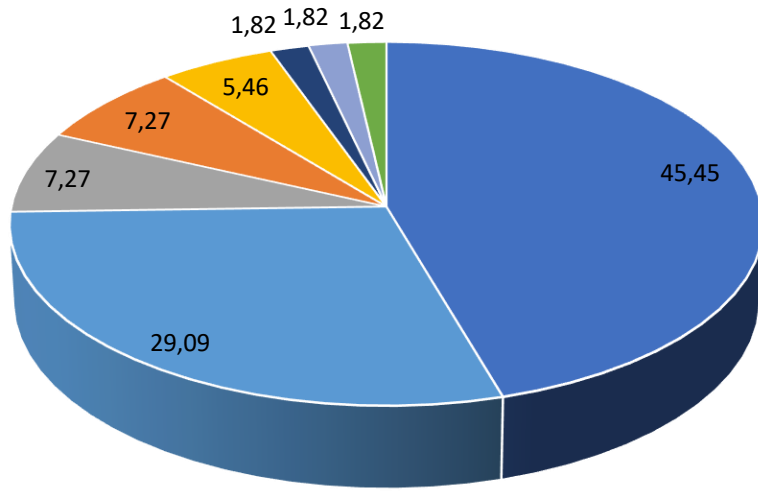
II. International Ankara Scientific Studies Congress
December 06-08, 2024, Ankara, Türkiye
CONFERENCE STATISTICS

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	25	45,45%
AZERBAIJAN	16	29,09%
INDONESIA	4	7,27%
PAKISTAN	4	7,27%
ROMANIA	3	5,46%
IRAK	1	1,82%
KAZAKHISTAN	1	1,82%
MOROCCO	1	1,82%
TOTAL	55	100%

II. International Ankara Scientific Studies Congress
December 06-08, 2024, Ankara, Türkiye
CONFERENCE STATISTICS

- TURKIYE
- AZERBAIJAN
- INDONESIA
- PAKISTAN
- ROMANIA
- IRAK
- KAZAKHISTAN
- MOROCCO

**II. INTERNATIONAL
ANKARA SCIENTIFIC STUDIES
CONGRESS**

**DECEMBER 06-08, 2024,
ANKARA, TURKIYE**

**FACE TO FACE
CONFERENCE PROGRAM**

**CONFERENCE PLACE: Anemon Kent Ankara Hotel
Kavaklıdere/Çankaya / ANKARA**

**07.12.2024
SATURDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR
Dr. Dr. Sema GÜMÜŞ**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Erhan KILINÇ Prof. Dr. Recep YÜCEL Prof. Dr. Şebnem YÜCEL	Selçuk Üniversitesi Kırıkkale Üniversitesi	AN EVALUATION ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT AND THEORIES OF INTERNATIONAL TRADE
Yerkebulan NURLANULY Shukırbek RYSBAY	Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi	PLANT LEAF DISEASE DETECTION BASED ON MOBILENET ARCHITECTURE
Prof. Dr. Recep YÜCEL Assoc. Prof. Erhan KILINÇ	Kırıkkale Üniversitesi Selçuk Üniversitesi	THE CONTRIBUTION OF AHILIK ORGANIZATION TO BUSINESS AND PROFESSIONAL ETHICS
Semanur KADİM	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	IMPORTANT STEPS TAKEN IN THE RENEWAL OF MODERN TURKISH POETRY AND AN EXAMINATION OF IMPORTANT PERSONS IN THIS CONTEXT
SABINA MALIKOVA Prof. Dr. BÜLENT KARA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	AZERBAIJAN VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE ENERJİ PROJELERİ BOYUTU

07.12.2024
SATURDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 2
POSTER PRESENTATION

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Özge Can NİYAZ ALTINOK Fırat ŞİMŞEK Cangül YILMAZOĞLU Salih ÇOLAK Şeyma ÜSTÜN Latif YİĞİT Musa BERKİTEN Mutluhan KAYNAK Şevket KÜÇÜKER Kardelen DİNÇARSLAN Muhammed Salih BALUNAK Kıvanç PALAZOĞLU Semih DEMİREL	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	DETERMINATION OF COFFEE CONSUMPTION HABITS OF CONSUMERS IN TURKEY

**II. INTERNATIONAL
ANKARA SCIENTIFIC STUDIES
CONGRESS**

**DECEMBER 06-08, 2024,
ANKARA, TURKIYE**

**ONLINE
CONFERENCE PROGRAM**

08.12.2024

SUNDAY / 13:30-15:30

SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR

Assoc. Prof. Hicran Özlem ILGIN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Koray KAÇAR	MEB	FOREIGN LANGUAGE SKILLS IN ENGLISH TEST IN TRANSMISSION FROM PRIMARY EDUCATION TO SECONDARY EDUCATION EXAM
Assoc. Prof. Derya ÖZCAN GÜLER Mehmet GÖKDOĞAN	Uşak Üniversitesi	ANALYSIS OF USAK TALES WITHIN TERMS OF EDUCATION ROOT VALUES
Assoc. Prof. Hicran Özlem ILGIN Meral KURTULMUŞ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELEDE ŞİDDET UYGULAYANLARA YÖNELİK POLİTİKALAR; AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Assoc. Prof. Nagihan TANIK ÖNAL Assoc. Prof. Nezh ÖNAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	PRE-SERVICE PRESCHOOL TEACHERS' VIEWS ON ELECTRONIC MATERIAL-BASED COMPUTER-FREE CODING EXPERIENCES IN SCIENCE EDUCATION
Ayşenur AKGÜL Dr. Fatih AYDEMİR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi TBMM	POPULATION OF ADIYAMAN DURING THE DEMOCRATIC PARTY PERIOD (1950-1960)
AYNUR BADALOVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	ETHICAL FORM OF SPEECH AND RULES OF ETIQUETTE
Assoc. Prof. Nagihan TANIK ÖNAL Assoc. Prof. Nezh ÖNAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	STEM EDUCATION FOR CHILDREN FROM TEACHERS' PERSPECTIVES: A PHENOMENOLOGICAL STUDY
AYNUR BADALOVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	IMPORTANCE AND ROLE OF SPEECH STYLE
Murad Mohamed Abdulsamad ABDULSAMAD Prof. Dr. Mehmet KORKMAZ		ORGANIZATIONAL COMMITMENT PERCEPTIONS OF TEACHERS WORKING IN KIRKUK
Assist. Prof. Emre ŞEN	Çankırı Karatekin Üniversitesi	FROM CULTURAL PAST TO FUTURE: TRADITIONAL ART AND CONTEMPORARY ILLUSTRATION
Prof. Dr. Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	BİR KÜLTÜREL MİRAS ÖRNEĞİ OLARAK ARGUVAN TÜRKÜLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ
Assist. Prof. Emre ŞEN	Çankırı Karatekin Üniversitesi	THE PLACE OF TRADITION IN CONTEMPORARY THOUGHT

**08.12.2024
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR
Zohaib Hassan Sain**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Zohaib Hassan Sain	Superior University	CORE ELEMENTS OF DIGITAL ACADEMIC LEADERSHIP IN HIGHER EDUCATION: A COMPREHENSIVE REVIEW
Assoc. Prof. MƏMMƏDOVA KÖNUL ƏLƏDDİN QIZI	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	WAYS OF FORMING SPIRITUAL AND MORAL VALUES IN AZERBAIJANI LANGUAGE LESSONS ON THE BASIS OF TOPICS
Aynur Murad gizi Namazova	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	MAIN CHARACTERISTIC DETAILS OF NOUNS AND ADJECTIVES IN OGUZ DIALECTS
Assoc. Prof. MƏMMƏDOVA KÖNUL ƏLƏDDİN QIZI	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	SCIENTIFIC-DIDACTIC FUNDAMENTALS OF WORK BASED ON THE LISTENING MATERIALS
Federika Agustina Feliska Aurelia Graciela Valentin Febriani Jennifer Amanda Putri Stefanie Chrestella Dudy Effendy	Widya Dharma University Pontianak	PERCEPTION OF STUDENTS IN PONTIANAK REGARDING THE IMPLEMENTATION OF MANAGEMENT COMPUTERIZATION USING MICROSOFT EXCEL APPLICATIONS IN MANAGING INVENTORY DATA IN TRADING COMPANIES
Amsal Saba Hendry Sanjaya Kelvin Veuri Fernando Wilson Fransiskus Dudy Effendy	Widya Dharma University Pontianak	PENGARUH IMPLEMENTASI SISTEM INFORMASI AKUNTANSI BERBASIS KOMPUTER TERHADAP PRODUKSI DAN PERSEDIAAN BAHAN KEDAI KOPI DI PONTIANAK
Dr. Irina-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest	ANALYZING A POEM THE SWIMMER BY SAKUTARO HAGIWARA
Assoc. Prof. NASEEM AKHTER	Shaheed Benazir Bhutto Women University	VIOLENCE AGAINST WOMEN AND ISLAMIC TEACHINGS
Tio Rafael Christine Angella Justin Hadi Dwiputra Viola Meiyandri Michele Angella Dudy Effendy	Universitas Widya Dharma Pontianak	THE INFLUENCE OF WIDYA DHARMA STUDENT PREFERENCES ON SOMETHING BRAND PURCHASING DECISIONS
Dr. Irina-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest	ANALYZING A POEM ON JOURNEY BY SAKUTARO HAGIWARA
Billi Devid Sen Eliera Liu's Ravilia Gilbert Nichola Phoea Kimberly Howell	Universitas Widya Dharma Pontianak	ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF PRODUCT, PRICE, MENU VARIETY, AND PROMOTION ON PURCHASING DECISIONS AT CW COFFEE PONTIANAK

Suni Aprilia Dudy Effendy		
------------------------------	--	--

08.12.2024
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 3/ MODERATOR
Prof. Dr. Fulya ÖNER ARMAĞAN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Fulya ÖNER ARMAĞAN Mehmet Enes KAHRAMAN	Erciyes Üniversitesi	TEACHER CANDIDATES' OPINIONS ON EARTHQUAKE AWARENESS
Prof. Dr. ELMAN QULIYEV	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	THE SUBJECT CIRCLE OF MAKHTUMGULU FARAGI LYRICS
Prof. Dr. Fulya ÖNER ARMAĞAN Assoc. Prof. Mustafa HAMALOSMANOĞLU	Erciyes Üniversitesi	DRAWING THE FAULT LINE FROM THE DRAWINGS OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES
Prof. Dr. ELMAN QULIYEV	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	THEME AND IDEA OF THE POEM "VAZI- AZADI" BY DEVLATMAMMAD AZADI
Dr. ULKER BAHSIYEVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	A STUDY OF THEME AND IDEAL CHARACTERISTICS OF NIZAMI GANJAVI'S CREATIVITY "KHAMSA "
Assoc. Prof. AYGUN AHMADOVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	ALAVIYYA BABAYEVANIN IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE STORY GENRE
Dr. ULKER BAHSIYEVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	TEACHING OF HURUFI TRAINING IN THE CREATIVITY OF NASIMI (BASED ON THE RESEARCH OF M. IBRAHIMOV)"
Gunel Shefiyeva Elkhan	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	ACADEMIC WRITING
Assoc. Prof. AYGUN AHMADOVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	ARTISTIC CREATIVITY OF SULEYMAN SANI AKHUNDOV
Lect. Müzeyyen AKSÖZ ŞEN	Çankırı Karatekin Üniversitesi	IN PURSUIT OF RHYTHM AND BALANCE: THE AESTHETICS OF ART AND ARCHITECTURE
Gunel Shefiyeva Elkhan	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	LANGUAGE LEARNING VERSUS LANGUAGE ACQUISITION

08.12.2024
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 4 / MODERATOR
Assoc. Prof. ROZINA KHATTAK

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Fatima-ezzahrae BAMMOU Rachid BOUFERRA Mohamed ESSALEH Lahcen ESSALEH	Cadi Ayyad University	IMPROVEMENT OF EARTH BUILDING MATERIALS: CHARACTERIZATION OF SOIL AND BENTONITE STABILIZATION
Major Gheorghe GIURGIU Prof. Dr. MED. Manole COJOCARU	Deniplant-Aide Sante Medical Center Titu Maiorescu University	THE DOUBLE ROLE OF NUTRIENTS IN IMMUNITY
F.SH. AHMADOVA L.A. BALAYEVA DI SUN XIAOZHOU	Baku State University	PHOTOLUMINESCENCE BEHAVIOR of InSe THIN FILMS UNDER INTENSE LASER EXCITATION
ADILƏ QULIYEVA ADƏM QIZI	Naxçıvan Dövlət Universiteti	WAYS TO USE BIOMASS AS AN ENERGY SOURCE
Assoc. Prof. ROZINA KHATTAK	Shaheed Benazir Bhutto Women University	ADVANTAGES OF WALNUT SHELLS IN ENVIRONMENTAL APPLICATIONS
QARDASHBEYOVA NAILE ADEM	Naxçıvan Dövlət Universiteti	PROCESSES OCCURRING IN BIOLOGICAL SYSTEMS AS A RESULT OF IMPACT OF RADIATION ENERGY
Assoc. Prof. ROZINA KHATTAK	Shaheed Benazir Bhutto Women University	ENVIRONMENTALLY FRIENDLY INNOVATIONS IN SOLAR TECHNOLOGY

08.12.2024

SUNDAY / 13:30-15:30

SESSION: 1 HALL: 5 / MODERATOR

Assist. Prof. Nesrin ÇAKICI

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Sevil JAHED Prof. Dr. Asena SOYLUK Prof. Dr. İdil AYÇAM	Gazi Üniversitesi	THE ROLE OF INDUSTRY 5.0 IN DISASTER RISK REDUCTION: AN APPROACH TO CLIMATE CHANGE ADAPTATION
Belkıs TÜRKMEN Assoc. Prof. Esmâ ATASOY	Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	ERGENLİK DÖNEMİ İRRASYONEL İNANIŞLAR VE EBEVEYNLER ARASINDAKİ İLİŞKİ
Sevda HAJEBRAHİMİ Prof. Dr. Önder AYDIN	Gazi Üniversitesi	EXAMINATION OF 19TH-CENTURY TABRİZ HOUSES IN THE CONTEXT OF WESTERNIZATION AND MODERNIZATION
Assist. Prof. Nesrin ÇAKICI	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	VIBRIO PARAHAEMOLYTICUS CONTAMINATION IN SEAFOOD
Sevil JAHED Prof. Dr. Asena SOYLUK Prof. Dr. İdil AYÇAM	Gazi Üniversitesi	TURKEY'S CLIMATE CHANGE MITIGATION POLICIES: STRATEGIES AND ACTION PLANS
Assist. Prof. İhsan AKEREN Assist. Prof. Zahide AKEREN	Bayburt Üniversitesi	EXAMINING THE RELATIONSHIPS AMONG NURSING STUDENTS' SELF- REGULATION SKILLS, PERCEIVED CLINICAL STRESS, AND CLINICAL PRACTICE SUCCESS
Assist. Prof. Nesrin ÇAKICI	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	SHIGELLA spp. CONTAMINATION in FOODSTUFFS
Assist. Prof. Zahide AKEREN	Bayburt Üniversitesi	USE OF REFLEXOLOGY IN DIABETIC FOOT TREATMENT

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
Erhan KILINÇ Recep YÜCEL	AN EVALUATION ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT AND THEORIES OF INTERNATIONAL TRADE	1
Erhan KILINÇ Recep YÜCEL Şebnem YÜCEL	THE CONTRIBUTION OF AHILIK ORGANIZATION TO BUSINESS AND PROFESSIONAL ETHICS	11
Yerkebulan NURLANULY Shukirbek RYSBAY	PLANT LEAF DISEASE DETECTION BASED ON MOBILENET ARCHITECTURE	20
Semanur KADİM	THE STEPS TAKEN IN THE MODERNIZATION OF MODERN TURKISH POETRY AND THE ANALYSIS OF IMPORTANT PERSONALITIES IN THIS CONTEXT	30
SABINA MALIKOVA BÜLENT KARA	AZERBAYCAN VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE ENERJİ PROJELERİ	39
Özge Can NİYAZ ALTINOK Fırat ŞİMŞEK Cangül YILMAZOĞLU Salih ÇOLAK Şeyma ÜSTÜN Latif YİĞİT Musa BERKİTEN Mutluhan KAYNAK Şevket KÜÇÜKER Kardelen DİNÇARSLAN Muhammed Salih BALUNAK Kıvanç PALAZOĞLU Semih DEMİREL	DETERMINATION OF COFFEE CONSUMPTION HABITS OF CONSUMERS IN TURKEY	46
KORAY KAÇAR	FOREIGN LANGUAGE SKILLS IN ENGLISH TEST IN TRANSMISSION FROM PRIMARY EDUCATION TO SECONDARY EDUCATION EXAM	65
Derya ÖZCAN GÜLER Mehmet GÖKDOĞAN	ANALYSIS OF UŞAK TALES WITHIN TERMS OF EDUCATION ROOT VALUES	67
Hicran Özlem ILGIN Meral KURTULMUŞ	KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELEDE ŞİDDET UYGULAYANLARA YÖNELİK POLİTİKALAR; AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	68
Nagihan TANIK ÖNAL Nezih ÖNAL	PRE-SERVICE PRESCHOOL TEACHERS' VIEWS ON ELECTRONIC MATERIAL-BASED COMPUTER-FREE CODING EXPERIENCES IN SCIENCE EDUCATION	79
Nagihan TANIK ÖNAL Nezih ÖNAL	STEM EDUCATION FOR CHILDREN FROM TEACHERS' PERSPECTIVES: A PHENOMENOLOGICAL STUDY	86
Ayşenur AKGÜL Fatih AYDEMİR	TBMM POPULATION OF ADIYAMAN DURING THE DEMOCRATIC PARTY PERIOD (1950-1960)	93
AYNUR BADALOVA	ETHICAL FORM OF SPEECH AND RULES OF ETIQUETTE	95
AYNUR BADALOVA	IMPORTANCE AND ROLE OF SPEECH STYLE	98

Murad Mohamed Abdulsamad Mehmet KORKMAZ	ORGANIZATIONAL COMMITMENT PERCEPTIONS OF TEACHERS WORKING IN KIRKUK	101
Emre ŞEN	FROM CULTURAL PAST TO FUTURE: TRADITIONAL ART AND CONTEMPORARY ILLUSTRATION	110
Emre ŞEN	THE PLACE OF TRADITION IN CONTEMPORARY THOUGHT	117
Zohaib Hassan Sain	CORE ELEMENTS OF DIGITAL ACADEMIC LEADERSHIP IN HIGHER EDUCATION: A COMPREHENSIVE REVIEW	122
MƏMMƏDOVA KONUL ƏLƏDDİN QIZI	WAYS OF FORMING SPIRITUAL AND MORAL VALUES IN AZERBAIJANI LANGUAGE LESSONS ON THE BASIS OF TOPICS	123
MƏMMƏDOVA KONUL ƏLƏDDİN QIZI	SCIENTIFIC-DIDACTIC FUNDAMENTALS OF WORK BASED ON THE LISTENING MATERIALS	131
Aynur Murad gizi Namazova	MAIN CHARACTERISTIC DETAILS OF NOUNS AND ADJECTIVES IN OGUZ DIALECTS	135
Federika Agustina Feliska Aurelia Graciela Valentin Febriani Jennifer Amanda Putri Stefanie Chrestella Dudy Effendy	PERCEPTION OF STUDENTS IN PONTIANAK REGARDING THE IMPLEMENTATION OF MANAGEMENT COMPUTERIZATION USING MICROSOFT EXCEL APPLICATIONS IN MANAGING INVENTORY DATA IN TRADING COMPANIES	137
Amsal Saba Hendry Sanjaya Kelvin Veuri Fernando Wilson Fransiskus Dudy Effendy	PENGARUH IMPLEMENTASI SISTEM INFORMASI AKUNTANSI BERBASIS KOMPUTER TERHADAP PRODUKSI DAN PERSEDIAAN BAHAN KEDAI KOPI DI PONTIANAK	138
Irina-Ana DROBOT	ANALYZING A POEM THE SWIMMER BY SAKUTARO HAGIWARA	147
NASEEM AKHTER	VIOLENCE AGAINST WOMEN AND ISLAMIC TEACHINGS	148
Tio Rafael Christine Angella Justin Hadi Dwiputra Viola Meiyandri Michele Angelia Dudy Effendy	THE INFLUENCE OF WIDYA DHARMA STUDENT PREFERENCES ON SOMETHINC BRAND PURCHASING DECISIONS	149
Irina-Ana DROBOT	ANALYZING A POEM ON JOURNEY BY SAKUTARO HAGIWARA	150
Billi Devid Sen Eliera Liu's Ravilia Gilbert Nichola Phoea Kimberly Howell Suni Aprilia Dudy Effendy	ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF PRODUCT, PRICE, MENU VARIETY, AND PROMOTION ON PURCHASING DECISIONS AT CW COFFEE PONTIANAK	155
Fulya ÖNER ARMAĞAN Mehmet Enes KAHRAMAN	TEACHER CANDIDATES' OPINIONS ON EARTHQUAKE AWARENESS	156
ELMAN QULIYEV	THEME AND IDEA OF THE POEM "VAZI-AZADI" BY DEVLATMAMMAD AZADI	166
Fulya ÖNER ARMAĞAN Mustafa HAMALOSMANOĞLU	DRAWING THE FAULT LINE FROM THE DRAWINGS OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES	173

ELMAN QULIYEV	THE SUBJECT CIRCLE OF MAKHTUMGULU FARAGI LYRICS	183
Sevil JAHED Asena SOYLUK İdil AYÇAM	THE ROLE OF INDUSTRY 5.0 IN DISASTER RISK REDUCTION: AN APPROACH TO CLIMATE CHANGE ADAPTATION	187
Sevil JAHED Asena SOYLUK İdil AYÇAM	TURKEY'S CLIMATE CHANGE MITIGATION POLICIES: STRATEGIES AND ACTION PLANS	171
Sevda HAJEBRAHİMİİ Önder AYDIN	EXAMINATION OF 19TH-CENTURY TABRIZ HOUSES IN THE CONTEXT OF WESTERNIZATION AND MODERNIZATION	205
ULKER BAHSIYEVA	TEACHING OF HURUFİ TRAINING IN THE CREATIVITY OF NASİMİ (BASED ON THE RESEARCH OF M. İBRAHİMOV)	207
ULKER BAHSIYEVA	A STUDY OF THEME AND IDEAL CHARACTERISTICS OF NİZAMİ GANJAVİ'S CREATIVITY "KHAMSA"	212
AYGUN AHMADOVA	ALAVIYYA BABAYEVANIN IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE STORY GENRE	217
AYGUN AHMADOVA	ARTISTIC CREATIVITY OF SÜLEYMAN SANI AKHUNDOV	223
Gunel Shefiyeva Elkhan	LANGUAGE LEARNING VERSUS LANGUAGE ACQUISITION	230
Gunel Shefiyeva Elkhan	ACADEMIC WRITING	234
Fatima-ezzahrae BAMMOU Rachid BOUFERRA Mohamed ESSALEH Lahcen ESSALEH	IMPROVEMENT OF EARTH BUILDING MATERIALS: CHARACTERIZATION OF SOIL AND BENTONITE STABILIZATION	239
Major Gheorghe GIURGIU MED. Manole COJOCARU	THE DOUBLE ROLE OF NUTRIENTS IN IMMUNITY	240
F.SH. AHMADOVA L.A. BALAYEVA DI SUN XIAOZHOU	PHOTOLUMINESCENCE BEHAVIOR OF InSe THIN FILMS UNDER INTENSE LASER EXCITATION	241
ADİLƏ QULIYEVA ADƏM QIZI	WAYS TO USE BIOMASS AS AN ENERGY SOURCE	243
ROZINA KHATTAK	ADVANTAGES OF WALNUT SHELLS IN ENVIRONMENTAL APPLICATIONS	248
ROZINA KHATTAK	ENVIRONMENTALLY FRIENDLY INNOVATIONS IN SOLAR TECHNOLOGY	249
QARDASHBEYOVA NAİLE ADEM	PROCESSES OCCURRING IN BIOLOGICAL SYSTEMS AS A RESULT OF IMPACT OF RADIATION ENERGY	250
Belkis TÜRKMEN Esma ATASOY	IRRATIONAL BELIEFS IN ADOLESCENCE AND THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTS	255
Nesrin ÇAKICI	Vibrio Parahaemolyticus CONTAMINATION IN SEAFOOD	261
Nesrin ÇAKICI	SHIGELLA spp. CONTAMINATION in FOODSTUFFS	268

İhsan AKEREN Zahide AKEREN	EXAMINING THE RELATIONSHIPS AMONG NURSING STUDENTS' SELF-REGULATION SKILLS, PERCEIVED CLINICAL STRESS, AND CLINICAL PRACTICE SUCCESS	273
Zahide AKEREN	USE OF REFLEXOLOGY IN DIABETIC FOOT TREATMENT	281
Mustafa TALAS	BİR KÜLTÜREL MİRAS ÖRNEĞİ OLARAK ARGUVAN TÜRKÜLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ	288
Müzeyyen AKSÖZ ŞEN	IN PURSUIT OF RHYTHM AND BALANCE: THE AESTHETICS OF ART AND ARCHITECTURE	293

AN EVALUATION ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT AND THEORIES OF
INTERNATIONAL TRADE
ULUSLARARASI TİCARETİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TEORİLERİ ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME

Erhan Kılınç¹, Recep Yücel²

¹ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi, Uluslararası
Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-2065-2407>

² Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
<https://orcid.org/0000-0002-4755-417X>

ÖZET

Uluslararası ticaretin teorik temellerine bakıldığında, klasik, neo-klasik ve yeni ticaret teorilerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu çalışmada, öncelikle klasik ticaret teorileri kapsamında Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi ve David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ele alınarak, ülkelerin uzmanlaşma yoluyla ticaretten nasıl kazanç sağladıkları tartışılmıştır. Neo-klasik dış ticaret teorileri bölümünde, fırsat maliyeti kavramı ile kaynakların verimli kullanımı üzerine yapılan katkılar açıklanmıştır. Yeni dış ticaret teorileri ise günümüzün küresel ekonomi dinamiklerini anlamak açısından önem arz etmektedir. Nitelikli işgücü, tercihlerde benzerlik, teknoloji açığı, ürün dönemleri ve ölçek ekonomileri teorileri, ülkelerin rekabet avantajlarını geliştirme sürecini anlamada kilit noktalar olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, monopolcü rekabet teorisi, ticarete ürün farklılaşmasının ve rekabet yapısının önemini vurgulamaktadır. Bu çalışma, uluslararası ticaretin tarihsel gelişimini ve ticaret teorilerini kapsamlı bir perspektiften ele almayı amaçlamaktadır. Ticaretin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümü incelenerek, ülkelerin ticari ilişkilerde izlediği stratejilerin ekonomi üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bu çalışma, uluslararası ticaretin evrimini ve teorilerinin ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini analiz ederek, ticaretin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve politik etkilerine de ışık tutmayı hedeflemektedir. Çalışmanın, uluslararası ticaret alanında derinleşmek isteyen araştırmacılara tarihsel ve teorik bir çerçeve sunacağı öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler: Ticaret, Uluslararası Ticaret, Uluslararası Ticaret Teorileri

ABSTRACT

When we look at the theoretical foundations of international trade, it is seen that classical, neo-classical and new trade theories stand out. In the study, firstly, within the framework of classical trade theories, Adam Smith's Theory of Absolute Advantage and David Ricardo's Theory of Comparative Advantage are discussed to explore how countries benefit from trade through specialization. In the section on neoclassical foreign trade theories, contributions related to the concept of opportunity cost and the efficient use of resources are explained. New trade theories are significant for understanding the dynamics of today's global economy. Theories regarding skilled labor, similarity in preferences, technology gaps, product life cycles, and economies of scale are considered key factors in understanding the process by which countries develop their competitive advantages. Additionally, the theory of monopolistic competition emphasizes the importance of product differentiation and the structure of competition in trade. This study aims

to comprehensively examine the historical development of international trade and trade theories. By investigating the transformation of trade throughout history, it evaluates the effects of the strategies countries have followed in their trade relations on the economy. Moreover, in this study aims to shed light on the effects of international trade's evolution and theories on economic development, addressing not only the economic but also the social and political impacts of trade. The study is anticipated to provide a historical and theoretical framework for researchers looking to deepen their understanding in the field of international trade.

Keywords: Trade, International Trade, International Trade Theories.

1.GİRİŞ

Ticaret, insanlık tarihinin en temel ekonomik faaliyeti olup, başlangıçta takas yöntemiyle başlamış ve zamanla mal ve hizmet değişimine evrilmiştir. Sanayi devrimi ve teknolojik gelişmelerle uluslararası boyuta taşınan ticaret, ülkeler arasındaki ekonomik, askeri ve siyasi etkileşimi güçlendirmiştir. Ülkeler, doğal kaynak kısıtları veya maliyet avantajları nedeniyle bazı ürünleri ithal ederken, diğerlerini ihraç ederek ekonomilerine katkıda bulunmaktadır (Macit, 2019, s. 1; Seyidoğlu, 1993; Gürkan, 2012, s. 8-9). Küresel ticaret bu anlamda ülkelerin ekonomik büyümesine önemli bir katkı sunmaktadır.

Tarihe bakıldığında ticaret ve finans birlikte evrilmiş, şehirlerarası ticaret yolları üzerinden gerçekleşen alışveriş, 15. yüzyılda İpek Yolu gibi rotalarla genişleyerek Doğu ile Batı arasındaki ticareti desteklemiştir (Polat, 2007, s. 6). 16. ve 17. yüzyıllarda modern devletlerin güçlenmesiyle uluslararası ticaret uyum kazanmış ve teknolojik ilerlemelerle genişlemiştir.

Uluslararası ticaretin teorik temellerinde klasik, neo-klasik ve yeni ticaret teorileri öne çıkar. Adam Smith'in "Mutlak Üstünlükler Teorisi," ülkelerin belirli malları en düşük maliyetle üretme avantajına dikkat çekerken (İşgüden ve Akyüz, 1990, s. 5-6), David Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi," ülkelerin yalnızca mutlak değil, göreceli olarak avantajlı oldukları alanlarda uzmanlaşmalarının önemini vurgular (Kazgan, 2008, s. 107). Neo-klasik teorilerde arz ve talep dengeleri ticareti teşvik ederken, Fırsat Maliyeti Teorisi üretim maliyetlerini azaltma stratejilerine değinir (Karluk, 2009: 42-45). Yeni ticaret teorileri ise 1970'lerden itibaren ölçek ekonomisi, nitelikli iş gücü ve teknoloji gibi faktörleri dikkate alarak uluslararası ticarete farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Nitelikli İşgücü Teorisi, iş gücü niteliği ile ürün kalitesi arasında ilişki kurarken (Çelik, 2008, s. 148), Tercihlerde Benzerlik Teorisi, benzer tüketici zevklerine sahip ülkelerin benzer ürünlere olan talebini açıklar (Atik, 2006, s. 35-36). Teknoloji Açığı Teorisi ise teknolojik farklılıkların ticaret üzerindeki etkisini vurgular (Yılmaz, 2016, s. 206).

Sonuç olarak, tarih boyunca gelişen uluslararası ticaret, ülkelerin kaynak ve maliyet avantajları doğrultusunda ekonomik büyümeye katkıda bulunmuş; klasik, neo-klasik ve yeni ticaret teorileriyle açıklanarak küresel ticaretin değişen dinamiklerine uyum sağlamıştır. Bu çalışmada uluslararası ticaret kavramı, tarihçesi ve dayandığı teoriler değerlendirilmiştir.

2.ULUSLARARASI TİCARETİN TANIMI

Ticaret, insanlık tarihi boyunca varlığını sürdüren ve değişim gösteren bir ekonomik faaliyettir. Başlangıçta takas yöntemiyle başlayan ticaret, günümüzde mal ve hizmetlerin para veya değerli varlıklarla değişimi şeklinde gerçekleşmektedir. Sanayi devrimi ve teknolojinin gelişimiyle ticaret büyük bir ivme kazanmış ve yenilikçi modellerin etkisiyle kapsamı genişlemiştir (Macit, 2019, s.1). Uluslararası ticaret, tarih boyunca ülkeler arasında askeri, siyasi ve ekonomik etkileşimlerin temel unsurlarından biri haline gelmiştir ve uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır (Seyidoğlu, 1993).

Uluslararası ticaret, ülkelerin ekonomik büyümesine katkı sağlamakta ve gelir kaynağı oluşturmaktadır. Örneğin, coğrafi koşullar bazı ürünlerin üretimini kısıtlayabilir; bu ürünlerin ithalatı maliyet avantajı sunarken, ihraç edilen ürünler ise ülkelere gelir sağlar (Gürkan, 2012, s. 8-9). Ticaretin ekonomik gelişmeye katkısı, ülke ekonomilerinin kalkınma sürecinde önemli bir yere sahiptir (Gürkan, 2012, s. 8-9). Genel olarak, uluslararası ticaret; fabrikalar, şirketler, devlet kurumları ve özel kuruluşlar arasında, farklı ülkelerle yapılan mal ve hizmet alışverişi olarak tanımlanabilir (Seyidoğlu, 1999). Aynı zamanda, dış ticaret yoluyla elde edilen ticari mal ve hizmetler ülkelerin ekonomik varlıklarının belirlenmesinde önemli bir rol oynar (Saridoğan, 2010; Akın, 2010).

Küresel ticaret, ülkeler arası rekabeti artırarak ekonomik büyümeyi, ölçek ekonomilerini ve üretimi teşvik eder; döviz kazancı, teknolojik ilerleme ve verimlilik gibi avantajlar sağlar. Firmalar, karlılık odaklı olarak iç ve dış pazarda ticaret yaparak uzun vadeli kazanç hedeflemektedir (Gürak, 2006).

3. ULUSLARARASI TİCARETİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ticaret ve finansal işlemler tarih boyunca sıkı bir ilişki içinde gelişmiştir. Yazının finansal sözleşmelerin kaydedilmesi amacıyla geliştiği düşünülmekte olup, 17. yüzyılda paranın yaygınlaşmasıyla modern finansal sistemin temelleri atılmış ve 1900'lerde finansal dolandırıcılık ortaya çıkmıştır. 15. yüzyılda İpek Yolu, Doğu ile Batı arasındaki ticaretin merkezinde yer alırken; 18. yüzyılda Portekiz keşifleri yeni ticaret yolları açmıştır (Polat, 2007, s. 6-8). 16. ve 17. yüzyıllarda ulus-devletlerin güçlenmesiyle serbest ekonomi uygulamaları yaygınlaşmış ve dünya ticareti savaşlar dışında büyük oranda uyum içinde ilerlemiştir. Bu uyum, ticaretten elde edilen karlarla sağlanmıştır (Gürak, 2006).

Uluslararası ticaret başlangıçta sınırlı düzeydeyken, teknolojik gelişmeler ve artan iletişim olanakları sayesinde hacim ve içerik olarak büyük ilerlemeler kaydederek küresel ölçekte önem kazanmıştır (Polat, 2007, s. 8). Ticaret teorilerinin kökenleri, Yunan filozofları ve skolastik ilahiyatçılara dayanmakta ve David Ricardo'dan önce Josiah Tucker ve David Hume gibi düşünürler tarafından önemli katkılar yapılmıştır. Ülkelerin en verimli üretebildikleri mallarda uzmanlaşmalarıyla fayda sağladıklarını öne süren karşılaştırmalı avantaj kavramı, Adam Smith ve Ricardo'nun çalışmalarıyla teorik temele kavuşmuştur. Maneschi'nin çalışması, karşılaştırmalı avantajın tarihsel gelişimini açıklamaktadır (Dorobat, 2015; Maneschi, 1999).

1700-1870 arasında, Sanayi Devrimi ticaret bağlantılarını yoğunlaştırmış, ekonomik büyümeyi teşvik etmiş ve küresel gelir farklılıklarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Keller vd., 2020). II. Dünya Savaşı sonrası çok taraflı ticaret politikalarına ve ekonomik bağımlılığı sağlayacak istikrarlı sistemlere vurgu yapılmıştır; başarılı sistemler için uluslararası parasal değişim, tam istihdam ve siyasi güvenlik gibi unsurlar önemli görülmüştür (Adams, 1944). Tarihsel süreçteki ticaret akışları ve ilişkiler, günümüz ticaret modellerini etkilemeye devam etmektedir. Ticaret savaşları, ülkelerin pazar koruma çabalarının bir yansıması olarak tarih boyunca tekrar eden bir olgu olmuş ve modern ticaret savaşları küresel ekonomik istikrar için ciddi riskler oluşturmaktadır (Eichengreen ve Irwin, 1996; Baikushikova vd., 2021).

4. ULUSLARARASI TİCARET TEORİLERİ

Uluslararası ticaret teorisinin kökenleri, Yunan filozofları ve skolastik ilahiyatçıların doktrin öncesi katkılarına kadar uzanmaktadır (Dorobat, 2015). Uluslararası ticaret teorileri, 17. ve 18. yüzyılların klasik modellerinden daha karmaşık modern teorilere doğru evrilmiştir. Bu evrimde karşılaştırmalı avantaj teorisi, ölçek etkileri teorisi ve uluslararası rekabet gücü analizleri yer almaktadır (Venherska ve Lubenets, 2021). Daha yeni teoriler, küreselleşme, bölgeselleşme ve

ticareti yapılan mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi gibi klasik teorilerin kapsamadığı yönleri ele almayı amaçlamaktadır (Klug, 2006).

Adam Smith'ten önce yaygın olan merkantilist doktrin, bir ülkenin refahının ihracat fazlasına bağlı olduğunu öne sürmüştür (Ruffin, 2013). Bu görüş, ticaretin karşılıklı fayda sağlayabileceği fikrini ortaya atan Adam Smith ve David Hume tarafından sorgulanmıştır (Viner, 1926; Hang, 2011). David Ricardo'nun karşılaştırmalı avantaj yasası, 19. yüzyılın başlarında önemli bir paradigma değişimi yaratmıştır; Ricardo, bir ülkenin tüm malları üretmede daha az verimli olsa bile, göreceli verimlilik avantajına sahip olduğu mallarda uzmanlaşarak ticaretten faydalanabileceğini göstermiştir (Maneschi, 1999; Yu, 2011). Bu ilke, günümüzde de ticaret teorisinin temel taşlarından biri olmaya devam etmektedir.

4.1. Klasik Uluslararası Ticaret Teorileri

Klasik dış ticaret teorileri, Adam Smith'in 1776'da yayımladığı *Ulusların Zenginliği* adlı eseriyle başlamış ve 19. yüzyılın ortalarına kadar süregelen bir iktisat okulunu oluşturmuştur (Barber, 2007, s. 31). Bu dönemde Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, Robert Torrens, Jean-Baptiste Say, Frederic Bastiat, Nassau Senior, John Stuart Mill ve John Elliot Cairnes gibi önemli isimler öne çıkmıştır (Gülmez, 2019, s. 9).

Neo-Ricardian analizi, kârın sermaye üzerindeki etkilerini ticaret kalıpları üzerinden ele alarak geleneksel Ricardian teorisini genişletmektedir (Mainwaring, 1974). Ülkeler arasındaki gelir dağılımı farklılıkları ve ticaret dışı kâr oranları uluslararası ticareti etkileyebilir. Mutlak ve karşılaştırmalı üstünlük gibi klasik teoriler, ticareti üretkenlik ve kaynak dağılımındaki farklılıklarla açıklamaya devam etmektedir (Ethier, 1987).

Klasik teorisinin temel taşlarından biri olan "Mutlak Üstünlükler Teorisi," bir ülkenin, diğerlerine göre belirli bir malı daha düşük maliyetle üretme yeteneğine dayanır. Bu teori, ülkelerin hangi mallarda uzmanlaşmaları gerektiğini belirleyerek serbest ticaretin ve uzmanlaşmanın faydalarını vurgular (İşgüden ve Akyüz, 1990, s. 5-6). Smith, bu yaklaşımın, iş bölümünün artmasıyla birlikte, uluslararası ticarete verimliliği artıracığını savunmuştur.

Devlet gücü teorisi, uluslararası ticaretin yapısının devletlerin ulusal gelir, siyasi güç, toplumsal istikrar ve ekonomik büyümeyi en üst düzeye çıkarma çabalarıyla şekillendiğini savunur. Teori, ekonomik gücün hegemonik olarak dağıtıldığı durumlarda ticaretin daha açık olduğunu ve iç siyasi kısıtlamaların ticaret politikalarını etkileyebileceğini belirtir (Krasner, 1976).

David Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi," klasik iktisat okuluna önemli bir katkıda bulunmuştur. Ricardo, İngiltere'nin sanayileşme sürecinde tarımsal ürün ithalatının faydalarını tartışarak dış ticaretin kapsamını genişletmiştir. Ona göre, bir ülke, yalnızca mutlak üstünlüğe sahip olduğu mallarda değil, göreceli olarak daha avantajlı olduğu ürünlerde de uzmanlaşmalıdır. Bu şekilde, ülkelerin en yüksek refah seviyesine ulaşabileceğini belirtmiştir (Kazgan, 2008, s. 107; Bayraktutan, 2003, s. 176-177). Klasik iktisat görüşü, devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlı tutulmasını ve devletin eğitim ve adalet gibi temel işlevlerle ilgilenmesini savunur; bu yaklaşım, bireysel çıkarları gözetirken toplumun genel yararlarına da katkıda bulunduğunu öne sürer (Kaymakçı vd., 2007, s. 2).

4.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Mutlak Üstünlükler Teorisi, üretimdeki maliyetlerin emek miktarına bağlı olduğunu savunarak Emek-Değer Teorisi'ne dayanır ve iş bölümünün verimliliği artırarak ülkelerin iç ticaretten uluslararası ticarete geçişle kaynak kullanımını etkinleştirdiğini öne sürer (Ünsal, 2005, s. 6; Ertürk, 2010, s. 14). Bir ülke, belirli bir malı daha düşük maliyetle üretirse mutlak üstünlük sağlar; verimlilikte teknoloji önemli bir etkidir (Ertürk, 2010, s. 14).

4.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

20. yüzyılın başlarında Karşılaştırmalı Avantaj Teorisi, daha fazla mal, ülke ve üretim faktörünü kapsayacak şekilde genişletilmiş ve dış ticaret teorisi, ölçek ekonomilerinin rekabet üzerindeki etkisini incelemiştir (Venherska ve Lubenets, 2021). Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, ülkelerin en avantajlı oldukları ürünlerde uzmanlaşarak ticaret yapmaları gerektiğini savunur; böylece ülkeler, daha fazla kâr sağlayarak uluslararası pazarda aktif rol oynar (Ünsal, 2005, s. 78-79; Aydınonat, 2007, s. 18). Bu uzmanlaşma, az gelişmiş ülkelerin de pazar payı kazanmalarını mümkün kılar (Coşkun ve Topuz, 2018, s. 675). Sonuç olarak, düşük maliyetli ürünlerin ihraç edilip yüksek maliyetli olanların ithal edilmesi, uluslararası ticareti büyütür ve ülke refahını artırır (Sharma, 2004, s.3).

4.2.Neo-Klasik Dış Ticaret Teorileri

Üretim, bir birim malın üretimi için tüm üretim faktörlerinin kullanımını içerir ve maliyet, bu kaynakların parasal değerini yansıtır (Bayraktutan, 2003: 177-178). Neo-klasik uluslararası ticaret teorisine göre, ülkeler arasında ticaret için arz-talep dengesizliği gerekmeyp, yalnızca bir üretim faktöründeki farklılık yeterlidir. Ülke içi fiyat oranları ile dış ticaret fiyatları arasındaki farklılık, ticareti teşvik eder ve üretim kapasiteleri ile fiyat yapılarındaki çeşitlilik, ticaret yoluyla ülkelere kazanç sağlar (Ünsal, 2005: 150).

4.2.1. Fırsat Maliyeti Teorisi

Klasik dış ticaret teorisi, emek-değer teorisiyle paralel bir yapıya sahiptir. Bu teorideki eksiklikleri gidermek amacıyla neo-klasik modelde fırsat maliyeti teorisi geliştirilmiştir (Karluk, 2009: 42-45). Fırsat maliyeti, alternatif maliyet olarak da bilinir ve bir malın üretim maliyetini artırmak için diğer malın üretiminden vazgeçilmesi gereken miktarı gösterir (Bayraktutan, 2003: 177).

Fırsat maliyeti teorisinde, iki mal ve iki ülke arasındaki ticaret ele alınır ve arz esnekliği olmadığı varsayılır. Bu teori, göreceli fiyatların eşitlenmesine kadar süren denge uyumunu açıklar (Seymen, 2000: 9). Ülkeler, üretmek istedikleri mallar için diğer mallardan vazgeçmek zorundadır ve bu vazgeçilen malların maliyeti "fırsat maliyeti" olarak tanımlanır (Ertürk, 2010: 20).

4.3.Yeni Dış Ticaret Teorileri

1970'lerin sonlarında gelişen yeni dış ticaret teorileri, geleneksel teorilerin ötesine geçerek rekabet ve sabit getiri durumlarını sorgulamaktadır. Bu teorilerin ortaya çıkmasının nedeni, rekabet ve ölçek ekonomisinin matematiksel formülasyonlarının başlamasıdır. Teoriler, ülkelerin uluslararası uzmanlaşmalarını ve bu uzmanlaşmanın neden olduğu kazançları incelemektedir (Bayraktutan, 2003, s. 177).

Uluslararası ticaretteki mevcut eğilimler, finansal sisteme göre daha yavaş ekonomik büyümeyi, artan finansal bağımlılık ve karmaşık finansal araçları yansıtır (Artyomova, 2021). Bu durum, üretim faktörleri ve bunların marjinal faydalarının anlaşılmasının önemini vurgular (Venherska ve Lubenets, 2021). 20. yüzyılın ikinci yarısı, klasik modellerdeki sınırlamaları ele alan Heckscher-Ohlin modeli gibi yeni teorilerin gelişimine yol açmıştır. Bu teoriler, küreselleşme bağlamında ticaret dinamiklerine dair derin bir anlayış sunar (Venherska ve Lubenets, 2021; Hang, 2011).

Çağdaş ticaret teorileri, dijital ticaret, küresel değer zincirleri ve ticaret politikası belirsizlikleri gibi yeni zorlukları ele alarak farklı disiplinlerden içgörüler birleştirmektedir (Peng, 2011; Yu, 2011). Ekonomik analiz yöntemlerinin entegrasyonu, eğilimleri tahmin eden ve politika kararlarını yönlendiren daha gerçekçi modellerin geliştirilmesini sağlamıştır (Ruffin, 2013).

4.3.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

Nitelikli İşgücü Teorisi, Donald B. Keasing ve Peter B. Kenen tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre, bir ülkenin işgücünde yüksek oran varsa, bu ülkenin nitelikli işgücü gerektiren malların üretiminde uzmanlaşması gerektiği öngörülmektedir. Serbest ticarete geçen bir ülkede göreceli fiyatların artacağı ve niteliksiz emek gücüne sahip ülkelerin düşük kaliteli malları ihraç edeceği ifade edilmektedir (Vidhi ve Turgan, 2017, s. 449; Özel, 2010, s. 12). Ülkelerin emeğe yapacakları yatırımlar, nitelikli mal üretimini artırarak, ihraç sırasında nitelikli emekle üretilen malları tercih etmelerini sağlamaktadır (Çelik, 2008, s. 148). Teori, donanımlı faktörlerin işgücünü belirlemediğini vurgular; zira gelişmiş ülkelerde eğitim kazanım süreleri kısayken, gelişmekte olan ülkelerde bu süre daha uzundur. Bu durum, nitelikli işgücünün ayrı bir üretim faktörü olarak değerlendirilmesini engellemektedir (Yılmaz, 2016, s. 207).

4.3.2. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Tercihlerde Benzerlik Teorisi, ülkelerin ihracatında benzer taleplere sahip malların etkili olduğunu vurgular; bu mallar yüksek fiyatlı olsalar bile, benzer zevk ve tercih oranlarına sahip ülkeler tarafından tercih edilmeye devam edilmektedir (Şahin, 2017, s. 2).

Diğer teoriler, ticareti yapılan malları homojen kabul ederken, bu teori ürün farklılıklarını dikkate alır (Atik, 2006, s. 35-36). Bu teori, daha çok gelişmiş ülkelerde uygulanmakta olup, başlangıçta gelişmekte olan ülkeler kapsam dışı bırakılmıştır. Ancak son zamanlarda sanayi üretimi mallarının artışı nedeniyle gelişmekte olan ülkeler de analize dahil edilmeye başlanmıştır (Saygılı ve Manavgat, 2014, s. 264).

4.3.3. Teknoloji Açığı Teorisi

Michael Vivian Posner tarafından 1961 yılında geliştirilen Teknoloji Açığı Teorisi, ülkeler arasındaki mal üretiminde kullanılan teknoloji ve teknik bilgilerin farklılık göstermesinin uluslararası ticareti sağladığını öne sürmektedir (Yılmaz, 2016, s. 206).

Teorinin bazı varsayımları şunlardır: (1) Yeni ürün geliştirme süreci, tüm ülkelerde eş zamanlı gerçekleşmez, ancak bu bir engel değildir. (2) Yeni ürünlerin geliştirilmesi, ilerleyen süreçte farklı yeniliklerin ortaya çıkmasına ve böylece üretilen malların karşılaştırmalı avantaj sağlamasına yol açar (Arıç, 2013, s. 86).

4.3.4. Ürün Dönemleri Teorisi

Raymond Vaynon tarafından 1966 yılında geliştirilen Ürün Dönemleri Teorisi, önceki Teknoloji Açığı Teorisi'nin bir genellemesidir ve bir ürünün üç aşamalı yaşam döngüsünü öne sürmektedir: yeni ürün, olgunlaşma ve standartlaşma evreleri (Ünsal, 2005, s. 214-215).

Bu döngü aşamaları şu şekilde açıklanmaktadır: (1) Yeni Ürün Aşaması: Yenilikçi ülkelerde gerçekleşen üretimin ilk aşamasıdır. (2) Olgunlaşma Aşaması: Yenilikçi ülkelerin ürettiği malları taklit eden diğer ülkeler, bu aşamada üretim yapmaya başlar; bu durum dış talebi artırır (İşgüden ve Akyüz, 1990, s. 54). (3) Standartlaşma Aşaması: Üretim, emek maliyetinin düşük olduğu ülkelerde gerçekleşir. Teknolojiye sonradan sahip olan ülkeler, maliyet avantajı sayesinde yenilikçi ülkeden mal ihraç etmeye başlar. Yenilikçi ülkenin üretimi azalır ve ekonomik olarak sürdürülemez hale geldiğinde üretim sona erer (Çelik, 2008, s. 146-147).

4.3.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Paul Krugman'ın 1980 yılında geliştirdiği Ölçek Ekonomileri Teorisi, üretim yapan firmaların ürünlerini maliyet oluşturmada çeşitlendirme yeteneğine odaklanmaktadır. Bu durum, ölçek ekonomilerinin etkili kullanımına bağlıdır. Sanayilerin maliyetlerini düşürmesi, ölçek ekonomilerinin oranını belirlemek için gereklidir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011, s. 202). Bilgiye

dayalı sanayilerde, şirketlerin iletişim ağlarının iyi tasarlanması, bilginin etkin dolaşımını sağlamak açısından önemlidir. Bu sayede maliyetlerini minimize eden şirketler, bilgilere kolayca erişerek maliyet avantajı elde eder. Pazarın büyümesi, maliyetleri azaltmanın yanı sıra ticaretin gelişimine de katkıda bulunmaktadır (Ertürk, 2010, s. 39-40).

4.3.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Monopolcü Rekabet Teorisi, Edward Hastings Chamberlin ve Joan Robinson tarafından geliştirilmiştir (Öztürk, 2020, s.20). Bu teori, bir malın aynı ülke içinde hem ihraç hem de ithal edilemeyeceğini öne sürerken, gerçekte bir malın bir ülke için hem ihraç hem de ithal edilebilmesi teorisinin geçerliliğini sorgulamaktadır. Teori, endüstri malları arasındaki ticareti iki taraflı ölçek ekonomileri ile açıklar. Şirketler, bu çerçevede çeşitli mallar üreterek, geliştirdikleri ürünlerde uzmanlaşmakta ve diğer malları ithal etmektedirler (Seyidoğlu, 2007:106; Yılmaz, 2018,s. 44).

4.3.7. Belirsizlik Altında Ticaret Teorisi

Belirsizlik altında uluslararası ticaret teorisi, belirsizliğin kaynak tahsisi, tarife politikası ve finansal piyasa müdahaleleri üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurarak mal ve finansal piyasaları entegre eder (Hitiris vd., 1980). Bu yaklaşım, piyasalardaki bağlantılılığı ve ticaret analizinde finansal faktörlerin dikkate alınmasının önemini vurgular (Woodland, 2002).

4.3.8. Karmaşık Ağ Perspektifi Teorisi

Karmaşık ağ teorileri, uluslararası ticareti analiz etmek için yeni bir yaklaşım sunar. Bu teoriler, ülkeleri çekirdek ve çevre topluluklarına sınıflandırarak, uluslararası ticaret sisteminin kapalı, dengesiz ve çok kutuplu olduğunu ortaya koyar. Avrupa Birliği, ABD ve Japonya, bu sistemde önemli pozisyonlara sahiptir ve ticaret ilişkilerindeki kesintilerin küresel ticaret üzerinde kademeli etkileri olabilir (Fan vd., 2014).

Sonuç olarak, yeni dış ticaret teorileri, uluslararası ticaretin dinamiklerini ve ülkeler arasındaki etkileşimi daha iyi anlamak için önemli bir temel sağlamaktadır. Bu teoriler, geleneksel yaklaşımların ötesine geçerek rekabet, nitelikli işgücü ve teknoloji gibi faktörleri göz önünde bulundurarak ticaretin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır.

SONUÇ

Uluslararası ticaret, tarih boyunca ekonomik büyümeyi destekleyen ve ülkeler arası ilişkileri şekillendiren temel bir unsur olarak varlığını sürdürmüştür. Tarihsel süreçte takas yoluyla başlayan ticaret, sanayi devrimi ve teknolojik gelişmelerle hız kazanarak, ülkelerin kaynak avantajlarına göre ithalat ve ihracat stratejileri geliştirmelerini sağlamıştır. Bu süreçte ticaretin teorik temelleri; mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükler, fırsat maliyeti ve teknoloji açığı gibi kavramlarla açıklanmıştır. Günümüzde ise ölçek ekonomisi ve nitelikli iş gücü gibi faktörler, uluslararası ticaretin değişen dinamiklerine katkı sunmaktadır.

Ticaret teorileri, ülkelerin uzmanlaştıkları alanlarda rekabet gücünü artırarak ekonomik büyümeye katkı sağladığını gösterirken, küresel ticaretin ülkeler arası bağımlılığı arttırdığı ve ilişkileri derinleştirdiği açıktır. Bu bağlamda uluslararası ticaret, ekonomik büyümenin yanı sıra siyasi ve kültürel etkileşimlere de zemin hazırlayarak ülkeler arasındaki iş birliğini güçlendiren önemli bir mekanizma olmaya devam etmektedir.

Önemli gelişmelere rağmen, uluslararası ticaret teorisi, sürekli olarak yeni değişkenleri ve değişen koşulları hesaba katmak için modellerin iyileştirilmesi gerekliliği gibi zorluklarla karşı karşıyadır (Froese, 2010; Peng, 2011). Gelecekteki araştırmalar, ticaret ile teknoloji arasındaki etkileşim, çevre politikalarının etkisi ve uluslararası kurumların ticareti düzenlemedeki rolü üzerine yoğunlaşabilir (Hang, 2011; Viner, 1926).

KAYNAKÇA

- Adams, J. (1944). International trade. *Nature*, 154, 298. <https://doi.org/10.1038/154298c0>
- Akın, H. (2010). *Yeni işimiz dış ticaret* (8. baskı). Elma Yayınevi.
- Arıç, H. (2013). Yeni bir dış ticaret teorisi olarak Porter'in rekabetçi üstünlükler teorisi'nin yapısı. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5, 86.
- Artyomova, A. (2021). Current trends in the structure of international trade in view of the basic theories of international trade. *Business Navigator*. <https://doi.org/10.32847/business-navigator.65-2>
- Atik, H. (2006). Tercihlerde benzerlik teorisi: Türkiye ve bazı komşu ülkelerin dış ticareti üzerine bir analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61, 35-36.
- Aydınolat, E. (2007). *Modern uluslararası iktisat teorisinin kökenleri*. Siyasal Yayınevi.
- Baikushikova, G., Utkelbay, R., & Hu, H. (2021). Evolution of world trade wars: The historical aspect. *KAZNU BULLETIN. International Relations and International Law Series*. <https://doi.org/10.26577/IRILJ.2021.V93.11.03>
- Barber, W. (2007). *İktisadi düşünce tarihi*. Metropol Yayınları.
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve uluslararası ticaret teorileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2, 176-178.
- Coenen, A. (2015). International trade and economic development. In *International Trade* (pp. 9–16). https://doi.org/10.1163/9789004272606_003
- Coşkun, A. E., & Topuz, H. (2018). Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi: Türkiye, Kolombiya ve Güney Kore üçlüsünün sektörel bazda uygulamalı bir analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 672-685.
- Çelik, K. (2008). *Uluslararası iktisat*. Murathan Yayınevi.
- Dinler, Z. (2012). *İktisada giriş*. Ekin Kitabevi Yayınları.
- Dorobat, C. (2015). A brief history of international trade thought: From pre-doctrinal contributions to the 21st century heterodox international economics. *Journal of Philosophical Economics*. <https://doi.org/10.46298/jpe.10677>
- Eichengreen, B., & Irwin, D. (1996). The role of history in bilateral trade flows. *NBER Working Paper Series*. <https://doi.org/10.3386/W5565>
- Ertürk, E. (2010). *Uluslararası iktisat*. Alfa Basım Yayın.
- Ethier, W. (1987). The theory of international trade. In *International Trade* (pp. 1–63). https://doi.org/10.1007/978-94-009-3263-0_1
- Fan, Y., Ren, S., Cai, H., & Cui, X. (2014). The state's role and position in international trade: A complex network perspective. *Economic Modelling*, 39, 71-81. <https://doi.org/10.1016/J.ECONMOD.2014.02.027>
- Froese, M. (2010). *Global trade: An introduction to the history, theory and political issues*. International Trade eJournal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1709033>
- Gülmez, Z. (2019). Dış ticaretin ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki etkisi (Yüksek lisans tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Gürak, H. (2006). *Küresel ticaret ve büyüme*. Ekin Basım Yayın.

- Gürkan, Ö. (2012). Uluslararası ticaret ve eğitim sistemindeki yeri (Yüksek lisans tezi), İstanbul Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hang, L. (2011). Discussion on the philosophical logic and historical clue in the evolution of international trade theory. *Journal of Shanxi Finance and Tax College*.
- Hang, L. (2011). Philosophical logic and historical clue in the evolution of international trade theory. *Journal of Shanghai Business School*.
- Hitiris, T., Helpman, E., & Razin, A. (1980). A theory of international trade under uncertainty. *Economica*, 48, 101. <https://doi.org/10.2307/2231674>
- İşgüden, T., & Akyüz, M. (1990). *Uluslararası iktisat*. Evrim Kitabevi.
- Karluk, S. R. (2009). *Uluslararası ekonomi*. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Kaymakçı, O. (2007). *Küreselleşme üzerine notlar*. Nobel Yayınları.
- Kazgan, G. (2008). İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi. *Remzi Kitabevi*.
- Keller, W., Lampe, M., & Shiue, C. (2020). International transactions: Real trade and factor flows between 1700 and 1870. *NBER Working Paper Series*. <https://doi.org/10.3386/w26865>
- Klug, A. (2006). Theories of international trade. <https://doi.org/10.4324/9780203340042>
- Krasner, S. (1976). State power and the structure of international trade. *World Politics*, 28, 317-347. <https://doi.org/10.2307/2009974>
- Macit, T. B. (2019). Uluslararası ticaret, otomotiv sektörü geleceği ve Türkiye çalışmaları (Yüksek lisans tezi), Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mainwaring, L. (1974). A neo-Ricardian analysis of international trade. *Kyklos*, 27, 537-553. <https://doi.org/10.1111/J.1467-6435.1974.TB01099.X>
- Maneschi, A. (1999). Comparative advantage in international trade: A historical perspective. *The American Economic Review*. <https://doi.org/10.2307/1061441>
- Özel, H. (2010). Ticari serbestleşmenin teorik temelleri ve yeni ticari serbestleşme teorileri. *Kırıkkale Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1, 10.
- Öztürk, S. (Ed.). (2020). *Uluslararası ekonomi, parasal iktisat ve kent ekonomisi*, İksat Yayınevi.
- Peng, M. (2011). Evolutionary discipline of the theory of international trade. *Journal of Dalian University*.
- Polat, A. (2007). Uluslararası ticarete risk yönetimi (Yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ruffin, R. (2013). The development of international trade theory. In *International trade theory and policy* (pp. 15-38). https://doi.org/10.1007/978-0-230-30531-1_2
- Sarıdoğan, H. (2010). *Uluslararası iktisat teorisi, politika ve uygulama* (Geliştirilmiş 9. baskı). Güzem Yayınları.
- Saygılı, F., & Manavgat, G. (2014). Linder hipotezi: Türkiye'nin dış ticareti için ampirik bir analiz. *Ege Academic Review*, 14(2).
- Seyidoğlu, H. (1993). *Uluslararası iktisat: Teori, politika ve uygulama* (Geliştirilmiş 9. baskı). Güzem Yayınları.

- Seyidoğlu, H. (2007). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Seymen, D. (2000). Dış ticarete korumacı eğilimler ve Türk dış ticareti açısından değerlendirilmesi. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı).
- Sharma, A. (2004). *The Indian economy since liberalisation: The structure and composition of exports and industrial transformation (1980-2000)*, Industrial Dynamics, Innovation and Development, United Kingdom,
- Şahin, L. (2017). Azerbaycan'ın BDT'ye ihracatının panel çekim modeliyle analizi: Tercihlerde benzerlik teorisinin test edilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Dergisi*, 2.
- Terzea, E. (2016). The concept of international trade and main classic theories. *Sea: Practical Application of Science*, 243-246.
- Ünsal, E. (2005). *Uluslararası iktisat: Teori, politika ve açık ekonomi iktisadı*. İmaj Yayınevi.
- Venherska, N., & Lubenets, I. (2021). Retrospective of international trade theories. *Economic Scope*. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-3>
- Vidhi, A. & Turgan, E. (2017). Dış ticaret ve büyüme teorileri: Granger nedensellik testi ile dış ticaretin büyüme üzerindeki etkisi. *The Journal of Academic Social Science*, 40, 449.
- Viner, J. (1926). Angell's theory of international prices. *Journal of Political Economy*, 34, 597-623. <https://doi.org/10.1086/253795>
- Woodland, A. (2002). Economic theory and international trade. [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(93\)90158-J](https://doi.org/10.1016/0377-2217(93)90158-J)
- Yılmaz, M. (2018). *Dış ticarete giriş*. Gazi Kitabevi (4.Baskı) Ankara.
- Yılmaz, Ş. E. (2016). *Dış ticaret kuramlarının evrimi*. Efil Yayınevi.
- Yu, F. (2011). Economics of international trade (pp. 99-122). https://doi.org/10.3920/978-90-8686-716-5_6
- Yüksel, E., & Saridoğan, E. (2011). Uluslararası ticaret teorileri ve Paul R. Krugman'ın katkıları. *Öneri Dergisi*, 9(35), 199-206.

THE CONTRIBUTION OF AHILIK ORGANIZATION TO BUSINESS AND
PROFESSIONAL ETHICS

AHİLİK TEŞKİLATININ İŞ VE MESLEK AHLÂKINA KATKISI

Recep Yücel¹, Erhan Kılınc², Şebnem Yücel³

¹Prof. Dr., Kırıkkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Business Administration <https://orcid.org/0000-0002-4755-417X>

²Assoc. Prof. Dr., Selçuk University, Beyşehir Ali Akkanat Faculty of Business
Administration, Department of International Trade and Business,
<https://orcid.org/0000-0002-2065-2407>

³Prof. Dr., Selçuk University, Faculty of Health Sciences, Department of Health
Management, <https://orcid.org/0000-0003-2135-242X>

ABSTRACT

Founded by Ahi Evran in Anatolia and active between the 13th and 19th centuries, Ahilik can be defined as unions of tradesmen and craftsmen composed of morality, art, science, solidarity, and hospitality. The Ahilik Organization is an institution that trains skilled workers and regulates various trades. Business ethics can be defined as the rules that individuals engaged in economic activities must follow to carry out their jobs properly. Professional ethics establishes the rules that define what is right or wrong, and good or bad, in terms of behavior while performing a profession. Ahilik shapes professional ethics by integrating universal moral principles and values into professional life. In other words, Ahilik functions as a control mechanism by promoting a righteous and honest way of life, virtuous service, and mastery in arts or trades, thus contributing to professional ethics. At the same time, Ahilik aids in the institutionalization of work ethics by ensuring that business practices are conducted within the framework of honest principles. In this system, artisans and professionals adhere to established rules, avoiding wrongdoing, and they are not left alone thanks to the existing solidarity. Based on these general views, the aim of this study is to highlight the contributions of Ahilik, a culture that emerged as a result of the Turks' encounter with Islamic thought, to work ethics and social life. Ahilik adds significant value to professional ethics not only by contributing to an individual's professional development but also by instilling universal moral values. Indeed, there is a need for a business world composed of virtuous individuals united by common interests, as provided by the Ahilik organization, in contrast to the conflicts of interest that arise in today's capitalist system. Moreover, there is a need for stakeholders, managers, employees, customers, competitors, and suppliers based on a foundation of trust, especially in the business world. Therefore, it is emphasized how important it is for the Ahilik organization, which is essentially a civil society organization, to be adapted and reintroduced into today's business world. In this context, it is believed that it will add significant value to the moral behavior of professional groups and to the establishment of work ethics.

Keywords: Business Morality, Professional Morality, Ahilik, Ahi Evran.

ÖZET

Anadolu'da Ahi Evran tarafından kurulan, 13. ve 19. Yüzyıllar arasında faaliyette bulunan Ahilik Teşkilatının; ahlak, sanat, ilim, dayanışma ve misafirperverlikten oluşan esnaf ve

sanatkâr birlikleri olarak tanımlanabilir. Bu teşkilat ise meslek erbabını yetiştiren ve meslek kollarının kontrollerini sağlayan bir teşkilattir. İş ahlakı, ekonomik faaliyetlerde bulunan bireylerin işlerini layıkıyla yerine getirmelerinde uymaları gereken kurallar şeklinde belirtilebilir. Mesleki ahlak ise bir mesleği yerine getirirken, davranışlar açısından neyin doğru neyin yanlış veya iyi ya da kötü olduğunu belirten kuralları oluşturur. Ahilik, evrensel ahlak kurallarını ve değerlerini, meslek hayatı ile bütünleştirerek mesleki ahlakı şekillendirmektedir. Diğer bir deyişle Ahilik bir kontrol mekanizması gibi işleyerek doğru ve dürüst yaşantıyı, erdemli hizmeti ve sanatta veya meslekte ustalığı sağlayarak mesleki ahlaka katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda, Ahilik, iş yaşamının dürüst ilkeler bağlamında yürütülmesini sağlayarak, iş ahlakının kurumsallaşmasını yardımcı olmaktadır. Zira bu sistemde, sanat ve meslek erbabı, belirlenen kurallara uyarak yanlış yapmamakta ve var olan dayanışma sayesinde yalnız kalmamaktadır. Bu genel görüşlere dayanılarak, çalışmanın amacı; Türkler'in İslam düşüncesiyle tanışması sonucunda oluşan bir kültür olan ahiliğin, iş ahlakına ve mesleki ahlaka olan katkılarını ortaya koymaktır. Ahiliğin bireyin mesleki gelişiminin yanı sıra, evrensel ahlak değerlerini kazandırması nedeniyle de mesleki ahlaka açısından çok önemli bir değer katmaktadır. Zira çıkar çatışmasından oluşan günümüz kapitalist düzenden ahilik teşkilatıyla sağlanan çıkar birliği olan erdemli bireylerden oluşan iş dünyasına ihtiyaç bulunmaktadır. Kaldı ki, özellikle iş dünyasında güven temeline dayanan paydaşlara, yöneticilere, çalışana, müşterilere ve rakiplere ve tedarikçilere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle, aslında bir sivil toplum kuruluşu olan Ahilik teşkilatının, günümüz iş dünyasına uyarlanarak yeniden gündeme gelmesinin ne kadar önemli olduğu ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, iş ve meslek gruplarının ahlaki davranmalarında ve iş ahlakının sağlanmasında önemli değer katacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: İş ahlâkı, Meslekî ahlâk, Ahilik, Ahi Evran.

1.GİRİŞ

Günümüzde toplumlarda artan rekabet, bilişimdeki hızlı gelişmeler ve karmaşıklaşması, küresel çapta marka olabilmek için firmanın tüm dünyada olumlu bir imajının olması, şirketlerin çevrecilik ve sosyal sorumlulukları konusunda insanların daha duyarlı olmaları, iş ahlakını daha kilit bir konuya dönüştürmüştür (Soysal, 2020, s.22).

Anadolu'da esnaf ve sanatkâr örgütü olarak Ahi Evran tarafından kurulan Ahilik teşkilatı, 13. Yüzyıl ile 20. Yüzyıl arasında faaliyet göstermiş; mesleki ve kültürel çalışmalarda bulunmuştur (Köken ve Büken, 2018, s.54). Sevgi, saygı, yardımlaşma, doğruluk ve dürüstlük gibi değerlere dayanan Ahilik kültürü; tarihsel süreçte meslek ahlakının gelişimindeki en önemli köşe taşlarından birini oluşturmaktadır (Soysal, 2020, s.35).

Türklerin Anadolu'yu fethiyle birlikte, İslam düşüncesiyle tanışması sonucu oluşan Ahilik, bir kültür olarak değerlendirilmektedir (Tatlıoğlu, 2013, s.1). Ahi Evran, 32 esnaf zümresinin pîri olarak bilinen; tıp, dinî bilimler, felsefe ile ilgili eserleri olan bir bilim insanıdır. Ahi Evran Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti döneminde kökenini aldığı fütüvvetçilikle birlikte bilim, sanat ve ahlakla ilgili Ahilik adında önemli örgütsel bir yapılanma kurmuştur (Köken ve Büken, 2018, 54-56; <https://www.ahilik.net/ahi-evran/>). Ahi Evren, Anadolu'ya kültür, ahlak ve iktisadi bakımdan katkı sağlamış ve eserleriyle İslam'a hizmet etmiş bir âlimdir (Bilgili, 2018, s.75).

Ahilik, ahlak, meslek ve dayanışma örgütü olarak ahlak kurallarını, meslek hayatına taşıma rolüne sahip olmuştur (<https://www.feniksdergi.org/ahilerde-ahlak-anlayisi>). Ahiliğin temel felsefesi, "insanın eline, diline, beline sahip olması" şeklinde güvenilir ve doğru birey olma yaklaşımına dayanır (Tatlıoğlu, 2013, s.1). Ahilik, ayrıca mesleki eğitimlerle de mesleki ahlaka katkı vermiştir (Köken ve Büken, 2018, 54-56).

Ahilik Teşkilatı, çalışma ve dürüstlük temelinde ahlâk ve ekonomi ilişkisini en iyi uygulayan ve günümüze ışık tutan önemli modellerden biridir. Ahilikte;“21. Yüzyılda Yiğitlik, Cömertlik ve Dirliğe” ilişkin ahlâka aykırı davranan birinin başarıya ulaşamayacağı, başarılı olsa da sürdürülebilir olmayacağı düşüncesi bulunmaktadır (Erol, 2023, s.60).

Geçmişten günümüze büyük, zengin ve geleneksel anlamda bir kültür hazinesi olan Ahilik Teşkilatı'nın, yok olmaya değil yeniden canlandırılmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu Teşkilatın, mesleki ahlaka ve dolayısıyla iş ahlakına önemli katkıları bulunmaktadır. Böylece çalışmada Ahilik Teşkilatı'nın, topluma olduğu kadar mesleki ve iş ahlakına katkıları irdelenmeye çalışılmaktadır.

2.İŞ AHLAKI VE MESLEKİ AHLAK KAVRAMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

İş ahlakı, ekonomik faaliyetlere katılan insanların, ekonomik hayatla ilgili işlerini layıkıyla yapmalarına dair kurallar olarak ifade edilmektedir (Mercan ve Oyur, 2012, s.800). Başka bir tanımda ise iş ahlakı; neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin ilkeler olmakta ve ekonomik faaliyetlerde bulunurken dürüstlük ilkesi gereğince hareket etmek ve topluma destek olmaktır, şeklinde tanımlanmaktadır (Özgener, 2009, s. 51). Ayrıca iş ahlakı, tüm ilişkilerde dürüst olmak, güven, saygı ve adil davranmak anlamında kullanılmaktadır (Nalbant, 2005, s.198). Bir diğer tanımla iş ahlakı, genel ahlak kural ve ilkelerinin çalışma yaşamına uyarlanması olarak tanımlanmaktadır (Ünsür, 2017, s.91). Dolayısıyla, Ahilik ve iş yaşamının yolu böylece kesişmekte ve dürüst şekilde, ilkeler bağlamında yürütülmesine katkı sağlayarak ve iş ahlakının kurumsallaşmasında önemli role sahip olmaktadır (Özgener, 2009, s.79).

İnsan merkezli düşünce ve uygulama yapısında olan Ahilik felsefesine göre, kişilerin kendilerine uygun olan mesleklerde çalışması gerekmektedir (Köken ve Büken, 2018, 61). Mesleki ahlak ise herhangi bir mesleği yerine getirirken gösterilen davranışlardan neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirten kuralları oluşturur (Nalbant, 2005, s. 198). Ahilik, kendi kendine işleyen bir kontrol mekanizması olarak işlev göstererek insana ve topluma hizmet etmede erdemlilik; bireysel yaşantıda dürüstlük; sanatta mükemmelliği temel almaktadır. Ahilik esnaf ve sanatkârın işlerini ahlaki kurallara uygun yapmalarını sağlayan hem de yalnız ve yanlış yapmalarını engelleyen bir sistem olmaktadır (Özgener, 2009, s.79). Nitekim Ahilik; ahlak, meslek ve dayanışma örgütü olarak ahlak kurallarını meslek hayatına taşıma rolüne sahip olmuş ve üyelerini mesleki, sanatsal ve askeri açıdan yetiştirmeyi amaçlamıştır (<https://www.feniksdergi.org/ahilerde-ahlak-anlayisi>). Türkiye’de iş ahlakı tarihsel olarak incelendiğinde, Selçuklu Devletinin yanı sıra Osmanlı Devleti’nde esnaf birliği şeklinde faaliyette bulunan Ahilik Teşkilatının Anadolu’da iş ahlakının hem temsilcisi hem de uygulayışının olduğu anlaşılmaktadır (Kayacan, t.y., s.120).

3.AHİLİK KAVRAMI

Ahilik, Anadolu’da ahlaki, askeri, siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda yaklaşık olarak 500 yıl etkisini göstermiş; günümüzdeki sosyal güvenlik kuruluşu, esnaf ve sanatkâr teşekkülü, kooperatif, sendika, belediye ve hatta ahlaki şekillendiren bir örgüt özelliğine sahip olmuştur (Öztürk, 2015, s.1).

Ahilik, Anadolu’ya gelen Türklerin, çalışma, yaşam ve toplumsal kültürlerini inşa etme gayretleridir. Esnaf ve sanatkârların bir örgüt halinde toplanarak ahlaki, mesleki ve askeri eğitimden geçirilip; bilimde, sanatta ve askerlikte etkin rol oynadıkları, sonrasında farklı kesimlerin katılımıyla ahlaki ilkelerin topluma yayıldığı sistemdir (Durak ve Yücel 2010, s.153).

Ahilik, bir deri tüccarı ve sonrasında yaşadığı dönemden itibaren önemli bir düşünür olan Ahi Evran tarafından kurulmuştur. Azerbaycan’da 1171’de doğmuş, 1205’de Anadolu’ya ve 1247

Kırşehir'e gelmiş, 1261 yılında Kırşehir'de öldürülmüştür (Kaya, 2006, s.188; Akt.; Tatlılıoğlu, 2013, s.4-5; <https://www.ahilik.net/ahi-evran/>).

Öte yandan Ahilik; ahlak, maneviyat, sanat, ilim ve memlekete gelen yabancılara karşı gösterilen misafirperverliğin de bir bileşimidir. Anadolu'daki Türkmenlerin yaşadığı her yerde bulunan esnaf ve sanatkâr birliklerine bu ad verilmektedir. Ahilik Teşkilatı'nın görevleri arasında meslek erbabını yetiştirmek ve meslek kollarının kontrollerini sağlamak yer almaktadır (Köken ve Büken, 2018, 55-60). Ahilikte meslek grupları; "bilgin", "sanatçı ve eğitimci"; "askerler ve yöneticiler" gibi gruplardan oluşmaktadır (<https://www.feniksdergi.org/ahilerde-ahlak-anlayisi>).

Ahiliğin ilkeleri, ahlaki ve manevi prensiplerden oluşmaktadır. Ahi olmanın şartları; meslek ve sanat sahibi olmak ve fütüvvetçilik yetenek ve özelliklerine sahip olmaktır. Ahiliğin ilkeleri sonradan esnaf ve sanatkâr örgütünün ahlak tüzüğü haline gelmiştir (Köken ve Büken, 2018, 61). Fütüvvetnameler Arap toplumuna ait toplumsal düzen ve güvenliği sağlamak için geliştirilmiş ahlaki metinlerdir (Köken ve Büken, 2018, 65; <https://www.feniksdergi.org/ahilerde-ahlak-anlayisi>). Ahilik, Fütüvvet kurallarını meslek ahlakına uyarlayarak: "doğrulukla yapılmayan iş bereket getirmez, getirse de bu sürekli olmaz" şeklinde geliştirilmiştir (<https://www.feniksdergi.org/ahilerde-ahlak-anlayisi>). Fütüvvet düşüncesi, ideal insan yetiştirmeye dayalı bir proje olarak değerlendirilmektedir (Erdem, 2022, s.352). Fütüvvetnameler, sosyal ve iş yaşamındaki uyulması gereken 124 görgü kuralını içermektedir. Ahilik Teşkilatı'na katılanların öncelikle bu ilkeleri benimseyerek uyması gerekmektedir. Fütüvvetnâmeler, köyler ve kentin dışında göçebe halkı da kapsayan temel eserler olarak değerlendirilmektedir (Kaya, 2018, s.22).

Fütüvvet, ahlâkî anlamda "cömertlik, mürüvvet asalet" erdemlerine uygun düşmektedir (Akça, 2017, s. 41). Ayrıca fütüvvet ilkeleri incelendiğinde; dürüst, yardımsever, diğerkâm, cömert, tevazu sahibi, misafirperver, hayâ sahibi, mürüvvet sahibi ve yiğit olmak gibi özellikler görülmektedir (Erdem, 2022, s.355).

Ahilikte eğitim; mesleki, dini, ahlaki, manevi, askeri, sanatsal, toplumsal bilgiler şeklinde gençlikten başlayarak yaşam boyu sürer. Eğitim, toplumsal ahlak ve insani erdemlerinin öğretilmesiyle başlar ve mesleki eğitimle devam eder. Mesleki eğitim, toplumsal kalkınma odaklı şekilde, yaparak öğrenme yoluyla beceri geliştirmeye dayalı olarak gerçekleştirilir (Tatlılıoğlu, 2013, s.1; Şahin, vd., 2009, s.802).

Ahilerin davranışları dışa ait ve kapalı altı ve içe ait ve açık olarak toplam on iki temel emire dayanmaktadır (<https://www.feniksdergi.org/ahilerde-ahlak-anlayisi>). Bu emirler;

"Dışa ait: bel: başkalarının onur ve namusuna; el: hırsızlık, zorbalık, kötülük ve hırsa; dil: yalan, iftira, hakarete; göz; başkalarının hatalarını görmeye; mide; sefahate; kulak; dedikoduya kapalı şeklindedir. İçe ait: cömert, tevazua sahibi, merhametli, bağışlamaya açık; alçak gönüllü, bencillikten uzak, gerçekçidir" biçimindedir.

Ahilikte verilen eğitimin amaçları aşağıdaki şekildedir (Köken ve Büken, 2018, 62; <https://www.feniksdergi.org/ahilerde-ahlak-anlayisi>; Şimşek, 2002, s.162; Durak ve Yücel, 2010, s.153):

- ✚ Bireyin kendini tanımasının yolunu öğretmek,
- ✚ Dürüst, namuslu üretken, ahlaklı bireyleri yetiştirmek,
- ✚ Her bireyin doğuştan iyi olduğunu kabul etmek ve bunu korumak,
- ✚ Bireyin yeteneklerini ortaya çıkarmak, bu yetenekleri yönlendirmek,
- ✚ Meslek ve sanat becerisi olan bireyleri yetiştirmek
- ✚ Vatan savunmasında askeri güç kullanmak

Ahi birliklerinin eğitim modelinin özellikleri şu şekildedir (Köken ve Büken, 2018, 62; <https://www.feniksdergi.org/ahilerde-ahlak-anlayisi>):

- ✚ Eğitim; mesleki, kültürel, toplumsal, dini ve ahlaki boyutları birlikte bulundurur.
- ✚ Eğitim, ömür boyudur,
- ✚ Eğitim, birliklerin bulunduğu yerdeki en ücra yerlere kadar ulaşır,
- ✚ Ahilik ilkelerine uyan her bireye eğitim ücretsiz olarak açıktır,
- ✚ Eğitim yetkili kişilerce yapılır.

Mesleki eğitimlerde salt teorik eğitimin verilmesi, üyelerine ahlaki evrensel değerleri kazandırmayan eğitimler, toplumsal katkıya fayda sağlayan profesyoneller yetiştiremeyecektir (Şahin, vd., 2009, s.804). Oysa Ahilikte hem mesleki bilgi, hem de toplumsal yararlılık birlikte kazandırılmakta dolayısıyla mesleki ahlaka katkı sağlamaktadır.

Ahilik Teşkilatı, Selçuklu'lardan sonra Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyıldan sonra loncalara dönüşmeye başlamış ve XVIII. yüzyılda fonksiyonlarını yitirmek suretiyle; Meşrutiyet dönemiyle birlikte etkileri daha da azalmıştır (Ekinci, 1989, s.19; Akt.; Tatlıoğlu, 2013, s.5).

4.AHİLİK İLE İŞ VE MESLEKİ AHLAKI İLİŞKİSİ

Ahi kelimesinin tanımının verilmesinde çalışma konusu bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, Ahi; cömert, kahraman, misafirperver ve yiğit anlamına gelmektedir. Kelimesinin eş anlamlısı da akı biçimindedir. Türk'ler, İslamiyet Dinini kabulden sonra "akı" yerine "ahi" kelimesini kullanmışlardır (Çağatay, T.Y., s.423). Ahi nizamnamelerinin dinî, ahlaki ve meslekî kuralları; kişilerin sosyal yaşamında olduğu kadar, daha çok sanayi, ticaret alanlarında çalışanlara verdikleri katkılarla, Ahilik iş ve işletmeler üzerinde oldukça etki yaratmıştır (Kaya, 2018, s.22).

Ayrıca, Ahilik, değerleri ön planda tutarak iktisadi ve sosyal yaşama yol gösteren bir örgütlenme tarzı olarak ta tanımlanmaktadır. Öyle ki, "değerler eğitimi" vererek çıkar birliği içinde erdemli bireylerin yetişmesini sağlayan ahilik sistemiyle; çıkar çatışmasına dayalı kapitalist düzendeki ahlaki problemlere çözüm getirilmesi sağlanabilmektedir (Ünsür, 2020, s.298).

Değer eğitimi, bireye verilen önem kavramının öğretilip bu kavramın içselleştirilip davranışa dönüştürüldüğünde, amacına ulaştığı süreci tanımlamakta ve içermektedir. Aynı zaman da, Ahilik Teşkilatı; meslek örgütü, meslekî sivil toplum kuruluşu olmasının yanı sıra ahlaki değerlerin günlük hayatta kullanımı hedefleyen bir halk eğitim merkezi niteliğindedir (Kaya, 2013, s.41).

Ahilik, sosyal ve iş yaşamında ahlaki olmayan davranışlara (yalan, rüşvet, hırsızlık, israf, haksız rekabet ve çürük mal satma vb.) karşı çıkmaktadır. Bu Teşkilat ile birlikte, sanatkârların işlerini zevkle yapmalarını sağlayan şartları oluşturarak, üretilen ürün mali değerinin üzerinde anlama sahip olarak, nicel olarak üstünlük değil kalite olarak üstün ürün gerçekleştirme, önemli hale gelmiştir (Tatlıoğlu, 2013, s.7).

Ahilikte meslek içi dayanışma ve meslek ahlakı özellikleri şu şekildedir (<https://www.feniksdergi.org/ahilerde-ahlak-anlayisi>):

- ✚ Ahi, yeteneği temelinde birden fazla işle değil, emeğini değerlendireceği tek bir işte çalışmalıdır.
- ✚ Dürüst olarak hak ettiği kadar kazanmalıdır.
- ✚ Tüm sanatında ve davranışında onlara bağlı şekilde pirlerinden ve ustasından örnek almalıdır.
- ✚ Geçiminden kalanı, işsiz ve ihtiyaç sahiplerine yardımda kullanılmalıdır.

Ahilikte bireyin; başka bir bireyle eşyayla ve doğayla olan ilişkilerinde, her iki dünya mutluluğu esas alınmakta ve insanın dayanışmacı olması amaçlanmaktadır (Tatlılıoğlu, 2013, s.1; Durak ve Yücel, 2010, s.151). Ahiler, kendi ihtiyaçları sonrası arta kalanı; meslek sahiplerine sermayede, evlilikte, ölümden hastalıkta kullanılmak için 18 gümüş akçeden fazlasını orta sandığa verirler. Şehrin ahileri ayda bir toplanarak mesleki problemler tartışılır, anlaşmazlıklar çözülür, gezi, eğlence ve eğitimler yaparlardı (<https://www.feniksdergi.org/ahilerde-ahlak-anlayisi>). Ahiliğin, ticari ilişkilerde yardımlaşma ilkesi, onun sosyo-ekonomik bir sistem yönünü göstermektedir. Özellikle kriz dönemlerinde bireylerin yardımlaşma sayesinde, kendi işletmelerini kurmalarını sağlamak yoluyla sermaye yatırımlara yöneltilerek, ekonomi canlanabilmekte ve bu da toplumsal katkı sağlamaktadır (Çelik ve Karabulut, 2021, s.157). Ahilikte işbölümüne önem verilmekte, iktisadi açıdan olduğu kadar bu ahlaki açıdan bir zorunluluk görülmektedir. Üretmeme, başkasının sırtından geçinme, işini sık sık değiştirme, işten kaçma, görevi kötüye kullanma, haksız rekabet, haksız kazanç, ahlaki olmayan davranış olarak görülmektedir (Tatlılıoğlu, 2013, s.8). Ahilikte iş ahlakı ve ekonomik gelişme ilgili ilkelerinde şu ilkeler yer almaktadır (Özgener, 2009, s.79):

- ✚ Doğruluk, cömertlik, alçakgönüllülük,
- ✚ Çalışma ilişkilerinde insani değer yaratmak, huzuru sağlamak,
- ✚ Müşteri memnuniyeti,
- ✚ Topluma adanma insanları nasihatleriyle doğruya yönlendirmek,
- ✚ Yardımlaşma, dayanışma, fırsat/imkân eşitliği, başkalarını düşünmek,
- ✚ Bir sanata ve işe sahip olmak,
- ✚ İşteki her kademede ciddiye, disiplinli çalışmayı teşvik etmektir.

Bu kapsamda verilen Ahilik ilkelerinin tamamı iş ahlakı ve ekonomik gelişme için her yönüyle çok değerli ve hayatı öneme sahiptir. Ancak, bunlardan üçüncü sıradaki **“müşteri memnuniyeti”** ilkesi, işletmeler ve iş dünyası için o kadar önemlidir ki, günümüzde bile müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati ya da müşteri yönetimi biçiminde halen yoğun bir şekilde incelenmektedir. Peki niçin konu bu kadar önemli ve bu denli incelenmektedir? Bu soruyu cevaplamak için küçük ve karşılaştırmalı bir analizin yapılması gerekmektedir.

1980 yıllarda, Toplam Kalite Yönetimi(TKY) Japonların yoğun katkılarıyla geliştirilmiş ve bir yönetim felsefesi haline getirilmiştir. Bu yönetim yaklaşımının en önemli ilkelerinden biri, de müşteri memnuniyetidir. Hatta, Japonlar **“Bizim paramızı patron değil, müşteri öder ve “Bizim paramızı, devlet, belediye başkanı değil, halk öder”** TKY örgüt felsefeleriyle; müşteri memnuniyetinin ne kadar kayda değer, hassas ve kilit bir ilke olduğunun altını özellikle çizmişlerdir(Ünsür, 1996, s. 48). Bu anlamda, günümüzde TKY'nin bu ilkesi, tüm dünyada kurum ve işletmelerin yönetiminde, bir yönetim felsefesi olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Oysa, Japonların 20 nci Yüzyılda 1980 yılında günümüzden sadece 44 yıl önce geliştirdiği bu ilkeyi; Ahilik Teşkilatı'nın kurucusu Ahi Evran, ne kadar dikkat çekici bir gelişme olarak ne kadar kilit bir konu olduğunu; titiz bir şekilde fark ederek ve okuyarak 13 ncü Yüzyılda yaklaşık 700 yıl öce geliştirmiştir. Basit bir tarihsel analizle,700 yıl önce fark edilen bu ilke, Ahi Evran açısından inanılmaz, dâhiyane ve öngörülü bir tespittir. Kendi tarihimize bir not düşülmesi bakımından, Ahi Evran'ın 13 Yüzyıldan günümüze kadar bir ahlak lideri olmasının yanında; tek bu ilkesi ile bile kamu yönetimi, işletmecilik, iş dünyası ve ekonomide yarattığı değere dayanılarak ne kadar önemli bir kişilik, düşünür, bilge ve stratejist olduğu söylenebilir. Bu verilere ve tespitlere dayanılarak, Ahi Evran'ın dünya ve ülke tarihimiz ile kültürümüz açısından ne kadar önemli bir değer olduğunu göstermesi bakımından yeterli olacaktır kanatindeyim.

Ahilikte bir sanatın veya mesleğin tüm aşamaları, standarda bağlı şekilde tanımlanmıştır. Örneğin hammadde temini nasıl olmalıdır, üretim aşaması ve satış aşaması nasıl olmalıdır,

kurallarla ortaya konulmuştur. Bu kuralların ve standartların varlığı olası çatışmaların önlenmesine katkı sağlamaktadır (Ünsür, 2017, s. 94). Ahiliğin birinci derecede ilkeleri şunlardır (Erdem, 2022, s.358):

“Doğruluktan ayrılmamak, yalan söylememek, cömert olmak, mütevazı olmak, iyi huylarını geliştirmek, kendisini halka (hizmete) adamak, kusur aramamak, aksine kusurları örtmek, misafirperver olmak, insanlara nasihat ederek onları iyi yola yöneltmek, dindar olmak, hayâ sahibi olmak, dedikodu yapmamak, içki içmemek, zina yapmamak, kimseye karşı düşmanlık ve kin beslememek, büyüklere karşı hürmetkâr, küçüklere karşı şefkatli olmak, nefsine hâkim olmak, eline, beline ve diline sahip olmak şeklinde belirtilmektedir”.

Ahiliğin ilkeleri esasen doğruluktan ayrılmamak ilkesiyle güven temelinde yürüyen ekonomik faaliyetler için kaçınılmaz kurallardır. Nitekim tüm ticari ilişkiler karşılıklı güven temelinde yürümektedir. Dolayısıyla ahiliğin ilkelerini benimsemek, güven duyulan bireyler olmayı sağlayacak ve uzun vadede mesleki olarak daha başarılı olmayı sağlayacaktır (Erdem, 2022, s.358). Ahilik çıkar birliği dayanmaktayken; günümüz ortamındaki kapitalist sistemde çalışma ilişkilerindeki paydaş ilişkileri çıkar çatışmasına dayalı gelişmektedir. Bu durum da paydaşlar (kişi, kurum vb) arasındaki güveni zedelemektedir. Nitekim işletmeler, etik kodlarla ahlak bildiregelerini paylaşmaya başlamışlar ve etik zemini tahsis etmeye çalışmışlardır (Ünsür, 2017, s.97). Dolayısıyla etik kodlarla sağlanmaya çalışılan bu durum, esasen geçmişimizde var olan ahilik sisteminde bulunmaktadır.

Ahiliğin iş hayatına ilişkin ahlaki ilkelerden bazıları şunlardır (Erdem, 2009; Erdem, 2020: 109; Akt.; Erdem, 2022, s.369):

“Tembellikten kaçınmak, yüksek çalışma azmine sahip olmak, alın terine ve helal kazanca dayalı bir gelir sahibi olmak, kanaat ve tevekkül sahibi olmak, iş bölümüne riayet etmek, bir sanat veya iş sahibi olmak, usta-çırak ilişkisini kurumsallaştırmak, kalite ve standardizasyona uygun mal ve hizmet üretmek, piyasaların belli ahlaki kurallara göre işlemlerini sağlamak ve tüketicilerin haklarını korumak üzere gerekli düzenlemeleri ve denetlemeleri yapmak.

Ahiliğin bu çalışma yaşamına ilişkin kuralları kaliteli mal üretimini sağlayacak, tüketicilere bu yönde fayda sağlayarak toplumsal fayda sağlayacaktır. Ayrıca insan-değer temelindeki çalışma ilişkilerini içeren Ahilik çalışma yaşamında rekabet, eğitim geliştirme, istihdam, yönetim, paydaş ilişkilerine uygun bir örnek sunmaktadır (Ünsür, 2017, s.90). Ahiliğin ilkeleri, çalışan eğitimi, kalitenin önemsenmesi, katı rekabetten uzak durulması yoluyla işletmelere anlamlı katkı sağlamaktadır (Çelik ve Karabulut, 2021, s.157).

5.SONUÇ

Ahilik toplumla uyumlu, mesleki ve toplumsal becerileri kazanmış, toplumsal kural ve değerleri öğrenmiş güvenilir kişilikli bireylerin topluma kazandırılmasını sağlamaktadır (Tatlılıoğlu, 2013, s.12). Ahilik sisteminde, millet-devlet, zengin-fakir, üretici-tüketici, işgücü-sermaye ikilileri arasında dengeli ilişkiler kurulmaktadır (Durak ve Yücel, 2010, s. 151).

Mesleki eğitimler, üyelerine ahlaki evrensel değerler kazandırılarak, onların topluma faydalı olmaları sağlanmaktadır (Şahin, vd., 2009, s.804). Ayrıca kapitalist sistemde iş ilişkilerinde güven zemini çok kolay kazanılmamakta ve bu duru da paydaşlar arasındaki alış veriş zemininde sorunlar çıkmasına yol açmakta işletmelerin başarısızlığıyla sonuçlanmaktadır. Bugün gelinen noktada şirketler etik kodlarla bu güven zeminini oluşturmaya gayret etmektedir. Oysa ahilik prensiplerinde çalışma ilişkilerine dair tüm ilkeler temel alınabilir. Öyle ki Ünsür’e (2020: 298) göre, etik kodlar oluşturmanın palyatif çözümler olduğunu ahilik sistemindeki değerler eğitime yönelerek erdemli bireyler yetiştirmenin iş ve sosyal hayattaki sorunlara daha iyi çözümler bulunabileceğine işaret etmektedir.

Ahilikte ahlaki değerlerle donatılmış meslek üyelerinin yetiştirilmesi, işte ve sanatta güvenin temin edilmesiyle işbirlikçi ortam oluşturulabilmektedir (Soysal, 2020, s.35). Zira Ahilikte iş ahlakı en önemli konu olmakta; sadece öğretilmesi yetmemekte bunun yanı sıra içselleştirilerek davranışa yansımaları gerekmektedir. Çünkü davranışa yansımaya ahlaki değerleri öğretmenin anlamlı bir katkısı olmamaktadır (Erol, 2023, s.60).

Ahilik hem mesleki bilgi hem de evrensel ahlaki değerler kazandırmada önemli bir enstrüman rolüne sahip olmuş ve bireylerin mesleki ahlaka ve topluma yararlı olmaları sağlanmıştır. Bu değin zengin kültürel değerin ve teşkilatlanmanın olduğu Ahilik teşkilatının, günümüz koşullarına göre uyarlanarak bir sivil toplum kuruluşu olarak gündeme tekrar gelmesinin, meslek gruplarının ahlaki davranmalarında ve iş ahlakının sağlanması önemli değer katacağı düşünölmektedir.

6.KAYNAKÇA

Ahi Evran (1171-1261), <https://www.ahilik.net/ahi-evran/> [Internet]. Erişim Tarihi: 26.10.2024.

Ahilerde Ahlak Anlayışı, Sanat ve Erdemi Yaşam Biçimi Hâline Getiren Bir Kurum Olarak Ahilik, <https://www.feniksdergi.org/ahilerde-ahlak-anlayisi/> [Internet]. Erişim Tarihi: 25.10.2024.

Akça, G. (2017). Fütüvvetçilikte ve Türk Fütüvvetçiliğinde (Ahilik) İdeal İnsan ve Ahlâkı, *Turkish Studies*, 12 (3), 41-58.

Bilgili, İ. (2018). Ahi Evren'in "Letâifu'l-Ğiyâsiyye" Eseri ve Deęerlendirmesi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, 45, 2018, s. 75-94.

Çağatay, N. (t.y.). Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları, 424-438. <https://belleten.gov.tr/tammetin-pdf/1421/tur>, [Internet], Erişim Tarihi: 26.10.2024.

Çelik, M., ve Karabulut A.T., (2021). Ahiliğin Günümüz İş Dünyası Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası "Ahilik Anlayışı İle Hayata Dokunuş" Sempozyumu Tebliğler Kitabı, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Ekonomik Sistemler UAM ile Liderlik ve Girişimcilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını*, 27-28 Ekim, 2021, İstanbul.

Durak, İ. ve Yücel, A. (2010). Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları, *Süleyman Demirel üniversitesi, iktisadi ve idari bilimler fakóltesi dergisi*, 15 (2). 151-168.

Erdem, E. (2022). Fütüvvet-Ahilik Geleneğinde Ahlak, Kâmil İnsan ve İktisat Meselesi: Ahiliğin Dolaylı İş Ahlakı İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Sakarya İktisat Dergisi*, 11 (3), 352-373. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2649297>, Erişim Tarihi: 26.10.2024.

Erol, S. I., (2023). Ahilik Teşkilatı (Kavramsal ve Tarihsel Açıdan). *Ahiliği Yeniden Düşünmek, 21. Yüzyılda Yiğitlik, Ahilik ve Dirlik Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları*: 124, Ankara, Ağustos 2023.

Fütüvvet ilkeleri. <https://www.google.com.tr/search?q=f%C3%BCt%C3%BCvvet+ilkeleri&sca>, [Internet], Erişim Tarihi: 26.10.2024.

Kaya, M. (2013). Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilatı: Ahilik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11 (26), 41-69.

Kaya, A. (2018). Fütüvvetnâmelerin Işığında Ahi Birliklerinin Siyasî ve Askerî Yönü. *IV. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğin*

Temelleri, "XIII-XVI. Yüzyıllarda Ahilik", *Ahi Evran Üniversitesi*, Yayın No: 002, 27-29 Eylül 2018, Kırşehir.

Kayacan, E. (T.Y.). Tarihsel Perspektiften Türkiye’de İş Ahlakı Uygulamaları. https://igiad.org.tr/images/is_ahlaki_ders_kitabi/Tarihsel_Perspektiften_Turkiyede_Is_Ahlaki_Uygulamalari.pdf, 118-137, [Internet], Erişim Tarihi: 26.10.2024.

Köken, A.H. ve Büken, N.Ö. (2018). Ahi Evran (1171-1261) ve Ahilik ile Hekimlik Ahlakı Üzerine Bir Değerlendirme. *Lokman Hekim Dergisi*, 8 (1), 54-70.

Mercan, N. ve Oyur, E. (2012). Ahilik ve Ahlaki Olgunluk İlişkisi ve Ampirik Bir Araştırma. *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, 19-20 Eylül 2012, Kırşehir, 2, s. 800-819.

Nalbant, Z.E. (2005). İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı. *Yönetim ve ekonomi dergisi*, 12(1), 193-201.

Özgener, Ş. (2009). İş Ahlakının Temelleri, Yöneltil Bir Yaklaşım, 2. Baskı, *Nobel Yayın Dağıtım*, Ankara.

Öztürk, N. (2015). Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 1-12. C:\Users\user\Downloads\Dumlupınar_Üniversitesi_Sosyal_Bilimler_Dergisi_7_https\dergipark.org.tr\tr\pub\dpusbe\issue\4749\65220

Peker, Ö.,(2015).Toplam Kalite Yönetimi ve Kamu Hizmetinde Kalite, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt. 5 Sayı. 6, ss.43-57, Kasım, 1996, https://cyy.hacibayram.edu.tr/documents/article/3/5/6/7_peker.pdf, [Internet], Erişim Tarihi: 28.10.2024.

Soysal, A., (2020). Meslek Ahlakı ve Ahilik. *VI. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, "Ahiliğin Günümüze Yansımaları", *Ahi Evran Üniversitesi*, Yayın No: 004, 22-23 Ekim 2020, Kırşehir.

Şahin, R. Öztürk, Ş. ve Ünalmiş, M. (2009). "Professional Ethics and Moral Values in Akhi Institution", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 801-804.

Tatlılıoğlu, K. (2013). Ahilik Teşkilatında İş ve Meslek Ahlakının Bireylerin Kişilik, Karakter ve Sosyal Gelişimine Etkisi, 3. *Uluslararası Ahilik Sempozyumu "İş Ahlakı"*, 24-25 Eylül 2013, Kayseri, 1, ss. 1-15.

Ünsür, A. (2017). Ahilik Sisteminde Ahlak Temelli Çalışma İlişkileri ve Günümüz Bakış Açısından Değerlendirilmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (13), 90-98.

Ünsür, A. (2020). Ahilik Sistemi Değerleri Yönetim ve Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*,18 (39), 297-337. <https://doi.org/10.34234/ded.667411>

PLANT LEAF DISEASE DETECTION BASED ON MOBILENET ARCHITECTURE MOBILENET MİMARİSİ TABANLI BİTKİ YAPRAK HASTALIĞI TESPİTİ

Yerkebulan NURLANULY¹, Shukirbek RYSBAY²

¹Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Türkistan, Kazakistan,
Bilgisayar Bilimi, ORCID: 0000-0003-1557-6857

²Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Türkistan, Kazakistan,
Bilgisayar Bilimi,

Özet

Modern tarım, bitki hastalıklarının neden olduğu ürün verimi kayıplarıyla karşı karşıyadır. Bu makale, MobileNet derin sinir ağını kullanarak otomatik bitki yaprağı hastalığı tanımlaması için bir yaklaşım sunmaktadır. Bu mimarinin seçilmesinin nedeni, görüntü sınıflandırma görevlerine uygun etkinliği ve yüksek performansdır.

Veri seti, farklı aydınlatma ve perspektiflerle karakterize edilen bir dizi çekim koşulunu kapsayan 20 ayrı hastalık kategorisine sınıflandırılmış 41.036 görüntüden oluşmaktadır. Veri ön işleme, modelin verilerdeki değişikliklere karşı dayanıklılığını artırmayı amaçlayan artırma tekniklerinin (döndürmeler, yansımalar ve parlaklıktaki değişiklikler dahil) ve normalizasyonun uygulanmasını içermektedir. Veri seti, 70/20/10 oranına göre eğitim, doğrulama ve test alt kümelerine bölünmüştür. Eğitim aşamasında, aşırı uyum riskini azaltmak için Adam optimize edicisi, bırakma ve erken durdurma gibi düzenleme yöntemleriyle birlikte kullanılmıştır.

Model, büyük miktarda verinin hesaplanmasını ve işlenmesini hızlandıran NVIDIA GeForce RTX 3060 Laptop GPU kullanılarak eğitildi. MobileNet mimarisi, model parametrelerinin sayısını azaltmak için bir Küresel Ortalama Havuzlama katmanı eklenerek ve ReLU aktivasyon fonksiyonları kullanılarak göreve uyarlandı.

DeneySEL sonuçlar, önerilen modelin test veri setinde ortalama %96 doğruluk elde ettiğini gösterdi. Sonuç, otomatik tanı içeren uygulamalar için etkinliğini ve uygunluğunu doğruluyor. Önerilen yöntem, seralarda, açık alanlarda ve hassas tarım çevrelerinde izleme sistemleri geliştirmek için kullanılabilir. Gelecekteki çalışmalar, modeli karmaşık görüntüleme koşulları altında birden fazla ürünle uyumlu olacak şekilde uyarlamayı içerir.

Anahtar kelimeler: MobileNet, görüntü sınıflandırması, bitki hastalıkları, derin öğrenme, veri artırma, otomatik tanılama.

Abstract

Modern agriculture is challenged by crop yield losses caused by plant diseases. This paper introduces an approach for automatic plant leaf disease identification using the MobileNet deep neural network. The reason to choose this architecture is because of its effectiveness and high performance, which suits image classification tasks.

The dataset comprises 41,036 images classified into 20 distinct disease categories, encompassing a range of shooting conditions characterized by varying lighting and perspectives. Data preprocessing involved the application of augmentation techniques

(including rotations, reflections, and alterations in brightness) and normalization, aimed at enhancing the model's resilience to variations in data. The dataset was partitioned into training, validation, and test subsets following a ratio of 70/20/10. During the training phase, the Adam optimizer was employed alongside regularization methods such as dropout and early stopping to mitigate the risk of overfitting.

The model was trained using the NVIDIA GeForce RTX 3060 Laptop GPU, which is accelerating the computations and processing of huge amounts of data. The MobileNet architecture was adapted to the task by adding a Global Average Pooling layer for the reduction in the number of model parameters and using ReLU activation functions.

The experimental results indicated that the proposed model achieves an average accuracy of 96% on the test dataset. The result confirms its effectiveness and suitability for applications involving automated diagnosis. The proposed method can be used to develop monitoring systems in greenhouses, open fields, and with frameworks of precision agriculture. Future works include adapting the model so that it will be compatible with multiple crops under complex imaging conditions.

Keywords: MobileNet, image classification, plant diseases, deep learning, data augmentation, automated diagnostics.

1. GİRİŞ

Bitki hastalıkları modern tarım için büyük bir tehdittir ve gıda sisteminin ve küresel ekonominin sürdürülebilirliği üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Gıda ve Tarım Örgütü'ne (FAO) göre, bitki hastalıklarından kaynaklanan yıllık ürün kayıpları, küresel üretimin %20 ila 40'ını oluşturmakta ve milyarlarca dolarlık ekonomik kayıplara yol açmaktadır (Akbaş, 2019). Örneğin, patates geç yanıklığı, patatesin temel ürün olduğu Hindistan ve Çin gibi nemli ülkelerde mahsul kayıplarına neden olurken, buğday geç yanıklığı, Afrika'da üretimi yılda %30 azaltarak bölgesel gıda güvenliğini tehdit ediyor. Tarımın yoğun olduğu bölgelerde mono mahsul yetiştirmek hastalık salgınları riskini artırır.

Bu hastalıkların etkin kontrolü, hastalıkları doğru ve gerçek zamanlı olarak tespit edebilen modern teşhis araçlarının kullanılmasını gerektirir. Bunun gibi bir sistemin kullanılması, elma kara çürüklüğü, patates geç yanıklığı, domates sarı kıvrılma virüsü ve diğerleri dahil olmak üzere çeşitli hastalıklara duyarlı bitkiler için özellikle önemlidir. Bu çalışmada bu 20 hastalık ve sağlıklı bitki kategorisi ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1.1. Geleneksel yöntemlerin sınırlamaları

Bitki hastalıklarının teşhisine yönelik görsel inceleme, laboratuvar testleri ve kimyasal göstergelerin kullanımı gibi geleneksel yöntemlerin bir takım önemli sınırlamaları vardır. Etkinliği, uzmanların niteliklerine ve pahalı ekipmanların mevcudiyetine bağlı olup, gelişmekte olan ülkelerdeki çiftçiler için pratik olarak erişilemez hale gelmektedir (Aslan, 2021). Ayrıca bu yöntem zaman alıcı olduğundan geniş tarım alanlarında uygulanabilirliğini azaltmaktadır. Bitkinin büyüme aşamasının yanı sıra yüksek nem, kuruluk veya az ışık gibi iklim koşulları da teşhisin doğruluğunu büyük ölçüde etkiler, dolayısıyla hastalığın tespit edilememesi riski artar.

Laboratuvar yöntemleri yüksek teşhis doğruluğu sağlar ancak büyük finansal maliyetler ve nitelikli personelin bulunmasını gerektirir. Bu faktörler, özellikle seri üretim ortamlarında ve gelişmekte olan ülkelerde kullanımını sınırlamaktadır.

1.2. CNN mimarisinin gelişimi ve MobileNet'in avantajları

Bilgisayarlı görme ve makine öğrenimi teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte otomatik teşhis yöntemleri etkili bir alternatif haline geldi. ResNet, VGG ve DenseNet gibi evrimsel sinir ağları

(CNN), görüntü analizi görevlerinde yüksek doğruluk göstermiştir. Ancak yüksek hesaplama karmaşıklığı, kaynakların sınırlı olduğu ortamlarda uygulanabilirliğini sınırlamaktadır (Zawish vd., 2024).

MobileNet, daha ağır mimarilerin aksine, özellikle mobil cihazlar ve düşük güçlü bilgi işlem platformları için tasarlanmıştır. Başlıca avantajı, model parametrelerinin sayısını önemli ölçüde azaltabilen, hesaplama karmaşıklığını azaltabilen ve görüntü işlemeyi hızlandırabilen ayırık derin evrişimin kullanılmasıdır (Howard, 2017). Bu, onu genellikle saha veri analizi gerektiren tarım için ideal bir seçim haline getirir. Örneğin, Jiang & Tong (2022, June) çalışmalarında MobileNet'in sınırlı bilgi işlem kaynaklarına sahip cihazlarda bile yüksek teşhis doğruluğu elde ettiğini gösterdi.

Ayrıca Wang ve ark. (2024), MobileNet'i aydınlatma değişiklikleri, döndürmeler ve yansımalar gibi veri artırma teknikleriyle birleştirmenin, karmaşık ortamlarda alınan görüntüleri analiz ederken sınıflandırma doğruluğunu arttırdığını gösterdi. Mac ve ark. (2024) ayrıca model doğruluğunun kritik olduğu sera koşullarında otomatik teşhis sistemlerinin etkinliğini doğrulamıştır. EfficientNet veya ResNet gibi diğer mimarilerle karşılaştırıldığında MobileNet, yüksek performansı minimum kaynak yüküyle birleştirerek mobil uygulamalar için en iyi seçim haline getirir.

1.3. Araştırma hedefleri ve beklentileri.

Bu araştırma, MobileNet mimarisini temel alan otomatik bir bitki hastalığı teşhis sistemi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu hedefe ulaşmak için 20 hastalık ve sağlıklı bitki kategorisinden 41.036 görüntüden oluşan açık kaynaklı bir veri seti kullanıldı. Modelin genelleme yeteneğini geliştirmek için döndürme, parlaklık değişimi ve yansımayı içeren büyütme teknikleri kullanılır. Bu teknikler, modelin farklı ışıklandırma, arka planlar ve açılar gibi farklı çekim koşulları altında elde edilen verilerle çalışacak şekilde uyarlanmasına olanak tanır.

Modelin çekim koşullarındaki değişikliklere karşı stabilitesine özellikle dikkat edildi. Bu, sahadaki model güvenilirliğini artıracak çözümler geliştirmeyi de içerir. Gelecekte, MobileNet'in geniş alanlarda gerçek zamanlı teşhise olanak sağlayacak drone veya IoT cihazları gibi otomatik ürün izleme sistemlerine entegre edilmesi planlanıyor. Ma ve ark. (2021), bu sistemin arka plan değişiklikleri veya düşük ışık koşulları gibi zor çekim koşullarında bile başarılı bir şekilde çalışabileceğini doğrulamıştır.

Ek olarak araştırma perspektifi, modelin karmaşık ortamlarda ve karma ürünlerdeki performansının yanı sıra girdi verilerindeki beklenmedik değişikliklere karşı dayanıklılığının incelenmesini de içerir. Piratla (2023) kendi araştırma çalışmasında gerçek dünya ortamlarındaki değişken verileri işleyebilen sağlam modeller geliştirmenin önemini göstermektedir. Bu alanlar, hassas tarım sistemlerinin daha da geliştirilmesine, güvenilirliklerinin ve verimliliklerinin artmasına katkıda bulunacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMA

Modern tarım, gıda sistemlerinin sürdürülebilirliğini tehdit eden ve önemli ekonomik kayıplara neden olan bitki hastalıkları nedeniyle mahsul veriminin azalması da dahil olmak üzere birçok zorlukla karşı karşıyadır. Geleneksel teşhis yöntemleri çoğu zaman etkisiz olduğundan, derin öğrenme yöntemlerine dayalı otomatik sistemlerin geliştirilmesini teşvik etmektedir. Bu bölümün amacı, geleneksel yöntemler, makine öğrenimindeki ilerlemeler ve MobileNet mimarisinin özellikleri de dahil olmak üzere bitki hastalığı teşhisine yönelik güncel yaklaşımlara genel bir bakış sağlamaktır.

Görsel inceleme, laboratuvar testleri ve kimyasal göstergelerin kullanımı gibi geleneksel yöntemler, uygulamada en yaygın yöntemler olmaya devam etmektedir.

Görsel inceleme: Bu, hastalık semptomlarının görsel olarak tanınmasına dayanan en erişilebilir ve yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Sınırlama, bu yöntemin uzman uzmanlığına dayanması, bu yöntemi subjektif hale getirmesi ve geniş tarımsal ölçekte teşhis için uygun olmamasıdır (Chakraborty & Newton, 2011).

Laboratuvar testleri: Mikrobiyolojik çalışmalar ve PCR gibi yöntemler oldukça hassastır ancak pahalı ekipman, uzun süre ve kalifiye personel gerektirir, bu da onları toplu uygulamada etkisiz hale getirir (Altaş vd., 2020).

Kimyasal göstergeler: Göstergeler kullanılarak hızlı hastalık tespiti iyi sonuçlar verir, ancak bu yaklaşım birkaç patojenle sınırlıdır ve genellikle sahada uygulanamaz (Topçu & Güneş, 2024).

Kontrollü koşullar altında etkili olmasına rağmen, geleneksel yöntemler yeterince ölçeklenebilir değildir, bu da onları kitlesel izleme ve zamanında teşhis için uygun hale getirmez.

Bilgisayarla görmenin gelişmesiyle birlikte makine öğrenimi, bitki hastalığı teşhisinin otomatikleştirilmesinde önemli bir araç haline geldi. Evrişimli sinir ağları (CNN), çoğu modern sistemin temeli haline gelmiştir.

Popüler mimariler: ResNet, DenseNet, Inception ve VGG, tesis görüntü analizi için aktif olarak kullanılmaktadır. Örneğin ResNet, artık bağlantılardan dolayı eğitimlerin kaybolması problemini çözme yeteneğinden dolayı yüksek doğruluk göstermiştir (Ebrahimi & Abadi, 2021). Öte yandan DenseNet, yoğun bağlantılar aracılığıyla model parametrelerinin kullanımını optimize ederek performansı artırır (Huang vd., 2017).

CNN'in temel avantajları: Bu model, büyük miktarda veriyi analiz edebilir, karmaşık modelleri tespit edebilir ve görüntüleri yüksek doğrulukla sınıflandırabilir; bu da onu geç yanıklık ve külleme gibi hastalıkların teşhisinde çok faydalı kılar (Lu vd., 2021).

Ana kısıtlamalar: Yüksek hesaplama karmaşıklığı ve güçlü donanım altyapısına bağımlılık, CNN'lerin gerçek zamanlı ortamlarda, özellikle sahada kullanımını sınırlar (Sze vd., 2017).

Ancak makine öğrenimi, süreci otomatikleştirerek ve verimliliğini önemli ölçüde artırarak teşhiste yeni sınırlar yaratıyor.

2.1. MobileNet: Bitki hastalıklarının teşhisi için hafif bir mimari

MobileNet, sınırlı bilgi işlem kaynaklarına sahip cihazlarda çalışmak üzere özel olarak tasarlanmış hafif bir CNN mimarisidir.

Teknik özellikler: MobileNet, modelin parametre sayısını ve hesaplama karmaşıklığını önemli ölçüde azaltabilen derin bölümlenmiş evrişimi kullanır (Gökçalp & Aydın, 2021). Bu, onu minimum kaynakla yüksek performans gerektiren görevler için ideal kılar.

Tarımsal uygulamalar: Araştırmalar MobileNet'in bitki hastalığı teşhis görevlerinde yüksek doğruluk sergilediğini göstermektedir. Örnek olarak, Zaki ve arkadaşları (2020) tarafından yayınlanmış makalede modelin düşük güçlü cihazlarda bile domates hastalıklarını sınıflandırmada %95'ten fazla doğruluk elde ettiğini bildirmiştir. Lin ve diğerleri (2020) tarafından yayınlanmış makalede parlaklık değişiklikleri ve döndürme gibi veri artırma tekniklerinin kullanımının, değişken görüntüleme koşulları altında MobileNet'in sağlamlığını arttırdığını bulmuşlardır.

MobileNet, ResNet, EfficientNet ve DenseNet gibi diğer mimarilerden daha iyi performans gösterir:

ResNet: Yüksek doğruluk sağlar ancak MobileNet'ten daha fazla kaynak gerektirir.

EfficientNet: Doğruluk ve performans arasındaki dengeyi geliştirir, ancak karmaşık mimarisi onu düşük güçlü cihazlar için daha az erişilebilir hale getirir (Tan & Le, 2019, May).

DenseNet: Model parametrelerinin verimli kullanımını sağlar, ancak bilgi işlem hızı açısından MobileNet'ten daha düşüktür.

MobileNet: Hesaplama karmaşıklığı, hız ve doğruluk arasında ideal bir denge sağlayarak onu tarımsal uygulamalar için çok uygun hale getirir (Howard, 2017).

MobileNet'in başarısına rağmen hâlâ çözülmemiş sorunlar var:

- *Birden fazla kaynaktan gelen verilere dayanıklılık*: Model, düşük ışık koşullarında veya karmaşık arka planlarda çekilen görüntüleri analiz ederken doğruluğunu kaybedebilir.
- *Çoklu ürün verilerine uyum sağlama*: Çoğu çalışma bir veya iki ürünün analiziyle sınırlıdır, dolayısıyla modelin genelliği azalır.
- *Gerçek entegrasyon eksikliği*: MobileNet mobil cihazlar için uygun olsa da IoT veya drone'larla entegrasyonu daha fazla çalışma gerektiriyor.

MobileNet, hesaplama verimliliği, yüksek doğruluğu ve adaptasyon kolaylığı nedeniyle bitki hastalıklarının teşhisinde umut verici bir araç olarak kendini kanıtlamıştır. Ancak tarımsal sistemlerde tam olarak uygulanması için, veri değişikliklerine karşı sağlamlık ve gerçek saha sistemleriyle entegrasyon stratejileriyle ilgili konuların ele alınması ve geliştirilmesi gerekmektedir.

3. YÖNTEM

Bu araştırma, MobileNet mimarisini kullanarak bitki yaprak hastalıkları için otomatik teşhis modeli geliştirmeyi amaçlamaktadır. Temel amaç, minimum hesaplama maliyetiyle yüksek doğruluğa sahip modeller oluşturmak ve bunların özellikle tarımsal uygulamalar için gerçek zamanlı ortamlarda uygulanabilirliğini sağlamaktır. Metodoloji veri hazırlamayı, model oluşturmayı, hiperparametre ayarlamayı ve performans değerlendirmeyi içerir.

3.1. Veri kümesi

Deneyler için 20 kategoriye ayrılmış 41.036 görüntüden oluşan bir veri seti kullanıldı. Veriler, sağlıklı yaprakların görüntülerini ve elma kara çürüklüğü, patates geç yanıklığı ve domates sarı yaprak kıvrılması virüsü gibi hastalıklardan etkilenen yaprakların görüntülerini içerir (Şekil 1).

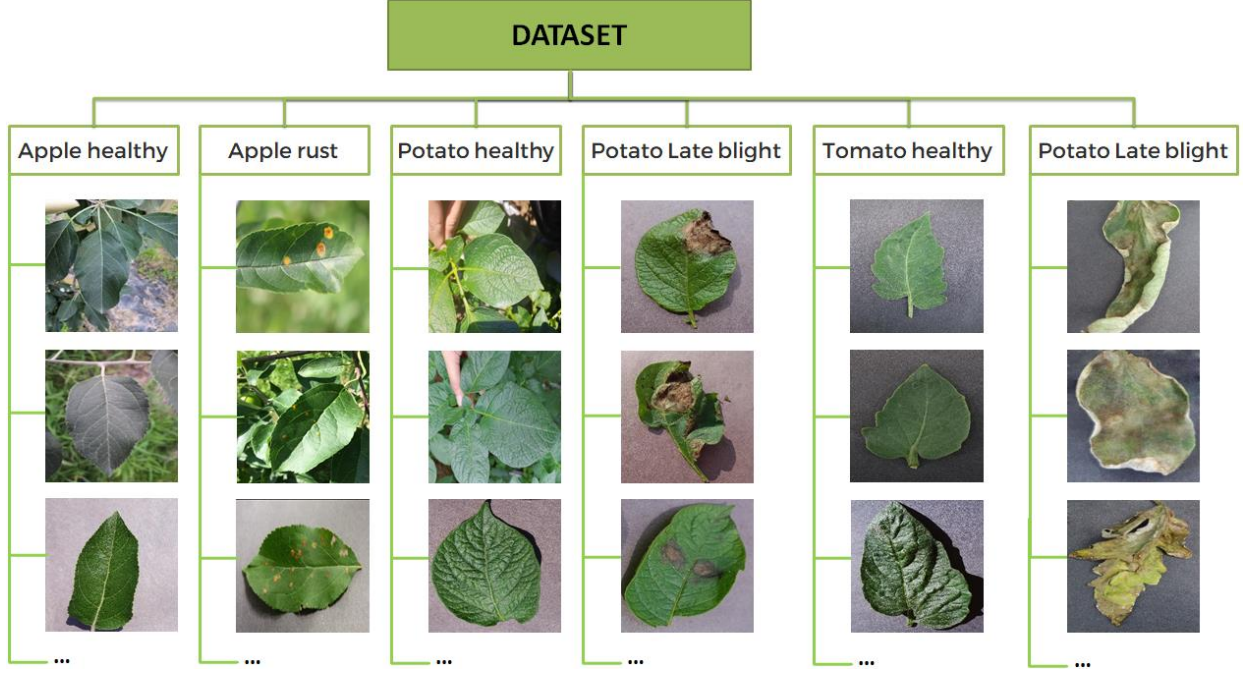
Görüntüler farklı aydınlatma koşulları, çekim açıları ve arka planlar altında elde edilir, bu da sınıflandırma görevini zorlu ve gerçekçi hale getirir. Veriler eğitim (%70), doğrulama (%20) ve test (%10) kümelerine bölünerek test kümesinin eğitim sürecinden bağımsız olması sağlanır (Tablo 1).

Verileri hazırlamak ve modelin çeşitli görüntüleme koşullarına karşı sağlamlığını geliştirmek için aşağıdaki yöntemler kullanıldı:

Veri artırma:

- Yaprak yönelimindeki farklılıkları dikkate alarak görüntüyü 45 dereceye kadar rastgele açılarda döndürme.
- Farklı aydınlatma koşullarını simüle etmek için görüntü parlaklığını değiştirme.

- Verilerin boyutunu artıran ve nesnenin simetrisini dikkate alan yatay yansıma.

Şekil 1. Örnek veri kümesi görüntüleri

Açık veri kaynaklarından alınan veri seti, laboratuvarında çekilen görüntülerin yanı sıra tarla alanında çekilen görüntüleri de içermektedir.

Tablo 1.

Veri kümesini bölme

Kategori	Yüzdesi	Resim sayısı
Eğitim seti	70%	28 725
Doğrulama örneği	20%	8 207
Test örneği	10%	4 104

Normalleştirme: Piksel değerleri [0, 1] aralığına ölçeklendirilir, bu da aydınlatma farklılıklarının etkisini azaltır ve eğitimi hızlandırır (Krizhevsky vd., 2012).

Bu ön işleme yöntemi veri kalitesini artırır ve modelin genelleme yeteneğini geliştirir.

3.2. Model mimarisi

Bu araştırma, hesaplama verimliliği ve sınırlı kaynaklara sahip sorunlara uyarlanabilirliği ile bilinen MobileNet mimarisini kullanmaktadır. Modellerin ana özellikleri:

Son derece ayrıık evrişim: Bu, performansını korurken model parametrelerinin sayısını önemli ölçüde azaltmaya olanak tanır (Chollet, 2017).

Eklenen Küresel Ortalama Havuzlama katmanı: Bu katman, son yoğun katmandan önceki parametre sayısını azaltır, böylece modelin genelleme yeteneği artar.

ReLU aktivasyon fonksiyonu: Bu fonksiyonun kullanılması model yakınsamasını hızlandırır.

Softmax Katmanı: Son katman, çıktı değerlerini 20 sınıfın her biri için olasılıklara dönüştürür.

Bu modifikasyonlar MobileNet'in mahsul görüntüsü sınıflandırma görevine uyarlanmasına olanak tanıyarak onu gerçek tarım koşullarında çalışmaya uygun hale getirir. Modeli eğitmek için Tablo 2'deki parametreler ve yöntemler kullanıldı

Tablo 2

Model eğitim parametreleri

Parametre	Anlamı
Optimize edici	Adam
Öğrenme oranı	0.001
Batch boyutu	32
Dönem sayısı	50 (with early completion)

Model performansını değerlendirmek için aşağıdaki ölçümler kullanılır:

Doğruluk: Doğru şekilde sınıflandırılan görsellerin oranını değerlendiren birincil ölçüm.

Karışıklık matrisi: Her sınıfın yanlış sınıflandırmasını analiz etmek için kullanılır.

F1 ölçüsü: Özellikle düşük temsil sınıfları için önemli olan kesinlik ve hatırlamayı dengeler (Sokolova & Lapalme, 2009).

Tüm deneyler NVIDIA GeForce RTX 3060 GPU'ya sahip bir dizüstü bilgisayarda gerçekleştirildi. GPU kullanımı eğitim sürecini hızlandırıyor ve büyük veri kümeleriyle çalışma yeteneği sağlıyor.

Bu modelin doğruluğu yüksek olmasına rağmen, bu araştırmanın aşağıdaki sınırlamaları vardır:

Veri kalitesi: Bazı görüntüler, sınıflandırma doğruluğunu etkileyebilecek parazit veya düşük çözünürlük içerir.

Sınıf sayısı sınırlaması: Veri seti 20 sınıf içermektedir ve bu da modelin çeşitliliğini sınırlamaktadır.

Modern veri ön işleme ve eğitim yöntemlerinin kullanılması, modellerin gerçek dünyadaki kullanıma uyarlanmasına olanak sağlamıştır. Gelecekteki araştırmalar veri setini genişletmeye, modelin gürültüye karşı dayanıklılığını artırmaya ve mahsul izleme için IoT cihazlarıyla entegre etmeye odaklanabilir.

4. BULGULAR

Bu bölüm, önerilen modelin bir test seti üzerindeki performansının çeşitli ölçümlere dayalı bir analizini sunar: doğruluk, F1 metriği ve hata matrisi analizi.

Model, 4104 görüntü içeren bir test seti üzerinde test edildi. Ana sonuçlar:

Ortalama doğruluk: %96.

Ortalama F1 hızı: %94.

Hata matrisi: Modelin en büyük zorlukları gösterdiği sınıfları belirlemenizi sağlar (Tablo 3)

Tablo 3

Sınıflandırma metrikleri tablosu

Sınıf	Precision (%)	Recall (%)	F1-Score (%)
Apple Black rot	96	97	96
Potato Late blight	94	92	93
Tomato Yellow Leaf Curl Virus	98	96	97
Healthy Leaf	96	98	97
Tomato Early blight	92	90	91

DeneySEL sonuçlar, MobileNet'e dayanan önerilen modelin bitki hastalıklarının sınıflandırılmasında yüksek doğruluk (%96) gösterdiğini doğrulamaktadır. Ancak benzer görsel özelliklere sahip kategorilerin işlenmesi de dahil olmak üzere hâlâ iyileştirilmesi gereken bazı alanlar var. Gelecekteki araştırmalar veri kalitesini iyileştirmeye ve modeli daha geniş bir görev yelpazesine uyarlamaya odaklanabilir.

5. SONUÇ

Bu araştırmada MobileNet mimarisi temel alınarak otomatik bitki hastalığı teşhis modeli geliştirilmiştir. Sonuçlar, modelin hasta ve sağlıklı bitkileri içeren 20 kategoriyi sınıflandırmada yüksek doğruluk (%96) elde ettiğini gösterdi. Düşük hesaplama karmaşıklığı nedeniyle MobileNet, tarımsal uygulamalara, özellikle de kaynakları sınırlı cihazlarda gerçek zamanlı veri analizi gerektiren görevlere uygundur.

Başarılı olmasına rağmen bu çalışmanın bazı sınırlamaları vardır. Bir veri kümesindeki görüntülerin kalitesi değişiklik gösterir ve bu durum model performansını etkileyebilir. Ayrıca bu araştırma 20 kategoriyle sınırlı olup, modelin genelleme yeteneğinin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Son olarak, MobileNet IoT cihazlarıyla entegrasyona uygun olmasına rağmen bu tür sistemlerdeki fiili uygulaması bu çalışmada ele alınmamıştır.

Gelecekteki araştırmalar veri kümesini genişletmeye, modelin gürültüye ve karmaşık arka planlara karşı dayanıklılığını artırmaya ve Nesnelerin İnterneti ve saha sistemlerinde kullanım için entegrasyon çözümleri geliştirmeye odaklanabilir. Bu adımlar modelin doğruluğunu artıracak ve uygulanabilirliğini genişleterek onu tarımda vazgeçilmez bir araç haline getirecek.

6. KAYNAKLAR

- Akbaş, B. (2019). BİTKİ SAĞLIĞININ SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIMDAKİ YERİ. *Ziraat Mühendisliği*, (368), 6-13.
- Aslan, M. (2021). Derin Öğrenme ile Şeftali Hastalıklarının Tespiti. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (23), 540-546.
- Zawish, M., Davy, S., & Abraham, L. (2024). Complexity-Driven Model Compression for Resource-constrained Deep Learning on Edge. *IEEE Transactions on Artificial Intelligence*.
- Howard, A. G. (2017). Mobilenets: Efficient convolutional neural networks for mobile vision applications. *arXiv preprint arXiv:1704.04861*.
- Jiang, Y., & Tong, W. (2022, June). Improved lightweight identification of agricultural diseases based on MobileNetV3. In *CAIBDA 2022; 2nd International Conference on Artificial Intelligence, Big Data and Algorithms* (pp. 1-5). VDE.
- Wang, H., Zhu, W., Dong, X., Chen, Y., Li, X., Qiu, P., ... & Wang, Y. (2024). Many-MobileNet: Multi-Model Augmentation for Robust Retinal Disease Classification. *arXiv preprint arXiv:2412.02825*.
- Mac, T. T., Nguyen, T. D., Dang, H. K., Nguyen, D. T., & Nguyen, X. T. (2024). Intelligent agricultural robotic detection system for greenhouse tomato leaf diseases using soft computing techniques and deep learning. *Scientific Reports*, 14(1), 23887.
- Ma, L., Liu, R., Zhang, J., Fan, X., & Luo, Z. (2021). Learning deep context-sensitive decomposition for low-light image enhancement. *IEEE Transactions on Neural Networks and Learning Systems*, 33(10), 5666-5680.
- Piratla, V. (2023). Robustness, Evaluation and Adaptation of Machine Learning Models in the Wild. *arXiv preprint arXiv:2303.02781*.
- Chakraborty, S., & Newton, A. C. (2011). Climate change, plant diseases and food security: an overview. *Plant pathology*, 60(1), 2-14.
- Altaş, A. B., Cosgun, Y., Bayrakdar, F., Korukluoğlu, G., & Kılıç, S. (2020). İnfluenza Tanısında Kullanılan Hızlı Tanı Kitlerinin RT-PCR yöntemi ile Karşılaştırılması. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 4(3), 277-282.
- Topçu, C., & Güneş, P. (2024). Bitki hastalıklarının tespitinde derin öğrenme: ResNet modelinin etkinliği. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(69), 31-65.
- Ebrahimi, M. S., & Abadi, H. K. (2021). Study of residual networks for image recognition. In *Intelligent Computing: Proceedings of the 2021 Computing Conference, Volume 2* (pp. 754-763). Springer International Publishing.
- Huang, G., Liu, Z., Van Der Maaten, L., & Weinberger, K. Q. (2017). Densely connected convolutional networks. In *Proceedings of the IEEE conference on computer vision and pattern recognition* (pp. 4700-4708).
- Lu, J., Tan, L., & Jiang, H. (2021). Review on convolutional neural network (CNN) applied to plant leaf disease classification. *Agriculture*, 11(8), 707..
- Sze, V., Chen, Y. H., Yang, T. J., & Emer, J. S. (2017). Efficient processing of deep neural networks: A tutorial and survey. *Proceedings of the IEEE*, 105(12), 2295-2329.

- Gökalp, S., & Aydın, İ. (2021). Farklı Derin Sinir Ağı Modellerinin Duygu Tanımadaki Performanslarının Karşılaştırılması. *Muş Alparslan Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2(1), 35-43.
- Zaki, S. Z. M., Zulkifley, M. A., Stofa, M. M., Kamari, N. A. M., & Mohamed, N. A. (2020). Classification of tomato leaf diseases using MobileNet v2. *IAES International Journal of Artificial Intelligence*, 9(2), 290.
- Lin, J., Chen, W. M., Lin, Y., Gan, C., & Han, S. (2020). Mxnet: Tiny deep learning on iot devices. *Advances in neural information processing systems*, 33, 11711-11722.
- Tan, M., & Le, Q. (2019, May). Efficientnet: Rethinking model scaling for convolutional neural networks. In *International conference on machine learning* (pp. 6105-6114). PMLR.
- Krizhevsky, A., Sutskever, I., & Hinton, G. E. (2012). Imagenet classification with deep convolutional neural networks. *Advances in neural information processing systems*, 25.
- Chollet, F. (2017). Xception: Deep learning with depthwise separable convolutions. In *Proceedings of the IEEE conference on computer vision and pattern recognition* (pp. 1251-1258).
- Sokolova, M., & Lapalme, G. (2009). A systematic analysis of performance measures for classification tasks. *Information processing & management*, 45(4), 427-437.

**THE STEPS TAKEN IN THE MODERNIZATION OF MODERN TURKISH
POETRY AND THE ANALYSIS OF IMPORTANT PERSONALITIES IN THIS
CONTEXT**

**MODERN TÜRK ŞİİRİNİN YENİLEŞMESİNDE ATILAN ADIMLAR VE BU
BAĞLAMDA ÖNEMLİ ŞAHSİYETLERİN İNCELENMESİ**

Semanur KADİM

**Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Yeni Türk
Edebiyatı 0009-0004-6183-3732**

Öz

Türk şiiri bir asır boyunca belirli dönemlerden geçmiştir. Adına divan edebiyatı, eski edebiyat ya da klasik Türk edebiyatı denilen dönemler genellikle şiir üzerine kurulmuştur. Bu dönemde bütün şairler, şiirlerini divan ya da divançe adı altında bir araya getirmişlerdir. Henüz Avrupai şiirin tanınmadığı XIX. Yüzyılın başlarında şairler, eski tarz anlayışını sürdürmeye devam etmiş, sürekli eski mazmunlar tekrarlanmış ve divan şiiri son dönemlerini yaşamıştır. Edebiyat, sürekli yenilenen bir kültür alanıdır. Yenilenme, şiirin kendi içerisinde ilerlediği doğal bir süreç, yenileşme ise insanların zihniyetlerinin ve bakış açılarının değişmesi olarak tanımlanmaktadır. Modern Türk şiirimizde ilk olarak insanların düşünce yapılarında değişiklik başlamış, batıcılık bizim şiirimize, sanatımıza oldukça etki etmiştir. 19. yüzyılda Akif Paşa gibi önemli şahsiyetler yetişmiş ve bizlere, yazmış oldukları kasideler, şiirlerle büyük eserler bırakmışlardır. Şairlerin yönünü doğudan batıya çevirmeleri ile birlikte Türk şiirinde yenileşme Tanzimat döneminden itibaren Şinasi ile başlamış ve sonraki dönemlerde de ilerleyerek devam etmiştir. Eski şiirin muhayyel tavrına net bir eleştiri yapılmış ve gerçek olmayan olgular büyük tepkiler almıştır. “Düşünce biçimindeki değişikliği” ifade eden Tanzimat döneminde şairler, insanları aydınlatmak için belli kavramları Batıdan almış oldukları şekliyle halka getirmişler ve bunu gazetelere yansıtmuşlardır. Bu çalışmada, modern Türk şiirinin yenileşme süreci, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Sadullah Paşa, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit gibi birçok şahsiyet üzerinden incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Modern Türk Şiiri, Yenileşme, Şiir, Edebiyat

Abstract

Turkish poetry has passed through certain periods for a century. The periods called divan literature, old literature or classical Turkish literature were generally based on poetry. In this period, all poets gathered their poems under the name of divan or divançe. At the beginning of the XIXth century, when European poetry was not yet recognized, poets continued to maintain the old style understanding, old mazmuns were constantly repeated and divan poetry experienced its last periods. Literature is a constantly renewing field of culture. Renewal is defined as a natural process in which poetry progresses within itself, and innovation is defined as the change of people's mentality and perspectives. In our modern Turkish poetry, first of all, a change in people's mindsets began, and westernism had a great impact on our poetry and art. In the 19th century, important personalities such as Akif Pasha grew up and left us great works with the odes and poems they wrote. With the poets turning their direction from east to west, the renewal in Turkish poetry started with Şinasi from the Tanzimat period and continued in the following periods. A clear criticism was made against the imaginative attitude of the old

poetry and unreal facts received great reactions. During the Tanzimat period, which refers to the “change in the way of thinking”, poets brought certain concepts to the public as they had taken them from the West in order to enlighten people and reflected this in newspapers. In this study, the innovation process of modern Turkish poetry will be examined through many personalities such as Şinasi, Namık Kemal, Ziya Pasha, Sadullah Pasha, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit.

Keywords: Modern Turkish poetry, Innovation, Poetry, Literature

GİRİŞ

Türk edebiyatında, her dönemde belli değişimler yaşanmış ve bu değişimler Türk şiirini de etkilemiştir. Henüz Batı şiirinin tanınmadığı, yazarların ve şairlerin doğu etkisinde kaldığı divan edebiyatı, eski edebiyat denilen dönemde şairler, eski anlayışı sürdürmüşlerdir. Bu dönemde karşımıza çıkan Akif Paşa Adem Kasidesini kaleme almıştır. Akif Paşa, Tanzimat devrine yetişmiş olmakla birlikte zihniyet bakımından eskidir. Divan şiiri geleneği içerisinde yetişen Akif Paşa, içinde yaşadığımız dünyaya karşı derin bir nefret hissi taşımaktadır. Eski zihniyete göre gerçek ve normal olan alem, sadece ahirettir. Yeni zihniyette ise bunun tam tersi bir görünüm vardır. Akif Paşa tabiata, sosyal hayattaki olaylara ve dünyada olup bitenlere ilgi duymamakta ancak yeni zihniyette; tabiata, insanın hayati meselelerine, sosyal olaylara karşı büyük ilgi bulunmaktadır. Eskiye göre yazılan kasideler, mazmunlara baktığımız zaman, ahiret anlayışının derin bir şekilde hissedildiği görülmektedir. Eski dünya görüşünde “öbür dünyanın”, yeni dünya görüşünde ise “bu dünyanın” önemli bir yer tuttuğu tespit edilmiştir.

Akif Paşa divan şiiri geleneği içerisinde yetişmiş bir şairdir. Onun “Adem Kasidesi” adlı eserinde, bireysel anlamda varlıktan duyduğu bir korku ve endişe vardır. Bu kaygının, bir elmanın içine düşen kurt gibi içten içe büyüüp gelişerek onda bir medeniyet krizine dönüştüğü görülmektedir. Akif Paşa, Adem Kasidesi’nde varlıktan nefret duymakta ve yokluğu aramaktadır. Onun yokluğu arayışında, hem eski zihniyetin hem de devrinin ve şahsiyetinin etkisi vardır. Çünkü Akif Paşa’nın yaşadığı devir, Osmanlı İmparatorluğunun büyük ümitsizliğe düştüğü bir devirdir. Bu ümitsizlik, Akif Paşa’da derin şekilde kendisini göstermiş ve şairin başına gelen felaketler, bu bedbahtlığı git gide artırmıştır. Akif Paşanın bu eseri kaleme aldığı dönem, 19.yüzyılın ortalarıdır ve bu yüzyılda bir medeniyet dönüşümü yaşanmıştır. “Adem Kasidesinde bir medeniyetin, bir devrin ve bir şahsın bedbinliğinin müşterek tesiri, eski şiirin mücerret ve süslü ifadesi içinde ortaya konulmuştur. Yokluğu ifade eden bu kaside, yeni bir medeniyet devrine girişimizin başlangıcıdır.”¹

Akif Paşa, muhteris, mevki düşkünü ve aynı zamanda kindar bir insandır. Şair bu kasideyi gözden düşüğü ve aynı zamanda ağır hasta olduğu bir dönemde kaleme almıştır. Akif Paşa yokluğu, müşahhas kılmaya çalışmaktadır. Eski dünya anlayışımızda ahiret önemli bir yerdir. Kasidede de bu dünyanın gelip geçici olduğu, aslolan dünyaya yönelme ve bu dünyaya karşı kayıtsız kalma fikri vardır. Kasidenin metafizik, psikolojik ve estetik olmak üzere başlıca üç önemli noktası vardır. Bu noktalar, şiirde ne anlatılmak istendiğini ön plana çıkarmaktadır. Kasidenin sonuna kadar yokluğa övgü vardır. Bazen şikâyet bahsi geçse de yokluk ön planda tutulmakta ve övgüyle karşılanmaktadır. Şiirde, bu dünyanın geçici olduğu, bu dünyaya değil öbür dünyaya gönül bağlanması gerektiğine dair bir bakış açısı vardır. Hem hasta olduğu hem de gözden düşüğü bu dönemde Akif Paşa, ihtiraslarla doludur. Son dizelere doğru baktığımız zaman net bir şekilde psikolojisi bozulmuş ve maddi ve manevi bakımdan ıstırap çeken bir şahıs karşımıza çıkmaktadır. Akif Paşa’nın bu şiiri, anlaşılması zor ve divan şiiri geleneğine bağlı kalınarak kaleme alınmıştır. Her ne kadar anlamaya çalışsak da, ileriki dönemlerde göreceğimiz

¹ Mehmet Kaplan “Şiir Tahlilleri I Tanzimat’tan Cumhuriyete” Dergâh Yayınları, İstanbul 2021

gibi hemen anlaşılabilen bir şiir yoktur ve tamamen eskiye bağlıdır. Akif Paşa'dan sonra Tanzimat'ın başlamasıyla birlikte, şiirde yenileşme hareketleri başlamış ve diğer dönemlerde de ilerleyerek devam etmiştir.

1.1.Şinasi

Türk şiirindeki yenileşmeler hemen kendisini göstermemiştir. Bu noktada geleneksel edebiyat anlayışından ilk kopma Şinasi ile başlamıştır. Tanzimat'tan sonraki yıllarda hem Avrupa'yı tanıtmak, hem de bilgi, görgü ve kültürünü arttırmak, daha doğrusu tahsil yapmak üzere Fransa'ya gönderilen talebelerden biri olan Şinasi, Tanzimat'ın mimarı ve devrin sadrazamı Mustafa Reşid Paşa'nın tavsiyesiyle, Paris'te bir yandan maliye tahsili yaparken, bir yandan da edebiyatla ilgilenmiş ve memlekete döndükten sonra orada tanıdığı bazı Fransız şairlerinin şiirlerini Türk okuyucusuna da tanıtmak istemiştir¹ Şinasi, Terceme-i Manzumesi (1859) ile yabancı düşünürlerden tercümeler yapmıştır. Tanzimat'ı izleyen yıllarla beraber şiirde ilk yenileşme, Şinasi ile ortaya çıkmıştır. Tanzimat sonrası Türk şiirinde ilk değişim içerikte başlamış ve Şinasi içerikte ortaya çıkan değişiklikleri, eserlerinde bizlere göstermiştir. O şiire, "hak-hukuk-adalet- medeniyet- reis-i cumhur" gibi yeni kavramlar sokmuş, yeni Türk edebiyatının oluşumunda ve edebiyatımızın batılı bir çehre kazanmasında öncü sanatkâr olarak tarihe damgasını vurmuştur.

Şekil olarak herhangi bir yenilik iddiası taşımayan, yani şiirde ölçü olarak aruzu kullanan; aynı şekilde divan şiiri nazım birimlerinden kaside, gazel, şarkı, kıt'a, tarih manzumeleri, beyit ve mısralar yazan Şinasi, yeni bir muhteva ve söyleyiş tarzı ile gelenekten ayrılarak Türk şiirinde gerçek anlamda "yenilik" denebilecek ilk değişimi başlatmıştır. Devrin diğer şairleriyle karşılaştırıldığında orta seviyede bir şair olduğu görülen Şinasi'nin, Türk şiirinde gerçekleştirmiş olduğu yenilik, esas itibarıyla muhtevada, yani bir bakıma yaşadığı devri ifade edebilecek mahiyetteki birtakım kavramları çok açık biçimde ve bilinçli olarak ilk defa telaffuz etmesindedir.²

Şinasi, şiirde yenileşme hareketlerinde ilk adımı atmış, yeni Türk edebiyatımızın oluşumunda ve edebiyatımızın batılı bir çehre kazanmasında öncü olmuş bir isimdir. Klasik Türk edebiyatı artık batı tarzına dönüşmektedir ve bu noktada Şinasi, yeni anlayışın örneklerini vermeye devam etmektedir. Gayesi, sanat göstermekten ziyade, Tanrı ile arasındaki münasebeti anlatan "Münâcât" yeni anlayışın ilk örneği olması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Şinasi'nin istediği insanların anlayabileceği eserler ortaya koymaktır. Amacı yazı dilini konuşma diline yaklaştırmak ve sade Türkçeyle halka güzel edebi eserler sunmaktır. Eserin içeriğiyle birlikte şiirde dilin, şeklin, üslubun değişmesi de ilk olarak Şinasi ile başlamıştır.

Adem Kasidesinden Münâcât'a geçince farklı bir aleme girildiği hissedilmektedir. Aradaki fark sadece ifade ediş biçimi ve üslup farklılığı değildir, ikisi arasındaki söyleyiş farkının arkasında bir görüş ayrılığı yatmaktadır. Akif Paşa, manzumesinde bu hayatı umutsuz bakışlarla izlemekte ve kainatın yok olmasını isteyerek yokluğu övmektedir. Varlık ve yokluk kavramları gibi din ile yakından alakalı bu terimlerle beraber biz Tanrı'yı görmemekteyiz. Çünkü Akif Paşa'nın düşünceleri ümitsiz, bedbin ve karanlık idi. Şinasi ise şiirinde bizleri varlıkla beraber Tanrı'nın karşısına çıkarmaktadır. Gökyüzüne ve yıldızlara bakarak bunların hepsinde, Tanrı'nın sonsuz kudretini gördüğümüzü bizlere aktarmaktadır. Biz buradan Şinasi'nin, Tanrı'ya ve onun eseri olan kâinata ne kadar hayran olduğunu görmekteyiz. Şinasi'nin de Akif Paşa gibi bir ıstırap vardır ancak bu ıstırap Akif Paşa'nınki gibi ağır, karanlık, umutsuz ve insanı bitiren bir ıstırap değildir. Şair, Tanrı'nın sonsuz kudretini düşünerek bu ıstırapını yenmektedir. Tanrı'nın bize vermiş olduğu dünya nimetleri güzel ve

¹ Prof. Dr. Abdullah Uçman "Tanzimattan Sonra Türk Şiirinde Değişme ve Yenileşmeler Üzerine" TÜBAR-XIX 2006- Bahar

² Mehmet Kaplan, "Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar" C.1, İstanbul 1976.

değerlidir, insan her ne kadar günahkâr olsa da Tanrı daima bağışlayıcı, affedici ve merhamet edicidir.¹

Hak Teâlâ azamet âleminin pâdişehi

Lâ-mekândır olamaz devletin taht-gehi

Münâcât'ın ilk mısralarına baktığımız zaman Tanrı ile kâinat arasındaki fark, net bir şekilde gözükmemektedir. Tanrı azamet âleminin padişahıdır; fakat ondan ayrıdır ve mekânın ötesindedir. Varlık onun eseridir, onun emirlerine boyun eğeriz, yer- gök, gece- gündüz onun emriyle hareket eder şeklinde düşünceler vardır. Kimi hareket eden, kimi yerinde duran bu varlıkların hepsi Tanrı'nın varlığını ispat eden birer delildir. Yazmış olduğu dizelere baktığımız zaman, eski münâcâtlarla arasında görünür şekilde fark olduğu ortaya çıkmaktadır. Eski münâcâtlarda malzeme çok kalabalıktır ve bir sürü teferruat manzume boyunca ortaya dökülmektedir. Şair ise bunların hepsiyle oynamakta, eserin içerisine teşbihler, mecazlar, teşhisler sokmakta ve mazmunu sanata boğarak Tanrı fikrini ortadan kaldırmaktadır. Ama burada Şinasi'nin amacı, sanatları ortaya koymak değildir, onun amacı, yukarıdaki dizelerde gördüğümüz gibi Tanrı ile kâinat arasındaki uyumu bizlere göstermektir. Bu noktada, Türk şiirinde yapılan ilk yenileşme hareketlerinde Şinasi, eski münâcâtlarda yer alan fazla kelimeleri atmış, Tanrı düşüncesini yeryüzüne bir ayrıntı ile değil, dünyanın ve dünya içerisindeki nimetlerle bütünlüğünü ortaya koyarak bizlere aktarmıştır.

Yenileşme yolunda atılan bir diğer önemli adım, Şinasi'nin "Müntehabât-ı Eş'ar" adlı eseridir. Kendisinden önceki divan şairleri gibi devrin Padişahı Sultan Abdülmecid yerine, buradaki dört kasideyi, memlekette yeni bir dönemin öncüsü olan Mustafa Reşit Paşa için yazmış ve yıllardır, asırlardır süregelen geleneği yıkmıştır. Şinasi, akıl ve akılcılığa önem vermiş, bu felsefeyi hayatı değerlendirmede birinci sıraya almış ve bütün hayatı hatta Tanrı'yı akıl yoluyla anlamak ve değerlendirmek isteyen bir anlayışa ulaşmıştır. Onun Türk şiiri açısından yerini belirlemek ve böylesi bir şahsiyetin yaptığı çalışmaları ortaya koymak oldukça önem arz etmektedir. Şinasi Türk şiirimizin yenileşmesinde önemli bir rol oynamış ve divan edebiyatından sonra ilk yenileşme onunla başlamıştır. O, klasik şiirin klişe söz varlığından uzaklaşmış ve şiiri mazmundan çözerek yaşanan hayatın gerçekliğine yaklaştırmıştır.

1.2.Namık Kemal

Namık Kemal Namık Kemal, Türk edebiyatının divan edebiyatı geleneğinden çıkarak yenileşmesinde etkili olan bir şairdir. Henüz Şinasi'yi tanımadan önce yazdığı ve küçük bir divanı dolduracak hacimdeki şiirleri tamamıyla divan edebiyatı şiir anlayışı çerçevesi içindedir. 1862 yılı Ramazan ayında bir gün tesadüfen Bayazıt'ta Sahaflar Çarşısı'nda, bir Yunus ilâhisi zannederek satın alıp okuduğu Şinasi'nin "Münâcât"ıyla derinden etkilenen Namık Kemal, bu tarihten sonra başta "Hürriyet Kasidesi", "Vâveylâ", "Vatan Şarkısı" ve "Vatan Mersiyesi" gibi şiirler olmak üzere, sayıca az da olsa tamamen sosyal muhtevalı şiirler yazmaya yönelmiştir.²

Namık Kemal, Batı tarzı bir edebiyatın gelişmesi ve yerleşmesi için büyük çaba harcamış ve Batı edebiyatını tanıdıktan sonra, coşkun mizacına uygun düşen, romantik anlayışa bağlanmıştır. O, Şinasi'nin ölümünden sonra yeniliği temsil eden başlıca şair konumuna gelmiş ve Türk şiirimizde büyük değişimler göstermiştir. Şair, Tanzimat dönemi Türk şiirine; hürriyet, vatan, millet, hak, hukuk, adalet, eşitlik, istiklal gibi kavramları getiren ve bu konular etrafında heyecanlı bir hatip edasıyla yüksek sesle haykıran devrin gür sesi olmuştur. Onu kendi kuşağı ve daha çok da sonraki kuşaklar üzerinde etkili kılan yönlerinden biri de bu muhalif sese sahip

¹ Mehmet Kaplan, a.g.e s.31-32-33-34-

² Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 5.b., 1982, İstanbul.

olması yönündeki kararlılığıdır. Namık Kemal, vatani ve milleti için her şeyi göze almış ve yanlışlıkların olduğu kurulu düzene başkaldırmıştır. Bu düşüncelerini daha çok Hürriyet Kasidesi adlı manzumesinde ortaya koymaktadır. Kaleme almış olduğu bu eserinde Namık Kemal, kendi politik tercihinin yanında yeni insan tipinin davranış tarzını da ortaya koymuş ve bu manzumesinden sonra kendisine “vatan şairi” sıfatı verilmiştir.

Namık Kemal’in Hürriyet Kasidesi aslı eserinden sonra edebiyatımızda yepyeni bir dönem başlamış ve edebiyat camiası farklı bir anlam kazanmaktadır. Eski edebiyatın umumiyetle dalkavuk, iktidardakileri methetmekle övünen şairi yerine, iktidara karşı cephe alan, arkasını saraya değil, halka dayayan ihtilâl adamı geçmiş ve edebiyat artık beyaz kâğıt üzerinde oynanan sakın ve eğlenceli bir kelime oyunu olmaktan çıkarak, bir mizacın, bir fikrin, bir hayatın ifadesi olmuştur.¹ Onun bu manzumesinden sonra sanatın gücünü insandan aldığı gözler önüne serilmektedir. Namık Kemal, hayatıyla, yaptıklarıyla kaleme almış olduğu eserleri arasında sıkı bir bağ kurmuştur. Örneğin bizler, onun eserlerini okurken asla kendisinden ayrı düşünemeyiz. Çünkü savunduğu görüşler ve ortaya attığı fikirlerin hepsi, eserlerinden bizlere aktarılmaktadır. İşte bu durum yeni şeylere doğru atılan adımların bir göstergesidir. Namık Kemal, Türk dünyasına, uğruna can feda edilebilecek yepyeni değerler getirmiştir. Yeniliğin en güzel örneklerinin sunulduğu, Hürriyet Kasidesi’nde de bu değerlerin yüceltildiği görülmektedir.

Görüp ahkâm-ı münharif sıdk u selâmetten

Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten

İnsanın kendisinde, ve başkalarında “insanlığa hürmet etmesi”, Namık Kemal’in önem verdiği ana fikirlerinden birisidir. Hürriyet Kasidesi şairin vatanına, milletine ne kadar değer verdiğini ortaya koymaktadır. Kaplan, onun bu şiiri üzerine şunları söylemektedir. “*Bu şiirin Türk edebiyatında müstesna bir değeri vardır. Bu şiir, Namık Kemal’in hafızalarda yaşayan en kuvvetli eseridir. Namık Kemal’in bütün şahsiyeti bu şiirin içinde teksif edilmiş gibidir. Bu şiir, Türk edebiyatında sosyal şiirin, mistisizmin, vatan ve hürriyet aşkının ilk ve en kuvvetli örneğidir.*”²

1.3.Ziya Paşa

Ziya Paşa, Şinasi ile Namık Kemal’in yanında ancak onlardan biraz farklı olarak klasik edebiyat anlayışını önemli bir tarafla sürdüren ve eski ile yeni arasında gidip gelen zevkiyle dikkate değer bir Tanzimat dönemi şairidir. Teknik şartlar bakımından eskiye geniş ölçüde bağlı kalan şair, içerik yönünden şiirini yeni fikirlere ve temalara tamamen açmıştır. Onda eski bilgi ile modern astronomi, rindane tavırla felsefi düşünce, inanmış insanın rahatlığıyla huzursuz insanın bunalımı ve arayışı birlikte görünüm kazanmıştır. Duygularıyla daha çok klasik zevkin dairesinde kalan, akıyla batılı fikirlere gitme çabası içinde olan şair, yenileşme dönemi Türk edebiyatında gönlü ile akli arasındaki çelişkiyi ve buna bağlı olarak içindeki çatışmayı derinlemesine yaşayan şairlerden birisidir.

Ziya Paşa, Tanzimat Dönemi Türk edebiyatının ikiliğini geniş ölçüde kişiliğinde yaşayan ve bu kültürel trajediyi eserlerine de çok derin kırılmalarla yansıtan bir sanatkârdır. Ziya Paşa Doğu ve Batı arasında gidip gelen bir şairdir. Bunlardan bir çıkış yolu bulamayınca da yok edici bir tavırla kendisine yönelir ve bize, kültür ve medeniyet değişiminin arka planındaki zihniyetin kırılmasının acılarını eserleriyle aktarmaktadır. Ziya Paşa, her ne kadar eski ile yeni arasında gidip gelse de eski zevki sürdürürken yeni fikirlere de yer veren eklektik

¹ Mehmet Kaplan, a.g.e s.43

² Mehmet Kaplan, a.g.e s.46

bir anlayış geliştirmiştir. Bu özelliği ile o Şinasi ve Namık Kemal'in arasında, yenilikçi yönü olan bir şair kimliği kazanmıştır.¹

Ziya Paşa, Terci-i Bend'inde, kainat ve insan karşısında duymuş olduğu şaşkınlığını, Allah'ın eserleri karşısında aklın idrakteki yetersizliğini dile getirmekte ve tezatlarla örülü bir muamma olarak gördüğü hayat içerisinde, hayretler içinde kalmaktadır. Onun karakterini ortaya koyan en önemli nokta, kâinat ve insan karşısında derin, ve sonsuz bir şaşkınlık duygusu hissetmesidir. Ziya Paşa, her bendin sonunda tekrarladığı vasıta beytinde, Tanrı'nın eserleri karşısında aklın aklın âciz kaldığını ifade etmektedir.

Subhâne men tahayyere fî sun'ihî'l-ukûl

Subhâne men bikudretihi ya'cuzü'l-fuhûl

Doğu ve Batı arasında gidip gelen şair, eski anlayıştan kopmak istememiş, sürdürmek istemiş fakat aynı zamanda da yeni fikirlere de yer veren bir anlayış geliştirmiştir. Şinasi ile aynı nesle mensup olan Ziya Paşa, sanat gücü bakımından Şinasi'nin çok üstünde görünmesine rağmen, 1860'tan sonraki yeni Türk şiirinin oluşumunda onun kadar etkili olamasa da o da "Şiir ve İnşa" adlı makalesi ile edebi anlamda yeniyi ve yeniliklere açık bir tavır ortaya koymuştur.² Ziya Paşa'nın siyasi meseleler nedeniyle, Namık Kemal ve Yeni Osmanlılar Cemiyetindeki kişilerle birlikte belli bir süre Avrupa'da bulunması, onun da Tanzimat dönemindeki Şinasi, Namık Kemal gibi çeşitli yenilikler ortaya koyan şairlerle birlikte anılmasına vesile olmuştur.³

1.4. Sadullah Paşa

Sadullah Paşa, Türk edebiyatının yenileşmesinden çok, zihniyet değişiminde rol oynayan önemli şahsiyetlerden bir tanesidir. Batı'nın gelişmişliğini ve ilerliliğini elçilik görevi vesilesiyle görmüş, hayretler içinde kalmış ve Osmanlı'da da değişimin ve gelişmenin gerekli olduğuna inanmıştır. Tanzimat Dönemi'ndeki yenileşme çabaları içerisinde Sadullah Paşa, Tanzimat Dönemi'nin yenilikçi fikirlerine açık, Batının müspet bilimlerine inanmış bir devlet adamı siyasetçidir. Şair, "On Dokuzuncu Asır" manzumesi ile dikkatleri üzerine toplamış, dönemin aydınlarının yöneldiği Batı dünyasının temel değerlerini, bu manzumesiyle ortaya koymuştur. O dönemdeki aydınların bağlanmış olduğu dünya görüşü bu manzumeyle açıklanmıştır.

Erişti evc-i kemâlâta nûr-ı idrâkât

Yetiştî rütbe-i imkâna kısm-ı mümteniât

On Dokuzuncu Asır adlı manzum metin eski çağların bilgisinin, hayat anlayışının ve hurafelerinin yıkılarak 19 yüzyılda bilimin ve aklın belirleyici olmaya başladığını bizlere aktarmaktadır. Olmaz zannolunan birçok şey bu yüzyılda mümkün hale gelmiş ve bulunan yeni keşif ve buluşlar, eski anlayışları geri planda bırakarak alt üst etmiştir. Bu yüzyılda bilimin esası tecrübe olmuş, mantığın yerini de tecrübe almıştır. Şair, insan aklının kudreti üzerinde durmakta, Batı'nın müspet bilimlerde kaydettiği gelişme karşısında Doğu dünyasının durumunu etraflıca gözler önüne sermektedir. Sadullah Paşa'nın getirmiş olduğu bu düşünceler, Şinasi'nin rasyonalist/akılcı görüşleriyle benzerlik göstermektedir. Bu manzume, dönemin yenilikçi düşünce ve sanat adamlarının zihniyet değişimini yansıtmakta, yeni Avrupai fikirleri

¹ Ayrıntılı bilgi için; Ali Donbay, Tanzimat Dönemi Tenkit Anlayışı Çerçevesinde: Ziya Paşa'nın Şiir ve İnşa Makalesi adlı çalışma incelenebilir.

² Tanpınar, a.g.e s.336-337

³ Prof. Dr. Abdullah Uçman'ın, Tanzimat'tan Sonra Türk Şiirinde Değişme ve Yenileşmeler Üzerine Bir Deneme adlı makalesinde kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Bu çalışma ile birlikte vermiş olduğum diğer makalelerin isimleri, Türk edebiyatının gelişim süreci açısından oldukça önem teşkil etmektedir.

ortaya koymakta ve Türk şiirinin yenileşmesi noktasında çok önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.¹

1.5.Recaizade Mahmut Ekrem

Şairliğinden daha çok romancılığı ve edebiyat teorisi üzerine verdiği eserleri açısından Türk edebiyatında önemli bir yer edinen Ekrem de Türk şiirinin yeni bir çehre kazanmasında rol oynayan ve önemli eserler bırakan şairlerimizden bir tanesidir. Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'yı içine alan ilk nesilden sonra kurulan yeni nesilde Tanzimat edebiyatında bir üslup değişikliği olmuş ve yenileşme gittikçe artmaya başlamıştır. Edebiyat aslında başlı başına bir bilim alanı değil, Tanpınar'ın deyişiyle bir haşiyedir. Sosyal ve siyasi konular artık şiire girmiş ve edebiyat camiasında, şiirde bir hareketlilik başlamıştır. Şair, Encümen-i Şuara'ya katılmış ve artık yeniyi savunmaya başlamıştır. Özellikle Yâdigâr-ı Şebâb'tan sonra yenilik arayışları içerisine girmiş ve eski edebiyat taraftarlarına karşılık olarak "Zemzeme" ile cevap vermiştir.

Ekrem, şiire yeni bir bakış açısı kazandırmış, şiir hakkındaki görüşleri ile Türk şiirinde büyük etkiler yaratmıştır. Ona göre şiirin tek gayesi güzelliştir ve buradaki güzel olan şey, insan ve tabiidir. Ona göre şiir, ahlakla ilgilenmeye mecbur değildir ancak ahlak dışı da olmamalıdır. Şiirde hissi ve hayali olmak üzere güzellik ön plandadır ve bunların üslup üzerinden şiir ile dile getirilmesini savunmuştur. Şiirin konuşma dilinden ayrı, özel bir dile sahip olması gerektiğini savunan Ekrem, Talim-i Edebiyat'ın üçte birini "sade- müzeyyen- ali üslup" olmak üzere üslup üzerinden oluşturmaktadır.

Onunla beraber şiire önemli konular girmiştir. Kadın artık estetik olarak şiire girmiş ve şiirleri, aşk- kadın ve tabiat üzerine olmaya başlamıştır. Aile meseleleri, çocukları gibi unsular artık şiirinde yer almış ve oğlu Nijad'ın ölümünden sonra kaleme almış olduğu "Nijad Ekrem" adlı eseriyle hem kendisi hem de şiiri yeni bir döneme girmiştir. Ekrem'in, zerrattan şumûsa kadar her güzel şeyin şiir olabileceği görüşü, onun şiirlerini anlamamız noktasında oldukça önem arz etmektedir. Onun eserlerinde tabiat tasvirlerinin önemli bir yeri vardır ve ilerleyen şiirlerinde artık içerik değişmeye, kafiye ise kullanılmamaya başlamıştır. Bu dönemde, şiirin yegâne gayesinin güzellik olduğunu dile getiren Recâizâde Ekrem, fazla bir derinlik bulunmamakla beraber, Türk şiirine ilk defa tabiat anlayışını getirmesi, ölüm karşısında samimi ama pek sarsıcı olmayan tavrı ile dikkatleri çekmektedir. Onun, büyük bir şair olmaktan çok devrin şiir anlayışına batılı anlayışı doğrultusunda bazı kurallar getiren eleştirel tavrı ve özellikle hocalığı ile bu yıllarda yeni nesiller üzerinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir.²

1.6.Abdülhak Hâmid Tarhan

Yeni Türk şiirinin önemli bir ismi kabul edilen bir diğer şair, Hamit'tir. O, ömrü boyunca yeni olan ve yeni nitelemesini sonuna kadar hak eden bir şair olarak tarihe geçmiştir. Hamit, Namık Kemal ve Ekrem tarafından övülmüş ve genç şair adaylarına örnek şair olarak gösterilmiştir. Türk şiirinde en büyük hamleleri yapan şair, dış yolculuklarında hem doğuyu hem de batıyı okuyarak yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Edebiyatta basmakalıp her şeye karşı çıkması nedeniyle kural dışı bir şahsiyettir. Yeni Türk şiirinin tabiata bakışını değiştirmiş ve Türk edebiyatında yenilik içinde yenilik getiren bir şair olmuştur.

Bu dönemde Türk şiirinde asıl büyük yenilikleri yapan şair Hâmid'dir. Yapmış olduğu yeniliklere karşı çıkanlara poetikasını açıklama ihtiyacı duymuş ve Makber mukaddimesinde şiir anlayışını açıklayarak şiiri şu şekilde tasvir etmiştir:

"En güzel, en büyük, en doğru şiir, bir hakikat-ı müdhişenin tazyiki altında hiçbir şey söyleyememektir (...) İnsan bazı kere, hatırına gelen bir hayâli tanıyamaz, o kadar güzeldir.

¹ Mehmet Kaplan, a.g.e s.73-74-75

² Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016

Zihninde uçan bir fikre yetişemez, o kadar yüksektir. Kalbinde doğan bir hissi bulamaz, o kadar derindir. Bu acz ile bir feryad koparır, yahut pek karanlık bir şey söyler, yahut hiçbir şey söyleyemez de, kalemini ayağının altına alıp ezer. Bunlar şiidir!”¹ diye tarif ederek, yepyeni bir şiir anlayışını ortaya koymuştur. Hâmid’in en önemli eseri sayılan Makber, sadece Fatma Hanım’ın değil, aynı zamanda bir edebiyatın ölümünü de terennüm etmektedir. Hâmid’le beraber edebiyatımızda bir ferdî ıstırap devri başlamış ve bu devir, İkinci Meşrutiyet Dönemi’ne kadar devam etmiştir. Hâmid, her şeyi duyan ve düşünen bir tiptir. İçinde hakiki bir kabiliyetin kaynaşması vardır. Hâmid, tüm manzumelerinde sürekli yeni ve parlak şeyler icat etmektedir. Makber’de vezin ve kafiye bakımından hep yeni bir ışık fırlamaktadır. Tanzimat şiiri Abdülhak Hâmid ile en yüksek zirvesine erişmiş ve Türk şiirinde yapmış olduğu yenilikler, edebiyat camiasında önemli izler bırakmıştır.² Şair Hindistan’a gittikten sonra orada büyük bir tabiatla karşılaşmış ve güçlü bir tabiat duygusuna ulaşarak şiirlerinde tabiatı ön plana çıkarmıştır. Şair orada yazmış olduğu şiirlerini sadece düşünmekle kalmamış, aynı zamanda duymuş, görmüş ve hissetmiştir. Hâmid ile beraber Türk şiirine dış dünyadan gelme duyular girmeye başlamıştır. O, tabiatla birlikte duyuların güzelliğini keşfetmiş, estetik ve metafizik bir kâinat görüşü ortaya koymak, yeni ve şairane bir üslup yaratmak amacıyla kendisinden öncekilere bakarak, edebiyatımıza gerçekten yeni bir şiir kazandırmış ve o dönem içinde “Şair-i âzam” olarak anılmıştır. Onun şiiri, öncekilere göre yepyeni ve güzel bir manzara göstermiştir. Hâmid Türk edebiyatına romantizmi getirmek kaydıyla Türk şiirine geniş bir yol açmış ve Türk şiirinin yenileşmesi hususunda yaptıklarıyla en başta yerini almıştır.

SONUÇ

Edebiyatımız ve Türk şiirimiz, her dönemde farklı evrelerden geçmiştir. Edebiyat camiasında ortaya çıkan kıymetli şairler sayesinde şiirimiz, divan şiiri/eski şiir geleneğinden çıkarak yeni bir çehre kazanmıştır. Tanzimat’tan sonraki Türk şiirinde Şinasi ile başlayan yenileşme çabaları, diğer şairlerle birlikte ilerleyerek devam etmiş ve yenileşme hareketlerini etraflıca gerçekleştiren şahsiyet, Abdülhak Hâmid olmuştur. Türk şiirinde yenileşme hareketleri Şinasi ile başlamış, Namık Kemal, Ziya Paşa, Sadullah Paşa, Recaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hâmid ile ilerleyerek devam etmiştir. Tanzimat’tan önceki divan şiiri anlaşılmasında ve halka hitap etmemektedir. Eski edebiyat doğu etkisinden çıkamamış bir edebiyattır. Tanzimat’ın başlamasıyla birlikte ilk olarak Şinasi ile Türk şiirinde yenileşme hareketleri içerikte başlamış ve şiire yeni kavramlar girmiştir. Batı tarzı bir edebiyatın gelişmesi için çabalar gösterilmiş ve yurtdışına gidilerek yabancı yazarlardan çeviriler yapılmıştır. Artık orada duyulanlar ve görülenler bizim Türk şiirimizde uygulanmış ve divan mazmunları terk edilerek, yeni imajlar ortaya çıkmıştır. Şiire vatan, hürriyet, akıl, kadın, güzellik, aşk, tabiat, aile gibi unsurlar girmiş ve bunların birçoğu şiirin ana konusu haline gelmiştir. 18.yüzyıldan itibaren Türk şair ve yazarlar, Batı’yı tanıdıktan sonra yönlerini Doğu’dan Batı’ya doğru çevirmişlerdir. Tanzimat’la birlikte başlayan bu yenileşme, Servet-i Fünun’la beraber hiç durmadan ilerleyerek devam etmiştir. Garip Akımı, Fecr-i Âtî ve II. Yeni Hareketi ile birlikte örneğin; Ahmet Hâşim, Tevfik Fikret Turgut Uyar gibi şairler sayesinde Türk şiirinin yenileşme süreci ilerlemeye devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- KAPLAN, Mehmet, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016
KAPLAN, Mehmet “Şiir Tahlilleri I Tanzimat’tan Cumhuriyete” Dergâh Yayınları, İstanbul 2021

¹ Abdülhak Hâmid Tarhan , Abdülhak Hâmid Tarhan’ın Bütün Şiirleri 2, Haz. İnci Enginün, İstanbul 1982

² Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri I “Tanzimat’tan Cumhuriyete”, Dergâh Yayınları, İstanbul 2021

TANPINAR, Ahmet Hamdi , 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları., 1982, İstanbul.

TARHAN, Abdülhak Hâmid , Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Bütün Şiirleri 2, Haz. İnci Enginün, İstanbul 1982

TÖRENEK, Mehmet, Şiirimizde Yenileşme Süreci ve Serbest Şiir, Uluslararası Diller ve Edebiyatlar Dergisi ve Türk veya Türkler Tarihi, Bahar 2010.

TÜTAK, Burcu, 1908- 1960 Yılları Arasında Türk Şiirinde Görülen Yenileşme Hareketleri ve II. Yeni Şiir Hareketinin Konumu, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 55, Mayıs-Haziran 2016

Yard. Doç. Dr. A. Fikret Kılıç, Yenileşme Dönemi Türk Şiirinde (1859-1959) Halk Zevkine Yöneliş, TÜBAR-XXV- Bahar 2009

Prof. Dr. Abdullah Uçman “Tanzimat’tan Sonra Türk Şiirinde Değişme ve Yenileşmeler Üzerine” TÜBAR-XIX – Bahar 2006.

AZERBAJYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE ENERJİ PROJELERİ BOYUTU

Sabina Malikova¹, Bülent Kara²

¹ NÖHÜ Avrasya Araştırmaları Doktora Öğrencisi

² Prof. Dr., NÖHÜ İnsan ve Toplum Bil. Fak. Sosyoloji Böl. Öğr. Üyesi

Özet:

Azerbaycan-Türkiye ilişkileri istikrarlı bir şekilde gelişim göstermektedir. Bu durum diğer Türk Cumhuriyetlerine örnek olabilecek bir ilişki biçimini ortaya koymaktadır. Azerbaycan'ın bağımsızlığı ile Yirminci Yüzyılın sonlarına doğru gelişen ilişkiler her alanda istikrarlı bir büyüme ivmesi yakalamıştır.

Karabağ Zaferi sonrasında ilişkilerin her alanda çok daha fazla genişlemesi ve gelişmesi her iki ülkeye de güç kazandırmıştır. Hem sosyal, hem siyasal hem de iktisadi anlamda kendilerini daha fazla güvende hissedecekleri yapısal avantajlar kazanmış olan Azerbaycan ve Türkiye enerji politikalarını da ülkelerini merkeze alacak ve dünyadaki güçler dengesini de koruyacak ölçüde geliştirmişlerdir.

Daha önceden Gürcistan üzerinden geliştirilmiş olan projeler, Karabağ Zaferi sonrasında Zengezur Koridoru'nu merkeze alan bir yapı elde etmiştir. Enerji projelerinin doğu-batı yönlü kesintisiz bağlantısı demek olan Zengezur Koridoru bağlantısı sayesinde, hem Azerbaycan ile Nahçıvan'ın kesintisiz kara bağlantısının temin edilmesi ihtimali ortaya çıkmış, hem de Türkiye'nin Azerbaycan başta olmak üzere, Türk Dünyası ülkeleri ile kesintisiz kara bağlantısının sağlanması ihtimalini ortaya çıkmıştır. Bu durum, ayrıca, enerji iletimini kolaylaştırması da enerji arz güvenliği açısından bütün dünyaya fayda temin edecektir.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan, Türkiye, enerji Zengezur Koridoru

Giriş:

Kökleri, kültür ve tarihleri aynı olan iki devletin millet olma bilincini yakalamış işbirliğinin en ileri seviyesini Azerbaycan ile Türkiye yakalamıştır. Azerbaycan-Türkiye ilişkileri, en ileri seviyeli ikili ilişki örneği olarak kayıtlara geçmiştir denilebilir.

Dünyada ilk kurulmuş Türk Cumhuriyeti olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminden biri Türkiye ile Azerbaycan Türkleri arasında derin bir bağ mevcuttur. Bu bağın bir gereği olarak fiziksel ayrılıkların söz konusu olduğu dönemlerde bile birbirlerine ilgi ve sevgileri azaltmamış iki toplumsal yapı zaman içinde ilişkilerini daha da geliştirerek adeta tek bir toplumsal yapı gibi imaj vermeye başlamışlardır.

Bu durum, Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi ile birlikte daha ileri bir boyut kazanmıştır. İlişki, karşılıklı yakınlık ve muhabbet şeklinde daha da ileri seviyelere ulaşarak stratejik ortaklık boyutunu kazanmıştır. Bu farklı durumun dikkat çekici boyutlara ulaşması vesilesiyle araştırılması zorunlu olmuştur. Bu zorunluluğun yerine getirilmesi amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi Azerbaycan ve Türkiye ilişkileri, ikincisi Azerbaycan ve Türkiye'nin ortak enerji projeleri ve üçüncüsü enerji projelerinin getirilerini ifade etmektedir. Bu çalışmada, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin enerji politikaları

boyutu analiz edilmiştir. Bu analiz doküman analizi biçiminde nitel araştırma yöntemlerine uygun yapılmıştır. Materyal olarak web ortamındaki veriler ve üniversitemizin kütüphanesinin eriştiği veri kaynaklarından istifade edilmiştir.

Bu aşamada çalışmanın ilk bölümü olan Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin tarihsel serüvenini izah etmek mümkündür.

1. Azerbaycan ve Türkiye İlişkilerinin Tarihi Özeti

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkiler eskiye dayanmaktadır. Tarihsel süreç analiz edildiğinde, Azerbaycan'ın Türkiye açısından hep öncelikli konumda yer almış olduğu görülmektedir. Hem Türkiye Azerbaycan için öncelikli hem de Türkiye için Azerbaycan önceliklidir.

Her dönemde Azerbaycan, Osmanlı Devleti ile hep yoğun bir şekilde irtibat içinde olmuştur. Azerbaycan ve Türkiye Ahalisi, en zor dönemlerinde bile birbirinin yanında durmayı ve birbirini desteklemeyi becermiştir. Çanakkale Savaşı'nda Azerbaycanlılar zor durumlarına bakmayarak, Türkiye'ye ciddi maddi ve manevi destek vermişlerdir. Bununla da yetinmeyerek çok sayıda gönüllü bizzat savaşa iştirak etmiştir. Benzer bir biçimde, Osmanlı Devleti, en zor döneminde Rus ve Ermenilerin Bakü'yü işgali üzerine Nuri Paşa Komutasında Kafkas İslam Ordusunu göndermiş ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin yanında yer alarak birlikte tarihi bir zafere imza atmışlardır (Yüce, 2023). Bu yaşam deneyimi örneklerinin sayısının artırılması elbette mümkündür. Bu ilginin altında kültürel, dilsel, dini ve milli bir altyapı mevcuttur.

Kafkasya'ya Rus İşgalinin yayılmasından sonra, Azerbaycan'da Ruslar baskıcı bir rejim kurmuşlardır. Baskıcılığın artması pek çok aydını zor durumda bırakmıştır (Ağayev, 2006:1). Söz konusu aydınlardan Türkiye'ye sığınan aydınlar olmuştur. Bu aydınlar, çok iyi eğitilmiş ve birkaç dil bilen insanlardı. Türklük bilincinin Türkiye'de yaygınlık kazanmasında etkinlikleri olan bu aydın bilgiler, hem Türkiye'de cumhuriyete doğru yolculuğun fikri altyapısına katkıda bulunmuştur, hem de Azerbaycan'da ilk Türk Cumhuriyetinin kuruluşunda rol almışlardır.

İlk demokratik ve laik Türk Cumhuriyetinin kısa süreli yaşamında aldığı kararlar, yine iki toplum arasında gelişleri ve gidişleri olan Azerbaycanlı Aydınların etkisiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetim şekli ve inkılaplarında etkili olmuşlardır. Bu da cumhuriyete önemli bir feyiz kaynağı olmuştur. Bunların yanı sıra Sovyet İşgalinden sonra da Azerbaycan Sovyetinin Devlet Başkanının Milli Mücadele Döneminde Büyük Millet Meclisi Hükümetine de yardım kampanyaları yürütmüştür (Mikail, 2015:1066). Sovyetlerin Azerbaycan'a karşı tutumlarının değiştiği İkinci Dünya Savaşı sonrasında uzun bir süre ilişkiler sınırlı seviyeye düşmüştür. Büyük oranda Moskova'nın onay verdiği kadar toplumsal yapıların sınırlı ilişki kurabildiği Azerbaycan-Türkiye'nin 1991 sonrası Sovyetlerden bağımsızlık elde edilmesiyle güçlü ilişki tesis ettikleri söylenebilir.

9 Kasım 1991 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler ise 14 Ocak 1992 tarihinde tesis edilmiştir. Türkiye ile Azerbaycan arasında ortak dil, kültür ve tarih mevcuttur. Türkiye ile Azerbaycan, bağımsızlığın başlangıcından beri, yakın ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye, yeni bağımsız bir Cumhuriyet olarak karşılaştığı güçlüklerle Azerbaycan'ın bu zorlukların üstesinden gelebilmesinde kuvvetli destekçisi olmuştur. Türkiye, Azerbaycan'ın bağımsızlığının pekiştirilmesi, toprak bütünlüğünün korunması ve Hazar Denizi'ndeki doğal kaynaklarından gelen ekonomik potansiyelinin hayata geçirilmesinin gerekli olduğunu düşünmektedir (Mikail, 2015:1073).

Azerbaycan, Haydar Aliyev'le birlikte denge siyaseti geliştirmiştir. Bu siyaseti, Haydar Aliyev, kendisinin öncesinde yaşanan sorunları tekrar yaşamamak için gerçekleştirmiştir. İlham Aliyev

de Haydar Aliyev'in bu denge siyasetini sürdürmüştür. Bütün bunların yanında, bazı ülkelerin Azerbaycan dış politikasında özel bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bu ülkeler, sırasıyla tarihi dostluk ve kardeşlik çerçevesinde yakın bir diyalog içerisinde bulunduğu Türkiye, iki milyona yakın Azerbaycanlının çalıştığı Rusya, doğal kaynakların dünya pazarlarına ulaştırmada bir bakıma garantör olan ABD ülkenin dış politikasında doğrudan etkin rol almaktadır. Bunlardan sonra dini faktörlerin etkisiyle küçümsenemeyecek bir İran etkisinin mevcut olduğu da öne sürülebilir. Ayrıca, Azerbaycan'ın Çin, Japonya, Güney Kore ve İsrail gibi aktif siyasi aktörlerle de diyalogu bulunmaktadır (Yılmaz, 2010:24). Azerbaycan'ın zengin petrol ve gaz kaynaklarının olması sebebiyle, enerjiye ihtiyacı olan her küresel ve bölgesel aktör ile ilişkisinin olması olgusal bir gerçekliktir. Bu durumun Baba ve Oğul Aliyevlerin denge politikasının reel politığı ile yakından bağlantılıdır.

Bugün için, Türkiye ile bütün Türk Cumhuriyetleri içerisinde her bakımdan daha yakın bağ tesis etmiş olan Azerbaycan, Türkiye ile istikrarlı bir ivmeyle gelişim gösteren ilişkiye sahip olduğu söylenebilir. Her ne kadar her iki ülke de ticarete birbirleri için ilk sıraları elde etmemiş olsa da 15 ile 20 milyar dolar seviyelerine yaklaşmış bir ticari ilişki için, ileri seviyede yol almış bir ticari ilişkidir denilebilir. Azerbaycan ve Türkiye ilişkisinin Karabağ Zaferi'nden sonra daha da güçlenmiş ve ülkeler arası bakımından en ileri yakınlık derecesi kazanmış olduğu öne sürülebilir.

Sonuç olarak, Azerbaycan-Türkiye arasında sadece sınırların ortaklığı biçiminde bir yakınlık yoktur. Aynı zamanda Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin temelinde kardeşlik olgusu bulunmaktadır denilebilir. Bununla beraber, Azerbaycan ve Türkiye arasında, etnolojik olarak aynı kökene sahip olmak durumu, din birlikteliği, dil beraberliği ve kültürel paralellik söz konusudur (Aydın, 2018: 39). Her ne kadar Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinde siyasal ve askeri boyutlar önde görülüyor olsa da, ekonomik boyutlu ilişkiler de anlamlı bir seviyededir. Yıllar içerisinde meydana gelen gelişmelerle Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin en önemli parametrelerinden birini de ekonomi başlıklı ilişkiler oluşturmaya başlamıştır (Aslanlı, 2018:16). Zaman içerisinde ortak ticaret hacmi 1 Milyar Doların altındaki seviyelerden 15-20 Milyar Dolar seviyelerine kadar ulaşmıştır. Bu durum her iki tarafın başka güçlerle ilişkisinin çok gerisinde kalsa da, zaman içerisindeki gelişimin seviyesinin kayda değer olduğunu bize göstermektedir.

Azerbaycan, bağımsızlığının yirmili yıllarında Güney Kafkasya'nın parlayan yıldızı haline gelmiştir. Bunda yakalanmış olan sürdürülebilir ekonomik ve siyasal istikrar büyük oranda etkili olmuştur. Sonraki yıllarda, Azerbaycan'da büyük çaplı reformlar gerçekleştirilerek, hızlı kalkınma için elverişli ortamlar oluşturulmuştur. Bunun sonucunda, halkın daha yüksek bir sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine erişimi sağlanmıştır. İlave olarak, Azerbaycan'da yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik adımlar atılıp, devlet idaresi modern ölçütlere uygun olarak yeniden oluşturulmuş oldu (Deraman, 2022:127). Karabağ Zaferi sonrasında Azerbaycan-Türkiye ilişkileri daha ileri seviyelere ulaşmıştır. Hem ekonomi ve siyaset, hem askeri ilişkiler çok ciddi bir gelişme seyri elde etmiştir (Hasanoğlu-Memmedov-Maharramov, 2020:525-528). Her iki ülke bölgelerinde birbirlerine güven kaynağı oldu.

Çok önemli bir ilerleme kaydetmiş olan Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin tarihsel serüvenini özetledikten sonra, Azerbaycan ve Türkiye'nin birlikte yer aldığı enerji projelerini izah etmek gerekmektedir.

2. Azerbaycan ve Türkiye'nin Ortak Enerji Projeleri:

Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini anlamlı kılan hususların en başta gelenini enerji projeleri oluşturmaktadır. Çünkü Azerbaycan zengin enerji kaynaklarına sahip, Türkiye'de enerjinin zengin piyasalara iletiminin en avantajlı alternatif güzergâhlarını topraklarında

barındırmaktadır. Buna göre, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin somut çıktılarının elde edilebileceği alanların en başında enerji konusu gelmektedir.

Azerbaycan, Dünyadaki enerji arz güvenliğinin teminatı olan istikrar unsuru ülkelerdendir. Türkiye'nin hem enerjiye çok fazla ihtiyaç duyan ülkelere olması hem de dünyanın enerji ihtiyacını giderecek yolun istikrarının güvencesi olması sebebiyle, Türkiye bu projeler açısından stratejik öneme sahiptir. Azerbaycan ve Türkiye'nin yakın stratejik işbirliğinin bütün başlıklarda olduğu gibi enerjide de olması anlamlı ve önemlidir.

Bu bağlamda, bu öneme bağlı olarak geliştirilmiş enerji projelerinin ayrıntılı analizinin yapılması yerinde bir yaklaşım olacaktır.

2.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC):

Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC) 1992'de başlayan, 1999'da Türkmenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkiye'nin hazır bulunduğu toplantıda bir konsensus sağlanarak 1076 km'si Türkiye'den geçen 1776 km'lik boru hattı projesine ilişkin çalışmalara fiilen başlanmıştır¹³. Dünya çapında günlük sevkiyatı yapılan petrolün % 2,5'ini karşılayan BTC hattı ile Azerbaycan'ın Azeri, Çırac ve Güneşli alanlarından çıkarılan ham petrol, 2006 yılından bu yana Gürcistan ve Türkiye'de Ceyhan üzerinden dünya pazarına açılmaktadır ABD, AB ve Türkiye'nin, projeye verdikleri büyük desteğin ardında kendi enerji güvenliklerine yönelik endişeleri bu tür projelerle giderme kaygısı yatmaktadır. Dünya enerji kullanımının hala en üst sırasındaki petrolü en çok tüketen ülkenin ABD olduğu kesindir(Dikkaya-Tıǧlı, 2015:107).

Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı da önemli bir enerji projesi olarak değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

2.2. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Hattı (BTE):

Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Hattı (BTE) Doğu-Batı enerji koridorunun ikinci bileşeni olan Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı, 3 Temmuz 2007'de faaliyete geçmiştir. Türkiye, Hazar'ın Azerbaycan kısmındaki Şahdeniz sahasının geliştirilen bölümünden çıkan doğalgazı tedarik etmektedir. 15 2000 yılında başlayan ve 2001'de sonuçlanan, Azerbaycan doğalgazının Türkiye'ye naklini öngören SOCAR ve BOTAŞ arasında imzalanan sözleşmeye göre projeyi, Gürcistan'a kadar SOCAR, Türkiye'de kalan 225 km'lik hattı ise BOTAŞ koordine etmektedir(Dikkaya-Tıǧlı, 2015:107-108).

Trans Adriyatik Projesi Güney Kafkasya'nın en önemli dışa açılım projelerindedir. Bundan ötürü ele alınması gereklidir.

2.3. Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP):

Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) Azerbaycan, Şah Deniz-II alanından ilk etapta yıllık 16 milyar metreküplük doğalgazın 10 milyar metreküplük kısmını TANAP ile Yunanistan, Arnavutluk, İtalya ve ileriki safhalarda diğer batı Avrupa ülkelerine taşıyacak olan TAP, rafa kaldırılan Nabucco'nun Avrupa ayağında gerçekleştirilmekte olan ve AB'nin kaygılarını giderecek olan 16 önemli bir uzantıdır. TAP hattıyla TANAP'ın ilk gaz akımı aşamasında yıllık 10 milyar metreküp iletilmesi öngörülürken, daha sonra kademeli olarak 20 milyar m³ metreküpe kadar çıkarılmak suretiyle, diğer güneydoğu ve uzun vadede ise batı Avrupa'nın doğalgaz tedarikçisi olma noktasına gelecektir(Dikkaya-Tıǧlı, 2015:108).

Trans anadolu Projesinin de izah edilmesi doğru bir yaklaşımdır.

2.4. Trans Anadolu Doğalgaz Hattı Projesi (TANAP):

Trans Anadolu Doğalgaz Hattı Projesi (TANAP) ile Azerbaycan, Şah Deniz sahasında 1999 yılında tespit edilen doğal gaz rezervinin işletilmeye başlamasının ardından, net bir doğalgaz ihracatçısı olmuştur. Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) istatistiklerine göre, Ocak 2013 itibarı ile Azerbaycan'da tespit edilen doğal gaz rezervi 35 trilyon metreküptür. 2012 yılı sonu verilerine göre Avrasya doğalgaz rezervinin % 2'sine, Dünya doğalgaz rezervinin % 0,5'ine sahip olan Azerbaycan'da enerji kaynakları % 66 oranında doğalgaz, % 31 oranında petrol, % 3 oranında ise diğer hidrokarbon kaynakları olarak dağılmıştır. Gerek şu anda aktif durumda olan BTE, gerekse bir zamanlar şaşaalı bir proje olarak çokça gündeme gelen Nabucco ve gerekse TANAP projesi ile birleştirilme durumu ile karşı karşıya kalan TAP doğalgaz boru hattı projelerinde ana tedarikçi olarak Azerbaycan'ın Şah Deniz doğal gaz yatakları gösterilmektedir(Dikkaya-Tıgılı, 2015:109).

3. Enerji Projelerinin Getirileri:

İnsanlık tarihinin ilk başlarından beri insanların enerjiye ihtiyaçları mevcuttur. Bu ihtiyaçların vazgeçilmezliği tartışılmazdır. İlk başlarda hayatın devamlılığı için gerekli olan bu unsur zamanla teknolojinin geliştirilmesi ile birlikte insanların bilinçli olarak geliştirmiş oldukları bir girdi haline dönüşmüştür (Peker, 2015:764).

Enerji modern devletin oluşumunu sağlayan güç kaynaklarından. Daha açık bir anlatımla, modern ekonominin temelini enerji oluşturmaktadır. Bu nedenle, modern devletin temel işlevi, ekonomiyi güvenilir bir şekilde güçlendirmek ve büyütme için enerjiye erişim sağlamaktır. Tarihsel olarak enerji, sermayeden, piyasalardan, emekten, teknolojiden çok, sıfır toplamlı bir kaynaktır, öyle ki jeopolitik gerilimin ve hatta şiddetin (savaşın) en büyük bir nedenidir(Güner, 2020:187).

Dünya arz güvenliği açısından enerji projeleri büyük önem taşımaktadır. Enerjiye erişimin satın alınabilir fiyattan ulaşılabilirliğinin sürekliliği denilen enerji arz güvenliği dünyadaki istikrarın da güvenceleri arasındadır (Peker, 2015:766). Hem AB ülkeleri hem de Çin ve Hindistan gibi büyük tüketici ve pazarların güvenli ve istikrarlı enerji piyasasına ihtiyaç duymaktadır. Bu ülkeler açısından Rusya ve İran'ın tekelindeki piyasa güvensiz olmaktadır. Bu sebeple her zaman için alternatif projelerin olması arz güvenliğini arttıracak yapıya sahip olur.

Meselenin Azerbaycan ve Türkiye'nin bulunduğu bölge ülkeleri açısından değeri analiz edildiğinde, bölge ülkelerinin refah düzeyinin artışı tekellden kurtulmalarına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Aynı tüketen ülkeler için geçerli olan enerji arz güvenliği üreten ülkeler açısından da geçerlidir. Tekelci olmayan, serbest rekabetin esas alındığı anlayışla bölge ülkeleri güven ve istikrar kazanacaklardır. Tam da bu noktada çatışma gerekçeleri ortaya çıkmaktadır. Dünyanın Batısı kendi menfaatine enerji arz güvenliği sağlama planlaması yaparken, Rusya da bir asra yaklaşan müesses nizamının (kurulu düzen) sağladığı avantajları kaybetmek istemiyor.

Bu bağlamda dünyanın en kırılgan insan çeşitliliği ile ilgili ortamına sahip Güney Kafkasya Bölgesinde kargaşa çıkarılması hiç zor olmamaktadır. Yer yer farklı rejim denemeleri, darbe teşebbüsleri, yer yer de istila ve işgaller genelde bu iki tarafın güç yarışının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle Gürcistan ve Ermenistan gibi kaynak yoksulu ülkelerde aşırı milliyetçilik teşvik edilerek kırılgan noktaları derinleştirilmektedir. Bu da Azerbaycan gibi istikrar kazanmış ülkeleri refah seviyesi bakımından yükseltirken, diğer iki ülkeyi Rusya ve Batı arasında kapana kısılmak gibi bir çıkmazın içine sürüklemektedir.

Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinin de önemli bir boyutunu enerji projeleri oluşturmaktadır. Geliştirilmiş olan enerji projeleri hem Azerbaycan'ın gelişme stratejilerine olumlu katkı temin etmekte, hem de Türkiye'nin enerji iletimi konusunda üs olma stratejisini geliştirmeye katkı

sağlamaktadır. Dünyanın doğusundan batısına iletilen enerji hatlarının Azerbaycan ve Türkiye işbirliği ile geliştirilmiş proje örnekleri dünyad arz güvenliğine katkı sağlamasının yanı sıra istifade eden ülkelerin ekonomik ve siyasal istikrarını da olumlu anlamda etkilemektedir.

Sonuç:

Azerbaycan-Türkiye ilişkileri derindir. Yakınlık içeren bu derin ilişkinin mimarı her iki ülkede kardeşlik bağına vurgu yapan politikacıların dengeli siyasetidir. Azerbaycan ve Türkiye arasında, aslında, ilk ilişkiler, Osmanlı Döneminin sonlarında başlayan Kafkasya'daki Rus İşgalinin sonucunda sığınmacı olarak gelen aydın sınıfın etkileşimi biçiminde başlamıştır. Sonra İkinci Dünya Savaşına kadar karşılıklı etkileşim var olmuştur. Ancak Sovyetlerin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki politika değişikliği en çok Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini kesintiye uğratan bir faktör olarak kendini göstermiştir.

Sovyetlerin Çöküşü ile birlikte başlayan yakınlaşma, zaman içerisinde, sürekli gelişim göstermiştir. Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Önce ilk demokratik laik Türk Cumhuriyeti olan Azerbaycan Türkiye Cumhuriyeti'ne feyiz kaynağı olmuştur, sonra da Türkiye Azerbaycan'ın modern dünyaya uyumunda yardımcı ülke olmuştur.

Her konuda Azerbaycan ve Türkiye birbirlerini savunan ülkeler olmuşlardır. Bunun zirvesini İkinci Karabağ Muharebesi sonrası olan Karabağ Zaferinde Türkiye her koşulda Azerbaycan'ın yanında yer almıştır. Bu zaferin etkili sonuçlarından biri de Azerbaycan'ın Zengezur Koridorunu enerji ve ulaştırmada barış koridoruna dönüştürme projesidir. Bu projenin bütün bölge ülkelerine katkı sunacak olsa da Azerbaycan ve Türkiye'nin ilişki biçimini daha ileri seviyelere çıkaracak kadar önemlidir.

Kaynakça:

Ağayev, M. (2006). Milli Mücadele Yıllarında Türkiye ve Azerbaycan İlişkileri, yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Aslanlı, A. (2018). "Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri", Yönetim ve Ekonomi, Cilt:35, Sayı:1, s.15-27.

Aydın, U. (2018). "Türkiye – Azerbaycan İlişkilerinin Son On Yılı (2006-2016): Kardeşlikten Stratejik İşbirliğine Uzanan Yol", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:6,

Derman, G.S. (2022). "Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Siyasi ve Ekonomik Boyutları ve Kamu Diplomasisi", *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2, s.123-140.

Dikkaya, M.-Tıǧlı, A. (2015). "Güney Kafkasya Enerji Koridoru: Alternatif Projeler Kapsamında, "TANAP"", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi/GOSOS*, Yaz 10/1, s. 99-117

Güner, A. U. (2020). Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Enerji Kaynaklarının Güce Etkisi, file:///C:/Users/PC/Downloads/AhmetUmutGner-G.pdf , Erişim Tarihi:13.12.2021.

Hasanoğlu, M.-Memmedov, A.-Maharramov, B. (2020). "İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan - Türkiye İlişkiler", *Uluslararası Yönetim Akademisi*, Cilt:3, Sayı:3, s.522-529.

Mikail, E. H. (2015). "Türkiye Azerbaycan İlişkileri", <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/M%C4%B0KA%C4%B0L-Elnur-Hasan-T%C3%9CRK%C4%B0YE-AZERBAYCAN-%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0.pdf> , Erişim Tarihi: 19.12.2021, s.1063-1080.

Sencer, H.S. (2015). “Türkiye’nin Enerji Arz Güvenliği ve Ölçülmesi: Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliği Endeksine Yönelik Bir Uygulama”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, s.763-783

Yılmaz, R. (2010). “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Son Dönem”, *Bilge Strateji*, Cilt 2, Sayı 2, Bahar, s.23-41.

Yüce, M. (2023). “Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Dün, Bugün ve Yarın”, *Kriter Dergi*, Yıl:8, Sayı:84.

**DETERMINATION OF COFFEE CONSUMPTION HABITS OF CONSUMERS IN
TURKEY***

**TÜRKİYE'DEKİ TÜKETİCİLERİNİN KAHVE TÜKETİM
ALİŞKANLIKLARININ BELİRLENMESİ***

Özge Can NİYAZ ALTINOK¹, Fırat ŞİMŞEK², Cangül YILMAZOĞLU³,

**Salih ÇOLAK⁴, Şeyma ÜSTÜN⁵, Latif YİĞİT⁶, Musa BERKİTEN⁷, Mutluhan
KAYNAK⁸, Şevket KÜÇÜKER⁹, Kardelen DİNÇARSLAN¹⁰, Muhammed Salih
BALUNAK¹¹, Kıvanç PALAZOĞLU¹², Semih DEMİREL¹³**

**¹Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi,
ORCID: 0000-0002- 4958-9931**

**^{2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13} Lisans Mezunları, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat
Fakültesi, Tarım Ekonomisi**

Özet

Kahve, dünyada ticareti yapılan önemli bir tarımsal üründür. Türkiye'de iklim koşulları nedeniyle kahve yetişmemektedir. Buna karşın, Türkiye'de kahve tüketim oranı son yıllarda diğer ülkelere kıyasla büyük bir artış göstermiştir. Uluslararası Kahve Organizasyonu'nun yaptığı araştırmalara göre dünyada 2017 yılından 2021 yılına kadar kahve tüketimine baktığımızda birkaç ülke hariç çok büyük farklılıkların olmadığı göze çarpmaktadır. Türkiye'de ise durum 2017-2021 yılları arasındaki % 8,4 artış ile göze çarpmaktadır. Türkiye 2017-2018 yılları arasında 1.376 çuval kahve ithal ederken 2020-2021 yıllarında ise bu sayı 1.754 çuvala ulaşmıştır. Buradan yola çıkarak bu konunun amacı, Türkiye'deki kahve tüketicilerinin kahve tüketim alışkanlıklarının belirlenmesidir. Bu araştırmanın ana materyali anket olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında birincil ve ikincil veriler kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan birincil veriler Google Form aracılığı ile yapılan 588 adet tüketici anketinden elde edilmiştir. Bu araştırma Türkiye genelini kapsamaktadır. Bu nedenle, son dönemde Türkiye'deki tüketicilerin kahve tüketim alışkanlıklarının ortaya konulması açısından önemli görülmektedir. Bu araştırmanın zaman kapsamı 2022 yılıdır. Anketler 2022 yılı Mart ayında yapılmıştır. Araştırmanın tüketici kapsamı Türkiye'de kahve tüketen tüketicilerdir. Araştırmanın paydaşları Türkiye profilini en uygun yansıtacak şekilde ve tesadüfi olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ikincil veriler ise resmi istatistik ve raporlardan derlenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen birincil verilerin değerlendirmesinde ortalama, sayı ve frekans gibi temel istatistiksel yöntemlerden yararlanılmıştır. Araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımına bakıldığında katılımcıların % 61,1'i erkek % 38,9'u ise kadın olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamındaki tüketicilerin % 78,0'i 30 yaş ve altındadır. Eğitim durumuna baktığımızda ise deneklerin % 74,3'ünün lise ve üzerinde bir eğitim seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında 588 kişi ile online anket gerçekleştirilmiştir. İlk olarak araştırmaya katılan kişilerin yaşakları bölgelere göre dağılımına bakıldığında tüketicilerin %50,0'sinin Marmara Bölgesi'nde, %21,7'sinin İç Anadolu Bölgesi'nde,

%19,7'sinin Ege Bölgesi'nde, %8,6'sının ise diğer bölgelerde yaşadığı görülmektedir. Araştırma kapsamındaki tüketicilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında ise % 61,1'in erkek, % 39,8'inin kadın olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kişilerin yaş aralıklarına göre dağılımına bakıldığında % 27'sinin 18-20 yaş aralığında, % 27,5'inin 21- 23 yaş aralığında, % 14,6'sının 24-26 yaş aralığında, % 8,9'unun 27-30 yaş aralığında, % 12,6'sının 31-40 yaş aralığında, %5,3'ünün 41-50 yaş aralığında, %4,1'i 51 yaş ve üzerinde olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan kişilerin eğitim durumlarına göre dağılımı incelendiğinde tüketicilerin % 1,5'i sadece okur yazar, % 2,6'sı ilkokul mezunu, % 29,6'sı lise mezunu, %16,1'i üniversite öğrencisi, % 44,7'si üniversite mezunu, %5,5'i yüksek öğretim öğrencisi veya mezunudur. Araştırma kapsamındaki kahve tüketicilerinin mesleki durumlarına göre dağılımları da incelenmiştir. Buna göre ankete katılım sağlayan 588 kişinin % 45,9' u öğrenci, % 19,6'sı özel sektör, % 11,9'u serbest meslek ve esnaf, % 11,2'si memur, % 10,3'ü diğer, % 0,8'i çalışmıyor, % 0,3'ü belirtmek istemiyor olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan kullanıcılara kahve içme sıklıkları sorulmuştur. Buna göre tüketicilerin % 10,2'si kahveyi nadiren tükettiğini, % 3,9'u haftada bir kez tükettiğini, % 25,2'si haftada birkaç kez tükettiğini ve % 60,7'si ise her gün kahve tükettiğini belirtmiştir. Araştırmaya katılan tüketicilere günde hangi sıklıkla kahve tükettiği sorulmuştur. Buna göre tüketicilerin %34'ü bu sıklığın değişkenlik gösterdiğini belirtirken, %23,8 günde 1 defa içtiğini, %20,7 günde 2 defa içtiğini, %12,8 günde 3 defa içtiğini ve %8,7'nin ise günde 4 veya daha fazla içtiğini göstermektedir. Ankete katılan tüketicilerin günlük kahve içme miktarlarına bakıldığında, tüketicilerin 49,8'i günde bir bardaktan daha az kahve tüketirken, 1 bardak kahve içen kişilerin oranı %6,5, 2 bardak günlük kahve içen kişilerin oranı %25, 3 bardak günlük kahve içen kişilerin oranı % 10,7 , 4 bardak günlük kahve içen kişilerin oranı %3,6 , 5 veya daha fazla günlük kahve içen kişilerin oranı ise % 4,4 olarak belirtilmiştir. Buradan kahvenin Türk halkı için önemli bir içecek olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kahve tüketimi, temel istatistikler, tüketici anketi.

*Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi bölümünde bitirme ödevi dersi kapsamında gerçekleştirilen “TÜRKİYE'DEKİ TÜKETİCİLERİNİN KAHVE TÜKETİM ALIŞKANLIKLARININ BELİRLENMESİ” konulu çalışmadan oluşturulmuştur.

Abstract

Coffee is a significant agricultural commodity traded globally. Due to climatic conditions, coffee is not cultivated in Turkey. However, the rate of coffee consumption in Turkey has shown a considerable increase compared to other countries in recent years. According to research by the International Coffee Organization, between 2017 and 2021, global coffee consumption showed little variation, except in a few countries. In Turkey, the increase of 8.4% during this period stands out. While Turkey imported 1,376 sacks of coffee between 2017-2018, this figure rose to 1,754 sacks in 2020-2021. Based on this, the purpose of this study is to determine the coffee consumption habits of consumers in Turkey. The main material of the research is a survey. Both primary and secondary data were used within the scope of the study. The primary data was obtained from 588 consumer surveys conducted via Google Forms. This research covers the whole of Turkey and is considered significant in highlighting the coffee consumption habits of consumers in the country in recent years. The time frame of the study is the year 2022, with surveys conducted in March 2022. The study focuses on coffee consumers in Turkey. The stakeholders of the research were selected randomly to best reflect the profile of Turkey. Secondary data used in the research were compiled from official statistics and reports. Basic statistical methods such as averages, counts, and frequencies were employed to evaluate the primary data. Regarding the gender distribution of participants, 61.1% were male

and 38.9% were female. Of the consumers surveyed, 78.0% were 30 years old or younger. In terms of education level, 74.3% of the respondents had a high school education or higher. anlaşılmıştır. When examining the gender distribution of the participants in the study, it is observed that 61.1% of the participants are male, while 38.9% are female. Among the consumers included in the research, 78.0% are aged 30 or younger. Regarding educational background, it is seen that 74.3% of the participants have a high school education or higher. An online survey was conducted with 588 individuals as part of the research. Firstly, examining the regional distribution of the participants, 50.0% of the consumers reside in the Marmara Region, 21.7% in the Central Anatolia Region, 19.7% in the Aegean Region, and 8.6% in other regions. In terms of gender distribution, 61.1% of the consumers are male, and 38.9% are female. Examining the age distribution of the participants, 27% are in the 18–20 age range, 27.5% in the 21–23 range, 14.6% in the 24–26 range, 8.9% in the 27–30 range, 12.6% in the 31–40 range, 5.3% in the 41–50 range, and 4.1% are aged 51 and above. When analyzing the education levels of the participants, it is observed that 1.5% are literate without formal education, 2.6% are primary school graduates, 29.6% are high school graduates, 16.1% are university students, 44.7% are university graduates, and 5.5% are either pursuing or have completed postgraduate education. The professional distribution of coffee consumers within the study was also examined. Among the 588 respondents, 45.9% are students, 19.6% are employed in the private sector, 11.9% are freelancers or tradespeople, 11.2% are civil servants, 10.3% fall into other categories, 0.8% are unemployed, and 0.3% chose not to disclose their employment status. Participants were asked about their coffee consumption frequency. According to the results, 10.2% consume coffee rarely, 3.9% drink coffee once a week, 25.2% drink it several times a week, and 60.7% consume coffee daily. When asked about the daily frequency of coffee consumption, 34% stated that it varies, 23.8% drink coffee once a day, 20.7% drink it twice a day, 12.8% three times a day, and 8.7% four or more times daily. When analyzing the daily coffee consumption amounts, 49.8% of participants consume less than one cup a day, 6.5% drink one cup, 25% drink two cups, 10.7% drink three cups, 3.6% drink four cups, and 4.4% consume five or more cups daily. From these findings, it can be understood that coffee holds significant importance for Turkish society.

Keywords: Coffee consumption, basic statistics, consumer survey

**This study is based on the research titled “Determination of Coffee Consumption Habits of Consumers in Turkey,” conducted as part of a senior project course at the Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, Çanakkale Onsekiz Mart University.*

1.GİRİŞ

1.1. Konunun önemi

Kahve, Rubiaceae ailesinin Coffea cinsi bir ağaç meyvesinin çekirdeğidir (Koz, 2011). Dünya üzerinde ciddi boyutlarda tüketici kitlesine sahip olan kahve petrolden sonra en büyük ticaret payına sahip olan ikinci üründür. Kahve ilk olarak Etiyopya'nın Kaffa bölgesinde Arabica kahve ağaçlarında yetiştirmeye başlamıştır. Kahve kelimesi anılan ismin, Arapça “qahwa” kelimesinden geldiği bilinmektedir. Üretimi ilk defa Yemen’de gerçekleştirilmiştir. Kahve içme kültürünün 11. yüzyıla kadar dayandığı bilinmekle birlikte ve tarihi 15. yüzyılda Mekte, Medine ve daha sonra Mısır’a kadar uzanmaktadır. 16. yüzyılda Asya, Avrupa ve Suriye’de yayılım göstermiştir. Kahvenin tarihi Afrika’da başlamış olup ticaret, seyahatler, savaşlar yoluyla tüm dünyaya yayılmış ve önemli içecek türleri arasında yerini almıştır (Şahbaz, 2007). Kahve, gerek ülkemizde gerekse diğer ülkelerde önemli tüketim maddeleri arasında yerini almaktadır. Küreselleşmeyle birlikte içecek türlerinden biri olan kahvede, değişen bir trend olduğu göze çarpmaktadır (Aksit, 2013; Aydın ve Eryılmaz, 2019; Ayanur ve ark., 2021;

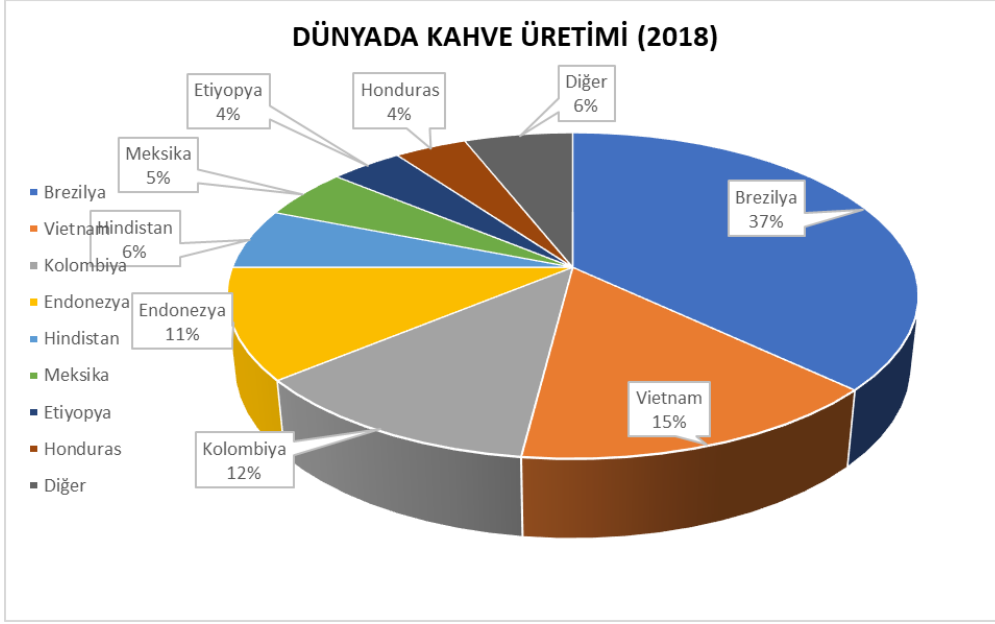
Bayındır ve Çalışkan, 2022; Cankül ve Dilara, 2023). Aynı zamanda küreselleşmenin aktörlerinden biri olan teknolojinin gelişmesiyle birlikte ülkelerarası sınırların bir önemi kalmamıştır (Arslan; 2019; Bayındır ve Yüncü; 2021, Çavuşgöl ve Erden, 2021; Özdemir ve Işık, 2021). Yenilik ve trendlere göre hem içecek türlerindeki hem de kahve çeşitlerindeki tüketim alışkanlıklarında bir değişim yaşanması kaçınılmazdır (Karaman ve ark., 2021; Demir ve Sağlam, 2023). Tüketim toplumlarının temel özelliklerini insanların tükettikleri ürünlerle bağdaştırılmaktadır ve tüketimin dinamik yapısına sık sık vurgu yapılmaktadır. Türkiye, önemli bir kahve tüketicisi olduğundan, kahve tüketimi ve dolayısıyla kahve ithalatı ile ilgili hususlar önem arz etmektedir. International Coffee Agreement (ICA) taraf olan Türkiye, International Coffee Organization (ICO) en yüksek organı olan Uluslararası Kahve Konseyi'ne (International Coffee Council) temsilci atama hakkına sahip olmaktadır. Söz konusu konsey yılda iki kez kahve piyasasını değerlendirmek ve kahve politikalarını geliştirmek için İngiltere'de toplanmaktadır. Anlaşmanın temel amaçlarından biri, küresel kahve sektörünü güçlendirmek ve bünyesindeki ülkelerin yararını gözetecek şekilde, sektörün piyasa temelli bir düzlemde sürdürülebilir büyümesini teşvik etmektir (T.C. Başbakanlık, 2009). Türkiye İstatistik Kurumu'nun paylaştığı verilere göre Türkiye'de yapılan kahve ihracatı son 5 senede 2 katından daha fazla bir artış göstererek toplamda 65,5 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye'de kahve ithalatı ise, 2016-2020 döneminde % 44 artarak 891 milyon 252 bin dolar seviyesine çıkmıştır. Kahve ithalatı 2016'da 130,5 milyon dolar, 2017'de 191,8 milyon dolar, 2018'de 186,6 milyon dolar, 2019'da 194,7 milyon dolar ve 2020'de 187,6 milyon dolar olmuştur. Türkiye, Ocak-Ekim 2021 tarihleri arasında en fazla kahveyi Brezilya'dan almıştır. Yapılan listelemede, Brezilya, 16,1 milyon dolarla Hollanda, 6,1 milyon dolarla İtalya, 5,6 milyon dolarla Kolombiya, 5,5 milyon dolarla Almanya olarak sıralanmıştır (TÜİK, 2021). Son yıllarda ülkemizde kahve tüketiminin arttığı açıkça görülmektedir. İstatistiklere göre 2011 yılında yıllık kahve tüketimi kişi başı 350 gr iken, 2021 yılında 1,1 kilograma kadar yükselmiş durumdadır. Kahve tüketim açısından Türkiye'de önemli bir yere sahiptir. Bu konunun amacı, Türkiye'deki kahve tüketicilerinin kahve tüketim alışkanlıklarının belirlenmesidir.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DEKİ KAHVE ÜRETİM ve TÜKETİM İSTATİSTİKLERİ

2.1. Dünya'da Kahve Üretim İstatistikleri

Şekil 1'de verildiği üzere, Dünya Gıda Örgütü (FAO) 2018 yılı verilerine göre; dünyada 10.3 milyon hektar alanda 5.4milyon ton kahve üretilmektedir. Şekil 1'de görüldüğü üzere, FAO istatistiklerine göre 2018 yılında dünya kahve üretiminde Brezilya % 37, Vietnam % 15, Kolombiya % 12, Endonezya % 11, Hindistan % 6, Meksika % 5, Etiyopya % 4, Honduras % 4 ve diğer üretici ülkeler % 6 paya sahiptir (FAO, 2018).

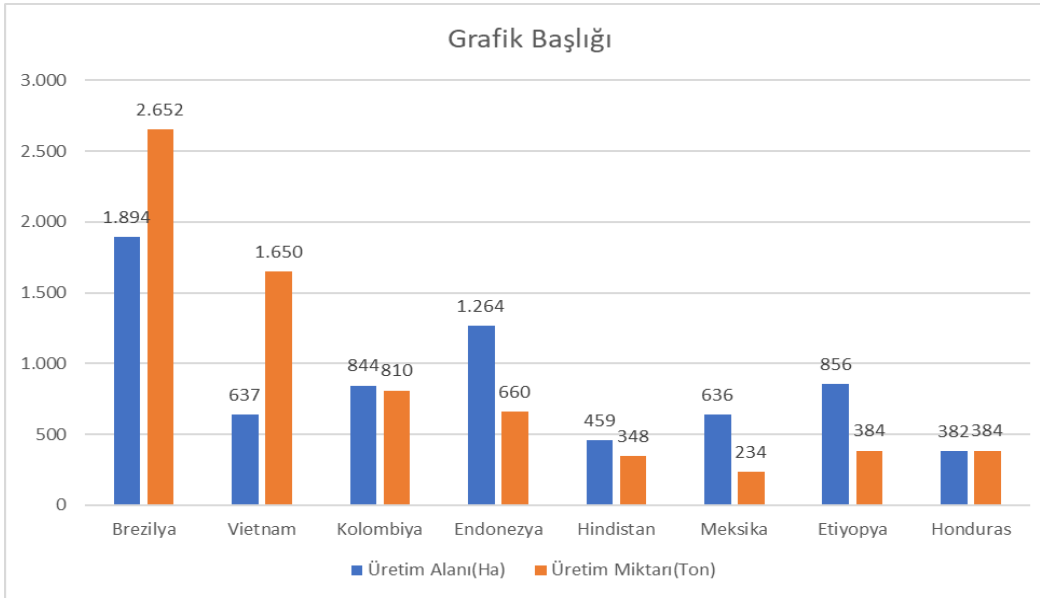
Şekil 1 Dünya’da Kahve Üretimi

Kaynak: (FAO, 2018)

Şekil 2’de görüldüğü üzere FAO istatistiklerine göre 2018 yılında dünyadaki kahve tarım alanlarının dağılımı; Brezilya %18, Vietnam %6, Kolombiya %7, Endonezya %12, Hindistan %4, Meksika %6, Etiyopya %6, Honduras %4 ve diğer üretici ülkeler %37 sine sahiptir (FAO, 2018).

Şekil 2 Kahve Üretim Alanları

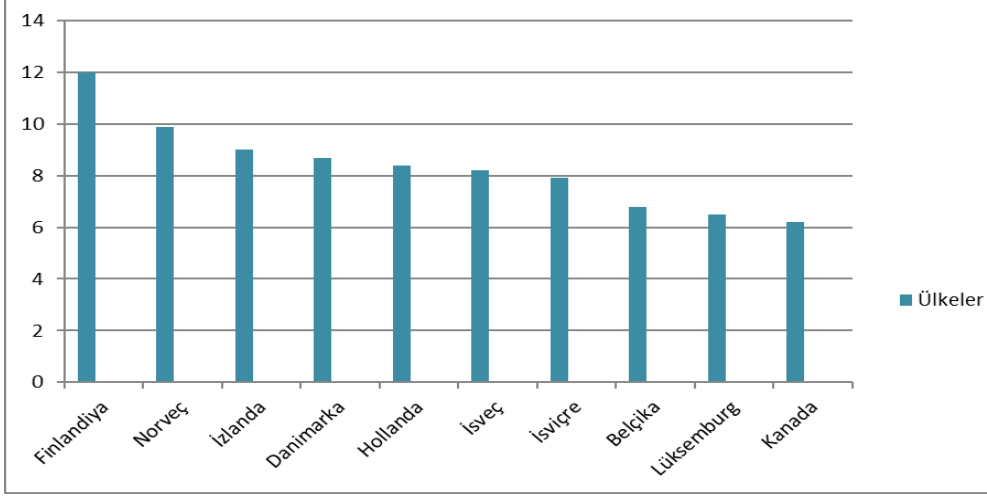
Kaynak: (FAO, 2018)

2.2. Dünyada Kahve Tüketim İstatistikleri

Uluslararası Kahve Organizasyonu (ICO 2018) verilerine göre dünyada kahve tüketiminde önce gelen ülkeler aşağıdaki grafikte gösterilmiştir ve ilk sırada Finlandiya bulunmaktadır. Finlandiya’da kişi başına düşen kahve tüketim miktarı 12 kg, Norveç’te kişi başına düşen kahve tüketim miktarı 9,9 kg, İzlanda’da kişi başına düşen kahve tüketim miktarı 9 kg, Danimarka’da

kişi başına düşen kahve tüketim miktarı 8,7 kg, Hollanda’da kişi başına düşen kahve tüketim miktarı 8,4 kg, İsveç’te kişi başına düşen kahve tüketim miktarı 8,2 kg, İsviçre’de kişi başına düşen kahve tüketim miktarı 7,9 kg, Belçika’da kişi başına düşen kahve tüketim miktarı 6,8 kg, Lüksemburg’da kişi başına düşen kahve tüketim miktarı 6,5 kg, Kanada’da kişi başına düşen kahve tüketim miktarı 6,2 kg’dır. Türkiye de ise kişi başına düşen kahve tüketim miktarı 0,4 kg’dır. Türkiye kişi başına düşen kahve tüketiminde dünyada 107. sırada yer almaktadır (Şekil 3).

Şekil 3 Ülkelere Göre Kişi Başına Düşen Kahve Tüketim Miktarı

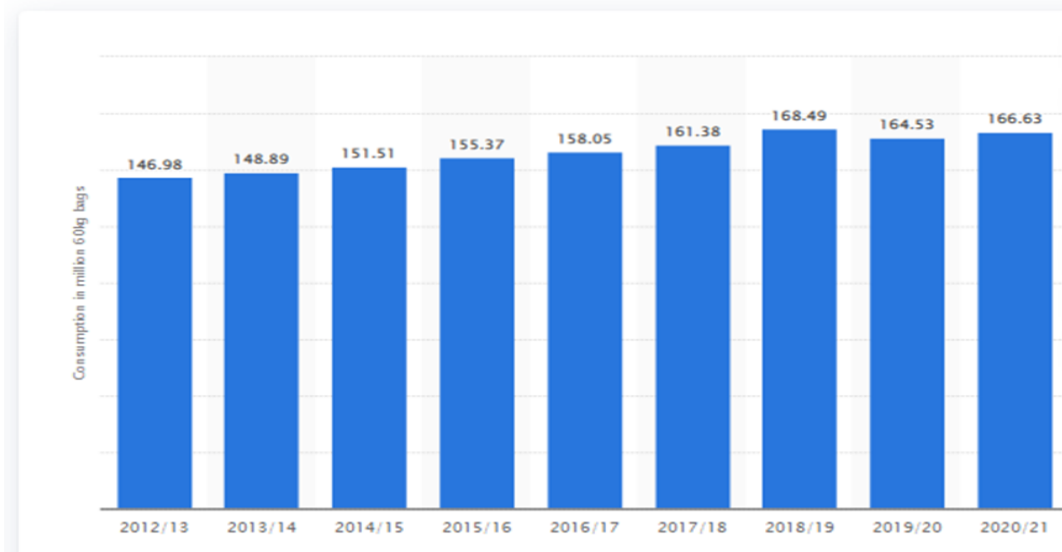

Kaynak: ICO, 2018 (International Coffee Organization)

Şekil 4’te verildiği üzere, dünya çapında, günlük olarak tüketilen kahve miktarı 2012 yılından 2018 yılına kadar artış göstermiştir. 2019 yılında tüketimde azalma olmuştur ve 2020 yılında tekrar bir artış gerçekleşmiştir.

Şekil 4 2012 Yılından 2020 Yılına Kadar Dünya Çapında Kahve Tüketimi

(milyon 60 kg’lık torbalarda)

Kaynak: (STATISTA, 2022).

2.3. Türkiye’de Kahve Tüketim İstatistikleri

Türkiye’nin iklim koşulları kahve üretimine uygun olmadığı için üretim yapılmamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Dünya Gıda Örgütü (FAO) verileri incelendiğinde Türkiye’de kahve üretimi yoktur.

Tablo 1’de görüldüğü üzere Türkiye’de kahve tüketim oranı son yıllarda diğer ülkelere kıyasla büyük bir artış göstermiştir. Uluslararası Kahve Organizasyonu’nun yaptığı araştırmalara göre Dünya’da 2017 yılından 2021 yılına kadar kahve tüketimine baktığımızda birkaç ülke hariç çok büyük farklılıkların olmadığı göze çarpmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İsviçre gibi gelişmiş ülkelere baktığımız zaman 2017-2021 yılları arasında kahve tüketim oranlarının % 2’yi geçmediğini görebiliriz. Gelişmiş ülkeler kısmında en büyük artış ise % 8,2 ile Norveç olduğu göze çarpmaktadır. Bu ülkelerin yanı sıra Japonya ve Avrupa Birliğinde ise eksi yönde bir değişim olduğu gözlemlenmiştir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine baktığımız zaman ise diğer ülkelere kıyasla burada oluşan oranların daha yüksek olduğu görülmüştür. Cezayir, Fas, Mısır, Sudan ülkelerinde yüksek oranlarda değişim olduğu araştırma sonucu ortaya çıkartılmıştır. Araştırma yapılan ülkeler arasında Mısır % 27,7 gibi yüksek bir değişim oranına sahip olmuştur. Bu ülkelerin yanı sıra Suudi Arabistan ve Lübnan’da Japonya’da olduğu gibi eksi yönde bir gelişim oluşmuştur. Türkiye’de ise durum 2017-2021 yılları arasında % 8,4 gibi bir artış oranı ile araştırma yapılan birçok ülkeden daha fazla artış yaşanan ülke olarak göze çarpmaktadır. Türkiye 2017-2018 yılları arasında 1,376 çuval ithal ederken 2020-2021 yıllarında ise 1,754 çuvala ulaşmıştır (ICO, 2021).

Tablo 1

Kahve İthalatı Yapan Ülkeler (2017-2021)

İthalat Ülkeler	Yapan	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	Yıllar Oluşan (Yüzde)	İçinde Değişim
Avrupa Birliği		40,491	41,768	39,758	40,251	-0,2%	
Amerika Birleşik Devleti	Birleşik	26,112	27,759	26,651	26,982	1,1%	
Japonya		7,750	7,561	7,355	7,386	-1,6%	
Rusya		4,234	4,691	4,631	4,681	2,7%	
Kanada		3,829	4,020	3,929	4,011	1,6%	
Güney Kore		2,371	2,476	2,471	2,513	2,0%	
Avustralya		1,854	1,961	1,939	1,962	1,9%	
Cezayir		1,911	2,150	2,110	2,131	3,7%	
Türkiye		1,376	1,740	1,711	1,754	8,4%	
Suudi Arabistan		1,275	1,266	1,241	1,253	-0,6%	
Ukrayna		1,252	1,379	1,379	1,379	3,3%	

İsviçre	1,013	1,079	1,060	1,074	2,0%
Norveç	729	785	906	924	8,2%
Fas	740	755	753	780	1,8%
Tayvan	690	703	707	725	1,6%
Lübnan	610	621	552	452	-9,5%
Güney Afrika	638	673	653	655	0,9%
Mısır	614	1,209	1,242	1,279	27,7%
Sudan	605	741	713	702	5,1%
Arjantin	604	623	621	644	2,2%

Kaynak: ICO, 2021, (Bir çuval = 60kg)

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Bu araştırma Türkiye genelini kapsamaktadır. Bu nedenle, son dönemde Türkiye'deki tüketicilerin kahve tüketim alışkanlıklarının ortaya konulması açısından önemli görülmektedir. Bu araştırmanın zaman kapsamı 2022 yılıdır. Anketler 2022 yılı Mart ayında yapılmıştır. Araştırmanın tüketici kapsamı Türkiye'de kahve tüketen tüketicilerdir. Araştırmanın paydaşları Türkiye profilini en uygun yansıtacak şekilde ve tesadüfi olarak belirlenmiştir. Bu araştırmanın ana materyali anket olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında birincil ve ikincil veriler kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan birincil veriler Google Form aracılığı ile yapılan 588 adet tüketici anketinden elde edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ikincil veriler ise resmi istatistik ve raporlardan derlenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen birincil verilerin değerlendirmesinde ortalama, sayı ve frekans gibi temel istatistiksel yöntemlerden yararlanılmıştır

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Araştırma kapsamındaki kahve tüketicilerinin demografik özellikleri

Araştırma kapsamında 588 kişi ile online anket gerçekleştirilmiştir. İlk olarak araştırmaya katılan 588 kişinin yaşadığı bölgelere göre dağılımı Tablo 2'de görülmektedir. Buna göre tüketicilerin % 50,0'si Marmara Bölgesi, % 21,7'si İç Anadolu Bölgesi, % 19,7'si Ege Bölgesi, % 8,6'sı ise diğer bölgelerde yaşamaktadır.

Tablo 2

Araştırma kapsamındaki kahve tüketicilerinin bölgelere göre dağılımı (%)

Bölge	Sayı	Yüzde
Marmara Bölgesi	294	50,0
İç Anadolu Bölgesi	128	21,7
Ege Bölgesi	116	19,7
Diğer Bölgeler	50	8,6

Toplam	588	100,0
--------	-----	-------

Araştırma kapsamında 588 kişi ile online anket gerçekleştirilmiştir. İlk olarak araştırmaya katılan 588 kişinin yaşadığı bölgelere göre dağılımı Tablo 3’de görülmektedir. Buna göre tüketicilerin %50,0’si Marmara Bölgesi, %21,7’si İç Anadolu Bölgesi, %19,7’si Ege Bölgesi, %8,6’sı ise diğer Bölgelerde yaşamaktadır.

Tablo 3

Araştırma kapsamındaki kahve tüketicilerinin cinsiyete göre dağılımı (%)

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Kadın	229	38,9
Erkek	359	61,1
Toplam	588	100,0

Araştırmaya katılan kişilerin yaş aralıklarına göre dağılımı Tablo 4’de görülmektedir. Buna göre ankete katılanların % 27’si 18-20 yaş aralığında, % 27,5’i 21- 23 yaş aralığında, % 14,6’sı 24-26 yaş aralığında, % 8,9’u 27-30 yaş aralığında, % 12,6’sı 31-40 yaş aralığında, %5,3’ü 41-50 yaş aralığında, %4,1’i 51 yaş ve üzerindedir.

Tablo 4

Araştırma kapsamındaki kahve tüketicilerinin yaş aralıklarına göre dağılımı (%)

Yaş Aralığı	Sayı	Yüzde
18-20 yaş	159	27,0
21-23 yaş	162	27,5
24-26 yaş	86	14,6
27-30 yaş	52	8,9
31-40 yaş	74	12,6
41-50 yaş	31	5,3
51 ve üzeri yaş	24	4,1
Toplam	588	100,0

Yaş Min. = 18, Max. = 66, Ortalama=25,7 , Standart Sapma= 8,1

Araştırmaya katılan kişilerin hanede yaşadıkları kişi sayısına göre dağılımları Tablo 5’de verilmiştir. Buna göre tek kişi yanıtı veren % 5,4, 2 kişi yanıtı veren % 16,2 , 3 kişi yanıtı veren % 23,8 , 4 kişi yanıtı veren %35,2 , 5 kişi yanıtı veren % 13,9 , 6 kişi ve üzeri yanıtı veren % 5,5’ dir.

Tablo 5

Araştırma kapsamındaki kahve tüketicilerinin hanelerinde yaşayan kişi sayılarına göre dağılımı (%)

Hanedeki Kişi	Sayı	Yüzde
Tek kişi	32	5,4
2 kişi	95	16,2
3 kişi	140	23,8
4 kişi	207	35,2
5 kişi	82	13,9
6 kişi ve üzeri	32	5,5
Toplam	588	100,0

Hanedeki kişi sayısı Min. = 1, Max. = 9, Ortalama = 3,5 , Standart Sapma = 1,3

Ankete katılan tüketicilerin medeni hallerine göre dağılımları Tablo 6’da verilmiştir. Buna göre bekar yanıtını veren % 24,5 ve evli yanıtını veren % 75,5’dir.

Tablo 6

Araştırma kapsamındaki kahve tüketicilerinin medeni haline göre dağılımı (%)

Medeni Hali	Sayı	Yüzde
Evli	144	24,5
Bekar	444	75,5
Toplam	588	100,0

Araştırmaya katılan kişilerin eğitim durumlarına göre dağılımı Tablo 7’de görülmektedir. Buna göre araştırma kapsamındaki tüketicilerin % 1,5’ü sadece okur-yazar, % 2,6’sı ilköğretim mezunu, % 29,6’sı lise mezunu, %16,1’i üniversite öğrencisi, % 44,7’si üniversite mezunu, %5,5’i yüksek öğretim öğrencisi veya mezunudur.

Tablo 7

Araştırma kapsamındaki kahve tüketicilerinin eğitim durumlarına göre dağılımı (%)

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde
Sadece okur-yazar	9	1,5
İlköğretim mezunu	15	2,6
Lise mezunu	174	29,6
Üniversite öğrencisi	95	16,1

Üniversite mezunu	263	44,7
Yüksek öğretim öğrencisi veya mezunu	32	5,5
Toplam	588	100,0

Araştırma kapsamındaki kahve tüketicilerinin mesleki durumlarına göre dağılımı Tablo 8’de verilmiştir. Buna göre ankete katılım sağlayan tüketicilerin % 45,9’ u öğrenci, % 19,6’sı özel sektör, % 11,9’u serbest meslek ve esnaf, % 11,2’si memur, % 10,3’ü diğer, % 0,8’i çalışmıyor, % 0,3’ü belirtmek istemiyor olarak belirlenmiştir.

Tablo 8

Araştırma kapsamındaki kahve tüketicilerinin mesleki durumlarına göre dağılımı (%)

Meslek/Uğraş	Sayı	Yüzde
Öğrenci	270	45,9
Özel sektör	115	19,6
Serbest meslek ve esnaf	70	11,9
Memur	66	11,2
Diğer	60	10,3
Çalışmıyor	5	0,8
Belirtmek istemiyor	2	0,3
Toplam	588	100,0

Araştırma kapsamındaki kahve tüketicilerinin aylık şahsi gelirlerine göre dağılımı Tablo 9’da verilmiştir. Tabloya göre “1.000 TL ve altında” aylık gelire sahip olanların oranı %31,1, “1.001 TL ve 2.000 TL arasında” aylık gelire sahip olanların oranı %13,8, “2.001 TL ve 3.000 TL arasında” aylık gelire sahip olanların oranı %10,7, “3.001 TL ve 4.000 TL arasında” aylık gelire sahip olanların oranı %9,2, “4.001 TL ve 5.000 TL arasında aylık gelire sahip olanların oranı %7,1, “5.001 TL ve üzerine” aylık gelire sahip olanların oranı %23,0, aylık gelirini belirtmek istemeyenlerin oranı %5,1’dir.

Tablo 9

Araştırma kapsamındaki kahve tüketicilerinin aylık şahsi gelirlerine göre dağılımı (%)

Gelir Aralığı	Sayı	Yüzde
1.000 TL ve altında	183	31,1
1.001 TL ve 2.000 TL arasında	81	13,8
2.001 TL ve 3.000 TL arasında	63	10,7
3.001 TL ve 4.000 TL altında	54	9,2

4.001 TL ve 5.000 TL arasında	42	7,1
5.001 TL ve üzerinde	135	23,0
Belirtmek istemiyor	30	5,1
Toplam	588	100,0

Araştırmaya katılan kişilerin kahve tüketimine göre hane geliri Tablo 10’da verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan kişilerin %4,9’u 2000 TL ve altında aylık hane gelirine sahip olduğu, %15,1’inin 2.001 TL ve 4.000 TL arasında aylık hane gelirine sahip olduğu, %22,1’inin 4.001 TL ve 6.000 TL arasında aylık hane gelirine sahip olduğu, %16,3’ünün 6.001 TL ve 8.000 TL arasında aylık hane gelirine sahip olduğu, %13,4’ünün 8.001 TL ve 10.000 TL arasında aylık hane gelirine sahip olduğu, %25,5’inin 10.001 TL ve üzeri aylık hane gelirine sahip olduğu ve aylık hane gelirini belirtmek istemeyen %2,7’lik kısmın kahve tüketim oranı belirlenmiştir.

Tablo 10

Araştırma kapsamındaki kahve tüketicilerinin hane gelirlerine göre dağılımı (%)

Gelir Aralığı	Sayı	Yüzde
2.000 TL ve altında	29	4,9
2.001 TL ve 4.000 TL altında	89	15,1
4.001 TL ve 6.000 TL altında	130	22,1
6.001 TL ve 8.000 TL altında	96	16,3
8.000 TL ve 10.000 TL altında	79	13,4
10.000 TL ve üzeri	150	25,5
Belirmek istemiyor	15	2,7
Toplam	588	100,0

3.2. Araştırma Kapsamındaki Tüketicilerin Kahve Tüketime Alışkanlıklarına Dair Bulgular

Araştırmaya katılan kullanıcılara içme sıklıkları sorulmuş ve cevaplarına göre dağılımları Tablo 11’de verilmiştir. Buna göre tüketicilerin % 10,2’si kahveyi nadiren tükettiğini, % 3,9’u haftada bir kez tükettiğini, % 25,2’si haftada birkaç kez tükettiğini ve % 60,7’si ise her gün kahve tükettiğini belirtmiştir.

Tablo 11

Araştırma kapsamındaki tüketicilerinin kahve içme sıklıklarına göre dağılımı (%)

Kahve İçme Sıklığı	Sayı	Yüzde
Nadiren	60	10,2
Haftada bir kez	23	3,9

Haftada birkaç kez	148	25,2
Her gün	357	60,7
Toplam	588	100,0

Araştırmaya katılan kullanıcılara sorulan sorulardan bir tanesi de günde hangi sıklıkta kahve tükettiği olmuştur. Tablo 12'ye göre tüketicilerin %34'ü bu sıklığın değişkenlik gösterdiğini belirtirken, %23,8 günde 1 defa içtiğini, %20,7 günde 2 defa içtiğini, %12,8 günde 3 defa içtiğini ve %8,7'nin ise günde 4 veya daha fazla içtiğini göstermektedir.

Tablo 12

Araştırma kapsamındaki tüketicilerinin günlük kahve içme sıklıklarına göre dağılımı (%)

Günlük Kahve İçme Sıklığı	Sayı	Yüzde
Değişiyor	200	34,0
1 defa	140	23,8
2 defa	122	20,7
3 defa	75	12,8
4 ve daha fazla	51	8,7
Toplam	588	100,0

Ankete katılan 588 kişinin günlük kahve içme miktarlarına göre dağılımı Tablo 13'de verilmiştir. Tablo 13'de göre tüketicilerin 1 bardaktan az günlük kahve içme oranı %49,8, 1 bardak kahve içme oranı %6,5, 2 bardak günlük kahve içme oranı %25,0, 3 bardak günlük kahve içme oranı %10,7, 4 bardak günlük kahve içme oranı %3,6, 5 veya daha fazla günlük kahve içme oranı %4,4 olarak belirtilmiştir.

Tablo 13

Araştırma kapsamındaki tüketicilerinin günlük kahve içme miktarlarına göre dağılımı (%)

Günlük Kahve İçme Miktarı	Sayı	Yüzde
1 bardaktan az	293	49,8
1 bardak (200 ml)	38	6,5
2 bardak (400 ml)	147	25,0
3 bardak (600 ml)	63	10,7
4 bardak (800 ml)	21	3,6
5 veya daha fazla	26	4,4
Toplam	588	100,0

Ankete katılan kişilerin kahve tüketme zaman aralıkları Tablo 14’de gösterilmiştir. Buna göre tüketicilerin %37,7’i sabah kesinlikle kahve içmekte , %46,6’ı bazen içmekte , %20,7’i de kesinlikle içmemektedir. Ankete katılan tüketicilerin %27,4’ü öğlen kesinlikle kahve içirim , %61,6’ı öğlen bazen içirim, %11,1’i öğlen kesinlikle kahve içmem cevabını vermiştir.

Tablo 14

Araştırma kapsamındaki tüketicilerin kahve içme zamanlarına göre dağılımı (%)

	Kesinlikle içirim		Bazen içirim		Kesinlikle içmem	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Sabah	192	32,7	274	46,6	122	20,7
Öğle	161	27,4	362	61,6	65	11,1
Akşam	219	37,2	299	50,9	70	11,9
Akşam üzeri	137	23,3	376	63,9	75	12,8
Değişiyor	196	33,3	320	54,4	72	12,2

Sayı toplamı= 588, Yüzde toplamı= 100,0

Araştırma kapsamındaki kişilerin kahveyi soğuk veya sıcak olarak tercih etme durumları Tablo 15’de gösterilmiştir. Buna göre tüketicilerin %53,9’u kahveyi sıcak , %5,4’ü ılık , %4,1’i soğuk kahve tercih ettiğini belirtmiştir.

Tablo 15

Araştırma kapsamındaki tüketicilerinin kahveyi soğuk veya sıcak tercih etmelerine göre dağılımı (%)

Soğuk/Sıcak Tercihi	Sayı	Yüzde
Sıcak	317	53,9
Mevsimine göre değişir	215	36,6
Ilık	32	5,4
Soğuk/Buzlu	24	4,1
Toplam	588	100,0

Araştırma kapsamındaki tüketicilerin kahveyi şekerli veya şekerli olarak tüketmeleri Tablo 16’da gösterilmiştir. Tüketicilerin %53,9’u şekerli kahve, %26,0 şekerli kahve, %20,1’i değişiyor cevabını vermiştir.

Tablo 16

Araştırma kapsamındaki tüketicilerinin kahveyi şekerli veya şekerli tercihi etmelerine göre dağılımı (%)

Şekerli/Şekersiz Tercihi	Sayı	Yüzde
Şekersiz	317	53,9
Şekerli	153	26,0
Değişiyor	118	20,1
Toplam	588	100,0

Ankete katılan 588 kişiye tüketicilerin kahveyi nasıl içtikleri sorulmuştur verilen cevaplar Tablo 17’de gösterilmiştir. Buna göre %36,4 sütlü içtiklerini, %33,8 değiştiğini, %25 sütsüz ve süt tozsuz içtiğini ve %4,8’i ise süt tozlu içtiğini belirtmiştir.

Tablo 17

Araştırma kapsamındaki tüketicilerinin kahveyi sütlü veya sütsüz tercih etmelerine göre dağılımı (%)

Sütlü/Sütsüz Tercihi	Sayı	Yüzde
Sütlü	214	36,4
Değişiyor	199	33,8
Sütsüz ve süt tozsuz	147	25,0
Süt tozlu	28	4,8
Toplam	588	100,0

Yaptığımız ankette 588 tüketicinin kahvelerini edindikleri yer dağılımları Tablo 18’de görülmektedir. Buna göre %35,2 evde hazırlar içer veya yanına aldığı, %13,6 dışarıdan içime satın halde aldığı, %51,1 ise her ikisini de yaptığını belirtmiştir.

Tablo 18

Araştırma kapsamındaki tüketicilerinin kahvelerini edindikleri yere göre dağılımı (%)

	Sayı	Yüzde
Her ikisi de	301	51,1
Evde hazırlar içer veya yanına alırım	207	35,2
Dışarıdan içime satın halde alırım	80	13,6
Toplam	588	100,0

Ankete katılan 588 kahve tüketicisinin tercihlerinde Tablo 19’da; %96,3 çekilmiş/öğütülmüş ve kullanıma hazır kahve tercih edildiği, %3,7’lik kısımda kahve çekirdeği alıp evde öğütürüm/çekerim tercihleri tespit edilmiştir.

Tablo 19

Araştırma kapsamındaki tüketicilerinin kahve çekirdeği tercihlerine göre dağılımı (%)

	Sayı	Yüzde
Çekilmiş/öğütülmüş ve kullanıma hazır kahve tercih ederim	566	96,3
Kahve çekirdeği alıp evde öğütürüm/çekerim	22	3,7
Toplam	588	100,0

Ankete katılan 588 kişinin kahveyi dışarıda nerelerde tükettiklerini görmek için Tablo 20’de yer verilen %38,4’ü kafelerde, %34,0’ı değişiyor, %21,6’sı kahvecilerde, %1,0’ı kantinde, %0,9 ‘u çay bahçesinde ve %4,1’i diğer olarak nerelerde kahve içtikleri, anket sonuçları tespit edilmiştir.

Tablo 20

Araştırma kapsamındaki tüketicilerinin dışarıda tükettikleri kahveleri tüketme yerlerine göre dağılımı (%)

	Sayı	Yüzde
Kafeler	226	38,4
Değişiyor	200	34,0
Kahveciler	127	21,6
Kantin	6	1,0
Çay bahçesi	5	0,9
Diğer	24	4,1
Toplam	588	100,0

Araştırma kapsamında 588 kişi ile online anket yapılmıştır. Ankete katılan tüketicilerin kahve satın alma kararında etkili olması beklenen kriterlerin dağılımı Tablo 21’de gösterilmiştir. Ankete katılan tüketicilerin % 72.4’üne göre tat değişkeni çok önemlidir. Ankete katılan tüketicilere göre fiyat değişkeni sorulduğunda %34.4’ü çok önemli, % 37.2’si önemli, %23.1’i ne önemli ne de önemsiz cevabını vermiştir. Diğer kriterlere verilen cevaplar Tablo 21’de detaylıca görülmüştür.

Tablo 21

Araştırma kapsamındaki tüketicilerin kahve satın alma kararında etkili olması beklenen kriterlere göre dağılımı (%)

	Çok önemli		Önemli		Ne önemli ne de önemli		Önemsiz		Çok önemsiz	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Tat	426	72,4	147	25,0	12	2,0	2	0,3	1	0,2
Fiyat	202	34,4	219	37,2	136	23,1	25	4,3	6	1,0
Marka	179	30,4	254	43,2	121	20,6	28	4,8	6	1,0
Ambalaj	85	14,5	138	23,5	218	37,1	115	19,6	32	5,4

Sayı toplamı= 588, Yüzde toplamı= 100,0

Araştırma kapsamında 588 kişi ile online anket yapılmıştır. Ankete katılan tüketicilerin kahve fiyatları değerlendirme dağılımı Tablo 22’de verilmiştir. Ankete katılan tüketicilerin %70.2 si yüksek %18.4ü yerine göre değişmekte %10.4ü normal %1i ise ucuz cevabını vermişlerdir.

Tablo 22

Araştırma kapsamındaki tüketicilerinin kahve fiyatlarını değerlendirmelerine göre dağılımı (%)

	Sayı	Yüzde
Yüksek	413	70,2
Yerinde göre değişmekte	108	18,4
Normal	61	10,4
Ucuz	6	1,0
	588	100,0

4. SONUÇ

Kahve, dünyada hemen her kültürde önemli bir yere sahiptir. Türkiye genelinde yapılan bu çalışmada tüm kesimden insanın kahveyi severek tercih ettiği gözlemlenmiştir. Ankete katılan kişilerin bölgelere göre dağılımına bakıldığında Marmara ve İç Anadolu bölgesinden daha çok katılım olmuştur. Araştırmaya katılan kişilerin yarısından fazlası (%60,7) her gün kahve tükettiklerini belirtmişlerdir. Buradan kahvenin Türk halkı için ne kadar önemli bir içecek olduğu anlaşılmaktadır. Günlük kişi başı kahve tüketimine bakıldığında yine katılımcıların yarısından çoğu günde bir ile dört bardak arasında kahve tüketmektedir. Elde edilen verilerden yola çıkarak, kahve gün içinde sıklıkla tüketilen bir içecektir. Halka ulaşabilmek adına da önemli bir araç olduğu görülmektedir. Bu nedenle kamu yararına düzenlenecek etkinliklerde kahve ikramının yapılması, halkın ilgisini çekmekte ve katılımı artırmada faydalı olabilecektir.

5. KAYNAKLAR

- Akşit Aşık, N. (2023). A Research on Changing Coffee Consumption Habits and Turkish Coffee. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 5(4), 310–325. Retrieved from <https://jotags.net/index.php/jotags/article/view/323>
- Arslan, F. (2019). Tüketicilerin Kahve Tüketim Alışkanlıkları ve Kahve Dükkanı Tercihleri: Antalya İlinde Bir Araştırma. *Uluslararası Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 224-234. <https://doi.org/10.30625/ijctr.618828>
- Ayar, İlknur, & Tarakçı, H. (2021). Kahve Dükkanında Türk Kahvesi: Tüketici Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1070–1087. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.754>
- Aydın, B., & Eryılmaz, G. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Riskli Kafein Tüketimi. *Kıbrıs Türk Psikiyatri Ve Psikoloji Dergisi*, 1(Özel Sayı 1), 19-23. <https://doi.org/10.35365/ctjpp.19.special1.5>
- Bayındır, B., & Yüncü, H. R. (2021). Yaşam Tarzının Kahve Dükkanlarını Tercih Etme Niyeti Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 3137–3151. Geliş tarihi gönderen <https://tutad.org/index.php/tutad/article/view/350>
- Bayındır, B., & Çalışkan, O. (2022). Kahve Dükkanlarında Kahve İçme Niyetinin Planlı Davranış Teorisi Çerçevesinde İncelenmesi. *Aydın Gastronomy*, 6(1), 1-15.
- Cankül, D., & Dilara Abiş, A. (2023). Hedonik ve Faydacı Değerlerin Tüketici Memnuniyeti ve Davranışsal Niyetlere Etkisi: Üçüncü Nesil Kahve Tüketicileri Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 13(2), 320-337.
- Çavuşgil, B., & Erden Ayhün, S. (2021). Hizmet Kalitesi ve Müşteri Tatmininin Tekrar Satın Alma Niyetine Etkisi: Z Kuşağı Kahve Dükkanı Müşterileri Üzerine Bir Araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 2067–2085. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.835>
- Demir, Y., & Sağlam, K. (2023). X, Y ve Z Kuşaklarının Türk Kahvesi Tüketim Alışkanlıklarına Yönelik Bir Araştırma. *Aydın Gastronomy*, 7(1), 57-73.
- FAO, (2018). <https://www.fao.org/>
- Özdemir, S., & Işık, K. C. (2021). Sigara, Alkol ve Kahve Tüketiminde Tüketici Davranışı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(31), 826-842. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.815879>
- Karaman, N., Kılıç, A., & Avcıkurt, C. (2021). Tüketicilerin Kahve Kafeleri Ziyaret Eğilimlerinin ve Değişen Kahve Tüketim Alışkanlıklarının Belirlenmesi: Geleneksel Türk Kahvesi Üzerine Bir Araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 612–632. Geliş tarihi gönderen <https://tutad.org/index.php/tutad/article/view/89>
- Khorshid, L., & Sarı, D. (2013). Üniversite Çalışanlarında Kafein Tüketimi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 29(1), 45-59.
- Koz, G.F. (2011). Çekirdekten Fincana: Bir Yudum Kahve Kırk Yıllık Hatır. TBMM Milli Saraylar
- Daire Başkanlığı, Renk Matbaası Basım, İstanbul, 13,14.
- ICO (2018 ve 2021). Dünya Kahve Tüketimi 2021. Erişim Linki: https://www.ico.org/trade_statistics
- STATISTICA, (2022). <https://www.statista.com/>

Şahbaz, S. (2007). “Geçmişten Günümüze Kahvehaneler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

TAGEM, (2020) arastirma.tarimorman.gov.tr

T. C. Başbakanlık, (2009). 2007 Uluslararası Kahve Anlaşması'nın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı, 21.08.2018, <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0741.pdf>

Türkiye İstatistik Kurumu Raporu 2021. Erişim linki <https://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 11.04.2022

FOREIGN LANGUAGE SKILLS IN ENGLISH TEST IN TRANSMISSION FROM PRIMARY EDUCATION TO SECONDARY EDUCATION EXAM

Koray KAÇAR

Milli Eğitim Bakanlığı, 0000-0002-0258-0016

ABSTRACT

In English Teaching Programme, MoNE supports self-assessment and communicative competence. Based on CEFR, MoNE tries to develop communicative competences in English. Although the teaching programme follows the principles of communicative approach, the tests are prepared in accordance with structuralist approach. The mismatch between the programme and the tests causes failure in the assessment of language skills. It is apparent that the curriculum in language teaching is designed according to Krashen's Natural Order Hypothesis, in which the skills are taught in the order of listening, speaking, reading, and writing. However, only reading comprehension skill can be assessed through this form of questions in these tests assessing testees' language skills. In this study, descriptive research method was used because the study intends to identify the views of the ELT teachers about high school entrance exam English tests. In this study, survey method was preferred as the descriptive research method, the data were gathered with a questionnaire consisted of a 3-point Likert scale and an open-ended section. Depending on the adaptation of the testing approaches, it was found that English tests in transmission from primary education to secondary education exam adopted some features of the structuralist approach, according to 80.5% of the participants; the tests adopted some features of essay-translation approach in 12.5% of the participants' opinion; 12.0% of the participants note that these tests adopted some features of integrative approach; 16, 5% of the participants state that these tests adopted some features of the communicative approach. As for the language skills; 0% of the participants state that the English tests assess listening skill; 8.0 % of the participants agree that these tests assess spoken interaction 14.0% of them indicate that the English tests assess spoken production. 72.0% of the teachers agree that the form of the question items assesses reading comprehension skill; 6% of participants they assess writing skill. In our study, only 18.5% of the participants indicate that the English tests assess students' attitudes. In this study, 19.0% of the participants believe that the English tests assess students' intercultural awareness. Also, 44% of the participants state that these tests enable students to use comprehension strategies. Consequently, it is apparent that the English tests are insufficient to assess learners' language competence since they are designed to tests grammar, vocabulary, and reading comprehension. Thus, the essential skills cannot be improved since both teachers and students draw little attention on them.

Key Words: TEOG, Language Skills, Testing Approach

KÖK DEĞERLER EĞİTİMİ ÇERÇEVESİNDE UŞAK MASALLARININ İNCELENMESİ

Derya ÖZCAN GÜLER¹, Mehmet GÖKDOĞAN²

1 Doç. Dr. Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halk Bilimi Anabilim Dalı, ORCID ID:0000-0001-5601-2199

2 Türk Dili ve Edebiyatı (Dr.) Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ORCID ID:0000-0002-3164-1818

ÖZET

Anonim halk edebiyatının bir ürünü olan masallar, toplumların kültürel mirasını yansıtan ve hem milli hem de evrensel değerleri içinde barındıran önemli anlatılardır. Masallar, kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü bir geleneğin ürünü olarak, toplumların değer yargılarını, inançlarını ve kültürel kodlarını nesiller boyu yaşatmaktadır. Bu bağlamda, masallar sadece birer eğlence aracı değil, aynı zamanda bireylerin kişisel gelişimi ve toplumsal değerlerin pekiştirilmesi açısından önemli bir role sahiptir. Bu çalışmanın amacı, Uşak yöresinden derlediğimiz masalları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2019 yılında belirlenen ve Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan on kök değer bağlamında incelemektir. Bu değerler; adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik olarak belirlenmiştir. Bu çalışma, Türkçe Öğretim Programı'nda yer alan bu on temel değer Uşak masallarında bulunup bulunmadığını ve bu değerlerin masallarda nasıl ve ne ölçüde yer aldığını incelemeyi amaçlamaktadır. Derlediğimiz Uşak masallarından yirmi tanesi, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi aracılığıyla değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerin analizi, betimsel analiz tekniğiyle yapılmıştır. Araştırmanın sonunda, Uşak masallarının on kök değerini tamamını içerisinde barındırdığı, bu masalların Türkçe dersi içerisinde değerler eğitiminde kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, masalların yalnızca eğitsel değil, aynı zamanda toplumsal bir işlevi de bulunduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, masalların daha geniş bir eğitimsel ve kültürel çerçevede değerlendirilmesi, gelecekteki eğitim yaklaşımlarına önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Sözcükler: Folklor, Kök Değerler Eğitimi, Masal, Uşak Masalları.

ANALYSIS OF UŞAK TALES WITHIN TERMS OF EDUCATION ROOT VALUES

Derya ÖZCAN GÜLER¹, Mehmet GÖKDOĞAN²

¹ Assoc. Prof., Uşak University Faculty of Humanities and Social Sciences,
Department of Turkish Language and Literature, Department of Folklore, ORCID
ID:0000-0001-5601-2199

² Turkish Language and Literature (PhD.), Uşak University, Graduate Education
Institute, ORCID ID:0000-0002-3164-1818

ABSTRACT

Fairy tales, which are a product of anonymous folk literature, are important narratives that reflect the cultural heritage of societies and embody both national and universal values. As the product of an oral tradition passed down from generation to generation, fairy tales keep the value judgments, beliefs and cultural codes of societies alive for generations. In this context, fairy tales are not only a means of entertainment, but also have an important role in the personal development of individuals and the reinforcement of social values. The purpose of this study is to examine the tales we compiled from the Uşak region in the context of ten root values determined by the Ministry of National Education in 2019 and included in the Turkish Language Teaching Program. These values; It has been determined as justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism and helpfulness. This study aims to examine whether these ten basic values in the Turkish Curriculum are found in Uşak tales and how and to what extent these values are included in the tales. Twenty of the Uşak tales we compiled were evaluated through document analysis, one of the qualitative research methods. The analysis of the data obtained was done with the descriptive analysis technique. At the end of the research, it was concluded that Uşak tales contain all ten root values and that these tales can be used in values education in Turkish lessons. In this context, it is understood that fairy tales have not only an educational but also a social function. Therefore, evaluating fairy tales within a broader educational and cultural framework will make significant contributions to future educational approaches.

Key Words: Folklore, Root Values Education, Fairy Tales, Uşak Tales.

**POLICIES TARGETING PERPETRATORS IN COMBATING VIOLENCE
AGAINST WOMEN: AN EVALUATION OF EUROPEAN UNION COUNTRIES**

**KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELEDE ŞİDDET UYGULAYANLARA
YÖNELİK POLİTİKALAR; AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

Doç. Dr. Hicran Özlem ILGIN¹, Meral KURTULMUŞ²

¹Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, <https://orcid.org/0000-0002-0549-0710>

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

<https://orcid.org/0000-0002-6616-1638>

Özet

Şiddet; fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik boyutlarıyla kadınların hayatını derinden etkileyen, temel insan haklarını ihlal eden ve toplumsal kalkınmayı sekteye uğratan bir olgudur. Kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en görünür biçimlerinden biri olarak bireysel ve toplumsal düzeyde ciddi sonuçlara yol açmaktadır. Bu durum tüm dünyada olduğu gibi, Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde de önemli bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddet, kadınların temel haklarını ihlal etmenin yanı sıra toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yapı dinamiklerini de derinden etkilemektedir. Bu bağlamda, kadına yönelik şiddetle mücadele, yalnızca şiddete uğrayan bireye yönelik koruma ve destek mekanizmalarını değil, aynı zamanda şiddet uygulayan bireylerin rehabilitasyonuna yönelik politikaları da kapsayan çok boyutlu ve disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu çalışma kapsamında AB üyesi 13 ülkenin politika ve mevzuatlarını inceleyerek, şiddet uygulayan bireylere yönelik kullanılan model ve yöntemleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda ülkelerde zorunlu danışmanlık, rehabilitasyon programları, cezai yaptırımlar veya farkındalık kampanyaları gibi yöntemlerin uygulanması ve kullanımı ele alınarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde ülkelerin şiddetle mücadelede hem önleyici hem de dönüştürücü yaklaşımlar benimsediğini göstermektedir. AB üyesi ülkeler, kadına yönelik şiddetle mücadelede kapsamlı politikalar ve hukuki düzenlemeler geliştirmiştir. Şiddet uygulayanın rehabilitasyonu için bilişsel-davranışçı terapiye dayalı müdahale programları, risk değerlendirme araçları ve zorunlu danışmanlık süreçleri yaygın olarak uygulanmaktadır. Ayrıca, yasal düzenlemelerle desteklenen uzaklaştırma kararları ve elektronik takip gibi yenilikçi yöntemler, mağdurların güvenliğini artırmaya yönelik önemli adımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadına Yönelik Şiddet, Müdahale Yöntemleri, AB Ülkeleri

Abstract

Violence, with its physical, sexual, psychological, and economic dimensions, deeply impacts women's lives, violates fundamental human rights, and hinders social development. Violence against women is one of the most evident manifestations of gender inequality, leading to serious divisions on both individual and societal levels. This issue, as in the rest of the world, also

remains a significant social problem in European Union (EU) member states. Beyond violating women's fundamental rights, violence profoundly affects the economic, social, and cultural dynamics of societies. In this context, combating violence against women requires a multidimensional and interdisciplinary approach that encompasses not only protection and support mechanisms for victims but also measures aimed at the rehabilitation of perpetrators. This study aims to examine the policies and legislation of 13 EU member states to identify the models and methods used to address individuals who perpetrate violence. It explores the implementation and utilization of methods such as mandatory counseling, rehabilitation programs, criminal sanctions, and awareness campaigns. The findings indicate that countries adopt both preventive and transformative approaches in combating violence. EU member states have developed comprehensive policies and legal regulations in their efforts to combat violence against women. Intervention programs based on cognitive-behavioral therapy, risk assessment tools, and mandatory counseling processes are widely implemented to rehabilitate perpetrators. Additionally, innovative measures such as restraining orders supported by legal regulations and electronic monitoring systems offer significant steps to enhance the safety of victims.

Keywords: Violence Against Women, Intervention Methods, EU Countries

GİRİŞ

Kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en görünür tezahürlerinden biri olarak, birey, aile ve toplum düzeyinde derin etkiler yaratan çok boyutlu bir sorundur (Çakır vd., 2016). Bu şiddet biçimi; fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik olmak üzere farklı şekillerde ortaya çıkmakta ve mağdurların yaşam kalitesini ciddi biçimde düşürmektedir. Şiddetin etkileri yalnızca mağdur kadınlarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda aile içi dinamikleri, toplumsal yapıyı ve ekonomik verimliliği de olumsuz yönde etkilemektedir (Öztürk vd., 2016). Kadına yönelik şiddet, yalnızca bireylerin yaşam kalitesini değil, aynı zamanda toplumsal uyumu ve sosyal dayanışmayı da tehdit eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadına yönelik şiddet, yalnızca bireylerin yaşamını olumsuz etkileyen bir olgu değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren, ekonomik ve sosyal yapıyı sarsan bir insan hakları ihlalidir (Seçgin vd., 2022). Bu sorun toplumların sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasını engelleyen önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddetin bireysel etkileri, fiziksel yaralanmalardan kronik sağlık sorunlarına kadar uzanırken, psikolojik etkiler arasında travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve kaygı bozuklukları yer almaktadır (Aşkın ve Aşkın, 2017). Toplumsal düzeyde ise şiddet, aile içi ilişkilerin bozulmasına, sosyal bağların zayıflamasına ve ekonomik kayıplara yol açmaktadır. (Sallan-Gül, 2014). Kadınların iş gücüne katılım oranlarının düşmesi, üretkenlik kaybına ve toplumsal kalkınmanın sekteye uğramasına neden olmaktadır. Bu sorunlar, sadece ekonomik bir kayıp değil, aynı zamanda toplumsal kalkınmanın, sürdürülebilir gelişmenin ve sosyal refahın önündeki en büyük engellerden biri olarak karşımıza çıkar (Sariboğa, 2024). Bu nedenle, kadınların iş gücüne katılımının artırılması, yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik kalkınmanın devamlılığı açısından da kritik bir öneme sahiptir. Kadına yönelik şiddetle mücadele, yalnızca mağdurları korumaya yönelik bir süreç değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı hedefleyen kapsamlı bir dönüşüm hareketidir (Ataklı Yavuz, 2016). Şiddetin önlenmesi, toplumun tüm kesimlerinin sorumluluk üstlenmesini gerektirir. Hukuki düzenlemeler, eğitim çalışmaları, ekonomik destek mekanizmaları ve psikososyal hizmetler bir araya getirilerek sürdürülebilir ve etkili çözümler üretilebilir.

KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELE

Kadına yönelik şiddet Türkiye'nin en önemli toplumsal sorunlarından biri olmakla birlikte fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik gibi farklı türlerde görülmektedir. Şiddet sadece

bireyleri değil, aileyi, toplumsal düzeni ve ekonomik kalkınmayı da olumsuz olarak etkileyen bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddeti önlemeye yönelik 6284 sayılı kanun yer almaktadır. Bu kanun kapsamında şiddete uğrayan, şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınlar, çocuklar ilgili kurumlara başvuru sürecini başlatabilmektedir (Söylemez, 2022). Ülkemizde acil durum telefon hatları olarak ALO 183 Sosyal Destek Hattı, 112 Acil Çağrı Merkezi ve Gelincik Hattı, mobil şiddet ihbar uygulaması olarak Kadın Destek Sistemi (KADES) ve birçok STK yer almaktadır (İlgın ve Kurtulmuş, 2023). Ülkemizde şiddete uğrayan kadına yönelik birçok kuruluş ve kanun bulunmaktadır. Fakat şiddet uygulayan bireylere yönelik henüz yeterince uygulama bulunmamaktadır. Kadına yönelik şiddette veya aile içi şiddette şiddet uygulayan bireylere yönelik politikaların oluşturulması gerekmektedir. Şiddet uygulayanların rehabilitasyonu ve topluma yeniden kazandırılması amacıyla çeşitli programlar yürütülmektedir. Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM), şiddet uygulayanlara yönelik farkındalık artırıcı eğitimler ve rehabilitasyon programları düzenleyerek, tekrar şiddet davranışlarının önlenmesini hedeflemektedir (Alican Şen, 2018). Şiddet uygulayanların mağdura yaklaşmasını engellemek amacıyla elektronik kelepçe uygulaması kullanılmaktadır. Bu yöntemle, şiddet faillerinin belirli bir mesafeden fazla mağdura yaklaşımları engellenmekte ve ihlal durumlarında kolluk kuvvetleri anında müdahale edebilmektedir (Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı 2021-2025, 2021). Kadına yönelik şiddetle güçlü bir mücadelede şiddet uygulayan bireylerin psikososyal destek programlarına katılımının zorunlu tutulması, farkındalık eğitimlerinin verilmesi, tekrar suç işlemlerini önlemeye yönelik politikaların geliştirilmesi önemlidir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kadına yönelik şiddetle mücadele, yalnızca şiddete uğrayan bireye yönelik koruma ve destek mekanizmalarını değil, aynı zamanda şiddet uygulayan bireylerin rehabilitasyonuna yönelik politikaları da kapsayan çok boyutlu ve disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu çalışma kapsamında AB üyesi 13 ülkenin politika ve mevzuatları incelenerek, şiddet uygulayan bireylere yönelik kullanılan model ve yöntemleri tespit etmek amaçlanmaktadır. Çalışmanın temel amacı, ilgili alanın mevcut literatürün sistematik bir şekilde incelenmesi ve analiz edilmesidir. Araştırma, literatür tarama yöntemine dayalı olarak yürütülmüş ve nitel bir yaklaşım benimsenmiştir. Çalışma ülkelerin mevzuatları, komisyon kararları, akademik çalışmalar, hukuki raporlar ve toplumsal cinsiyet ve şiddete yönelik raporlardan elde edilen verilerle şekillendirilmiştir.

BULGULAR

İncelenen 13 Avrupa Birliği Üyesi Ülkenin şiddet uygulayan bireylere yönelik kullanılan model ve yöntemleri aşağıda yer almaktadır.

Fransa

Fransa'da uygulanan programlar, bilişsel-davranışçı terapi ve feminist teoriye dayanmaktadır. Bu programlar, faillerin şiddet davranışlarını anlamalarını ve değiştirmelerini hedefler. Ayrıca, failin sorumluluk almasını sağlamak ve toplum içinde daha sağlıklı ilişkiler kurmalarına yardımcı olmak amacıyla, terapi ve rehabilitasyon süreçleri devreye sokulmuştur. Fransa, risk değerlendirme ve mağdurların korunmasına yönelik hizmetleri de sürekli olarak geliştirmektedir (URL-1). Fransa'da aile içi şiddetle mücadelede feminist teori ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli yaklaşımlar yaygındır. Aynı zamanda, şiddet davranışlarının değiştirilmesine yönelik bilinçli müdahaleler ve travmaya duyarlı yaklaşımlar da kullanılmaktadır (McKenzie, 2021a). Aile içi şiddet 1994 yılında Ceza Kanunu'nda ağırlaştırıcı bir unsur olarak kabul edilmiştir ve o tarihten bu yana birçok yasa çıkarılmıştır. Öne çıkan

yasalardan biri, 2019 tarihli Grenelle Yasası olup, aile içi şiddet failleri için elektronik bileklik uygulaması getirmiştir. Bu sistem failin mağdura yaklaşmasını engellemek için faillerin ve mağdurların coğrafi konumlarını izlemekte ve gerektiğinde polis müdahalesini hızlandırmaktadır. Ayrıca, sağlık profesyonellerine, şiddet mağdurlarının hayatlarının tehlikede olduğunu düşündüklerinde meslek sırlarını ihlal etmeden rapor etme yetkisi veren yasalar da yürürlükte bulunmaktadır (URL-1; URL-2). Aile içi şiddet 1994 yılında Ceza Kanunu'nda ağırlaştırıcı bir unsur olarak kabul edilmiştir ve o tarihten bu yana birçok yasa çıkarılmıştır. Öne çıkan yasalardan biri, 2019 tarihli Grenelle Yasası olup, aile içi şiddet failleri için elektronik bileklik uygulaması getirmiştir. Bu sistem, failin mağdura yaklaşmasını engellemek için faillerin ve mağdurların coğrafi konumlarını izlemekte ve gerektiğinde polis müdahalesini hızlandırmaktadır. Ayrıca, sağlık profesyonellerine, şiddet mağdurlarının hayatlarının tehlikede olduğunu düşündüklerinde meslek sırlarını ihlal etmeden rapor etme yetkisi veren yasalar da yürürlükte bulunmaktadır (URL-3).

Hollanda

Hollanda'da aile içi şiddetle mücadele kapsamında Wet Tijdelijk Huisverbod yasası şiddet uygulayan kişilerin geçici olarak evden uzaklaştırılmasını sağlamaktadır. Yasa kapsamında belediye başkanlarına, şiddet uygulama riski bulunan kişilere uzaklaştırma kararı verme yetkisi tanınmaktadır (McKenzie, 2021b). 2013 yılında yürürlüğe giren Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling yasasıyla birlikte sağlık ve eğitim gibi alanlarda çalışanların aile içi şiddet vakalarını rapor etme zorunluluğu getirmiştir. Bu raporlama süreci Veilig Thuis (Safe at Home) adı verilen birim ile iş birliği içinde yürütülmektedir. Bu birimde şiddet failleri ve mağdurları için danışmanlık ve yardım sunan bir merkez bulunmaktadır (URL-4). Aile içi şiddet failleri için uygulanan rehabilitasyon programları arasında, özellikle bilişsel davranışçı terapi temelli müdahale yöntemleri yaygındır. Veilig Thuis tarafından sağlanan hizmetler kapsamında, failin davranışlarını değiştirmeye yönelik eğitim ve terapi seansları sunulmaktadır. Failler, bu programlar aracılığıyla öfke yönetimi, ilişkilerde sağlıklı iletişim ve çatışma çözümü gibi konularda rehberlik almaktadır (URL-5).

Belçika

Belçika, aile içi şiddet faillerine yönelik psikososyal destek ve müdahale hizmetlerinde kapsamlı yasal düzenlemelere ve uygulamalara sahip ülkeler arasında yer almaktadır. İstanbul Sözleşmesi'ni 2016 yılında imzalayarak bu alanda uluslararası standartlara uygun önlemler almayı taahhüt etmiştir. Aile içi şiddetle mücadelede hukuki koruma, failin uzaklaştırılması ve mağdura yönelik koruma emirleri gibi çeşitli tedbirler uygulanmaktadır (EIGE, 2016a). Belçika, aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli yasal çerçeveler geliştirmiştir. Ülkede aile içi şiddet, Ceza Kanunu'nun çeşitli maddelerinde düzenlenmiş olup, failin cezası suçun niteliğine ve mağdurun kimliğine göre artırılabilir. Özellikle, 2013'te yürürlüğe giren geçici uzaklaştırma kararı (huisverbod) ile birlikte failin mağdura yaklaşmasını yasaklayan etkili bir önlemdir. Ayrıca, cinsel şiddet mağdurları için dört büyük şehirde (Antwerp, Brüksel, Liège ve Ghent) Cinsel Şiddet Sonrası Destek Merkezleri kurulmuştur. Bu merkezler, mağdurlara profesyonel destek sunmaktadır (URL-6). Belçika'da şiddet faillerine yönelik müdahale programları, bilişsel davranışçı terapi ve feminist teoriye dayalı yaklaşımlar gibi çeşitli terapötik modelleri içermektedir. Praxis gibi kuruluşlar, şiddet uygulayan partnerlere yönelik psikososyal destek programları sunmaktadır. Bu programlar, failerin davranışlarını iyiye dönüştürmeye yönelik grup terapileri ve bireysel danışmanlık hizmetleri sağlamaktadır. Faillerin rehabilitasyonuna odaklanan bu programlar, şiddet döngüsünü kırmak ve failerin mağdurlarıyla sağlıklı ilişkiler kurmalarını sağlamak amacıyla yapılandırılmıştır (Eckhardt vd., 2014).

İtalya

İtalya'da aile içi şiddetle ilgili en önemli düzenlemeler arasında 2019'da yürürlüğe giren Codice Rosso (Kırmızı Kod) yasası yer almaktadır. Bu yasa, şiddet mağdurlarına yönelik acil koruma önlemleri sağlamaktadır. Suç ihbarları hızlı bir şekilde işleme alınmakta ve mağdurun korunması amacıyla fail için uzaklaştırma kararı çıkartılabilmektedir. Ayrıca failin mağdura yaklaşmasını engellemek için mahkemelerden geçici veya sürekli uzaklaştırma emirleri alınabilmektedir (McKenzie, 2021c). İtalya'da şiddet faillerine yönelik programlar, genellikle bilişsel-davranışçı terapi ve psikoeğitim temelli grup çalışmalarıyla yürütülmektedir. Bu programlar, failerin şiddet eğilimlerini anlamalarını ve bu davranışlarını dönüştürmelerini hedeflemektedir. Relive Network adı verilen bir ağ, failerin sorumluluk almasını ve şiddet davranışlarını değiştirmelerini sağlamak için programlar sunmaktadır (GREVIO, 2018).

İngiltere

İngiltere'de aile içi şiddetle ilgili yasal düzenlemelerden biri, Domestic Abuse Act 2021 yasasıdır. Bu yasa mağdurları korumak için önlemler sunarken şiddet uygulayana yönelik güçlü tedbirler uygulamaktadır. Yasanın uygulanması bağlamında failerin şiddet davranışlarını değiştirmeye yönelik tedavi ve rehabilitasyon programlarına katılımı teşvik edilmektedir (URL-7). İngiltere'de uygulanan Domestic Abuse Perpetrator Programmes (DAPP), failerin şiddet davranışlarını değiştirmelerine yardımcı olmak için grup terapileri ve bireysel danışmanlıklar sunmaktadır. Bu programlar, bilişsel-davranışçı terapi ve feminist teoriye dayalıdır. Building Better Relationships (BBR) ve Integrated Domestic Abuse Program (IDAP) gibi programlar, failerin şiddet eğilimlerini sorgulamalarını, yeni beceriler kazanmalarını ve ilişkilerinde daha sağlıklı iletişim kurmalarını hedeflemektedir (Respect Phoneline, 2021; Bates vd., 2017). BBR programı failerin şiddet davranışlarını durdurmaları ve eşleriyle sağlıklı ilişkiler geliştirmeleri amacıyla 24 haftalık grup seansları içermektedir. IDAP ise failerin şiddetin kökenindeki güç ve kontrol dinamiklerini anlamalarını sağlamayı hedeflemektedir (Bates vd., 2017). Ayrıca, Respect organizasyonu tarafından yürütülen Respect Accreditation sistemi, fail programlarının güvenilirliğini ve etkinliğini artırmak için bir sertifikasyon süreci sunmaktadır. Bu sistem, şiddet uygulayan erkeklerle çalışan programların güvenliğini ve mağdurlarla koordinasyonunu sağlayarak, mağdurların güvenliğini en üst düzeyde tutmayı amaçlamaktadır (URL-8).

Portekiz

Portekiz, aile içi şiddet faillerine yönelik psikososyal destek ve müdahale hizmetlerinde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. 2013 yılında İstanbul Sözleşmesi'ni onaylayan ilk Avrupa Birliği ülkelerinden biri olan Portekiz bu kapsamda aile içi şiddetle mücadelede kapsamlı bir yasal çerçeve geliştirmiştir. Aile içi şiddet, 2007'de ceza kanununa dahil edilmiş ve fail için elektronik takip sistemleri, mağdurlar için acil koruma emirleri gibi önlemler getirilmiştir (URL-9; EIGE, 2016b). Portekiz'de uygulanan fail programları, CIG (Komisyon de Cidadania e Igualdade de Género) tarafından koordine edilen ulusal destek ağları üzerinden yürütülmektedir. Failerin rehabilitasyonu için kullanılan programlar genellikle bilişsel-davranışçı terapi odaklıdır ve grup terapileriyle desteklenmektedir (URL-10).

Danimarka

Danimarka, aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddet faillerine yönelik psikososyal destek ve müdahale hizmetleri konusunda gelişmiş modeller sunmaktadır. Ülkenin 2002'den beri uyguladığı Dialogue Against Domestic Violence programı, fail ve mağdurlara yönelik psikolojik tedavi sunmaktadır (URL-11). Bu program, özellikle failerin sorumluluk almasını ve şiddet davranışlarını değiştirmelerini hedeflemektedir. Ayrıca, Lev Uden Vold adlı ulusal birim, failer için telefonla danışmanlık hizmetleri sunarak şiddet eğilimlerini azaltmayı

amaçlamaktadır. Bu programlar, bireysel terapiler, grup seansları ve çocuklara yönelik özel müdahaleler gibi çok yönlü yaklaşımlar içermektedir (URL-12). Danimarka'da aile içi şiddet, belirli bir suç kategorisi olarak tanımlanmasa da genel ceza kanunu kapsamında fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet cezalandırılmaktadır. Faillerin mağdura yaklaşmasını engelleyen uzaklaştırma emirleri, geçici koruma önlemleri ve diğer yasal tedbirler bulunmaktadır. Polis, failleri geçici olarak evden uzaklaştırabilir ve mağdurlara sosyal hizmetler aracılığıyla barınma sağlanmaktadır (McKenzie, 2021c).

Yunanistan

Yunanistan'da aile içi şiddet, ceza kanununda tanımlanmış bir suçtur ve failler için çeşitli cezai yaptırımlar uygulanmaktadır. İstanbul Sözleşmesi'nin 16. maddesi uyarınca, Yunan hükümeti şiddet faillerine yönelik tedavi programları geliştirmeyi ve bu programları, mağdurların güvenliğini önceliklendirecek şekilde yapılandırmayı taahhüt etmiştir. Bu çerçevede, faillerin şiddet eğilimlerini dönüştürmeyi amaçlayan eğitim ve terapiler uygulanmaktadır. Faillerin sorumluluk alması ve şiddet davranışlarını değiştirmesi için grup ve bireysel terapiler sunulmaktadır (UNFPA, 2022; GREVIO, 2023a). Diotima Merkezi gibi kuruluşlar, cinsiyete dayalı şiddete maruz kalan kadınlara yönelik psikososyal destek ve hukuki yardım hizmetleri sunarken, failler için de çeşitli rehabilitasyon programları yürütmektedir. Bu programlar, faillerin şiddet eğilimlerini azaltmayı hedefler ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde farkındalığı artırmayı amaçlanmaktadır. Ayrıca, Yunanistan'da çeşitli telefon destek hatları ve danışmanlık hizmetleri de faillerin rehabilitasyonuna katkıda bulunmaktadır (URL-13).

İrlanda

İrlanda, aile içi şiddetle mücadelede önemli yasal düzenlemeler yapmıştır. 2018 tarihinde Domestic Violence Act yasası, failin mağdura yaklaşmasını yasaklayan güvenlik emirleri ve uzaklaştırma kararları gibi koruyucu tedbirler içermektedir (URL-14). Ayrıca, faillerin zorunlu rehabilitasyon programlarına katılmasını sağlayan hükümler getirilmiştir. Yasal düzenlemeler, mağdurların güvenliğini ön planda tutarken faillerin davranış değişikliği için yapılandırılmış müdahale programlarına katılımını teşvik etmektedir. Özellikle, coercive control (zorlama ve kontrol etme) suçunu tanıyarak, yalnızca fiziksel değil, psikolojik şiddeti de kapsayacak şekilde şiddet kavramını genişletmiştir. (URL-15). Programlar, mağdurun güvenliğini önceliklendiren ve faillere davranışlarının sonuçlarını fark ettiren psiko-eğitim modelleri uygulamaktadır. İrlanda'da şiddet uygulayanlar ile ilgili programlar, MOVE Ireland (Men Overcoming Violence) ve Cosec gibi kuruluşlar aracılığıyla yürütülmektedir. Bu programlar, bilişsel davranışçı terapi temelli olup, şiddet uygulayanların şiddet eğilimlerini sorgulamalarına ve bu davranışları değiştirmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Probation Service tarafından uygulanan risk değerlendirme araçları (örneğin, Spousal Assault Risk Assessment-SARA), failin gelecekteki şiddet davranışlarını tahmin etmek ve buna göre tedavi planlarını belirlemek için kullanılmaktadır (National Report Ireland, 2016; Safeireland, 2015).

Almanya

Almanya'da aile içi şiddetle mücadele eden başlıca yasal düzenlemelerden biri Gewaltschutzgesetz (Şiddete Karşı Koruma Yasası)'dır. Bu yasa, mağdurlara geçici barınma sağlama, faillerin evden uzaklaştırılması ve mağdurun güvenliğini korumak için belirli yerlerden uzak durma gibi tedbirler sunar. Faillerin mağdurlara yaklaşmaması ve iletişim kurmaması için mahkemelerden "uzaklaştırma" kararları alınabilmektedir. Ayrıca, polis şiddet durumlarında failleri kısa süreliğine uzaklaştırma yetkisine sahiptir (URL-16; McKenzie, 2021d). Almanya'da failler için uygulanan programlar, bilişsel-davranışçı terapi ve psiko-eğitim temelli yaklaşımlar üzerine kuruludur. Bundesarbeitsgemeinschaft Täterarbeit Häusliche Gewalt (BAG TÄHG), aile içi şiddet faillerine yönelik rehabilitasyon programları

sunan ana çatı örgütler arasında yer almaktadır. Bu örgüt, kadın sığınma evleri gibi kurumlarla iş birliği yaparak, failerin davranışlarını değiştirmeye yönelik grup terapileri ve bireysel danışmanlıklar düzenlemektedir. Bu süreçlerde mağdurların güvenliğini önceliklendiren risk değerlendirmeleri sağlanmaktadır (URL-17). Almanya'daki programlar, feminist teoriye ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerine kurulu yaklaşımlara dayanmaktadır. Bu çerçevede şiddet, toplumsal güç dengesizliklerinden kaynaklanan bir sorun olarak ele alınmakta ve failerin bu dinamikleri sorgulamaları teşvik edilmektedir. Ayrıca, travmaya duyarlı yaklaşımlar ve mağdur odaklı bir çerçeve, failerle çalışmalarda önemli bir rol oynamaktadır (URL-18).

Avusturya

Avusturya'da aile içi şiddetle mücadelede en önemli yasal araçlardan biri 2009 yılında yürürlüğe giren Şiddetten Korunma Yasası (Gewaltschutzgesetz)'dir. Bu yasayla birlikte şiddet uygulayanın evden uzaklaştırılması ve mağdura yönelik koruma emirleri ile mağdurların güvenliğini sağlamayı amaçlar. Polis, şiddet uygulayan kişiye karşı acil uzaklaştırma kararı verebilmekte ve bu süreçte şiddet uygulayan kişinin mağdurla temas etmesi engellenmektedir. Bu acil uzaklaştırma kararları iki hafta süreyle geçerli olup, mahkemeler tarafından dört haftaya kadar uzatılabilmektedir. Bunun yanı sıra mağdur, mahkemeye başvurarak 12 aya kadar koruma emri talep edebilmektedir (McKenzie, 2021e; URL-19). Avusturya'da şiddet faileri için geliştirilen en bilinen programlardan biri Anti-Gewalt Training (AGT)'dir. Bu program, özellikle aile içi şiddet uygulayan kişilerin, şiddet eğilimlerini sorgulamaları ve sorumluluk almaları için bilişsel-davranışçı terapi ve psiko-eğitim yöntemlerini kullanır. Program 50-60 seans süren yoğun bir eğitim içermektedir ve failerin şiddet davranışlarını değiştirmelerine yönelik grup çalışmaları veya bireysel seanslar düzenlenmektedir. Program, sosyal hizmet uzmanları ve cezaevi görevlileri tarafından yürütülmektedir (URL-20).

Lüksemburg

Avrupa Birliği üyesi olan Lüksemburg, aile içi şiddeti ele almak ve mağdurları desteklemek için çok yönlü ve yapılandırılmış bir yaklaşım geliştirmiştir. Yasal kapsamı yıllar içinde mağdurların korunmasını artırmak ve şiddet uygulayanlara da destek sağlamak için değiştirilen 8 Eylül 2003 tarihli Kanun olmak üzere ulusal mevzuata dayanmaktadır (URL-21). Ülkenin modeli, yasal, psikososyal ve önleyici stratejileri bir araya getirerek cinsiyete dayalı şiddetle mücadelede bütünsel bir yaklaşım sağlamaktadır. 8 Eylül 2003 tarihli yasa ile birlikte failin başlangıçta 14 günlük bir süre için evden çıkarılması gibi acil koruyucu önlemlere izin verilmekte ve bu süre üç aya kadar uzatılabilmektedir (GREVIO, 2023b). 30 Temmuz 2013 tarihli yasa ile mağdur desteğinin yanı sıra rehabilitasyona olan ihtiyacın giderek daha fazla kabul edildiğini yansıtan, failerin psikolojik takibine ilişkin kararlar eklenmiştir (McKenzie, 2021f). 20 Temmuz 2018 tarihli yasa ile birlikte Lüksemburg İstanbul Sözleşmesinin tam olarak uymasını onaylayarak, yasal çerçeveyi daha da güçlendirdi (McKenzie, 2021f; URL-22). Femmes en Détresse ve Service d'Assistance aux Victimes de Violence Domestique (SAVVD), aile içi şiddet mağdurlarına danışmanlık, hukuki yardım, acil barınma ve psikososyal hizmetler sunan kilit kuruluşlardır (URL-23; URL-24). Riicht Eraus Programı ile aile içi şiddet uygulayanlara yöneliktir ve onlara zorunlu psikolojik takip ve müdahale sağlar. Amaç, tekrarlanan suçları önlemek ve hedeflenen rehabilitasyon çabaları yoluyla davranış değişikliğini teşvik etmektir (URL-25).

İsveç

Aile içi şiddet, cinsel saldırı ve taciz, ceza kanununun belirli bölümleri kapsamında suç sayılmaktadır. İsveç Ceza Kanunu fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddet kapsamakta olup, mağdurlara kapsamlı koruma sağlamaktadır. Koruma Emirleriyle birlikte belirli durumlarda

uygulanması için elektronik gözetimle desteklenen koruma emirleri ve yurt dışı yasaklama emirleri de dahil olmak üzere koruyucu önlemler uygulamaktadır (Mckenzie, 2021g; EIGE, 2016c). 10 Yıllık Ulusal Stratejisi (2017–2027) ile birlikte önleyici tedbirleri, daha güçlü yasal yaptırım ve sadece kurbanlardan ziyade failere odaklanmayı vurgulayarak erkeklerin kadınlara yönelik şiddetini ortadan kaldırmaya odaklanmaktadır (EIGE, 2016c).

SONUÇ

Avrupa Birliği üyesi ülkelerde kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında şiddet uygulayanlara yönelik politikaların çeşitliliğini belirlemek için yapılan bu çalışmada şiddetle mücadelenin yalnızca mağdurların korunmasını değil, aynı zamanda failerin rehabilitasyonu için yapılandırılmış müdahale programlarının uygulanmasını da içeren çok boyutlu bir yaklaşımla ele alındığını göstermektedir. Feminist teori ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dayalı yaklaşımların birçok ülkede şiddet uygulayanlarla çalışmalarda temel bir çerçeve oluşturduğu ve bu yaklaşımların failerin şiddet eğilimlerini sorgulamalarını teşvik ettiği görülmektedir. Psiko-eğitim ve bilişsel-davranışçı terapi temelli programların failerin davranış değişikliğini sağlamada etkili olduğu, grup ve bireysel terapilerle desteklenen bu yöntemlerin yaygın bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Özellikle son yıllarda çıkarılan yasalar, uzaklaştırma kararları, elektronik takip sistemleri ve risk değerlendirme araçları gibi yasal ve teknik önlemler mağdurların güvenliğini artırmaya yönelik yenilikçi uygulamalar olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, şiddetle mücadelede disiplinlerarası ve bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi hem mağdurların korunması hem de şiddet uygulayanların topluma yeniden kazandırılması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Ülkemizde ise kadına yönelik şiddetle mücadelede, şiddet uygulayanlara yönelik politikalar ve uygulamalar, hukuki düzenlemeler, rehabilitasyon programları, elektronik izleme ve toplumsal farkındalık çalışmaları gibi çeşitli boyutları içermektedir. Bu politikaların etkinliği uygulamadaki aksaklıkların giderilmesi ve toplumsal bilinçlenmenin artırılmasıyla mümkün olacaktır. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi, sadece yasal düzenlemelerle değil, aynı zamanda toplumsal dönüşüm ve eğitimle desteklenmelidir.

KAYNAKLAR

- Alican Şen, A. (2018). Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kurumlar Arası İşbirliği Süreci Ve 6284 Sayılı Yasanın Uygulanabilirliği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(22), 141-161. <https://doi.org/10.12981/motif.452>
- Aşkın, E. Ö., & Aşkın, U. (2017). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Yoksulluk İlişkisi: Aile İçi Şiddet Mağduru Kadınlar Üzerine Bir Araştırma. *Kapadokya Akademik Bakış*, 1(2), 16-37.
- Ataklı Yavuz, R. (2016). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ekseninde Kadın İstihdamı ve Ekonomik Şiddet. *Journal of Life Economics*, 3(3), 77-100. <https://doi.org/10.15637/jlecon.132>.
- Bates, E. A., Graham-Kevan, N., Bolam, L. T., & Thornton, A. J. V. (2017). A review of domestic violence perpetrator programs in the United Kingdom. *Partner Abuse*, 8(1), 3–28. <https://doi.org/10.1891/1946-6560.8.1.3>.
- Çakır, Ö., Harcar, T., Sürgevil, O., Budak, G. (2016). Kadına Yönelik Şiddet ve Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetin Durumu. *Toplum Ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 51-70.
- Eckhardt, C. I., Murphy, C., Black, D., & Suhr, L. (2006). Intervention programs for perpetrators of intimate partner violence: Conclusions from a clinical research perspective. *Public Health Reports*, 121, 369-381. doi:10.1177/003335490612100405.

European Institute for Gender Equality (EIGE). (2016a). An analysis of the Victims' Rights Directive from a gender perspective. https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/2016.5464_mh0116745enn_pdfweb_20170214160324.pdf

European Institute for Gender Equality (EIGE). (2016b). Cyber violence against women and girls. (Erişim Tarihi: 11.10.2024). https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/2016.5490_mh0416664enn_pdfweb_20170215100610.pdf.

European Institute for Gender Equality (EIGE). (2016c). Administrative data sources on gender-based violence against women in the EU. https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/2016.5495_mh0216777enn_pdfweb_2017021.pdf

GREVIO. (2018). Shadow report on perpetrator programs and data collection: Italy. (Erişim Tarihi: 10.10.2024). <https://rm.coe.int/edited-version-2-italy-grevio-shadow-report-on-perpetrator-programs-an/168090e007>.

GREVIO. (2023a). Comments submitted by Greece on GREVIO's final report on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report). Erişim Tarihi: 12.10.2024). <https://rm.coe.int/comments-submitted-by-greece-on-grevio-s-final-report-on-the-implementation/1680ad46c5>

GREVIO. (2023b). Baseline evaluation report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention): Luxembourg. Council of Europe. <https://rm.coe.int/grevio-s-baseline-evaluation-report-on-legislative-and-other-measures-/1680abe1bb>

İlgin, H. Ö., & Kurtulmuş, M., (2023). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Destek Kuruluşları; Kullanıcıların Google Arama Eğilimleri. UMTEB – XIII International Scientific Research Congress (pp.737-757). Paris, France.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı 2021-2025. (2021). (Erişim Tarihi: 9.10.2024). https://aile.gov.tr/media/87064/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-iv-ulusal-eylem-planı-2021-2025.pdf?utm_source.

McKenzie, B. (2021a). France. Domestic Violence Legislation. (Erişim Tarihi: 09.10.2024). <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic>

McKenzie, B. (2021b). The Netherlands. Domestic Violence Legislation. (Erişim Tarihi: 09.10.2024). <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic-violence/europe/the-netherlands/topics/1legal-provisions>

McKenzie, B. (2021c). Denmark Domestic Violence Legislation. (Erişim Tarihi: 11.10.2024). https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/-/media/fighting-domestic-violence/reports/reports/2021_fdv_denmark.pdf .

McKenzie, B. (2021c). Italy. Domestic Violence Legislation. (Erişim Tarihi: 10.10.2024). <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/-/media/fighting-domestic>.

McKenzie, B. (2021d). Fighting Domestic Violence – Germany. Protection for domestic violence victims and relief granted. (Erişim Tarihi: 15.10.2024). <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic->

- McKenzie, B. (2021e). Australia Domestic Violence Legislation. (Erişim Tarihi: 18.10.2024). https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/-/media/fighting-domestic-violence/reports/reports/2021_fdv_austria.pdf
- McKenzie, B. (2021f). Fighting Domestic Violence – Luxembourg. (Erişim Tarihi: 22.10.2024). <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic-violence/europe/luxembourg/topics/1legal-provisions>
- McKenzie, B. (2021g). Fighting Domestic Violence – Sweden. (Erişim Tarihi: 25.10.2024). <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic-violence/europe/sweden/topics/4-protection-for-domestic-violence-victims-and-relief-granted>
- National Report Ireland. (2016). (Erişim Tarihi: 13.10.2024). https://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/wwp/What_we_do/Research/National_reports/Ireland-Report-2016.pdf
- Öztürk, Ö., Öztürk, Ö., & Tapan, B. (2016). Kadına yönelik şiddetin kadın ve toplum sağlığı üzerine etkileri. Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 3(4), 139-144. <https://doi.org/10.5455/sad.13-1480680332>
- Respect Phonenumber. (2021). Domestic Abuse Perpetrator Programmes: Do they work?. (Erişim Tarihi: 10.10.2024). <https://respectphonenumber.org.uk/wp-content/uploads/2021/01/Domestic-Abuse-Perpetrator-Programmes.-Do-they-work-factsheet-for-frontline-workers.pdf>
- Safeireland. (2015). A Framework for Domestic Violence Service Provision to Women and Children in Ireland. (Erişim Tarihi: 13.10.2024). <https://www.safeireland.ie/wp-content/uploads/A-Framework-Domestic-Violence-Service-Provision-Women-Children-IRL>
- Sallan-Gül, S. (2014), “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Yoksulluk Arasındaki İlişkiyi Sorgulamak”, (Der. Abdullah Topçuoğlu, Gamze Aksan ve Duygu Alptekin), Yoksulluk ve Kadın içinde, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 89-128.
- Sarıboğa, Y. (2024). Kadına Yönelik Şiddette Yaşanılan Toplumsal Sorunlar, Mücadele Stratejileri ve Hemşirenin Rolü. Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 10(3), 242-249.
- Seçgin, L., Arslan, T., & Tarı Selçuk, K. (2022). Türkiye’de Son Beş Yılda Kadına Yönelik Şiddet: COVID-19 Pandemisinin Etkisi. Humanistic Perspective, 4(1), 28-43. <https://doi.org/10.47793/hp.1025470>
- Söylemez, S. D. (2022). Aile İçi Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet ve 6284 Sayılı Kanun Kapsamında Koruyucu Ve Önleyici Tedbirler. Bayburt Üniversitesi Adalet Dergisi, 1(1), 91-151.
- UN Women & United Nations Population Fund (UNFPA). (n.d.). EU 4 gender equality: Together against gender stereotypes and gender-based violence. https://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/un_woman_-_eu_4_gender_equality3.pdf
- URL-1: <https://training.improdova.eu/en/national-frameworks-in-france/>. (Erişim Tarihi: 09.10.2024).
- URL-2: <https://egalite-femmes-hommes.gouv.fr/lutte-contre-les-violences-faites-aux-femmes-un-guide-pour-accueillir-et-accompagner-des-femmes-victimes-de-violences-au-sein-du-couple> (Erişim Tarihi: 09.10.2024).
- URL-3: <https://tr.euronews.com/2020/08/04/> (Erişim Tarihi: 09.10.2024).
- URL-4: <https://www.government.nl/topics/domestic-violence/tackling-domestic-violence>. (Erişim Tarihi: 09.10.2024).

- URL-5: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/grevio-publishes-its-first-thematic-report-on-monaco> (Erişim Tarihi: 09.10.2024).
- URL-6: <https://diplomatie.belgium.be/en/policy/policy-areas/highlighted/belgium-working-eliminate-violence-against-women> (Erişim Tarihi: 09.10.2024).
- URL-7: <https://www.gov.uk/government/publications/standards-for-domestic-abuse-perpetrator-interventions/standards-for-domestic-abuse-perpetrator-interventions-accessible> (Erişim Tarihi: 10.10.2024).
- URL-8: <https://respectphoneline.org.uk/> (Erişim Tarihi: 10.10.2024).
- URL-9: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/portugal-and-violence-against-women-significant-progress-but-under-reporting-and-low-rate-of-convictions> (Erişim Tarihi: 11.10.2024).
- URL-10: https://www.cig.gov.pt/?utm_source (Erişim Tarihi: 11.10.2024).
- URL-11: https://eucpn.org/document/dialogue-against-domestic-violence-a-preventive-and-treatment-project-for-violent-men-and?utm_source (Erişim Tarihi: 11.10.2024).
- URL-12: https://levudenvold.dk/hjaelp-og-radgivning/den-nationale-hotline/national-hotline-in-english/?utm_source (Erişim Tarihi: 11.10.2024).
- URL-13: <https://diotima.org.gr/en/all-safe-legal-aid-for-victims-of-domestic-violence/> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).
- URL-14: https://www.irishstatutebook.ie/eli/isbc/2018_6.html (Erişim Tarihi: 12.10.2024).
- URL-15: <https://bianet.org/haber/irlanda-psikolojik-ve-duygusal-tacizi-suc-kabul-ediyor-204111> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).
- URL-16: <https://handbookgermany.de/en/domestic-violence> (Erişim Tarihi: 15.10.2024).
- URL-17: https://www.bag-taeterarbeit.de/ueber-uns/?utm_source (Erişim Tarihi: 16.10.2024).
- URL-18: <https://www.mimi-gegen-gewalt.de/wp-content/uploads/2017/12/Pr%C3%A4sentation-> (Erişim Tarihi: 16.10.2024).
- URL-19: <https://panorama-news.de/yazarlar/akgun-bilgin/almanyada-aile-ici-siddet-durumunda-yasal-haklariniz/> (Erişim Tarihi: 19.10.2024).
- URL-20: https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2019/11/Austria-Treatment-prgramme.-Austria.cleaned.pdf?utm_source (Erişim Tarihi: 19.10.2024).
- URL-21: <https://chronicle.lu/category/at-home/38333-luxembourg-government-presents-strategy-to-protect-domestic-violence-victims> (Erişim Tarihi: 22.10.2024).
- URL-22: https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/luxembourg-ratifies-the-istanbul-convention?utm_source (Erişim Tarihi: 22.10.2024).
- URL-23: <https://violence.lu/convention/> (Erişim Tarihi: 22.10.2024).
- URL-24: https://fed.lu/wp/services/savvd/?utm_source (Erişim Tarihi: 22.10.2024).
- URL-25: <https://chronicle.lu/category/at-home/38333-luxembourg-government-presents-strategy-to-protect-domestic-violence-victims> (Erişim Tarihi: 22.10.2024).

**PRE-SERVICE PRESCHOOL TEACHERS' VIEWS ON ELECTRONIC MATERIAL-
BASED COMPUTER-FREE CODING EXPERIENCES IN SCIENCE EDUCATION**
**OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ FEN EĞİTİMİNDE ELEKTRONİK
MATERYAL TABANLI BİLGİSAYARSIZ KODLAMA DENEYİMLERİNE İLİŞKİN
GÖRÜŞLERİ**

Nagihan TANIK ÖNAL¹, Nezh ÖNAL

¹Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü, 0000-0002-5926-521X

²Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitim Bölümü, 0000-0002-1103-8771

Özet

Nitelikli bir okul öncesi eğitiminin fen ve teknoloji eğitimi bağlamında en genel amacı, çocuklarda 21. yüzyıl becerilerinin geliştirilmesi olarak belirtilebilir. 21. Yüzyıl becerilerinin gelişimi için, erken çocuklukta STEM (bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik), sahip olduğu pek çok potansiyel fayda ile kodlama eğitiminde dikkat çekicidir. Ancak erken çocukluk döneminde kodlamanın nasıl yapılması gerektiği (bilgisayarlı kodlama ya da bilgisayarsız kodlama) ile ilgili fikir ayrılıkları gündemdedir. Bilgisayarlı kodlama, ekran karşısında yapılan kodlama etkinliklerini ifade etmektedir. Bu her ne kadar çocukların ilgisini çekse de ekran karşısında geçirilen sürenin çocukların gelişimleri üzerindeki olumsuz etkisi kaygı uyandırmaktadır. Bu nedenle bazı araştırmacılar bilgisayarsız kodlama etkinliklerinin tercih edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bilgisayarsız kodlama çocukların somut materyallerle gerçekleştirdiği etkinliklerden oluşmaktadır. Bu sayede çocukların gelişimlerinin ve sağlıklarının olumsuz etkilenmeyeceği iddia edilmektedir. Bilgisayarsız kodlama etkinlikleri ise elektronik olmayan (Kodlama kitapları, kartlar, hikâyeler, puzzle setleri, lego parçaları gibi) ve elektronik tabanlı olmak üzere ikiye ayrılır. Mevcut araştırmaya konu olan elektronik tabanlı kodlama materyalleri ekran gerektirmediği için okul öncesi dönemde kullanımı önerilmektedir. Ancak etkililiğine ve verimliliğine yönelik araştırmalar noktasında da bir boşluktan söz etmek mümkündür. Buradan hareketle gerçekleştirilen bu araştırmada, okul öncesi öğretmen adaylarının elektronik tabanlı bilgisayarsız kodlama etkinliklerine yönelik görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nitel paradigmanın bütüncül tek durum desenine dayalı olarak yürütülmüştür. Araştırmada 10 okul öncesi öğretmen adayı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir üniversitede okul öncesi öğretmenliği ikinci sınıfta öğrenimlerine devam etmektedir. Elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Bulgular; öğretmen adaylarının elektronik materyal tabanlı bilgisayarsız kodlama etkinliği bağlamında cubetto kullanımına yönelik olumlu görüş içerisinde olduklarını göstermektedir. Öğretmen adayları bu materyallerle gerçekleştirilen etkinliklerin çocuklarda algoritma kurma, problem çözme, mantıksal düşünme ve işbirliği becerilerini geliştirmelerine yardımcı olduğunu düşünmektedirler. Özellikle cubetto'nun küçük yaş grubunda hikayeleştirme imkanı sağlaması ve çocukların bunu ilgi çekici bulması katılımcılar tarafından sıklıkla yinelenen bir görüş olmuştur. Cubetto'nun öğrencilerin ince motor gelişimi ve el göz koordinasyonunun gelişimine olan katkısı da sıklıkla belirtilmiştir. Dayanıklılık, modüler yap ve kullanım kolaylığı teknik özellikler bağlamında ön plana çıkmıştır. Öte yandan

tüm bu olumlu özelliklerine karşın maliyet ve bu tür etkinliklerin müfredata entegrasyonunun zor olması da belirtilen sınırlılıklar arasındadır. Bu bulgular doğrultusunda; bu tür etkinliklerin müfredata entegrasyonu için öğretmenlere eğitim verilmesi, öğretmen eğitiminde bu durumun dikkate alınması, cubetto gibi materyallerin kullanımının yaygınlaştırılması ancak bu süreçte okullara maddi kaynak sağlanması gibi öneriler getirebilir.

Anahtar kelimeler: okul öncesi öğretmen adayı, STEM, kodlama, elektronik materyal, bilgisayarlı kodlama, cubetto

Abstract

The most general aim of a quality preschool education in the context of science and technology education can be stated as the development of 21st century skills in children. For the development of 21st century skills, STEM (science, technology, engineering and mathematics) in early childhood is remarkable in coding education with its many potential benefits. However, there are disagreements about how coding should be done in early childhood (computerized coding or non-computerized coding). Computerized coding refers to coding activities performed in front of a screen. Although this attracts children's attention, the negative impact of screen time on children's development raises concerns. For this reason, some researchers argue that coding activities without computers should be preferred. Computer-free coding consists of activities that children perform with concrete materials. In this way, it is claimed that children's development and health will not be negatively affected. Computer-free coding activities are divided into two categories: non-electronic (such as coding books, cards, stories, puzzle sets, lego pieces) and electronic-based. Electronic-based coding materials, which are the subject of the current study, are recommended for use in preschool period since they do not require a screen. However, it is possible to talk about a gap in terms of research on their effectiveness and efficiency. In this study, it was aimed to examine the views of pre-service preschool teachers on electronic-based computer-free coding activities. The research was conducted based on the holistic single case design of the qualitative paradigm. Semi-structured interviews were conducted with 10 pre-service preschool teachers. The participants are continuing their education in the second year of preschool teaching at a university located in Central Anatolia Region. The data obtained were subjected to content analysis. The findings show that pre-service teachers have a positive opinion about the use of cubetto in the context of electronic material-based computer-free coding activity. The pre-service teachers think that the activities carried out with these materials help children develop algorithm building, problem solving, logical thinking and collaboration skills. The fact that cubetto provides the opportunity for storytelling especially in the younger age group and that children find this interesting was a frequently repeated opinion by the participants. Cubetto's contribution to students' fine motor development and hand-eye coordination was also frequently mentioned. Durability, modularity and ease of use were emphasized in terms of technical features. On the other hand, despite all these positive features, cost and the difficulty of integrating such activities into the curriculum are among the limitations mentioned. In line with these findings, suggestions such as training teachers for the integration of such activities into the curriculum, taking this situation into account in teacher training, expanding the use of materials such as cubetto, but providing financial resources to schools in this process can be made.

Keywords: Pre-service preschool teacher, STEM, coding, electronic material, computer-free coding, cubetto

1.GİRİŞ

Okul öncesi dönem bireylerin gelişimlerinde kritik bir dönemdir. Bu dönemde çocuğa sunulan nitelikli bir eğitim hem çocuğun farklı gelişim alanlarında desteklenmesini sağlar hem de

çocuğun ilerideki akademik yaşantılarına temel oluşturur (Ishimine ve Tayler, 2014). Bu durum okul öncesi eğitimin önemi ve gerekliliği ile ilgili bir görüş birliği oluşturmuştur. Nitelikli bir okul öncesi eğitimin en genel amacı ise çocuklarda 21. Yüzyıl becerilerinin geliştirilmesidir. 21. Yüzyıl becerilerinin gelişimi için ise erken STEM (bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik) anlayışı ön plana çıkmaktadır (Linder, vd. 2016). Bu bağlamda ise sahip olduğu pek çok potansiyel fayda ile kodlama eğitimi dikkat çekicidir.

İngiltere erken çocukluk dönemi eğitimi için bilgi işlemsel düşünme becerilerine yönelik bir kodlama müfredat içeriği yayınlamıştır. Yine Estonya, İtalya, Avustralya ve Yeni Zellanda gibi ülkeler de öğretim programlarını benzer anlayışla güncellemektedir (Jones, 2011). Amerika ise 21. Yüzyıl becerileri odaklı programlama ve teknoloji okuryazarlığına yönelik etkinliklerin okul öncesi dönemde bir öncelik olması gerektiğini belirtmektedir. Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 21. Yüzyıl becerilerine sahip bireyler yetiştirilmesinin önemi vurgulanarak blok tabanlı kodlama uygulamalarından Scratch, Blockly ve Alice’i “Düşün, Tasarla, Kodla” başlığı ile kullanıma açmaktadır. Blok tabanlı kodlama ile oyun, animasyon ve hikâye yapılabilen bu kodlama uygulamaları ile okul öncesi dönem çocukları da kodlama öğrenebilir. Okul öncesi dönemde kodlama gerçekleştirilecek kodlama etkinlikleri çocukların ilerideki yaşamlarında programlamayı daha kolay öğrenmelerine ve tasarım yapmalarına yardımcı olur (Turan & Aydoğdu, 2020). Ancak tamda burada erken çocukluk döneminde kodlamanın nasıl yapılması gerektiği (bilgisayarlı kodlama ya da bilgisayarsız kodlama) ile ilgili fikir ayrılıkları gündemdedir (Marin, 2019).

Bilgisayarlı kodlama, ekran karşısında yapılan kodlama etkinliklerini ifade etmektedir. Bu her ne kadar çocukların ilgisini çekse de ekran karşısında geçirilen sürenin çocukların gelişimleri üzerindeki olumsuz etkisi kaygı uyandırmaktadır (Howie vd. 2017). Bu nedenle Yu & Roque (2019) elektronik kodlama materyallerinin daha çok ticari amaçlarla geliştirildiğini ve çocukların gelişim düzeyine çok dikkat edilerek kullanılmasını gerektiğini belirtmektedirler.

Bilgisayarsız kodlama ise çocukların somut materyallerle gerçekleştirdiği etkinliklerden oluşmaktadır. Bu sayede çocukların gelişimlerinin ve sağlıklarının olumsuz etkilenmeyeceği belirtilmektedir (Lee & Junoh, 2019). Bilgisayarsız kodlama etkinlikleri elektronik olmayan (Kodlama kitapları, kartlar, hikâyeler, puzzle setleri, lego parçaları gibi) ve elektronik tabanlı olmak üzere ikiye ayrılır. Elektronik olmayan kodlama materyalleri temel kodlama kavramlarını somutlaştırma noktasında sınırlılıklara sahiptir. Bu materyallerde öğrencilerin algoritma oluşturma, algoritmadaki hatayı tespit etme ve hatayı giderme olasılığı düşüktür. Ayrıca ebeveyn desteği gerekebilmektedir (Yu & Roque, 2019). Elektronik tabanlı kodlama materyalleri ise ekran gerektirmez ve bu materyaller elektronik olmayan kodlama materyallerinin sınırlılıkları taşımaz. Çünkü somut arayüz, eyleme tepki, çoklu ortam destekli geri bildirim, bireysel veya birlikte çalışmaya uygun olma gibi bazı dinamik özelliklere sahiptir. Cubetto, Bee-Bot bu materyallere örnek olarak verilebilir.

Bu bağlamda okul öncesi dönemde gerçekleştirilecek kodlama etkinliklerinde doğru materyal seçiminin çok önemli olduğu ifade edilebilir. Ancak okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının öncelikli olarak hem bilgisayarlı kodlama hem de bilgisayarsız kodlama etkinliklerini uygulayabilecek yetkinlikte olmaları sonrasında da uygulama gerçekleştirecekleri grubun dinamiklerine göre uygun materyal seçimi ile etkinlikleri uygulamaları gerekmektedir. Buradan hareketle gerçekleştirilen bu çalışmada, okul öncesi öğretmen adaylarının elektronik tabanlı bilgisayarsız kodlama etkinliklerine yönelik görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular aracılığıyla kodlama eğitimi sürecinde yaşanabilecek sorunlar tespit edilerek bunların çözülmesi yoluna gidilebilir. Bu sayede nitelikli bir kodlama öğrenme ortamı tasarlamak mümkün olabilir. Ayrıca araştırma bulgularının hem okul öncesi eğitimde

hem de öğretmen eğitiminde gerçekleştirilebilecek kodlama eğitimi ile çeşitli öngörülerde bulunma fırsatı sunacağı da düşünülmektedir.

2.YÖNTEM

2.1.Desen

Okul öncesi öğretmen adaylarının okul öncesi dönemde elektronik tabanlı materyallerle gerçekleştirilecek kodlama etkinlikleri ile ilgili görüşlerini ayrıntılı bir şekilde incelemeyi amaçlayan bu araştırma nitel paradigmalardan bütüncül tek durum desenine dayalı olarak yürütülmüştür (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 290) .

2.2.Katılımcılar

Araştırmada 10 okul öncesi öğretmen adayı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir üniversitede okul öncesi öğretmenliği ikinci sınıfta öğrenimlerine devam etmektedir. Nitel araştırmalarda katılımcıların araştırma konusu ile ilgili deneyim sahibi olmaları önemlidir. Bu nedenle katılımcılar ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Araştırmada belirlenen ölçütler; araştırmacılar tarafından verilen kodlama eğitimine katılmış olmak, araştırmaya katılım göstermeye gönüllü olmak ve bir okul öncesi kurumda 60-72 ay dönemindeki çocuklara yönelik elektronik tabanlı materyallerle kodlama etkinlikleri gerçekleştirmiş olmaktır.

2.3.Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler ile toplanmıştır. Bunun için ilk olarak araştırmacılar tarafından bir yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Oluşturulan form iki alan uzmanının incelemesine sunulmuştur. Form beş madde içermektedir. Görüşmeler öğretim üyesi ofisinde katılımcıların uygun oldukları gün ve saatlerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcıların izni ile kayıt altına alınmıştır.

2.4.Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu kapsamda öncelikle her bir katılımcıya ÖA1, ÖA2,... şeklinde kod isimler verilmiştir. Ardından ses kayıtlarının transkripsiyonu gerçekleştirilerek MS Word belgesi halinde dokümanlar elde edilmiştir. Araştırmacılar birbirinden bağımsız olarak kodlamaları gerçekleştirmişlerdir. Sonrasında bir araya gelerek kodlamaların karşılıklı kontrolü sağlanmıştır. Kodlamaların son halinin verilmesini takiben temalar oluşturulmuştur.

2.5.İşlem

Mevcut araştırma kapsamında elektronik tabanlı kodlama materyali olarak Cubetto kullanılmıştır. Cubetto; ahşap robot, kodlama paneli, kodlama bloğu ve kodlama haritası olmak üzere dört bileşenden oluşur. Kodlama panelinde yer alan kod bloklarının yerleşim düzeni ahşap robotun hareket yönünü belirler. Robotun üzerinde hareket ettiği haritalar ise görev odaklı biçimlendirmeler yapmaya izin verir. 36 ay ve üzeri çocuklar için ekrandan bağımsız bir şekilde ve etkileşimli etkinliklerle kodlama öğretmeyi hedefleyen Cubetto; somut bir materyaldir, oyun tabanlıdır, öğrenciyi aktif kılar ve eğlenceli bir içerik sunar (Primo, 2017). Ayrıca Cubetto, yeniden tasarlanabilirliği ile kullanıcılara özgün tasarımlar yapma fırsatı sunar. Yaratıcılığı teşvik eder ve öğrenme-öğretmen sürecini zenginleştirir (Saygıner & Tüzün, 2023). Şekil 1'de Cubetto ve bileşenleri gösterilmektedir:

3.BULGULAR

Elektronik tabanlı kodlama materyalleri ekran gerektirmediği için okul öncesi dönemde kullanımı noktasında ön plana çıkmakta ve etkililiği noktasında katılımcı görüşleri önem kazanmaktadır. Bu nedenle bu nitel araştırmada, okul öncesi öğretmen adaylarının elektronik tabanlı bilgisayarsız kodlama etkinliklerine yönelik görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın analizi sonucu üç tema oluşturulmuştur. Bu temalar; Cubetto'nun eğitim açısından potansiyeli, öğretmenler açısından değeri ve son olarak engeller ve çözüm önerileri olarak isimlendirilmiştir.

Cubetto'nun potansiyeli teması katılımcıların bu araçların eğitimde kullanımının taşıdığı potansiyele odaklanan görüşleri içermektedir. Bu temada katılımcıların çoğunluğu cubetto'nun özellikle küçük yaş grubu öğrenciler için çok uygun olduğu düşüncesindedirler. Bu sayede çocuklar küçük yaşlarda kodlama ile tanışma fırsatı bulmaktadır. Katılımcılar Cubetto özelinde elektronik materyal tabanlı bilgisayarsız kodlama etkinliklerinin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimlerine faydası olduğu inancındadırlar. Öğrencilerin algoritma kurma, problem çözme, mantıksal düşünme gibi bilişsel becerileri ile birlikte işbirliği, yaratıcılık ve özgüven gibi duyuşsal becerileri de desteklenmektedir. Katılımcılara göre Cubetto'nun hikayeleştirme imkanı sunması, çocukların derse yönelik ilgilerini artırmaktadır. Uygulamalar esnasında yapılan grup çalışmaları ile sosyal becerileri de geliştirmektedir. Bunun yanı sıra ince motor beceriler ve el-göz koordinasyonu gibi psikomotor yeteneklerin gelişimi de katkısı olmaktadır.

Öğretmenler açısından değeri teması ise bu materyalin öğretmenler için taşıdığı potansiyele ilişkin görüşleri içermektedir. Buna göre katılımcılar Cubetto'nun öğretmenlerin soyut konuları somutlaştırarak anlatmalarını sağladığını, dersleri eğlenceli hale getirerek öğrencilerin işini kolaylaştırdığını ve öğretmenlerin teknoloji entegrasyonu becerilerinin arttığını düşünmektedirler.

Engeller ve çözüm önerileri teması ise Cubetto kullanımının sınırlılıklarına odaklanan görüşleri içermektedir. Bu tema altında katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilen görüş materyalin maddi kaynak gerektirmesi olmuştur. Bununla birlikte grup çalışmalarının zamanla motivasyonu düşürmesi, öğrencilerin grup çalışmalarında zorlanmaları, müfredatla uyumlu etkinlik geliştirmenin zorluğu ve öğretmenlerin zamanını alması gibi görüşler de dile getirilmiştir. Ayrıca katılımcılar bu etkinliklere öğrencilerin ilk başta yüksek bir heyecan ve

motivasyonla katıldıklarını ancak zamanla ilgilerinin azaldığını gözlemlediklerini dile getirmişlerdir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Katılımcılara göre Cubetto gibi elektronik tabanlı kodlama materyalleri, okul öncesi dönemdeki çocuklar için önemli bir potansiyele sahiptir. Bu materyaller öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimlerine katkı sağlamaktadır. Bu beceriler arasında özellikle algoritmik düşünme, problem çözme, mantıksal düşünme bilişsel becerileri ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte derse ilginin artması ve sosyal beceriler de öne çıkan duyuşsal beceriler arasındadır (Saygıner & Tüzün, 2023)

Öğretmenler açısından ise Cubetto soyut konuları anlatırken işlerini kolaylaştıran bir araç olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Cubetto öğretmenlerin eğlenceli bir öğrenme ortamı oluşturmalarına imkân tanımaktadır. Cubetto kullanımı açısından bazı zorluklar ve engeller de mevcuttur. Maliyet bunun başında gelmektedir. Öte yandan maliyet sebebiyle grup çalışmalarının sıklıkla tercih edilmesi öğrencilerin motivasyonunu düşürebilmektedir. Son olarak, öğretmenler Cubetto materyalini müfredata entegre ederken yani konu ile ilgili etkinlik geliştirirken zorlanmaktadır (Fernández vd. 2018).

Sonuç olarak, Cubetto gibi kodlama materyalleri; çocukların bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimlerine katkıda bulunarak erken yaşta kodlama becerileri kazandırma konusunda önemli bir potansiyel taşımaktadır. Ancak etkili bir öğrenme durumu sağlamak için çeşitli zorlukların aşılması gerekmektedir. Öğrencilerin katılımını ve motivasyonunu arttırmak için grup etkileşimlerinin dikkatlice yönetilmesi, derslerde kullanılan materyal sayısının artırılması ve öğretmenlere yönelik destek sağlanması şarttır. Bulgular doğrultusunda şu öneriler getirilebilir:

- Cubetto gibi araçların maliyetlerinin düşürülmesi önerilebilir. Ayrıca okullara ve öğretmenlere devlet desteği sunulabilir.
- Öğretmenler için Cubetto'nun müfredata entegrasyonu konusunda daha detaylı kılavuzlar ve eğitim programları geliştirilmelidir. Bu sayede öğretmenlerin bu araçları etkin bir şekilde kullanmaları sağlanabilir.
- Büyük gruplarla çalışırken dikkat dağınıklığını önlemek amacıyla grup sayısını azaltacak stratejiler geliştirilmelidir. Bu her öğrencinin derse etkin katılımını sağlamada yardımcı olabilir.

5. KAYNAKLAR

Fernández, CS, López, GV ve Marín, DP (2018). Erken Çocukluk Eğitiminde Cubetto ile programlama öğretimi için metodolojik öneri. *IE Communications: İbero-Amerikan Eğitim Bilişimi Dergisi*, (28), 1-8.

Howie, E. K., Coenen, P., Campbell, A. C., Ranelli, S., & Straker, L. M. (2017). Head, trunk and arm posture amplitude and variation, muscle activity, sedentariness and physical activity of 3 to 5 year-old children during tablet computer use compared to television watching and toy play. *Applied ergonomics*, 65, 41-50.

Ishimine, K., & Tayler, C. (2014). Assessing quality in early childhood education and care. *European Journal of Education*, 49(2), 272-290.

Jones, E. (2011). The trouble with computational thinking.[Çevrim-içi: <http://csta.acm.org/Curriculum/sub/CurrFiles/JonesCTOnePager.pdf>, Erişim tarihi: 19.11.2024.]

- Lee, J., & Junoh, J. (2019). Implementing unplugged coding activities in early childhood classrooms. *Early Childhood Education Journal*, 47(6), 709-716.
- Linder, S. M., Emerson, A. M., Heffron, B., Shevlin, E., Vest, A., & Eckhoff, A. (2016). STEM use in early childhood education: Viewpoints from the field. *YC Young Children*, 71(3), 87-91.
- Marin, P. (2019, November). Teaching programming in early childhood education with stories. 12th annual International Conference of Education, Research and Innovation, 11-13 November, 2019, Seville, Spain. <https://doi.org/10.21125/iceri.2019.2218>
- Primo (2017). Beginning computer programming for kids. Retrived from https://primotoys.com/wp-content/uploads/2017/09/Ebook-PrimoToys_final-1.pdf
- Saygıner, Ş. & Tüzün, H. (2023). Elektronik materyal tabanlı bilgisayarsız kodlama etkinliklerinin okul öncesi dönemde kullanımı: güçlendirilmiş tasarım ve uygulama ilkeleri. *Journal of Computer and Education Research*, 11(22), 596-619. <https://doi.org/10.18009/jcer.1316940>
- Turan, S., & Aydoğdu, F. (2020). Effect of coding and robotic education on pre-school children's skills of scientific process. *Education and Information Technologies*, 25(5), 4353-4363.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yu, J., & Roque, R. (2019). A review of computational toys and kits for young children. *International Journal of Child-Computer Interaction*, 21(2019), 17-36. <https://doi.org/10.1016/j.ijcci.2019.04.001>

**STEM EDUCATION FOR CHILDREN FROM TEACHERS' PERSPECTIVES: A
PHENOMENOLOGICAL STUDY**
**ÖĞRETMENLERİN BAKIŞ AÇISINDAN ÇOCUKLAR İÇİN STEM EĞİTİMİ: BİR
OLGUBİLİM ÇALIŞMASI**

Nagihan TANIK ÖNAL¹, Nezih ÖNAL

¹Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü, 0000-0002-5926-521X

²Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, 0000-0002-1103-8771

Özet

Günümüz dünyasında bilgi üretme ve teknoloji geliştirme odağında büyük bir rekabet yaşanmaktadır. Böyle bir toplumda bireylerin yaşam ve kariyer başarısı için bir dizi öğrenme ve gelişim çıktısı gereklidir. Kısaca 21. Yüzyıl becerileri olarak isimlendirilen bu çıktılar içinde bulunduğumuz yüzyılda eğitimin en nihai amacı olarak da nitelendirilebilir. Ancak bu yüzyılın ilk çeyreğinde, 21. Yüzyıl becerilerinin halen müfredat ve pedagoji politikalarında yeterince dikkate alınmadığı ifade edilmektedir. Tam da bu nedenle öğrenme ortamlarının öğrencilerin söz konusu bu beceriler bağlamında geliştirecek şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Bir başka deyişle artık günümüz eğitim anlayışında yalnızca disiplin hedeflerinin öğretilmesi yeterli değildir. 21. yüzyıl becerilerini destekleyen bir pedagojinin esas alınması gerekmektedir. Bunun için tasarım temelli öğrenme ortamlarında STEM eğitimi çok iyi bir yol olarak değerlendirilmektedir. Bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) disiplinlerinin entegrasyonuna dayanan STEM eğitiminin odak noktası öğrencilerin bilimsel bilgi ve uygulamaları gerçek hayattan bir mühendislik problemi çözme ve yaratıcı tasarım yapma süreçlerini kullanarak bütünleştirmelerini sağlamaktır. Hem 21. Yüzyıl becerileri ile ilgili araştırmalar hem de STEM eğitimi ile ilgili araştırmalar bu perspektifle bir eğitim anlayışının erken yıllarda başlaması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla erken çocuklukta fen eğitimi etkinliklerinin STEM eğitimi anlayışı ile şekillendirilmesi önemli görülmektedir. Bu noktadan hareketle gerçekleştirilen bu çalışmada çocuklar için beş haftalık bir STEM eğitimi uygulaması gerçekleştirilmiş ve ardından öğretmenlerin süreçle ilgili düşünceleri incelenmiştir. Uygulama olarak; köprü, deniz feneri, kurtarma oyunu, böcek evi ve dayanıklı kuş yuvası etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Üçerli gruplara ayrılan öğrencilerden uygulamalar öncesinde oluşturulan hikâyelerdeki problemlere çözüm önerisi olacak şekilde tasarımlar geliştirmeleri istenmiştir. Burada öze ulaşılması hedeflenen fenomen, okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için STEM eğitimi ile ilgili görüşleridir. Dolayısıyla araştırma nitel araştırma yöntemi olgubilim desenine dayalı olarak yürütülmüştür. Uygulama, 2024-2025 eğitim öğretim yılı güz döneminde görece küçük bir şehirde yer alan bir anaokulunda 60-72 ay çocukların eğitim görmekte olduğu üç sınıfta gerçekleştirilmiştir. Ardından bu sınıfların öğretmenlerinin görüşleri incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak katılımcılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. Görüşme ile toplanan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonuçları öğretmenlerin tasarım temelli öğrenme ortamında gerçekleştirilen STEM eğitiminin çok etkili bulduklarını göstermektedir. Katılımcılar gerçekleştirilen STEM eğitiminin öğrenciler için bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişim

alanları destekleyen çok önemli etkinlikler içerdiğini belirtmişlerdir. Yine bu etkinliklerle 21. yüzyıl becerileri geliştirmenin önemine vurgu yapan katılımcılar öğrencilerin sadece uygulamalara alışana kadar bir zorluk yaşadıklarını sonrasında ise herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını dile getirmiş ve hiçbir olumsuz görüş bildirmemişlerdir. Elde edilen sonuçlar ışığında, erken çocukluk eğitiminde STEM eğitiminin yaygınlaştırılması, bu eğitim anlayışına dayanan föyler hazırlanması gibi öneriler getirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Erken çocukluk, fen eğitimi, olgubilim, STEM

Abstract

Today's world is characterized by fierce competition centered on knowledge generation and technology development. In such a society, a set of learning and development outcomes are necessary for the life and career success of individuals. These outcomes, called 21st century skills for short, can be characterized as the ultimate goal of education in the current century. However, in the first quarter of this century, 21st century skills are still not sufficiently taken into account in curriculum and pedagogy policies. For this very reason, learning environments need to be structured in a way to develop students in the context of these skills. In other words, it is no longer sufficient to teach only disciplinary objectives in today's educational approach. A pedagogy that supports 21st century skills should be taken as a basis. For this, STEM education in design-based learning environments is considered as a very good way. The focus of STEM education, which is based on the integration of science, technology, engineering and mathematics (STEM) disciplines, is to enable students to integrate scientific knowledge and practices by using real-life engineering problem solving and creative design processes. Both research on 21st century skills and research on STEM education show that an educational approach with this perspective should start in the early years. Therefore, it is considered important to shape science education activities in early childhood with a STEM education approach. Based on this point, in this study, a five-week STEM education practice was carried out for children and then teachers' opinions about the process were examined. As an application; bridge, lighthouse, rescue game, insect house and durable bird's nest activities were carried out. Students were divided into groups of three and asked to design solutions to the problems in the stories created before the applications. The phenomenon aimed to reach the essence here is the views of preschool teachers about STEM education for children. Therefore, the research was conducted based on qualitative research method phenomenology design. The implementation was carried out in the fall semester of the 2024-2025 academic year in a kindergarten in a relatively small city in three classrooms where 60-72 month-old children were receiving education. Then, the opinions of the teachers of these classes were analyzed. Semi-structured interviews with the participants were used as data collection tools. The data collected through interviews were analyzed by content analysis. The results of the research show that teachers find STEM education in design-based learning environment very effective. The participants stated that STEM education includes very important activities that support cognitive, affective and psychomotor development areas for students. Emphasizing the importance of developing 21st century skills with these activities, the participants stated that the students had a difficulty only until they got used to the applications and then they did not encounter any problems and did not express any negative opinions. In the light of the results obtained, suggestions such as the dissemination of STEM education in early childhood education and the preparation of sheets based on this educational approach were made.

Keywords: Early childhood, science education, phenomenology, STEM

1. GİRİŞ

Dijital çağdan yapay zekâ çağına geçilen bu yüzyıl, bilim ve teknolojinin hızlı bir şekilde geliştiği ve küresel rekabetin giderek arttığı bir dönemdir. Bu bağlamda, bireylerin yenilikçi ve yaratıcı düşünme becerilerine sahip olmaları, problem çözme yetkinliklerini geliştirmeleri ve iş gücü piyasasında başarılı olabilmeleri büyük önem taşımaktadır. STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) yani fen/bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarını bir arada ele alan eğitim yaklaşımları, bu becerilerin geliştirilmesi için önemli bir fırsat sunmaktadır (Karataş Aydın & Sipahi,, 2023). STEM eğitimi, disiplinlerarası bir yapıya sahip olup, öğrencilerin farklı alanlardaki bilgi ve becerilerini birleştirerek yaratıcı çözümler üretmelerine olanak tanır (Sarı & Yazıcı, 2020). Bu eğitim modeli, öğrencilerin problem çözme yeteneklerini geliştirmeyi, işbirliği yapma becerilerini artırmayı ve bilimsel düşünme yetilerini güçlendirmeyi hedefler. STEM, aynı zamanda öğrencilerin eleştirel düşünme ve analitik yaklaşım geliştirmelerine katkıda bulunarak, onların gelecekte karşılaşacakları karmaşık problemlere karşı hazırlıklı olmalarını sağlar (Durmuş, 2024).

Öğrencilerin STEM alanlarına olan ilgisini artırmak ve bu alanlardaki becerilerini güçlendirmek için öğretmenlerin rolü oldukça kritiktir. Öğretmenler, STEM eğitiminin sınıflarda etkin bir şekilde uygulanmasında önemli bir yere sahiptirler (Yılmaz, 2023). Ancak STEM eğitiminin başarısı, öğretmenlerin bu alanlara ilişkin bilgi düzeyleri, eğitim stratejileri ve bu sürece ilişkin tutumlarıyla doğrudan ilişkilidir. Öğretmenlerin STEM eğitimi konusundaki bakış açıları, öğrencilerin bu alanlara yönelik tutumlarını ve ilgilerini şekillendirebilir. Bu nedenle öğretmenlerin STEM eğitimi konusundaki görüşlerinin ve deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi büyük önem taşımaktadır. (Özcan Döğücü, 2023). Günümüz eğitim anlayışında yalnızca disiplin hedeflerinin öğretilmesi yeterli değildir. 21. yüzyıl becerilerini destekleyen bir pedagojinin esas alınması gerekmektedir. Bunun için tasarım temelli öğrenme ortamlarında STEM eğitimi çok iyi bir yol olarak değerlendirilmektedir. STEM eğitiminin odak noktası öğrencilerin bilimsel bilgi ve uygulamaları gerçek hayattan bir mühendislik problemi çözme ve yaratıcı tasarım yapma süreçlerini kullanarak bütünleştirmelerini sağlamaktır. Hem 21. yüzyıl becerileri ile ilgili araştırmalar hem de STEM eğitimi ile ilgili araştırmalar bu perspektifle bir eğitim anlayışının erken yıllarda başlaması gerektiğini göstermektedir. Bu çalışmada, öğretmenlerin STEM eğitimine yönelik bakış açılarını anlamak ve bu eğitim modelinin sınıflarda nasıl uygulandığını incelemek amacıyla fenomenoloji deseni benimsenmiştir. Öğretmenlerin bu eğitim modeline yönelik algıları, uygulama deneyimleri ve karşılaştıkları zorluklar, çalışmanın temel odak noktalarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, öğretmenlerin STEM eğitimine ilişkin bakış açılarını derinlemesine incelemek, eğitim politikalarının geliştirilmesine katkı sağlayabilecek önemli bulgular sunacaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Okul öncesi öğretmenlerinin STEM etkinlikleri ile ilgili görüşlerinin incelendiği bu çalışmada nitel paradigma desenlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır (Creswell & Poth, 2018). Burada öze ulaşılması hedeflenen fenomen, okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için STEM eğitimi ile ilgili görüşleridir.

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın uygulamaları İç Anadolu Bölgesi'nde 2024-2025 eğitim öğretim yılı güz döneminde görece küçük bir şehirde yer alan bir anaokulunda 60-72 ay çocukların eğitim görmekte olduğu üç sınıfta gerçekleştirilmiştir. Ardından bu sınıfların öğretmenlerinin

görüşleri incelenmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçütler; i) araştırmaya katılmaya gönüllü olmak, ii) STEM etkinlikleri uygulamalarına aralıksız katılmış olmak şeklinde belirlenmiştir.

2.3. İşlem

Okul öncesi dönemde STEM etkinlikleri, çocukların bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik gibi temel alanlarla tanışmasını sağlarken, aynı zamanda eğlenceli ve yaşlarına uygun aktivitelerle problem çözme ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. Aşağıda bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen etkinlikler ve amaçları ile ilgili bilgi verilmiştir:

Tablo 1.

Araştırmada Gerçekleştirilen Uygulamalar

STEM Etkinliği	Amacı
"Köprü Yapıyorum!"	Çocuklara mühendislik ve problem çözme becerilerini öğretmek, denge ve ağırlık konularını anlamalarını sağlamak.
"Işığım Yol Gösteriyor!"	Çocuklara ışık ve elektrik kavramlarını tanıtmak, deniz fenerlerinin ne işe yaradığını öğretmek.
"Kurtarma Ekibi Görevde!"	Çocuklara problem çözme, işbirliği ve planlama becerilerini kazandırmak, mühendislik ve matematik becerilerini kullanmak.
"Minik Dostlarımız İçin Bir Ev!"	Çocuklara doğayı ve biyolojiyi tanıtmak, böceklerin yaşam alanlarını öğrenmelerini sağlamak.
"Kuşlar İçin Sıcak Bir Yuva!"	Mühendislik ve doğayı koruma bilincini geliştirmek, çocuklara malzeme seçimi ve dayanıklılık kavramlarını öğretmek.

2.4. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Bu nitel araştırmanın verileri katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Bu doğrultuda araştırmacılar tarafından bir yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Oluşturulan form uzman görüşüne sunulmuştur. Görüşmeler ilk araştırmacı tarafından uygulama yapılan anaokulunda gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara araştırmanın amacı ve etik kurallarla ilgili bilgi verilmiştir. Katılımcılardan izin alınarak görüşmeler kaydedilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada veri analizi aşamasına geçmeden önce ilk olarak ses kayıtları deşifre edilmiştir. Ardından veri seti içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi; verilerin toplanması, gösterilmesi, azaltılması ve sonuçların betimlenmesi olmak üzere dört aşamalı interaktif bir süreçtir. Bu kapsamda iki araştırmacı birbirinden ayrı bir şekilde kodlamalar yapmış ve ardından bir araya gelerek kodlamalarını tartışmışlardır. Daha sonra kodlardan temalar oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

Bu araştırmanın bulguları, öğretmenlerin STEM eğitimi konusunda son derece olumlu görüş içerisinde olduklarını göstermektedir. Katılımcılar, tasarım temelli öğrenme ortamlarında gerçekleştirilen STEM etkinliklerinin, öğrencilerin farklı gelişim alanlarını destekleyici önemli bir araç olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenler, STEM etkinliklerinin akademik kazanımlar

açısından çok önemli olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Katılımcılara göre STEM eğitimi öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimlerine önemli katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, STEM eğitimi, öğrencilerin çok boyutlu gelişimini destekleyen bir eğitim modeli olarak değerlendirilmektedir. Araştırmanın bulguları avantajlar ve dezavantajlar olmak üzere iki temada toplanmıştır.

Avantajlar teması katılımcıların erken çocuklukta STEM eğitiminin taşıdığı potansiyele odaklanan görüşleri içermektedir. Bu tema kendi içerisinde bilişsel, duyuşsal ve psikomotor olmak üzere üç alt temaya ayrılmıştır. **Bilişsel gelişim alt temasına göre öğretmenler**, STEM etkinliklerinin özellikle öğrencilerin bilişsel gelişimine büyük katkı sağladığını belirtmişlerdir. STEM eğitimi sırasında öğrencilerin analitik düşünme, problem çözme, eleştirel düşünme ve yaratıcılık becerilerinin geliştiği gözlemlenmiştir. Katılımcılara göre, öğrenciler STEM etkinlikleri sırasında teorik bilgilerini uygulamalı faaliyetlerle pekiştirerek, gerçek dünyadaki sorunları çözmeye yönelik bir yaklaşım geliştirmektedirler. Bu durum, öğrencilerin öğrenme süreçlerini daha derinlemesine kavramalarına olanak tanımakta ve akademik başarılarını artırmaktadır. Öğretmenler ayrıca öğrencilerin bilimsel sorgulama becerilerinin de STEM etkinlikleri sayesinde geliştiğini belirtmişlerdir. STEM etkinlikleri sırasında öğrenciler, bir problemin çözümüne yönelik hipotez oluşturma, deney yapma, veri toplama ve sonuç çıkarma süreçlerini öğrenmekte ve bu süreçleri etkin bir şekilde kullanmaktadırlar. Bu süreçlerin öğrencilerin bilişsel gelişimi üzerindeki olumlu etkileri açıkça gözlemlenmiştir. Özellikle fen ve matematik gibi alanlarda öğrencilerin akademik performanslarının STEM etkinlikleri sayesinde belirgin bir şekilde iyileştiği ifade edilmiştir. En nihayetinde, katılımcılar STEM eğitiminin öğrencilerin 21. yüzyıl becerilerini destekleme ve geliştirme noktasında önemli bir potansiyel taşıdığını düşünmektedirler. Bu becerilerin gelişmesi, öğrencilerin gelecekte karşılaşacakları karmaşık problemleri çözme ve yenilikçi fikirler üretme kapasitelerini artıracaktır.

Duyuşsal gelişim alt temasına göre katılımcılar STEM eğitiminin öğrencilerin duyuşsal gelişimi üzerinde de önemli etkileri olduğunu düşünmektedirler. Katılımcılar, öğrencilerin STEM etkinlikleri sırasında motivasyonlarının yükseldiğini ve öğrenmeye karşı daha olumlu bir tutum geliştirdiklerini vurgulamışlardır. Öğretmenler, STEM etkinliklerinin öğrencilerin merak duygularını tetiklediğini ve bilimsel süreçlere karşı ilgilerini artırdığını belirtmişlerdir. Bu durum, öğrencilerin derse katılım oranlarını artırmış ve derslere karşı daha aktif bir tutum sergilemelerini sağlamıştır. Katılımcılara göre, STEM eğitimi öğrenciler arasında işbirliği ve takım çalışmasını da teşvik etmektedir. Öğrenciler, STEM projeleri sırasında birlikte çalışarak sorunlara ortak çözümler geliştirmiş, bu sayede hem sosyal becerileri hem de duygusal dayanıklılıkları gelişmiştir. STEM etkinlikleri sırasında öğrencilerin sadece bireysel başarıları değil, ekip olarak başarıya ulaşmaları teşvik edildiğinden, öğrencilerin duygusal olgunlaşma süreçlerinde de olumlu etkiler gözlemlenmiştir. Ayrıca STEM projelerinde öğrencilerin kendi başarılarını deneyimleme fırsatı buldukları, bu durumun da özgüvenlerini artırdığı ifade edilmiştir.

Psikomotor gelişim alt temasına göre katılımcılar STEM etkinliklerinin, özellikle erken yaşlardaki çocuklarda psikomotor gelişime önemli katkılar sağladığını düşünmektedirler. STEM projeleri ve uygulamalı etkinlikler, çocukların el-göz koordinasyonu, ince motor becerileri ve nesnelere etkileşim becerilerini geliştirmektedir. Katılımcılar, çocukların çeşitli materyallerle yaparak ve deneyerek öğrenmelerinin, onların fiziksel becerilerini güçlendirdiğini ve psikomotor gelişimlerini desteklediğini vurgulamışlardır. Öğrencilerin çeşitli STEM etkinlikleri sırasında farklı araç-gereçleri kullanarak deney yapma, inşa etme, kesme, yapıştırma gibi aktiviteler gerçekleştirdiği gözlemlenmiştir. Bu tür etkinlikler, öğrencilerin sadece zihinsel değil, aynı zamanda fiziksel yeteneklerini de geliştirmelerine olanak

tanılmaktadır. Özellikle mühendislik temelli etkinliklerde, öğrencilerin elleriyle bir şeyler yapmaları, somut ürünler ortaya koymaları psikomotor becerilerin gelişiminde etkili olmuştur.

Dezavantajlar teması ise katılımcıların STEM eğitimi sırasında karşılaştıkları güçlüklerle ilgilidir. Bu temada katılımcılar, öğrencilerin başlangıçta STEM etkinliklerine alışma sürecinde zorluk yaşadıklarını ancak bu süreci atlattıktan sonra etkinliklerde başarı gösterdiklerini belirtmişlerdir. STEM projelerine katılan öğrencilerin, zorlukların üstesinden geldikçe öz güvenlerinin arttığı ve STEM etkinliklerine daha fazla ilgi duymaya başladıkları vurgulanmıştır. Dikkat çeken bir diğer bulgu, katılımcı öğretmenlerin STEM eğitimiyle ilgili herhangi bir olumsuz görüş bildirmemeleridir. Araştırmada yer alan öğretmenler, STEM etkinliklerinin genellikle öğrenciler için olumlu sonuçlar doğurduğunu ve sürecin zorluklarına rağmen öğrencilerin bu tür etkinliklerden büyük fayda sağladığını ifade etmişlerdir. Özellikle STEM'in öğrencilere kazandırdığı disiplinler arası yaklaşımın, hem akademik hem de kişisel gelişim açısından son derece yararlı olduğu görüşü yaygındır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın bulguları, katılımcıların STEM eğitiminin öğrencilerin gelişiminde çok yönlü ve derinlemesine etkileri olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Özellikle öğretmenlerin STEM eğitimi hakkındaki olumlu görüşleri, bu eğitim modelinin erken yaşlardan itibaren öğrenciler üzerinde yaratıcı düşünme, problem çözme ve disiplinler arası işbirliği becerilerini geliştirici bir etki yaptığını ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları, STEM eğitiminin sadece bilişsel değil, aynı zamanda duyuşsal ve psikomotor gelişimi de desteklediğini göstermektedir. Bu durum, STEM'in öğrenciler için zenginleştirici bir öğrenme deneyimi sunduğunu doğrulamaktadır (Durmuş, 2024).

STEM eğitimi, geleneksel öğretim yöntemlerinden farklı olarak, öğrencilerin aktif katılımını ve uygulamalı öğrenmeyi ön plana çıkarır. Bu bağlamda, araştırmaya katılan öğretmenler, STEM etkinliklerinin öğrencilerin gerçek dünya problemlerini çözme becerilerini geliştirdiğini belirtmişlerdir. Özellikle problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerinin STEM etkinlikleriyle birlikte güçlendiği gözlemlenmiştir. Bu bulgular, literatürdeki diğer araştırmalarla tutarlıdır. Örneğin, STEM'in öğrencilerde bilimsel düşünme süreçlerini geliştirdiği, teorik bilgilerin uygulamalı etkinliklerle pekiştirildiği ve bu süreçte öğrencilerin bilimsel sorgulama yeteneklerinin derinleştiği birçok çalışmada vurgulanmıştır (Bybee, 2013; Kennedy & Odell, 2014).

Araştırmada öğretmenler, STEM eğitiminin öğrencilerin 21. yüzyıl becerilerini geliştirmeye yönelik büyük katkı sağladığını belirtmişlerdir. Özellikle problem çözme, yaratıcı düşünme, eleştirel analiz ve takım çalışması gibi becerilerin STEM etkinlikleri sırasında desteklendiği bulgusu, bu eğitim modelinin günümüz toplumunun ihtiyaçlarına yanıt verdiğini göstermektedir. Öğretmenler, öğrencilerin STEM etkinliklerine başlangıçta alışmakta zorlandığını, ancak süreç ilerledikçe bu etkinliklere uyum sağladıklarını belirtmişlerdir. Bu uyum süreci, öğrencilerin STEM projelerine katılımıyla daha az zorlayıcı hale gelmekte ve öğrenciler, deneyim kazandıkça daha özgüvenli ve yaratıcı bir tutum sergilemektedirler. Bu durum STEM eğitiminde sabırlı ve yapılandırılmış bir rehberlik sağlanmasının önemini vurgulamaktadır. Ayrıca STEM eğitiminin sadece akademik başarıyı değil, öğrencilerin motivasyonunu ve derse katılımını da artırdığı gözlemlenmiştir. Bu bulgu, STEM'in duyuşsal gelişim üzerindeki etkilerini desteklemektedir. STEM etkinliklerinin öğrencilerin bilime, teknolojiye ve mühendisliğe olan ilgisini artırdığı ve bu alanlardaki merak duygularını harekete geçirdiği birçok öğretmen tarafından belirtilmiştir. Özellikle STEM projelerinde yer alan yaratıcı ve yenilikçi faaliyetlerin, öğrencilerin derslere aktif katılımını sağladığı ve öğrenme süreçlerini daha eğlenceli ve motive edici hale getirdiği sonucuna varılmıştır. Son olarak,

STEM eğitiminin psikomotor gelişim üzerindeki etkileri de önemli bir bulgudur. Öğrencilerin çeşitli STEM etkinliklerinde materyallerle fiziksel olarak etkileşimde bulunmaları, özellikle ince motor becerilerini geliştirmiştir. Mühendislik ve teknoloji tabanlı projelerde, öğrencilerin elleriyle bir şeyler yapmaları, inşa etmeleri ve deney yapmaları psikomotor becerilerinin güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bu bulgular, STEM eğitiminin fiziksel ve zihinsel gelişim arasında köprü kuran bir öğrenme deneyimi sunduğunu göstermektedir (Göktuna, 2024)

Öğretmenlerin bu eğitim modeli hakkındaki olumlu görüşleri, STEM'in eğitim sistemine entegrasyonunun yaygınlaştırılması gerektiğini işaret etmektedir. STEM eğitiminin okul öncesi dönemden başlayarak eğitim programlarına entegre edilmesi, öğrencilerin bilimsel düşünme becerilerini erken yaşlarda geliştirmelerini sağlayacaktır. STEM etkinlikleri, öğrencilerin yaratıcılığını ve problem çözme becerilerini küçük yaşlardan itibaren geliştirmeye yönelik tasarlanmalıdır (Ruşçuklu, 2023). Öğrencilerin STEM etkinliklerine adaptasyon sürecinde yaşadıkları zorlukları aşabilmeleri için ek destek sistemleri geliştirilmeli ve sınıf içi rehberlik hizmetleri sağlanmalıdır. Bu süreçte öğrencilere bireysel ve grup desteği sunularak, STEM etkinliklerine alışmaları teşvik edilebilir. Sonuç olarak, STEM eğitimi öğrencilerin çok yönlü gelişimini destekleyen, onları geleceğe hazırlayan ve eğitim süreçlerine yeni bir soluk getiren etkili bir modeldir. STEM'in eğitim sisteminde daha geniş bir şekilde uygulanması, öğrencilerin geleceğin yenilikçi bireyleri olma yolunda önemli bir adım olacaktır.

5. KAYNAKLAR

Creswell, J.W., & Poth, C.N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches*. SAGE Pub.

Durmuş, R (2024). *Ortaokul öğrencilerine yönelik kodlama eğitimlerinin STEM ve bilgi işlemsel düşünme becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2024.

Göktuna, E. (2024). *Oyuncak Yapımı Destekli STEM Uygulamalarının 6. Sınıf Öğrencilerinin Destek ve Hareket Sistemi Konusundaki Akademik Başarısına, Problem Çözme Becerilerine ve Mühendislik Becerilerine Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiye.

Karataş Aydın, F. İ., & Sipahi, H. (2023). Öğretmen Yetiştirme Lisans Programlarının STEM Okuryazarı ve Girişimci Öğretmenleri Yetiştirilmesi Açısından İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* (58), 2830-2858. <https://doi.org/10.53444/deubefd.1328629>

Özcan Döğücü, T. (2024). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Stem Eğitimine Yönelik Uygulamalarının ve Görüşlerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye.

Ruşçuklu, P. (2023). *Yaşam temelli STEAM etkinliklerinin okul öncesi dönem altı yaş grubu çocuklarının yaratıcı düşünme becerisi üzerine etkisi*. Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye.

Sarı, U., & Yazıcı, Y.Y. (2020). Pre-service teachers' views on STEM education and Arduino practices. *SDU International Journal of Educational Studies*, 7(2), 246-261 Doi: 10.33710/sduijes.701220

Yılmaz, G. (2023). *Okul öncesi eğitimde STEM yaklaşımının kullanımı: Oyun temelli mühendislik tasarım uygulamaları*, Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye.

**POPULATION OF ADIYAMAN DURING THE DEMOCRATIC PARTY PERIOD
(1950-1960)**

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ ADIYAMAN NÜFUSU (1950-1960)

Doktora Öğrencisi Ayşenur AKGÜL¹, Dr. Fatih AYDEMİR²

**¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı,
Doktora Öğrencisi, Cumhuriyet Tarihi,**

ORCID ID 0000-0002-4646-7058

² Dr. Fatih AYDEMİR, TBMM, Cumhuriyet Tarihi,

ORCID ID 0000-0001-6448-2852

Özet

Bu çalışmada 7 Ocak 1946 yılında kurulan ve 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Milletvekili Genel seçimi ile 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı karşısında büyük başarı kazanıp iktidar olan Demokrat Parti'nin iktidarı döneminde vilayet statüsüne kavuşan Adıyaman vilayetinin demografik yapısını değerlendirmek ve kentin tarihine ışık tutmak amaçlanmıştır. DP'nin 1950 Milletvekili seçimi ile başlayıp, 27 Mayıs 1960 İhtilali ile sona eren on yıllık iktidarı sürecinde Adıyaman yerelinde yaşanan en önemli gelişme şüphesiz 1954 yılına kadar Malatya'ya bağlı bir ilçe iken, vilayet statüsüne getirilmesi olmuştur. Söz konusu bu gelişme siyasette büyük tartışmaları da beraberinde getirmiş olsa da aslında asıl mesele Adıyaman'ın vilayet statüsüne getirilmesinden ziyade Adıyaman vilayetine bağlanacak ilçelerin hangileri olacağı konusunda olmuştur. Ancak bu süreçte yapılan görüşmeler olumlu neticelendirilmiş ve Adıyaman 14 Haziran 1954 tarihi ve 6418 sayılı kanun ile resmen vilayet statüsüne kavuşmuştur. Adıyaman'ın vilayet olmasının ardından ise kendisine Besni, Kahta, Gerger ve Çelikhan ilçeleri ve bu ilçelerin köy ve nahiyeleri bağlanmıştır.

Nüfus, bir ülkenin en zengin temel kaynaklarından birisi olurken, yapılan nüfus sayımları ise ülkelerin istatistiki verilerini temin eden önemli bilgi kaynaklarından biri olmuştur. Her yapılan nüfus sayımı neticesinde ülke nüfusunun tespitinin yanında nüfusun erkek-kadın oranı, meslek gurupları, okuma-yazma durumları, yaş durumları gibi istatistiki veriler elde edilip, bu neticeler ise gerek ülkenin gerekse de şehir, ilçe, belde ve kasabaların demografik yapıları hakkında bilgiler vermiştir. Tarih boyunca yapılan nüfus sayımlarının geçmişine bakıldığında ise söz konusu yapılan bu nüfus sayımlarının site devletlerine kadar uzandığı tespit edilmiştir. Günümüze kadar süregelen bu nüfus sayımlarının amaçlarına bakıldığında ise en temel amacın askeri ve vergi toplamak olduğu görülmüştür. DP'nin iktidarı döneminde yapılan nüfus sayımlarına bakıldığında ise bu dönemde 1950 Genel Nüfus Sayımı ve 1955 Genel Nüfus sayımları yapılmıştır. DP ile birlikte çok partili hayata geçilmesinin ardından yapılan ilk nüfus sayımı 22 Ekim 1950 tarihinde yapılmış olup, söz konusu bu nüfus sayımı 63 vilayet, 442 kaza, 947 bucak ve 33.305 köy üzerinde yapılmıştır. Adıyaman ise bu dönemde Malatya'ya bağlı ilçe statüsünde yer almış olup, söz konusu 1950 nüfus sayımında kendisine bağlı Merkez Bucacı dahil, Akpınar, Çalğan, Koçali, Kuyucak ve Samsat Bucakları ve bu bucaklara bağlı köyler sayıma tabi tutulmuştur. DP döneminde Adıyaman'da yapılan diğer bir nüfus sayımı ise 23 Ekim 1955 tarihinde yapılmış olup, söz konusu bu nüfus sayımında ise Adıyaman, 1954 yılında vilayet olması nedeniyle vilayet statüsünde sayıma tabi tutulurken, kendisine bağlı Merkez ilçe

dahil, Besni, Çelikhan, Gerger ve Kahta ilçeleri ve bu ilçelere bağlı köyler ise Adıyaman'a bağlı ilçeler ve köyler statüsünde 1955 nüfus sayımına tabi tutulmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus, Adıyaman, Vilayet, DP.

Abstract

In this study, it is aimed to evaluate the demographic structure of Adıyaman province, which was established on January 7, 1946 and became a province during the rule of the Democratic Party (DP), which came to power with great success against the 27-year Republican People's Party government with the general parliamentary elections held on May 14, 1950, and to shed light on the history of the city. The most important development in Adıyaman during the ten-year rule of the DP, which started with the 1950 parliamentary elections and ended with the May 27, 1960 Revolution, was the fact that Adıyaman was given the status of a province, while it was a district of Malatya until 1954. Although this development brought about great debates in politics, the main issue was not the status of Adıyaman as a province, but rather the districts that would be connected to the province of Adıyaman. However, the negotiations during this process were concluded positively and Adıyaman was officially granted the status of a province with the law dated June 14, 1954 and numbered 6418. After Adıyaman became a province, Besni, Kahta, Gerger and Çelikhan districts and their villages and sub-districts were attached to it.

While population is one of the richest basic resources of a country, population censuses have been one of the important sources of information that provide statistical data of countries. As a result of each census, in addition to the determination of the country's population, statistical data such as the male-female ratio, occupational groups, literacy status, age status of the population were obtained, and these results provided information about the demographic structures of both the country and the cities, districts, towns and towns. Looking at the history of population censuses throughout history, it has been determined that these censuses in question date back to the site states. When we look at the purposes of these censuses that have continued until today, it is seen that the most basic purpose is to collect military and tax. Looking at the population censuses conducted during the DP's rule, the 1950 General Population Census and the 1955 General Population Census were conducted during this period. The first census after the transition to multi-party life with the DP was conducted on October 22, 1950 and this census was conducted in 63 provinces, 442 accidents, 947 districts and 33,305 villages. In the 1950 census, Adıyaman was included in the census as a district of Malatya and the census was conducted in Akpınar, Çalğan, Koçali, Kuyucak and Samsat sub-districts, including the central sub-district, and the villages of these sub-districts. Another census conducted in Adıyaman during the DP period was held on October 23, 1955, and in this census, Adıyaman was subjected to the census in the status of a province since it became a province in 1954, while the districts of Besni, Çelikhan, Gerger and Kahta, including the central district, and the villages connected to these districts were subjected to the 1955 census in the status of districts and villages connected to Adıyaman.

Keywords: Population, Adıyaman, Province, DP.

ETHICAL FORM OF SPEECH AND RULES OF ETIQUETTE NİTQİN ETİK FORMASI VƏ ETİKET QAYDALARI

Aynur Zahir qızı Bədəlova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

XÜLASƏ

Etiket qaydaları insanın məişətindən tutmuş rəsmi həyatına qədər bütün sahələrini əhatə edir. Etiket bəzi növləri var. Hərbi etiket və diplomatik etiket, mülki etiket, məhkəmə etiketi, dünyəvi etiket və s. insan ünsiyyətinin müxtəlifliyi etiket qaydalarına da təsir edir. Məqalədə etiket termini, etik qaydaların ifadəsi, etiketin növləri və əxlaq normalalarının etiklə tənzimlənməsi öz əksini tapmışdır. Etiket insanlara müraciətin tənzimlənməsi formasıdır. İnsanların bir-birilə münasibətini asanlaşdırır. Deyə bilərik ki, etika insan varlığının xüsusi hadisəsi kimi əxlaq haqqında elmdir. Etik davranış və əxlaq qaydalarının tənzimlənməsi isə etik normalar əsasında müəyyənləşir. Etik qaydalara riayət etmək isə insanın şəxsiyyətinə verdiyi yüksək dəyər, mənəvi dəyərləri yüksək qiymətləndirməsidir.

Açar sözlər: mədəniyyət, etiket, nitq, davranış, qayda, rəftar

ABSTRACT

Etiquette rules cover all areas of a person's everyday life to official life. There are several types of tags. Military etiquette and diplomatic etiquette, civil etiquette, court etiquette, secular etiquette, etc. The diversity of human communication also affects the rules of etiquette. In the article, the term etiquette, the expression of ethical rules, the types of etiquette and the regulation of moral norms by etiquette are reflected. Etiquette is a form of regulation of addressing people. It makes it easier for people to relate to each other. We can say that ethics is the science of morality as a special phenomenon of human existence. The regulation of ethical behavior and moral rules is determined on the basis of ethical norms. Observing ethical rules is a high value given to a person's personality, a high appreciation of moral values.

Keywords: culture, etiquette, speech, behavior, rule, behavior

GİRİŞ

“Danışiq məqsədlidir. Yalnız danışiq ünsiyyətə xidmət etdikdə məqsəd əldə oluna bilər. Bu o deməkdir ki, hansısa bir kəs öz-özlüyündə müəyyən bir hadisə və ya proses haqqında götür-qoy edirsə, təkbəşinə danışırsa hər hansı ünsiyyətdən söhbət gedə bilməz”. [2. səh 9] Danışiq insanın qarşısındakı şəxslə apardığı səsli söhbət, ünsiyyətin formasıdır. Bu ünsiyyət necə olmalıdır? Hansı qaydalara əsaslanmalıdır? Əlbəttə ki, ünsiyyət və nitq etik qaydalar əsasında formalaşmalıdır. Etiket nitq formalarını, ictimai yerlərdə davranışları, ədəb və rəftarı tənzimləməklə insanın özünüifadəsində mühüm yer tutur. Əsas davranış qaydalarına riayət etmək istənilən vəziyyətdə özümüzü rahat hiss etməyə imkan verir. Davranış qaydaları tarixi xarakter daşıyır (insanların sosial-tarixi və iqtisadi həyat şəraitinə uyğun olaraq dəyişir), həm də milli xüsusiyyətlərə malikdir. Bu qaydalar müxtəlif ölkələrdə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənə bilər. Bəzən yaxşı təhsil almış insan bu və ya digərinin milli davranış xüsusiyyətlərini və nitq mədəniyyətini bilməməsi səbəbindən çətin vəziyyətə düşür. Etiket sözü fransız mənşəlidir. XVII əsrdən etibarən beynəlxalq aləmdə istifadə edilməyə başlamışdır.

Etiket qaydaları insanın məişətindən tutmuş rəsmi həyatına qədər bütün sahələrini əhatə edir. Etiketın bır sıra növləri var. Hərbi etiket, diplomatik etiket, mülki etiket, məhkəmə etiketi, dünyəvi etiket, danışıq etiketi və s. insan ünsiyyətının müxtəlifliyi etiket qaydalarına da təsir edir. Son vaxtlar müəyyən sosial şəxslərin təcrübəsini, əxlaqi ideyalarını və zövqlərini əks etdirən “işgüzar etiket” və “korporativ etika” anlayışları geniş yayılmışdır. Etik aspekt ünsiyyətin bütün istiqamətlərini uyğunlaşdırmağa kömək edir. Ona görə də nitq mədəniyyətinin həm normativ, həm də kommunikativ tərəflərini təhlil edərkən etik cəhətə toxunmaya bilmərik. Etika qanunları optimal qarşılıqlı əlaqə qanunlarından irəli gəlir və buna görə də ünsiyyətin bütün səviyyələrində həmsöhbətlər tərəfindən nəzərə alınmalıdır. Onlara əməl etmək öhdəliyi söz və hərəkətlərə görə məsuliyyət daşımaq zərurəti ilə diktə olunur və pozuntu qarşılıqlı anlaşmaya mane olur. Əxlaq normaları hər bir mədəniyyətdə mənəvi dəyərlərin qorunması sistemini təəssüm etdirir və onların nitqdə təzahür formalarını tənzimləyir. Etik danışıq və davranışın əsasında duran əsas əxlaqi dəyərlər həqiqət, səmimilik və gözəl münasibətdir. Müasir gündəlik həyatın əsas prinsiplərindən biri insanlar arasında normal münasibətləri saxlamaq və münaqişələrdən qaçmağa çalışmaqdır. Qaydaları bilmək və onlara ciddi riayət etmək cəmiyyətdə gözəl ədəb adlanır. Ədəb insan davranışının əsasını təşkil edir və etikətlə tənzimlənir. Bunlara daxildir:

- 1) Nəzakət. Əsl nəzakət bütün insanlara qarşı xoş niyyətin təzahürüdür. Nəzakətin əsas ünsürlərindən biri ünsiyyətdə olduğun şəxslərin adlarını yadda saxlamaq bacarığıdır, Bu, başqalarının rəğbətini qazanmağın ən anlaşılın və təsirli yoludur;
- 2) Diqqətlik – söhbətdə, şəxsi və iş münasibətlərində müşahidə edilməli olan mütənəsblik hissi. Sözlərimizin və hərəkətlərimizin inciklik, kədər və hətta ağrıya səbəb ola biləcəyi vəziyyətə çatdırmamaq Diqqət insanın daxili dünyasına dərin hörmət, onu anlamaq və hiss etmək istəyi və bacarığıdır, insanın reaksiyasını dəqiq proqnozlaşdırmağa imkan verən daxili instinktdir. Diqqətli insan həmişə ünsiyyətin konkret şəraitini və yerini, həmsöhbətin yaş fərqi, sosial və ictimai vəziyyətini nəzərə alır.
- 3) Düzgünlük - istənilən vəziyyətdə hamı tərəfindən qəbul edilmiş ədəb çərçivəsində davranmaq bacarığı;
- 4) Təvəzökarlıq - bütün hallarda özünü idarə etmək bacarığı;
- 5) Öhdəlik - yalnız dürüstlük deyil, həm də bir insanın etibarlılığını göstərən vədləri yerinə yetirmək bacarığı.

Nitq etiketi, həmsöhbətlər arasında əlaqə yaratmağa və ünsiyyəti istənilən tonda saxlamağa xidmət edən nitq davranışının işlənmiş qaydalarına, nitq formulları sisteminə (ünsiyyət, ictimai yerlərdə davranış) aiddir. Niyə nitq etiketindən düzgün istifadə insanlarda məmnunluq gətirir, amma pozuntular incikliyə, bəzən də münaqişəyə səbəb olur? Ona görə ki, cəmiyyət etiket qaydalarını və prinsiplərini bilir və bunu özünəhörmət kimi qəbul edir. Düzgün olaraq qeyd edilmişdir ki: *”Etiket hər zaman ünsiyyət prosesində həyata keçsə də, hər ünsiyyət etiket ola bilmir. Çünki etik normaları bilmək heç də ona hər zaman əməl etmək demək deyil. Bəzən insan şüurlu şəkildə etik normalı poza bilir.”* [4.] Nitq etiketi qaydaları düzgün ünsiyyətdə müntəzəm olaraq istifadə olunan standart hazır konstruksiyalardır. Biz o etiket qaydalarını bildiyimiz üçün demək olar ki, buna diqqət yetirmirik. Qaydalar bütün söhbətə əhval-ruhiyyə bəxş edir, onların köməyi ilə siz həmsöhbətinizə bu və ya digər şəkildə dialoq aparmaq niyyətində olduğunuzu bildirmiş olursunuz. Mütəəssislər tərəfdəşınıza həmişə adı və ya soyadı ilə müraciət etməyi tövsiyə edir. Həmsöhbətinizlə ünsiyyətdən razı olduğunuz təəssüratı olaraq səmimi gülümsəyə bilərsiniz. Bir insanı tərifləmək üçün bir səbəb tapa bilərsiniz. Salamlaşma etiketinin olduqca müxtəlif formaları var və onlardan hər biri sizə həmsöhbətinizlə münasibət qurmağa kömək edir.

Beləliklə, etiket insanlara müraciətin tənzimlənməsi formasıdır. İnsanların bir-birilə münasibətini asanlaşdırır. Deyə bilərik ki, etika insan varlığının xüsusi hadisəsi kimi əxlaq haqqında elmdir. Etik davranış və əxlaq qaydalarının tənzimlənməsi isə etik normalar əsasında müəyyənləşir. Etik qaydalara riayət etmək isə insanın şəxsiyyətinə verdiyi yüksək dəyər, mənəvi dəyərləri yüksək qiymətləndirməsidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev Nadir Əziz oğlu. Nitq mədəniyyətinin əsasları. Dərs vəsaiti. Bakı, 2013.
2. Cəfərov V. Dİplomatik etiket və nitq mədəniyyəti. Bakı, 2009. 172 səh
3. Yusifov M. Nitq mədəniyyəti. Bakı.Elm və təhsil, 2019, 432 səh.
4. Etiket qaydalarının və nitq etiketlərinin ünsiyyətdə rolu. <https://edebiyat-az.com/?p=34166>

IMPORTANCE AND ROLE OF SPEECH STYLE NİTQİN ÜSLUBİ ƏHƏMİYYƏTİ VƏ ROLU

Aynur Zahir Qızı Bədəlova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

XÜLASƏ

Bir insanın müxtəlif ünsiyyət vəziyyətlərində istifadə etdiyi və insanların həyatının müxtəlif sahələrinə xidmət edən nitq üslubları var. Hər bir nitq üslubunun öz funksiyası və öz xüsusiyyətləri var, hər hansını bilməklə istənilən məndə nitq tərzini müəyyənləşdirmək olar və bu nitq üslubları nitqdə müxtəlif funksiyaları yerinə yetirdiyi üçün funksional üsluba daxildir. Məqalədə nitqin üslubi əhəmiyyəti və nitqin üslubları aydınlaşdırılır. Sosial fəaliyyətin bəzi sferalarında ünsiyyət şərtləri və məqsədləri ilə fərqlənən beş əsas funksional nitq üslubu nitqin əsas struktur elementi kimi dəyərləndirilir və mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: nitq, üslub, sahə, element, vasitə, fikir, rəy.

ABSTRACT

There are speech styles that a person uses in different communication situations and serve different areas of people's lives. Each speech style has its own function and its own characteristics, knowing any of them, it is possible to determine the speech style in any text, and these speech styles are included in the functional style because they perform different functions in speech. The article clarifies the stylistic importance of speech and styles of speech. In some spheres of social activity, five main functional speech styles, which differ in communication conditions and goals, are valued as the main structural elements of speech and are of great importance.

Key words: speech, style, field, element, tool, idea, opinion.

GİRİŞ

“Nitq mədəniyyəti ümumi mənəvi mədəniyyətin tərkib hissələrindən biridir. Xalqımızın müstəqillik və suverenlik əldə etdiyi indiki dövrdə hərtərəfli inkişaf etmiş şəxslərin tərbiyə olunması tələbi dil mədəniyyətini də vacib məsələ kimi qarşıya qoyur”. [1.səh 6] Üslub nitqin əsas elementidir. Əslində bu, mətnin təsviri, onun dizaynıdır. Əslində təsvir bildiyimiz kimi çox şey ifadə edir. Elmi cəhətdən desək, üslub dilin inkişafının bütün tarixi dövrü ərzində formalaşmış müxtəlif dil vasitələri və onların təşkili yolları sistemidir. Mövcud sistemlərin hər birinin istifadəsi insanlar arasında ciddi şəkildə müəyyən edilmiş ünsiyyət sahəsi üçün xarakterikdir. Məsələn, elmi sahə, rəsmi biznes, media fəaliyyəti, bədii ədəbiyyat və ya gündəlik həyatda və ya İnternetdə ünsiyyət sahəsi nəzərdə tutulur. Bəzi mənbələrdə mətn üslubları nitq üslubları adlanır. Hər iki ifadə eyni şeydir. Üslub müəyyən mövzuların, elementlərin birləşməsidir. Yəni, sözlər, cümlələr (sintaktik strukturlar) və mətn quruluşu nəzərdə tutulur. Bir insanın müxtəlif ünsiyyət vəziyyətlərində istifadə etdiyi və insanların həyatının müxtəlif sahələrinə xidmət edən nitq üslubları var. Hər bir nitq üslubunun öz funksiyası və öz xüsusiyyətləri var, hər hansını bilməklə istənilən məndə nitq tərzini müəyyənləşdirmək olar və bu nitq üslubları nitqdə müxtəlif funksiyaları yerinə yetirdiyi üçün funksional üsluba daxildir. Ümumilikdə beş funksional üslub var:

- 1) Məişət üslubu - gündəlik nitq (dostlarla, ailə ilə, ictimai yerlərdə söhbətlər);
- 2) Elmi üslub - elm və texnika sahəsi (elmi məqalələr, məruzələr, dərsliklər və s.);
- 3) Rəsmi üslub - qanunvericilik və işgüzar ünsiyyət sahəsi (qanunlar, sərəncamlar, göstərişlər, sənədlər);
- 4) Publisistik üslub – ictimai-siyasi sfera, mətbuat dili (siyasətçilərin, tanınmış ictimai şəxslərin çıxışları, qəzetlərdə, jurnallarda məqalələr);
- 5) Bədii üslub - söz sənətinin sferası (bədi ədəbiyyat: hekayələr, romanlar, romanlar, şeirlər və s.).

Doğrudur ki, bəzən publisistik üslub ilə bədii üslubu bir-birinə çox bənzədirlər və səhv salırlar. Amma bu üslublar bir-birindən onunla fərqlənir ki, bədii əsas məqsədi öz nöqteyi-nəzərini ifadə etmək, dinləyicini və ya oxucunu inandırmaq istəyidir. O, təkcə verilmiş janrlarla məhdudlaşmır, məsələn, bədii əsərin (roman, povest, hekayə və s.) daxilində də müəllif povestdən uzaqlaşmış hansısa məsələ üzərində düşünməyə başlayanda baş verə bilər. Hər üslubun öz xüsusiyyətləri var. Düzgün olaraq qeyd edilmişdir ki: *“Dilin üslubi vəsaitlər fondunu ilk növbədə üslubi rəngə malik sözlər təşkil edir. Lakin bütün sözlərin mənalarından biri mütləq üslubi bağlığa meyilli olur. Beləliklə, dilin bütün söz vahidləri, xüsusilə çoxmənalı sözlərin hər biri üslubi vasitə kimi çıxış edə bilər. Yəni hər bir mənə müvafiq üsluba aid edilə bilər. Təbii ki, bu cür üslubi rəng məhz konkret kontekstdə aşkarlanır.”* [3.səh 12]

Məişət üslubunun tətbiq sahəsi gündəlik qeyri-rəsmi ünsiyyət, tapşırıq, əsasən gündəlik mövzularda təəssürat, fikir, rəy və yeni məlumatlar mübadiləsi etməkdir. Bu üslubda emosionallıq, mimika, jestlər, intonasiyanın əhəmiyyəti böyük rol oynayır. Burada ünsiyyət zamanı yarımçıq cümlələrdən, frazeoloji birləşmələrdən, fellərdən, əvəzliliklər, sifətlərdən çox istifadə olunur. Fikirilər birbaşa və ya telefon, çəxsi məktublar vasitəsilə ifadə oluna bilər.

Elmi üslubun tətbiq sahəsi isə elmi əsərlər, teoremlər, qaydalar, müxtəlif sahələrə aid terminlərdir. Bu üslub elmi mövzularda çıxışlar, fənlər üzrə dərslərdə verilən tapşırıqlar, şagird və tələbələrin müəyyən nəzəriyyələr və sahələr üzrə verdiyi cavablar, apardığı tədqiqatlar şəklində özünü ifadə edə bilər. Tapşırıq verildisə yeni elmi məlumatları çatdırmaq və izah etmək məqsədi daşıyır. Elmi üslubun xüsusiyyətləri təqdimatın dəqiqliyi; məntiq, sübut, əsaslılıq, obyektivlik, birmənalılıq, emosionallıq və obrazlılığın olmamasıdır. Mətnlərə diaqramlar, cədvəllər, sxemlər, rəsmlər daxil etmək mümkündür. Bu üslubda müxtəlif sahəyə aid sözlər, elmi terminlər, düşüncələrin ardıcılığını, onların əlaqəsini bildirən sözlər öz əksini tapa bilər. Elmi məruzə, məqalə, dərslik, mühazirə, məlumat kitabçası, referat, xülasə, icmal, şifahi cavab (sinifdə), izahat (dostuna, sinif yoldaşına) və s. elmi üslubda tez-tez rast gəlinir.

Rəsmi üslubun tətbiq sahəsi inzibati-hüquqi sferadır. Sənədlərin, dövlət aktlarının, qanunların və iş sənədlərinin dili rəsmi üsuba aiddir. Məqsəd praktiki əhəmiyyət kəsb edən məlumatların ötürülməsidir. Bu üslubun xüsusiyyətlər dəqiqlik, şablona uyğunluq, məntiq, rəsmilik, yığcamlılıqdır. Şəxsin tam adı, dəqiq tarixlərburada əks olunmuşdur. Bu üslubda sözlərin tez-tez təkrarlanmasına, ekspressivliyə rast gəlinir. Rəsmi üslub əsasnamələrin, qanunlar, fərmanlar, iş sənədlərinin (şəhadətnamələr, bəyanatlar, etibarnamələr, xarakteristikalar, elanlar), təlimatların və s. dilidir. Publisistik üslubun tətbiq dairəsi qəzetlər, radio, televiziya, yığıncaqlarda, qurultaylarda, mitinqlərdə çıxışlar, kütləvi ünsiyyət tərzidir. Bu üslub ictimai rəyə təsir, kütləvi şüur, bir şeyə inandırmaq cəhdi və məlumat xarakteri daşıyır. Publisistik üslubda cəlbedicilik, obrazlılıq, emosionallıq, ifadəlilik öz əksini tapır. Linqvistik vasitələri

məcəzi mənada olan sözlər, epitet, metaforalar, müqayisələr, nida cümlələri, müraciətlər, giriş sözləri ola bilər. Bu üslubda qeyd, məqalə, icmal, hesabat, müsahibə, ictimai çıxış ifadə edilir.

Bədii üslubun tətbiq sahəsi isə bədii əsərlərdir. Həyatın canlı obrazlarını və mənzərəsini yaratmaqla oxucunun, dinləyicinin hiss və düşüncələrinə təsir etmək xarakteri daşıyır. Burada obrazlılıq, ifadəlilik, emosionallıq, ekspressivlik, təsvir mühüm rol oynayır.

Beləliklə, nitq üslubları nitqdə mühüm rol oynayır. Bu gün biz ünsiyyətdə bu üslublardan istifadə edirik. Bir-birimizlə ünsiyyət qurarkən fərqli xüsusiyyətləri olan və müxtəlif üslublara aid olan sözlərdən, şifahi formullardan istifadə edirik. Sosial fəaliyyətin bəzi sferalarında ünsiyyət şərtləri və məqsədləri ilə fərqlənən beş əsas funksional nitq üslubu nitqin əsas struktur elementi kimi dəyərləndirilir və mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev Nadir Əziz oğlu. Nitq mədəniyyətinin əsasları. Dərs vəsaiti. Bakı, 2013
2. Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya (Bütün ixtisaslar üçün bakalavriat səviyyəsi üzrə) Bakı, 2023 42 səh
3. A.Məmmədzadə.Müasir Azərbaycan ədəbi dilinin üslublar sistemi və məcazlar. Bakı, 2019
4. Əfəndiyeva T. Azərbaycan dilinin bədii ifadə vasitələri. Bakı, Elm. 1973

**ORGANIZATIONAL COMMITMENT PERCEPTIONS OF TEACHERS WORKING
IN KIRKUKS**
**KERKÜK’TE GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK
ALGILARI**

Murad Mohamed Abdulsamad ABDULSAMAD, Prof. Dr. Mehmet KORKMAZ

Özet

Bu çalışmada Kerkük’te görev yapan öğretmenlerin örgütsel bağlılık algıları incelenmiştir. Örgütsel bağlılık, çalışanların örgütlerine duyduğu aidiyet, sadakat ve sorumluluk duygusunu ifade eder ve özellikle eğitim kurumlarında öğretmenlerin motivasyon, iş doyumu ve performans düzeylerini etkileyen önemli bir faktördür. Çalışmanın amacı, Kerkük’teki eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini belirlemek ve bu bağlılık üzerinde etkili olan faktörleri analiz etmektir. Bu doğrultuda, öğretmenlerin örgütsel bağlılık algılarının demografik, sosyo-ekonomik ve mesleki değişkenlerle ilişkisi değerlendirilmiştir. Araştırma, betimsel bir tasarım ve nicel yöntemlere dayanmaktadır. Elde edilen bulgular, öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının “orta” düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayrıca, mesleki kıdem ve öğrenim durumu gibi değişkenlerin örgütsel bağlılık algısını anlamlı şekilde etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kerkük eğitim sistemi, mesleki doyum, okul iklimi, öğretmen algıları, örgütsel bağlılık.

Abstract

This study examines the organizational commitment perceptions of teachers working in Kirkuk. Organizational commitment reflects the sense of belonging, loyalty, and responsibility that employees feel toward their organization, which is particularly significant in educational institutions where it impacts teachers’ motivation, job satisfaction, and performance levels. The study aims to determine the levels of organizational commitment among teachers employed in Kirkuk’s educational institutions and analyse the factors influencing this commitment. In this context, the relationship between teachers’ organizational commitment perceptions and demographic, socio-economic, and professional variables is assessed. The research adopts a descriptive design based on quantitative methods. The findings indicate that teachers’ organizational commitment levels are “moderate.” Furthermore, variables such as professional seniority and educational attainment significantly influence organizational commitment perceptions.

Keywords: Kirkuk education system, job satisfaction, school climate, organizational commitment, teacher perceptions.

GİRİŞ

Irak’ın eğitim sistemi, tarih boyunca çeşitli kültürlerin ve siyasi dönemlerin etkisi altında şekillenmiş, bu süreçte önemli değişimlerden geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde eğitim, dini kurumların kontrolü altında sürdürülmüşken İngiliz mandası döneminde Batılı eğitim modelleri benimsenmiş ve Arapça eğitim dili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Irak Krallığı döneminde ise eğitim, modernleşme ve ulusal kimlik inşasının bir aracı olarak görülmüş, bu dönemde okuryazarlık oranının artırılması ve kadınların eğitime katılımının genişletilmesi sağlanmıştır. Ancak, 2003’teki Amerika Birleşik Devletleri işgali ve sonrasında

ortaya çıkan iç karışıklıklar, eğitim sistemini büyük ölçüde zayıflatmıştır. Okul altyapısının zarar görmesi, öğretmenlerin ülkeden ayrılması ve güvenlik sorunları, eğitimin kalitesine ve erişimine ciddi darbe vurmuştur. Günümüzde Irak eğitim sistemi, birçok zorlukla mücadele etmeye devam etmektedir. Terörizm, iç çatışmalar, yetersiz bütçeleme ve öğretmen eksikliği gibi faktörler, eğitimde istikrarı ve ilerlemeyi zorlaştırmaktadır. Buna karşın, ülke içindeki etnik ve dini çeşitliliği yansıtan, kapsayıcı bir eğitim sistemi kurma çabaları sürmektedir. Eğitimde sürdürülebilir bir yapı oluşturulabilmesi için Irak'ın mevcut zorlukları aşması kritik bir öneme sahiptir.

Bu araştırmada Kerkük'te görev yapan öğretmenlerin örgütsel bağlılık algıları incelenmiştir. Örgütsel bağlılık, bireylerin çalıştıkları kuruma olan aidiyet, sadakat ve sorumluluk hislerini ifade eden bir kavram olarak eğitim sektörü açısından önem taşımaktadır. Eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri, onların motivasyon, iş doyumu ve mesleki performansları üzerinde etkili olup aynı zamanda eğitim kalitesine de katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, Kerkük gibi çeşitli etnik grupların yaşadığı, tarihî ve sosyo-kültürel açıdan farklılık gösteren bir bölgede öğretmenlerin örgütsel bağlılık algılarını anlamak, eğitim politikalarının şekillendirilmesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi açısından değerli bilgiler sunacaktır.

Çalışmanın temel amacı, Kerkük'teki eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini belirlemek ve bu bağlılığı etkileyen faktörleri ortaya koymaktır. Bu bağlamda, öğretmenlerin örgütsel bağlılık algılarını etkileyebilecek demografik, sosyo-ekonomik ve mesleki değişkenlerin analizi yapılacaktır. Ayrıca, öğretmenlerin iş doyumu, iş iklimi algısı ve bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenerek bu unsurların bağlılık üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Örgütler, belirli amaçlar doğrultusunda bir araya gelmiş insan toplulukları ve bu toplulukların yer aldığı birimlerdir. Toplumun çeşitli gereksinimlerini karşılamak amacıyla var olan örgütler, insanların yaşamlarına değer katmak için faaliyet gösterir. Okullar da birer örgüt olarak, eğitim ve öğretim hizmetlerini sunan kurumlardır. Bu hizmetlerin yürütülmesinde en önemli rolü ise öğretmenler üstlenir. Bir okulun yapısı, öğretmenlerin okulun amaçlarına ulaşmak için oluşturdukları ilişkiler ağı tarafından şekillenir ve bu ilişkiler ağı, okulun iklimi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda öğretmenlerin örgütsel bağlılık algılarını belirlemek büyük bir önem taşımaktadır.

Bu araştırma, nicel araştırma desenlerinden biri olan betimsel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada anket tekniği kullanılarak veri toplanmış, elde edilen veriler istatistiksel analiz yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Araştırmanın evrenini Kerkük'te görev yapan öğretmenler oluştururken örneklem seçimi tabakalı örnekleme yöntemi ile yapılacaktır. Katılımcıların örgütsel bağlılık düzeyleri ile iş doyumu ve okul iklimi algıları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır.

Araştırma yalnızca Kerkük'te görev yapan öğretmenleri kapsamaktadır; bu nedenle sonuçlar tüm öğretmenlere genellenemez. Araştırma 2023- 2024 eğitim öğretim yılında görevli öğretmenlerden toplanan verilerle sınırlıdır. Ayrıca, araştırmada kullanılan veri toplama aracı olan anketlerin katılımcıların öznel beyanlarına dayandığı dikkate alınmalı ve yanıtların kişisel değerlendirmeleri yansıttığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda, katılımcıların kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıklarının algılarını etkileyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

1. Örgütsel Bağlılık Kavramı

Örgütsel bağlılık, bir çalışanın, üyesi olduğu örgüte duyduğu duygusal, bilişsel ve davranışsal bağlılığı ifade eden bir kavramdır. Bu bağlılık, çalışanın örgütün amaçlarına ve değerlerine inanması, örgütün bir parçası olmaktan gurur duyması ve örgüt için çalışmaya devam etme isteğiyle şekillenir. Örgütsel bağlılık, iş tatmini, motivasyon, örgütsel vatandaşlık gibi diğer işyeri davranışlarını da olumlu etkileyen bir unsur olarak görülür ve işletmelerin başarısı için önemli bir katkı sağlar. Allen ve Meyer'in (1990) geliştirdiği model, örgütsel bağlılığı üç boyutta ele alır:

I. Duygusal Bağlılık: Çalışanın, örgüte yönelik pozitif duygular beslemesi ve kendini örgüte ait hissetmesiyle ilgilidir. Bu bağlılık türü, kişinin kendini örgütün bir parçası olarak görmesi, örgütle özdeşleşmesi ve örgüte içten bir bağlılık hissetmesi anlamına gelir.

II. Devam Bağlılığı: Çalışanın örgütten ayrılmanın getireceği maddi veya manevi kayıplardan dolayı örgütte kalmaya devam etmesi durumudur. Bu bağlılık türünde çalışan, örgütten ayrılmanın yaratacağı maliyetlerden çekinir ve devam etme yönünde bir karar alır.

III. Normatif Bağlılık: Çalışanın, örgüte karşı hissettiği sorumluluk veya görev duygusuyla örgütte kalması durumudur. Çalışan, örgütte kalmanın doğru bir davranış olduğuna inanır ve bu sorumluluğu yerine getirmeyi kendisine bir borç olarak görür. Mowday, Steers ve Porter (1979) ise normatif bağlılığın örgütsel bağlılık üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Araştırmaları, yüksek normatif bağlılık düzeyine sahip çalışanların örgütte kalma eğilimlerinin daha güçlü olduğunu ve bu durumun iş tatminleri ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda normatif bağlılık, çalışanların örgüte duydukları sadakat ve bağlılığı artırarak örgütsel performansı olumlu yönde etkilemektedir. Normatif bağlılık, çalışanların görevlerini yerine getirirken örgüte karşı hissettikleri ahlaki sorumluluk duygusuyla birleştiğinde, örgüt içerisinde daha yüksek iş doyumunu ve bağlılık sağlamaktadır. Örgütsel bağlılık, çalışanların performansını ve iş tatminini artırırken işten ayrılma oranlarını düşürür; böylece örgütlerin hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynar. Ayrıca, örgütsel bağlılığın yüksek olduğu kurumlarda çalışanlar daha verimli ve motive bir şekilde çalışır, örgütün başarısına daha fazla katkı sağlarlar.

Collie, Shapka ve Perry (2012) öğretmenlerin iş doyumunun okul iklimine bağlı olarak nasıl değiştiğini araştırmış ve olumlu okul ikliminin öğretmenlerin iş doyumunu artırdığını bulmuşlardır. Araştırmalarında, “olumlu bir okul ikliminin öğretmenlerin iş tatminini ve genel motivasyonunu önemli ölçüde artırdığı” belirtilmektedir. Olumlu okul iklimi, öğretmenlerin işlerine karşı olan tutumlarını güçlendirirken okul ortamında daha verimli çalışmalarını sağlamaktadır. Özellikle eğitim kurumlarında, öğretmenlerin iş doyumunu, genel iş performanslarını ve mesleki bağlılıklarını etkileyen kritik bir faktördür. Brown ve Medway (2007) bu durumu destekleyerek “olumlu bir okul ikliminin öğretmenlerin duygusal bağlılıklarını artırdığını ve bu bağlılığın iş doyumlarını olumlu yönde etkilediğini” ifade etmişlerdir. Bu bulgu, öğretmenlerin işlerine daha fazla bağlılık göstermelerini ve okulun genel başarısına katkı sağlamalarını açıklamaktadır. Schneider, Ehrhart ve Macey (2013) ise örgütsel iklimin çalışanlar üzerindeki etkilerini incelemiş ve iş doyumunun bu etkiler arasında önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamışlardır. Çalışmalarında “örgütsel iklimin, çalışanların iş doyumunu ve örgütsel bağlılık düzeylerini doğrudan etkilediği” sonucuna varmışlardır. Olumlu bir örgütsel iklimin, çalışanların iş tatminini artırarak, örgüte olan bağlılıklarını güçlendirdiği bulunmuştur. Bu bulgu, okul ve diğer örgütlerde, pozitif bir iklimin, çalışanların bağlılık ve motivasyon düzeylerini artırarak verimli sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

2. Kerkük'te Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Algıları

Araştırma kapsamında 344 öğretmen ve yöneticiye ulaşılarak toplanan veriler ile analizler yapılmıştır. Öğretmenlerin yaklaşık dörtte üçü (%72,4) kadın, yaklaşık dörtte biri ise (%27,6) erkektir. Öğretmenlerin kıdemlerine ilişkin dağılım incelendiğinde öğretmenlerin yaklaşık beşte ikisinin (%29,1) 15-20 yıl arası; beşte birinin (%19,2) 5-10 yıl arası ve dörtte birinin (%25) 5 yıldan az olduğu görülmektedir. Başka bir anlatımla, örnekleme giren grubun çoğunluğu 15-20 yıl arası kıdemli öğretmenlerden oluştuğu görülmektedir. Örnekleme giren grubun çoğunluğu fakülte mezunu öğretmenlerden oluşmaktadır. Öğretmenlerin görev durumlarına ilişkin dağılım incelendiğinde öğretmenlerin yaklaşık onda dokuzunun (%88,1) öğretmen; yaklaşık onda birinin (%11,9) yönetici grubunda olduğu görülmektedir. Verilerin toplanması için, "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" uygulanmıştır.

2.1. Örgütsel Bağlılık Ölçeği (ÖBÖ)

"Örgütsel Bağlılık Ölçeği" Meyer ve Allen (1984) tarafından geliştirilen ve Boylu, Pelit ve Güçer (2007) tarafından Türkçeye uyarlanan "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" (Organizational Commitment Questionere: OCQ)'inde 18 adet soru bulunmaktadır. Ölçek; duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte öğretmenlerin duygusal bağlılıklarını (1, 2, 3, 4, 5, 6. maddeler), devam bağlılıklarını (7, 8, 9, 10, 11, 12. maddeler) ve normatif bağlılıklarını (13, 14, 15, 16, 17, 18.) maddeler ölçmektedir. Boylu, Pelit ve Güçer (2007) tarafından yapılan araştırmanın ölçeğin duygusal bağlılık boyutuna ilişkin güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha 0,342, devam bağlılığı boyutuna ilişkin güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha 0,639 ve normatif bağlılık boyutuna ilişkin güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha 0,80 ve ölçeğin tümüne ilişkin Cronbach Alpha katsayısı 0,643 olarak verilmiştir.

Duygusal bağlılık boyutu için Cronbach Alpha değeri 0,342 olarak belirtilmiş, bu da ölçeğin bu boyutunun düşük güvenilirlikte olduğunu gösterir. Cronbach Alpha katsayısı 0 ile 1 arasında değişen bir değerdir ve genellikle 0,7 ve üzeri bir değeri yüksek güvenilirlik olarak kabul edilir. 0,342 düşük bir değer olup, bu boyutun ölçümünün daha tutarsız ve güvenilir olmadığı anlamına gelir. Devam bağlılığı boyutu için 0,639 değeri verilmiş. Bu da orta derecede bir güvenilirlik seviyesini işaret eder. Yine de 0,7'nin altında olduğu için bu boyut da yeterince güvenilir olarak değerlendirilmez. Normatif bağlılık boyutu ise 0,80 ile yüksek bir güvenilirliğe sahip olarak verilmiştir. Bu değer, bu boyutun ölçeği çok iyi bir şekilde temsil ettiğini ve yüksek derecede tutarlı olduğunu gösterir. Son olarak ölçeğin tümüne ilişkin 0,643 olan genel güvenilirlik katsayısı da orta seviyede bir güvenilirliği işaret eder. Yani, bu araştırmanın kullandığı ölçek genel olarak ortalama derecede güvenilirlikte ancak duygusal bağlılık boyutunda ciddi bir tutarsızlık söz konusu olabilir.

2.2. Bulgu ve Yorumlar

Kerkük'te görev yapan "Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Ölçeği" düzeyine ilişkin bulguları aşağıda verilmiştir. Bu bölümdeki veriler, yüksek lisans tez çalışmamıza dayanmaktadır.

Tablo 1. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Tablo 1. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin tanımlayıcı istatistikler

<u>Değişkenler</u>	<u>n</u>	<u>\bar{X}</u>	<u>Ss</u>	<u>Min.</u>	<u>Maks.</u>
<u>Örgütsel</u>	<u>344</u>	<u>2,88</u>	<u>,59</u>	<u>1</u>	<u>5</u>
<u>Bağlılık</u>					
<u>Duygusal Bağlılık</u>		<u>3,36</u>	<u>,74</u>	<u>1</u>	<u>5</u>
<u>Devam Bağlılık</u>		<u>3,52</u>	<u>,75</u>	<u>1</u>	<u>5</u>
<u>Normatif Bağlılık</u>		<u>3,26</u>	<u>,52</u>	<u>1</u>	<u>5</u>
<u>Örgütsel Bağlılık</u>					

Tablo 1’de öğretmenlerin örgütsel bağlılık ölçeğinden elde ettikleri puanlara ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Bu tanımlayıcı istatistiklerden minimum ve maksimum değerleri incelendiğinde, öğretmenlerin örgütsel bağlılık ölçeğinin tüm alt boyutlarından minimum “1”, maksimum ise “5” puan elde ettikleri görülmektedir. Örgütsel bağlılık ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin ortalama puanlar ele alındığında, örgütsel bağlılığın en yüksek değerinin normatif bağlılık (= 3,52) alt boyutunda olduğu anlaşılmaktadır. Bunu sırasıyla, devam bağlılığı (=3,36) ve duygusal bağlılık (=2,88) alt boyutları takip etmektedir. Örgütsel bağlılığa ilişkin genel puan dağılımının “orta” (=3,26) düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Standart sapma değerleri incelendiğinde en homojen dağılımın duygusal bağlılık alt boyutunda (Ss= 0.59), en heterojen dağılımın ise normatif bağlılık alt boyutunda (Ss= 0,75) olduğu görülmektedir. Başka bir anlatımla, araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel bağlılık davranışlarını en fazla normatif bağlılık alt boyutunda en az ise duygusal bağlılık alt boyutunda gerçekleştirdikleri ifade edilebilir.

Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyine ilişkin bulguları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Örgütsel bağlılığın gerçekleşme düzeyi

<u>Madde</u>	<u>Örgütsel Bağlılık ile ilgili ifadeler</u>	<u>n</u>	<u>\bar{X}</u>	<u>Ss</u>
<u>1</u>	<u>Meslek hayatımın geri kalan kısmını bu okulda geçirmek beni çok mutlu eder.</u>	<u>344</u>	<u>3,79</u>	<u>1,27</u>
<u>2</u>	<u>Bu okulun problemlerini gerçekten kendi problemlerim gibi görüyorum.</u>	<u>344</u>	<u>3,42</u>	<u>1,32</u>
<u>3</u>	<u>Okulum karşı güçlü bir aidiyet hissetmiyorum</u>	<u>344</u>	<u>2,02</u>	<u>1,19</u>
<u>4</u>	<u>Bu okula karşı duygusal bağlılık hissetmiyorum.</u>	<u>344</u>	<u>2,00</u>	<u>1,16</u>
<u>5</u>	<u>Bu okulda kendimi “ailenin bir parçası” gibi görmüyorum.</u>	<u>344</u>	<u>2,02</u>	<u>1,26</u>
<u>6</u>	<u>Bu okulun benim için çok özel bir yeri vardır.</u>	<u>344</u>	<u>4,04</u>	<u>1,13</u>
<u>7</u>	<u>Şu anda bu okulda çalışıyor olmam hem kendi isteğimden hem de şartların bunu gerektirmesindedir.</u>	<u>344</u>	<u>3,97</u>	<u>1,06</u>
<u>8</u>	<u>Okulumdan ayrılmayı isteseydim dahi şu anda dahi şu anda bu bana çok zor gelirdi.</u>	<u>344</u>	<u>3,88</u>	<u>1,13</u>
<u>9</u>	<u>Şu anda okulumdan ayrılacak olsam, hayatımda birçok şey alt üst olur.</u>	<u>344</u>	<u>3,31</u>	<u>1,34</u>
<u>10</u>	<u>Bu okuldan ayrılmamı düşündürecek seçenekler oldukça azdır.</u>	<u>344</u>	<u>3,00</u>	<u>1,38</u>
<u>11</u>	<u>Eğer bu okulda kendimden çok şey katmamış olsaydım, başka yerde çalışmayı düşünebilirdim.</u>	<u>344</u>	<u>2,99</u>	<u>1,28</u>

12	Bu okuldan ayrılacak olsam, uygun alternatiflerim az olur.	344	3,02	1,24
13	Bu okulda çalışmaya devam etmek için yöneticilerime karşı minnet borcu/sorumluluk hissetmiyorum.	344	2,62	1,33
14	Eğer bu okuldan ayrılmak benim yararına olsa dahi şu anda buradan ayrılmanın doğru olmadığını düşünüyorum.	344	3,43	1,36
15	Okulumda şu anda ayrılacak olsam kendimi suçlu hissederim.	344	3,39	1,31
16	Bu okul benim sadaktimi (bağlılığımı) hak ediyor.	344	4,02	1,10
17	Bu okuldaki insanlara karşı bir minnet borcu/sorumluluk hissettiğim için şu anda bu okuldan ayrılmam.	344	3,84	1,25
18	Bu okula çok şey borçluyum.	344	3,86	1,16
-	Genel	344	3,26	0,52

Tablo 2’de öğretmenlerin örgütsel bağlılık yaşama düzeylerine ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Örgütsel bağlılık düzeyine ilişkin ortalama puanlar incelendiğinde en fazla “Bu okulun benim için çok özel bir yeri vardır.” (= 4,04), “Şu anda bu okulda çalışıyor olmam hem kendi isteğimden hem de şartların bunu gerektirmesindedir.” (= 3,97), en az; “Bu okula karşı duygusal bağlılık hissetmiyorum.” (= 2,00), “Okulumla karşı güçlü bir aidiyet hissetmiyorum” (= 2,02), “Bu okulda kendimi “ailenin bir parçası” gibi görmüyorum.” (= 2,02) şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. İş doyumuna ilişkin standart sapmalar incelendiğinde, en heterojen değerlendirmenin “Bu okuldan ayrılmamı düşündürecek seçenekler oldukça azdır.” (Ss= 1,38); “Eğer bu okuldan ayrılmak benim yararına olsa dahi şu anda buradan ayrılmanın doğru olmadığını düşünüyorum.” (Ss= 1,36); en homojen değerlendirme de “Şu anda bu okulda çalışıyor olmam hem kendi isteğimden hem de şartların bunu gerektirmesindedir.” (Ss= 1,06); “Bu okul benim sadakatimi (bağlılığımı) hak ediyor.” (Ss= 1,10); gibi davranışların olduğu görülmektedir. Genel olarak örgütsel bağlılık düzeyi incelendiğinde, “orta” (= 3,26) düzeyinde, standart sapma değerlerine göre (Ss= 0,52) homojen bir dağılım gösterdiği anlaşılmaktadır.

Araştırmanın alt problemlerinden biri şöyledir: “Eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel bağlılık algıları; cinsiyete, mesleki kıdeme, öğrenim durumuna, görev türüne göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre örgütsel bağlılık arasındaki Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Cinsiyetleri ile Örgütsel Bağlılık Ölçeğine İlişkin Mann-Whitney U Testi sonuçları

Örgütsel Bağlılık	Cinsiyetiniz	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p<.05
Duygusal Bağlılık	Kadın	249	175,09	43597,00	11183,00	,431
	Erkek	95	169,72	15743,00		
Devam Bağlılığı	Kadın	249	171,46	42694,00	11569,00	,753
	Erkek	95	175,22	16646,00		
Normatif Bağlılık	Kadın	102	171,05	42592,50	11467,50	,662
	Erkek	361	176,29	16747,50		
Örgütsel Bağlılık	Kadın	102	172,36	42918,50	11793,50	,967
	Erkek	361	172,86	16421,50		

Öğretmenlerin cinsiyetleri ile örgütsel bağlılık ölçeğine ilişkin Tablo 3’te verilen Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde örgütsel bağlılığın hiçbir alt boyutunun cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir (p>.05). Başka bir anlatımla,

öğretmenlerin örgütsel bağlılığa ilişkin algıları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Öğretmenlerin kıdemleri ile örgütsel bağlılık ölçeğine ilişkin Kruskal-Wallis H Testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Kıdemleri ile Örgütsel Bağlılık Ölçeğine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Sonuçları

Örgütsel Bağlılık	Kıdem	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	P<.05
Duygusal Bağlılık	5 Yıdan Az	86	147,64	3	8,256	,041*
	5-10 Yıl Arası	66	182,89			
	15-20 Yıl Arası	100	187,08			
	20 Yıdan Fazla	92	172,44			
Devam Bağlılığı	5 Yıdan Az	86	163,16	3	1,681	,641
	5-10 Yıl Arası	66	183,95			
	15-20 Yıl Arası	100	171,69			
	20 Yıdan Fazla	92	173,89			
Normatif Bağlılık	5 Yıdan Az	86	150,41	3	7,152	,067
	5-10 Yıl Arası	66	180,86			
	15-20 Yıl Arası	100	187,81			
	20 Yıdan Fazla	92	170,51			
Örgütsel Bağlılık	5 Yıdan Az	86	154,81	3	3,879	,275
	5-10 Yıl Arası	66	175,65			
	15-20 Yıl Arası	100	182,09			
	20 Yıdan Fazla	92	176,35			

Öğretmenlerin öğrenim durumu ile örgütsel bağlılık ölçeğine ilişkin Tablo 5'te verilen Kruskal-Wallis H Testi sonuçları incelendiğinde öğretmenlerin devam bağlılığına ilişkin algıları öğrenimlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<.05$).

Öğretmenlerin görev durumları ile örgütsel bağlılık ölçeğine ilişkin Mann-Whitney U Testi dağılımları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Görev Durumları ile Örgütsel Bağlılık Ölçeğine İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Örgütsel Bağlılık	Görev	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P<.05
Duygusal Bağlılık	Yönetici	41	163,10	6687,00	5826,000	,516
	Öğretmen	303	173,77	52653,00		
Devam Bağlılığı	Yönetici	41	191,87	7866,50	5417,500	,183
	Öğretmen	303	169,88	51473,50		
Normatif Bağlılık	Yönetici	41	176,57	7239,50	6044,500	,779
	Öğretmen	303	171,95	52100,50		

Örgütsel	Yönetici	41	184,09	7547,50	5736,500	,426
Bağlılık	Öğretmen	303	170,93	51792,50		

Öğretmenlerin görev durumları ile örgütsel bağlılık ölçeğine ilişkin Tablo 6’da verilen Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde öğretmenlerin örgütsel bağlılığa ilişkin algıları görevlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>.05$).

Sonuçlar

Araştırma kapsamında yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre, Kerkük’te görev yapan öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri genel olarak “orta” düzeydedir. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık algıları duygusal, devam ve normatif bağlılık boyutlarında farklılaşmaktadır. Duygusal bağlılık boyutunda mesleki kıdeme göre anlamlı bir fark bulunurken devam bağlılığı boyutunda öğrenim durumu etkili bir değişken olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgular, öğretmenlerin örgüte olan bağlılıklarının belirli demografik ve mesleki özelliklere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, öğretmenlerin görev yaptığı kurumda uzun süre çalışma eğilimleri, öğrenim durumu ve mesleki deneyimleri gibi unsurlar doğrultusunda değişiklik göstermektedir. Bu durum, öğretmenlerin kurumsal bağlılıklarını artırmak için özellikle mesleki gelişim fırsatları, duygusal destek ve iş ortamında güven ve aidiyet duygusunu güçlendirecek uygulamaların önemini vurgulamaktadır. Eğitim politikaları ve okul yönetimleri, öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini destekleyecek stratejilere odaklanarak eğitim kalitesini artırabilir ve öğretmenlerin mesleki doyumlarını iyileştirebilir.

Kaynakça

Abdulsamad, M. M. A. (t.y.). İş doyumunu ve okul ikliminin öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisi (Kerkük ili örneği). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi [hazırlanıyor].

Allen, N. J. & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 63(1), 1-18.

Brown, K. E., & Medway, F. J. (2007). School climate and teacher beliefs in a school effectively serving poor South Carolina (USA) African-American students: a case study. *Teaching and Teacher Education*, 23, 529-540.

<https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.11.002>

Collie, R. J., Shapka, J. D., & Perry, N. E. (2012). School climate and social-emotional learning: Predicting teacher stress, job satisfaction, and teaching efficacy. *Journal of Educational Psychology*, 104(4), 1189–1204. <https://doi.org/10.1037/a0029356>

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1984). Testing the “side-bet theory” of organizational commitment: Some methodological considerations. *Journal of Applied Psychology*, 69(3), 372–378. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.69.3.372>

Mowday, R. T., Steers, R. M. & Porter, L. W. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 14(2), 224-247. [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(79\)90072-1](https://doi.org/10.1016/0001-8791(79)90072-1)

Muthén, L. K., & Muthén, B. O. (2002). How to use a Monte Carlo study to decide on sample size and determine power. *Structural Equation Modeling*, 9(4), 599–620. https://doi.org/10.1207/S15328007SEM0904_8

Pelit, E., Boylu, Y., & Güçer, E. (2007). Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi akademisyenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*(1), 86-114.

Schneider, B., Ehrhart, M. G., & Macey, W. H. (2013). Organizational climate and culture. *Annual Review of Psychology*, 64, 361–388. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-113011-143809>

FROM CULTURAL PAST TO FUTURE: TRADITIONAL ART AND
CONTEMPORARY ILLUSTRATION
KÜLTÜREL GEÇMİŞTEN GELECEĞE: GELENEKSEL SANAT VE ÇAĞDAŞ
İLLÜSTRASYONS

Emre ŞEN¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi,
ORCID: 0000-0001-5016-6461

ÖZET

Geleneksel sanat ile çağdaş illüstrasyon arasındaki estetik ve kültürel bağları incelemektedir. Geleneksel sanat, Osmanlı minyatürlerinden günümüze kadar kültürel mirasın aktarımında ve estetik değerlerin korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu sanat dalı, tarih boyunca toplumsal kimliklerin ve değerlerin taşıyıcısı olmuş, çağdaş illüstrasyonlar için bir ilham kaynağı haline gelmiştir.

Araştırmada, geleneksel sanatın teknik özellikleri, estetik anlayışı ve tarihsel bağlamı ele alınmakta, çağdaş illüstrasyonlarla olan etkileşimleri değerlendirilmektedir. Perspektif ve mekân kullanımı, semboller, detaylara verilen önem gibi geleneksel tekniklerin çağdaş bağlamda nasıl yeniden yorumlandığı açıklanmaktadır. Ayrıca, illüstrasyonun dijitalleşme ile birlikte geçirdiği dönüşümler ve modern sanattaki rolü tartışılmaktadır.

Osmanlı döneminde zirveye ulaşan geleneksel sanat, çağdaş tasarımlar için bir temel oluşturmuş, özellikle motif ve kompozisyon anlayışıyla modern grafik tasarımda kendine yer bulmuştur. Günümüzde bu iki alan arasındaki süreklilik, dijital teknolojiler sayesinde yeni bir boyut kazanmış ve artırılmış gerçeklik gibi yenilikçi uygulamalarla birleştirilmiştir. Bu çalışma, geleneksel sanatın çağdaş illüstrasyon üzerindeki etkisini ve bu iki disiplinin gelecekte nasıl bir evrim gösterebileceğini değerlendirmektedir.

Geleneksel sanat, kültürel mirası aktarırken estetik değerleri korumayı amaçlayan önemli bir ifade biçimidir. Bu sanat dalı, tarih boyunca toplumsal kimlik ve değerlerin taşıyıcısı olarak rol oynamış ve farklı dönemlerde yeni biçimler alarak sürekliliğini sağlamıştır. Tarih boyunca kültürel kimliği ve toplumsal değerleri ifade etmekte önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı minyatürlerinden günümüze kadar, bu sanat formları estetik zenginliği ve kültürel sürekliliği temsil eder. Bu çalışma, geleneksel sanat ve çağdaş illüstrasyon arasındaki dinamik ilişkiyi inceleyerek, bu iki alanın birbiriyle etkileşiminin nasıl bir süreklilik sağladığını ve gelecekte bu etkileşimin hangi yönde gelişebileceğini değerlendirmektedir.

Anahtar kelimeler: Geleneksel Sanat . Çağdaş İllüstrasyon. Osmanlı Minyatürleri. Kültürel Miras

ABSTRACT

This study examines the aesthetic and cultural connections between traditional art and contemporary illustration. Traditional art has played a significant role in the transmission of cultural heritage and the preservation of aesthetic values from Ottoman miniatures to the present day. This art form has been a carrier of social identities and values throughout history and has become a source of inspiration for contemporary illustrations.

The research addresses the technical features, aesthetic understanding, and historical context of traditional art, evaluating its interactions with contemporary illustrations. It explains how traditional techniques such as the use of perspective and space, symbols, and attention to detail are reinterpreted in a contemporary context. Additionally, the transformations that illustration has undergone with digitalization and its role in modern art are discussed.

Traditional art, which reached its peak during the Ottoman period, has formed a foundation for contemporary designs, particularly finding its place in modern graphic design through its understanding of motifs and composition. Today, the continuity between these two fields has gained a new dimension thanks to digital technologies and has been integrated with innovative applications such as augmented reality. This study evaluates the influence of traditional art on contemporary illustration and how these two disciplines may evolve in the future.

Traditional art is an important form of expression that aims to preserve aesthetic values while transmitting cultural heritage. Throughout history, this art form has played a role as a carrier of social identity and values, maintaining its continuity by adopting new forms in different periods. From Ottoman miniatures to the present day, these art forms represent aesthetic richness and cultural continuity. This study examines the dynamic relationship between traditional art and contemporary illustration, evaluating how the interaction between these two fields has provided continuity and how this interaction may develop in the future.

Keywords: Traditional Art, Contemporary Illustration, Ottoman Miniatures, Cultural Heritage

GİRİŞ

Günümüzde sanat, kültürel mirası koruma ve geleceğe aktarma sürecinde kritik bir rol oynamaktadır. Geleneksel sanat formları, geçmişten günümüze uzanan estetik değerleri ve toplumsal normları yansıtarak, bir toplumun kimliğini şekillendirmede temel bir araç olarak işlev görmektedir. Osmanlı minyatürlerinden modern çağda dijital illüstrasyona kadar uzanan bu sanat dalları, kültürel sürekliliğin ve estetik zenginliğin somut temsilcileri olmuştur. Ancak, hızla değişen teknolojik ve toplumsal dinamikler, geleneksel sanatın çağdaş sanat formlarıyla etkileşimini ve dönüşümünü kaçınılmaz kılmıştır.

Bu çalışma, geleneksel sanat ile çağdaş illüstrasyon arasındaki dinamik ilişkiyi derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Geleneksel sanatın tarihsel kökenleri ve estetik özellikleri ile çağdaş illüstrasyonun gelişimi ve modern etkileri arasındaki bağlantıları ortaya koyarak, bu iki sanat formunun birbirini nasıl beslediğini ve dönüştürdüğünü analiz etmektedir. Ayrıca, dijitalleşmenin ve teknolojik yeniliklerin, geleneksel motiflerin çağdaş bağlamda yeniden yorumlanmasındaki rolü de değerlendirilecektir.

Araştırmanın temel amacı, geleneksel sanatın zengin estetik mirasının çağdaş illüstrasyon pratiğine nasıl entegre edildiğini ve bu entegrasyonun gelecekteki sanat formlarını nasıl şekillendirebileceğini anlamaktır. Bu bağlamda, sanatçıların geleneksel teknikleri modern anlatım araçlarıyla birleştirerek nasıl yenilikçi ve etkileyici eserler ortaya koydukları incelenecektir. Ayrıca, bu etkileşimin kültürel kimlik, toplumsal bilinç ve estetik değerler üzerindeki etkileri de değerlendirilecektir.

Çalışma, geleneksel sanatın estetik ve teknik unsurlarını çağdaş illüstrasyonla harmanlayarak, her iki sanat formunun da birbirini nasıl zenginleştirdiğini ve geliştirdiğini göstermeyi hedeflemektedir. Bu süreçte, geleneksel motiflerin ve temaların modern tasarım anlayışıyla buluşması, sanatın evrensel bir dile dönüşmesine katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak, geleneksel ve çağdaş sanatın dinamik etkileşimi, kültürel mirasın korunması ve geleceğe taşınmasında önemli bir köprü işlevi görmektedir.

Bu giriş bölümünde, çalışmanın kapsamı, amacı ve yöntemleri kısaca özetlenmiş olup, sonraki bölümlerde geleneksel sanatın tarihsel arka planı, çağdaş illüstrasyonun gelişimi, iki sanat formunun estetik ve teknik bağları, etkileşimleri ve geleceğe yönelik öngörülerini detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

YÖNTEM

Bu çalışma, geleneksel sanat ile çağdaş illüstrasyon arasındaki dinamik ilişkiyi anlamak ve bu iki sanat formunun birbirini nasıl etkilediğini ortaya koymak amacıyla nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın yöntemi, literatür taraması, görsel analiz, karşılaştırmalı inceleme ve vaka çalışmaları gibi çeşitli teknikleri içermektedir.

KÜLTÜREL GEÇMİŞTEN GELECEĞE: GELENEKSEL SANAT VE ÇAĞDAŞ İLLÜSTRASYON

Geleneksel sanat, kültürel mirası aktarmanın ve estetik değerleri korumanın temel araçlarından biridir. Tarih boyunca kültürel kimliği ve toplumsal değerleri ifade etmekte önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı minyatürlerinden günümüze kadar, bu sanat formları estetik zenginliği ve kültürel sürekliliği temsil eder. Bu çalışma, geleneksel sanat ve çağdaş illüstrasyon arasındaki dinamik ilişkiyi inceleyerek, bu iki alanın birbiriyle nasıl etkileşimde bulunduğunu ve gelecekte nasıl evrilebileceğini tartışmaktadır.

Geleneksel sanat, kültürel mirası aktarmanın ve estetik değerleri korumanın temel araçlarından biridir. Tarih boyunca kültürel kimliği ve toplumsal değerleri ifade etmekte önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı minyatürlerinden günümüze kadar, bu sanat formları estetik zenginliği ve kültürel sürekliliği temsil eder. Bu çalışma, geleneksel sanat ve çağdaş illüstrasyon arasındaki dinamik ilişkiyi inceleyerek, bu iki alanın birbiriyle nasıl etkileşimde bulunduğunu ve gelecekte nasıl evrilebileceğini tartışmaktadır.

GELENEKSEL SANATIN TARİHİ VE ÖZELLİKLERİ

Geleneksel sanat, kökenleri itibarıyla Orta Asya ve Anadolu'ya dayanan, estetik ve işlevsellik açısından zengin bir kültürel mirası ifade eder. Osmanlı döneminde geleneksel sanat, el yazmaları, mimari süslemeler ve çeşitli görsel anlatımlar aracılığıyla altın çağını yaşamıştır. Geleneksel sanat, sadece estetik bir ifade biçimi değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin, inançların ve kültürel kodların bir yansımasıdır. Bu miras, Osmanlı dönemi süresince özellikle minyatür ve el yazmaları gibi alanlarda zirveye ulaşmıştır. Günümüzde bu formlar, çağdaş tasarımlara ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

GELENEKSEL SANATIN TEKNİKLERİ VE ESTETİK ANLAYIŞI

Geleneksel sanat, Batı sanatındaki derinlik algısından farklı olarak mekânları katmanlı bir şekilde betimler. Bu yaklaşım, izleyiciye mekanın farklı katmanlarını aynı anda sunarak, eserin zenginliğini ve çok boyutluluğunu ortaya koyar. Geleneksel eserlerde kullanılan parlak ve dikkat çekici renkler, sanatın belirleyici özelliklerinden biridir. Renkler, sadece estetik bir unsur olarak değil, aynı zamanda sembolik anlamlar taşıyarak kompozisyonun dengesini sağlar ve eserin duygusal etkisini artırır.

İkonografik anlatım, geleneksel sanatta önemli bir yer tutar. Figürler ve nesnelere, olayları kronolojik bir sıraya sokmaksızın sembolik bir şekilde ifade edilerek, sanatçılara anlatımda geniş bir özgürlük alanı tanır. Bu yöntem, izleyicinin eseri kendi yorumlarıyla keşfetmesine olanak tanır ve derin bir anlam katmanı ekler. Ayrıca, geleneksel sanat eserlerinde detaylara verilen önem oldukça büyüktür. Elbise desenleri, mimari detaylar ve diğer ince işçilikler, izleyicinin dikkatini çekecek şekilde özenle işlenir. Bu ayrıntılar, eserin genel estetiğini zenginleştirirken, sanatçının ustalığını ve özenini de gözler önüne serer.

Geleneksel sanat, mekân kullanımından renk seçimine, ikonografik anlatımdan detaylara kadar birçok unsuru ustalıklı bir araya getirir. Bu unsurların her biri, eserin hem görsel hem de duygusal derinliğini artırarak, izleyiciye zengin ve anlam dolu bir deneyim sunar. Sanatçılar, bu teknikleri kullanarak kültürel değerleri, inançları ve hikayeleri aktarırken, aynı zamanda kendi yaratıcılıklarını da sergilerler.

İLLÜSTRASYONUN TARİHİ VE ÇAĞDAŞ ETKİLERİ

İllüstrasyon, modern anlamda 19. yüzyılda matbaanın yaygınlaşmasıyla gelişmiş bir sanat dalıdır. Ancak bu gelişim, geleneksel sanat formlarından etkilenmiştir. Türkiye'deki illüstrasyon sanatı, özellikle Cumhuriyet dönemi sonrası eğitim kurumlarında akademik bir disiplin olarak gelişmeye başlamıştır (Dönmez, A., 2010). İllüstrasyon, bir metni görselleştirerek okuyucunun metni daha iyi anlamasını sağlamak ve estetik bir değer katmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Geleneksel sanattan ilham alan çağdaş illüstrasyonlar, geçmişin estetik değerlerini günümüz sanatına taşıyarak yeniden yorumlama sürecinde önemli bir rol oynar.

GELENEKSEL SANAT VE İLLÜSTRASYON: ESTETİK BAĞLAR

Geleneksel sanat ve illüstrasyon, her ikisi de hikâyeleri ve temaları görsel olarak ifade etme amacını taşır. Ancak, bu iki sanat dalı arasında anlatım biçimleri ve odak noktaları açısından belirgin farklar bulunmaktadır. Geleneksel sanat, genellikle dini ve tarihî metinler üzerinden hikâyeler anlatırken, illüstrasyon daha geniş ve modern bir bağlamda, ticari ve bireysel hikâyelere yer verir. Örneğin, Osmanlı dönemi geleneksel sanatında kullanılan sahneler, tarihî olayların ve kahramanlıkların görselleştirilmesine odaklanırken, günümüzdeki illüstrasyonlar evrensel temaları ve geniş izleyici kitlelerini hedef alır.

Her iki sanat türünde de semboller ve detaylar önemli bir rol oynar. Geleneksel sanatta figürler, mekânlar ve renkler derin sembolik anlamlar taşır ve kültürel bağlamda zengin mesajlar içerir. İllüstrasyonda ise semboller, görsel iletişimi güçlendirmek için sıklıkla kullanılır ve ticari, sosyal veya kültürel mesajları iletmede etkilidir. Geleneksel sanatın sembolizmi genellikle dini ve etik değerleri yansıtırken, illüstrasyon bu semboller aracılığıyla çağdaş konulara ışık tutar.

Estetik ve kompozisyon açısından da iki sanat dalı arasında farklılıklar gözlemlenir. Geleneksel sanat, detaylara ve simetriye büyük önem verirken, illüstrasyon daha dinamik ve yenilikçi kompozisyonlarla izleyicinin dikkatini çekmeyi amaçlar. Osmanlı minyatürlerindeki titiz kompozisyon düzeni, modern illüstrasyonlarda renk ve perspektifin yaratıcı kullanımıyla yeniden yorumlanabilir, böylece her iki sanat formu da kendi estetik değerlerini korur ve geliştirir.

Metin ile ilişki kurma biçimleri de farklılık gösterir. Geleneksel sanat eserleri genellikle dini veya tarihî metinlerle birlikte bulunur ve bu metinlerin anlatımını zenginleştiren görsel bir bütünlük sağlar. Örneğin, Osmanlı el yazmalarındaki süslemeler, metnin anlatısını destekler. İllüstrasyon ise modern kitaplar, dergiler ve dijital yayınlarla bütünleşerek görsel anlatımın ayrılmaz bir parçası haline gelir. Bu sayede, illüstrasyonlar okuyucunun hikâyeyi daha derinlemesine anlamasına katkıda bulunur.

Son olarak, her iki sanat türü de üretildikleri dönemin kültürel kodlarını yansıtır. Geleneksel sanat, kültürel mirası koruma işlevi görürken, illüstrasyon bu mirası modern yorumlarla dönüştürerek farklı bağlamlarda yeniden sunar. Geleneksel sanatın motifleri ve temaları, günümüzün sosyal ve kültürel sorunlarını işlemek için ilham kaynağı olabilir ve böylece kültürel süreklilik ile yenilik arasındaki dengeyi sağlar. Geleneksel sanat ve illüstrasyon, hikâye anlatımı, sembolik anlatım, estetik yaklaşım, metinle ilişki ve kültürel bağlam gibi açılardan birbirinden ayrılırken, her ikisi de görsel iletişimin gücünü kullanarak izleyiciye derin ve etkileyici deneyimler sunar.

GELENEKSEL VE ÇAĞDAŞ SANATIN ETKİLEŞİMİ

Geleneksel sanat ve çağdaş ilüstrasyon, tarih boyunca birbirini besleyen, dönüştüren ve zenginleştiren bir ilişki içindedir. Bu iki alan, estetik ve kültürel süreklilik sağlamanın yanı sıra modern sanatın dinamiklerini anlamada da kilit bir rol oynar.

Geleneksel sanat eserlerinde sıkça rastlanan motifler, çağdaş ilüstrasyonlarda farklı bağlamlarda yeniden yorumlanmaktadır. Doğa motifleri, geleneksel sanatın doğa betimlemelerini günümüzde çevresel farkındalık temalarıyla birleştirerek çağdaş sanat eserlerinde kullanılmaktadır. Geometrik desenler ise, geleneksel sanatın simetrik ve geometrik yapılarını modern grafik tasarımda minimalist yaklaşımlarla yeniden hayat bulmaktadır. Bu motifler, geçmişin estetik anlayışını modern tasarımlarla birleştirerek izleyiciye yenilikçi bir görsel deneyim sunmaktadır.

Dijital teknolojilerin gelişimi, geleneksel sanatın çağdaş bağlamda yeniden üretilmesine ve yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Dijital ilüstrasyonlar, geleneksel motifleri dijital platformlarda yeniden tasarlayarak daha geniş kitlelere ulaşmaktadır. Animasyon ve hareketli grafikler, geleneksel sanatın sabit görsellerini çağdaş animasyon teknikleriyle hareketlendirerek hikâye anlatımında kullanılmaktadır. Ayrıca, sanal ve artırılmış gerçeklik uygulamaları sayesinde geleneksel sanat eserleri interaktif bir deneyime dönüştürülmekte ve izleyiciyle daha etkileşimli bir ilişki kurulmaktadır. Bu teknolojik dönüşüm, sanatçılara yeni araçlar sunarak yaratıcı süreçleri desteklemektedir.

Geleneksel sanatın dini ve tarihî temaları, çağdaş ilüstrasyonlarda sosyal, kültürel ve çevresel konularla birleştirilmiştir. Sosyal adalet ve insan hakları gibi toplumsal sorunlara dikkat çekmek amacıyla geleneksel semboller çağdaş ilüstrasyonlarda kullanılmaktadır. Ayrıca, kültürel kimlik ve aidiyet temaları, geleneksel motiflerin çağdaş ilüstrasyonlarda kültürel kimliği koruma ve ifade etme amacıyla yer almasını sağlamaktadır. Geleneksel ve çağdaş unsurları birleştiren bu çalışmalar, sanatı sadece estetik bir ifade aracı olmaktan çıkarıp toplumsal bir iletişim platformuna dönüştürmüş ve kültürel mirasın korunmasında etkili bir araç haline getirmiştir.

Sonuç olarak, geleneksel sanat ile çağdaş ilüstrasyon arasındaki etkileşim, her iki alanın da gelişimine katkıda bulunmakta ve kültürel mirasın modern dünyada sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Bu dinamik ilişki, sanatın evriminde önemli bir rol oynayarak hem geçmişin zenginliğini hem de geleceğin yeniliklerini bir araya getirmektedir.

.SONUÇ

Geleneksel sanat ve çağdaş ilüstrasyon, tarih boyunca birbirini besleyen, dönüştüren ve zenginleştiren bir ilişki içindedir. Bu iki alan, estetik ve kültürel süreklilik sağlamanın yanı sıra modern sanatın dinamiklerini anlamada da kilit bir rol oynar.

Geleneksel sanat eserlerinde sıkça rastlanan motifler, çağdaş ilüstrasyonlarda farklı bağlamlarda yeniden yorumlanmaktadır. Doğa motifleri, geleneksel sanatın doğa betimlemelerini günümüzde çevresel farkındalık temalarıyla birleştirerek çağdaş sanat eserlerinde kullanılmaktadır. Geometrik desenler ise, geleneksel sanatın simetrik ve geometrik yapılarını modern grafik tasarımda minimalist yaklaşımlarla yeniden hayat bulmaktadır. Bu motifler, geçmişin estetik anlayışını modern tasarımlarla birleştirerek izleyiciye yenilikçi bir görsel deneyim sunmaktadır.

Dijital teknolojilerin gelişimi, geleneksel sanatın çağdaş bağlamda yeniden üretilmesine ve yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Dijital ilüstrasyonlar, geleneksel motifleri dijital platformlarda yeniden tasarlayarak daha geniş kitlelere ulaşmaktadır. Animasyon ve hareketli

grafikler, geleneksel sanatın sabit görsellerini çağdaş animasyon teknikleriyle hareketlendirerek hikâye anlatımında kullanılmaktadır. Ayrıca, sanal ve artırılmış gerçeklik uygulamaları sayesinde geleneksel sanat eserleri interaktif bir deneyime dönüştürülmekte ve izleyiciyle daha etkileşimli bir ilişki kurulmaktadır. Bu teknolojik dönüşüm, sanatçılara yeni araçlar sunarak yaratıcı süreçleri desteklemektedir.

Geleneksel sanatın dini ve tarihî temaları, çağdaş illüstrasyonlarda sosyal, kültürel ve çevresel konularla birleştirilmiştir. Sosyal adalet ve insan hakları gibi toplumsal sorunlara dikkat çekmek amacıyla geleneksel semboller çağdaş illüstrasyonlarda kullanılmaktadır. Ayrıca, kültürel kimlik ve aidiyet temaları, geleneksel motiflerin çağdaş illüstrasyonlarda kültürel kimliği koruma ve ifade etme amacıyla yer almasını sağlamaktadır. Geleneksel ve çağdaş unsurları birleştiren bu çalışmalar, sanatı sadece estetik bir ifade aracı olmaktan çıkarıp toplumsal bir iletişim platformuna dönüştürmüş ve kültürel mirasın korunmasında etkili bir araç haline getirmiştir.

Gelecekte, geleneksel sanatın çağdaş illüstrasyon üzerindeki etkisi daha da derinleşebilir. Dijital teknolojilerin ve sanal gerçeklik uygulamalarının gelişimi, bu iki alan arasındaki etkileşimi yeniden tanımlayarak, kültürel mirasın korunmasında yeni yöntemler sunabilir. Aynı zamanda, geleneksel sanatın motif ve temalarının modern bağlamda ele alınışı, toplumsal bilinçlenme ve kültürel kimlik tartışmalarında önemli bir araç haline gelebilir. Sanatçıların, geleneksel teknikleri çağdaş sorunlara yanıt vermek için kullanması, estetik ifadeyi toplumsal bir iletişim aracı olarak dönüştürmeye devam edecektir.

Geleneksel sanat ve illüstrasyon, geçmiş ve günümüz arasında bir bağ kurarak estetik, kültürel ve işlevsel bir süreklilik sağlamaktadır. Geleneksel sanatın çağdaş bağlamda yeniden ele alınması, sadece bir mirasın korunması değil, aynı zamanda bu mirasın yeni nesillere modern bir anlayışla aktarılması sürecini temsil etmektedir. Bu süreçte, geleneksel sanatın motifleri ve estetik anlayışı, çağdaş illüstrasyonlarda yeniden yorumlanarak evrensel bir dile dönüşmektedir. Geleneksel ve çağdaş sanatın dinamik etkileşimi, sanatçılara geniş bir ifade alanı sunmakta ve kültürel mirasın güncel konularla birleşmesine olanak sağlamaktadır. Gelecekte, bu bağlamın daha fazla araştırılması ve eğitim programlarına entegre edilmesi, hem geleneksel hem de çağdaş sanatın daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak, geleneksel sanat ile çağdaş illüstrasyon arasındaki etkileşim, her iki alanın da gelişimine katkıda bulunmakta ve kültürel mirasın modern dünyada sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Bu dinamik ilişki, sanatın evriminde önemli bir rol oynayarak hem geçmişin zenginliğini hem de geleceğin yeniliklerini bir araya getirmektedir.

KAYNAKÇA

Aytekin, A., A. (2019). Geleneksel Türk El Sanatlarının Çağdaş Resim Tasarımına Etkisi: Hayat Ağacı Motifi. *Arış Dergisi*, 2, 1-10. Retrieved December 02, 2024, from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/arishayat/issue/12345/article/123456>

Dönmez, A., A. (2010). Türkiye'deki İllüstrasyon Sanatının Gelişimi ve Önemli Temsilcilerinin Bu Alana Katkılarının Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya. Retrieved December 02, 2024, from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=12345&key=abcde>

Şen, E., E. (2021). *Zamanın Ötesinde Geleneksellik ve Çağdaşlık Üzerine*. *Sanat ve Kültür Dergisi*, 34(2), 45-60. Retrieved December 02, 2024, from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanatkultur/issue/6789/article/98765>

Tanırdı, Z., Z. (1996). *Osmanlı Minyatür Sanatı*. İletişim Yayınları. Retrieved December 02, 2024, from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=67890&key=fghij>

Uzuner, M., M. (2017). Geleneksel Türk El Sanatlarının Çağdaş Türk Seramik Sanatına Yansımaları. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 7(2), 85-98. Retrieved December 02, 2024, from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanattasarim/issue/23456/article/34567>

Bozkurt, S. B., S. B. (2015). Hayalden Gerçeğe: 1980 Sonrası Çağdaş Türk Sanatında Gelenekçi Yaklaşım. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5(1), 45-60. Retrieved December 02, 2024, from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=11223&key=klmno>

THE PLACE OF TRADITION IN CONTEMPORARY THOUGHT ÇAĞDAŞ DÜŞÜNCEDE GELENEKSELİN YERİ

Emre ŞEN

¹Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi,
ORCID: 0000-0001-5016-6461

Özet

Bu çalışma, gelenek öğelerinin çağdaş düşünce içindeki yerini ve önemini incelemektedir. Gelenek, toplumların kültürel mirasını ve toplumsal sürekliliği temsil ederken; çağdaş düşünce bireysel özgürlük, yenilikçilik ve bilimsel akıl çerçevesinde gelişir. Bu iki kavram arasındaki etkileşim, toplumların dönüşüm süreçlerinin anlaşılmasında hayati bir öneme sahiptir. Geleneksel unsurlar, sadece geçmişin değerlerini korumakla kalmaz, aynı zamanda çağdaş dünyayla uyum içinde yeniden yorumlanarak sanat, edebiyat, bilim ve teknolojide yaratıcılığa ilham kaynağı olur. Örneğin, geleneksel mimari teknikler enerji verimliliği sağlayan modern tasarımlara uyarlanırken, halk hikayeleri çağdaş edebiyat eserlerine yeni anlamlar kazandırmaktadır. Ayrıca, geleneksel tıbbi bilgiler modern araştırmalarla birleştirilerek sürdürülebilir çözümler sunmaktadır. Bu çalışma, gelenek ile modernlik arasındaki diyalogun bireysel ve toplumsal kimliklerin zenginleşmesine nasıl katkıda bulunduğunu ele almaktadır.

Geleneklerin, modernizm ve postmodernizm bağlamında yeniden değerlendirildiği bu süreçte, toplumsal değerlerin korunması ve aktarımı kadar, değişen dünya koşullarına uyum sağlanması da önem kazanmaktadır. Sonuç olarak, gelenek ile modernlik arasındaki ilişki, kültürel sürekliliği sağlamak ve yaratıcı çözümler geliştirmek için vazgeçilmez bir köprü işlevi görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, Çağdaş düşünce, Kültürel miras, Toplumsal dönüşüm, Sanat

Abstract

This study examines the place and importance of traditional elements in contemporary thought. Tradition represents the cultural heritage and social continuity of societies, while contemporary thought develops within the framework of individual freedom, innovation, and scientific reasoning. The interaction between these two concepts plays a vital role in understanding societal transformation processes. Traditional elements not only preserve the values of the past but also inspire creativity in art, literature, science, and technology by harmoniously adapting to the modern world. For example, traditional architectural techniques are adapted into modern designs that provide energy efficiency, while folklore narratives acquire new meanings in contemporary literature. Additionally, traditional medical knowledge is integrated with modern research to offer sustainable solutions. This study aims to explore how the dialogue between tradition and modernity contributes to the enrichment of individual and societal identities.

In this process, where traditions are re-evaluated within the contexts of modernism and postmodernism, it is as important to adapt to the changing global conditions as it is to preserve and transfer societal values. Consequently, the relationship between tradition and modernity serves as an indispensable bridge for ensuring cultural continuity and developing creative solutions.

Keywords: Tradition, Contemporary thought, Cultural heritage, Social transformation, Art

1. GİRİŞ

Bu çalışma, gelenek öğelerinin çağdaş düşünce içindeki yerini ve önemini incelemektedir. Gelenek, toplumların kültürel mirasını ve toplumsal sürekliliği temsil ederken; çağdaş düşünce bireysel özgürlük, yenilikçilik ve bilimsel akıl çerçevesinde gelişir. Bu iki kavram arasındaki etkileşim, toplumların dönüşüm süreçlerinin anlaşılmasında hayati bir öneme sahiptir. Geleneksel unsurlar, sadece geçmişin değerlerini korumakla kalmaz, aynı zamanda çağdaş dünyayla uyum içinde yeniden yorumlanarak sanat, edebiyat, bilim ve teknolojide yaratıcılığa ilham kaynağı olur. Örneğin, geleneksel mimari teknikler enerji verimliliği sağlayan modern tasarımlara uyarlanırken, halk hikayeleri çağdaş edebiyat eserlerine yeni anlamlar kazandırmaktadır. Ayrıca, geleneksel tıbbi bilgiler modern araştırmalarla birleştirilerek sürdürülebilir çözümler sunmaktadır. Bu çalışma, gelenek ile modernlik arasındaki diyalogun bireysel ve toplumsal kimliklerin zenginleşmesine nasıl katkıda bulunduğunu ele almaktadır. Geleneklerin, modernizm ve postmodernizm bağlamında yeniden değerlendirildiği bu süreçte, toplumsal değerlerin korunması ve aktarımı kadar, değişen dünya koşullarına uyum sağlanması da önem kazanmaktadır. Sonuç olarak, gelenek ile modernlik arasındaki ilişki, kültürel sürekliliği sağlamak ve yaratıcı çözümler geliştirmek için vazgeçilmez bir köprü işlevi görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, Çağdaş düşünce, Kültürel miras, Toplumsal dönüşüm, Sanat

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel bir yöntem benimsenmiştir. Literatür taraması temel veri toplama aracı olarak kullanılmış; akademik kaynaklar, makaleler, kitaplar ve tezler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Disiplinler arası bir yaklaşımla sanat, edebiyat, kültür ve toplumsal yapı alanları ele alınmış, gelenek ile modernlik arasındaki etkileşim somut örneklerle değerlendirilmiştir.

3. GELENEK VE ÇAĞDAŞ DÜŞÜNCE: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Gelenek, toplumsal hafızanın bir ürünü olarak bireylerin kültürel kimliğini oluşturan önemli bir yapıdır. Ancak gelenek, yalnızca geçmişin bir mirası olarak değil, bugünün değerlerini şekillendiren bir referans noktasıdır. Çağdaş düşünce, bilimsel akıl, yaratıcılık ve yenilikçiliği merkeze alarak geleceğe yönelik bir perspektif sunar. Bu iki kavram arasındaki etkileşim, toplumsal değişimlerin anlaşılmasında ve yönlendirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Gelenek, tarihsel kökenlere dayalı olsa da durağan bir yapıya sahip değildir; değişen toplumsal ve kültürel koşullarla birlikte evrilebilir. Örneğin, geleneksel ritüeller ve pratikler, günümüz teknolojisiyle yeniden biçimlenerek yeni nesillerin ilgisini çekebilir hale gelir. Benzer şekilde, çağdaş düşünce de geleneksel bilgelikten ve deneyimlerden beslenerek daha derin ve anlamlı bir yön kazanabilir. Bu etkileşim, toplumların hem geçmişi anlamasına hem de geleceği inşa etmesine olanak tanır.

Kültürel miras ve gelenek, çağdaş düşüncenin yenilikçi yaklaşımlarına bir temel sağlarken, çağdaşlık da gelenekleri güncelleyerek onların devamlılığını sağlar. Bu süreç, sanattan mimariye, eğitimden bilimsel araştırmalara kadar pek çok alanda gözlemlenebilir. Örneğin, geleneksel zanaat tekniklerinin çağdaş tasarımla buluşması, hem kültürel mirasın korunmasını hem de ekonomik katma değer yaratılmasını sağlar. Ayrıca, geleneksel halk hikayelerinin modern anlatım teknikleriyle yeniden ele alınması, edebiyat ve medyada yaratıcı bir sinerji oluşturur.

Gelenek ve çağdaş düşünce arasındaki dinamik ilişki, bireylerin ve toplumların kimliklerini şekillendiren, zenginleştiren ve sürdürülebilir bir gelecek için yol gösteren önemli bir mekanizmadır. Bu bağlamda, bu iki kavramın karşılıklı etkileşimi sadece kültürel sürekliliği değil, aynı zamanda toplumsal yenilikçiliği de destekler.

4. GELENEKSEL UNSURLARIN ÇAĞDAŞ DÜŞÜNCEDEKİ YERİ

4.1 Kültürel Miras ve Aktarım

Geleneksel unsurlar, dil, ritüeller, zanaatlar ve yaşam biçimleri gibi çok yönlü bir kültürel miras sunar. Kültürel mirasın aktarımı eğitim, festivaller ve dijital teknolojiler aracılığıyla desteklenmektedir. Örneğin, geleneksel halk hikayelerinin dijital platformlarda canlandırılması, genç nesiller için bu değerlerin erişilebilirliğini artırmaktadır. Geleneksel el sanatlarının sürdürülebilir tasarımlarla birleşmesi de bu unsurların çağdaş dünyaya entegrasyonunun bir örneğidir. Eğitim alanında, müfredatlara entegre edilen gelenek öğeleri, bireylerin tarihsel bilinç kazanmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, müzeler ve kültürel etkinlikler, geleneksel mirasın korunmasına katkıda bulunarak bu değerlerin sonraki nesillere aktarılmasını sağlamaktadır.

4.2 Sanat ve Edebiyat

Geleneksel motifler, çağdaş sanat ve edebiyatta yeniden şekillenmektedir. Modern resimlerde geleneksel desenlerin kullanımı, geçmişin estetik anlayışını günümüze taşıırken, edebiyatta halk hikayeleri modern anlatım teknikleriyle yeniden yorumlanmaktadır. Divan şiirinden alınan imgeler, çağdaş şiirde yeni bir estetikle buluşarak edebi zenginlik sağlamaktadır. Ayrıca, sinema ve tiyatrodaki geleneksel hikayelerin modern sahne teknikleriyle sunulması, kültürel mirasın canlı kalmasına katkı yapmaktadır. Dijital sanat platformlarında geleneksel sanat formlarının yeniden canlandırılması, bu formların daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır. Örneğin, dijital resim ve animasyonlarda geleneksel Türk motiflerinin çağdaş tarzlarla birleştirilmesi bu sürecin önemli bir göstergesidir.

4.3 Toplumsal Değerler ve Normlar

Geleneksel değerler, toplumsal normların oluşumunda ve bireyler arası dayanışmanın güçlenmesinde etkili olmaya devam etmektedir. Aile yapısı, misafirperverlik ve yardımlaşma gibi kavramlar, geleneksel toplumlarda olduğu kadar modern toplumlarda da önemini korumaktadır. Geleneksel değerlerin modern sosyal sorumluluk projeleriyle birleşmesi, bu değerlerin çağdaş bağlamda yeniden hayat bulmasını sağlamaktadır. Örneğin, bayram kutlamalarının modern şehir yaşamına uyarlanması, hem toplumsal bağları güçlendirmekte hem de kültürel sürekliliği sağlamaktadır. Günümüzde kentsel dönüşüm projelerinde mahalle dayanışmasının korunması, bu geleneksel normların çağdaş yaşamla entegrasyonuna örnek teşkil etmektedir.

4.4 Bilim ve Teknoloji

Geleneksel meteorolojik bilgiler, iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir veri kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, yerel halkların doğal olaylara dair gözlemleri, modern iklim modelleri için tamamlayıcı bilgiler sunabilir. Ayrıca, geleneksel tarım teknikleri, sürdürülebilir tarım uygulamalarında örnek teşkil etmektedir. Bu teknikler, özellikle yerel ekosistemlere uygun yöntemler geliştirilmesi açısından önemlidir. Geleneksel su yönetimi sistemleri de, günümüzde su kaynaklarının etkin kullanımı için ilham kaynağı olmaktadır. Örneğin, kadim su toplama yöntemlerinin modern teknolojiyle birleştirilmesi, su kıtlığı yaşanan bölgelerde etkili çözümler sunmaktadır.

Dijital teknolojiler, geleneksel bilgilerin daha geniş kitlelere aktarılmasını sağlayarak bu bilgilerin kaybolmasını önlemektedir. Geleneksel el sanatları ve zanaatlar, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojileri kullanılarak yeni nesillere öğretilmekte ve tanıtılmaktadır. Aynı şekilde, dijital platformlar aracılığıyla geleneksel müzik ve dans türleri daha geniş kitlelere ulaştırılmakta ve küresel çapta tanıtılmaktadır.

4.5 Kültürel Turizm ve Ekonomi

Kültürel turizmin teşvik edilmesi, yerel ekonomilerin canlanmasına büyük katkı sağlamaktadır. Geleneksel festivallerin ve kutlamaların turizm sektöründe bir cazibe merkezi haline gelmesi, hem yerel halkın ekonomik kazanç sağlamasına hem de kültürel değerlerin korunmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin, Anadolu'nun farklı bölgelerinde düzenlenen geleneksel yemek festivalleri, hem yerel mutfağın tanıtılmasına hem de gastronomi turizminin gelişmesine öncülük etmektedir. Geleneksel mimari yapıların korunarak turistik merkezlere dönüştürülmesi, yerel ekonomilere katkı sağlayan bir başka önemli unsurdur.

Geleneksel el sanatları ve zanaatlar, uluslararası pazarlara erişim sağlayarak ekonomik sürdürülebilirlik yaratmaktadır. Özellikle el yapımı tekstil ürünleri, seramik ve halılar, modern tasarım yaklaşımlarıyla birleşerek hem yerel hem de küresel piyasalarda kendine yer bulmaktadır. Bunun yanı sıra, geleneksel mutfak tariflerinin gastronomi sektöründe modernize edilerek sunulması, bu alanda yaratıcı bir ekonomik alan oluşturmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin yerel tatlarının modern mutfak anlayışıyla sunulması, hem kültürel mirası yaşatmakta hem de ekonomik kazanç sağlamaktadır.

5. SONUÇ

Geleneksel unsurlar, çağdaş düşüncenin vazgeçilmez bir parçası olarak toplumsal ve kültürel sürekliliğin korunmasında hayati bir rol oynamaktadır. Geçmişin değerlerini günümüze taşıyan bu unsurlar, sadece muhafaza edilmekle kalmaz; aynı zamanda çağdaş dünyanın değişen koşullarına uyarlanarak yeniden yorumlanır. Gelenek ve çağdaşlık arasındaki dinamik ilişki, bireylerin ve toplumların kimliklerini zenginleştiren bir köprü vazifesi görmektedir.

Sanat, edebiyat, bilim ve teknoloji gibi alanlarda geleneksel değerlerin çağdaş bağlamda yeniden ele alınması, bireyler ve toplumlar için bir yaratıcılık ve yenilikçilik kaynağıdır. Bu süreç, sadece geçmişin korunmasını değil, aynı zamanda geleceğe yönelik yaratıcı çözümlerin geliştirilmesini de desteklemektedir. Örneğin, geleneksel mimari yöntemlerin sürdürülebilirlik açısından yeniden değerlendirilmesi, kültürel mirasın korunmasının yanı sıra çevre dostu çözümler sunmaktadır. Geleneksel değerlerin modern dünya ile sentezlenmesi, toplumların kültürel kimliklerini hem koruma hem de zenginleştirme potansiyelini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, gelenek ile modernlik arasındaki diyalog, kültürel çeşitliliği destekleyen, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve daha sürdürülebilir bir geleceğin inşasına katkı sağlayan temel bir araçtır. Geleneklerin yenilikçi yaklaşımlarla yeniden yorumlanması, kültürel mirasın korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını mümkün kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- 1.Arslan, M. (2019). Gelenek ve Modernlik: Postmodern Perspektif. Eskiye Dergisi, 25(2), 45-60.
- 2.Yılmaz, A. (2020). Geleneksel Mimari Tekniklerin Modern Uygulamalara Uyarlanması. YÖK Tez Merkezi.
- 3.Demir, E. (2021). Gastronomide Geleneksel Tariflerin Modern Yorumu. GastroJ Dergisi, 12(3), 120-135.

- 4.Aksoy, F. (2022). Kùltürel Turizmde Geleneksel Festivallerin Rolü. Kùltürel Turizm Dergisi, 14(4), 200-215.
- 5.Kuru, S. (2018). Geleneksel Sanatların Dijital Platformlarda Yeniden İnşası. Sanat ve Teknoloji Dergisi, 10(1), 78-90
- 6.Çetin, H. (2021). Toplumsal Değerlerin Korunmasında Gelenek ve Çağdaşlık İlişkisi. Kùltür Araştırmaları Dergisi, 15(3), 233-248.
- 7.Tuncer, İ. (2020). Sürdürülebilirlik ve Geleneksel Mimari. Mimarlık ve Çevre Dergisi, 8(2), 35-50.
- 8.Kaplan, B. (2019). Modern Sanatta Geleneksel Motiflerin Kullanımı. Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, 7(1), 112-126.
- 9.Şahin, Z. (2022). Geleneksel Bilgilerin İklim Değişikliği ile Mücadeledeki Yeri. Çevre Bilimleri Dergisi, 5(4), 89-102
- 10.Doğan, R. (2023). Kùltürel Kimlik ve Toplumsal Dönüşümde Gelenek. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 19(3), 67-80.

CORE ELEMENTS OF DIGITAL ACADEMIC LEADERSHIP IN HIGHER EDUCATION: A COMPREHENSIVE REVIEW

Zohaib Hassan Sain¹

Superior University, Pakistan¹

Abstract

Digital Academic Leadership (DAL) in higher education is emerging as a critical driver of academic advancement, fostering innovation across institutional environments. This study conducted a systematic literature review, focusing on critical publications to examine the essential components of digital academic leadership within universities and other educational settings. The research database includes 35 articles, all written in English and published in prestigious, high-ranking academic journals between January 2005 and June 2023. Each article was chosen through a rigorous selection process to ensure the relevance and quality of insights into DAL. The literature review sheds light on the significant contributions and ongoing developments in this field, presenting a detailed analysis of theoretical and conceptual frameworks that define and support DAL. Results emphasize the importance of creating a robust culture of digital academic leadership within educational institutions and identifying core strategies to implement and sustain digital leadership initiatives effectively. Insights from this review reveal how DAL can enhance teaching, research, and administrative processes by leveraging digital tools and fostering a more innovative academic environment. This comprehensive review ultimately provides valuable strategies for academic leaders to integrate digital leadership practices that meet the evolving demands of higher education

Keywords: Academic leadership culture, Digital academic leadership, Higher education development.

WAYS OF FORMING SPIRITUAL AND MORAL VALUES IN AZERBAIJANI
LANGUAGE LESSONS ON THE BASIS OF TOPICS
MÖVZULAR ƏSASINDA AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ MƏNƏVİ-ƏXLAQİ
DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI YOLLARI

Məmmədova Könül Ələddin qızı

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent ADPU-nun Azərbaycan dili və onun tədrisi
texnologiyası kafedrası <https://orcid.org/0000-0001-8664-4912>

ABSTRACT

The article deals with the ways of inculcating humanism in students in the Azerbaijani language lessons in primary classes. Humanism is a product of human society and it was formed in the process of labor and needs that arose in this society. Norms of behavior began to emerge when there was a need to fulfill certain rules during the work process, during normal times, as well as during rest. These behavioral norms determine a person's relationship with society,

collective and individual people.

In the modern period when we gained independence, the role of moral values in our society has increased significantly, and there is a need to expand the sphere of influence of moral

factors. The way to educate students in the spirit of observing human rights begins with moral education. Acquiring knowledge about human rights helps to form the most important moral quality of a free person, honor and dignity, and a sense of responsibility. The main goal of the state of Azerbaijan, which considers education as one of its priority areas, is to educate democratic, capable, proactive and responsible citizens. An important foundation is created starting from the first day of school, both in the learning process and out of school, in order to educate children in small groups and collectives to study and work together, speak honestly, be a

good companion and friend, help others when necessary, in short, to have a humane attitude towards people.

Key words: humanism, independence, moral conversations, hard - working, love for the country, moral values, humane attitude

Şagirdlərin insan hüquqlarına əməl etməsi ruhunda tərbiyə edilməsinə gedən yol mənəvi tərbiyədən başlanır. İnsan hüquqları haqqında biliklərin mənimsədilməsi azad insanın ən mühüm

mənəvi keyfiyyəti olan şərəf və ləyaqətinin, cavabdehlik hissinin formalaşmasına kömək edir. Təhsili özünün prioritet sahələrindən biri hesab edən Azərbaycan dövlətinin başlıca məqsədi də demokratik dünyagörüşlü, bacarıqlı, təşəbbüskar və məsuliyyətli vətəndaşlar yetişdirməkdir. Uşaqların məktəbə gəldiyi ilk gündən başlayaraq həm təlim prosesində, həm də dərslərdə vaxtlarda uşaqlarda kiçik qrup və kollektivdə birgə oxumaq, işləmək, düz danışmaq, yaxşı yoldaş və dost olmaq, lazım gəldikdə başqalarına kömək etmək, bir sözlə, insana insani münasibət bəsləmək vərdişlərini tərbiyə etmək üçün mühüm bünövrə yaranır.

Şərqin görkəmli mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin əsərləri neçə əsrlər keçsə belə bu gün də də dərslərimizdə aktualıq, nümunəvilik rəmzidir. Onun əsərlərində dostluq haqqında çoxlu nümunələr var. Müəllim Azərbaycan dili dərslərində uşaqlara Nizamiminin dostluq haqqında

fikirlərini xatırladır. Deyir ki, həqiqi dost adamı darda qoymur, tordan çəkib çıxarır, lazım gəldikdə eybini üzünə deməkdən çəkinmir. Ata -xəzinə, qardaş dayaqdırsa, dost hər ikisidir. İbtidai siniflərdə tədris olunan Azərbaycan dili dərslərində “Vətənim Azərbaycandır”, “Dostluq”, “Əməksevərlik”, “Ana məhəbbəti”, “Mərhəmət”, “Vətən sevgis”, “Mən sülhə səs verirəm”, “Milli dəyərlərimiz”, “Az danışmağın gözəlliyi”, “Halal pul”, “Əsgər marşı”, “Yaxşılığa əvəz”, “Ən böyük dövlət”, “Təndir tikə bilməyən ev tikə bilməz”, “Ən böyük xəzinə”, “Qaraca qız və ağca xanım”, “Göyərçin” və s. kimi əxlaqi dəyərləri, humanizmi aşılaman mövzular verilmişdir.

İbtidai siniflərdə ana dili dərslərində müşahidələrimizdən aydın olur ki, şagirdlərdə dostluq, yoldaşlıq hissinin tərbiyələndirmək məqsədilə ən çox onlara “Mənim dostum kimdir?” mövzusunda inşa, yaxud esse yazdırılır. Onlardan nümunələrə nəzər salaq:

Şagirdlərdən biri yazır: “Hər bir insanın dostu olmalıdır. Dostdan heç vaxt zərər gəlməz. Axı dost-dosta arxadır. Mənim əsl dostum Caviddir. O, yaxşı oxuyur, etibarlıdır, mehribandır. Mənim fikrimcə dost öz dostunu başa düşməlidir. Əgər dostum çətin vəziyyətə düşsə, ona mütləq kömək edərəm. Bütün çətinlikləri bir yerdə asanlaşdırırıq. Mən heç vaxt dostumdan ayrılmayacağam”. Digər bir şagird: “Mənim dostum ağıllı və səliqəli oğlandır. O, anasının sözünə baxır. Onun səliqəli olması mənim xoşuma gəlir. Əsl dost mehriban olmalıdır”.

III sinfin Azərbaycan dili dərslərində “Nəbi və Tahir” mövzusunda 2 saatlıq əsas mətnlə dinləmə mətnləri üzrə 1.2.1; 2.2.1; məzmun standartları və aşağıdakı təlim məqsədləri, reallaşdırılır:

... Dinlədiyi bədii mətnin ideyasını müəyyən edir, onu oxuduğu mətnlə müqayisə edir;

... bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır;

3

... atalar sözündə və ya aforimzdə ifadə olunmuş kəlamla bağlı öz fikirlərini yazır;

... deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri müəyyən edir.

Mətn belədir:

İndicə, elə zəng vurulan kimi uşaqlar ingilis dili otağına yüyürməyə başladılar. Onlar tələsirdilər. Birdən Nailənin əlindəki qələmdən və qələmdandan karandaşlar yerə düşüb səpələndi.

Amil bir anlığa dayandı, kömək etmək istədi, amma dərəcə gecikəcəyini düşünüb sinfə sarı qaçdı. Mansur Nailəyə yaxınlaşıb karandaşları toplayırdı. Odur ki, hər ikisi dərəcə gecikdilər. Sınıfın qapısı önündə dayandılar. Müəllim:

– Mansur, Nailə! Niyə gecikmişiniz?

Mansur heç nə deməyib başını aşağı saldı və susmaqla kifayətləndi...[5, s.58].

Müəllim sinfə sual verir: “ Əgər Mansur müəllim tərəfindən cəzalandırılsaydı, o, sizcə, bir də yoldaşına kömək edərdimi?”

Şagirdlərin fikirləri dinlənilir. Müəllimin yönəldici sualları ilə əlaqədar, şagirdlər, təxminən, aşağıdakı kimi nəticələrə gəlirlər:

... hər bir hərəkətə görə tənbeh etməyə tələsmək olmaz. İlk növbədə səhv hesab edilən hərəkətin baş vermə səbəbini araşdırmaq lazımdır.

... insan ilk növbədə vicdanı qarşısında cavbdeh olmalıdır, vicdanının cəzasından qorxmamalıdır.

Belə mətnlərdən istifadə şagirdlərdə nitq və təfəkkür inkişafının eyni zamanda, tərbiyəedicilik aspekti kimi də çıxış edir. Çünki gözlənilən nəticələr də elə bunlarla ölçülür.

III sinif Azərbaycan dili dərslində verilmiş “Tacir və dostu” adlanan əsas mətn üzrə tərtib olunmuş, dinləmə mətni “Əmanətə xəyanət olmaz” adlanır.

Dinləmə mətninin qısa məzmunu:

Səhər hələ tam açılmamış bir kişi hamama gedərkən yolda oğrunun birini öz dostu hesab edib cibindəki pulunu ona verir. Oğru pulu götürüb getmir, kişinin hamamdan çıxmasını gözləyir. Pulu yiyəsinə qaytarır və deyir ki, sən onu mənə əmanət etmişdin. Əmanətə xəyanət olmaz və s. [6, s. 201].

Müəllim mətn üzərində öncədən proqnozlaşdırma işləri aparır, qrup işi təşkil edir.

Müəllimin verdiyi suallar dinlənilir: – Sizin fikrincə bu oğru nə edəcək? Siz olsaydınız, necə hərəkət edərdiniz?

Şagirdlər öz mülahizələrini söyləyirlər. Mətn müəllim tərəfindən yenidən oxunur və o, şagirdlərin oğruya necə münasibət bəslədiklərini öyrənmək istəyir.

Müəllimin müraciəti belədir:

1. Əsərdəki oğru obrazına münasibətiniz necədir?

4

2. Əgər pul kisəsini oğru geri götürsəydi, fikrinizcə onu sahibinə qaytarardı?

3. Siz özünüz əmanətin sahibinin yerinə olsaydınız, oğruya nə cavab verərdiniz?

Bu suallar əsasında şagirdlərin mülahizələri dinlənir və müzakirə başlayır. Daha sonra müəllim insanlar arasında bir-birinə olan etiqad, sədaqət, inam, haqqında danışır, liderlər də öz qruplarının bu barədə fikir və mülahizələrini dilə gətirirlər. Şagirdlərin cavabları inşalara çevrilir.

Nümunələr:

Şagird Z.: “Oğru kişinin onu öz dostu ilə səhv saldığını görür, ancaq sevinmir. Əmanəti saxlamaq və geri qaytarmaq qərarına gəlir. Çünki görünür bir vaxt o da ola bilsin, atasından eşitmişdir ki, əmanətə xəyanət etmək günahdır. Allah belələrini bağışlamır. Əgər bu hərəkəti ilə

o, oğurluqdan da imtina etsəydi, Allah onun günahlarını bağışlayardı. Çünki Allah bağışlayandı.

Xüsusən də, əmanətə xəyanət etməyənləri.

Əlbəttə, mən nə oğru olmaq, nə də dostu başqası ilə səhv salmaq istəyərdim. Mən oğrunun belə asanca düzəlməyinə inanmıram. Bu mənim qəti fikrimdir. Çünki cibgirin qadının pulunu çıxarıb getməsinə anamdan eşitmişəm. Oğrular dəhşətli insanlardır. Əgər onlara insan demək olarsa...”

Şagird N.: “Oğru əmanətə xəyanət etməz? Edər, edər! Bizim fikrimizcə, “oğru” sözü əvəzinə orada “tanımadığı bir kişi” demək lazımdır. Sadəcə deyilməlidir ki, kişi pulunu saxlamağa dostu hesab etdiyi bir nəfərə verib, o adam da halal insan imiş, odur ki, pulu yiyəsinə qaytarıb. İnsanlar iki cür olur: halallıqla yaşayanlar, haram ilə yaşayanlar.

Mən belə adamlar haqqında az-çox oxumuşam. Zəhmət çəkib işləyənlər halallardır.”

Şagird V. : “Hamama gedən kişi cibindəki pulunu dostu bildiyi adama əmanət verdiyini zənn edir. Həmin adam da məsələni başa düşür və xəyanət etməmək qərarına gəlir. Maraqlı əhvalatdır. Söhbət inamdan, sədaqətdən gedir. Mən istəyirəm ki, insanlar bir-birinə etibar etsinlər, pullarını da, mallarını da.

Mənə də etibar edilsəydi, mən də əmanətə xəyanət etməzdim. Ancaq yaxşılıq etmək hər adamın işi deyil. Əmanət saxlamaq insana hörmət qazandırır. Belələri həmişə olub və indi də

var. Uşaqların içərisində inam, etibar qazananlar çoxdur. Mən elələri ilə dostluq etmək istəyirəm”

Göründüyü kimi, şagirdləri içərisində əmanət, xəyanət, inam, etibar və s. kimi sözlərin əsasında ifadə mətnini inkişaf etdirib inşaya çevirməyi bacaranlar az olmur.

İnsan uşaqlıq dövründə olduğu kimi, qocalıq dövründə də humanist münasibətə möhtacdır. Buna görə də yaşlılar həssas qəlbli uşaqlara daha kiçik yaşlarından humanist duyğuları

aşılmalıdırlar ki, qocalıb əldən düşdükəri zaman onlardan kömək ala bilsinlər. Böyük Azərbaycan mütəfəkkiri A.Bakıxanov yazırdı: “Dünyada heç bir şey təbiətin ziddinə çıxa

5

bilməz... Lakin insan müstəsnaıdır, çünki o bir işi görməyə və ya görməməyə muxtardır. Bu səbəbdən də o həmişə yaxşı, həm də pis iş görə bilər. Aləmdə əsl məqsəd və həqiqi məsləhət xeyirdən ibarət olduğu üçün aləmin ən şərəfli cüzi olan insanda gərək borçlarını əta eləsin və öhtəsinə düşən vəzifəni unutmasın. Həmişə yaxşılıq etməyə çalışın və bilsin ki, əxlaqı təmizləyib

islah etməkdən və maarif təhsil etməkdən məqsəd yaxşılıqdır” [2, s.41].

Bir əməliyyatdan digərinə keçərkən şagirdlər müxtəlif qruplara qoşulur, yaşlıları ilə yoldaşlıq edir, özlərini müxtəlif mövqelərdə sınaqdan keçirirlər. Bütün ictimai faydalı işlərin təşkilində başlanğıc prinsip belədir: «bir nəfər də kənarda qalmamalı, bir nəfər də biganə olmamalıdır». Bütün sinif fərdi, qrup və kollektiv tapşırıqlar alır. Humanist istiqamətə malik müxtəlif ictimai faydalı işlərdə iştirakın tərbiyəvi səmərəsi onda ifadə olunur ki, məktəblilərdə yoldaşlarına humanist münasibət yaranır, onlara və ətrafdakı adamlara qayğıkeş, ədalətli, həssas

olmaq, qayğıkeşliyi sözdə yox, işdə göstərmək formalaşır.

Əxlaqi söhbətlərdə faktların rəngarəng, canlı, inandırıcı olmasına diqqət yetirmək lazımdır. Gətirilən hər bir misal, hər bir dəlil əxlaqi söhbətin məqsəd və vəzifəsinə xidmət etməlidir. Belə olduqda hər bir şagird öz davranışı və hərəkəti haqqında düşünə bilər, düzgün nəticə çıxarır.

Hər bir şagirdin hərəkəti və davranışı diqqətlə izlənilməli, keçirilən əxlaqi söhbətlərdə müəyyən edilmiş qaydanı pozan şagirdlərin hərəkəti və davranışı müzakirə edilməlidir. Şagirdlərin yaxşı və pis hərəkətlərini aşkar etmək, bu hərəkətlərin nə üçün yaxşı, nə üçün pis olduğunu kollektiv qarşısında müzakirə və təhlil etmək müəllimdən böyük səy tələb edir. Buna görə də əxlaqi söhbəti canlı, inandırıcı və təsirli etmək üçün ciddi hazırlaşmaq lazımdır. Əxlaqi söhbətin mövzusunu seçmək, material toplamaq, əxlaqi söhbəti keçirmək üçün

plan tərtib etmək başlıca şərtidir. Bununla yanaşı, şagirdləri də əxlaqi söhbətə hazırlamaq zəruridir, çünki əxlaqi söhbət zamanı şagirdlərin çıxış etməsi, bu və ya digər məsələyə öz münasibətini bildirməsi keçirilən əxlaqi söhbətin daha məzmunlu və təsirli olmasına imkan yaradır, onları fəallaşdırır, müstəqil fikir söyləməyə, faktları təhlil etməyə, nəticə çıxarmağa sövq edir.

Müəllim əxlaqi söhbəti yekunlaşdıraraq deyir ki, xeyirxahlıq insanın başqa adamlara bəslədiyi insani münasibətləri əks etdirir, insanlar arasında səmimi münasibət yaradır. Təlimin tərbiyəedici vəzifəsi şagirdlərə yoldaşlıq və dostluğun mahiyyətini dərk etməyə kömək göstərir. Müəllim konkret nümunələr əsasında dostluğun insanların həyatında əhəmiyyətini qeyd edir və deyir ki, həqiqi dostlar təlimdə, əməkdə bir-birinə kömək edirlər. Əgər uşaqlardan biri təlimdə, əmək və ictimai tapşırıqların yerinə yetirilməsində çətinlik çəkirsə, dostları ona yardım əlini uzatmalıdır. Əgər uşaqlardan bir nəyisə hazırlamağı, yapışdırmağı, maraqlı oyun bilirsə, bunu öz yoldaşlarına da öyrətməlidir.

6

İnsana humanist münasibətin nümunəsi ibtidai siniflərdə tədris olunan Azərbaycan dili dərsləri və metodik vəsaitlərində (MMV) lətifə, nağıl və dastanlarımızda əsas etibarilə müsbət qəhrəmanlar vasitəsilə göstərilmişdir. Bu qəhrəmanlar həssas və qayğıkeşdirlər. Onların insanpərvərliyi, hər şeydən əvvəl kütlənin, camaatın, qeydinə qalmaqda, elin səadətinə, namusuna toxunmaq istəyənlərlə amansız mübarizə aparmaqda təzahür edir. Dastan və nağıllardakı qəhrəmanlar xalqın yaxşı və fəxrəli yaşayışını təmin etmək üçün mümkün olan hər cür vasitədən istifadə edirlər. Məsələn, II sinif Azərbaycan dili dərslərində keçilən “Göyərçin” adlı mətninə diqqət edək:

Göyərçin

Qədim zamanlarda xeyirxah bir padşah yaşayırdı. O öz ölkəsini əmin-amanlıqla idarə eləyirdi.

Günlərin bir günü qonşu ölkənin hökmdarının ölkəsinə hücum edib padşahı təkbətək döyüşə çağırırdı. Padşah çoxdan idi ki, müharibə etmirdi. Odu ki, dava paltarını sarayın çardağında, əl-ayaqdan uzaq yerdə saxlayırdı. Savaşa bir gün qalmış padşah anasından xahiş

elədi ki, onun qılıncı ilə dəbilqəsini gətirsin.

Anası getdi. Çox çəkmədi ki, oğlunun qılıncını, qalxanını gətirdi. Padşah anasından soruşdu:

– Bəs döyüş papağım hanı?

– Ana dedi:

– Səni and verirəm halal südümə, dəbilqəyə dəymə!

– Anacan, mən padşaham! Padşah isə döyüş meydanına dəbilqəsiz çıxma bilməz.

Anası çardaqda gördüklərini deməli oldu:

– Bala, sənin döyüş papağının içində bir ağ göyərçin yuva qurub. İki körpə balası var. Mən bu yuvanı dağda bilmərəm. Gəl bu dəfə döyüşə dəbilqəsiz get.

Bu sözləri eşidən padşah heç nə demədi, düşmənlə təkbətək döyüşə başıaçıq çıxdı. Qonşu ölkənin hökmdarı onu dəbilqəsiz görüb bunun səbəbini soruşdu.

Padşah dedi:

– Mənim döyüş papağında göyərçin iki bala çıxarıb. Anam and verdi ki, balalara toxunmayım.

Bunu eşidən düşmən hökmdar qılıncını qımına qoydu, əlini düşməninə uzadıb dedi:

– Gəl barışaq! Sənin anan bir quşun – ağ göyərçinin evini dağıtmaq istəmədi. Biz niyə nahaq qan töküüb minlərlə insanın evini dağıdaq?!

Onlar barışdılar. O gündən ağ göyərçin sülh quşu hesab olunur [4, 156.]

Qeyd etmək lazımdır ki, dövrümüzün mürəkkəb tarixi hadisələrinin, inkişaf etmiş azadlıq ideyalarının da insan psixologiyasına, cəmiyyətimizdə şəxsiyyətin formalaşdırılması prosesinə böyük təsiri olmuşdur və olmaqda da davam edir. Yaşadığımız müasir dövrdə bir daha sübut olundu ki, bu gün məktəblərimizdə tədris olunan ana dili dərslərində torpaqlarımızı düşmən tapdağından azad edən əsl vətənpərvərlərin yetişdirilməsi, ana vətəninin azadlığı, doğma dilinə,

7

millətə sevgi, sadıqlıq, hörmət, cəsarət, hünər, vicdanlılıq kimi keyfiyyətlərin aşılınması ən vacib məsələ hesab olunur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Allahverdiyeva F.M Kiçik yaşlı məktəblilərin mənəvi tərbiyəsində məktəb və ailənin əlbir işi:

Ped.elm.nam....dis.avtoref. Bakı: 2004, 36 s.

2. Paşayev Ə, F.Rüstəmov. Pedaqogika. Bakı. Elm və təhsil, 2012,463.

3.Tusi N. Əxlaqi-nasiri. Bakı. Elm, 1989, 279 s.

4. İsmayılovR., Nurullayeva Ü. Azərbaycan dili.(2-ci sinif) : Müəllim üçün metodik vəsait /R.İsmayılov, Ü.Nurullayeva [və b.] – Bakı: Radius MMC,-2021, 224 s. 156

5. Xəlilov Z. Azərbaycan dili. (3-cü sinif): Dərslik/ Z.Xəlilov, D.Cəfərova [və b.] – Bakı: Altun Kitab– 2018, 208 s

6. Qaragözova N. Azərbaycan dili.(3-cü sinif): Müəllim üçün metodik vəsait/N.

Qaragözova, G. Orucova, R. İsmayılov – Bakı: Altun Kitab, – 2018, 232 s.

7. İsmayılov R. Abdullayeva S. Azərbaycan dili.(4-cü sinif): Müəllim üçün metodik vəsait / R.

İsmayılov, S. Abdullayeva [və b.] – Bakı: ASPOLİQRAF LTD, - 2019, 240

**SCIENTIFIC-DIDACTIC FUNDAMENTALS OF WORK BASED ON THE
LISTENING MATERIALS**

**DİNLƏMƏ MATERİALLARI ÜZRƏ QURULAN İŞİN
ELMİ-DİDAKTİK ƏSASLARI**

Məmmədova Könül Ələddin qızı

**Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent ADPU-nun Azərbaycan dili və onun tədrisi
texnologiyası kafedrası <https://orcid.org/0000-0001-8664-4912>**

ABSTRACT

The article deals with the scientific-didactic basis of the work based on listening materials. The construction of the listening text on interesting topics and by applying various standards leads to the increase of interest in education, science, including knowledge among students as a whole. The content of texts plays an important role in modern teaching, the variety of methods, forms, methods, tools and the vitality of skills play an equally important role. Didactic models of listening text are integrative in nature; that is, it is connected and united with the rules of reading, writing, speaking and language. There are many general didactic models. These models cover the content line and act as tools of motivation. The analysis of methodical materials for the Azerbaijani language of classes I-IV suggests that the motivation of each of the main texts is characterized by its own colorful method and means. But for some reason, some methodists believe that the listening text is for building motivation.

Thus, the most important result expected from the standards based on the rules and criteria for listening and reading texts is education. As a final result, they call it the education for teaching interest, the education for language interest and moral education strategy. When the text being listened to is interesting, and the listening process is interesting, the expected result is also interesting, which is called increasing the sense of interest in learning.

Key words: listening text, didactic models, modern teaching, motivation, numerous methods and ways.

Ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün ümumi təhsil pilləsində kifayət qədər imkanlar var. Bu baxımdan dinləmə bacarığı da mühüm əhəmiyyətə malikdir. Elə bir situasiya yoxdur ki, orada ünsiyyət bacarıqlarından istifadə olunmasın. Kommunikasiya-ünsiyyət bacarıqları bizim həyatımıza birbaşa təsir edir. Nitq prosesində dinləmə bacarığı anlaşılmaqların qarşısını alır və uğurlu ünsiyyəti təmin edir. Söhbət zamanı dinləmə və anlama bir-birini əvəz edir. Bir çox insanlar düşünürlər ki, onların nitqlərinin müvəffəqiyyəti rabitəli nitq bacarıqlarındadır, lakin danışan şəxs müsahibinin də danışmaq istəyinə hörmətlə yanaşmalıdır.

Dinləmə mətninin maraqlı mövzular üzrə və müxtəlif standartları tətbiq etməklə qurulması bütövlükdə şagirdlərdə təlimə, elmə, o cümlədən biliyə maraq hissinin yüksəldilməsinə gətirib çıxarır [3, s.77].

Müasir təlimdə mətnlərin məzmunu nə qədər əhəmiyyətli rol oynayarsa, metodların, forma, üsul, vasitələrin rəngarəngliyi və bacarıqların həyatiliyi də bir o qədər əhəmiyyətli rol oynayır. Ona görə də, burada iki cəhəti xüsusi vurğulamalıyıq:

1) dinləmə mətnlərinin təlimə yaratdığı maraqdan danışmalıyıq;

2) metod, priyom, üsul və vasitələrin maraqqaradıcı rolundan bəhs etməliyik.

I-IV sinif “Azərbaycan dili” dərsləklərində müxtəlif məqsədlərlə bağlı dinləmə mətnləri verilmişdir. Onları tərtibçilər şagirdlərdə elmə, biliyə, dostluğa, əliaçıqlığa, sədaqətə, səxavətə və s. rəğbət hissi aşılamaq üçün müntəxəbatlardan, kitablardan, internetdən mətnlərinin təlimə yaratdığı maraqdan danışmalıyıq.

I-IV sinif “Azərbaycan dili” dərsləklərində müxtəlif məqsədlərlə bağlı dinləmə mətnləri verilmişdir. Onları tərtibçilər şagirdlərdə elmə, biliyə, dostluğa, əliaçıqlığa, sədaqətə, səxavətə və s. rəğbət hissi aşılamaq üçün müntəxəbatlardan, kitablardan, internetdən, didaktik materiallardan və s. seçmişlər. Dərslək tərtibində maraqlı mətnlərdən istifadə tarix boyu başlıca prinsip olmuşdur, indinin özündə də belədir. Eyni zamanda əsas mətn maraqlı hadisələrdən bəhs edirsə, dinləmə mətni, bəlkə, ondan da maraqlı hadisələrdən, ibrətamiz hekayələrdən, münasibətlərdən bəhs edir və uşaqların mənəvi aləmində xoş təəssüratlar yaradır.

III sinfin Azərbaycan dili dərsliyində “Nəbi və Tahir” mövzusunda 2 saatlıq əsas mətnlə dinləmə mətnləri üzrə 1.2.1; 2.2.1; məzmun standartları və aşağıdakı təlim məqsədləri reallaşdırılır:

... Dinlədiyi bədii mətnin ideyasını müəyyən edir, onu oxuduğu mətnlə müqayisə edir;

... bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır;

... atalar sözündə və ya aforimzdə ifadə olunmuş kəlamla bağlı öz fikirlərini yazır;

... deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri müəyyən edir.

Mətn belədir:

“İndicə, elə zəng vurulan kimi uşaqlar ingilis dili otağına yüyürməyə başladılar. Onlar tələsirdilər. Birdən Nailənin əlindəki qələmdən və qələmdandan karandaşlar yerə düşüb səpələndi.

Amil bir anlığa dayandı, kömək etmək istədi, amma dərəcə gecikəcəyini düşünüb sinfə sarı qaçdı. Mansur Nailəyə yaxınlaşıb karandaşları toplayırdı. Odur ki, hər ikisi dərəcə gecikdilər. Sınıfın qarısı önündə dayandılar. Müəllim:

– Mansur, Nailə! Niyə gecikmisiniz?

Mansur heç nə deməyib başını aşağı saldı və susmaqla kifayətləndi...” [2, s.58].

Sual belədir: – Əgər Mansur müəllim tərəfindən cəzalandırılsaydı, o, sizcə, bir də yoldaşına kömək edərdimi?

Şagirdlərin fikirləri dinlənilir. Müəllimin yönəldici sualları ilə əlaqədar, şagirdlər, təxminən, aşağıdakı kimi nəticələrə gəlirlər:

... hər bir hərəkətə görə tənbeh etməyə tələsmək olmaz. İlk növbədə səhv hesab edilən hərəkətin baş vermə səbəbini araşdırmaq lazımdır.

... insan ilk növbədə vicdanı qarşısında cavbdeh olmalıdır, vicdanının cəzasından qorxmamalıdır.

Dinləmə mətnlərindən istifadə şagirdlərdə nitq və təfəkkür inkişafının tərbiyəedicilik aspekti kimi də çıxış edir. Çünki gözlənilən nəticələr də elə bunlarla ölçülür.

Bununla belə, “Nəbi və Tahir” mətnində 4.1.3 - standartı ilə və qurulan iş və onun nəticələrində nitq inkişafı özünü bariz şəkildə göstərmiş olur. Ona görə ki, bu rəda görün, nə qədər sözün deyilişinin yazılışından fərqli cəhətlərinə önəm verilmiş olur: [uşaxlar], [başdadılar], [onnar], [qələmdannan], [bir annığa], [köməy etməy], [am:ma], [yaxınnaşib], [karandaşdarı], [topluyurdu]. Belə sözlərin düzgün yazılışı ilə fərqləndirilməsi – təfəkkür inkişafıdır, ədəbi tələffüzlə oxunması və deyilməsi nitq inkişafıdır. Bu amili nəzərdən qaçırmaq didaktik cəhətdən birtərəflilik olduğu üçün yolverilməzdir.

Metodik-lingvistik ədəbiyyatda nitq anlayışından nitqin hissələri haqqında ümumi məlumat verilərkən izahedici vasitə kimi danışılır. Psixoloji-metodik ədəbiyyatda ondan nitq və təfəkkür integrativliyi mənasında bəhs olunur [3, s.48]. MMV-nin məzmununda bütün məzmun xəttləri, həmçinin də bunların hər biri nitq və təfəkkür inkişafediriciliyi strategiyasına uyğun qurulur. Məlumdur ki, dil qaydaları adlanan məzmun xətti, bilik və bacarıq, oxu, dinləyib anlama, münasibət bildirmə, habelə şifahi və yazılı yollarla yaradıcı fəaliyyət və s. tələb edir. Bunların hər biri nitq və təfəkkür əməliyyatlarından bir addım da kənarda qala bilməz.

Dərsliklərdən əlavə, müəllim üçün metodik vəsaitlərdə belə maraqlı mətnlər çoxdur. Mətnlərin şagirdlərin təlimə marağ hissəsinin yüksəldilməsində rolu və şagirdlərdə marağ dərəcəsini öyrənmək üçün rəy sorğuları keçirdik, habelə hansı dinləmə mətni daha maraqlıdır və bu marağın nələrdən ibarət olması məsələsini də öyrəndik [5, s. 232]. Tədqiqat apararkən müşahidə etdik ki, müəllimlərin böyük əksəriyyəti hər bölmənin sonunda keçdikləri mətnlər haqqında bu sualı verir: “Sizcə, bu fəsildə ən maraqlı mətnlər hansılardır?” Şagirdlər isə onları xatırlamağa çalışır və bu sual ətrafında fərdi və ya qruplararası hazırlıq, axtarış gedir. Bu məqsədlə onlara 5-7 dəqiqə vaxt verilir.

Müasir Azərbaycan dili dərslərinin məzmunu öz strukturuna görə dinləyib-anlama və danışma, oxu, yazı və dil qaydalarına dair bilik, bacarıq və vərdislərdən ibarətdir. Müəllimlər üçün metodik vəsaitdə bunların hər birinin tədrisinin də öz strukturu və meyarları, habelə standartları vardır. Dərs sistemində isə əsas mətnin ya danışma, ya oxu, ya da yazı strategiyalı olması göstərilir. Eyni zamanda əsas mətnlər də dinləmə, oxu və yazı, habelə bunlarla birlikdə ümumiləşdirici və yaxud da qiymətləndirilmədən ibarət olur.

Dinləmə mətninin didaktik modelləri öz xarakterinə görə integrativdir; yəni oxu, yazı, danışmaq və dil qaydaları ilə əlaqə və vəhdətdədir. I-IV sinif Azərbaycan dili üzrə metodik vəsaitlərin təhlili bunu deməyə əsas verir ki, əsas mətnlərin hər birinin motivasiyası öz rəngarəng üsul və vasitəsi ilə xarakterizə olunur. Bu məqsədlə I-IV sinif MMV-lərdə verilən motivasiyaları diqqətlə nəzərdən keçirdik. I sinif ilkin sinif olduğu üçün əlifba və hüsnxətt kursuna görə sadə motivasiya vasitələri şəkildə, suallardan, atalar sözləri və məsəllərdən ibarətdir. Lakin ibtidai siniflər üzrə mütəxəssislər hərflərin öyrədilməsi üçün də rəngarəng və maraqlı şəkillərdən ibarət motivasiya nümunələri hazırlamış və məktəblərə təqdim etmişlər [6, s.87].

Dinləmə materialı rabitəli mətnlərdən ibarət olub geniş didaktik imkanlara malikdir. Onlardan müxtəlif məqsədlərlə istifadə oluna bilər. Düzgün motivasiyanın yaradılması təlimin keyfiyyətini daha da yüksəldir. IV sinifdə birinci bölmə üzrə “Hörümçək adam”, “Bir ovuc torpaq”, “Nehrə”, ikinci bölmə üzrə “Sözün yeri”, “Dərviş və yolçu”, “Qanadlı sözlər”, üçüncü bölmə üzrə “Atanın üç məsləhəti”, “Bir tikə çörək”, “Şair və əkinçi”, “Mənim qərarım”, dördüncü bölmə üzrə “Dünyanın möcüzələri”, “Leyləklər havada yatır”, “Mirvərilər”, “Pişiyin qohumları”, “Badam”, “Delfinlər”, “Təmənnəsiz yaxşılıq”, “Qoca və səy-yah”, “Alim və cahil” və s. mətnlərin məzmunu daha çox şagirdlərin marağına səbəb olan mətnlərdir.

Tədqiqat apararkən dərs nümunələri əsasında şagirdlərdə Azərbaycan dilinə maraq hissini yüksəldilməsini göstərən müəyyən məsələlərə diqqət yetirdik. III sinifdə apardığımız müşahidə əsasında müəllim əvvəlcə qrupları müəyyənləşdirir və qruplara adlar verilir: “Biliklilər”, “Bacarıqlılar”, “Səriştətililər”, “Tənqidçilər”.

Hər bir qrupun tapşırığı paylanır: Öyrəndiyiniz hansı dinləmə mətnləri sizə daha çox maraqlı göründü? Səbəbini izah edin.

Şagirdlər dərsliklərindəki qeydlərə əsasən axtarışlara başlayırlar. Tapşırıq qalın kağız üzərində səlhiə ilə yazılır, axtarışın nəticələri hazır olur, dinlənildikdən sonra di-vardan (və ya lövhədən) asılır.

IV sinifdə isə maraqlı dinləmə mətnləri ilə əlaqədar şagirdlərin fikrini öyrənmək üçün esselər hazırlamağı tapşırıdık. Tapşırıq evdə şagirdin iş dəftərində yerinə ye-ti-ri-lir. Əvvəlcə şagirdlərə izah edirik ki, esse sərbəst inşa növünə oxşayır. İnsan onunla şəx-si hiss-həyəcanını, şəxsi fikir və təəssüratlarını, görmək və demək istədiklərini ifa-də edir.

Beləliklə, dinləmə və oxu mətnləri üzrə gerçəkləşdirilən qaydalar, meyarlar əsa-sında standartlardan gözlənilən ən başlıca nəticə tərbiyədir. Ona da son nəticə kimi tə-limə marağ tərbiyəsi, dilə marağ tərbiyəsi, mənəvi tərbiyə strategiyası deyirlər. Din-lə-nilən mətn maraqlı, dinləmə prosesi maraqlı olanda gözlənilən nəticə də maraqlı olur ki, ona da təlimə marağ hissini yüksəldilməsi deyilir.

İnsanlar ünsiyyət quraraq fikirlərini bir-birilərinə çatdırı bilirlər, onlar öz daxili aləmlərini bürüzə verir, tərəf-müqəbillərini dinləyib-anlamaqla müxtəlif xarakterli əlaqələr qurmağı bacarırlar. Ümumiyyətlə, düzgün ünsiyyət qurmaqla əməkdaşlığa nail olmaq, məqsədə çatmaq mümkündür. Ünsiyyət qarşılıqlı prosedir və bunu sa-də-cə nitq kimi başa düşmək düzgün deyil. Hər hansı bir situasiyanı anlamaq, öyrənmək, təhlil etmək üçün ünsiyyət mühümdür. Hər hansı bir problemin həlli üçün, əvvəlcə onu öyrənmək, aydınlaşdırmaq, dərk etmək, qavramaq lazımdır ki, bu da ünsiyyət vasitəsilə həyata keçirilir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Abdullayev, N.Ə. Nitq mədəniyyətinin əsasları / N.Ə. Abdullayev. – Bakı: Elm və təhsil, – 2013. – 288 s.
2. İsmayılov, R. Azərbaycan dili. (3-cü sinif): Müəllim üçün metodik vəsait / R. İsmayılov, Ü. Nurullayeva [və b.] – Bakı: Radius MMC, – 2021, – 224 s.
3. Qurbanov, V.T. Oxu və nitq inkişafı təlimi / V.T. Qurbanov. – Bakı: Müəllim, – 2021. – 128 s.
4. Qasimov, A. B. Söz güclü tərbiyəedici vasitədir // Azərbaycan dili və ədə-biyyatı tədrisi // Bakı, – 2016, – № 4, s. 13-17
5. Qaragözova N. Azərbaycan dili. (3-cü sinif) Müəllim üçün metodik vəsait / N. Qaragözova, G. Orucova, R. İsmayılov. – Bakı: Altun Kitab, – 2018, – 232 s.
6. Cəfərova, N.B. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası / I hissə. Bakı: ADPU, – 2020, – 404 s.

MAIN CHARACTERISTIC DETAILS OF NOUNS AND ADJECTIVES IN OGUZ DIALECTS

Aynur Murad gizi Namazova

Phd student of ASPU, of the Department of Modern Azerbaijani Language, Azerbaijan

<https://orcid.org/0009-0001-2498-8880>

Summary:

In our study, adjectives are grouped under two main headings: qualifying adjectives and indicative adjectives, and indicative adjectives are also included; It is divided into subheadings as demonstrative adjectives, indefinite adjectives, interrogative adjectives and numerical adjectives. Number adjectives are; They are grouped as main number adjectives, ordinal number adjectives, compound number adjectives, fraction number adjectives, and group number adjectives. In Oghuz dialects, descriptive adjectives are meant by adjective expression, and the determining adjectives in TT are not included in the scope of adjectives in AT, TmT and GT. Demonstrative adjectives, indefinite adjectives, and interrogative adjectives, which are considered under the subheading of demonstrative adjectives in Turkey Turkish, are evaluated within pronouns in other Oghuz dialects. Demonstrative adjectives, which are considered as subheadings of demonstrative adjectives in TT, are demonstrative pronouns in other Oghuz dialects. While indefinite adjectives that indicate nouns as indefinite are considered under the subheading of indicative adjectives in Turkey Turkish, they are evaluated within pronouns in other Oghuz dialects. While interrogative adjectives that indicate nouns in question form are considered as a subheading within demonstrative adjectives in Turkey Turkish, they are included in the question of interrogative pronouns in other Oghuz dialects. As can be seen, adjectives and pronouns are intertwined in Oghuz dialects.

In Turkey Turkish, number adjectives, which are the subheadings of demonstrative adjectives, are a separate word type with the number head in other Oghuz dialects. There is not much difference in the use of ordinal adjectives in Oghuz dialects, and ordinal adjectives are made with the suffixes -IncI/-UncU placed at the end of the number noun. In Oghuz dialects, unitization is sometimes expressed by adding certain suffixes to number names and sometimes by phrases containing number names. The common suffix used for the generative number adjectives TT, AT, GT is -Ar/-şAr. In TmT, merging is done by adding the suffixes -in and -den to the end of the repeated number and a number name after the numbers.

Key words: Turkish language, adjectives, linguistics, dialects, Oghuz language, words.

REFERENCES

1. Dogan Aksan (2004), Linguistics, Linguistics and Turkish Writings, Multilingual Publications, Istanbul, str. 203.
2. Dogan Aksan (2014), On the traces of the ancient Turkic language, facts enlightened by lexicological, semantic and morphological studies of Orkhon and Yenisei inscriptions, Bilgi Yayinevi, Ankara, p. 17
3. A. Bijan Erdzhilasun "Turkish language from history to future", Journal "Turkish language, language and literature", May 1999, No. 569, p. 355-362"

4. Osman Nedim Tuna (1997), Historical interest of the Sumerian and Turkish languages and the age question of the Turkish language, Publications TDK: 561, Ankara, p. 48. 7 Ahmet Buran, Ercan Alkaya (2004), Modern Turkish dialects, Akcağ Publications, Ankara, str. 48. 13
5. Ahmet Jaferoglu (1984), История турецкого языка I-II, Enderun Kitabevi, Istanbul, p. 51-52.
6. Walter Porzig (translated by Professor Dr. Vural Ulcu) (1995), Чудо, значение языком, TDK Publications, Ankara, стр. 113.
7. Tunser Gulensoy (2000), Турецкий справочник, Аксаğ Publications, Ankara, str. 308.
8. Muzaffer Tansu (1963), General phonology of Durgun and the Turkish language, TDK Publications, Ankara, p. 11.

**PERCEPTION OF STUDENTS IN PONTIANAK REGARDING THE
IMPLEMENTATION OF MANAGEMENT COMPUTERIZATION USING
MICROSOFT EXCEL APPLICATIONS IN MANAGING INVENTORY DATA IN
TRADING COMPANIES**

**Federika Agustina, Feliska Aurelia, Graciela Valentin Febriani, Jennifer Amanda Putri,
Stefanie Chrestella, Dudy Effendy**

Faculty of Economics and Business, Widya Dharma University Pontianak

Abstract: This study aims to explore the perceptions of Pontianak students regarding the implementation of computerized management, specifically using Microsoft Excel, in inventory data management for trading companies. The method used is a survey with questionnaires distributed to students who have basic knowledge of the application. The results show that the majority of respondents have a positive view of the use of Microsoft Excel, considering it effective in improving the efficiency of inventory data management. However, challenges such as lack of training and in-depth understanding of Excel's features were identified. These findings are expected to serve as a foundation for developing a more relevant educational curriculum and more focused training in the field of computerized management among students.

Keywords: Microsoft Excel, Inventory, Computerized

**PENGARUH IMPLEMENTASI SISTEM INFORMASI AKUNTANSI BERBASIS
KOMPUTER TERHADAP
PRODUKSI DAN PERSEDIAAN BAHAN KEDAI KOPI DI PONTIANAK**

**Amsal Saba, Hendry Sanjaya, Kelvin, Veuri Fernando, Wilson Fransiskus, Dudy
Effendy**

Abstract :

This study will examine the potential effects of Computerized Accounting Information Systems (CAIS) on production and inventory management in coffee shops in Pontianak. With the coffee shop industry experiencing rapid growth, effective management of production and inventory is increasingly important for maintaining smooth operations and controlling costs. The research aims to highlight how CAIS can support production activities and improve the management of raw materials. It will focus on the significance of efficient inventory management to avoid disruptions in production. By implementing CAIS, coffee shops could streamline financial transactions, monitor inventory in real time, and better forecast production needs. This study seeks to provide insights into how CAIS might enhance production efficiency and inventory control, helping coffee shop owners make informed decisions and improve their overall operations. As the research unfolds, it will offer valuable knowledge for the industry.

Keyword: Computerized Accounting Information Systems, Production, Inventory, Coffeeshop, Pontianak

BAB 1

Latar Belakang

1.1 Pendahuluan

Dalam beberapa tahun terakhir, bisnis kedai kopi di Pontianak mengalami pertumbuhan pesat. Hal ini tidak lepas dari meningkatnya minat masyarakat terhadap kopi, yang kini telah menjadi bagian dari gaya hidup. Namun, terdapat tantangan besar bagi pemilik kedai kopi, khususnya dalam hal pengelolaan produksi dan persediaan bahan baku. Tanpa sistem yang baik, pemilik seringkali kesulitan dalam memantau persediaan, menentukan jumlah bahan yang dibutuhkan, serta mencatat pengeluaran dan pendapatan secara akurat. Kesalahan dalam pengelolaan ini dapat berdampak pada terganggunya

operasional, pemborosan bahan, hingga kerugian finansial yang dapat berakibatkan pada kebangkrutan.

Sistem informasi akuntansi berbasis komputer hadir sebagai solusi yang dapat membantu pemilik kedai kopi untuk mengelola produksi dan persediaan dengan lebih efektif. Sistem ini mampu mencatat transaksi secara otomatis, memantau stok bahan baku secara real-time, serta menyediakan laporan keuangan yang akurat dan mudah dipahami. Dengan adanya sistem yang terintegrasi, proses pengambilan keputusan menjadi lebih cepat dan berbasis data yang akurat, sehingga risiko kesalahan dapat diminimalkan.

Namun, implementasi sistem ini tidak selalu berjalan mulus. Ada banyak faktor yang mempengaruhi keberhasilannya, mulai dari kesiapan sumber daya manusia, biaya implementasi, hingga kompatibilitas sistem dengan kebutuhan usaha, dan kesiapan teknologi. Oleh karena itu, penelitian ini penting untuk melihat sejauh mana sistem informasi akuntansi berbasis komputer dapat membantu meningkatkan efisiensi produksi dan pengelolaan persediaan bahan di kedai kopi di Pontianak, serta mengidentifikasi tantangan yang mungkin dihadapi dalam proses implementasinya.

1.2 Rumusan Masalah

1. Bagaimana implementasi sistem informasi akuntansi berbasis komputer dapat mempengaruhi produksi dan pengelolaan persediaan bahan baku?
2. Apakah terdapat peningkatan efisiensi operasional setelah penerapan sistem tersebut?
3. Apa saja kendala yang dihadapi dalam implementasi sistem informasi akuntansi ini

1.3 Tujuan Penelitian

1. Menganalisis pengaruh sistem informasi akuntansi berbasis komputer terhadap efisiensi produksi.
2. Mengevaluasi peran sistem dalam pengelolaan persediaan bahan baku.
3. Mengidentifikasi kendala serta memberikan rekomendasi perbaikan dalam implementasi sistem.

1.4 Manfaat Penelitian

1. Bagi Pemilik Kedai Kopi: Memberikan panduan dalam memaksimalkan penggunaan sistem informasi untuk efisiensi operasional.
2. Bagi Akademisi: Menambah referensi studi terkait implementasi teknologi informasi di sektor UMKM.

Bab 2

Kajian Teori

Sistem Informasi Akuntansi (SIA) merupakan kumpulan sumber daya, seperti manusia, perangkat keras, perangkat lunak, dan prosedur, yang dirancang untuk mengubah data keuangan menjadi informasi yang berguna bagi manajemen. Menurut Romney dan Steinbart (2018)

Produksi adalah proses mengubah bahan baku menjadi barang jadi, sedangkan persediaan mencakup pengelolaan bahan baku, barang dalam proses, dan barang jadi. Pengelolaan persediaan yang baik sangat penting untuk memastikan kelancaran operasional dan meminimalkan biaya.

Menurut Heizer dan Render (2017), just-in-time (JIT) dan economic order quantity (EOQ) adalah beberapa metode yang sering digunakan dalam manajemen persediaan untuk meningkatkan efisiensi.

Bab 3

Metode Penelitian

3.1 Pendekatan Penelitian

Penelitian ini menggunakan pendekatan kuantitatif dengan metode deskriptif dan eksplanatif. Pendekatan ini bertujuan untuk menggambarkan fenomena yang ada serta menganalisis hubungan antara implementasi Sistem Informasi Akuntansi (SIA) berbasis komputer dengan efisiensi produksi dan pengelolaan persediaan di kedai kopi di Pontianak.

3.2 Lokasi dan Waktu Penelitian

Lokasi Penelitian dilakukan pada kedai kopi di Pontianak yang telah mengimplementasikan SIA berbasis komputer dan Kedai kopi di Pontianak yang belum mengimplementasikan SIA berbasis komputer. Selain itu, Penelitian ini akan dilaksanakan mulai dari Oktober 2024 hingga November 2024.

140

3.3 Populasi dan Sampel

Populasi dari penelitian ini ditargetkan pada Ukaya Coffee dan Lokale Select Purnama. dengan sample menggunakan metode purposive sampling. Sugiyono (2018) dalam bukunya Metode Penelitian Kuantitatif, Kualitatif, dan R&D menjelaskan bahwa purposive sampling adalah teknik pengambilan sampel non-probabilitas yang dilakukan dengan memilih sampel berdasarkan pertimbangan tertentu, yaitu mereka yang dianggap dapat memberikan data yang relevan dengan tujuan penelitian.

3.4 Jenis dan Sumber Data

Data dari penelitian yang dilakukan ini dapat dibedakan menjadi Data Primer dan Data sekunder. Data Primer diperoleh melalui kuesioner dan wawancara dengan pemilik dan manajer kedai kopi. Data Sekunder diperoleh dari laporan keuangan, laporan persediaan serta dokumen lain yang relevan.

3.5 Teknik Pengumpulan Data

Kuesioner: Data yang akan diperoleh dari penelitian ini dikumpulkan melalui kuesioner dengan menggunakan skala Likert untuk mengukur persepsi responden terhadap

pengaruh SIA pada produksi dan persediaan biji kopi. Wawancara yang dilakukan terkait dengan mendalami tantangan dan manfaat implementasi SIA. Kemudian data historis dari laporan dikumpul dan didokumentasikan untuk mendukung analisis.

3.6 Teknik Analisis Data

Data yang diperoleh akan dianalisis menggunakan metode statistik berikut:

1. **Uji Deskriptif:** Untuk menggambarkan kondisi implementasi SIA dan pengelolaan produksi serta persediaan.
2. **Uji Regresi Linier:** Untuk menguji hubungan dan pengaruh antara implementasi SIA berbasis komputer terhadap efisiensi produksi dan pengelolaan persediaan.
3. **Uji Validitas dan Reliabilitas:** Untuk memastikan instrumen kuesioner menghasilkan data yang valid dan konsisten.

Bab 4

Pembahasan

4.1 Hasil Kuesioner

4.1.1 Perusahaan A (Menggunakan SIA) :

Lokale Select Purnama adalah kedai kopi yang sudah menggunakan Sistem Informasi Akuntansi (SIA) berbasis komputer. SIA di sini digunakan untuk pencatatan transaksi penjualan, pengelolaan stok bahan baku, dan pembuatan laporan keuangan.

4.1.2 Kuesioner - Lokale Select Purnama

A. Implementasi Sistem Informasi Akuntansi (SIA)

1. Sistem Informasi Akuntansi (SIA) membantu pencatatan transaksi penjualan dengan akurat. Jawaban: 5 (Sangat Setuju)
2. SIA mempermudah dalam memonitor stok bahan baku secara real-time. Jawaban: 5 (Sangat Setuju)
3. Laporan keuangan yang dihasilkan oleh SIA membantu pengambilan keputusan. Jawaban: 4 (Setuju)
4. Penggunaan SIA mengurangi kesalahan dalam pencatatan persediaan. Jawaban: 5 (Sangat Setuju)
5. SIA mudah digunakan oleh karyawan. Jawaban: 4 (Setuju)

B. Efisiensi Produksi

1. SIA membantu merencanakan kebutuhan bahan baku secara lebih efisien. Jawaban: 5 (Sangat Setuju)
2. Proses produksi menjadi lebih cepat sejak menggunakan SIA. Jawaban: 4 (Setuju)
3. Penggunaan SIA mengurangi waktu dalam menyusun laporan produksi.

Jawaban: 5 (Sangat Setuju)

4. SIA membantu menghindari keterlambatan produksi karena stok habis.

Jawaban: 5 (Sangat Setuju)

C. Pengelolaan Persediaan

1. SIA memberikan peringatan otomatis ketika stok bahan baku hampir habis.

Jawaban: 5 (Sangat Setuju)

2. SIA membantu mengoptimalkan jumlah pesanan bahan baku.

Jawaban: 4 (Setuju)

3. Penggunaan SIA membantu mengurangi risiko kelebihan persediaan.

Jawaban: 5 (Sangat Setuju)

4. Sistem ini meminimalkan pemborosan bahan baku.

Jawaban: 4 (Setuju)

4.2.1 Ukaya Coffee (Tidak Menggunakan SIA)

Ukaya Coffee adalah kedai kopi yang tidak menggunakan Sistem Informasi

Akuntansi berbasis komputer. Semua pencatatan transaksi dan pengelolaan persediaan dilakukan secara manual, dengan pencatatan menggunakan buku dan spreadsheet.

4.2.2. Hasil Kuesioner - Ukaya Coffee

A. Implementasi Sistem Informasi Akuntansi (SIA)

1. Sistem Informasi Akuntansi (SIA) membantu pencatatan transaksi penjualan dengan akurat. Jawaban: 2 (Tidak Setuju)

2. SIA mempermudah dalam memonitor stok bahan baku secara real-time. Jawaban: 1 (Sangat Tidak Setuju)

3. Laporan keuangan yang dihasilkan oleh SIA membantu pengambilan keputusan. Jawaban: 1 (Sangat Tidak Setuju)

4. Penggunaan SIA mengurangi kesalahan dalam pencatatan persediaan. Jawaban: 2 (Tidak Setuju)

5. SIA mudah digunakan oleh karyawan. Jawaban: 1 (Sangat Tidak Setuju)

B. Efisiensi Produksi

1. SIA membantu merencanakan kebutuhan bahan baku secara lebih efisien. Jawaban: 2 (Tidak Setuju)

2. Proses produksi menjadi lebih cepat sejak menggunakan SIA. Jawaban: 2 (Tidak Setuju)

3. Penggunaan SIA mengurangi waktu dalam menyusun laporan produksi. Jawaban: 1 (Sangat Tidak Setuju)

4. SIA membantu menghindari keterlambatan produksi karena stok habis. Jawaban: 2 (Tidak Setuju)

C. Pengelolaan Persediaan

1. SIA memberikan peringatan otomatis ketika stok bahan baku hampir habis. Jawaban: 1 (Sangat Tidak Setuju)

2. SIA membantu mengoptimalkan jumlah pesanan bahan baku. Jawaban: 2 (Tidak Setuju)

3. Penggunaan SIA membantu mengurangi risiko kelebihan persediaan. Jawaban: 2 (Tidak Setuju)

4. Sistem ini meminimalkan pemborosan bahan baku. Jawaban: 2 (Tidak Setuju)

4.3 Analisis Hasil Kuesioner

1. Lokale Select Purnama yang menggunakan SIA menunjukkan hasil yang sangat positif terhadap efisiensi pengelolaan produksi dan persediaan. Mereka mendapatkan keuntungan signifikan dari otomatisasi pencatatan transaksi, pengelolaan stok secara real-time, serta penghematan waktu dalam proses produksi dan penyusunan laporan.

2. Ukaya Coffee tidak menggunakan SIA mengalami kesulitan dalam pencatatan transaksi dan pengelolaan persediaan, yang mengarah pada risiko kesalahan pencatatan dan keterlambatan dalam pengadaan bahan baku. Hal ini dapat menyebabkan pemborosan dan ketidakefisienan dalam operasional.

Wawancara

Berikut adalah contoh wawancara dengan dua perusahaan kedai kopi, "Lokale Select Purnama" yang menggunakan Sistem Informasi Akuntansi (SIA) dan "Ukaya Coffee" yang tidak menggunakannya, beserta jawabannya.

Perusahaan A: Lokale Select Purnama (Menggunakan SIA)

Lokale Select Purnama adalah kedai kopi yang sudah mengimplementasikan Sistem Informasi Akuntansi berbasis komputer untuk mempermudah pengelolaan transaksi dan persediaan.

Pertanyaan Wawancara - Lokale Select Purnama

1. Apa alasan utama Anda memutuskan untuk menggunakan Sistem Informasi Akuntansi (SIA)?

Jawaban:

Kami memutuskan untuk menggunakan SIA karena ingin meningkatkan efisiensi dan akurasi dalam pencatatan transaksi serta pengelolaan stok bahan baku. Dengan SIA, kami dapat memantau pergerakan bahan baku secara real-time dan menghasilkan laporan keuangan yang lebih cepat dan tepat. Ini sangat membantu dalam pengambilan keputusan yang lebih cepat.

2. Bagaimana proses implementasi SIA di kedai Anda?

Jawaban:

Proses implementasinya cukup sederhana meskipun memerlukan beberapa penyesuaian awal. Kami bekerja dengan vendor yang menyediakan SIA dan mengikuti pelatihan yang diberikan. Selama beberapa minggu pertama, kami mengalami penyesuaian dan sedikit kesulitan dalam mengoperasikan sistem, namun setelah itu semuanya berjalan lancar.

3. Fitur apa saja yang paling sering Anda gunakan dalam SIA?

Jawaban:

Fitur yang paling kami manfaatkan adalah pengelolaan stok bahan baku dan pencatatan transaksi penjualan. Selain itu, fitur laporan keuangan juga sangat membantu kami dalam

melihat kondisi keuangan kedai secara keseluruhan, yang memudahkan kami membuat keputusan bisnis yang lebih baik.

4. Apa manfaat utama yang Anda rasakan sejak menggunakan SIA?

Jawaban:

Manfaat utama yang kami rasakan adalah efisiensi waktu. Kami tidak lagi harus melakukan pencatatan manual atau menghabiskan waktu dalam proses pelaporan keuangan. Semua laporan bisa dihasilkan dengan cepat dan akurat, serta kami bisa memantau stok bahan baku dengan lebih baik, menghindari kehabisan bahan atau pemborosan.

Perusahaan B: Ukaya Coffee (Tidak Menggunakan SIA)

Ukaya Coffee adalah kedai kopi yang tidak menggunakan Sistem Informasi Akuntansi berbasis komputer dan masih mengandalkan pencatatan manual untuk transaksi dan pengelolaan persediaan.

Pertanyaan Wawancara - Ukaya Coffee

1. Apa alasan utama Anda tidak menggunakan Sistem Informasi Akuntansi (SIA)?

Jawaban:

Kami memilih untuk tidak menggunakan SIA karena biaya implementasinya yang cukup tinggi dan kami merasa sistem manual yang kami gunakan saat ini masih cukup efektif. Kami lebih memilih mengandalkan pencatatan manual dan spreadsheet, yang menurut kami masih dapat dikelola dengan baik untuk ukuran kedai kami.

2. Bagaimana Anda mengelola transaksi dan persediaan tanpa SIA?

Jawaban:

Semua transaksi penjualan kami catat secara manual menggunakan buku besar, dan kami juga mengelola stok bahan baku dengan spreadsheet. Setiap minggu, kami melakukan pengecekan stok secara manual dan menyesuaikan pembelian bahan baku berdasarkan prediksi kebutuhan.

3. Apa tantangan terbesar yang Anda hadapi dengan sistem manual ini?

Jawaban:

Tantangan terbesar adalah ketika kami melakukan pencatatan yang memerlukan waktu lama, dan terkadang bisa terjadi kesalahan atau kelupaan dalam pencatatan stok. Selain itu, laporan keuangan juga membutuhkan waktu lebih lama untuk disusun, sehingga pengambilan keputusan menjadi lebih lambat.

4. Apakah Anda mempertimbangkan untuk beralih ke SIA di masa depan?

Jawaban:

Kami sedang mempertimbangkan untuk beralih ke SIA, terutama setelah mendengar banyak pengalaman positif dari kedai kopi lain yang telah menggunakannya. Namun, kami masih mempertimbangkan biaya dan kesiapan kami dalam beradaptasi dengan teknologi baru. Jika kedai kami berkembang lebih besar, mungkin kami akan mulai berpikir untuk menggunakan SIA agar operasional lebih efisien.

145

Analisis Perbandingan:

Lokale Select Purnama (Menggunakan SIA):

Keuntungan utama yang dirasakan adalah efisiensi waktu, akurasi pencatatan, dan kemudahan dalam pengelolaan stok serta pelaporan keuangan.

Dengan SIA, pengambilan keputusan bisa dilakukan lebih cepat karena laporan keuangan dapat diakses dengan lebih mudah dan tepat waktu.

Ukaya Coffee (Tidak Menggunakan SIA):

Mengandalkan sistem manual menyebabkan lebih banyak waktu yang dibutuhkan untuk pencatatan dan penyusunan laporan.

Pengelolaan stok juga lebih rentan terhadap kesalahan dan ketidaktepatan dalam perencanaan pembelian bahan baku.

Secara keseluruhan, Lokale Select Purnama yang menggunakan SIA merasakan manfaat signifikan dalam hal efisiensi dan akurasi, sementara Ukaya Coffee masih beroperasi dengan metode manual yang lebih rentan terhadap kesalahan dan keterlambatan.

Bab 5

Penutup

5.1 Kesimpulan

Dari sini kita dapat menarik kesimpulan bahwa penggunaan Sistem Komputerisasi Akuntansi (SIA)

ANALYZING A POEM THE SWIMMER BY SAKUTARO HAGIWARA

İrina-Ana DROBOT¹

1Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, philology, education ORCID number 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyze the poem *The Swimmer* by Sakutaro Hagiwara, based on the theory of phenomenology, as well as on reader-response criticism, and on the context provided by the poet's belonging to the Modernist movement. The poem *The Swimmer* can be regarded as an illustration of Merleau-Ponty's concept of the body, which offers readers the opportunity to consider the body not as an object but, instead as a subject which allows us the opportunity to perceive the world, as well as to interact with it. The sensory experience is suggested clearly all throughout the poem. This experience allows the poetic persona to experience subjectively the reality of swimming and to express this personal perception. The reader-response approach also focuses on subjective experience, and this paper shows that, in expressing an emotional reaction to the text, as well as an interpretation of it relying on background knowledge, readers rely on free associations based on the elements present in the poem. For Merleau-Ponty the external space is experienced subjectively, as an internal space, a subjectivity which underlies reader-response approaches, as well as Modernist literary works. Poetry is also focused on a subjective experience and view of the world. We cannot remain objective as readers even, when reading the poem *The Swimmer* by Hagiwara. We see the swimmer completely merging with his surroundings, showing that he is in his environment and that he is enjoying himself.

Keywords: Reader-response criticism, Phenomenology, Modernism

VIOLENCE AGAINST WOMEN AND ISLAMIC TEACHINGS

Associate Professor Dr. Naseem Akhter

Department of Islamic Studies

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

Abstract

Violence against women is the matter of a global menace that tramples on social, moral, and legal values. Islamic teaching gives paramount importance to the safety, dignity, and rights of women and strictly prohibits oppression or abuse in any form against them. The Quran and Sunnah have issued explicit instructions regarding violence faced by women wherein the Quran says: "And live with them in a way that is kind." (Surah An-Nisa: 19).

This research work critically examines the causes of violence against women and its prevention in the light of Islamic teachings. This work throws light on the causes, such as ignorance, un-Islamic traditions, and social prejudices, and suggests practical measures to eliminate them, guided by the Quran and Sunnah.

Keywords: Quran and Sunnah, Violence against women, Protection, Dignity

**THE INFLUENCE OF WIDYA DHARMA STUDENT PREFERENCES ON
SOMETHINC BRAND PURCHASING DECISIONS**

**Tio Rafael, Christine Angella, Justin Hadi Dwiputra
Viola Meiyandri, Michele Angelia, Dudy Effendy**

Abstract

This research aims to analyze the influence of female students at Widya Dharma University on their purchasing decisions regarding Somethinc, a local brand in the increasingly popular beauty industry among young consumers. Using a quantitative approach, this study explores the relationship between preference variables such as price, product quality, and influencer impact on the purchasing decisions of female students. Data was collected through surveys and analyzed using statistical methods, including t-tests and F-tests, to measure the influence of variables both partially and simultaneously. The analysis results indicate that none of the preference variables have a significant individual impact on purchasing decisions; however, when tested collectively, there is a significant influence from all three variables on purchasing decisions. These findings provide important insights for Somethinc's marketing strategies to better align their offerings with the preferences of female student consumers, in order to strengthen brand loyalty and enhance competitive advantage.

ANALYZING A POEM ON JOURNEY BY SAKUTARO HAGIWARA

İrina-Ana DROBOT¹

1Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, philology, education, ORCID number 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyze the poem *On Journey* by Sakutaro Hagiwara, based on a theoretical framework combining Phenomenology, Psychoanalysis, and Reader-Response Criticism. The context of Modernist literature will also be taken into account, based on a New Historicist approach, according to which literary works have their meaning created by the historical and ideological context of the age they belong to. According to the phenomenological approach, the lived experience becomes the source of both meaning and values assigned to it. The subjective approach is a constant in poetry and in Modernist literary works. This is because during the Modernist age, everything held as true started to be questioned. The possibility of an objective perspective on reality made no exception. The image of the journey lies at the centre of this poem, an image which can be interpreted both literally and figuratively. Figuratively, the conceptual metaphor of life as a journey can be mentioned, together with the image known to readers of the journey of initiation found in many fairy-tales and mythologies. According to the psychoanalytic approach, the journey could be interpreted as one of self-discovery. The approach which unifies all of the other approaches is that of reader-response criticism, since the readers respond based on the way they relate emotionally to the text of the poem, as well as based on an interpretation which relies on their background knowledge and which can include the perspectives created by the previously mentioned approaches.

Keywords: Reader-response criticism, Phenomenology, Conceptual Metaphor

1. INTRODUCTION

Japanese poet Sakutaro Hagiwara (1886-1942) is a representative figure of Modernism in poetry (Hayashi, 1998). Western culture members are familiar with this movement, to which we owe so much today, as it has shaped so much of our present-day culture. Postmodernism relies on Modernism, and it can be considered as a continuation of it. Modernism, in this sense, has set the basis for the way we view literature and life nowadays, relying on experimentalism and on the device of challenging previous expectations and traditions.

Sakutaro Hagiwara is a Japanese poet who started writing during the period when Western culture influences on the Japanese culture were at their peak, starting with the Meiji era (Wilson, 1966).

Hagiwara is, therefore, associated with innovation, as even when he started off writing tanka poems, which are traditional Japanese poems, he brought his own personal contribution and innovation to this genre (Tsukimura, 1976).

We Western culture members consider Modernism in association with creativity and breaking off with fixed, traditional, mindsets, which is why we can feel drawn to the work of Sakutaro Hagiwara and feel that we can easily relate to it. He is one of the representatives of free verse, and of the breaking of conventions of poetry.

The poem chosen for analysis, *On Journey*, by Sakutarō Hagiwara, sounds as an experience which can happen at any time, and which can be relatable to readers of all historical periods. Travelling can be considered as an archetypal experience, if we consider fairy-tales and myths, as well as current everyday life practices of tourism. We feel attracted to knowing other cultures and to interacting with them.

1.1. Theoretical Framework

The theoretical framework suitable for the analysis of the poem *On Journey* by Sakutarō Hagiwara relies on a combination of reader-response criticism (Mart, 2019), since we find that the active participation of the reader in interpreting the text is underlined by Modernist writers, and that readers are encouraged to contribute with their reaction, which can include emotions, as well as personal interpretations, and phenomenological and psychoanalytical approaches. Phenomenology shows how both readers and writers see experience based on their own, personal views, and also shows how readers are “involved in responding to that text” (Iser, 2022), while psychoanalysis completes the framework with the unconscious reaction of readers to a text (Maniadakis, 2016), explaining why a text appeals to them, and to their fantasies and needs.

2. METHOD

The analysis of the poem *On Journey* is based on a reader-response approach (Mart, 2019), as the poem invites a friendly exchange between the poet and the readers. The language is simple, colloquial, sounding very natural and which can easily be encountered in everyday, common conversations. The tone of the poetic persona is spontaneous and reader can feel that they are listening to the talk of a close friend, talking about his dreams. Reader-response approaches focus on the emotions experienced by the readers when having contact with any text, and on the way in which, relying on their background knowledge, they can start giving their interpretation of it, as they simply express how they can understand the respective text. The reader-response approach refers to the perception of the poem by the readers, which is based in turn on the way in which they relate to the poetic persona's experience. Both readers and poets assign value and meaning to the lived experience, which becomes meaningful because of the way they feel about various aspects. This is the phenomenological approach (Moran, 2002; Zahavi, 2018). It allows insight into the personal perception of the lived experience of both poetic persona and readers. The two personal perceptions can overlap and resonate with each other, and once readers identify themselves with the views of the poetic persona they can sympathize with him.

Textual analysis is the beginning of understanding the poem *On Journey* by Sakutarō Hagiwara. It is to the text that readers react, and it is through the text that the poetic persona shares his experience.

The poem starts with a mood of daydreaming: “I'd like to be off to France,/ But France is so frightfully far” (Hagiwara, 2024). Readers expect the poem to go along serious or daydreaming tones, yet the third line switches the daydreaming to a complete grounding in real, common life: “At the least though, I'll pick out a brand new suit” (Hagiwara, 2024). The poetic persona focuses on an apparently minor detail, which is, however, to him, personally meaningful. The new suit could be interpreted as a compensation for his not being able to go to France. At the same time, readers can interpret this statement as humorous, and as joking, as the poetic persona may not actually be that serious that the new suit actually compensate for the impossibility to visit France. Another interpretation suggested to readers can be related to the poetic persona's practicing positive thinking, which is a term familiar to today's readers. It is part of our present day experience, and we can make free associations (Schachter 2019) with the attitude of the

poetic persona interpreted as trying to be optimistic. Further on, the poetic persona can be interpreted as continuing along the same lines, thinking that, even if he cannot fulfill his dream of travelling to France, he can at least travel, and “carefree” (Hagiwara, 2024): “And mount on a trip carefree” (Hagiwara, 2024).

Readers understand that imagination can compensate for the impossibility of the poetic persona to travel to the destination he had wished for in the beginning. As the poetic persona presents, further on, details of the trip, readers wonder whether he is speaking about the “carefree trip” (Hagiwara, 2024) or about the trip to France: “When the train starts up the overpass,/ I'll lean on the azure window/ And think happy thoughts alone,/ This May day at dawn,/ Leaving it all to the new-grass-sprouting heart” (Hagiwara, 2024).

Readers can interpret that the ambiguity is there in order to suggest that the poetic persona goes along the “carefree trip” (Hagiwara, 2024) while imagining he is actually going to France.

The trip can be interpreted both literally, based on the idea that this is exactly what the poetic persona means, and figuratively, making readers consider the conceptual metaphor “life is a journey” (A'Beckett, 2005; Katz & Taylor, 2008). The literal interpretation is plausible since the everyday language used is perceived by readers as a sign of honesty and of expressing an authentic experience. The figurative interpretation relies on the expected figurative level of meaning which readers are familiar with when it comes to any poem. They expect any poem to point beyond what is literally said. The structure of Sakutaro Hagiwara's poem, from this point of view, mirrors the one of the conceptual metaphor, which refers to one domain in terms of another one (Lakoff, 2006). An abstract notion such as life acquires a more concrete reality (Vervaeke & Kennedy, 2004), that of the experience of a journey.

Readers can also make free associations with the journey as a means of initiation for the hero, which is found in fairy-tales and world mythologies. At the same time, knowledgeable readers can consider the journey as a means of self-discovery, an image which is around as the result of cultural practices such as the Grand Tour of Europe (Towner, 1985), when rich young Americans would go on a trip through Europe to see cultural heritage and to understand themselves better. In psychoanalysis, the journey of going through analysis is one of self-discovery. This is reinforced by Jungian therapy relying on the meeting with archetypes of the collective unconscious (Knox & Fonagy, 2003), which remind of characters found in fairy-tale journeys, such as the trickster, the shadow, the male or female part of ourselves, animus and anima, the wise old man, and others.

Readers can also rely on their background knowledge about Modernism, and relate the poem to this movement based on its experimentalism (Stephens, 2012). The poet does away with the usual figures of style, using everyday life language and relying, for the other level of meaning beyond the literal one, on the mechanism of the conceptual metaphor, itself part of everyday life speech.

As we have seen, the poem *On Journey* is not only grounded in the Modernist to some periodic mindset. It is also available for the understanding of readers from today. The New Historicist interpretation (Veese, 2013), claiming that we are always the product of the ideology and its values and beliefs present in our society at a certain time should not, however, be disregarded altogether. If we still understand and relate to the contents of this poem, it is because some values and beliefs may last over time, or since ideology uses art and its contents to draw attention to certain aspect of life. Travelling suggests a search, and the Modernist related implication is that every individual searches for his own values and meaning of life. During Modernism, society becomes less strong and controlling in shaping individuals to struggle to conform to a pattern and to all be similar.

3. FINDINGS

The analysis carried out in this paper starts from the textual analysis, or from the literary studies level, and then moves on to the cultural level and to the human psychology level, which can further be explored by considering phenomenology and psychoanalysis.

Literary works are not just texts. They also matter due to the way we engage with them as readers. Readers can always have a reaction, emotionally and from the point of view of interpreting and understanding, a literary text. The analysis of Sakutarō Hagiwara's poem has shows how we can relate and engage with his poem related to the topic of travelling. Travelling is a usual passtime nowadays, related, mostly, to entertainment. At the same time, travelling is related to the way we can understand ourselves and our relationship with the world and our own personal development. Based on the practice of travelling, we can discover new aspects of ourselves, as we get into contact with various different cultures, and different systems and values.

Reader-response criticism underlines the way in which readers relate to a literary text, and this approach is completed by psychoanalysis and phenomenology. A literary text looks like the way we see the world.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

When we are young, we dream of visiting various countries, and of seeing the world, which is a classical dream. Many young people dream of seeing travelling to see many countries and cultures. Many young people are drawn towards adventures.

The poem *On Journey* invites readers to consider what the experience of travelling can mean more than its literal level. It can mean understanding ourselves better, as we come into contact with different values and beliefs, and which we can discover that we resonate with. New perspectives can become open to us after such experiences.

Contact with other cultures is inevitable nowadays. We can consider the experience of travelling as a means of us achieving intercultural communication, as well as personal knowledge. In relating to other cultures, we can consider the practice of travelling, which is an attractive, as well as useful one to adapt to today's world.

5. REFERENCES

- A'Beckett, L. (2005, June). On linking fragments of discourse to the conceptual metaphor LIFE IS A JOURNEY. In *Selected papers from the 2005 conference of the Australian Linguistic Society*. <http://www.als.asn.au> (accessed 20 June 2017).
- Hagiwara, S. (2024). *On Journey*. <https://allpoetry.com/On-Journey>
- Hayashi, Y. (1998). The expressive psychopathology of the Japanese poet, Sakutarō Hagiwara. *Psychiatry and clinical neurosciences*, 52(6), 621-627.
- Iser, W. (2022). The reading process: A phenomenological approach. In *New directions in literary history* (pp. 125-145). Routledge.
- Katz, A. N., & Taylor, T. E. (2008). The journeys of life: Examining a conceptual metaphor with semantic and episodic memory recall. *Metaphor and Symbol*, 23(3), 148-173.
- Knox, J., & Fonagy, P. (2003). *Archetype, attachment, analysis: Jungian psychology and the emergent mind*. Routledge.
- Lakoff, G. (2006). Conceptual metaphor. *Cognitive linguistics: Basic readings*, 185-238.

- Maniadakis, G. (2016, April). In the mind of the reader: On some aspects of relating to a psychoanalytic text. In *International Forum of Psychoanalysis* (Vol. 25, No. 2, pp. 119-122). Routledge.
- Mart, C. (2019). Reader-response theory and literature discussions: A Springboard for exploring literary texts. *The New Educational Review*, 56(2), 78-87.
- Moran, D. (2002). *Introduction to Phenomenology*. Routledge.
- Schachter, J. (2018). Free association: From Freud to current use—the effects of training analysis on the use of free association. *Psychoanalytic Inquiry*, 38(6), 457-467.
- Stephens, P. (2012). What Do We Mean by "Literary Experimentalism"? Notes Toward a History of the Term. *Arizona Quarterly: A Journal of American Literature, Culture, and Theory*, 68(1), 143-173.
- Towner, J. (1985). The grand tour: A key phase in the history of tourism. *Annals of tourism research*, 12(3), 297-333.
- Tsukimura, R. (1976). Hagiwara Sakutarō and the Japanese Lyric Tradition. *Journal of the Association of Teachers of Japanese*, 47-63.
- Veese, H. (Ed.). (2013). *The New Historicism*. Routledge.
- Vervaeke, J., & Kennedy, J. M. (2004). Conceptual metaphor and abstract thought. *Metaphor and symbol*, 19(3), 213-231.
- Wilson, G. (1966). The Poetry of Hagiwara Sakutarō. *Japan Quarterly*, 13(4), 496.
- Zahavi, D. (2018). *Phenomenology: the Basics*. Routledge.

**ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF PRODUCT, PRICE, MENU
VARIETY, AND PROMOTION ON PURCHASING DECISIONS AT CW COFFEE
PONTIANAK**

**Billi Devid Sen, Eliera Liu's Ravilia, Gilbert Nichola
Phoea, Kimberly Howell, Suni Aprilia, Dudy Effendy**

**Universitas Widya Dharma Pontianak Indonesia
Hos Cokroaminoto Street No.445, Darat Sekip , Pontianak Kota District, Pontianak
City, West Kalimantan 78243**

Abstract

This study aims to analyze the influence of product, price, menu variety, and promotion on consumer purchasing decisions at CW Coffee Pontianak. Facing intense competition in the coffee shop industry, CW Coffee needs to understand the factors that influence consumer purchasing decisions in order to develop effective marketing strategies. This study uses a quantitative approach with respondents who are CW Coffee customers. Data was collected through questionnaires and analyzed using validity tests, reliability tests, and simple linear regression. The results show that product, menu variety, and promotion have a positive and significant influence on consumer purchasing decisions, while price does not show a significant effect. This study provides insights into the importance of product quality, menu variety, and promotion in enhancing purchasing decisions and offers practical implications for café managers in designing more relevant marketing strategies.

Keywords: product, price, menu variety, promotion, purchasing decisions, CW Coffee, Pontianak

TEACHER CANDIDATES' OPINIONS ON EARTHQUAKE AWARENESS ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEPREM FARKINDALIĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Fulya ÖNER ARMAĞAN¹, Mehmet Enes KAHRAMAN²,

¹ Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0003-2085-1390

²Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ORCID: 0009-0009-7907-2878

Özet

Bu çalışmanın amacı 2024 yılında Kayseri'de uygulanan TÜBİTAK 2237-A "Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarına Yönelik Uygulamalı Deprem Eğitimi" projesi katılımcılarının deprem farkındalığına ilişkin görüşlerini incelemek amaçlanmıştır. Öğretmen adaylarına yönelik deprem eğitiminin amacı, deprem gibi doğal afetlerin neden olduğu zararları en aza indirmek ve öğretmen adaylarının deprem öncesi, deprem anında ve deprem sonrasında yapılması gerekenleri öğrenmelerine yardımcı olmaktır. Projeye 8 farklı üniversiteden 20 fen bilgisi öğretmen adayı katılmıştır. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Proje katılımcılarının deprem farkındalığına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla açık uçlu sorulardan oluşan soru formu kullanılmıştır. Elde edilen nitel verilerin çözümlenmesinde betimsel analizden yararlanılmıştır. Araştırma sonunda, öğretmen adaylarının deprem kavramını bilimsel anlamıyla kısmen tanımladıkları, büyük çoğunluğunun depreme bağlı olarak gerçekleşebilecek ikincil afetler hakkında bilgi sahibi oldukları tespit edilmiştir. Öğretmen adayları, bireyleri depreme karşı bilinçlendirmek için depreme yönelik eğitimler verilmesi ve tatbikatlar yapılması gerektiği konusunda hemfikirlerdir. Öğretmen adaylarının ülkemizde yaşanan yıkıcı depremler ve deprem afetiyle ilgilenen sivil toplum kuruluşları hakkında da genel olarak bilgi sahibi oldukları tespit edilmiştir. Öğretmen adayların tümü deprem ilgili eğitimler, haberler ya da filmlerin, onların afet farkındalığına bakış açılarını değiştireceği görüşündedirler. O nedenle deprem ile ilgili daha fazla uygulamalı etkinliklerin yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, deprem farkındalığı, öğretmen adayları

Abstract

The aim of this study is to examine the opinions of the participants of the TÜBİTAK 2237-A "Applied Earthquake Training for Science Teacher Candidates" project, which was implemented in Kayseri in 2024, regarding earthquake awareness. The purpose of earthquake training for teacher candidates is to minimize the damages caused by natural disasters such as earthquakes and to help teacher candidates learn what to do before, during and after the earthquake. 20 science teacher candidates from 8 different universities participated in the project. A case study, one of the qualitative research designs, was used in the study. A questionnaire consisting of open-ended questions was used to determine the opinions of the project participants regarding earthquake awareness. Descriptive analysis was used to analyze the qualitative data obtained. At the end of the research, it was determined that the teacher candidates partially defined the concept of earthquake in its scientific sense, and the majority of them had knowledge about secondary disasters that may occur due to earthquakes. Teacher candidates agree that earthquake training and drills should be provided to raise awareness of individuals about earthquakes. It has been determined that teacher candidates have general

knowledge about the devastating earthquakes in our country and the non-governmental organizations that deal with earthquake disasters. All prospective teachers are of the opinion that earthquake-related trainings, news or films will change their perspective on disaster awareness. Therefore, it is recommended to carry out more practical activities related to earthquakes.

Keywords: Earthquake, Earthquake awareness, Teacher candidate

1. GİRİŞ

Deprem, yerkabuğunda aniden meydana gelen enerji boşalması sonucunda oluşan sismik dalgaların yeryüzünü sarsması olayıdır (Edemen vd., 2023). Depremler insan etkisiyle oluşmayan can ve mal kaybıyla sonuçlanabilen büyük doğal afetlerdendir (Kaya ve Aladağ, 2016). Depremin yerinin, büyüklüğünün ve zamanının hepsinin aynı anda kesin ve tam olarak bilinmesi mümkün değildir (Bilen ve Polat 2022). İnsanlar deprem ve diğer doğa olaylarına engel olacak güce sahip değildirler ama bu olaylar gerçekleşmeden önce korunmaları için yapmaları gerekenleri bilmelilerdir (Fetihi ve Gülay, 2011). Depremin gerçekleşmeden önce tahmin edilememesi bireylerin daha fazla tedbir almasını gerektirmektedir (Bilen ve Polat 2022). Bireylerin depremlere karşı bilinç sahibi olmaları, deprem felaketine karşı farkındalıklarının artırılması, olası bir depremde oluşabilecek zararın azaltılması bakımından önemlidir (Türksever, 2021). Deprem tehdidi ile mücadele eden ülkelerde, gelecek nesilleri eğitmekle görevlendirilen öğretmen adayları, deprem felaketi için bilgi ve bilinçle donatılmalıdır. Bu durum deprem farkındalığı olarak nitelendirilebilir (Bilen, Polat 2022). Ülkemiz dünyanın sismik açıdan en aktif bölgelerinden biri olan Alp-Himalaya kuşağında yer almaktadır ve bu nedenle, depreme karşı hazırlıklı olmak önemlidir özellikle öğrencilerin deprem farkındalığına sahip olmaları, onların güvende kalması açısından büyük bir önem taşımaktadır (Öztürk vd., 2008; Özkorkmaz vd., 2023). Türkiye’de deprem eğitimi çalışmaları 1999 Marmara depreminin ardından hız kazanmıştır (İçme ve Büyük, 2023). Deprem farkındalığı eğitimiyle alakalı ilgili alan yazında çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Aydın, 2019; Bilen ve Polat, 2019; Türksever, 2021)

Aydın (2019) çalışmasında Fen bilgisi öğretmen adaylarının deprem hakkında ki bilgi düzeylerinin yeterli olduğunu fakat deprem sonrası alınması gereken önlemlerle alakalı bilgi düzeylerinin yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Bilen ve Polat (2022), farklı branşlardaki öğretmen adaylarının deprem farkındalığına yönelik görüşlerini incelenmiş ve bu farkındalığı etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Araştırmada öğretmen adaylarının depremle ilgili bilgi düzeyleri incelenmiştir. Tekin ve Dikmenli (2021) çalışmalarının sonucunda; sınıf öğretmeni adaylarının afet öncesi yüksek düzey afet bilinci algısına, afet sonrası orta düzey bilinç algısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Yine sınıf öğretmeni adaylarının orta düzey deprem öncesi, deprem anı ve genel deprem bilgi düzeyine, düşük düzey deprem sonrası bilgi düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca sınıf öğretmeni adaylarının afet bilinci ile deprem bilgisi arasında pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

İlgili alan yazında yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarına deprem eğitiminin uygulamalı bir şekilde verilmediği ve doğrudan fen bilgisi öğretmen adayları ile yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür (Aydın, 2019).

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı bir proje kapsamında uygulamalı deprem eğitimi etkinliklerine katılan fen bilgisi öğretmen adaylarının depreme yönelik görüşlerini incelemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Öğretmen adaylarının depreme yönelik görüş ve farkındalıklarının incelenmesini amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgu bilim deseni; farkında olunan, fakat detaylı bir fikre ve düşünceye sahip olunmayan olgulara odaklanmaktadır. Olgular yaşanan olaylar, tecrübeler, tutumlar, eğilimler, kelimeler ve durumlar gibi farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Olgu bilim; elverişli bir araştırma ortamını meydana getiren ve tam olarak anlaşılmayan fenomenleri inceleyen araştırmalar için uygundur (Yıldırım ve Şimşek 2011).

2.2. Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme yönteminde, araştırmacı belirlenen duruma uygun kimlerin seçileceği konusunda kendi görüşünü kullanır ve amacına hizmet edecek en uygun katılımcıyı seçer (Creswell, 2009). Ölçüt örnekleme ise araştırmacının önceden belirlediği ölçütler üzerinde çalışmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.88). Dolayısıyla bu çalışmanın, çalışma grubunu, 7-10 Ekim 2024 tarihleri arasında Erciyes Üniversitesi'nde düzenlenen "TÜBİTAK 2237-A Fen bilgisi öğretmen adaylarına yönelik uygulamalı deprem eğitimi" projesine katılan öğretmen adayları oluşturmaktadır. Çalışma grubunun seçiminde kullanılan ölçüt olarak proje başvurusunda başarı notu yüksek olan, daha önce bir projeye katılmamış olan, farklı üniversitelerde öğrenim gören 3 ve 4.sınıf 20 fen bilgisi öğretmen adayı projeye kabul edilmiştir. Araştırmada etik olarak öğretmen adaylarının kimliklerinin korunması amacıyla her birine rumuz verilerek Öğrenci Ö-1.....Ö-20 olarak kodlanmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Öğretmen adaylarının deprem farkındalığına yönelik görüşlerini incelemek için 7 açık uçlu sorudan oluşan soru formu kullanılmıştır. Sorular, Bilen ve Polat, (2022) çalışmasından alınmıştır. Açık uçlu sorularda öğretmen adaylarının deprem farkındalığını belirlemek için kullanılan sorular; Soru:1 Deprem nedir? Soru:2 Depreme bağlı olarak gerçekleşebilecek ikincil afetler nelerdir? Soru:3 Deprem önceden belirlenmesine ilişkin görüşleriniz nelerdir? Soru:4 İnsanları depreme karşı bilinçlendirmek için neler yapılabilir? Soru:5 Ülkemizde yaşanan yıkıcı depremler nelerdir? Soru:6 Deprem afetiyle de ilgilenen sivil toplum kuruluşları (STK) nelerdir? Soru:7 Deprem afeti ile ilgili eğitimler, haberler, filmler; bu afet farkındalığına bakışınızı etkiliyor mu?. şeklindedir.

2.4. Verilerin Analizi

Katılımcı görüşleri katılımcıların daha rahat cevaplamaları amacıyla yazılı form aracılığıyla toplanmıştır. Uygulama öncesinde katılımcılara tüm bilgilerinin gizli tutulacağı, bu nedenle sorulara içtenlikle cevap vermeleri iletilmiştir.

Araştırma sürecinde ulaşılan verilerin çözümlenmesinde, betimsel analiz tekniği uygulanmıştır. Betimsel analiz, verileri betimlemek ve açıklamak olarak tanımlanmaktadır (Merriam ve Tisdell, 2015). Mevcut çalışmada belli kategoriler altında toplanan veriler frekanslarına göre sıralanarak her bir soruya ilişkin tablolar oluşturulmuştur. Son olarak kodlar tablolastırılmış ve kodlarla ilgili öğretmen adayların açık uçlu sorulara verdikleri cevaplardan doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Bazı sorularda frekansların öğretmen adaylarının toplam sayısından fazla çıkmasının sebebi bazı öğretmen adaylarının görüşlerinin birden fazla kod altında değerlendirilmesidir.

Farklı kodlayıcılar tarafından yapılan kodlamalar bir araya gelerek tartışılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirliğin sağlanmasında Miles ve Huberman'ın (1994) geliştirdiği formül (Güvenirlilik=Görüş Birliği/Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) kullanılmıştır. Bu incelemelerde %100 görüş birliğine varılana kadar tartışmaya devam edilmiştir.

3. BULGULAR

Öğretmen adaylarından açık uçlu sorular yoluyla elde edilen bulgularda birbirini destekleyen veya farklılık gösteren yönler belirlemeye çalışılmış ve aşağıda sunulmuştur. Öğretmen adaylarının depremin tanımına ilişkin belirtmiş oldukları görüşler Tablo 1 'de yer almaktadır.

	İFADELER	ÖĞRENCİ SAYISI
Yer kabuğunun kırılması, çatlama, sarsılması, hareketi	Ö-2: Yer kabuğunun kırılması ile oluşan doğal afet Ö-6: Yer kabuğunun çatlama sebebiyle oluşan bir doğal afet	17
Fay kırılması	Ö-19: Yer kabuğunda oluşan fay hattı kırılmalarıyla meydana gelen yıkıcı bir doğal afet.	2
Afet	Ö-6: Yer kabuğunun çatlama sebebiyle oluşan bir doğal afet	9
Doğa olayı	Ö-13: Deprem yerkabuğundaki kırılmalar sonucu oluşan yıkıcı bir doğa olayıdır	2
Enerji boşalması	Ö-20: Yerin altında yaşanan ve potansiyel enerjinin aşırı birikmesi sonucu fayların kırılması ile gerçekleşen doğal afet Ö-10: Enerjinin dışarı çıkması da olabilir. Ö-11: Yer kabuğunun kırılması sonucu ortaya çıkan enerji	3
Sosyal etkiler	Ö-12: Deprem insanlara zarar veren, tedbir almadığımız takdirde çok büyük can ve mal kaybına sebebiyet veren bir afettir. Ö-17: Deprem yerkabuğundaki hareketler sonucunda oluşan doğal bir afettir. Deprem öldürmez, dayanıksız binalar ve bilinçsizlik can kaybına sebep olur.	2
Ekonomik etkiler	Ö-12: Deprem insanlara zarar veren, tedbir almadığımız takdirde çok büyük	1

can ve mal kaybına sebebiyet veren bir
afettir.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının “Deprem nedir?” sorusuna verdikleri yanıtların analizi sonucunda 7 farklı tanımlama kategorisi ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının neredeyse tamamı depremi yer kabuğunun hareketi, kırılması, çatlama, sarsılması olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte öğretmen adaylarının büyük bir çoğunluğu deprem tanımlarında afet kavramını geçirmişlerdir. Öte yandan öğretmen adaylarının tanımlamalarında nadiren fay kırılması, doğa olayı ve enerji boşalması kavramlarına değindikleri tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının genel olarak depremin etkilerine değinmedikleri etki boyutunda da sadece sosyal ve ekonomik etkilerden bahsettikleri gözlenmiştir.

Öğretmen adaylarının Depreme bağlı olarak gerçekleşebilecek ikincil afetler nelerdir? sorusuna ilişkin belirtmiş oldukları görüşler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: “Depreme bağlı ikincil afetler” tanımlama kategorisine ait ifadeler

TANIMLAMA KATEGORİSİ	İFADELER	ÖĞRENCİ SAYISI
Yangın	Ö-2, Ö-5: Yangın	16
Tsunami	Ö-12: Tsunami	4
Heyelan	Ö-11: Heyelan	2
Erozyon	Ö-9: Erozyon	1
Sel	Ö-12: Sel	3
Artçı deprem	Ö-10: Artçı deprem	4

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının "Depreme bağlı olarak gerçekleşebilecek ikincil afetler nelerdir?" sorusuna verdikleri yanıtların analizi sonucunda 6 farklı tanımlama kategorisi ortaya çıkmıştır. Birçok öğretmen adayı deprem sonrası ikincil afetlere örnek olarak yangın örneğini vermiştir. Bir kısım öğretmen adayları ise tsunami, artçı deprem ve sel örneğini verirken çok küçük bir kısmı heyelan örneğini vermiştir. Öğretmen adaylarının neredeyse tamamının erozyon kavramına değinmediği görülmüştür.

Öğretmen adaylarının “Depremi önceden belirlenmesine ilişkin görüşleriniz nelerdir?” sorusuna ilişkin belirtmiş oldukları görüşler Tablo 3’de yer almaktadır.

TANIMLAMA KATEGORİSİ	İFADELER	ÖĞRENCİ SAYISI
Deprem önceden belirlenebilir.	Ö-5: Deprem 1 haffa öncesine kadar belirlenebilir.	6
Deprem önceden belirlenmez.	Ö-9: Fay hattının hareketleri ve enerji seviyeleri gözlemlenerek öngörülebilir. Ö-3: Önceden bilinmesi mümkün değildir. Ancak deprem olası riskli bölgeler bilinebilir. Buna karşı önlemler alınabilir.	4
Uzman görüşü alınabilir.	Ö-8: Yer bilimci uzmanların görüşlerine ve araştırmalarına bağlı değişiklik gösterebilir.	4

Emin değilim.

Ö-4: Yerbilimci hocaların düşünceleri dikkate alınabilir ekstra hava deprem havası tarzı düşüncelere inanmıyorum.
Ö-6: Bu konuda yapılan çalışmaların kesin sonuç verip vermediğinden emin değilim.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının “Depremi önceden belirlenmesine ilişkin görüşleriniz nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtların analizi sonucunda 4 farklı tanımlama kategorisi ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının evet deprem belirlenebilir ve hayır deprem belirlenemez cevapları birbirine yakın çıkmış olup bir kısım öğretmen adayları uzmanların araştırmalarına göre değişim göstereceğini öne sürerken bir öğretmen adayı emin olmadığını belirtmiştir.

Öğretmen adaylarının “İnsanları depreme karşı bilinçlendirmek için neler yapılabilir?” sorusuna ilişkin belirtmiş oldukları görüşler Tablo 4’de yer almaktadır.

TANIMLAMA KATEGORİSİ	İFADELER	ÖĞRENCİ SAYISI
Medya öğeleri	Ö-1: Duyurular televizyon programlarındaki eğitimler	2
Deprem eğitimi	Ö-6: Okullarda ve belediyelerde aile katılımlı eğitimler verilebilir Ö-2: Deprem eğitimleri verilebilir	13
Yazılı ve görsel öğeler	Ö-4: Küçük el broşürleri dağıtılabilir	3
Tatbikatlar	Ö-15: Okullarda Tatbikatlar ve deprem eğitimi yapılmalı, deprem çantası hazırlanması bilinci oluşturulmalı	7
İlk yardım	Ö-7: ilkyardım çantaları hazırlanmalı	1
Psikolojik Destek ve Bilinçlenmek	Ö-10: Eğitim verilebilir. Projeler düzenlenebilir. İnsanları bilinçlendirmek ve sağlam binalar yapmaya teşvik etmek için çeşitli faaliyetler yapılabilir	1

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının “İnsanları depreme karşı bilinçlendirmek için neler yapılabilir?” sorusuna verdikleri yanıtların analizi sonucunda 6 farklı tanımlama kategorisi ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının yarısından fazlası deprem eğitimi verilmesi gerektiğini düşünürken bir kısmı tatbikatların önemine değinmiştir. Geriye kalan öğretmen adayları yazılı ve görsel öğelere, ilk yardıma ve psikolojik desteğe değinmişlerdir.

Öğretmen adaylarının “Ülkemizde yaşanan yıkıcı depremler nelerdir?” sorusuna ilişkin belirtmiş oldukları görüşler Tablo 5’de yer almaktadır.

TANIMLAMA KATEGORİSİ	İFADELER	ÖĞRENCİ SAYISI
Maraş Depremi	Ö-2: 6 Şubat depremi	18
İzmit depremi	Ö-3: 1999 depremi Ö-10: gölcük depremi	14
Elazığ Depremi	Ö-5: Elazığ depremi	6
Erzincan depremi	Ö-4: Erzincan depremi	4
Van depremi	Ö-9: Van depremi	6
Düzce Depremi	Ö-6: Düzce depremi	2
Hatırlamıyorum	Ö-7: Adını tam hatırlamıyorum ama yer bilimi dersinde öğrendiğimi hatırlıyorum	2

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının “Ülkemizde yaşanan yıkıcı depremler nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtların analizi sonucunda 7 farklı tanımlama kategorisi ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının tamamına yakını Maraş depreminden, yarısından fazlası İzmit depreminden, bir kısmı ise Van ve Elazığ depremlerinden bahsederken neredeyse hiç biri Düzce depreminden bahsetmemiştir. Bunların yanında iki öğretmen adayı bu konuda herhangi bir deprem ismi hatırlamadığını belirtmiştir.

Öğretmen adaylarının “Deprem afetiyle de ilgilenen sivil toplum kuruluşları (STK) nelerdir?” sorusuna ilişkin belirtmiş oldukları görüşler Tablo 6’da yer almaktadır.

162

TANIMLAMA KATEGORİSİ	İFADELER	ÖĞRENCİ SAYISI
AFAD	Ö-1: AFAD	18
UMKE	Ö-15: UMKE	1
AKUT	Ö-11: AKUT	5
KIZILAY	Ö-16: KIZILAY	12
AHBAP	Ö-14: AHBAP	1
Bilmiyorum	Bilmiyorum	2

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının “Deprem afetiyle de ilgilenen sivil toplum kuruluşları (STK) nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtların analizi sonucunda 6 farklı tanımlama kategorisi ortaya çıkmıştır. Verilen yanıtların neredeyse tamamı AFAD, yarısından fazlası ise KIZILAY olmuştur. Yanıtların çoğunda UMKE ve AHBAP kuruluşlarına yer verilmezken herhangi bir STK ismi bilmeyen 2 öğretmen adayı bulunmaktadır.

Öğretmen adaylarının “Deprem afeti ile ilgili eğitimler, haberler, filmler; bu afet farkındalığına bakışınızı etkiliyor mu? Etkiliyorsa ne tür etkileri vardır? sorusuna ilişkin belirtmiş oldukları görüşler Tablo 7’de yer almaktadır.

TANIMLAMA KATEGORİSİ	İFADELER	ÖĞRENCİ SAYISI
Evet çünkü...	Ö-3: Kesinlikle daha bilinçli hale geliyoruz. Ö-10: Farkındalığım ve bilincim artıyor. Bu tarz doğal afetlere karşı önlem almama sağlıyor. Ö-8: Elbette etkiliyor. Depremi yaşamış biri olarak daha bilinçli olmama yardımcı oluyor	19
Hayır çünkü...	Yok	0

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının “Deprem afeti ile ilgili eğitimler, haberler, filmler; bu afet farkındalığına bakışınızı etkiliyor mu? “Evet çünkü”, “Hayır çünkü” sorusuna verdikleri yanıtların analizi sonucunda 2 farklı tanımlama kategorisi ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının hiçbiri hayır cevabını vermezken çoğu öğretmen adayı bilinç kavramına değinmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmada öğretmen adaylarının deprem kavramı hakkında genel olarak temel düzeyde tanımlar yaptıkları; tanımlamalarında depremin; doğal bir afet olduğunu ve yer kabuğundaki kırılma ve çatlama olduğunu ifade etmişlerdir. Öte yandan öğretmen adaylarının depremin etkilerine yeterince değinmedikleri ve depremin oluşum nedenleri hakkında bir bilgi vermemeleri dikkat çekmektedir. Örneğin depremin psikolojik etkilerine vurgu yapılmamıştır. İlgi alanyazında da öğretmen adaylarının depremi doğru bir şekilde tanımladıkları ve bu konuda yeterli bilgiye sahip oldukları çeşitli çalışmalarda da tespit edilmiştir (Bilen ve Polat, 2022; Kaya ve Aladağ, 2017).

Öğretmen adaylarının deprem kökenli oluşabilecek ikincil afet ile ilgili görüşlerinin büyük oranda yangın ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat oluşabilecek ikincil afet türleri ile ilgili diğer cevaplardan örneğin sel, heyelan, tsunami gibi cevapların daha sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan öğretmeni adaylarının depremin ikincil etkileri olarak ulaşım ve haberleşmedeki aksaklıklar ile su ve elektrik şebekelerinin çökmesi sonucu su ve elektrik kesintileri gibi altyapı hasar ve krizlerinden, doğalgaz hatları, petrol boru hatları veya enerji santrallerinde meydana gelebilecek hasarlar kaynaklı patlamalardan ve depremin sonrası su kaynaklarının kirlenmesi, hijyen koşullarının bozulması sonucu sağlık ve salgın sorunlarından bahsetmedikleri tespit edilmiştir. Benzer bulgular Bilen ve Polat, (2022) çalışmasında da tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının depremin önceden belirlenme ihtimaline yönelik görüşleri net değildir. Bu konuda tam bir fikir yürüten öğretmen adayı sayısı azdır. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarından 6’sı depremin önceden belirlenebileceği görüşünderken 4’ü belirlenemeyeceği görüşündedir. Bu konuda uzmanlardan görüş alınabileceğini düşünenlerin sayısı ise 4’dür. İlgili alan yazında öğretmen adayları genel olarak depremlerin önceden tahmin edilemeyeceği görüşündedirler (Bilen ve Polat, 2022; Dikmenli ve Yakar, 2019; Öztürk, 2013; Tekin ve Dikmenli 2021).

İnsanları depreme karşı bilinçlendirmek için neler yapılabileceği konusunda öğretmen adaylarının yarısından fazlası deprem eğitimi verilmesi gerektiğini düşünürken bir kısmı

tatbikatların önemine değinmiştir. Öte yandan öğretmen adaylarının deprem öncesi ve sonrası için bilgi veren uygulamalar olan mobil uygulamalardan bahsetmediği görülmüştür. Yazılı ve görsel basın, bu tarz mobil uygulamalardan daha sık bahsetmesi ve deprem konusunda toplumu bilinçlendirme, bilgilendirme ve hazırlık sürecinde daha aktif bir rol oynaması için kamu spotu yayınlamaları bu konularda bir farkındalık yaratacaktır.

Ülkemizde yaşanan yıkıcı depremler konusunda öğretmen adaylarının tamamına yakını Maraş depreminde bahsetmiştir. Bunun nedeni olarak Maraş depreminin çok yakın tarihte olmasından ve bu depremin aynı anda birçok şehirde de olması nedeniyle depremin sosyal, ekonomik, psikolojik etkilerinin tüm Türkiye'yi etkisi altına almasından kaynaklanmış olduğu düşünülebilir. Düzce depreminin ise 1999 yılında olması nedeniyle öğretmen adayları tarafından bilinmediği düşünülmektedir. Öğretmen adayları yakın tarihli depremler hakkında daha fazla bilgi sahibidirler.

Deprem afetiyle de ilgilenen sivil toplum kuruluşları hakkında öğretmen adaylarının neredeyse tamamı AFAD cevabını vermiştir. Bunun nedeni olarak AFAD'ın her ilde bulunması ve öğretmen adaylarının bazı dersleri kapsamında bu kuruma ziyarette bulunmuş olmaları düşünülebilir. Öğretmen adayları tarafından yine büyük oranda tekrarlanan bir diğer cevap ise KIZILAY olmuştur. AFAD, KIZILAY, UMKE birer kamu kurumu olmalarına rağmen öğretmen adayları tarafından STK olarak sınıflandırılmıştır. Depreme yönelik kamu hizmeti vermeleri nedeniyle öğretmen adayları tarafından isimleri doğru bilinip sınıflandırılmaları yanlış yapılmıştır. İlgili alan yazında ki bazı çalışma sonuçlarında da öğretmen adaylarının depreme yönelik kamu kurumu ya da STK'lar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı şeklinde paralel bulgular tespit edilmiştir (Bilen ve Polat 2022; Kaya ve Aladağ, 2017).

Öğretmen adaylarının hepsi deprem afeti ile ilgili eğitimlerin, haberlerin, filmlerin yapılmasının, depreme karşı bilinçlenmeyi sağlamada ve farkındalık kazandırmada etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum alan yazındaki benzer çalışma sonuçları ile de paralellik göstermektedir (Bilen ve Polat 2022; Kaya ve Aladağ, 2017).

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

- Öğretmen adaylarının, derslerinde deprem konusunda ödev ya da afiş tasarımları, materyal tasarımı gibi derslerinde deprem konularına yönelik dijital öykü gibi teknoloji destekli uygulamaların kullanılması teşvik edilebilir.
- Öğretmen adaylarının, topluma hizmet ve okul dışı öğrenme ortamları dersinde deprem ile ilgilenen sivil toplum kuruluşlarına (STK) ziyaretler gerçekleştirmeleri ya da bu kuruluşlarda gönüllü çalışmalar yapmaları sağlanabilir.
- Öğretmen adaylarının, TÜBİTAK 2209 lisans öğrencilerine yönelik hazırlayacakları projelerde deprem konusuna yönelik projeler üretmeleri teşvik edilebilir.
- Deprem deneyimini güvenli bir ortamda yaşatmak için deprem simülatörleri kullanılabilir

5. KAYNAKLAR

Aydın, S. (2019). Determination of Prospective Science Teachers' knowledge levels about earthquake. *International Journal of Earth Sciences Knowledge and Applications*, 1(1), 28-31.

Bilen, E., & Polat, M. (2022). Opinions of the teacher candidates concerning earthquake awareness. *Turkish J. Earth Sci*, 4(1), 155-173.

Creswell, J. W. (2009). *Research design, qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (Third Edition). California: Sage Publications.

Dikmenli Y., Yakar H., 2019. Öğretmen adaylarının afet bilinci algı düzeylerinin incelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 16(1), 386-416.

Edemen, M., Okkay, M., Tugrul, R., Kurt, M. Ş., Bircan, O., Yoldaş, H., ... & Aslan, A. (2023). Deprem nedir? nasıl oluşur? Türkiye’de oluşmuş depremler ve etkileri nelerdir? depremlere karşı alınabilecek tedbirler hususunda öneriler. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10(93), 719-734.

Fetihi, L., & Gülay, H. (2011). Deprem Bilinci Artırma Programı’nın (DEBAP) 6 Yaş Çocukları Üzerindeki Etkisi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(2), 1-17.

İçme, T., & Büyük, U. (2023). Türkiye’de deprem eğitimi: Fen bilimleri ders kitaplarının deprem eğitimine yönelik analizi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(3), 944-958.

Kaya, B., & Aladag, C. (2017). Determining the Cognitive Structures of Geography Teacher Candidates on " Earthquake". *International Education Studies*, 10(1), 122-136.

Merriam, S. B. & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th ed.). John Wiley & Sons.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, California: SAGE

Öztürk, M. K. (2013). Sınıf öğretmeni adaylarının deprem deneyimleri üzerine bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-1), 308-319.

Öztürk, S., Bayrak, Y., Çınar, H., Koravos, G. C., & Tsapanos, T. M. (2008). A quantitative appraisal of earthquake hazard parameters computed from Gumbel I method for different regions in and around Turkey. *Natural hazards*, 47, 471-495.

Özkorkmaz, H., Türk, M. M., Taşyürek, K., Taşyürek, M., Baran, S., & Güler, T. (2023). 7. Sınıf Öğrencilerinin Deprem Hakkındaki Farkındalıklarının İncelenmesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10(96), 1346-1362.

Tekin, Ö., & Dikmenli, Y. (2021). Sınıf öğretmeni adaylarının afet bilinci algısı ve deprem bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 258-271.

Türksever, Ö. (2024). Öğretmen adaylarının deprem farkındalıkları ile depreme karşı hazırlık durumu düzeyleri arasındaki ilişki. *Journal of History School*, 14(LIII), 2681-2701.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

**THEME AND IDEA OF THE POEM "VAZI-AZADI" BY DEVLATMAMMAD
AZADI**

**DÖVLƏTMƏMMƏD AZADININ "VƏZİ-AZADI" POEMASININ MÖVZU VƏ
İDEYASI**

Prof. Dr. Elman Quliyev

**Azərbaycan, Bakı Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Türkoloji mərkəzin Türk
ədəbiyyatı bölməsinin müdiri, Orcid: 0000-0001-5413-9479**

Özet

“Azadi nəsihətləri” adı ilə tanınan “Vəzi-Azad” poeması Dövlət- məmməd Azadi yaradıcılığının şah əsəridir. Dövlətməmməd Azadinin elmi və didaktik görüşlərini əks etdirən bu əsərin elmi traktat və ya didaktik traktat adlandırılması təsadüfi deyildir. Çünki poemada türkmən həyatı, türkmənlərin dövlət qurmaq istəkləri, milli birlik arzuları, alim, hökmdar, bəy və dərvişlərə münasibət və s. məsələlər, elmi, bədii, dini müstəvidə dəyərləndirilir, mahiyət və əxlaqi-didaktik kontekstdə açıqlanır, oxucu insanın cəmiyyətdəki yerinin, rolunun və borcunun nədən ibarət olduğunu anlamağa başlayır. “Vəzi-Azad” poemasında əsas məqsəd kamil insan formalaşdırmaqdır. Buna görə də şair əsər boyu hadisələri Tanrı-İnsan kontekstində canlandırır və fikirlərini bu müstəvidə ifadə edir.

Anahtar kelimələr: Dövlətməmməd Azadi, yaradıcılıq, “Vəzi-Azadi” poeması, mövzu, ideya

Summary

The poem "Vazi-Azad", known as "Admonitions of Azadi", is a masterpiece of the creativity of Davlat-mammad Azadi. It is no coincidence that this work, which reflects the scientific and didactic views of Davlat-mammad Azadi, is called a scientific treatise or a didactic treatise. Because in the poem, Turkmen life, the desire of Turkmen to establish a state, the dreams of national unity, the attitude towards scientists, rulers, gentlemen and dervishes, etc. issues are evaluated on a scientific, artistic, and religious level, the essence is revealed in a moral-didactic context, the reader begins to understand the place, role and duty of a person in society. The main goal of the poem "Vazi-Azad" is to form a perfect person. Therefore, throughout the work, the poet revives events in the context of God and Man and expresses his thoughts on this level.

Key words: Devletmammed Azadi, creativity, "Vazi-Azadi" poem, theme, idea

GİRİŞ

XVIII əsr klassik Türkmən ədəbiyyatının inkişafında, onun yeni məzmun və ideyalarla zənginləşməsində xidmətləri olan Dövlətməmməd Azadi təxminən 40 illik yaradıcılıq fəaliyyətində humanist duyğular carçısı kimi şöhrət qazanmışdır. Nurməhəmməd Əndəlib (1660- 1740), Abdulla Şahbəndə (1720-1800), Şeydayi (XVIII əsr), Qurbanəli Məğrubi (1735-1810) və s. kimi şairlərlə müqayisədə Dövlətməmməd Azadinin sənəti istər kəmiyyət, istərsə də keyfiyyət baxımından fərqlənir. Lakin o, zəngin yaradıcılıq irsinə sahib olsa da, əsərlərinin yalnız bir hissəsi zəmanəmizə gəlib çatmışdır. “Vəzi-Azad”, “Behiştnamə”, “Beş namaz”, “Cabir Ənsar” poemaları, o cümlədən məsnəvi, qəzəl, mürəbbə və rübailər müəllifi olan Dövlətməmməd Azadi türkmən ədəbiyyatında ilk dəfə milli birlik ideyasını ortaya atmış, ədalətli dövlət idarəçiliyini millətin nicat yolu hesab etmişdir.

“Azadi nəsihətləri” adı ilə tanınan “Vəzi-Azad” poeması Dövlət- məmməd Azadi yaradıcılığının şah əsəridir. 1753-1754-cü illərdə məs- nəvi formasında yazılmış poema 4628 misradan ibarətdir. Əsərin türk- mənəcədən Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılmış variantı 2012-ci ildə çap olunmuşdur. Poema dörd bəbə bölünür. Şair əsərin yazıldığı tarix və onun adı ilə bağlı poemanın sonuncu dörd misrasında belə yazır:

İşbu nəzm içrə əgər sorsan sənə Min yüz altmış yeddi ərdi, bilsənə Bu kitab ismi nədir, deyib sorsan ad, Qoydular adın bunun “Vəzi Azad”.

Burada əsərin yazılmasına işarə edilən 1167-ci ili miladi tarixə çə- virəndə poemanın 1753-1754-cü illərdə yazıldığı təsdiqini tapır. Filo- logiya elmləri doktoru Annaqurban Aşurov əsərin yazılması ilə əlaqə- dar qeyd edir ki, D.Azadi “Vəzi-Azad” poemasına uzun illər vaxt sərf etməmiş, onu bir-iki ilin ərzində tamamlamışdır. Alim bunun səbəbini şairin elmi və bədii təcrübəsinin yüksəkliyi ilə bağlayır.

Dövlətməmməd Azadının elmi və didaktik görüşlərini əks etdirən bu əsərin elmi traktat və ya didaktik traktat adlandırılması təsadüfi deyildir. Çünki poemada türkmən həyatı, türkmənlərin dövlət qurmaq istəkləri, milli birlik arzuları, alim, hökmdar, bəy və dərvişlərə münasi- bət və s. məsələlər, elmi, bədii, dini müstəvidə dəyərləndirilir, mahiy- yət əxlaqi-didaktik kontekstdə açıqlanır, oxucu insanın cəmiyyətdəki yerinin, rolunun və borcunun nədən ibarət olduğunu anlamağa başlayır. “Vəzi-Azad” poemasında əsas məqsəd kamil insan formalaşdırmaqdır. Buna görə də şair əsər boyu hadisələri Tanrı-İnsan kontekstində canlan- dırır və fikirlərini bu müstəvidə ifadə edir. Poemanın “Bismillahir-rəh- manir-rəhim...” başlanğıc hissəsində şairin insana müraciəti adı bir təb- liğat deyildir. Burada kamilliyə yetməyin, qəlbləri Allah nuru ilə dol- durmağın, dərğaha üzüağ getməyin, məqsədə çatmağın bir növ əməl və şərtləri sadalanır:

Adəm oğlu, al bulardan ibrəti, Eylə peyda öz-özündən qeyrəti.

Zikrin ayğıl Tanrının şamu-səhər, Cümlə zikrlər üzə zəhmət yağar.

Kəsmə ümid rəhməti Allahdan, Olma qafil zikrilüllahdan.

Əhli-huş ol zikri-haqsız urma dəm, Zar eylə, çək eşqində dərdü ələm.

Yumşadıb könlünü hikmət-söz ilə, Dərd ilə haq fəzlindən rəhmət dilə.

Ağlagil şamu səhərlər o ki var, Ağlasa gul, rəhmətin bəhri coşar.

...Qəlbini ücbü riyadan qıl arı, Haqq üçün qılğıl özündən işləri.

...Bədgülükdən kimsəni incitmədən, Nəhyi-münkər yollarına getmədən.

Həm dəxi qəhrü qəzəb eyləmədən, Əhli-dillərə yaman söyləmədən.

Cani dil ilə tanrıya şükrün yetir, Nəhyindən qaç, barça dərmanın bitir.

“Vəzi-Azad” poemasının birinci babı dövlət və ədalətli hökmdar probleminə həsr edilib:

Babi-əvvəl padişahlar vəsfini, Yarı versə vəsf edər Rəbbi-qəni.

Qeyd etməliyik ki, dövlət, cəmiyyət və ədalətli hökmdar məsələləri Şərq ədəbiyyatında aparıcı mövzu olmuşdur. F.Gürgani, Firdovsi, Ni- zami, S.Şirazi, Dəhləvi, Cami, Nəvai və digər sənət korifeyləri ədalətli idarəçiliyin tərəfdarları olmaqla yanaşı, həm də onun təbliğatçılarına çevrilmiş, əsərlərində ideal cəmiyyət modellərini bu və ya digər formada ifadə etmişlər. Dövlətməmməd Azadın “Vəzi-Azad” əsərində ədalətli hökmdar probleminin qoyuluşu bir tərəfdən ənənənin davamı, digər tərəfdən isə şairin yaşadığı dövrdə gərgin siyasi proseslər nəticəsində ağır həyat yaşayan türkmən xalqının birliyini, normal idarəçiliyini təmin edə biləcək ədalətli, ağıllı hökmdar ehtiyacları ilə bağlı idi. Bildiyimiz kimi XVIII əsrdə türkmən tayfa münafişlərinin, Nadir şah zamanında türkmən-İran münasibətlərinin daha da gərginləşməsi Dövlətməmməd Azadi başda olmaqla bu xalqın qabaqcıl nümayəndələrində narahatçılıqlar yaratmış, onlar xalq birliyinə nail olmağı qarşılıqlı yeganə məqsəd qoymuşlar. Dövlətməmməd Azadi poemada adil hökmdardan bəhs açarkən həm öz siyasi görüşlərini, həm də milli məraqlarını ortaya qoyurdu. Çünki onun nəzərində millət ədalətli rəhbərin sayəsində xoşbəxt yaşayar, gələcəyə ümidlə baxa bilər. Bu cür hökmdarları Azadi həm Allahın, həm Peyğəmbərin, həm də insanların istəklisi hesab edir:

Hakim olanlar cahanda ədl ola,

Bəzəyə yer üzünü ədli bilə Hakimi-adil Xuda peyğəmbəri,

Canışınım diyp, övüpdür oları Padişah kim, olsa gər ədli onun, Yer üzündə sayəsidir Tanrının.
Ədlindən olsa xəlayiq cümlə şad,

Dərgahında tapsa məzlumlar murad Həq-təlanın sevr bəndəsi bil

Ol Rəsul ümmətlərinin xası bil.

Elmi, mərhəməti, düzgün idarəçiliyi, ağılı, fərasəti və s. şahın vacib sifətlərindən hesab edən Azadi I babın “Adil padşahların sifətinin bəyanında durar”, “Ötən zamanda hekayəti-iki şahın sözləşməsi”, “Allah-təalanın şahı bağışlamasının bəyanı”, “Bir padşahın bir dərviş hüzuruna gəlib sözləşməsi”, “Zalım padşahların əzabının bəyanı”, “Mahmud şahın ağıldan kəm istəməsinin bəyanı” və s. bölümlərində fikirlərini daha çox rəvayət şəklində çatdırır. Şair bu üslub ilə mahiyyətin düzgün və asan mənimsənilməsinə kömək göstərir, həmin parçalarda hökmdarlar üçün vacib saydığı prinsipləri saraydaxili proseslərlə məhdudlaşdırmır, onu geniş ictimai dairədə təqdim edir. Məsələn, şair “Allah-təalanın şahı bağışlamasının bəyanı”nda hökmdarın ov zamanı tutduğu ahunun fəryadlarına dözməyib onu azad etməsini şair hökmdar mərhəmətinin nümunəsi kimi təqdim edir. Azadi bu detalda mərhəmətin saray idarəçiliyində tətbiqi məsələsinə önəm verir, mərhəmətin insanlıq üçün əhəmiyyətini göz önündə canlandırır. Və yaxud “Bir padşahın bir dərviş hüzuruna gəlib sözləşməsi” hekayətində dərvişlərin simasında elmi, irfanı təcəssüm etdirən şair hökmdarın dərviş hüzuruna gəlişini onun elmə səcdəsi kimi dəyərləndirir:

İşbu sözdür olpeyğəmbərdən hədis, Dinləgil, canın bilə, olma xəbis.

Padişahların əzizi ol olar, Elm əyəsinə ziyarətə gələr.

Elm əyəmindən yamanraq ol olar, Padişahlara ziyarət gətirər.

“Adilliyin fəzilətinin bəyanı” hekayəsinin məzmunu belədir ki, bir padşah Həcc ziyarətinə getmək istəyir. Lakin xalq hökmdarın ziyarətə getdiyi təqdirdə çətinliklərlə üzləşəcəyini bildirir və ona Həcc ziyarətinə getməməyi məsləhət bilirlər. Hökmdar bununla razılaşsa da, Həcc ziyarətinin səvabın almaq məqsədi ilə 60 dəfə ziyarətə getmiş bir vəlinin hüzuruna gedir. Lakin hökmdarın bütün var-dövləti bir Həcc ziyarəti səvabını almağa kifayət etmir. Onun kədərləndiyini gören bir dərviş hökmdara ədalətli olmağı məsləhət bilir, bir saatlıq ədalətli rəftannın min Həcc ziyarətindən üstün olduğunu ona bildirir:

Gər ədalət eyləsən bir saəti, Həm səvabın, bizə qılsan şəfqəti.

Bir saət ədlin səvabın, ey xoca,
Vermək olmaz haqq qatında min Həccə.

Padişah olsan ulus üzrə bu dəm, Eyləgil hər yaxşı yarana kərəm.
Alimü dərvişlərə ikram edə Həm təvazölər qılıb, ənam edə.

Gər buların şöhrətin etsə qəbul, Sevər onu ol Xuda birlə Rəsul.

169

Ümumiyyətlə, Azadi əsərdə hökmdarlara üz tutaraq onlara rəiyyətin könlünü almağa, Tanrı, peyğəmbər əmrinə tabe olmağa, hökm edən-də nəfsinə qalib gəlməyə, cahillikdən uzaq olmağa səsləyir. O, əsərin “Zalım padşahların əzabının bəyanı” adlı hissəsində bu cür keyfiyyətlərindən məhrum olan hökmdarlara üz tutaraq belə deyir:

Padişahlar gər ədalət etməsə, Tanrı, peyğəmbər əmrini tutmasa,

Padşaha ol ziyan eylər, ziyan, Hər iki aləmdə ona olar yaman.
Padişahlar, qazılar cahil ola, Hökm edəndə nəfsinə mail ola.

Üzünə qara salıb məhşər günü Kör edərlər onların gözlərini
Həm dəxi kəsərlər olar dillərin, Bağlayarlar arxasında əllərin.

“Vəzi-Azad” əsərinin ikinci babı xeyirxahlıq, təmənnasız yardım və s. prinsiplərini əhatə edir.

İkinci bab kimsə xeyrat edərlər, Yaxşı xeyir niyyət eylər gedərlər. Oların vəsfi-halından ayar bu, Kim tərifi cahan icrə yayar bu.

Bu fəslin (babın) əvvəlində verilən məsləhətlərdə fəzilətə çağırış əsas yerlərdən birini tutur. Göstərilir ki, ibadət müsəlman üçün vacib- dirsə, “xeyrat səvabı”na sahib olmağın özü də bir ibadətdir. Maraqlıdır ki, Azadi yaşamasında bu məsələ həm dini-irfani və həm də dünyəvi mahiyyət daşıyır. Çünki “xeyratı haqq üçün bünyad edənlər”, “kitabı haqq üçün təsnif qılanlar”, “məscidi haqq üçün bina edənlər” təkcə si- ratdan (körpüdə) asan keçməyəcəklər, həm də yaşadıkları dünyada Al- lahın sevimli bəndəsi olacaqlar.

İkinci fəslin “Su verməyin fəzilətinin bəyanı”, “Həzrət Əliyə verilən sualın cavabının bəyanı”, “Yaxşı əməllərin şeytanı şikəst etməsinin bə- yanı”, “Bir quşun Həzrəti Süleymana ərzinin bəyanı” və s. hekayət və nəsihət hissələrində sanki insanlara Tanrı səsi ilə bir çağırış vardır. Bu çağırış insanları Allah itaətinə səslədiyi kimi, bəndə xidmətinə də səs- ləyir:

Tanrı özü versə dövlət birlə pul, Adət et verməyi, vergil sağı-sol.

Ya düşünmə hiç müsəlmana yaman, Barça möminlərə olma bədgüman.

Hər tərəfə oxlagil tiri-niyaz Barça xəlfə qıl özün bəndənəvaz.

Bu fəsildə bir xeyirxahlığın insanın həm özü, həm də ətrafı üçün nə qədər gərəkli olduğunun şahidi oluruq. Əslində Azadının də məqsədi budur ki, bu həqiqətlərdən insanları xəbərdar etsin, yolunu azmışları haqq yoluna qaytarsın. Bütün bunlar cəmiyyətdə kamil insan modeli- nin formalaşdırılmasında az əhəmiyyət daşımır. Çünki Azadiyə görə ən böyük insan Allahın razı qaldığı insandır. Azadi göstərir ki, yaxşı əməl sahibləri Allahın istəkli bəndəsi ola bilər.

Hər kim ol miskin, fəqir könlün alar Ol kişidən Haqq özü razı qalar.

Əsərin üçüncü babı alimlərin cəmiyyətdəki roluna həsr edilmişdir. Şair yalnız elmdən agah olanları alim hesab edir və bu şəxslərə cə- miyyətdə hörmət bəslənilməsinə vacib sayır. Azadi elm əhli üçün dörd əlaməti əsas götürür: pəhriz (Tanrı xofu), təvazö (təkəbbürdən uzaq), zahidlik (könlünü var-dövlətdən təcrid etmək) və cahidlik (cəhd ey- ləyən, həqiqət yolunu tutan). Qeyd edək ki, şair xalqa fayda verməyən alimi-biəməlləri kitab yüklənmiş eşşəyə bənzədir:

Elmi çox kim bilsə, əməl etməsə, Haqq təala buyruğun rast tutmasa,

Misli-xərdir ona yüklənmiş kitab, İstəsən budur sana dedim cavab.

Azadi əhli-elmi daim axtarışda, çalışqanlıqda görmək istəyir. O, belə hesab edir ki, əgər alim öz elmini daim artırmırsa onun hərəkəti Allaha üsyana bərabərdir. Buna görə də əsərin 1755, 1756, 1757-ci beytlərində biəməl alimlər pislənilir, onların məşhər günü əzab-əziyyətə qatılacaqları, cəhənnəm odunda yanacaqları barədə xəbərdarlıq edilir.

Əsərdə əsl alimlər haqq yolunun yolçusu, əməli dürüst, Allah məqa- mında yeri olan insan kimi təqdir olunur. Elmi qiyməti bilinməyən gövhər, cahilliyi dərmanı olmayan dərd kimi dəyərləndirən Dövlətməm- məd Azadi bir sufi, eyni zamanda orta əsrlər maarifçisi olaraq

Nizami Gəncəvidən üzü bəri türk düşüncəsində ən uca məqamda yer verilmiş alimlərə olan diqqət və rəğbətini ifadə edir, elmsiz cəmiyyəti cəhən- nəmə bənzədir.

“Vəzi-Azad” əsərinin sonuncu-dördüncü babı da haqq yolçuları olan dərvişlərlə bağlıdır. Şair ilk olaraq dərvişlərin kimliyinə aydınlıq gətirir. O, dərvişləri “könlü dolu”, “haqq yolçusu”, “haqq yolunda nəf- sinə qalib gələn”, “Tanrı verəninə qane olan” və s. kimi səciyyələndirir, onları rəhminə, səbrinə və həyalarına görə Allahın dostu hesab edir. Dərvişlərin həm düşüncə, həm amal, həm də əməl baxımından qeyri-a- diliyi əsərdə irfani müstəvidə təqdim olunur. Aşağıdakı parçada şərtlik daxilində bu cür mənalandırılmanı görməmək mümkün deyil.

Könlü onun bəlkə beytullah ola, Zikri-fikri, sanışı Allah ola.

Həm görər gözü onun Tanrı bilə Eşidər qulaqları Tanrı bilə.

Qolları onun xuda birlə tutar Həm ayaqları onunla seyr edər.

Dillərində sözləri haqdan gələr, Xeyri-şər nə kim nəfəs qılsa bular.

Azadi şəriət və təriqət yolçularını eyni zamanda axirət aşıqları hesab edir. Şair bu yanaşması ilə insanları din yoluna təşviq edir. Cəmiyyətin nicatını Allah eşqinə bağlılıqda görür:

171

Axirətin qıl-nikahın ixtiyar, Hər iki aləmdə olasan bəxtiyar.

Könlünü var axirətə bağlagil Arizi qıl hər dəm onu ağlagil.

Fəqir istilahı əsərdə şərti anlamdadır. Düzdür, poemanın 2189-cu beytindəki ictimai-siyasi mənanı inkar etmək mümkün deyil:

Gər fəqirlər olmasaydı dünyada, Bəs həlak olardı baylar, ey dədə.

Lakin əsərdə peyğəmbərə ünvanlanan “bəs fəqir nədir?” sualına peyğəmbərin “bir xəzinədir, Tanrının xəzinələrindən” (2095-2096-cı beytlər) cavabında təsəvvüf məqamı aydın görünür. Şübhəsiz, burada irfani və dünyəvi paralelliyi danmaq mümkün deyil. Məsələn;

Bir fəqirə bir kişi yetmiş qədəm, Atsa ol qılsa ziyarət biləm.

Həcci-məqbulun səvabın dər zaman, Yazar Allah olara, tutma güman.

Olara hər kim təvazö eyləsə. Lütf edib ya bir şirin söz söyləsə.

Haqq verər olara ulu mərtəbə Yetirər oları ali mənəsbə.

Və ya:

Bəs fəqirlik fəxrdir sərvətlərin, Cəhd ilə haqq istəyən rəhbərlərin
Bil həqiqət fəqiri can içrə can, Qüdsi-pak bil, ona olma bədgüman.
Övliya bil, tutgil olar əmrini, Cani-dil təlimi-din olsun günü...

KAYNAKLAR

1. Türkmən nəğmələri. Bakı, 1989.
2. Türkmən hekayələri. Bakı, 1962.
3. Məxdumqulu. Şeirlər. Bakı, 2006.
4. Dövlətməmməd Azadi. Seçilmiş əsərləri. Bursa, Uludağ Univer- siteti Basımevi, 2012

DRAWING THE FAULT LINE FROM THE DRAWINGS OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇİZİMLERİNDEN FAY HATTININ RESMEDİLMESİ

Fulya ÖNER ARMAĞAN¹, Mustafa HAMALOSMANOĞLU²,

¹ Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0003-2085-1390

² Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0002-1126-0268

Özet

Bu çalışmanın amacı fen bilgisi öğretmen adaylarının fay hattı kavramını anlama düzeylerini yaptıkları çizimlerden yararlanarak belirlemektir. Çalışmanın örneklemini 2024 yılında Erciyes Üniversitesi'nde gerçekleştirilen TÜBİTAK 2237-A "Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarına Yönelik Uygulamalı Deprem Eğitimi" projesine katılan 20 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Projedeki "Depremde Oluşan Batma-Çıkma Fay Zonlarının İncelenmesi" etkinliğinde öğretmen adayları, deprem, fay kırığı, Batma-Çıkma Fay Zonları ve yeryüzü şekillerindeki değişim hakkında eğitim almışlardır. Bu eğitimi Kayseri Gesi beldesi yolundaki fay kırığı üzerinde ilgili bölgeyi gözlemleyerek almışlardır. Etkinlikte değerlendirme olarak öğretmen adayların gezi öncesi ve sonrasında fay kırığı, batma çıkma zonu ve yeryüzü şekillerinin görünümü ile ilgili çizim yaptırılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler, araştırmacılar tarafından oluşturulan derecelendirilmiş puanlama anahtarı ile analiz edilmiştir. Analiz sonucu elde edilen kategoriler şu şekildedir; var ve doğru, yok ve eksik; var ve yanlış, var ve kavram yanlılığı bulunuyor; var ve tüm kısımları isimlendirilmemiş kategorileridir. Çalışmada etkinlik öncesinde öğretmen adaylarının çoğunluğunun çizimlerinde toprak altı tabakalardaki değişimi gösterdiği ancak bu tabakalardaki fay kırıklarını, batma çıkma zonlarını ve yeryüzü şekillerindeki değişimi gösteremedikleri tespit edilmiştir. Etkinlik sonrasında ise yeraltı tabakalarındaki değişimleri, fay kırıklarını ve batma çıkma zonlarını çizimlerine yansıttıkları görülmüştür. Bu durum öğretmen adaylarına uygulamalı olarak verilen deprem eğitimin etkili olduğunu ve bu eğitimin konuyu tam olarak anlamalarına olanak sağladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, deprem farkındalığı, öğretmen adayları

Abstract

The aim of this study is to examine the opinions of the participants of the TÜBİTAK 2237-A "Applied Earthquake Training for Science Teacher Candidates" project, which was implemented in Kayseri in 2024, regarding earthquake awareness. The purpose of earthquake training for teacher candidates is to minimize the damages caused by natural disasters such as earthquakes and to help teacher candidates learn what to do before, during and after the earthquake. 20 science teacher candidates from 8 different universities participated in the project. A case study, one of the qualitative research designs, was used in the study. A questionnaire consisting of open-ended questions was used to determine the opinions of the project participants regarding earthquake awareness. Descriptive analysis was used to analyze the qualitative data obtained. At the end of the research, it was determined that the teacher candidates partially defined the concept of earthquake in its scientific sense, and the majority of them had knowledge about secondary disasters that may occur due to earthquakes. Teacher

candidates agree that earthquake training and drills should be provided to raise awareness of individuals about earthquakes. It has been determined that teacher candidates have general knowledge about the devastating earthquakes in our country and the non-governmental organizations that deal with earthquake disasters. All prospective teachers are of the opinion that earthquake-related trainings, news or films will change their perspective on disaster awareness. Therefore, it is recommended to carry out more practical activities related to earthquakes.

Keywords: Earthquake, Earthquake awareness, Teacher candidate

1. GİRİŞ

Çizim tekniği, öğrenmeyi desteklemek ve derinleştirmek için etkili bir araçtır. Görselleştirme ve aktif katılımı teşvik ettiği için öğrenenlerin bilgiye farklı bir açıdan yaklaşmasını sağlar. Çizim esnasında öğrenciler daha rahat davranabildiklerinden, duygu ve düşüncelerini kolaylıkla çizime yansıtabilmekte, bu yolla öğrencilerin sahip olduğu konu ile ilgili kavramlar ve kavram yanılgıları da daha kolay tespit edilebilmektedir (Özsoy, & Ahi, 2014).

Alan yazında öğrencilerin yaptıkları çizimleri inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Buyurgan ve Usal, 2018; Bulut Özek, 2019; Duran, 2021; Kardeşinoğlu ve İlhan, 2019; Kıryak ve ark., 2019; Saz ve ark., 2020; Şahin Çakır ve Uludağ, 2019; Temiz ve ark. (2022). Bu çalışmalar arasında deprem kavramıyla ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Öğretmen adaylarının, deprem kavramına yönelik bilgi ve farkındalıklarının tespit edilmesi, depreme yönelik eğitim içerik ve etkinliklerinin oluşturulması bakımından önem arz etmektedir. Deprem eğitimi, öğretmen adaylarının deprem konusunda öğrencilerine doğru bilgiler verebilmelerini ve onları deprem konusunda bilinçlendirebilmelerini de hedefler. Öğretmen adaylarının deprem konusundaki bilgi ve farkındalıkların bilinmesi ve bu doğrultuda verilecek eğitimler ile eksikliklerinin giderilmesi gerekmektedir. Bu nedenle öğretmen adaylarının depreme yönelik algılarının onların çizimleri aracılığı ile ortaya konulmasını amaçlayan bu çalışmanın alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı bir proje kapsamında uygulamalı deprem eğitimi etkinliklerine katılan fen bilgisi öğretmen adaylarının üzerinde fay kırığı olan bölgedeki gözlemlerine göre fay hattı kavramını anlama düzeylerini bölgeye gitmeden önceki ve sonraki çizimlerinden yararlanarak belirlemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgu bilim deseni; farkında olunan, fakat detaylı bir fikre ve düşünceye sahip olunmayan olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2011).

2.2. Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmanın, çalışma grubunu, 7-10 Ekim 2024 tarihleri arasında Erciyes Üniversitesi'nde düzenlenen "TÜBİTAK 2237-A Fen bilgisi öğretmen adaylarına yönelik uygulamalı deprem eğitimi" projesine katılan öğretmen adayları oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Öğretmen adaylarının fay hattı kavramını anlama düzeylerini belirlemek amacıyla projeye katılan tüm öğretmen adaylarının teknik gezideki öğretim öncesi ve öğretim sonrası zihinsel

modellerinin saptanması amacıyla fay hattı bölgesindeki fay kırığı, batma-çıkma fay zonları ve yeryüzü şekillerindeki değişimi yansıtan bir çizim yapmaları istenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

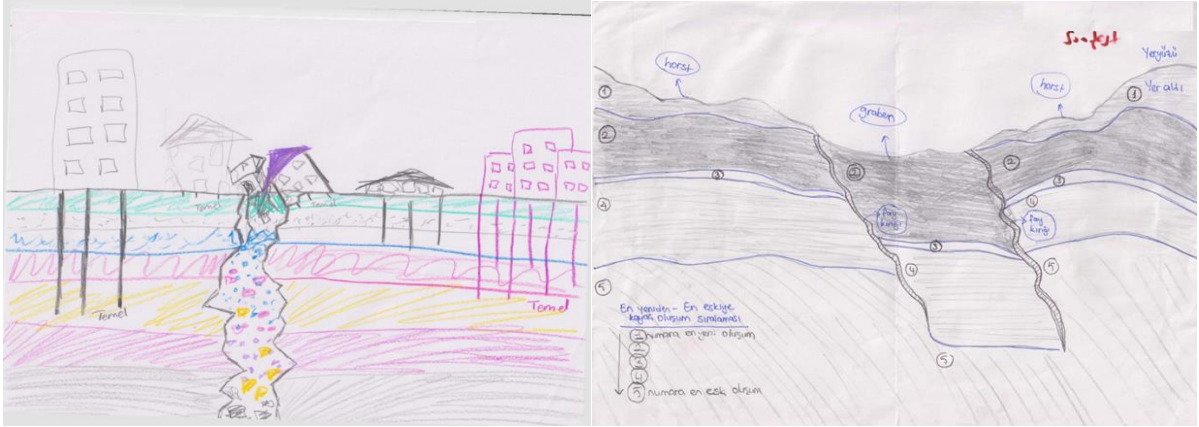
Kayseri'nin Gesi mahallesinde bulunan bir yoldaki fay hattının incelenmesi için yapılan teknik bir gezi araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Boyama tekniğinin kullanıldığı etkinlikte farklı renklerde ve özellikle boyalar kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının etkinlikte yaptıkları çizimleri araştırmanın verilerini oluşturmaktadır. Çalışmada öğretmen adaylarının fay hattı bölgesindeki fay kırığı, batma-çıkma fay zonları ve yeryüzü şekillerindeki değişim ile ilgili çizimleri detaylı bir şekilde incelenerek "Batma- çıkma zonları", "tabakalaşma", "fay kırığı", "yeryüzü şekillerinin görünümü" ve "şehirleşme" başlıkları altında incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir.

Bu çizimleri değerlendirme ölçütleri olarak deprem olmuş bir bölgenin yer altı kesitinin çizimleri ele alınmıştır. Veriler deprem olmuş bir bölgenin toprak yapısındaki tabakalaşma ve fay kırıkları dikkate alınarak oluşturulan derecelendirilmiş puanlama anahtarı (rubrik) ile analiz edilmiştir. Rubrikte kullanılan kategoriler; var ve doğru, var ve yanlış, yok veya eksik şeklindedir;

3. BULGULAR

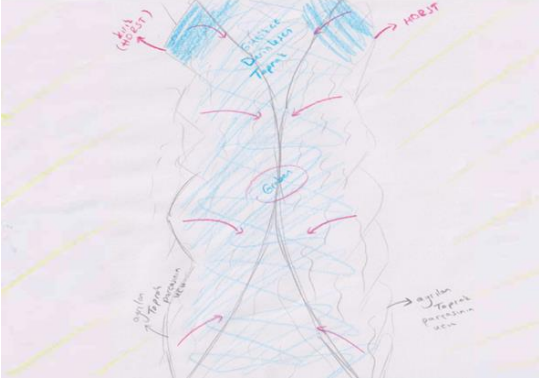
Öğretmen adaylarının çizimleri geliştirilen rubriğe göre değerlendirilmiştir. Şekil 1'de değerlendirilen çizimlerden örnekler yer almaktadır. Tablo 1 ve Tablo 2'de katılımcıların çizimlerinin hangi kategorilerde değerlendirildiği onların çizimlerden yararlanılarak değerlendirilmiştir.

Şekil 1. Katılımcıların Deprem Çizimleri

1 Numaralı Katılımcının İlk Çizimi

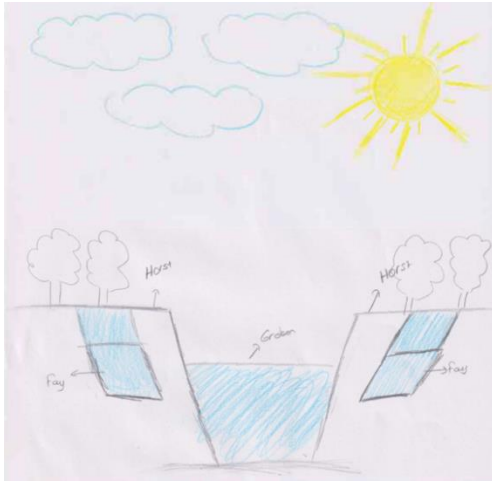
1 Numaralı Katılımcının Son Çizimi

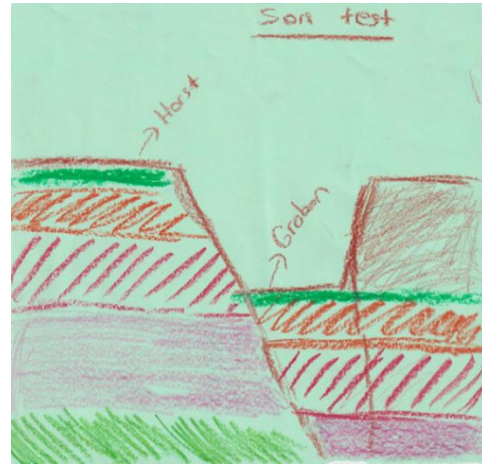
14 Numaralı Katılımcının İlk Çizimi

14 Numaralı Katılımcının Son Çizimi

16 Numaralı Katılımcının İlk Çizimi

16 Numaralı Katılımcının Son Çizimi

Şekil 1'e göre 1 numaralı katılımcının ilk çiziminde batma çıkma zonu yok iken tabakalaşmayı göstermiştir. Fay kırığı çizmesine rağmen uçurum olarak göstermiştir. Yer yüzü şekillerine değinmiş ancak yüzeysel bir değişimi belirtmemiştir. Şehirleşmeyi depremin şiddetini vurgulamak için göstermiştir. Eğitim sonrası yaptığı çizimde batma çıkma zonunu çizdiği, isimlendirdiği, tabakalaşmayı gösterip fay kırığını da doğru çizdiği görülmüştür. Yeryüzündeki değişimi gösteren katılımcı bu çiziminde şehirleşmeye değinmemiştir. 14 numaralı katılımcı, ilk çiziminde horst ve graben kavramlarına yer vermiş ancak yanlış gösterimde bulunmuştur. Ayrıca horst ile kırık kavramını da karıştırdığı anlaşılmıştır. Tabakalaşmayı yanlış göstermiş, yeryüzü şekilleri ve şehirleşmeye de değinmemiştir. Eğitim sonrası yaptığı çizimde batma çıkma zonunu çizdiği, isimlendirdiği, tabakalaşmayı gösterip fay kırığını da doğru çizdiği görülmüştür. Yeryüzündeki değişimi gösteren katılımcı bu çiziminde şehirleşmeye değinmemiştir. 16 numaralı katılımcı ise, yaptığı ilk çiziminde batma çıkma zonunu göstermiş ancak, tabakalaşmaya ve fay kırığına değinmiş ancak yanlış göstermiştir. Yeryüzü şekillerini gösteren katılımcı şehirleşmeye yer vermemiştir.

Tablo 1. Her bir katılımcıya ait deprem çizimlerinin değerlendirilmesi

	İLK	SON	İLK	SON	İLK	SON	İLK	SON	İLK	SON
	Batma çıkma zonu	Batma çıkma zonu	Tabakalaşma	Tabakalaşma	Fay kırığı	Fay kırığı	Yeryüzü şekillerinin görünümü	Yeryüzü şekillerinin görünümü	Şehirleşme	Şehirleşme
Var ve Doğru	2,4,5,6,12,16,17	1,2,3,4,5,6,7,8,10,11,12,13,14,15,16,17,18	1,3,4,5,6,8,9,12,13	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18	2,3,4,5,6	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18	3,4,6,7,12,13,15,16,17,18	1,2,4,5,6,7,8,9,11,12,13,14,15,16,17,18	4,5,10	1,2,4,5,9
Var ve Yanlış	7,8,9,10,14	9	14,16,17	-	1,7,8,10,11,12,13,14,15,16,17	-	-	-	-	-
Yok veya Eksik	1,3,11,13,15,18	-	2,7,10,11,15,18	-	9,18	-	1,2,5,8,9,10,11,14,15	3,10	1,2,3,6,7,8,9,11,12,13,14,15,16,17,18	3,6,7,8,10,11,12,13,14,15,16,17,18

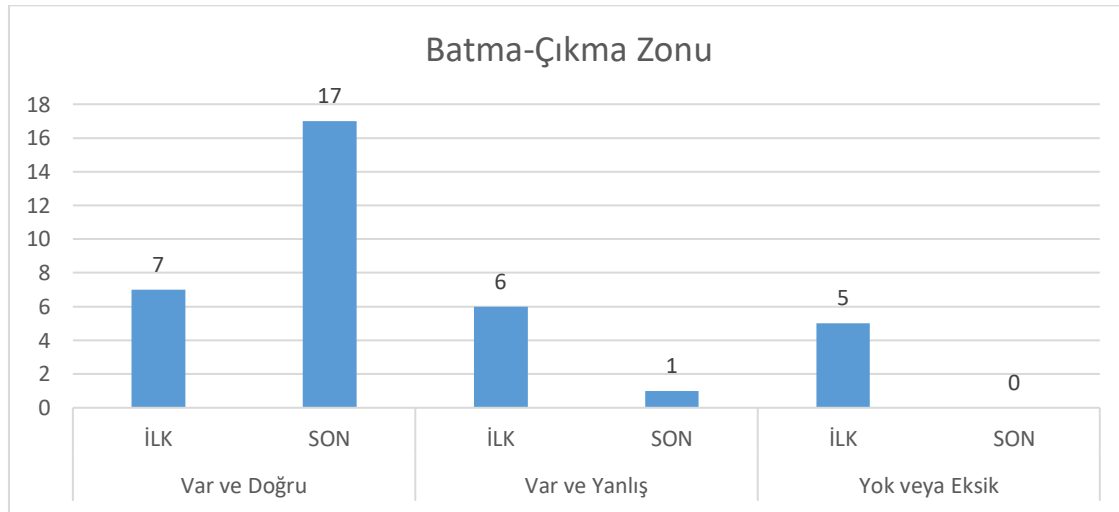
Tablo 1 değerlendirildiğinde, öğretmen adaylarının tüm konu başlıklarında son çizimlerinde ilk çizimlerine nazaran daha doğru çizimler yaptıkları ve yanlış ya da eksik bilgilerini düzelttikleri görülmektedir. Katılımcıların son çizimlerine yansıtıkları artış değerleri tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların ilk ve son çizimlerdeki değişimin değerlendirilmesi

		Var ve Doğru	Var ve Yanlış	Yok veya Eksik
Batma çıkma zonu	İLK	7	6	5
	SON	17	1	0
Tabakalaşma	İLK	9	3	6
	SON	18	0	0
Fay kırığı	İLK	5	11	2
	SON	18	0	0
Yeryüzü şekillerinin görünümü	İLK	9	0	9
	SON	16	0	2
Şehirleşme	İLK	3	0	15
	SON	5	0	13

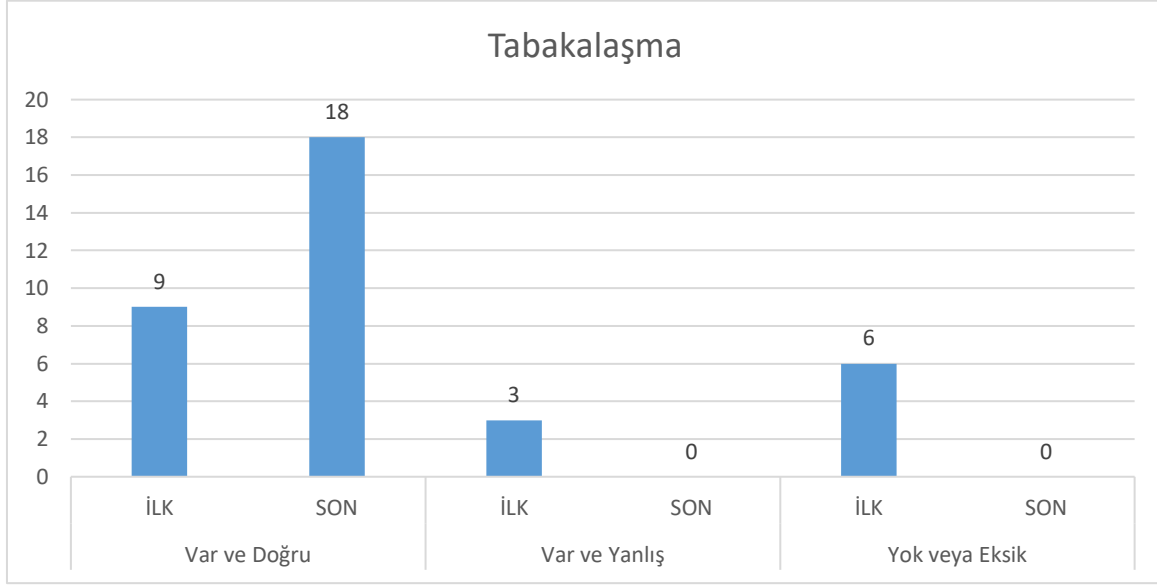
Öğretmen adaylarının bilgi düzeylerinde her bir kavrama ait gerçekleşen artış grafiklerle gösterilmiştir.

Grafik1 Batma-Çıkma Zonu

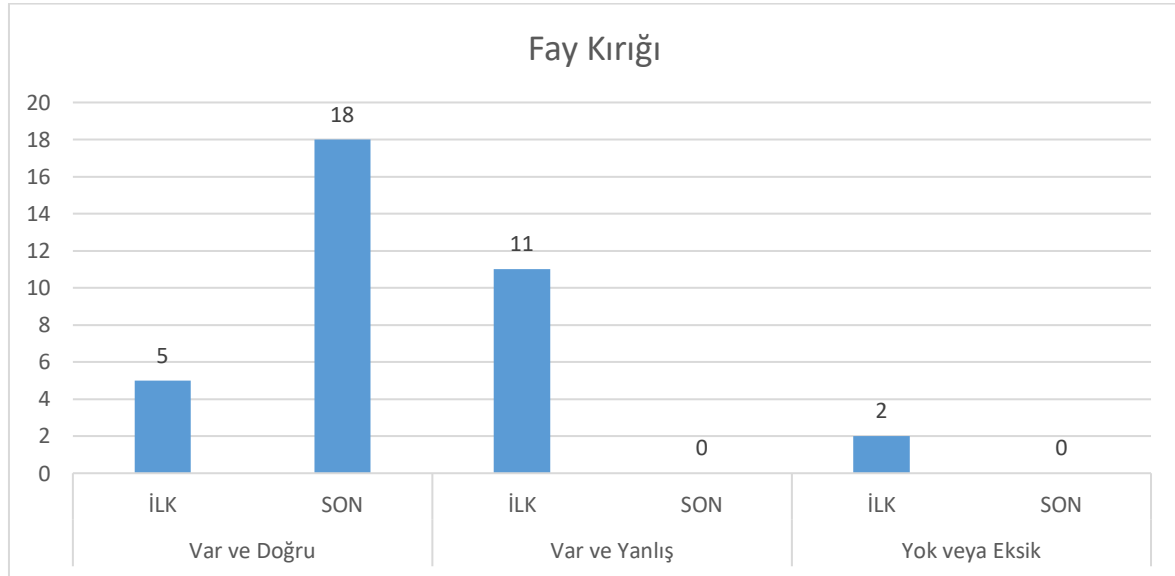
Grafik 1'e göre eğitim öncesinde 7 katılımcı batma çıkma zonunu doğru olarak göstermiş, 6 kişi yanlış çizmiş ve 5 kişi hiç değinmemiş ya da eksik çizmiştir. Eğitim sonrasında ise, batma çıkma zonunu doğru olarak gösteren katılımcı sayısı 17'ye çıkmış, yanlış çizenlerin sayısı ise 1'e düşmüştür. Hiç çizmeyen ya da eksik çizen kalmamıştır.

Grafik 2 Tabakalaşma

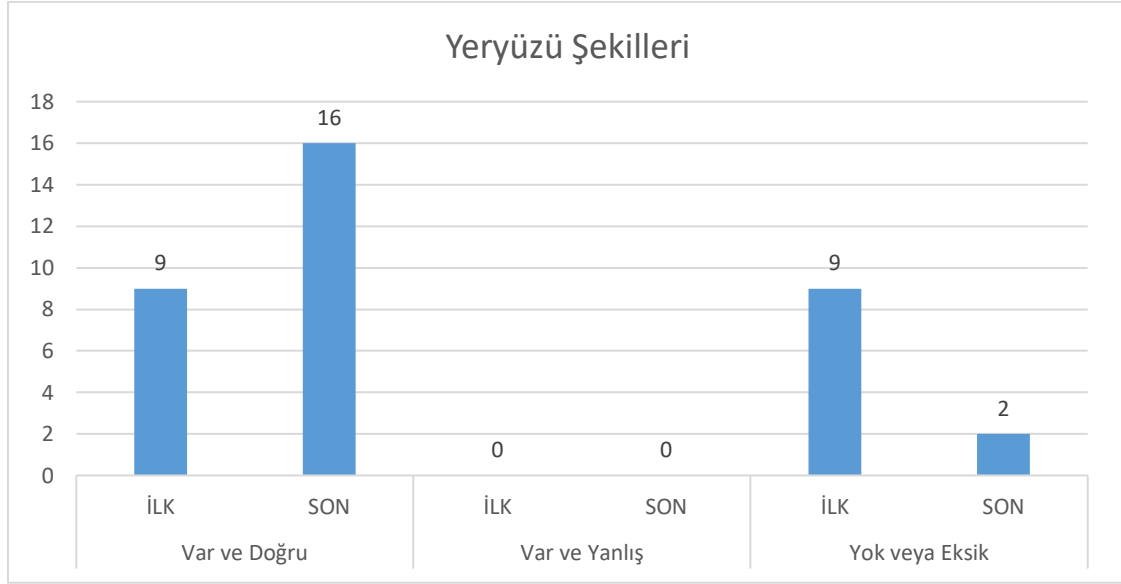
Grafik 2'ye göre eğitim öncesinde 9 katılımcı tabakalaşmayı doğru olarak göstermiş, 3 kişi yanlış çizmiş ve 6 kişi hiç değinmemiş yada eksik çizmiştir. Eğitim sonrasında ise, tabakalaşmayı doğru olarak gösteren katılımcı sayısı 18'ye çıkmış, yanlış çizen, eksik çizen ya da çizmeyen kalmamıştır.

Grafik3 Fay Kırığı

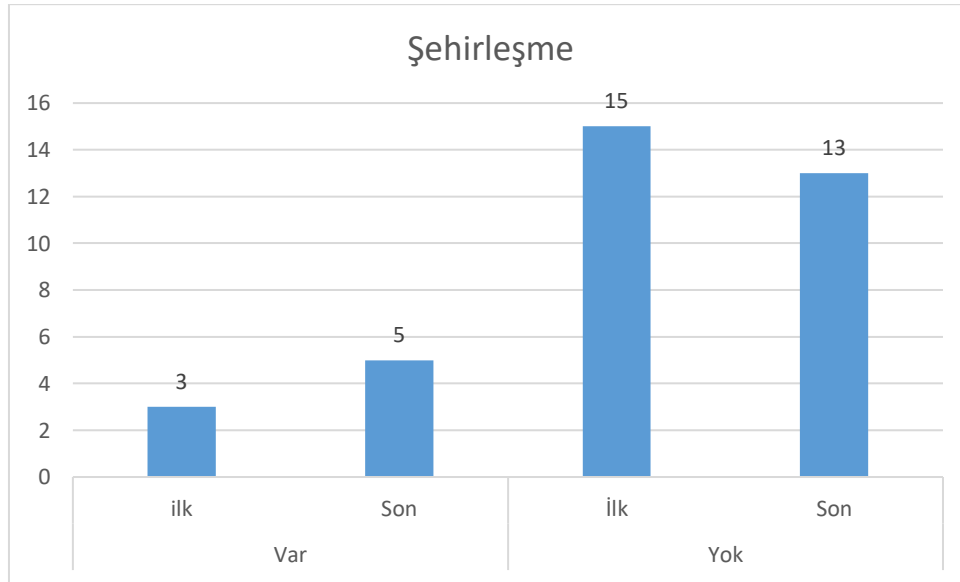
Grafik 3'ye göre eğitim öncesinde 5 katılımcı fay kırığını doğru olarak göstermiş, 11 kişi yanlış çizmiş ve 2 kişi hiç değinmemiş yada eksik çizmiştir. Eğitim sonrasında ise, fay kırığını doğru olarak gösteren katılımcı sayısı 18'ye çıkmış, yanlış çizen, eksik çizen ya da çizmeyen kalmamıştır.

Grafik4 Yeryüzü Şekilleri

Grafik 4'ye göre eğitim öncesinde 9 katılımcı yeryüzü şekillerini göstermiş, 9 kişi hiç değinmemiştir. Eğitim sonrasında ise, yeryüzü şekillerini gösteren katılımcı sayısı 16'ye çıkmış, 2 kişi ise hiç değinmemiştir.

Grafik5 Şehirleşme

Grafik 5'ye göre eğitim öncesinde 3 katılımcı şehirleşmeyi göstermiş, 15 kişi hiç değinmemiştir. Eğitim sonrasında ise, şehirleşmeyi gösteren katılımcı sayısı 5'ye çıkmış, değinmeyen ise 13 kişi olmuştur.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmada fay hattı ile ilgili öğretmen adaylarının çizimleri analiz edilerek “batma çıkma zonu”, “tabakalaşma”, “fay kırığı”, “yeryüzü şekillerinin görünümü” ve “şehirleşme” kavramları ile ilgili bilgi düzeyleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Öğretmen adaylarının bu kavramları hangi oranda doğru çizdikleri incelenmiştir. Çalışma sonunda öğretmen adaylarının tüm konu başlıklarında son çizimlerinde ilk çizimlerine nazaran daha doğru çizimler yaptıkları ve yanlış ya da eksik bilgilerini düzelttikleri tespit edilmiştir. Bu durum proje etkinliğinde fay

hattı bulunan bölgeye gerçekleştirilen teknik gezinin amacına hizmet ettiğini göstermiş ve öğretmen adaylarının anlamlı öğrenmeler gerçekleştirmesini sağlamıştır. Alan yazında da teknik gezilerin ve uygulamalı etkinliklerin öğrenme üzerinde anlamlı etkileri olduğu birçok çalışma sonucunda da tespit edilmiştir (Çavuş ve Balçın, 2020; Nalkıran ve Karamustafaoğlu, 2020).

İlgili alan yazında çizimler yoluyla öğrencilerin olası kavram yanılgılarının ya da bilgi düzeylerinin rahatlıkla ölçülebileceği vurgulanmaktadır (Öztürk ve Öztuna Kaptan, 2017; Rennie ve Jarvis, 1995; Rodari, 2007; Uzunkavak, 2009). Çizimler yoluyla öğrencilerin bilgi düzeylerinin ölçüldüğü bir çok çalışma sonucunda da öğrencilerin çizimlerinden yola çıkılarak sahip oldukları kavram yanılgılarının ya da yanlış bilgilerinin tespit edildiği sonucuna ulaşılmıştır (Özcan ve Demirel, 2019; Öztürk ve Öztuna Kaptan, 2017; Uzunkavak, 2009).

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

- Çizim yanında öğretmen adaylarının görüşlerinin alınması ile de bulguların geçerlik ve güvenilirliği artırılabilir.
- Öğretmen adaylarına ders içeriklerinde tektonik plakaların hareketleri sonucunda depremlerin nasıl oluştuğuna dair videolar izlettirilebilir.
- Yer bilimi dersinde fay hattı haritaları üzerinden açıklamalar yapılmalıdır. Haritalar, yer kabuğunun yapısını ve fay hatlarının oluşum mekanizmalarını anlamada görsel bir araç sağlar. Bu sayede öğretmen adayları jeolojik süreçler hakkında bilgi sahibi olurlar.
- Fay hattı ile ilgili deneyler yapılabilir. Bu deneyler yer kabuğundaki hareketleri ve depremlerin oluşum mekanizmasını kavratmaya yardımcı olur.

5. KAYNAKLAR

Bulut Özek, M. (2019). Ortaokul öğrencilerinin teknoloji algılarının resimler yoluyla incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(3), 1-10. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.470318>

Buyurgan, S., & Usal, Y. (2018). Türkiye’de yaşayan Suriyeli ilkököl öğrencilerinin “savaş” kavramına yönelik resimlerinin analizi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 68, 41-54.

Çavuş, R., & Balçın, M. D. (2020). Deprem eğitim merkezi gezisinin ortaokul öğrencilerinin depreme yönelik tutumlarına etkisinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 55-72.

Duran, M. (2021). Perception of preschool children about environmental pollution. *Journal of Education in Science Environment and Health*, 7(3), 200-219. <https://doi.org/10.21891/jeseh.733800>

Karashinoğlu, T., & İlhan, E. L. (2019). Beden eğitimi öğretmeni algısına yönelik öğrenci çizimlerinin incelenmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 24(1), 1-15.

Kıryak, Z., Candaş, B., Karanisoğlu, B., & Özmen, H. (2019). Yedinci sınıf öğrencilerinin enerji dönüşümlerine yönelik bilgi düzeylerinin çizimler aracılığıyla belirlenmesi. *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 2(2), 79-92.

- Nalkıran, T., & Karamustafaoğlu, O. (2020). Doğal afetler konusunun okul dışı öğrenme ortamında öğretimi: AFAD gezisi. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 9(2), 91-113.
- Özcan, H., & Demirel, R. (2019). Ortaokul öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik bilişsel yapılarının çizimleri aracılığıyla incelenmesi. *Başkent University Journal of Education*, 6(1), 68-83.
- Özsoy, S. & Ahi, B. (2014). İlkokul öğrencilerinin geleceğe yönelik çevre algılarının çizdikleri resimler aracılığı ile belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14 (4), 1557-1582.
- Öztürk, A., & Öztuna Kaplan, A. (2017). Factors affecting the growth and development of plants in the drawings of 6. class students. *Sakarya University Journal of Education*, 7(4), 706-719.
- Rennie, L. J. ve Jarvis, T., (1995). Childrens choice of drawings to communicate their ideas about technology. *Research in Science Education*, 25(3), 239-252.
- Rodari, P. (2007). Science and scientists in the drawings of European children. *Journal of Science Communication*, 6(3), 1-12.
- Saz, B., Osmanpehlivan, E., Demir, İ., & Bay, D. N. (2020). Okul öncesi çocuklarının çevre kirliliği algısının incelenmesi. *Anadolu University Journal of Education Faculty*, 4(3), 191-215.
- Şahin Çakır, Ç., & Uludağ, G. (2019). Okul öncesi dönemdeki çocukların “ışık” kavramına ilişkin bilgilerinin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 52(1), 163-189. <https://doi.org/10.30964/auebfd.460843>
- Temiz, Z., Canagir, B., & Demirel, M. E. (2022). İlköğretim üçüncü sınıf öğrencilerinin su ayak izi kavramlarına yaklaşımlarının incelenmesi. *Afet ve Risk Dergisi*, 5(2), 530-544. <https://doi.org/10.35341/afet.1075707>
- Uzunkavak, M. (2009). Öğrencilerin newton kanunları bilgilerinin yazı ve çizim metoduyla karşılaştırılması. *Uluslararası Teknolojik Bilimler Dergisi*, 1(1), 29-40.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

THE SUBJECT CIRCLE OF MAKHTUMGULU FARAGI LYRICS
MƏXTUMQULU FƏRAQİ LİRİKASININ MÖVZU DAİRƏSİ

Prof. Dr. Elman Guliyev

Azərbaycan, Bakü Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti Türkoloji merkezin Türk edebiyatı bölümünün başkanı Orcid: 0000-0001-5413-9479

Özet

Klassik türkmən poeziyasında fəlsəfi şeir Məxtumqulu Fəraqi sayəsində yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Cəmiyyət hadisələri, insan, həyat, yaşamaq, ölüm və s. problemlər barədə şair düşüncələrinin poetik mənalandırılması Məxtumqulu fəlsəfi şeirinin əsasını təşkil edir. Məxtumqulu Fəraqi ilk növbədə vətəndaş şairdir. O, vətənə, onun dağına, aralarına, suyuna, torpağına – bir sözlə, yurdunun bütün var-lıqlarına qəlbən bağlı olan, onu sevən və yaradıcılığında bu gözəl-likləri mədh edən sənətkardır. Onun poeziyasında əks olunan təbiət lövhələri ən mahir sənətkar qələmi qüdrəti ilə ərsəyə gələn tablolu xatırladır. Məxtumqulu yaradıcılığında didaktika özündən əvvəlki nəslin — Bayram xanın, Azadının, Qərib Əndəlibin ədəbi ənənələri üzərində boy atmışdır. Lakin Məxtumqulu özünəməxsus formada bu tərzin inkişafına nail olmuşdur.

Anahtar kelimələr: M.Fəraqi, lirika, mövzu, fəlsəfi, didaktik

Summary

Philosophical poetry in classical Turkmen poetry has entered a new stage of development thanks to Makhtumgulu Faraqi. Social events, people, life, living, death, etc. the poetic meaning of the poet's thoughts about problems is the basis of Makhtumguluz's philosophical poem. Makhtumgulu Faraqi is first and foremost a citizen poet. He is an artist who is deeply attached to his homeland, its mountains, fields, water, soil - in short, all the things of his homeland, loves it and praises these beauties in his work. The nature paintings reflected in his poetry remind us of the painting created by the power of the most skillful artist's pen. In Makhtumgulu's work, didacticism was based on the literary traditions of the previous generations - Bayram Khan, Azadi, Garib Andalib. However, Makhtumgulu managed to develop this style in a unique way.

Key words: M. Faraghi, lyrics, topic, philosophical, didactic

GİRİŞ

Məxtumqulu Fəraqi lirkasının mövzu dairəsi zəngin və rəngarəngdir. Məhəbbət mövzusu Məxtumqulu Fəraqi yaradıcılığında özünəməxsus yer tutur. Hər şeydən əvvəl şairin şeirlərində məhəbbət real, həyatı və həqiqi duyğuların ifadəsinə çevrilir:

Ay kimi camalın gördüm, Nur saçılar, yar üzündən, Bir məcnunam, dəli oldum Sənin o xoş avazından.

Məxtumqulu lirikasında Günəş və Aya bənzədilən və onlarla müqayisə olunan gözəl öz zahiri görkəmi ilə insanları məftun edir, onların ağlına başından çıxarır:

Göydən günəş kimi yerə nur saçan, Günəşlə bəhs edən Ay sənsən, gözəl. Usta Cabbar nəqşi, Səncab paltarı, İsfahandan gələn pay sənsən, gözəl.

Saçına vurmusan gümüş saç bağı, Yel əssə dağılar, örtər buxağı Ağzın abi-həyat, Zəməm bulağı

Ayna tək əks edən çay sənsən, gözəl.

Məxtumqulu təqdim etdiyi gözəli adilikdən yüksəkdə saxlayır, dünyanın əşrəfi olan bu gözəl hamını özünə əsir etsə də, özü də zəmanə “əsiridir”. Şairin qəhrəmanı bu halda kiçilmir, əksinə insanlı-ğın, zamanın, gözəlliklərin fəvqünə çıxarılaraq əlçatmaz məqamda “yerləşdirilir”. “Əl çatmayan, ün yetməyən” bu məqamda şair onun “halından” xəbər tutan yeganə insandır. Ona görə də şair bu “qabi- liyyətinə görə” fərəh hissi keçirməsini gizlətmir, lakin eyni zamanda sevgi “iztirablarından” doğan kədər hissini də oxucularla bölüşür:

Sən dünyanın əşrəfi, bu can səndən xəbərsiz, Sən cahana gəlibsən, cahan səndən xəbərsiz.

İstər səni dənizlər, sahillər səni gözlər

Sən ümmanda damlasan, ümman səndən xəbərsiz.

Asıman zəmindədir, zəmin də asıman da

Bunlar bəlkə gümandır, güman səndən xəbərsiz.

Məxtumqulu, gör indi aşınalar neyləyir?

Sən canandan xəbərdar, canan səndən xəbərsiz.

Məxtumqulu xalq şeiri üslubunda yazmasına baxmayaraq, görün- düyü kimi bir sıra hallarda qəzələ də müraciət etmiş, janrın imkan- ları daxilində poetik fikrin ən gözəl nümunələrini yarada bilmişdir. O, qəzəl üslubuna uyğun fikri məna “paltarı” ilə bəzəmək, ona zinət verməklə türkmən ədəbiyyatında heç kimin görə bilmədiyi bir işin öhdəsindən gəlmişdir:

Yandı canım, neyləyim, ol yara düşdü gözlərim, Zəhr olubdur, bilmədim, bal tək əriyib sözlərim. Hərlənib çərxi-fələk, tərs günü saldı başıma, Bir yağışlı-yağmurlu qışa dönübdü yazlarım.

Var-dövlətə qaçıb bizdən, bir miskin gəda mənəm Fərağı der: uçdu laçın, gəldi yesir qazlarım.

Aşiq-məşuq münasibətlərində müşahidə olunan giley, şikayət motivi klassik ənənəyə uyğun olaraq Məxtumqulunun məhəbbət lirika- sında orijinal obrazlı deyimlərdə əksini tapır. Şairin qəhrəmanı “bəxt atını suya batırsa da” “sonasının ona əl verməməsini” haqlı olaraq özünə dərd edir və məhbubunun bivəfalığından çəkdiyi əzabları belə mənalandırır:

Könül verdim bir bivəfa məhbuba, Çıxdı əldən, dağı cana dərd oldu. Aşiq deyər: ta baxmaram o xuba,

Yol üstündə düşdü gözüm, dörd oldu.

Şairin eşq qəhrəmanı (aşiq) məhəbbətində sədaqətlidir. Məhəb- bət qulu olan bu insanı sevgilisinin vüsal ümidi yaşadır, onu həyata bağlayır. O, əslində Allahın ona verdiyi ömrü yox, əsiri olduğu gözə- lin ona bəxş etdiyi “vüsal” ömrünü yaşamaq istəyir. Ona görə də bu ömürdən pay almayanda ayrılıq odu onu tez yandırır kül edir.

Məxtumqulu, bəy idim, yar camalı qul etdi, Vüsal ümidim verib, min dilli bülbül etdi, Ayrılıq oda saldı, gəndə durub əl etdi, Eşqin atəşi artıb, yaxıb məni kül etdi,
Qəm ələyin ələyib, yelə sovurdu məni.

Məxtumqulu Fəraqi ilk növbədə vətəndaş şairdir. O, vətənə, onun dağına, aranına, suyuna, torpağına – bir sözlə, yurdunun bütün var- lıqlarına qəlbən bağlı olan, onu sevən və yaradıcılığında bu gözəl- likləri mədh edən sənətkardır. Onun poeziyasında əks olunan təbiət lövhələri ən mahir sənətkar qələmi qüdrəti ilə ərsəyə gələn tablolu xatırladır. Şair bir tərəfdən təbiət lövhəsi yaradır, digər tərəfdən tə- sirləndirici ifadələrdə yurd sevgisinin təbliğatçısı rolunda çıxış edir. Bunun nəticəsində oxucuya elə gəlir ki, “buluddan yapışan qayaları”, maral- lar mələyəm çöllərin gözəllikləri haqqında məlumatı şeirdən oxumur, sanki öz gözləri ilə görür:

və yaxud

Çoxlu meşəsi var, qarğı-qamışlı, Çoxlu gözəli var zərli-gümüşlü, Sürülü, ilxılı, atlı, camışlı, Tükənməz dövləti-malı Gürgənin.

İgidlər tirmə şal bağlar belinə, Köhlən minib, tərən alar əlinə, Ceyranlar döş verər dəniz yelinə, Mələyəm marallı çölü Gürgənin.

185

Gedək seyrə çıxmaq Nuxa mülkünü Könlünü oxşayan yaylaqları var. Dərüb qoxulayaq qönçə gülünü Yaşıl reyhanları, zanbaqları var.

Qeyd edək ki, “Nuxa mülkü” ifadəsi ilə əlaqədar müəyyən mü- bahisəli fikirlər mövcuddur. Bu sözü “Nuxa” kimi oxuyan bəzi tə- dqiqatçılar Məxtumqulunun Azərbaycana gəlməsini təsdiqləyirlər. Lakin prof. P.Xəlilov bu sözün “Nöhrəstə” olduğunu bildirir, misrada ifadənin “Nuxa” kimi yazılmasını nəşr xətası hesab edir. Onun fikrin- cə Məxtumqulu Azərbaycanın Nuxa şəhərinə deyil, Türkmənistanın Nohur deyilən ərazisinə getmişdir.

Klassik türkmən poeziyasında fəlsəfi şeir Məxtumqulu Fəraqi sayəsində yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Cəmiyyət hadisələri, insan, həyat, yaşamaq, ölüm və s. problemlər barədə şair düşüncələrinin poetik mənalandırılması Məxtumqulu fəlsəfi şeirinin əsasını təşkil edir. Şairin istər sufianə, istərsə də dünyəvi mahiyyət kəsb edən şeirlərində fəlsəfi ifadə tərzini daha üstündür. Ona görə də Məxtumqulu şeirlərində sırf əxlaqi-didaktik və sırf fəlsəfi şeir bölüm standartını tətbiq etmək əhəmiyyətli görünür. Çünki bütün hallarda məsələlər insan və cəmiyyət problemləri daxilində şair baxışlarının bədii ifadəsində məna qazanır.

İnsan nədir? – quru olmaz torpaq Bədəndə can olmasa.

və ya

Qara dağın nə qiyməti, Seli, dumanı olmasa.

İnsan oğlu, ömrə olma həmayıl, İgidliyin dizə belə mehmandır.

Sən haqqın yolunda gəl tənbel olma, Atdığın qədəmlər yola mehmandır.

İbrətamiz nəsihətlər, əxlaqi-didaktika Məxtumqulu şeirində geniş məzmun daşıyır.

Məxtumqulu yaradıcılığında didaktika özündən əvvəlki nəslin — Bayram xanın, Azadinin, Qərib Əndəlibin ədəbi ənənələri üzərində boy atmışdır. Lakin Məxtumqulu özünəməxsus formada bu tərzin inkişafına nail olmuşdur. Şair didaktikadan bir növ insanlara müra- ciət kimi istifadə edir. Bu özünəməxsus müraciətdə insanlar düzlüyə, vətən sevgisinə, böyüklərə hörmət etməyə, təhsilə biganə olmamağa, halal işlərin sahibinə çevrilməyə və s. səslənir.

Nadan söz oxunu havayı atar, Qeybət edib, özü günaha batar. Yamanın ziyanı xalqına çatar Nakəsin xeyri özünə dəyməz.

Bu dünyada olma çirkin Hər bir yerə çatar ərkin Evdə asıb, kəsər hər kim, İgid savaştan tanınar.

Eyni zamanda yaxşını pisdən ayırmaq, namərdə bel bağlamamaq və digər məsələlər haqqında didaktik kəlamlar təsirli bədii ifadələrlə diqqətə çatdırılır:

Bədəsilə cəfa çəkmək əbədir,

Mis nə qədər döyülsə də zər olmaz

Nə qədər çalışsan çəkər əslinə, Hər qarğadan gözəl kəbutər olmaz.

Olmaz müftəxərun imanı, dini, Dar gündə tabı yox, tərək edər səni. Kəmfürsətin, müxənnətin on mini İz salan igidin izinə dəyməz.

Məxtumqulu Fəraqi özünəqədərki ədəbi ənənələrdən bəhrələnərək xalq danışığı dili əsasında formalaşan, yeni ideya və məzmun kəsb edən orijinal yaradıcılığı ilə türkmən ədəbi-bədii fikrinin inkişafına nail olmuş, onun bənzərsizliyini təmin etmişdir.

KAYNAKLAR

1. Türkmən nəğmələri. Bakı, 1989.
2. Türkmən hekayələri. Bakı, 1962.
3. Məxdumqulu. Şeirlər. Bakı, 2006.
4. Dövlətməmməd Azadi. Seçilmiş əsərləri. Bursa, Uludağ Univer- siteti Basımevi, 2012

THE ROLE OF INDUSTRY 5.0 IN DISASTER RISK REDUCTION: AN APPROACH TO CLIMATE CHANGE ADAPTATION

ENDÜSTRİ 5.0'IN AFET RİSK AZALTMADAKİ ROLÜ: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ UYUM SÜRECİNE YÖNELİK BİR YAKLAŞIM

Sevil JAHED¹, Asena SOYLUK², İdil AYÇAM³

¹ Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Mimarlık, 0000-0003-2887-2284

²Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Mimarlık, 0000-0002-6905-4774

³Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Mimarlık, 0000-0001-7170-5436

Özet

Bu çalışmada, Endüstri 5.0'in afet risk azaltma süreçlerine katkıları ve iklim değişikliğiyle uyum sağlama sürecine entegrasyonu incelenmektedir. Endüstri 5.0, insan-makine etkileşimini güçlendirerek afet yönetimi ve iklim değişikliğiyle mücadelede etkili çözümler sunmayı hedefler. Çalışma, veri analitiği, yapay zekâ ve robotik sistemler gibi teknolojilerin afet konusunda rolünü değerlendirirken, dayanıklılığın artırılması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine nasıl katkı sağlanabileceğini tartışmaktadır. Burada, teknoloji entegrasyonu ve çok disiplinli stratejiler gibi konuları tartışarak, afet yönetimi ve iklim değişikliği konusunda stratejik öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmada, Endüstri 5.0'in afet risk azaltma ve iklim değişikliği uyum süreçlerine entegrasyonu nitel araştırma yöntemleriyle incelenmiştir. Literatür taraması ve içerik analizi kullanılarak, Endüstri 5.0'in teknolojilerinin afet yönetimi ve iklim değişikliği mücadelelerine katkıları değerlendirilmiştir. Ayrıca, Web of Science veri tabanından elde edilen akademik literatür de çalışmaya dahil edilmiştir. Veri analitiği ve otonom sistemler afetlerin her aşamasında etkili çözümler sunmaktadır. Yapay zekâ erken uyarı sistemlerinde, veri analitiği risk öngörüsünde önemli bir rol oynarken, IoT ve robotik sistemler müdahale süreçlerini hızlandırmaktadır. Çok disiplinli stratejiler ve sektörel iş birliği, afet yönetiminde daha etkili sonuçlar elde edilmesine olanak tanımaktadır.

Bu çalışma, Endüstri 5.0'in afet risklerini azaltma ve iklim değişikliğiyle uyum sağlama süreçlerine entegrasyonunun sağladığı önemli avantajları ortaya koymaktadır. Yapay zekâ, otonom teknolojiler, robotik sistemler ve IoT (Internet of Things- Nesnelerin İnterneti), afetlerin her aşamasında etkili bir şekilde kullanılabilir ve toplumsal dayanıklılığı artırabilir. Ayrıca, enerji verimliliği, sürdürülebilir üretim ve yenilenebilir enerji entegrasyonu gibi stratejilerle iklim değişikliğiyle mücadeleye katkı sağlar. Çok disiplinli iş birliği ve sektörler arası entegrasyon, afet yönetimini daha etkili hale getirmektedir. Sonuç olarak, Endüstri 5.0, afet yönetimini daha verimli hale getirerek toplumların hazırlık seviyelerini artırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Endüstri 5.0, İklim Değişikliği, Afet Riski

Abstract

This study examines the contributions of Industry 5.0 to disaster risk reduction and its integration into climate change adaptation processes. Industry 5.0 aims to provide effective solutions for disaster management and climate change mitigation by enhancing human-machine interaction. The research evaluates the role of technologies such as data analytics, artificial

intelligence (AI), and robotic systems in addressing disaster-related challenges, focusing on how resilience can be strengthened, and sustainable development goals can be supported. By exploring topics such as technology integration and multidisciplinary strategies, this study aims to present strategic recommendations for disaster management and climate change adaptation.

This research employs qualitative methods to analyze the integration of Industry 5.0 into climate change adaptation and disaster risk reduction processes. A comprehensive literature review and content analysis were conducted to evaluate the contributions of Industry 5.0 technologies to disaster management and climate change mitigation efforts. Additionally, academic literature sourced from the Web of Science database was incorporated. Data analytics and autonomous systems provide effective solutions at every stage of disaster management. AI plays a crucial role in early warning systems, data analytics enhances risk prediction, and IoT (Internet of Things) and robotic systems accelerate response efforts. Multidisciplinary strategies and cross-sectoral collaboration enable more effective outcomes in disaster management.

This study highlights the significant advantages of integrating Industry 5.0 into climate change adaptation and disaster risk reduction processes. Technologies such as AI, autonomous systems, robotic technologies, and IoT can be effectively utilized at all stages of disaster management, enhancing societal resilience. Furthermore, strategies involving energy efficiency, sustainable production, and renewable energy integration contribute to combating climate change. Multidisciplinary collaboration and sectoral integration further enhance the effectiveness of disaster management. In conclusion, Industry 5.0 improves disaster management efficiency and strengthens societal preparedness levels.

Keywords: Industry 5.0, Climate Change, Disaster Risk

1. INTRODUCTION

Climate change has become a global crisis, intensified the severity of disasters and frequency while caused environmental, social, and economic imbalances. These disasters threaten human lives and infrastructure, compelling nations to develop innovative solutions for climate adaptation and disaster risk reduction [1]. Technological innovations and industrial transformations present significant opportunities in disaster management and climate adaptation processes. Industry 5.0, with its human-centric approach, integrates advanced technologies such as the Internet of Things (IoT), artificial intelligence (AI), big data analytics, and robotic systems. Research highlights the contributions of these technologies in reducing disaster risks through early warning systems, enhancing infrastructure resilience and maximizing efficiency in resource utilization. Additionally, Industry 5.0 facilitates the development of Efficient approaches for adapting to climate change [6,17].

The purpose of this study is to explore the capabilities offered by Industry 5.0 in reducing disaster risks and supporting climate change adaptation processes. By examining the applications of technology in disaster management, the study evaluates the integration of Industry 5.0 with the principles of sustainable development and climate adaptation goals, providing both theoretical and practical frameworks. Specifically, it seeks to examine the impact of Industry 5.0 technologies in disaster risk reduction and climate change adaptation [23]. Technologies such as big data analytics, IoT, AI, and digital twins offer critical opportunities across all stages of disaster management. This study focuses on the potential of these technologies to improve early warning systems, strengthen infrastructure resilience, and to enhance the efficiency of resource utilization. Multidisciplinary and integrated approaches

enhance the effectiveness of disaster management and climate adaptation strategies, enabling societies to become more resilient to risks [2,14].

1.1. Industry 5.0

Industry 5.0, sustainable paradigm and as a human-centered, aims to redefine industrial processes by advancing beyond the digitalization focus of Industry 4.0. It integrates human creativity with technologies such as artificial intelligence (AI), big data, robotics, and the Internet of Things (IoT). This collaboration supports not only economic efficiency but also environmental sustainability and social equity. By promoting carbon footprint reduction, circular economy models, and renewable energy utilization, Industry 5.0 seeks to make technology accessible to all and emphasizes the creative roles of the workforce. This vision combines economic, environmental, and social dimensions, fostering progress toward sustainable development and societal equality [8,20].

Focusing on human-technology collaboration, Industry 5.0 embodies a transformative paradigm aimed at achieving sustainable transformation by optimizing industrial processes. Through technologies like AI, machine learning, and IoT, it minimizes errors in production, enhances resource efficiency, and enables real-time control and monitoring. Robotic systems further support humans in demanding tasks, creating flexible and safe production lines.

To achieve sustainability goals, the integration of circular economy principles and renewable energy sources is prioritized, while bridging the digital divide enhances social resilience and equity. Smart factories and highly connected systems support environmental sensitivity, while big data analytics predict potential risks and contribute to the continuous improvement of processes. Consequently, Industry 5.0 presents a sustainable vision by combining technology with a human-centered approach, offering economic, environmental, and social benefits simultaneously [24].

Industry 5.0 supports sustainable development by integrating technologies such as artificial intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), and big data analytics with a human-centered perspective. The following table summarizes the core components and functions of this paradigm.

Table 1: Core Components of Industry 5.0

Component	Definition	Features	Purpose
Internet of Things (IoT)	Connecting physical devices via the internet for data sharing.	Monitoring with sensors and automated control systems.	Improving workflows and enhancing flexibility.
Cybersecurity	Ensuring the security of digital infrastructure.	Data protection measures, threat assessment, and preemptive risk mitigation strategies.	Securing data and ensuring uninterrupted system functionality.

Ethics and Social Responsibility	A technology-driven approach that considers ethical and societal impacts.	Human-centered workforce approach and awareness of environmental and societal responsibilities.	Ensuring technology is utilized without creating negative impacts on society and the environment.
Human-Machine Collaboration	A system enabling effective the synergy between humans and machines.	Integration of robotic systems with human intelligence, user-friendly interfaces, and ergonomic designs.	Leveraging technology to enhance human capabilities.
Artificial Intelligence (AI)	Intelligent systems used in decision-making and data analysis.	Big data analytics and predictive models, autonomous system implementation.	Optimizing systems for fast and effective decision-making.
Sustainable Technologies	Energy-efficient systems and circular economy approaches promoting sustainability.	Integration of renewable energy sources, waste management, and recycling strategies.	Reducing carbon footprint through environmentally friendly practices.
Flexible and Personalized Production	Customizing production to meet individual needs.	Tailored production for customer requirements, rapid prototyping using 3D printers.	Quickly responding to consumer needs to achieve market competitiveness.
Digital Twins	Creating a digital model of physical objects.	System modeling, performance analysis, and improvement of maintenance processes.	Achieving cost and energy efficiency.

Industry 5.0 plays a critical role in achieving societal, environmental, and economic sustainability goals by integrating innovative technologies into disaster risk management. As a human-centered paradigm, technologies such as Artificial Intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), big data analytics, and robotic systems are utilized to enhance disaster risk prediction, monitoring, and response processes. IoT sensors contribute to predicting natural disasters by collecting environmental data, while big data analytics and AI enable more precise risk assessments and the optimization of strategies. Robotic systems provide safe and effective intervention capabilities in hazardous areas [13,19].

Renewable energy and circular economy models are employed in sustainable infrastructure and post-disaster reconstruction processes to minimize environmental impacts. Additionally, smart city infrastructures and digital platforms facilitate public preparedness for disasters, while resilient building designs and eco-friendly technologies accelerate recovery efforts. Consequently, Industry 5.0 aims to build more resilient communities and a sustainable future through technological and human-centric solutions [10,23].

Industry 5.0 offers innovative solutions for disaster risk management with its human-centered approaches. AI, IoT, and the analysis of big data serve crucial functions in disaster detection, response, and recovery processes. The table below summarizes the contributions of Industry 5.0 to disaster risk management.

Table 2: The Connection Between Disaster Risk Reduction and Industry 5.0

Industry Technology	5.0	Applications in Disaster Management	Proposed Strategies	Achieved Outcomes
Internet of Things (IoT)		Utilizing sensor-supported monitoring systems for real-time tracking of environmental changes.	Deployment and integration of low-cost IoT devices in disaster zones.	Strengthening rapid and effective response capacity through real-time environmental data monitoring.
Robotic Systems		Post-disaster rescue operations.	Development of autonomous robotic systems for use in rescue operations.	Ensuring safe interventions in hard-to-reach areas and minimizing human casualties.
Green Technologies		Energy efficiency and renewable energy solutions.	Establishing and utilizing microgrids in disaster-affected areas.	Securing energy supply in disaster zones and reducing carbon emissions.
Artificial Intelligence (AI)		Early warning systems, disaster prediction, crisis management.	Employing AI-powered algorithms to predict disasters and optimize response plans.	Enhancing early intervention, accelerating decision-making processes, and improving resource efficiency.
Digital Technology	Twin	Creating digital simulations of urban infrastructure to test disaster scenarios.	Using digital twin technology to analyze infrastructure resilience prior to disasters.	Early identification of risks and optimization of infrastructure planning.
Blockchain Technology		Post-disaster aid and logistics management.	Implementing blockchain-based systems to ensure fair and traceable distribution of aid.	Enhancing resource management and ensuring transparency in aid distribution processes.
International Collaboration and Technology Transfer		Sharing knowledge and technology.	Creating collaborative platforms to integrate Industry 5.0 technologies into global disaster management frameworks.	Facilitating access to Industry 5.0 technologies for developing countries to strengthen global disaster coordination.
Big Data Analytics		Optimizing data collection and analysis processes for identifying disaster risks and preparing risk maps.	Utilizing big data analytics tools in local governance to improve decision-making processes.	Improving disaster risk assessment accuracy and strengthening data-driven analysis for long-term planning.
Virtual and Augmented Reality		Disaster awareness and training.	Leveraging AR/VR technologies to raise awareness and provide	Increasing disaster preparedness and extending educational programs to larger

(VR/AR)		disaster simulations for educational purposes.	audiences through public awareness initiatives.
----------------	--	--	---

Industry 5.0 technologies serve as a crucial tool for enhancing infrastructure resilience, managing resources efficiently, and strengthening societal preparedness in disaster risk management. The study emphasizes that the implementation of these technologies not only improves the effectiveness of disaster management but also supports the achievement of sustainable development goals. Technological integration plays a critical role in reducing disaster risks and ensuring long-term resilience [7,22].

Industry 5.0 offers innovative solutions in disaster management through its human-centric approaches. (AI), (IoT), and big data analytics play a pivotal role in disaster detection and response processes. The table below summarizes these contributions.

Table 3: Industry 5.0 and Disaster Risk Reduction Technologies

Technology	Role in Industry 5.0	Applications in Disaster Risk Reduction
Internet of Things (IoT)	Collecting and analyzing real-time data from sensors.	Establishing sensor networks for monitoring and early prediction of Calamities such as wildfires, floods, and seismic events.
Virtual and Augmented Reality (VR/AR)	Enhancing the delivery of training and scenarios.	Disaster management training, virtual simulations, and risk awareness initiatives.
Advanced Communication Technologies (5G)	Providing reliable connectivity for seamless and rapid communication during disasters.	Improving communication infrastructure in disaster zones, enhancing data sharing, and ensuring operational coordination.
Big Data Analytics	Analyzing disaster trends through extensive data and enabling effective planning.	Creating disaster risk maps, analyzing historical disaster data, and utilizing decision support systems.
Robotics	Enhancing post-disaster interventions with human-robot collaboration systems.	Using rescue robots for debris removal and accessing hazardous areas.
Artificial Intelligence (AI)	Improving processes and efficiency using data analytics and predictive models.	Effectively utilized in disaster prediction systems, early warning mechanisms, damage assessment, and rescue operations.
Cyber-Physical Systems	Integrating physical and digital environments to enhance quick and effective decision-making during disasters.	Simulating disaster scenarios digitally and digitizing disaster management processes.

Autonomous Systems	Operating independently to improve operational efficiency.	Conducting damage assessment with drones, transporting materials using unmanned vehicles, and mapping disaster areas.
--------------------	--	---

2.METHOD

This study investigates the integration of Industry 5.0 into disaster risk reduction and climate change adaptation processes using qualitative research methods. A comprehensive review of the literature and content analysis were conducted to evaluate the contributions of Industry 5.0 technologies to disaster management and climate change mitigation efforts. Academic literature obtained from the Web of Science database was included in the study. Data analytics and autonomous systems provide effective solutions at every stage of disasters. Artificial intelligence (AI) plays a critical role in early warning systems and risk forecasting, while IoT and robotic systems accelerate response efforts. Multidisciplinary strategies and sectoral collaboration enable more effective outcomes in disaster management.

3.FINDINGS

Industry 5.0 offers innovative solutions for disaster risk reduction and climate adaptation through its human-centered approach and advanced technologies. AI, digital twins, and IoT systems enhance infrastructure resilience, while nature-based solutions support sustainable policies. Robotic systems and smart materials contribute to building resilient infrastructures, and international collaboration and technology transfer facilitate the widespread adoption of these innovations. Green financing mechanisms and educational programs are essential for increasing the effectiveness of Industry 5.0. This approach should be adopted as a paradigm that supports sustainable development goals [5,21].

Turkey's efforts to combat climate change require not only reducing environmental impacts but also strengthening disaster management and resilience. The incorporation of Industry 5.0 technologies offers significant opportunities to achieve these goals. However, effective implementation necessitates actions in areas such as policy, legislation, infrastructure, and data management. These elements collectively support sustainable disaster management [7,12].

- **Policy and Legislation**

- Research highlights the importance of policy and legislation for integrating Industry 5.0 technologies into disaster management. Establishing legal frameworks and encouraging governments to support innovative solutions are identified as strategic necessities. These steps are expected to accelerate the integration of technologies into disaster management practices [15,18].

- **Infrastructure Development**

- Disaster-resilient smart infrastructures play a critical role in enhancing urban resilience. The study identifies local governments, private sectors, and construction companies as key stakeholders in this process, emphasizing that collaboration among these entities contributes to the development of sustainable solutions [3,4].

- **Financial Incentives**

- Tax incentives for Industry 5.0 technologies increase their attractiveness and accelerate technological transformation. Research suggests that financial incentives implemented through public-private partnerships will support the adoption of sustainable technologies [9].

- **Green Technologies**

- Smart energy management and renewable energy systems play a crucial role in preventing power outages and reducing the carbon footprint. The study emphasizes the role of energy companies, local governments, and the private sector as key stakeholders in this transformation.

- **Data Management and Sharing**

- Open-source data sharing is critically important for enhancing the accuracy of disaster risk management and response strategies. Research highlights the necessity of collaboration among governments, academic institutions, and international organizations to develop open data platforms that facilitate this process [11].

- **Technological Investments**

- Studies demonstrate the critical role of artificial intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), and big data analytics-based early warning systems in disaster management. These technologies support risk detection, enhance response capacity, and enable efficient resource utilization. AI strengthens disaster forecasting through big data analysis, while IoT sensors facilitate rapid decision-making using real-time data. Big data analytics further improve the accuracy of risk assessment and response planning. Collaboration among research institutions, technology firms, and local governments accelerates the integration of these technologies, enabling sustainable and resilient disaster management [16,25].

4. CONCLUSION

Industry 5.0 significantly contributes to climate change adaptation and disaster risk reduction processes through advanced technologies. (AI), (IoT), robotic systems, digital twin technologies, and big data analytics offer effective solutions in areas such as early disaster detection, accelerating response efforts, and optimizing recovery stages. With its human-centered approach, Industry 5.0 enhances societal resilience by mitigating the social impacts of disasters.

These technologies play a pivotal role in the development of early warning systems, strengthening infrastructure resilience, and promoting the efficient use of natural resources. The integration of digital and physical infrastructures enables more accurate disaster impact predictions and expedites recovery processes. Overall, Industry 5.0 emerges as a central tool in providing integrated and sustainable solutions for disaster management and climate change adaptation. By aligning with sustainable development goals, it fosters greater societal resilience and ensures progress toward long-term sustainability.

5. REFERENCES

[1]Anbumozhi, V., & Van Manh, L. Advancing Climate Change Adaptation, Disaster Risk Reduction, and Resilient Growth. *Viet Nam 2045: Development Issues and Challenges*, 449.

[2]Agrawal, S., Agrawal, R., Kumar, A., Luthra, S., & Garza-Reyes, J. A. (2024). Can industry 5.0 technologies overcome supply chain disruptions?—a perspective study on pandemics, war, and climate change issues. *Operations Management Research*, 17(2), 453-468.

[3]Adel, A., & Alani, N. H. (2024). Human-Centric Collaboration and Industry 5.0 Framework in Smart Cities and Communities: Fostering Sustainable Development Goals 3, 4, 9, and 11 in Society 5.0. *Smart Cities*, 7(4), 1723.

- [4]Adel, A. (2023). Unlocking the future: fostering human–machine collaboration and driving intelligent automation through industry 5.0 in smart cities. *Smart Cities*, 6(5), 2742-2782.
- [5]Alojaiman, B. (2023). Technological modernizations in the industry 5.0 era: A descriptive analysis and future research directions. *Processes*, 11(5), 1318.
- [6]Alves, J., Lima, T. M., & Gaspar, P. D. (2023). Is industry 5.0 a human-centred approach? a systematic review. *Processes*, 11(1), 193.
- [7]DeWit, A., & Shaw, R. (2022). Society 5.0 and inclusive resilience. In *Handbook on Climate Change and Disasters* (pp. 594-604). Edward Elgar Publishing.
- [8]dos Santos Filho1a, V. H., Muzulon, N. Z., Medeiros, G. C., Hackbarth, L. M. R., & Pontes, J. Risk Management in the Context of Industry 5.0.
- [9]Dhayal, K. S., Giri, A. K., Kumar, A., Samadhiya, A., Agrawal, S., & Agrawal, R. (2023). Can green finance facilitate Industry 5.0 transition to achieve sustainability? A systematic review with future research directions. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(46), 102158-102180.
- [10]Fraga-Lamas, P., Fernández-Caramés, T. M., da Cruz, A. M. R., & Lopes, S. I. (2024). An overview of blockchain for Industry 5.0: towards human-centric, sustainable and resilient applications. *IEEE Access*.
- [11]Gajdzik, B. (2023). Industry 5.0 as a new concept of development within high volatility environment: about the Industry 5.0 based on political and scientific studies. *Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie/Politechnika Śląska*, (169).
- [12]Ivanov, D. (2023). The Industry 5.0 framework: viability-based integration of the resilience, sustainability, and human-centricity perspectives. *International Journal of Production Research*, 61(5), 1683-1695.
- [13]Ikenga, G. U., & van der Sijde, P. (2024). Twenty-first century competencies; about competencies for industry 5.0 and the opportunities for emerging economies. *Sustainability*, 16(16), 7166.
- [14]Jefroy, N., Azarian, M., & Yu, H. (2022). Moving from Industry 4.0 to Industry 5.0: what are the implications for smart logistics?. *Logistics*, 6(2), 26.
- [15]Kasinathan, P., Pugazhendhi, R., Elavarasan, R. M., Ramachandaramurthy, V. K., Ramanathan, V., Subramanian, S., ... & Alsharif, M. H. (2022). Realization of sustainable development goals with disruptive technologies by integrating industry 5.0, society 5.0, smart cities and villages. *Sustainability*, 14(22), 15258.
- [16]Kanbara, S., & Shaw, R. (2021). Disaster risk reduction regime in Japan: An analysis in the perspective of open data, open governance. *Sustainability*, 14(1), 19.
- [17]Kawane, T., Ozaki, Y., Suresh, D., Zhang, Y., Mazumder, S., & Shaw, R. (2024). Social innovation and disaster risk reduction in Japan: challenges and opportunities. *Disaster Prevention and Resilience*, 3(3), N-A.
- [18]Maddikunta, P. K. R., Pham, Q. V., Prabadevi, B., Deepa, N., Dev, K., Gadekallu, T. R., ... & Liyanage, M. (2022). Industry 5.0: A survey on enabling technologies and potential applications. *Journal of industrial information integration*, 26, 100257.
- [19]Rane, N. L., Kaya, Ö., & Rane, J. (2024). *Artificial Intelligence, Machine Learning, and Deep Learning for Sustainable Industry 5.0*. Deep Science Publishing.

[20]Rane, N. L., & Shirke, S. (2024). Digital twin for healthcare, finance, agriculture, retail, manufacturing, energy, and transportation industry 4.0, 5.0, and society 5.0. *Artificial Intelligence and Industry in Society*, 5, 2-51.

[21]Rane, N. (2023). ChatGPT and similar Generative Artificial Intelligence (AI) for building and construction industry: Contribution, Opportunities and Challenges of large language Models for Industry 4.0, Industry 5.0, and Society 5.0. *Opportunities and Challenges of Large Language Models for Industry*, 4.

[22]Rehman, A., & Umar, T. (2024). Literature review: Industry 5.0. Leveraging technologies for environmental, social and governance advancement in corporate settings. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*.

[23]Shaw, R. (2020). Thirty years of science, technology, and academia in disaster risk reduction and emerging responsibilities. *International Journal of Disaster Risk Science*, 11(4), 414-425.

[24]Yin, S., Liu, L., & Mahmood, T. (2024). New trends in sustainable development for industry 5.0: digital green innovation economy. *Green and Low-Carbon Economy*, 2(4), 269-276.

[25]Zizic, M. C., Mladineo, M., Gjeldum, N., & Celent, L. (2022). From industry 4.0 towards industry 5.0: A review and analysis of paradigm shift for the people, organization and technology. *Energies*, 15(14), 5221.

TURKEY'S CLIMATE CHANGE MITIGATION POLICIES: STRATEGIES AND ACTION PLANS

TÜRKİYE’NİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELE POLİTİKALARI: STRATEJİLER VE EYLEM PLANLARI

Sevil JAHED¹, Asena SOYLUK², İdil AYÇAM³

¹ Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Mimarlık, 0000-0003-2887-2284

²Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Mimarlık, 0000-0002-6905-4774

³Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Mimarlık, , 0000-0001-7170-5436

Özet

Bu araştırma, Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadelede izlediği politika stratejileri ve uygulamaya konulan eylem planlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, karbon emisyonlarının azaltılması, yenilenebilir enerji kapasitesinin artırılması ve enerji verimliliği hedeflerine odaklanırken, tarım, su yönetimi, sanayi ve şehircilik sektörlerindeki uyum ve azaltım stratejilerinin etkinliğini incelemektedir. Ayrıca, Paris Anlaşması ve Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatına uyum çabaları incelenerek, mevcut politikaların güçlü ve zayıf yönleri üzerinden sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik öneriler sunulmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadeleye dair politika ve stratejilerini nitel bir analizle değerlendirmektedir. Araştırma, Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi, İklim Değişikliği Eylem Planı (İDEP), Paris Anlaşması ve Yeşil Mutabakat gibi ulusal ve uluslararası düzenlemelere dayanmaktadır. Web of Science ve Scopus gibi veri tabanlarından elde edilen akademik çalışmalar da dahil edilmiştir. Politika belgelerindeki strateji ve eylemler, nitel içerik analizi kullanılarak incelenmiş ve Türkiye'nin politikalarının güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulmuştur.

Araştırma, Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadelede önemli adımlar attığını ancak uygulama sürecinde zorluklarla karşılaştığını göstermektedir. Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi (İDES) ve İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı (İDEP), karbon emisyonlarının azaltılması ve enerji verimliliği projelerine odaklanırken, tarım, su yönetimi ve sanayi sektörlerinde politikaların daha etkin uygulanması gerektiği belirlenmiştir. Paris Anlaşması ve Yeşil Mutabakata uyum çabaları, gelecekteki politikaların şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, Türkiye'nin iklim politikalarının güçlü ve zayıf yönlerini analiz ederek politika yapımcılar için öneriler sunmakta ve sektörler arası uyum stratejilerinin geliştirilmesine rehberlik etmektedir.

Anahtar kelimeler: İklim değişikliği, Türkiye, eylem planları

Abstract

This study aims to evaluate Turkey's policy strategies and implemented action plans in combating climate change. The research focuses on key objectives such as reducing carbon emissions, increasing renewable energy capacity, and enhancing energy efficiency, while also assessing the effectiveness of adaptation and mitigation strategies in sectors such as agriculture, water management, industry, and urban planning. Additionally, efforts to align with the Paris Agreement and the European Union's Green Deal are examined, and recommendations are

proposed based on the strengths and weaknesses of current policies in achieving sustainable development goals.

The study employs a qualitative analysis to assess Turkey's climate change policies and strategies. It draws on national and international frameworks, including the National Climate Change Strategy Document, the Climate Change Action Plan (IDEP), the Paris Agreement, and the European Green Deal. Furthermore, academic studies retrieved from databases such as Web of Science and Scopus are incorporated. Strategies and actions outlined in policy documents are analyzed using qualitative content analysis to identify the strengths and weaknesses of Turkey's policies.

The findings indicate that while Turkey has taken significant steps in addressing climate change, challenges persist during the implementation phase. The National Climate Change Strategy Document (IDES) and the Climate Change Action Plan (IDEP) emphasize reducing carbon emissions and promoting energy efficiency projects. However, the study highlights the need for more effective policy implementation in sectors such as agriculture, water management, and industry. Efforts to align with the Paris Agreement and the European Green Deal play a crucial role in shaping future policies. By analyzing the strengths and weaknesses of Turkey's climate policies, this research offers recommendations for policymakers and provides guidance for developing cross-sectoral adaptation strategies.

Keywords: Climate change, Turkey, action plans

1. INTRODUCTION

Climate change emerges as a crisis profoundly affecting environmental, social, and economic balances on a global scale, highlighting the necessity of developing policies aligned with sustainable development goals. Turkey, due to its geographical location and socio-economic structure, is highly vulnerable to the adverse impacts of climate change and faces the urgent need to establish comprehensive, long-term strategies to mitigate these effects. The country's accession to the Paris Climate Agreement and the formulation of documents such as the National Climate Change Strategy provide a framework for low-carbon development and adaptation goals. However, there is a consistent emphasis on the need to expand the scope of existing action plans [3].

In this context, achieving Turkey's goals for emission reduction and climate adaptation requires strategies such as increasing the share of renewable energy, reducing fossil fuel consumption, promoting energy efficiency projects, and implementing nature-based solutions. This study aims to analyze Turkey's climate change mitigation policies in both national and international contexts, assess the current status, and provide forward-looking policy recommendations based on proposed strategies [7]. By adopting a sustainable and holistic approach, the research seeks to establish an effective knowledge base for combating climate change. This article examines Turkey's policy strategies, action plans, and objectives in addressing climate change. Additionally, it evaluates the strategies developed to counter environmental, economic, and social risks, particularly within the framework of the Paris Climate Agreement and sustainable development goals. It also presents solutions concerning international commitments, the role of local governments, and public awareness initiatives [2,19].

1.1. Turkey's Approaches to Combating Climate Change

1.2. Efforts to combat climate change are being pursued through national policies led by the United Nations, aiming to reduce greenhouse gas emissions and control global warming. Countries assume responsibilities according to their level of development and emission rates. The Paris Agreement and the Kyoto Protocol aim to achieve climate neutrality by

2030 and 2050 while limiting temperature increases to 1.5 degrees Celsius. In this context, phasing out fossil fuels, promoting renewable energy, and adopting nature-based solutions are among the primary strategies [14].

Turkey has expanded its greenhouse gas reduction and climate change adaptation policies under the framework of the Paris Agreement. The Nationally Determined Contribution (NDC) and the National Climate Change Strategy Document (2010-2023) outline goals such as increasing renewable energy use, enhancing energy efficiency, and improving urban climate resilience. While Turkey has made progress in renewable energy deployment, it has yet to effectively implement carbon trading and pricing mechanisms [18].

Nature-based solutions prioritize the preservation of wetlands and the expansion of carbon sinks, with an emphasis on utilizing mechanisms such as the Green Climate Fund. Participation of local governments and climate-friendly urban planning are also highlighted. Ultimately, for Turkey's multidimensional climate policies to be effective, the development of strong coordination mechanisms and legal-financial frameworks is essential. Over time, Turkey's and global climate change mitigation policy strategies and action plans have shown significant development [1,6].

To enhance Turkey's fight against climate change, it is recommended to increase the use of renewable energy, reduce reliance on fossil fuels, and expand energy efficiency projects. Mechanisms such as carbon pricing, carbon trading, and taxation could support the goal of achieving a low-carbon economy. Reforestation projects, the preservation of carbon sinks, and ecosystem-based adaptation strategies will contribute to both emission reductions and climate change adaptation [4]. Effective water management, climate-friendly agricultural practices, and biodiversity conservation are crucial for sustainability and resilience. Additionally, green financing and the efficient use of international funds, alongside public awareness campaigns, play a pivotal role in this process. Finally, international cooperation and technology transfer will support Turkey in achieving its Paris Climate Agreement targets and enhancing its global climate action [12,15].

The following table summarizes Turkey's goals and strategies for combating climate change, aiming to contribute to sustainable development and emission reduction.

Table 1: Objectives and Strategies to Strengthen Turkey's Climate Change Mitigation Efforts

Category	Recommendations	Intended Outcomes
Carbon Management	Implement carbon pricing, carbon trading, and taxation systems.	Achieve low-carbon economy targets.
Green Financing and Awareness	Effectively utilize green financing instruments. Conduct awareness programs to enhance public understanding.	Diversify financial resources for climate action and increase societal awareness.

Renewable Energy and Energy Efficiency	<p>Promote the widespread use of renewable energy sources.</p> <p>Reduce dependency on fossil fuels.</p> <p>Expand energy-saving initiatives.</p>	Reduce emissions and enhance energy independence.
Nature-Based Solutions	<p>Implement projects to expand forested areas.</p> <p>Sustainably manage carbon sinks.</p> <p>Develop and adopt ecosystem-based adaptation strategies.</p>	Reduce emissions and improve ecosystem health.
Sustainable Agriculture and Water Management	<p>Manage water resources sustainably.</p> <p>Encourage environmentally friendly agricultural practices.</p> <p>Preserve biodiversity to support ecosystem health.</p>	Ensure sustainable production and establish resilient ecosystems.

Turkey's efforts to combat climate change have progressed in alignment with global adaptation goals and the development of national solutions. The Paris Agreement has accelerated policies on energy efficiency and renewable energy. The table below summarizes the evolution of these strategies over the years [16].

Table 2: Development of Turkey's Policy Strategies and Action Plans for Mitigating the Impacts of Climate Change by Year [2,10,21]

Year	Policy	Policy	Policy
2000	Regulation on Heat Insulation in Buildings		
2002	Regulation on Energy Labeling for Household Appliances		
2005	Law on the Utilization of Renewable Energy Sources		
2007	Energy Efficiency Law	Regulation on Energy Performance in Buildings	
2008	TS825 Thermal Insulation Requirements in Buildings		
2009	Regulation on the Eco-Design of Energy-Related Products	Ratification of the Kyoto Protocol	

2010	Urban Development Strategy and Action Plan (KENTGES)	BEP-TR Regulation and Energy Performance Classification of Buildings	
2011	Climate Change Action Plan	Regulation on Energy and Resource Consumption Labeling and Product Standard Information	
2012	Regulation on Certification and Support of Renewable Energy Sources	Energy Efficiency Strategy Document 2012-2023	
2013	Turkey's Climate Change Adaptation Strategy and Action Plan		
2014	Tenth Development Plan	Turkey's National Renewable Energy Action Plan	
2015	Nationally Determined Contribution (NDC)		
2017	Green Certification Regulation for Buildings and Settlements		
2018	National Energy Efficiency Action Plan (NEEAP) 2017-2023		
2019	Urban Transformation Action Plan	Eleventh Development Plan	Circular on Energy Saving in Public Buildings
2021	Nationally Determined Contribution (NDC)	Framework Regulation on Energy Labeling	Green Deal Action Plan
2022	Amendment to the Energy Performance Regulation in Buildings	Green Certification Regulation for Buildings and Settlements	
2023	Nationally Determined Contribution (NDC)		

2. METHOD

This study evaluates Turkey's climate change mitigation policies and strategies through a qualitative analysis. The research is based on national and international frameworks such as the National Climate Change Strategy Document, Climate Change Action Plan (IDEP), Paris Agreement, and the Green Deal. It also incorporates academic studies retrieved from databases like Web of Science and Scopus. Strategies and actions outlined in policy documents were analyzed using qualitative content analysis, identifying the strengths and weaknesses of Turkey's policies.

3. FINDINGS

Renewable energy and energy efficiency projects play a critical role in reducing greenhouse gas emissions in Turkey's efforts to combat climate change. Nature-based solutions enhance carbon sinks, while carbon pricing mechanisms incentivize emission reductions. Disaster risk

management and green financing support resilient infrastructure and low-carbon development. Innovative technologies improve policy effectiveness, while empowering local governments and raising public awareness foster social participation. National and international cooperation, alongside the adoption of nature-based solutions, holds strategic importance for achieving sustainable development goals [9,17].

Climate change poses global environmental, economic, and social risks, prompting Turkey to develop various strategies to address this challenge. However, the effectiveness of these strategies depends on strengthening local governments, fostering international collaborations, and promoting technological innovation. Local initiatives and R&D investments play a pivotal role in reducing carbon emissions and supporting sustainable development. The importance of these strategies for Turkey is outlined below [8,11].

Strengthening Local Governments

Educational programs and financial support are essential to enhance the capacity of local governments to adapt to climate policies. These measures facilitate the implementation of sustainable development goals and strengthen urban resilience.

International Collaborations

- **Financing and Technology Transfer:** International mechanisms bolster Turkey's leadership in climate action and support the adoption of innovative solutions.
- **Regional Strategies:** Regional collaborations enhance resilience, ensure the equitable distribution of economic benefits, and promote sustainable development.
- **Renewable Energy and Efficiency:** Incentives for renewable energy adoption and the acceleration of investment processes reduce reliance on fossil fuels, fostering energy independence. Additionally, energy efficiency measures significantly contribute to environmental sustainability by reducing carbon emissions. These findings highlight the strategic importance of energy policies in combating climate change [5, 20].

202

Technological Innovation and R&D

- **R&D Investments:** Increased R&D investments enhance Turkey's capacity to develop innovative climate solutions and bolster its competitive advantage.
- **Innovative Solutions:** Technologies such as energy storage and smart city systems contribute to reducing carbon emissions and improving resource efficiency.

These findings emphasize the importance of collaboration among various stakeholders in Turkey's climate change mitigation efforts and underline the role of sustainable strategies in achieving long-term solutions. Effective cooperation is crucial for reducing carbon emissions and attaining developmental goals [13,22].

4. Conclusion

Turkey's climate change policies have not yet achieved the desired outcomes due to shortcomings in implementation. The research highlights the necessity of comprehensive regulatory frameworks and more effective measures, particularly in the energy sector and carbon emission reduction strategies. Strengthening coordination at national and local levels and implementing concrete actions are imperative. Turkey's climate policies focus on increasing renewable energy capacity, improving energy efficiency, and reducing reliance on fossil fuels. Achieving these goals requires the adoption of technological innovations, the establishment of effective financing mechanisms, and the active involvement of local actors. Nature-based solutions also emerge as a critical tool in adaptation processes. In conclusion,

strengthening international cooperation, implementing tangible actions, and revising climate policies comprehensively are crucial for Turkey's climate change efforts. This approach will be instrumental in advancing sustainable development goals.

5. REFERENCES

[1]Bütün, G. D. (2016). *The impact of transnational municipal networks on climate policy-making: The case study of Gaziantep, Nilufer and Seferihisar municipalities* (Master's thesis, Middle East Technical University).

[2]Balaban, O. (2019). Challenges to Turkey's transition to a low-carbon urban development: A roadmap for an effective climate change policy. *Urban and regional planning in Turkey*, 261-279.

[3]Balaban, A. Y., & Akman, K. (2022). Climate change adaptation policies of metropolitan municipalities in Turkey. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(36), 1132-1149.

[4]Balaban, O. (2015). Adaptation to Climate Change Barriers in the Turkish Local Context.

[5]BALIN, B. E. (2024). COMBATING CLIMATE CHANGE IN TÜRKİYE: INTEGRATION OF MARKET-BASED INSTRUMENTS TO THE ENVIRONMENTAL POLICY. *Pursuing Sustainable Development Goals: The Performance of Türkiye in the Centennial of the Republic*, 581.

[6]Deniz, B., Ulutürk, D., & Başkara, M. (2024). Türkiye's Strides Toward a Greener Future: National and International Political Progress on Climate Change. In *The Social Consequences of Climate Change: Debates in Research and Policy* (pp. 187-206). Emerald Publishing Limited.

[7]DEMİROĞLU, D., & KARADAĞ, A. A. EVALUATION of URBAN PLANNING BASICS of CLIMATE CHANGE STRATEGY IN TURKEY. *Proceedings Book*, 32.

[8]GURCAM, S. (2023). EXAMINATION OF PRIVATE SECTOR ACTIVITIES IN THE FRAMEWORK OF TURKEY'S CLIMATE POLICIES. *Academic Research & Reviews in Social, Human and Administrative Sciences-I*, 141.

[9]Gürçam, S. (2022). Analysing the Global Fight Against Climate Change and the Turkish Context. *Lectio Socialis*, 6(1), 39-54.

[10]Gürcan, E. C., Bayhantopçu, E., & Özuyar, P. G. (2021). The policy orientation of Turkey's current climate change strategy.

[11]Incekara, C. O., & Ogulata, S. N. (2017). Turkey's energy planning considering global environmental concerns. *Ecological Engineering*, 102, 589-595.

[12]Keskin, F. S., Martinez-Vazquez, P., & Baniotopoulos, C. (2020). An overview of sustainability policies and strategies on buildings in Turkey. *International Journal of Sustainable Energy*, 39(9), 843-866.

Kocakuşak, A. (2021). *The evaluation of urban transport master plans in Turkish cities from the perspective of climate change mitigation* (Master's thesis, Middle East Technical University).

[13]Kaygusuz, K., & Toklu, E. (2023). Turkey's Energy and Climate Change Policy. *Journal of Engineering Research and Applied Science*, 12(2), 2369-2381.

[14]Karaşan, A., Gündoğdu, F. K., Kaya, İ., & Özkaya, B. (2022, March). Investigation of governmental strategy prioritization for greenhouse gas emission reduction based on the un

environmental program. In *2022 International Conference on Decision Aid Sciences and Applications (DASA)* (pp. 1197-1201). IEEE.

[15]Pekar, Ç. (2020). Turkey and Sustainable Development Goals: A Nexus Approach to Clean Energy and Climate Action. *Discourses on Sustainability: Climate Change, Clean Energy, and Justice*, 125-155.

[16]Savaşan, Z. (2019). Climate governance in Turkey: A forward-looking perspective. *Turkish Studies*, 20(4), 541-571.

[17]Saraçoğlu, H. (2025). Turkey's Policies to Combat Climate Change. In *Effects of Climate Change on Social and Economic Factors* (pp. 277-300). IGI Global.

[18]Sarıcıoğlu, P., & Ayçam, İ. (2021). A framework for the evaluation of buildings in the context of climate change for Turkey. *GRID-Mimarlık Planlama ve Tasarım Dergisi*, 4(2), 249-272.

[19]Şahin, S. B., & Bodur-Ün, M. (2023). Transformation of Turkey's Environmental Policy: A Case of Selective Europeanization?. In *Turkey's Challenges and Transformation: Politics and Society on the Centennial of the Republic* (pp. 165-184). Cham: Springer International Publishing.

[20]Tok Lazoğlu, F. (2024). *THE EVALUATION OF TÜRKİYE'S INCORPORATION INTO THE CLIMATE CHANGE REGIME* (Master's thesis, Middle East Technical University).

[21]Turhan, E., Cerit Mazlum, S., Şahin, Ü., Şorman, A. H., & Cem Gündoğan, A. (2016). Beyond special circumstances: climate change policy in Turkey 1992–2015. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 7(3), 448-460.

[22]Yılmaz, D., & Işınkaralar, Ö. (2021). Climate action plans under climate-resilient urban policies. *Kastamonu University Journal of Engineering and Sciences*, 7(2), 140-147.

EXAMINATION OF 19TH-CENTURY TABRIZ HOUSES IN THE CONTEXT OF
WESTERNIZATION AND MODERNIZATION

BATILILAŞMA VE MODERNLEŞME BAĞLAMINDA 19. YÜZYIL TEBRİZ
KONUTLARININ İNCELENMESİ

Sevda HAJEBRAHİMİ¹, Prof. Dr. Önder AYDIN²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü,
Mimarlık Tarihi, 0000-0003-0535-3051, sevda.hajebrahimi@gazi.edu.tr

²Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Tarihi,
0000-0002-6659-5380, oaydin@gazi.edu.tr

Özet

19. yüzyıl, İran'da Kaçar Hanedanı döneminde Batılılaşma ve modernleşme süreçlerinin hız kazandığı, toplumsal ve mimari dönüşümlerin belirginleştiği bir dönemi temsil etmektedir. Bu çalışma, Tebriz'deki Kaçar dönemi konutlarının Batılılaşma bağlamında nasıl şekillendiğini inceleyerek, bu dönüşümün mimari üzerindeki etkilerini ve toplumsal yansımalarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Batılılaşmanın İran mimarlığı üzerindeki etkileri, yalnızca tasarım ve teknik unsurlar üzerinden değil, aynı zamanda dönemin sosyokültürel ve siyasi bağlamıyla da ilişkilendirilmiştir.

Nasreddin Şah öncesi ve sonrası dönemlerdeki farklılıkları ele alan çalışma, Batılı mimari unsurların konut tasarımında nasıl yer aldığını ve bu unsurların İran'ın geleneksel mimarisine nasıl bir etkileşim içinde olduğunu analiz etmektedir. Tebriz örneği, özellikle Batılı teknolojiler, yeni malzeme kullanımları ve tasarım ilkeleriyle zenginleşen bir mimari anlayışı gözlemlene imkânı sunmaktadır. Bu bağlamda, Batılılaşma sürecinin yalnızca fiziksel yapı değişikliklerini değil, aynı zamanda toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini de şekillendirdiği ortaya konulmuştur.

Bu araştırma, gelenekselden moderne geçiş sürecinde İran'ın mimarlık tarihine ışık tutarak, Kaçar dönemi konutlarının olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirmektedir. Modernleşme hareketlerinin İran'ın toplumsal ve kültürel yapısına etkisi mimarlık bağlamında irdelenmiş ve bu sürecin günümüz mimarlık pratiklerine katkı sağlayabilecek veriler sunduğu görülmüştür. Tebriz'deki Kaçar konutları, Batılılaşma ile geleneksel mimarlık arasında bir geçiş dönemini yansıtarak, mimarlık tarihi açısından zengin bir inceleme alanı oluşturmaktadır.

Bu çerçevede, elde edilen bulgular hem tarihsel hem de çağdaş mimari pratiklere yönelik çıkarımlara zemin hazırlamaktadır. Çalışma, Batılılaşmanın İran konut mimarisinde ortaya çıkardığı yeni yönelimlerin, toplumsal değişimlerin mekânsal yansımalarını nasıl şekillendirdiğini detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Kaçar Dönemi, Tebriz Konutları, Batılılaşma, Mimari Modernleşme, 19. Yüzyıl İran

Abstract

The 19th century was a pivotal period for Iran, marked by significant Westernization and modernization processes during the Qajar Dynasty. These changes left a profound impact on Iranian society and architecture, particularly in the city of Tabriz. This study examines how Western cultural, technological, and architectural influences shaped residential buildings in Tabriz during this transformative period. By focusing on the differences between the pre- and

post-Naser al-Din Shah periods, the research explores the integration of Western design principles, new construction materials, and techniques into traditional Iranian housing.

Tabriz, as a dynamic urban center, offers an essential case for understanding the tangible effects of Westernization. The study highlights how sociocultural and political transformations influenced the spatial and aesthetic characteristics of Qajar-period houses. These houses reflect a blend of traditional Iranian architectural values and modernized elements inspired by Western practices.

This research further analyzes the dual impact of Westernization, identifying its positive contributions to innovation and its challenges in preserving traditional architectural identity. By investigating this architectural evolution, the study provides insights into the transition from traditional to modern forms, contributing to the broader discourse on modernization in Iranian architecture. The findings also inform contemporary practices, offering a historical perspective that is valuable for today's architectural design and planning.

Keywords: Qajar Period, Tabriz Houses, Westernization, Modernization, 19th-Century Iran

TEACHING OF HURUFİ TRAINING IN THE CREATIVITY OF NASİMİ (BASED
ON THE RESEARCH OF M. İBRAHİMOV)
NƏSİMİ YARADICILIĞINDA HÜRUFİLİK TƏLİMİ (M.İBRAHİMOVUN
TƏDQİQLƏRİNƏ ƏSASƏN)

Dr. Ülker Bahşiyeva

ADPU-nun Filoloji fakültesinin Edebiyatın tədrisi texnologisi bölümünün baş öqretim
üyesi ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Özet

M.İbrahimovun Nəsimi yaradıcılığı, eyni zamanda hürufiliklə bağlı görüşləri təriqət problemləri kontekstində son dövrün obyektiv təhlilləri ilə üst-üstə düşür. Digər baxımdan M.İbrahimov hürufizmdən danışarkən onu sırf dini cərəyan kimi təqdim etmir. O, hürufizmi dinamik, dialektik inkişafda göstərməklə hürufi şairlərin həyatdakı mütəmadi dəyişikliklərin mövcudluğu üzərində dayandığını xüsusi vurğulayır. Tədqiqatçı alim Nəsimi poeziyasındakı insan anlayışı ilə hürufilərin insana yanaşması arasındakı uyğunluğa xüsusi fikir verir. Nəsimi poeziyasında insan uca, bütün xalqlardan üstün tutulduğu kimi, hürufilikdə də insanın Allahın özünəbənzər yarandığı, varlığın insan üçün xəlq olunduğu və hər şeyin insanın xatiri üçün yaradıldığı ideya şəklində ortaya atılır.

Anahtar kelimələr: M.İbrahimov, Nəsimi, Allah, hürufilik, təriqət

Summary

M.Ibrahimov's work of Nasimi, as well as his views on Hurufism, coincide with the objective analyzes of the last period in the context of sectarian problems. From another point of view, M.Ibrahimov does not present it as a purely religious trend when he talks about Hurufism. By showing letter writing in a dynamic, dialectical development, he emphasizes that letter writing poets stand on the existence of constant changes in life. The research scientist pays special attention to the compatibility between the concept of man in Nasimi's poetry and the approach of the letter writers to man. As in Nasimi's poetry, man is exalted above all other peoples, so in Hurufi, the idea that man was created like God himself, that existence was created for man, and that everything was created for man's sake is presented.

Key words: M.Ibrahimov, Nasimi, God, Hurufi, sect

GİRİŞ

Görkəmli alim, yazıçı M.İbrahimovun Azərbaycan ədəbiyyatının XIV-XVI əsrlər mərhələsindəki təriqət meyillərinin xarakteristikası, onun nümayəndələri barədə elmi fikirləri bu gün də böyük maraq doğurur. Bu sırada Nəsimi və Füzuli yaradıcılığının təhlili əsas yerlərdən birini tutur. M.İbrahimov 1973-cü ildə yazdığı “Odlar yurdunun Prometeyi” və “Söz mülkünün sultanı” adlı iki tədqiqat məqaləsində Nəsiminin həyatı, şəxsiyyəti, ictimai-fəlsəfi görüşləri, yaradıcılığı və s. barədə geniş təhlillər aparmışdır.

Bu məqalələr göstərir ki, görkəmli akademik Nəsimi yaradıcılığı ilə əlaqədar bir çox məqamlara aydınlıq gətirmək iqtidarındadır. Hər şeydən əvvəl, biz görürük ki, M.İbrahimovun Nəsimiyə münasibəti birtərəfli səciyyə daşmır. Nəsimi orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının bütöv bir şəxsiyyəti kimi təqdim olunur və yeri gəldikcə onun yaradıcılığının xarakteristikası Şərq və Qərb ədəbi dəyərləri kontekstində açıqlanır. Çünki məqalə müəllifi Nəsimini bir ədəbiyyat çərçivəsinə sığmayan, düşüncələri bəşəri miqyasda yer alan sənətkarlar sırasında görür: “Nəsimidə Avropa intibah ədəbiyyatı ilə səsləşən ideya və motivlərin böyük yer tutduğuna şübhə yoxdur. Nəsimi Şərq intibah ədəbiyyatının ən böyük simalarından biridir. Həm də son dərəcə orijinal, hətta nadir dərəcədə orijinal simadır. O, Şərq və Avropa intibah ədəbiyyatının o cür şairlərindəndir ki, onların yaradıcılığında azadlıq idealı, qabaqcıl fəlsəfi-siyasi görüşlər bədii yaradıcılığının, poetik təfəkkürün mündəricəsini təşkil edir” (2, 133).

Məqalədə Nəsiminin formalaşdığı mühit, məkan, tarix və s. barədə yer alan fikirlərdə təkcə Nəsiminin yaşadığı yer və dövr xarakterizə edilmir. Bu xarakteristikada X-XIV əsrlər Azərbaycan, Qafqaz və Yaxın Şərqlin ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni mühiti özünə yer alır. Məsələyə geniş arenada münasibət Nəsimi poetik dünyasının bütün çalarları ilə təqdim etməyi müəllifə imkan verir. Bu mənada hər iki məqalədə Nəsimi irsi həm fərdi yaradıcılıq nümunəsi kimi, həm də Qərb və Şərq ədəbi dəyərləri ilə qarşılıqlı əlaqədə təhlil olunur. Araşdırmanın bu şəkildə aparılması Nəsimi yaradıcılığının forma, məzmun, ideya xüsusiyyətlərinin özünəməxsusluğunu üzə çıxarmaqda müəllifə kömək edir. Bu təhlillərdə Nəsimi ilə bağlı bir çox suallara cavab tapmaq mümkündür. Nəsiminin formalaşdığı tarixi şərait, ədəbi-bədii mühit, Nəsimi poeziyasının mündəricəsi, dil, ifadə gözəllikləri, Nəsimi poeziyasında insan problemi, kamilləşmə məqamı, hürufilik, onun mahiyyəti və s. cəhətlər cavablananlar sırasındadır. Şübhəsiz, Nəsimi yaradıcılığını hürufilikdən kənarında düşünmək mümkün deyildir. M.İbrahimovun Nəsimi ilə bağlı elmi mülahizələrində onun hürufilik təlimində oynadığı rol, yaradıcılığında hürufizmin yeri və s. mərhələlər əsaslı yer tutur.

M.İbrahimov hürufizmi hərflərin ilahiləşdirilməsi və Allah, insan, maddi aləm məsələlərinə dini-fəlsəfi münasibət kontekstində izah edir. O, hürufizmə məxsus hərflər nəzəriyyəsi ilə danışıqarkən Fəzlullah Nəimidən sitat gətirir, 28 və 32 hərfin müqəddəsliyini, bütün varlığın bu hərflərlə dərk olunması fikrinə münasibət bildirir: “Hürufizm hərflər sözündən yaranıb və zahirən ərəb əlifbasının 28, fars əlifbasının 32 hərfini müqəddəs elan edən, bütün varlığın, Allahın və insanın hərflərdəki sirlərin dərk olunması ilə dərk oluna biləcəyini söyləyən ictimai-dini cərəyandır. Əslində hürufizm insanı ilahiləşdirməyə inandırıcı dəlil axtarırdı. Bu məqsədlə o deyirdi ki, insanın üzü elə bir lövhədir ki, orada Quranın bütün ayələrini ifadə edən 28-32 hərflər həkk olunmuşdur. Bu, Allahın, dinin dediyi “ləvhi-məhfuz”dur, yəni ilahi sirləri saxlayan lövhədir. Bu müddəanın məntiqi nəticəsi belədir ki, Allah insanı yaradanda özünü nəzərdə tutmuşdur”(2, 142). Bu fikirlər sovet dönəmində yazılsa da, M.İbrahimov elmi-tarixi həqiqəti saxlamaqla hürufizmə obyektiv yanaşmışdır. M.İbrahimovun bu fikri milli-mənəvi, elmi-fəlsəfi və dini dəyərlərimizin düzgün təhlilinin aparılmasına şəraitin yarandığı müstəqillik dövrü tədqiqatlarındakı hürufizmlə bağlı fikirlərlə üst-üstə düşür. Prof.Yaqub Babayev yazır: “Hürufilikdə Allah, hərflər (söz-kəlam), insan, maddi varlıq və 4 ünsür münasibətləri bir-biri ilə əlaqəli, tam və bütöv bir vəhdət halında götürülür: Hər şey Allahdır → hər şey 28 və 32 hərflərdir (yəni söz və kəlamdır) → hər şey həmin hərflərin sirlərinə vəqif olan insandır → hər şey maddi varlığın əsasını təşkil edən 4 ünsürdür. Hürufilər əzəli və əbədi olan zatın (xaliq) təcəllisindən zühur edən varlığın yaradılış nizamını bu sistemdə qəbul edirdilər: Allah → söz → kainat → insan”(1, 204).

Göründüyü kimi, M.İbrahimovun Nəsimi yaradıcılığı, eyni zamanda hürufiliklə bağlı görüşləri təriqət problemləri kontekstində son dövrün obyektiv təhlilləri ilə üst-üstə düşür. Digər baxımdan M.İbrahimov hürufizmdən danışıqarkən onu sırf dini cərəyan kimi təqdim etmir. O, hürufizmi dinamik, dialektik inkişafda göstərməklə hürufi şairlərin həyatdakı mütəmadi dəyişikliklərin mövcudluğu üzərində dayandığını xüsusi vurğulayır.

Tədqiqatçı alim Nəsimi poeziyasındakı insan anlayışı ilə hürufilərin insana yanaşması arasındakı uyğunluğa xüsusi fikir verir. Nəsimi poeziyasında insan uca, bütün xalqlardan üstün tutulduğu kimi, hürufilikdə də insanın Allahın özünəbənzər yarandığı, varlığın insan üçün xəlq olunduğu və hər şeyin insanın xatiri üçün yaradıldığı ideya şəklində ortaya atılır. Ona görə də M.İbrahimov qeyd edir ki, Nəsimidə insan modeli hürufi təlimində yer alan insan modeli ilə tam eynidir. Alimin bu fikirləri istər Nəsimi yaradıcılığının, istərsə də hürufiliyin vacib xüsusiyyətlərindən birinin düzgün araşdırıldığını sübut edir.

Deyilənlərlə yanaşı alimin Nəsimi ilə bağlı qələmə aldığı geniş həcmli məqalələrində mübahisəli məqamlar da yox deyil. Həmin mübahisəli məqamların bəziləri o dövrdə nəsimişünaslığa baxışda sovet ideologiyasının xarakterindən, bəziləri isə müəllifin şəxsi qənaətlərindən irəli gəlirdi.

Məlum olduğu kimi, sovet dönəmindəki araşdırmaların çoxunda Nəsimi panteist şair kimi qələmə verilir, onun yaradıcılığında daha çox dünyəvi məhəbbət axtarıldı. H.Araslı, M.Quluzadə, C.Qəhrəmanov, Ə.Səfərli, X.Yusifli və s. ədəbiyyat tarixçiləri sənətkarı panteist şair kimi təqdim etmişlər. M.İbrahimov da həmin alimlərin cərgəsindədir. Əlbəttə, bu yanlışlıq sovet dönəmində elmdə mövcud olan Avropasentrizm nəzəriyyəsinin təsiri ilə baş verən bir hadisə idi. Avropada və ümumiyyətlə, Qərbdə həmin tendensiya hələ də qalmaqdadır. Avropanın bütün sahələrdə, o cümlədən elmdə və fəlsəfədə Şərqdən üstün olduğunu iddia edən Avropasentristlərə görə panteizm də qərb fəlsəfəsinin nailiyyətlərindən biridir. Şərqi Avropa ilə müqayisə edən Avropa və sovet alimləri bir sıra şərq şairlərində, mütəfəkkirlərində, xüsusilə də sufi və hürufi şairlərdə, filosoflarda panteizm elementləri tapırdılar. Həmin təsir Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında da özünü büruzə verirdi. Nəsimişünas alim M.Quluzadə yazırdı: “Panteist Nəsimidə məhəbbət məsələsində də ikilik – dünyəvi və ilahi məhəbbət yoxdur. Onun tərənnüm etdiyi eşq yalnız dünyəvi eşqdır”(3, 55).

Bu kiçik sitatda siyasi-ideoloji qəlibdən irəli gələn iki yanlışlıq özünü göstərir. 1. Nəsimini panteist şair hesab etmək; 2. Onu daha çox dünyəvi eşqin tərənnümçüsü adlandırmaq. Bu tendensiyanı biz M.İbrahimovun məqalələrində də görürük. Əslində isə İ.Nəsimi panteist şair yox, “vəhdəti-vücudaçı”dır. Onun yaradıcılığında dünyəvi eşqin tərənnümünə müəyyən dərəcədə yer verilsə də, o, daha çox ilahi eşqin təsvir və təbliğatçısıdır.

Onu da əlavə edək ki, həqiqətən də, panteizmlə “vəhdəti-vücudaçı” fəlsəfəsinin ortaq, bir-birinə oxşayan, üst-üstə düşən cəhətləri çoxdur. Elə bu səbəbə görə də Avropa və sovet alimləri “vəhdəti-vücudaçı” Nəsimini çox zaman panteist sənətkar kimi dəyərləndirmişlər. Halbuki bu iki dini-fəlsəfi baxışın əsaslı fərqləri də vardır.

M.İbrahimovun mülahizələrində mübahisə doğuran məsələlərdən biri də F.Nəsiminin həbs olunduqdan sonra müridlərinə ünvanladığı “Vəsiyyətnamə” adlandırılan məktublarında adı çəkilən Seyid Əlinin kimliyi məsələsidir. XX əsrin 70-80-ci illərində aparılmış tədqiqatlarda bir qayda olaraq Seyid Əlinin İ.Nəsimi olduğu fikri qəbul edilir. M.İbrahimov da bu fikrə şərik çıxır və yazır: “Nəsimi “Vəsiyyətnamə”də ən yaxşı müridləri sırasında əsil adı Seyid olan Nəsiminin adını çəkir, kiçik qızı İsməti Gilana aparmağı məsləhət görür və ümid edir ki, “bəlkə, Seyid gəlib oraya çıxdı”. Başqa bir yerdə İsmətə və Ayişəyə salam göndərərək yazır: “Seyid

Əli onlarla birgə olsun, uşaqlarımızın məhrəmidir, bacardığı qədər böyüyündən ayrılmasın”. Nəhayət, o, İsmətin Nəsimiyə getməsinə məsləhət görərək yazır: “Əgər razılıq versələr övladların kiçiyini (yəni İsməti – M.İ.) Seyid Məhəmməd oğlu Seyidəliyə verin”(2, 131). Göründüyü kimi, alim Seyid Məhəmməd oğlu Seyidəlinin İ.Nəsimi olduğunu birmənalı şəkildə qəbul edir. Lakin son illərin araşdırmaları nəticəsində bəlli olmuşdur ki, “Vəsiyyətnamə”də adı çəkilən Seyid Əli İ.Nəsimi yox, Nəiminin xas müridlərindən və özünə canişin təyin etdiyi doqquz nəfərdən biri olan Əbülhəsən Əliyül Əladır.

Haqqında söhbət açdığımız məqalələrdə etiraz doğuran fikirlərdən biri də tədqiqatçının hürufizmi “feodal hakimiyyətinə və Teymur işğallarına qarşı xalq etiraz və narazılığının, yəni ictimai oppozisiyanın ifadəsi” (2, 142) hesab etməsidir. Belə bir qənaət ifrat siyasi-sosioloji baxışın məhsulu kimi qəbul edilə bilər. Çünki hürufilik, ümumiyyətlə, cəmiyyətdəki bütün cəhaləti aradan qaldırmaq, daha doğrusu, cahil insanı kamil bəşər övladına çevirmək missiyasını izləyirdi. Həmin cahil insan istər ixtiyarlı, istər ixtiyarsız, istər varlı, istər kasıb, istər hakim, istər məhkum olsun, hamıya eyni dərəcədə şamil edilirdi. O ki qaldı Teymur hakimiyyətinə və feodal zülmünə etiraz məsələsi, hürufilər, doğrudan da, bunların hər ikisinə qarşı çıxış edirdilər. Çünki o zaman işğal və zülm bu iki ictimai qrupun təmsalində hürufilərin etiqad və inanc qarısını döyür, ədaləti, bərabərliyi təmin etmək niyyətinin qarşısına çəpər çəkirdi.

M.İbrahimovun qənaətləri içərisində belə bir fikri də məqbul saymaq doğru görünür: “Bəzi məsələlərin şərhində Nəimi materializmə yaxınlaşır”(2, 145). Bu tezisdə Marksist-Leninçi ideoloji şüarın cizgisi aydın görünür. F.Nəimi və hürufilər materializmdən çox-çox uzaq idilər. Onlar Quranı və onun aid olduğu islam dinini, hər şeyin yaradıcısı olan Xaliqu qəbul edir, hər şeyə onun səbəb olduğunu, bütün varlığın, o cümlədən şüurun, ağıl və kamalın Allah tərəfindən xəlq edildiyini qəbul edirdilər. Sadəcə olaraq onlar bu əqidədə idilər ki, Allah hər şeyi öz zatından yaratmışdır. İlahi xassəyə və ruha malik insan da Allahın özünəbənzər xəlq etdiyi şərəfli məxluqdur.

KAYNAKLAR

1. Babayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (XIII-XVIII əsrlər). Bakı: Elm-Təhsil, 2014, 760 s.
2. İbrahimov M. Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən. Bakı: Yazıçı, 1985, 552 s.
3. Quluzadə M. Böyük ideallar şairi. Bakı: Gənclik, 1973, 139 s.

A STUDY OF THEME AND IDEAL CHARACTERISTICS OF NIZAMI
GANJAVI'S CREATIVITY "KHAMSA"

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN "XƏMSƏ" YARADICILIĞININ MÖVZU VƏ İDEYA
XÜSUSİYYƏTLƏRİ BAXIMINDAN TƏDQIQI

Dr. Ülker Bahşiyeva

ADPU-nun Filoloji fakültesinin Edebiyatın tədrisi texnologisi bölümünün baş öqretim
üyesi ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Özet

Nizami Gəncəvi Azərbaycan ədəbiyyatının təkrarolunmaz sənətkarıdır. Şairin bədii təxəyyülündən süzülən hər bir fikir milli, humanitar dəyərlərin, əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərin təbliği baxımından hər kəsin marağına səbəb olma gücünə malikdir. Nizami Gəncəvi poemalarını yazıldığı xronoloji ardıcılıqla təhlil edən akad.M.İbrahimov hər poemanın ideya-məzmun xüsusiyyətləri üzərində daha çox dayanır. Məqalədə "Sirlər xəzinəsi", "Xosrov və Şirin", "Leyli və Məcnun", "Yeddi gözəl", "İsgəndərnəmə" poemalarının təhlili zamanı bu əsərlərin hər birinin humanitar dəyərlərin, kamil insan fəlsəfəsinin, əxlaqi-keyfiyyətlərin və s. təbliği baxımından özünəməxsus cəhətləri təhlilə cəlb edilmişdir.

Anahtar kelimələr: Nizami Gəncəvi, "Xəmsə", kamil insan, humanizm, şeir

Summary

Nizami Ganjavi is an inimitable artist of Azerbaijani literature. Every idea filtered from the poet's artistic imagination has the power to arouse everyone's interest in terms of promoting national, humanitarian values, moral and spiritual qualities. Analyzing Nizami Ganjavi's poems in the chronological order in which they were written, Academician M. Ibrahimov focuses more on the idea-content characteristics of each poem. In the article, during the analysis of the poems "Treasure of Secrets", "Khosrov and Shirin", "Leyli and Majnun", "Seven Beauties", "Iskandername", each of these works shows humanitarian values, perfect human philosophy, moral qualities, etc. from the point of view of its promotion, its unique features are included in the analysis.

Key words: Nizami Ganjavi, "Khamisa", perfect human, humanism, poetry

GİRİŞ

Nizami Gəncəvi Azərbaycan ədəbiyyatının elə görkəmli sənətkarlarından biridir ki, onun adına ayrıca elm sahəsi-nizamişünaslıq yaranmışdır. Dahi sənətkarın yaradıcılığı nəinki doğma vətəni Azərbaycanda, bütün dünyada araşdırılmış və əsrlər keçməsinə baxmayaraq hər zaman aktuallığı ilə seçilmişdir. Azərbaycan Nizamişünaslığından bəhs edərkən M.Ə.Rəsulzadə, M.Rəfili, M.İbrahimov, M.Quluzadə, Ə.Ağayev, M.Əlizadə, M.Arif,

Ə.Səidzadə, H.Araslı, Q.Əliyev, R.Əliyev, D.Əliyeva, T.Məhərrəmov, X.Yusifov, M.Kazımov, A.Rüstənova, V.Arzumanlı və bir çox başqalarının xidmətlərini qeyd etmək lazımdır.

“Nizamişünaslıq”a töhfə verən dünya alimlərinin də sayı onlardır: Y.Hammer, V.Baxer, F.Erdman, Y.Repka, P.Horn, H.Ritter, İ.Byurno, A.Russo, F.Şarmua, L.Araqon, C.Cons, S.Russo, S.Robinson, E.Braun, Y.Bertels, A.Krımski, M.Relski, R.Kelphen, A.Ləvənd, A.Bombaçı, A.Lesaj və s. Onların hamısının adını çəksək, olduqca uzun bir siyahı alınar. Nizamidən bəhs edən alimlər içərisində bəzi məqamlarda yanlışlığa yol verənlər də olub, hər şeyi gerçəklikdə olduğu kimi görüb tam həqiqəti yazanlar da. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında görkəmli yazıçı, alim akad.M.İbrahimovun araşdırma apararaq haqqında orijinal fikir söylədiyi böyük sənətkarlardan biri də Nizami Gəncəvi olmuşdur. Nizami dünyanın elə böyük sənətkarlarından ki, öz yaradıcılığı ilə planetin bütün sənətsevərlərini yerindən tərpətməmiş, güclü idrak sahiblərini haqqında söz deməyə vadar etmişdir. Orta çağlardan üzü bəri, daha doğrusu, şairin özündən sonra ta bu günə qədər onun irsi heç vaxt diqqətdən kənar qalmamışdır. Çoxsaylı Şərqi və Qərbi alimləri azərbaycanlı dahinin əsərlərini öyrənməyə onların hər biri haqqında mühakimə yürütməyə səy göstərmiş, müxtəlif tədqiqat əsərləri yazmışlar.

N.Gəncəvinin sənəti M.İbrahimovun elmi araşdırmalarında bir neçə baxımdan təhlilə cəlb olunmuşdur. “Şeirimizin şərəf və ictimaiyyəti”, “Leyli və Məcnun”, “Xosrov və Şirin” və s. tədqiqatlarında N.Gəncəvinin yaradıcılığını birbaşa hədəf seçmiş, araşdırmalarını konkret problem üzərində davam etdirmişdir. M.İbrahimov N.Gəncəvini haqlı olaraq bəşər sənəti tarixinin ölməz və əzəmətli nümayəndəsi hesab edir. Ümumiyyətlə, M.İbrahimov bir alim, bir yazıçı olaraq sənəti qiymətləndirərkən birinci növbədə istedadı yüksək qiymətləndirmişdir. Onun fikirlərinə görə sənət aləmində qələbə yalnız istedad sahiblərinə məxsusdur: “Sənət meydanı elə bir meydan ki, orada gərək böyük əql və atəşin təbiət sahibləri at oynatsınlar. Birisi yaradıcılığı ilə bizi heyran buraxar, o birisi vəcdə gətirər. Hər ikisi sənətdir. Lakin heç bir halda artıq sözə, duzsuz hərəkətə, insanı bıqdıran təkrarlara yol verilməməlidir. Təkrar biliyin anasıdır, sənətin ögey anasıdır” (1, 84).

N.Gəncəvi dühasını bu cəhətlərdən dəyərləndirən M.İbrahimov onun ədəbiyyatımızdakı rolunu və mövqeyini xüsusi şəkildə təqdim edə bilir. Düzgün olaraq Nizami yaradıcılığında mövcud olan bədii kamillik, ictimai-fəlsəfi məna dərinliyi və ifadə dolğunluğunu sənətin əsas göstəricisi kimi qiymətləndirir. Nizami əsərlərinin zamanından bu günə qədərki şöhrətini də

bununla bağlayır. M.İbrahimov N.Gəncəviyə təkcə şərq kontekstində yanaşmır. Onu həm də Qərb oxucusu üçün əhəmiyyətli sənətkar hesab edir. Ümumən dünya ədəbiyyatının inkişafındakı rolunu Homerdən, Dantedən, Hötedən, Şekspirdən və s. az hesab etmir.

Nizami sənətini müdrik fikirlər, hakimənə sözlər xəzinəsi adlandıran akademik M.İbrahimov böyük şairimizin həyatı, lirik və epik yaradıcılığını təhlil etmiş, yeri gəldikcə onunla bağlı deyilmiş bəzi təhriflərə (məs: onun İranın Qum şəhərindən olması) aydınlıq gətirmişdir. M.İbrahimov araşdırmalarında şairi zəmanənin ən qabaqcıl adamı hesab edir. Əlbəttə, tədqiqlərdə bu fakt təsadüfi görünmür. Çünki, M.İbrahimov bu faktı yazarkən onun səbəblərini də açıqlayır, fikrin tam təsdiqini təmin edir. Biz M.İbrahimov araşdırmalarında Nizamini zəmanəsinin qabaqcıl adam statusunda təqdimini onun Azərbaycan, ərəb, İran, yunan ədəbiyyatları ilə yanaşı, bu ölkə və xalqların, o cümlədən qədim Çinin tarix, fəlsəfə və mədəniyyətləri ilə yaxından tanışlığı ilə əlaqələndirildiyinin şahidi oluruq. M.İbrahimov öz tədqiqlərində dünya xalqlarının elm, fəlsəfə və mədəniyyətlərindən mənimsəmələrinin Nizami yaradıcılığındakı təzahürünə əhəmiyyətli dərəcədə diqqət ayırır. Alim şairin irsinin əsrləri aşaraq bu günə qədər yaşamasının səbəblərini xüsusi qeyd edir. “Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının ölməz dühalarından olan Nizami böyük bir mənəvi sərvət xəzinəsi qoyub getmişdir. Səkkiz yüz il ərzində dövlətləri, quruluşları, imperiyaları dağıtmış olan ictimai təlatümlər o xəzinəyə toxuna bilməmişdir. Bəşəriyyət köhnəlmiş həyat tərzindən, köhnəlmiş zehniyyətdən, çürük ictimai-fəlsəfi və əxlaqi görüşlərdən azad olub yeni, daha mütərəqqi qayələrə yiyələndikcə Nizami əsərlərinə maraq artmışdır. Bu əsərlər insanların əqli inkişafı üçün daha artıq zəruri olmuş, daha güclü zövq mənbəyinə çevrilmişdir” (1, 441).

Biz araşdırmalarda daha çox Nizami yaradıcılığının zirvəsi olan “Xəmsə” nümunələrinin yer tutduğunun şahidi oluruq. Əlbəttə, bunu da təbii hesab etmək lazımdır. Hər şeydən əvvəl, XII əsr Şərq ədəbiyyatının komandanı N.Gəncəvi öz “Xəmsə”si ilə elə bir zirvəyə ucaldı, zamanında və özündən sonrakı əsrlərdə bütün diqqətləri bu zirvəyə yönəldə bildi. Uzaq Hindistanda Ə.X.Dəhləvinin, İranda Caminin, Əbdi bəy Şirazinin türk dünyasının mərkəzi sayılan Türkünstan ellərində Ə.Nəvainin və s. “Xəmsə” ənənəsinə qoşularaq Nizami dühasına baş əymələri deyilən fikri bir daha təsdiqləyir. Nizami yaradıcılığından danışarkən onun lirik yaradıcılığı ilə epik yaradıcılığı arasında sıx bir rabitənin olduğunu təsdiqləyən M.İbrahimov haqlı olaraq onun lirik yaradıcılıq dövrünü axtarış dövrü kimi xarakterizə edir. “Lirik şeirlər yazarkən Nizami bilik öyrənir, insan həyatı və kainatın sirlərini dərk etmək yolunda inadla çalışırdı” deyən tədqiqatçı onun poemalarında özünü göstərən dərin fəlsəfi və ictimai mənanın dərinliyinin köklərini bu dövrlə bağlayırdı.

Nizami Gəncəvi poemalarını yazıldığı xronoloji ardıcılıqla təhlil edən alim hər poemanın ideya-məzmun xüsusiyyətləri üzərində daha çox dayanır. “Sirlər xəzinəsi”, “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun”, “Yeddi gözəl”, “İsgəndərnamə” poemalarının təhlili zamanı bu əsərlərin əsl ideya-məzmunu, mahiyyəti üzərində dayanılsa da, yeri gəldikcə məsələlərə ictimai-siyasi müstəvidə yanaşılmışdır. Düzdür, adları çəkilən poemalarda ictimai-siyasi məzmun bu və ya digər formada Nizami təxəyyülünün məhsuluna çevrilsə də, M.İbrahimov təhlil zamanı bu məsələləri bir qədər qabartmışdır. Təhlil prosesində Şərq istismar tərzini, feodal-patriarxal mühit, məmur özbaşınalığı, qəddar şah rejimi, xalqların azadlıq istəyi, demokratiya meyli və s. kimi ifadələrin işlənilməsi və bunların bilavasitə Nizami poemaları ilə əlaqələndirilməsi dövrün tələblərindən irəli gələn cəhət kimi qiymətləndirilməlidir. Əslində məsələlərə bu cür yanaşma Sovet ideoloji təhlil prinsiplərinin doğurduğu nəticələr idi.

M.İbrahimov bir alim, əsl sənətkar olaraq Nizami poemalarının yüksək sənət ölçülərinə uyğunluğunun səviyyəsini yaxşı anlayır və təhlil zamanı bunları xüsusi qeyd edirdi. Məsələn, “Sirlər xəzinəsi” əsərinin o zamankı Şərq ədəbiyyatında hakim olan nəsihətçilik ruhunda yazılmasını, o cümlədən poemada insanların pisləklərdən əl çəkib yaxşı əməllər sahibinə çevrilməsinə, həqiqət yolunun bütün yollardan üstün olmasına çağırışı M.İbrahimov sırf estetik prinsiplər baxımından dəyərləndirir. Nəticədə bu əsərin əsl mahiyyəti açıqlanır, poemadakı real, psixoloji məqamlara tam aydınlıq gətirilir. Poemadakı “Sultan Səncər və qarı”, “Ənuşirəvan və bayquşların söhbəti” və “Zalım padşahın Zahidlə dastanı” hekayələri həm ictimai, həm psixoloji, həm əxlaqi-mənəvi və s. baxımdan təhlilə cəlb olunur, burada Nizami ruhunun mahiyyəti açıqlanır. M.İbrahimov şairin bu əsəri xalqa, zəhmətkeşlərə, yoxsul adamlara başdan-ayağa məhəbbətlə yazdığını qeyd edir. Nizaminin insanları həqiqətpərəst, ədalətli, namuslu olmağa çağırışını Şərq əxlaqi-didaktik prinsiplərinə uyğun olaraq insanın kamilləşmə yolundakı xidməti hesab edir. Bildiyimiz kimi kamil insan nəzəriyyəsi sonralar cəmiyyət modeli olaraq hürufilər tərəfindən daha da təkmilləşdirilmişdir. Digər təlimlər kimi bu nəzəriyyələrin kökündə də Nizami ideyalarının mövcudluğu inkaredilməzdir.

M.İbrahimov ötən əsrin 50-ci illərində yazmış olduğu “Şeirimizin şərəf və iftixarı” məqaləsində demək olar ki, Nizaminin bütün poema yaradıcılığını ümumi şəkildə təhlil süzgəcindən keçirmişdir. Lakin “Xəmsə”yə daxil olan “Xosrov və Şirin” və “Leyli və Məcnun” əsərləri ilə bağlı ayrıca olaraq 2 məqalə də qələmə almışdır. 1947-ci ildə yazılmış “Leyli və Məcnun” məqaləsi M.İbrahimovun tədqiqləri içərisində əhəmiyyətli yer tutur. Yeddi hissəyə bölünmüş bu məqalədə Nizami yaradıcılığının ümumi xüsusiyyətləri, “Leyli və Məcnun” əsərinin yazıldığı dövr, əsərin yazılma səbəbi, Nizamiyə qədər bu mövzuda qələmə alınan

əsərlər, Nizami və eşq problemi, “Leyli və Məcnun”da qadın məsələsi, əsatir və reallıq problemləri və s. barədə elmi təhlillər əsas yer tutur. Tədqiqatçı alim “Leyli və Məcnun”un təsirindən danışarkən haqlı olaraq onu Şərqlə məhdudlaşdırmır. Bu əsərin Qərbə də təsirinin olduğunu iddia edən M.İbrahimov konkret olaraq Şekspirin “Romeo və Cülyetta”sı ilə “Leyli və Məcnun” arasında oxşarlığın olduğuna diqqət yönəldir: “...Qərb xalqları içərisində ingilislər Nizami ilə daha çox maraqlanan xalqdır. Bəşəriyyətin böyük dühası olan Şekspir əsrinin bilikli adamı olmuşdur. Onun xronikaları Şərq əfsanələrindən xeyli istifadə etdiyini açıq göstərir. Hər halda dünya dramaturgiyasının bəzəkli gəlini olan “Romeo və Cülyetta” ilə “Leyli və Məcnun” arasındakı ümumi və daxili oxşayış diqqətəlayiq bir haldır” (2, 663).

Təhlil prosesində o, əsərlə bağlı digər məqamlara da aydınlıq gətirir. Bildiyimiz kimi, Leyli və Məcnunun Ərəbistanda yaşadığını iddia edən fikirlər də mövcuddur, iki gəncin nakam məhəbbəti timsalında öz eşqini gizlədən bir şəxs tərəfindən “Leyli və Məcnun” əfsanəsinin düzəldiyini deyənlər də. M.İbrahimov öz elmi yanaşmasında bu cür fikirləri rədd edir. O, “Leyli və Məcnun”u “ürək yandırıcı, təmiz və yüksək bir məhəbbət haqqında xalqın və xalq şüurunun yaratdığı əfsanə” hesab edir. Əsəri sənətkarlıq baxımından qiymətləndirən akademik onu yüksək sənət əsəri hesab edir. Əsərdə romantik pafosun yüksəkliyi ilə yanaşı, həyat həqiqətlərinin kamil ifadə olunmasına sənətkar qüdrətinin aliliyi kimi dəyər verir. Təhlil prosesində qadın mövzusu da diqqət mərkəzində saxlanılır. M.İbrahimov şairin Leyliyə münasibətində Nüşabə, Şirin, Məhinbanudan fərqli cəhətləri meydana qoyduğunu diqqətə çatdırır. Məqalədə belə bir iddia irəli sürülür ki, əgər Leyli obrazının özünəməxsus tərzdə təqdimi olmasa idi, Məcnunun bir sıra xüsusiyyətləri bu qədər açıqlana bilməzdi. Məsələn, M.İbrahimovun fikrincə əsərdə onun gözləri qarşısında hər dəfə Leylinin canlanması Məcnun obrazının anlaşılmaz görünəcək hərəkətlərinə aydınlıq gətirir.

KAYNAKLAR

4. İbrahimov M. Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən. Bakı: Yazıçı, 1985, 552 s.
5. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cildə, X cild Bakı: Yazıçı, 1983, 507 s.

**ALAVIYYA BABAYEVANIN IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE
STORY GENRE
AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA ƏLƏVİYYƏ BABAYEVANIN
HEKAYƏ JANRI**

Aygun Ahmadova

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbəyov-68), 0000-0002-2464-2513

Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü Doçenti

Özet

Hayatının 75 yılını edebiyatımızın gelişmesine adanmış Alaviyya Hanım, yetenekli ve çalışkan bir yazardır. Kaderi birçok kahramanın hayatına benzeyen Alaviya Babayeva, 63'ten fazla kitabın yazarıdır. Hikâye ve anlatılardan oluşan bu nesir örnekleri arasında 9 adet roman bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak yetişkinlere yönelik yazan yazar çocukları da unutmamış. "Öğretmenim", "Altın Buzağı", "Hikayeler", "Yalnız Ağaç", "Köy Yollarında", "Dut Ağacı", "Sihirli Adımlar", "Örgüler", "Sonbaharda", "Öğretmenim", "Altın Buzağı", "Arılıkta", "Yalnız Değilim", "Yapraklar Neler Fısıldıyordu", "Yine Bahar Geldi", "Ayran" öykü ve anlatımlarından oluşan kitap ve çizgi filmleriyle genç okuyucuların beğenisini kazandı. Okuyucularımız onun "Cüce şehirden kaçtı" hikâyesini her zaman ilgiyle okurlar.

Alaviya Babayeva 12 Ağustos 1921'de Bakü'de doğdu. Liseyi bitirdikten sonra doktor olma arzusuyla Tıp Enstitüsüne girdi. Üçüncü yılda gelecekteki yaşamının edebiyatla ilgili olduğunu fark etti. Bu nedenle ASU Filoloji Fakültesi'ne yöneldi. Lise yıllarında şiir yazdığını da ekleyelim. Belki de bu yüzden düzyazı dili tatlı ve iç açıktır. Edebiyat faaliyetine 1936 yılında "Adabiyat gazetesi"nde yayımlanan "İki Hayat" hikâyesiyle başladı. "Azerbaycan Kadını" dergisinin sorumlu sekreteri, "Ganclik" yayınevinin modern edebiyat bölümünün başkanı ve ardından genel yayın yönetmeniydi. A. Babayeva, Moskova'da düzenlenen on günlük Azerbaycan edebiyatının yanı sıra diğer ülkelerde düzenlenen edebiyat etkinliklerine de aktif olarak katıldı. Yazar bir süre Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin çeviri bölümünün başkanlığını yaptı. A. Sovyet döneminde Babayeva sadece Azerbaycan'da değil, müttefik cumhuriyetlerde de tanınmıyor ve seviliyordu. Kitapları birçok yabancı ülkede yayımlandı. Alaviya Babayeva, gençlik yıllarından itibaren 1937'nin korkunç baskılarını yaşayan, hayatta pek çok zorluk ve talihsizlikle karşı karşıya kalan bir insandı. Birbiri ardına yazdığı ilginç eserler Alaviya Babayeva'ya okurların sempatisini ve sevgisini kazandı. Yazarın 1964 yılında yazdığı "Gölge" adlı kısa öykü de ilgiyle karşılandı. Alaviya Babayeva'nın eserleri Rusya, Çin, Fransa, İran, Japonya, Türkiye, İsrail ve diğer ülkelerde yayımlandı.

Meslektaşlarınız Alaviya Hanım'ın sıkı çalışmasını kıskanabileceğinizi söylüyor. Çünkü bazen harika bir romanın çehresini defalarca kopyaladı ama ne yoruldu ne de sıkıldı. İnadının karşılığında umutsuzca yaşadı. Her zaman iyimserlikle şunu söylerdi: "Sadece ben varım, 63 kitap ve arkadaşlarım var."

Yazarın ilk kitabı "Öğretmenim" 1950 yılında "Uşakganeş"de yayımlandı. Ardından sırasıyla "Hikayeler", "Yalnız Ağaç", "Köy Yolları", "Sonbaharda", "Yeniden Baharda", "Dut Ağacı",

“Süsen Başak”, “Örgüler”, “İnsanlar” ve Kaderler", "Neredesin dostum, neredesin", "Elveda", "Çılgın Son", "Son Dönüş" ve diğerleri. yayımlandı.

Anahtar kelimeler: hizmet, hayat, kahraman, ülke, edebiyat, yazar, ilgi

Abstract

Mrs. Alaviyya, who devoted 75 years of her life to the development of our literature, is a talented and hardworking writer. Alaviya Babayeva, whose fate is similar to the lives of several heroes, is the author of more than 63 books. Among these examples of prose, consisting of stories and narratives, there are 9 novels. The author, who writes mainly for adults, has not forgotten the children either. "My Teacher", "Golden Calf", "Stories", "Lone Tree", "On Country Roads", "Mulberry Tree", "Magic Steps", "Braids", "In Autumn", "My Teacher", "Golden Calf", "In the apiary", "I'm not alone", "What the leaves were whispering about", "It's spring again", "Ayran" books of stories and narratives and cartoons have won the favor of young readers. Our readers always read his story "Dwarf ran away from the city" with interest.

Alaviya Babayeva was born on August 12, 1921 in Baku. After graduating from high school, he entered the Medical Institute with the desire to become a doctor. In the third year, he realized that his future life is related to literature. Therefore, he turned to the Faculty of Philology of ASU. Let's add that he wrote poetry during his high school years. Perhaps that is why the language of his prose is sweet and heartwarming. He started his literary activity in 1936 with the story "Two lives" published in "Adabiyat newspaper". He was the responsible secretary of the "Azerbaijani woman" magazine, the head of the modern literature department at the "Ganclik" publishing house, and then the editor-in-chief. A. Babayeva actively participated in the ten days of Azerbaijani literature in Moscow, as well as literary events held in other countries. For some time, the writer was the head of the translation department of the Azerbaijan Writers' Union. A. During the Soviet era, Babayeva was well known and loved not only in Azerbaijan, but also in the allied republics. His books were published in several foreign countries. Alaviya Babayeva was a person who experienced the terrible repressions of 1937 from her teenage years and faced many difficulties and misfortunes of life. The interesting works she wrote one after the other won Alaviya Babayeva the sympathy and love of readers. The short story "Shadow" written by the writer in 1964 was also received with interest. Alaviya Babayeva's works have been published in Russia, China, France, Iran, Japan, Turkey, Israel and other countries.

Colleagues say that you can envy Ms. Alaviya's hard work. Because he sometimes copied the face of a great novel several times, but he did not get tired or bored. He lived hopelessly in return for his stubbornness. He always said with optimism: "There is only me, and there are 63 books and my friends."

The author's first book, "My Teacher", was published in "Ushakganeshr" in 1950. Then, one after the other, his "Stories", "Lone Tree", "Country Roads", "In Autumn", "It Was Spring Again", "Mulberry Tree", "Iris Spike", "Braids", "People and Fates", "Where are you, friend, where are you", "Farewell", "Crazy End", "Last Turn" and others. has been published.

Keywords: service, life, hero, country, literature, writer, interest

GİRİŞ

Ələviyyə xanımın yaradıcılıq yoluna nəzər saldıqda onun əsər üzərində nə qədər səbr və təmkinlə işlənməsinə heyran olursan. Ələviyyə Babayeva ömrü boyu ədəbiyyata təmənnəsiz xidmət etməyi özünün vətəndaşlıq borcu sayıb.

Süleyman Vəliyev, yazıçı

Ömrünün 75 ilini ədəbiyyatımızın inkişafına həsr edən Ələviyyə xanım istedadlı və zəhmətkeş yazıçısıdır. Öz taleyi də bir sıra qəhrəmanlarının həyatına bənzəyən Ələviyyə Babayeva 63-dən çox kitabın müəllifidir. Hekayə və povestlərdən ibarət olan bu nəsr nümunələrinin arasında 9 roman da var. Əsasən böyük üçün yazan müəllif uşaqları da yaddan çıxarmayıb. Yazıçının balacalar üçün, onların həyatından yazdığı “Mənim müəlliməm”, “Qızılı buzov”, “Hekayələr”, “Tək ağac”, “Kənd yollarında”, “Tut ağacı”, “Şehirli pillələr”, “Hörüklər”, “Payızda”, “Arıxanada”, “Mən tək deyiləm”, “Yarpaqlar nə haqda pıçıldaşır”, “Yenə bahardı”, “Ayran” hekayələr və povestlər kitabları və cizgi filimləri balaca oxucuların rəğbətini qazanıb. Onun “Cırtan şəhərdən qaçıb” povestini oxucularımız həmişə maraqla oxuyurlar.

Ələviyyə Babayeva 1921-ci il avqustun 12-də Bakıda anadan olub. O, orta məktəbi bitirdikdən sonra həkim olmaq istəyi ilə Tibb İnstitutuna daxil olub. Üçüncü kursda anlayıb ki, onun gələcək həyatı ədəbiyyatla bağlıdır. Buna görə də ADU-nun filologiya fakültəsinə üz tutub. Onu da əlavə edək ki, o, orta məktəbdə oxuduğu illərdə şeir yazmış. Bəlkə elə buna görə onun nəsrinin dili şirin və ürəyəyatımlıdır. Ədəbi fəaliyyətə 1936-cı ildə “Ədəbiyyat qəzeti”ndə dərc olunmuş “İki həyat” adlı hekayəsi ilə başlayıb. O, “Azərbaycan qadını” jurnalında məsul katib, “Gənclik” nəşriyyatında müasir ədəbiyyat şöbəsinin müdiri, sonra baş redaktor olub. Ə. Babayeva Moskvada Azərbaycan ədəbiyyatı ongünlüyündə, həmçinin başqa ölkələrdə keçirilən ədəbi tədbirlərdə fəal iştirak edib. Yazıçı bir müddət də Azərbaycan Yazıçılar Birliyində tərcümə bölməsinin rəhbəri olub. Ə. Babayeva sovet dönəmində təkcə Azərbaycanda deyil, müttəfiq respublikalarda da yaxşı tanınır və sevilirdi. Onun kitabları bir neçə xarici ölkədə çap edilmişdi. Ələviyyə Babayeva 1937-ci ilin dəhşətli repressiyalarını yeniyetməlik çağlarından canında yaşadan, həyatın bir çox çətinlikləri, müsibətləri ilə üzüzə dayanan bir insan olub. Bir-birinin ardınca yazdığı maraqlı əsərləri Ələviyyə Babayevaya oxucu rəğbəti və məhəbbəti qazandırıb. 1964-cü ildə yazıçının yazdığı “Kölgə” povesti də maraqla qarşılanıb. Ələviyyə Babayevanın əsərləri Rusiyada, Çində, Fransada, İranda, Yaponiyada, Türkiyədə, İsraildə və başqa ölkələrdə işıq nəşr olunub.

Həmkarları söyləyirlər ki, Ələviyyə xanımın zəhmətkeşliyinə qibtə etmək olar. Çünki o, böyük bir romanın üzünü bəzən bir neçə dəfə köçürüb, amma yorulmayıb, bezməyib. Bu cəfəkeşliyinin müqabilində umacaqsız yaşayıb. Həmişə də nikbinliklə söyləyib: “Bir mənəm, bir də 63 kitabım və dostlarım”.

Müəllifin “Mənim müəllimim” adlı ilk kitabı 1950-ci ildə “Uşaqgəncnəşr” də çap olunub. Sonra bir-birinin ardınca onun “Hekayələr”, “Tək ağac”, “Kənd yolları”, “Payızda”, “Yenə bahardı”, “Tut ağacı”, “Süsən sünbül”, “Hörüklər”, “Adamlar və talelər”, “Hardasan, dost, harda”, “Əlvida”, “Dəli Sona”, “Son döngə” və s. dərc olunub.

Ələviyyə Babayeva eyni zamanda uzun illər tərcümə və jurnalistika ilə də məşğul olub. Gənc yaşlarından müasir rus və xarici ölkə ədəbiyyatından da tərcümələr edib. L.Tolstoy, İ.Turgenev, A.Çexov, M.Qorki, V.Korolenko, G.Paustovski, A.Qaydar, V.Byankin, V.Astafyev, V.Ponova, Y.Çaruşin, Y.Sotnik, A.Zegeres (alman dilindən) və başqalarının əsərləri onun tərcüməsində

kütləvi tirajla çap olunub. Gəncləri həmişə ürəkdən sevən Ələviyyə Babayeva istər jurnalda işlədiyi, istərsə də “Gənclik” nəşriyyatında baş redaktor olduğu dövrdə hər zaman gənc istedadlıların əsərlərinin çap edilməsində böyük rolu olub.

Bu gün də Ələviyyə Babayevanın xidmətlərini məhəbbətlə xatırlayan neçə-neçə oxucularımız var. Ələviyyə xanım lazım gələndə çoxunun nöqsanını üzə deməyi bacaran, yalnız ədəbiyyat naminə yaşayıb-yaradan, heç vaxt “mənəmlilik” iddiasında olmayan, bir ziyalı xanım yazıçımız olmuşdur.

Ə.Babayeva uşaq ədəbiyyatına böyük ehtiyac olduğunu hiss etdiyindən yaradıcılığını bu istiqamətə də yönəlmiş, həm orijinal hekayələri, povestləri, nağılları, həm də tərcümələri ilə bu sahədəki boşluğu doldurmağa çalışmışdır. Ə.Babayevanın tərbiyəvi xarakter daşıyan hekayələri çoxdur. Bu əsərlərin balaca qəhrəmanlarının hərəkətləri, davranışlarının təsviri göstərir ki, o, uşaq dünyasına yaxından bələddir, onların psixologiyasından xəbərdardır.

Bu baxımdan yazıçının “Sehrli pillələr”, “Çörəkli yer”, “Süsən sünbül”, “Sən Laləyə oxşama”, “Böyütkən mürəbbəsi”, “Çörək əhvalatı” hekayələri uğurlu hesab olunur. Onun nağılları öz yığcamlığı, dərin ictimai mənası, tərbiyəvi əhəmiyyəti ilə diqqəti cəlb edir.

Onun uşaqlar üçün yazdığı hekayələrində xalqlar dostluğu, səmimi yoldaşlıq mövzuları əsas yer tutur. Bu əsərlərdə sırf nəsihətçiliyə, quru didaktizmə rast gəlmirik. Əxlaqi nəticə təsvir olunan hadisələrlə üzvü surətdə bağlı olur. Təsvir boyu yazıçı ibrətli nəticələr üçün zəmin yaradır. Yazıçını düşündürən tərbiyəvi problemlər bunlardır: əməyə məhəbbət, böyüklərə hörmət, hər şeyi tez öyrənmək həvəsi, oyuncaqlarla rəftar. Bu hekayələrdə qoyulan məsələlərin bədii həlli də bir daha sübut edir ki, yazıçı uşaq psixologiyasına dərinləndən bələddir.

Ə.Babayevanın əsərlərində tərbiyə məsələləri ön planda dayanır. O, uşaqlar üçün yazdığı hekayələrində balaca oxucularının maraqlı bədii obrazlarını yaratmağa nail olur. Onun əsərləri-roman, povest və hekayələri ciddi axtarışların məhsuludur. Bu gün sizinlə “Çörək əhvalatı”, “Dalaşdılar, barışdılar”, “Alapars” hekayələrini missal göstərmək olar.

“Dalaşdılar, barışdılar” hekayəsində hər dəfə boş şeyin üstündə dalaşan, sonra peşmançılıq hissi keçirən, özləri də bilmədən barışan Fuadla Elxanın daxili dünyasına nüfuz edilir. Yaxşı cəhətdir ki, müəllif nəsihət yolunu tutmur, hadisələrin ümumi axarı isə uşağın özünü düşünməyə, yersiz hərəkətlərdən çəkəndirməyə səsləyir.

“Alapars” hekayəsində isə ilanların qənimi alapars haqqında məlumat verilir. Alaparsla ilanın döyüş səhnəsinin təsviri canlıdır. Yaz və yay aylarında günlərini kənddə babasının yanında keçirən uşağın ayrı-ayrı təbiət hadisələrinin sirrini öyrənməyə, bitkiləri tanımağa çalışması da inandırıcı lövhələrlə əks olunub. Hekayə aşağıdakı sözlərlə bitir: “Bu dünyada gərəksiz bitki, gərəksiz heyvan yoxdur. Hər şeyin həm xeyirli, həm də zərərli cəhətləri var”.

“Sehrli pillələr” kitabındakı “Çörək əhvalatı” hekayəsində “Dürdanənin atası eyvanda uzun yeşiklərin, dibçəklərin içərisində gül əvəzinə sünbül bəslərdi. Burada cürbəcür sünbüllər olardı: açıq sarı, qızılı, uzun qılçıqlı, iri dənli, sısqqa dənli. Ata hey bu dibçəklərin, yeşiklərin başına dolanar, kəhrəba kimi sarı dənləri nəlbəkinin içinə töküüb baxardı. Dürdanə bir gün dedi:-Bu nədir?! Dibçəkdə sünbül əkərlər. Evimizdə hara baxırsan sünbüldür, adamın ürəyi darıxır...”

“Bəlkə sabah olmadı” romanı, Ələviyyə Babayevanın həm Azərbaycanda, həm də xarici ölkələrdə çap edilən məşhur romanının adıdır. Bu xiffət dolu sualın ahəngində qəribə bir niskil, daha doğrusu, giley duyulur.

Ömrünü ictimai həyata, ədəbiyyata, yaradıcılığa, bədii tərcüməyə bağlayan Ələviyyə Babayeva Azərbaycanın müstəqillik dövründə də qələmini yerə qoymamış, çox dəyərlı, dövrlə səsləşən əsərlər yazmışdır.

Onun 1985-ci ildə yazdığı “Səni axtarıram” kitabı da ictimai quruluşun eybəcərliklərini oxuculara çatdırmaq baxımından çox cəsarətli bir addım idi. Tənqidçi Qulu Xəlilov bu əsəri “həqiqətən yüksək vüsətli roman” adlandırmışdı. Jurnalistlərin, mətbuat işçilərinin həyatından bəhs edən bu əsər haqqında Ələviyyə Babayeva vaxtilə belə söyləmişdi: “Mən jurnalist peşəsinin nə qədər çətin, nə qədər keşməkeşli və nə qədər gərəkli, jurnalist adlanan adamların insanın səadəti, ədalətin bərqərar olması uğrunda mübarizə edən, bu yolda bəzən hətta səadətini itirən mərd qəhrəmanlar olduğunu qələmə almışam”. Müəllif bu əsərində çox haqlı olaraq jurnalistləri “qızılaxtaranlar” adlandırır. Özü bu kəlmənin mahiyyətini belə açır: “Qızılaxtaranların həyatı dağlarda, düzlərdə, məhrumiyyətlər qaynağında keçir. Ən adi rahatlığa-yumşaq yatağa, isti yeməyə çox vaxt həsrət qalırlar...”

XX əsrin 70-ci illərində Ələviyyə Babayevanın çapdan çıxmış “Adamlar və talelər” adlı kitabı ədəbi aləmdə böyük əks-səda doğurdu. İnsanların dəfələrlə oxuduğu, maraqla qarşıladığı bu kitab elə bir rəğbət qazanıb ki, hətta bir neçə il təkrar nəşr olunub. Ələviyyə Babayeva bu romanında yaradıcılıq imkanlarını aydın və pozulmaz bir möhürlə təsdiq edib. Qələmini çox dərinlərə işlədərək yazırdı: “Bizim çətin əsrimizdə ən çətinini insan olmaqdır. İstər alim, istər sənətkar ol, istər xəstə baxıcısı ol, fərqi yoxdur. Əgər sən qürurla səslənən insan adına layiq deyilsənsə, heç bir şeydən!”

“Rəngbərəng yuxular”, 2000-ci il. bu Müəllif bu povestində keçdiyi enişli-yoxuşlu həyat yoluna nəzər salır, gördüyü, təmasda olduğu insanların, məşhur şairlərin, yazıçıların və ziyalıların öz yaradıcılığına böyük təsirini qeyd edir. Həmçinin o, ömrü boyu üzləşdiyi çətinlikləri, maraqlı hadisələri, üzləşdiyi bəzi təsirli məqamları yaddan çıxarmır. Duyulur ki, onun ən böyük ideali ədalət, düzlük, vicdan təmizliyi olub və əsərlərində həyat həqiqətinin gözlə görünməz düyünlərini açmağa çalışıb. “Rəngbərəng yuxular” əsəri müəllifin yaşadığı mürəkkəb və faciəli zamanın tarixi-ədəbi salnaməsidir, - desək yanılmırıq. Əsərin elə ilk səhifəsində yazığının ədəbiyyata verdiyi qiymətin, ədəbiyyat haqqında söylədiyi mülahizələrin şahidi oluruq. “Ədəbiyyat, sənət elə bir halədir ki, bu haləyə düşən adam heç vaxt xilas ola bilmir. Bu yolla irəliləyənin bu yolda dönüklüyü yada düşür”.

Müəllif bu əsərdə görkəmli sənət fədailərinin başlarına gələn faciələrə, onlara atılan böhtanlara göz yuma bilmir və repressiya qurbanlarının həbsindən ürək ağrısı ilə yazır. Yazıçı eyni zamanda uşaqlıq illərini tez-tez xatırlayır. O, hafizəsinin çox güclü olduğunu, Müşfiqin ona söylədiyi “Yalnız ağac” şeirini yaddaşına həkk edib təzədən şairə əzbər söylədiyini və şairi heyretləndirdiyini uşaq sevincilə yadına salır. Əsərdə Müşfiqlə yanaşı, onunla eyni vaxtada yaşayıb yarıdan S.Vurğun, H.Cavid, S.Mümtaz da xatırlanır və sifarişlə onların əleyhinə məqalələr yazan mənəviyyatsız, vəzifəpərəst, xudbin alimlər ifşa olunurlar.

Müəllif “Rəngbərəng yuxular” əsərində müxtəlif mövzulara müraciət edərək bəzən keçmişə qayıdır. Gördüyü, şahidi olduğu hadisələri yaddaşında çözləyir, ya da uzaq ölkələrə səfərlərindən danışır. Keçən əsrin otuzuncu illərində həbs olunan, uzaq Sibirə sürgün edilən insanların qaldıqları yerləri, meşələri, onların yaşadıkları soyuq həbs düşərgələrini görmək arzusunda olduğunu deyir. Ə.Babayeva yazır ki, o iki dəfə Sibirdə olub. H.Cavidin sürgün olduğu İrkutsk şəhərini ikiyə bölən Anqara çayının sahilində həmkarları ilə Cavid yada salıb, fikirləşib-haqsız tökülən qan yerdə qalacaqmı? İnkilab bizə, Sibirə nə verdi? O vaxtlarda Sibir progressiv, cəsarətli adamların katorqa yeri idi, sonralar da. Bu meşələrdə ağac mişarlayan dustaqları qış yuxusundan oyanan ac ayılar hücum çəkib aparırdılar. Müəllif ürək ağrısı ilə müsəvat zabiti olmuş və elə buna görə də həbs edilib Sibirə sürgün olunmuş dayısının da belə bir faciə ilə üzləşdiyini xatırlayır.

Qarabağ müharibəsi başlayandan yazıçı tez-tez çadır şəhərciklərinə gedir, orada məskunlaşan qaçqınlarla görüşür, onların acınacaqlı həyat şəraitini təsvir edir. Yazıçı valideynləri ermənilər

tərəfindən gözü qabağında öldürülən balaca Samirənin simasında Qarabağ müharibəsində əsir götürülən fidan balaların taleyinə acıyır. Povestdə müəllif yazır: “Mən çadır şəhərciyində yayın isti günlərində olmuşam. Gil torpaqda ot-ələf bitmir, mal, qoyun saxlamaq mümkün deyil. Su yoxdur, deyə, əkin, tikinti də yoxdur. Heç toyuq, cücə də o istiyə, susuzluğa davam gətirmir”. Belə çadırların birində əmisinin himayəsində yaşayan dili tutulmuş (erməni separatçıları tərəfindən gözü qabağında ata-anası öldürülərkən həyəcandan dili tutulub) Samirəni görür və ona xeyirxah insanların köməyi ilə yardım edir, qızın dili açılır. Müəllif bu balaca, şair təbiətli qızı ikinci dəfə evində qarşılayır. Samirənin yazdığı yurd həsrətli, nisgilli şeirlərinə qulaq asır. Onu şəhərə gəzməyə aparanda qızçıgəzin gözləri dənizə sataşır, heyrətlənir. Bu qədər də su olar?-soruşur və sonra deyir: “Çadır şəhərində suyun o qədər həsrətini çəkmişdi ki...” Müəllif ikinci qəhrəmanından-şairə Lamiyədən söz açır. Onun soyuq çadırdə yerdə əyilib şeir yazmasına acıyır: “İstedad fenomeninin yaxşı cücərti verməsi üçün münbit şərait, qayğı olmalıdır. Yoxsa, dövrənin dəli küləkləri bu çiçəkləri vaxtsız soldurarlar”, – deyir. Daha sonra yazır: “Şeirini dizi üstə qoyub kətil üzərində yazan, şair bala, görən, bu çoxmu çəkəcək. Sən havaxta kimi tövlə sakini olacaqsan.”

Ələviyyə xanım 94 il yaşadı. Ulu Tanrı hər adama uzun ömür bəxş etmir. Bu xanımın qəlbində olan xeyirxahlıq, haqqa və ədalətə inam onun əsərlərinə də köçmüşdür. Ona görə də yazıçının hekayələrindən tutmuş romanlarına qədər bütün əsərləri sevilə-sevilə oxunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Seçilmiş əsərləri : İki cildə .I cild. - Bakı : Azərənşr, 1991. - 384 s.
2. Seçilmiş əsərləri : II cild : “Bəlkə sabah olmadı”Roman.-Bakı : Azərənşr, 1991. - 335 s
3. “Adamlar və talelər” : Roman. - Bakı : Gənclik, 1979. - 432 s

**ARTISTIC CREATIVITY OF SULEYMAN SANI AKHUNDOV
SÜLEYMAN SANİ AXUNDOVUN BƏDİİ YARADICILIĞI**

Aygun Ahmadova

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513

Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü Doçenti

ÖZET

Süleyman Sani Akhundov'un yaratıcılığı, insana aktarım gücüne sahip bir yaratıcılıktır. Çocuk psikolojisinin yaratıcılığı ve somutluk özelliği S.S. Akhundov'un dramaturjisine ilginç bir şekilde yansıyor. Aradan yıllar geçmesine rağmen yazarın eserlerindeki olayların özlü ve somut tasvirleri okurun yüreğini öyle bir etkiler ki ister istemez kendisini bu eserlerin kahramanı gibi hisseder.

20. yüzyıl burjuva toplumunun tüm çirkinliklerini eserlerinde olduğu gibi yeniden yaratan S.S. Akhundov, oyunlarıyla seyircinin büyük sempatisini kazandı.

20'li yılların sonlarında toplumsal hayattaki çelişkileri, bunların temel nedenlerini ve çıkış yollarını araştırmaya çalışan yazar, büyük zorluklarla karşılaştı. Yazar, bir sanatçı olarak çağın mücadelesine yaratıcılığıyla katılmayı kendine görev bilmiş, düşündüğü yeni içeriğe yeni bir biçim vererek bunu tiyatro aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Geriliğe, cehalete ve cehalete karşı mücadele eden büyük yazar, ilk oyunu "Tamahkar"ı 1899 yılında yazdı. Bu oyun, yazarın ilk komedi eseri olmasına rağmen, sanat ve konu açısından oldukça beğenilmiştir. Yüksekliği fetheden bu eser, komedi türünde S.S. Akhundov'un imzasını taşıyordu.

Komedi türündeki bu eser, aile ve ev teması üzerine yazılmış olup beş perde halinde seyirciye sunulmaktadır. Oyunda Hacı Murad karakteri kahkahalara hedef olsa da yazar aynı zamanda cehaleti, cehaleti ve tembelliği de dönemin önde gelen gücü olarak göstermektedir. Uzun yıllardan beri sahnede olan "Tamahkar" komedisi dil ve üslup açısından sade, izleyicinin beğenisi açısından sürükleyicidir.

Pek çok cimri karakter dünya edebiyatının her zaman ilgi odağı olmuştur. Örnek olarak Shylock ("Venedik Taciri"), Garpagon ("Cimri"), Hacı Kara ("Kara Seyyah") gibi olumsuz karakterler kahkahaların hedefi oldu.

S.S. Akhundov, sanatsal yaratıcılığının amacını sosyal yaşamı değiştirmekte gördü. 1927'de yazılan "Bay Gray'in Köpeği" hikayesi buna örnek olabilir. Bu hikayedeki çelişki, insan yaşamının anlatımı ve ahlaki netliği açısından öne çıkan ancak aynı zamanda gerçek hayattaki olayların gelişmesine de engel olan ve bir sorun olarak adaletsizliğin üstesinden gelmenin yollarını arayan bir eserdir.

S.S. Akhundov, yaratıcı döneminde sömürü dünyasının pek çok acımasız yarasını ve karanlık günlerini görmüş, eserlerinde bu dünyanın işkencelerini omuzlarında taşıyan büyük bir halkın trajedisini yaratmıştır.

Maddi ve manevi özgürlüğü yorumlayan bu oyunlar tarihi önem taşıyor. Sosyal aktivite, S.S. Akhundov'un yaratıcılığının özgün ve ilginç özelliklerinden biridir. Halkın bilincinin yenilenmesinde sadece konunun yeni olması yeterli değildir. Bu bakımdan yazarın belirlediği zorlu ve yoğun yaratıcı repertuar, güçlü eserlerin ortaya çıkmasının koşullarını yarattı. Yazarın belirlediği hedeflerden bir diğeri de okuyucularını pasif seyirciler değil, tutkulu, ateşli okuyucular haline getirmektir.

Sosyo-politik olayların gidişatını doğru değerlendiren yazar, yaşadığı dönemin duygusal ortamıyla hiç karşılaşmamıştır. Oyun yazarı, öğretmenlik hayatı boyunca pek çok tarihi olayı gözlemlemiş ve bu oyunlarda tanık olduğu tarihi olaylara ilişkin düşünce ve izlenimlerini dile getirmiştir.

Anahtar kelimeler: *zaman, edebiyat, geçmiş, savaş, gelişme, cesur, ödül*

ABSTRACT

Suleyman Sani Akhundov's creativity is a creativity with the power of human transmission. The creativity and concreteness characteristic of child psychology is interestingly reflected in S.S. Akhundov's dramaturgy. Although years have passed, the conciseness and concrete descriptions of the events in the author's works affect the reader's heart in such a way that he inevitably feels like the hero of these works.

S.S. Akhundov, who recreated all the ugliness of the bourgeois society of the 20th century as it is in his works, won great audience sympathy with his plays.

At the end of the 20s, the writer who tried to investigate the contradictions in social life, their main reasons and the corresponding ways out, faced great difficulties. The writer, as an artist, considers it his duty to join the struggle of the time with his creativity, he tried to realize it through theater by giving a new form to the new content he thought.

The great writer who fought against backwardness, ignorance and ignorance wrote his first play "Tamahkar" in 1899. Although this play is the author's first comedy work, it has been highly appreciated in terms of artistry and subject matter. This work, which conquered the height, was a signature of S.S. Akhundov in the comedy genre.

This work in the comedy genre is written on the theme of family and household and is presented to the audience in five acts. Despite the fact that the character of Haji Murad became a target of laughter in the play, the writer also shows ignorance, illiteracy and indolence as the leading force of the era. The "Tamahkar" comedy, which has been on the stage for many years, is simple in terms of language and style, and moving in terms of the audience's taste.

Many miserly characters have always been of interest in world literature. As an example, negative characters such as Shylock ("The Merchant of Venice"), Garpagon ("The Miser"), Haji Kara ("The Black Pilgrim") were the target of laughter.

S.S. Akhundov saw the goal of his artistic creativity in changing social life. The story "Mr. Gray's Dog" written in 1927 can be an example of this. The contradiction in this story is a work that stands out in terms of its description and moral clarity of human life, but at the same time it hinders the development of real life events and seeks ways to overcome injustice as a problem.

During his creative period, S.S. Akhundov saw a lot of cruel laws and dark days of the world of exploitation, and in his works he created the tragedy of a great people who carry the tortures of this world on their shoulders.

Commenting on material and spiritual freedom, these plays are of historical importance. Social activity is one of the original and interesting features of S.S. Akhundov's creativity. In renewing the consciousness of the people, only the novelty of the subject is not enough. In this regard, the difficult and intense creative repertoire set by the writer created conditions for the creation of strong works. Another of the goals set by the author was to make his readers not passive spectators, but passionate, ardent readers.

The writer, who correctly assesses the course of socio-political events, has never encountered the emotional environment of his time. During his teaching career, the dramatist observed many historical events and expressed his thoughts and impressions on the historical events he witnessed in those plays.

Keywords: *time, literature, past, war, development, brave, reward*

GİRİŞ

Süleyman Sani Axundov yaradıcılığı bəşəri nəqlətmə gücünə malik bir yaradıcılıqdır. Uşaq psixologiyasına xas olan yaradıcılıq və konkretlik S.S.Axundovun dramaturgiyasında öz əksini maraqlı bir şəkildə tapmışdır. İllər keçsə də müəllifin əsərlərindəki yığcamlıq, hadisələrin konkret təsvirləri oxucunun qəlbinə elə təsir edir ki, o istər-istəməz özünü bu əsərlərin qəhrəmanı kimi hiss edir.

XX əsrin burjua cəmiyyətinin bütün eybəcərliklərini əsərlərində olduğu kimi canlandıran S.S.Axundov yazdığı pyesləri ilə böyük tamaşaçı rəğbəti qazanmışdır.

20-ci illərin sonunda ictimai həyatda baş verən ziddiyyətləri, onun əsas səbəblərini və müvafiq çıxış yollarını araşdırmağa cəhd göstərən yazıçı çox böyük çətinliklərlə qarşı-qarşıya gəlirdi. Yazıçı, bir sənətkar kimi öz yaradıcılığı ilə dövrün mübarizəsinə qoşulmağı özünə borc bilir, düşündüyü yeni məzmunu yeni forma verərək onu teatr yolu ilə reallaşdırmağa cəhd göstərmişdir.

Geriliyə, cəhalətə, nadanlığa qarşı mübarizə aparən böyük ədib ilk “Tamahkar” pyesini 1899-cu ildə yazmışdır. Bu pyes müəllifin ilk komediya əsəri olsa da, sənətkarlıq və mövzu baxımından yüksək qiymətləndirilmişdir. Yüksəkliyi fəth edən bu əsər S.S.Axundovun komediya janrında atdığı bir imza idi.

Komediya janrında olan bu əsər, ailə-məişət mövzusunda yazılmış və beş pərdədən ibarət bir şəkildə tamaşaçıların ixtiyarına verilmişdir. Pyesdə Hacı Murad obrazının gülüş hədəfinə çevrilməsinə baxmayaraq, yazıçı eyni zamanda nadanlılığı, savadsızlığı və səbatsızlığı dövrün aparıcı qüvvəsi kimi göstərir. Uzun illər səhnələrdə yer alan “Tamahkar” komediyası dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə sadə, tamaşaçı zövqünə görə isə hərəkətlidir.

Dünya ədəbiyyatında bir çox xəsis obrazları hər zaman maraqlı dairəsində olmuşdur. Bunlara misal olaraq, xəsis obrazlarının baş qəhrəmanları Şeylok (“Venetsiya taciri”), Qarpaqon (“Xəsis”), Hacı Qara (“Hacı Qara”) kimi mənfi sifətlər gülüş hədəfində olmuşlar.

S.S.Axundov bədii yaradıcılığının qayəsini ictimai həyatın dəyişdirilməsində görürdü. 1927-ci ildə yazdığı “Mister Qreyin köpəyi” hekayəsi buna misal ola bilər. Bu hekayədə ziddiyyət insan həyatının təsviri və mənəvi aydınlığı baxımından seçilən, eyni zamanda real həyat hadisələrinin inkişafına mane olan, haqsızlığın bir problem kimi dəf edilməsi üçün yollar axtaran bir əsərdir.

Müəllifin istər “Qorxulu nağıllar” silsilə əsərində, istərsə də digər əsərlərində əsas ideya bir sual altında fırlanır: “İnsana xoşbəxt olması üçün nə lazımdır? İnsanla insan kimi rəftar edilməsinə mane olan, onun bir əşyaya çevrilməsinə təsir göstərən amillər hansılardır?”

Müəllifin 1924-cü ildə yazdığı “Nə üçün?” hekayəsi yuxarıdakı sualımızı cavablandırma bilər.

Bu hekayə 1905-ci il 9 yanvar hadisəsində baş verən qanlı faciələrdən danışılır. Gələcəyə ümid bəsləyən Vera və balaca Lena çar tərəfindən verilən yalan vədlərə inanaraq, qanlı siyasətin qurbanları olurlar. Onlar çarın hüzuruna inanaraq gedirlər, lakin çörək və işin əvəzinə odlu güllələrin qurbanı olurlar. Al qana bələnmiş Vera və balaca Lena “Nə üçün? Nə üçün?”- deyə-deyə bu dünyaya “əlvida” deyirlər. Burjua cəmiyyətinə verilən bu sualın cavabı bütün dünyaya və cəmiyyətə aiddir.

Yaradıcılığı dövründə S.S.Axundov istismar dünyasının amansız qanunlarını və qara günlərini çox görmüş və əsərlərində bu dünyanın işgəncələrini çiyində gəzdirən böyük bir xalqın faciəsini yaratmışdır.

Maddi və mənəvi azadlığı şərh edən bu pyeslər tarixi əhəmiyyət daşıyır. İctimai fəaliyyət S.S.Axundov yaradıcılığının orijinal və maraqlı xüsusiyyətlərindən biridir. Xalqın şüurunun yenilənməsində təkcə mövzu yeniliyi kifayət etmir. Bu baxımdan yazıçının qarşıya qoyduğu çətin və gərgin yaradıcılıq repertuarı güclü əsərlərin yaranmasına şərait yaradırdı. Müəllifin

qarşıya qoyduğu məqsədlərdən digəri oxucularının passiv seyirci kimi deyil, ehtirashı, alovlu oxucu kimi yetişməsi idi.

İctimai-siyasi hadisələrin gedişini düzgün qiymətləndirən yazıçı yaşadığı dövrün emosional mühiti ilə heç qarşılaşmamışdır. Müəllimlik fəaliyyəti ərzində dramaturq bir çox tarixi hadisələri müşahidə etmiş, şahidi olduğu tarixi hadisələrə fikir və təəssüratlarını həmin pyeslərində göstərmişdir. Yazıcının bədii təfəkkürü, yaşadığı mühiti olduğu kimi qəbul etməsi onun yaradıcılıq repertuarının güclü və məhsuldar olmasına təkan verirdi.

S.S.Axundov yaradıcılığı xalq yaradıcılığıdır. İstər “Qorxulu nağıllar” silsiləsində, istərsə də dramaturgiyasında bu yaradıcılıq intensiv bir şəkildə özünü biruzə verir. Yazıcının bütün əsərləri sənətkarlıq cəhətdən dəyərli xüsusiyyətlərə malik bir yaradıcılıqdır. Bu əsərlərdə bəşəri bir bədiiyyət var. M.F.Axundov yaradıcılığı ilə başlanan dramaturgiyanı mərhələlərlə davam etdirən S.S.Axundov üç il ərzində 12 kiçik həcmli pyeslər yazmışdır.

Yazdığı dram əsərlərini səhnədə görmək istəyən yazıçı, 1921-ci ildə “Tənqid- təbliğ” teatrının ilk açılışında iştirak edir. S.S.Axundov öz tərcümeyi-halında yazmışdı: “Vəziyyət çox çətin idi. Bu teatr üçün nə hazırlıqlı artistlər, nə də teatrın ruhuna uyğun pyeslər var idi. Çox çətinliklə bir neçə pyes yarada bildik və noyabrın 13-də teatr mənim “Çərxi-fələk” pyesimlə açıldı”.

S.S.Axundov “Tənqid-təbliğ” teatrının ilk məhsuldar müəlliflərindən biri idi. Onun bu teatrın inkişafındakı rolu xüsusi əhəmiyyətə malik idi. S.S.Axundovun bir-birinin ardınca yazdığı “Çərxi-fələk”(1921), “Şahsənəm və Gülpəri” (1921), “Laçın yuvası”(1921), “Bir eşqin nəticəsi” (1921), “İki yol” (1922), “Şeytan” (1922) pyesləri teatrın repertuarını zənginləşdirirdi. Bir müddətdən sonra yazıçı maraqlı səhnə əsərləri ilə tamaşaçıların sevimli dramaturquna çevrildi.

“Çərxi-fələk” ictimai həyat hadisələrinin, inqilabın cəmiyyətdə etdiyi dəyişikliklərin rolunu dərk edib təsdiqləyən ilk sovet dramaturqunun dünyagörüşündə əmələ gələn intibahı doğru göstərən, təbliği publisist xarakterli bir pyes kimi S.S.Axundovun yaradıcılığında əhəmiyyətli yerlərdən birini tutur.

1921-ci ildə pyeslər üçün müsabiqə elan olunur. S.S.Axundov bu müsabiqədə iştirak edir. Onun yeni yazdığı “Laçın yuvası” pyesi müsabiqənin birincisi olur. S.S.Axundovun ədəbiyyatımıza gətirdiyi yeni məzmun və yeni forma üsulu öz fərqliliyi ilə seçilir. “Laçın yuvası” pyesi dövrün tələblərinə cavab verən aktual bir mövzuda yazılmışdır. Dramaturq bu əsərində mülkədarların tarixi iflasını ön plana çəkmiş, zidd qüvvələrin mübarizəsini simvolik şəkildə deyil, tarixi əsaslara uyğun sonlandırmışdır.

S.S.Axundovdan da əvvəl işlənmiş Ə.Haqverdiyevin “Bəxtsiz cavan”, N.B.Vəzirovun “Müsbəti-Fəxrəddin” pyesləri məzmun və oxşar cəhətləri ilə bir-birindən seçilsələr də, əsərlərdə çərçivə geniş ictimai planda, iki dünya (atalar və oğullar), iki quruluş arasında gedən qəti və amansız mübarizənin simvolik mənasıdır.

“Laçın yuvası” pyesində fərqli cəhətlər ilk oxucusunu çaşdırır. Əsərin adı müsbət və əzəmətli səslənməsinə baxmayaraq, dramaturq birdən-birə bu iqamətgahı “bayquş yuvası” adlandırır.

Ölümə məhkum olunmuş bir sinfi təmsil edən Əmiraslan ağanın, Səlim bəyin və Heydər bəyin öz canlarını asanlıqla təslim etmək istəmədiklərini, yenidən və sonuncu dəfə qəti vuruşa hazırlaşdıqlarını müəllif maraqlı bir şəkildə göstərmişdir. Məğlubiyyətin qorxusundan və ölümün təhlükəsindən doğan həyəacan nəyinki bir sıra mülkədarı, hətta simvolik məna daşıyan “Laçın yuvası”nın divarlarını belə titrədir.

Bütün bu hadisələrin cərəyanı içərisində dramaturq “qaniçən bir mülkədar ata” (Əmiraslan ağa), digəri isə yeni fikirli, əxlaqlı, fikirlərinə və cəmiyyətə sadıq qalan oğul (Cahangir ağa) obrazlarını üz-üzə qoymuşdur. Əsərdə hadisələr iki zehniyyət arasında gedən amansız mübarizə kimi ümumiləşdirilmişdir.

S.S.Axundovun dramaturgiyasında qadın azadlığı məsələsi xüsusi maraq doğurur. Dramaturq “Şahsənəm və Gülpəri” (1921), “İki yol” (1921), “Eşq və intiqam” (1922) əsərlərini məhz qadın azadlığı mövzusunda yazmışdır.

Dramaturqun “Eşq və intiqam” faciəsində azad sevgi məsələsi maraqlı bir şəkildə qələmə alınmışdır. Ədibin “İki yol” bir pərdəli əsərində, məhəbbət mözusu dəyişkən xarakter daşıyır. Lakin bu əsərlər bədiilik cəhətdən bir-birlərindən fərqlidirlər. “İki yol” əsərində yazıçı sevginin azadlıq yolunu təhsildə görür. Əsərdə dini zehniyyətin içərisində çabalıyan, şəxsi azadlığı, sərbəstliyi əllərindən alınmış iki gənc qızın-Gülsüm və Qönçənin acınacaqlı həyatından bəhs olunur.

Gülsüm özünün acınacaqlı həyatından təngə gələrək belə deyir:–“Kaş ki, Mir Kazım ağanın qızı olunca, bir çoban qızı olaydım, dağlarda, çəmənlərdə, təbiətin qoynunda yaşayaydım, çiçəklər dəreydim, şırıldayan bulaqlara baxaydım, sərin sülardan içəydim.”

Əsərdə din nümayəndələri Mir Kazım ağa və Molla Fəttah azad sevginin amansız düşmənləri kimi göstərilmişdir. Əsərin gənc və sevgi hissələri ilə çırpınan Məmməd obrazı teatrı azadlıq və tərbiyə vasitəsi kimi qiymətləndirir, avamlığın və zorakılığın çarəsini səhnədə görür. Əsər yeniliyin məğlubiyəti və şər qüvvələrin qələbəsi ilə bitsə də, artıq mütərəqqi fikirlərin asta-asta baş qaldırıldığını görürük.

“Eşq və intiqam” əsəri azad sevgi ilə mürtəcə adət-ənənələr arasında baş verən toqquşmanı canlı təzahür edən bir məhəbbət dramıdır. Pyesdə üç məsələ qabarıq şəkildə göstərilmişdir. 1. Azad sevgi uğrunda mübarizə. 2. İki gəncin müsibətlə bitən nakam arzuları. 3. Mülkədar vəhşiliyi və mürtəcə adətlərin qanlı nəticələri.

Pyesdəki bütün müsbət və fəlakətlərə səbəb olan Şahbaz bəy qocalmış bir mülkədar obrazıdır. Şahbaz bəy ömrünün son illərini yaşayır. Saçları ağarmış, üzü qırışmış Şahbaz bəy, xəstə bir hərəkətlə, var-gəl edir. Onun saçları qan tökməkdən ağarmış, üzü isə pis əməllərdən qırışmışdır.

Əsərdə Şahbaz bəydən fərqli olaraq Şəmsi bəy obrazı hər zaman diqqət mərkəzindədir. Qan tökməkdən uzaq duran Şəmsi bəy obrazı, yaşamağı sevən, sevgiyə qiymət verən, zorakılığa qarşı çıxan, hər zaman kəndlilərin yanında olan müsbət bir qəhrəmandır. Bəy nəslindən gəlməsinə baxmayaraq, qan düşmənçiliyinə qarşı çıxır. Beləliklə, həqiqəti unutmaq olmaz ki, əsərdəki qəhrəmanlar lirizmlə dolu olan səhnələrin təsiri altında dayanacaq qədər güclü qəhrəman deyillər.

Səhvən öz bacısına məhəbbət bəsləyən Çingizin faciəsi, dramaturq tərəfindən çox təsirli bir priyomla oxucusuna çatdırılmışdır. Bu əsəri yazarkən dramaturq, heç bir qondarma fikrə əl atmamışdır. Olmuş hadisələri qələmə alan yazıçı, çox tənqidlərə məruz qalmasına baxmayaraq, sonrakı illərdə də əsərdə heç bir dəyişiklik etməmişdir.

S.S.Axundovun əsərlərində tez-tez müdrik insan obrazı olan Piri baba surəti “Eşq və intiqam” əsərində də rast gəlirik. Piri baba müsbət ideyaların xeyirxah təmsilçisidir. Piri baba obrazı, yaşadığı dövrün işgəncələrini görmüş, sinəsi sözlə dolu olan böyük bir xalqdır. Piri baba obrazı ilə yazıçı insanları xeyirə və yaxşı əməllərə çağırır.

“Gənc maşinistka və qoca yazıçı” hekayəsində ədib, Nərgiz adlı bir qızın köhnə əlifbanın yazılışında törətdiyi çətinliklərdən söz açır. Bu çətinliklərlə yanaşı, gənc qız əsərdəki qızların başına gələn faciələrin təsirinə də dözə bilmir. Göz yaşlarına sahib çıxma bilməyən Nərgiz nəmli gözləri ilə qoca yazıçıdan imdad diləyir və əsərdəki qəhrəmanın ölməsini istəmir. Qoca yazıçı isə: “Bəli, qızım, o zaman həyat belə idi. Ona görə də bugünkü həyatın qiymətini bilmək üçün keçmişimizi öyrənməliyik”. Şübhəsiz ki, əsərdə təsvir olunan qoca, yazıçı S.S.Axundovun özü idi.

1923-1927-ci illər arasında ədibin yazdığı hekayələr mövzu baxımına görə iki hissəyə bölünür. (“Qan bulağı”, “Ümid çırağı”, “Qatil uşaq”, “Namus”, “Nə üçün”). Bu hekayələrdə əvvəlki həyatın çətinliklərindən və hadisələrin faciəvi xarakter daşmasından bəhs olunur.

İkinci hissə Azərbaycan xalqının həyatında əmələ gələn yeniliklərdən bəhs olunan bir bölümdür. “Sona xala”, “Müalicə”, “Molla Qasım”, “Təbrik” kimi hekayələrdə ədib yeni bədii formalardan istifadə edərək, konkretliyi, mübarizliyi meyar tutaraq maraqlı bir ahəng yaratmışdır.

S.S.Axundov yaradıcılığının ikinci hissəsində qadın azadlığı məsələsini isti-isti qələmə alması ədibin yaradıcılığında ciddi bir dönüşün meydana gəlməsi kimi qiymətləndirilir. Bu dönüş hüquqsuz Azərbaycan qadınlarının maddi və mənəvi azadlığa çıxması idi. Ədib bu demokratizmi “Sona xala” və “Təbrik” kimi əsərlərində düzgün ifadə etmişdir.

İnqilabın qələbəsindən sonra, “dünyanın yükünü çiyində gəzdirən” Sona xalanın üzü gülür. Sevimli oğlu Bəşiri evləndirir. Lakin səadət Sona xaladan tez uzaqlaşır. Bəşir cəhələtin növbəti qurbanı olur. Bu faciə Sona xalanı ruhi iztirabların təsiri ilə qocaldır. Yazıçı bu səhnələri təsirli, poetik ustalıqla açır və sonunda Sona xalanı mübariz bir iş qadını kimi oxucusu ilə qarşılaşdırır.

Böyük ədibin demək olar ki, bütün əsərləri faciə ilə yekunlaşır. Yaşadığı həyata real baxan, olmuş hadisələri bizə qondarma yol ilə çatdırmayan S.S.Axundov yaradıcılığı ədəbiyyatda əldə etdiyi bədii inkişafın irəliyə doğru atılmış mühüm bir addımı idi.

S.S.Axundov yaradıcılığında təbiət təsvirləri heyrətamiz xarakterə malik bir bacarıqdır. Bu təsvirlərə biz yazıçının “Qorxulu nağıllar” silsiləsində, geniş həcmdə rast gəlirik.

Mayn Rid tərəfindən 1865-ci ildə yazılmış “Başsız atlı” romanında təbiət personajları maraqlı bir təsvirlərlə oxucusunun diqqətini özünə cəlb etmişdir.

İstər Mayn Rid, istərsə də S.S.Axundov yaradıcılığında vəsf olunan təbiət təsvirləri mənə və təsvir baxımından heç bir yazıçının əsərində bu qədər monumental zirvəni fəht etməmişdir. Buna görə də yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, S.S.Axundov yaradıcılığı bəşəri nəql etmə yaradıcılığıdır.

Yaşadığı və böyüdüüyü “Seyidli” kəndinin bağ-bağatını, buz kimi şır-şır axan, göz yaşı kimi duru bulaqlarını, meyvəsini, ətirli çəmənlərinin qoxusunu, quşların səsinə və təbiətdə baş verən dörd fəslin ahəngini müəllif elə gözəl təsvir etmişdir ki, oxucu bu əsəri oxuyarkən sanki özünü bu təbiətin qoynunda hiss edir və yaşadığını düşünür.

S.S.Axundov “Uşaqlıq həyatımdan xatirələr” adlı memuarında iztirabla keçən uşaqlıq günlərini yad edərək yazırdı: “Mən gözlərimi açanda özümü bu zəngin təbiət içində gördüm. O, mənə mərhəmətli qucağında yaşadarkən həyatın ağır, zəhərli hallarını, yetimlik, yoxsulluq məşəqqətini unuttururdu”.

Beləliklə ədibin yaşadığı mühit iki hissədən ibarət idi: yoxsul həyat və zəngin təbiət.

Uşaqlıq xatirələri onun geniş həyat yolunda ilk cığırdır ki, ədib onu ayaqyalın getmiş, torpağı hiss etmiş, başı üzərində açıq səmanı, gözü önündə isə təbiəti görmüşdür. Bu cığırla gedən zaman onun ayağına tikan batmış, qışın çovğunu əllərini üşütmüşdür. Lakin balaca Süleyman istiliyi və səadəti gözəl arzularında və təbiətin azad qoynunda axtarırdı.

Çox böyük çətinliklər sayəsində təhsilini başa çatdıran S.S.Axundov, nəhayət ki, müəllimlik fəaliyyətinə başladı. 1905-ci il inqilabının qələbəsindən sonra “İrşad” və “Tərəqqi” kimi mətbuat orqanlarında çıxış edən yazıçı 1906-cı ildə Azərbaycan müəllimlərinin 1-ci qurultayında çıxış edərək, xalq maarifi sahəsindəki vəziyyətin dözülməz bir halda olduğunu söylədi. Qurultayda yeni və səbəbli təklif də irəli sürüldü. Bu səbəbli təklif ərəb əlifbasını latın əlifbası ilə əvəz edərək yeni dərsləklər yazıb nəşr etmək tələbi qarşıya qoyuldu. Lakin, bütün çətinliklərə baxmayaraq 1907-ci ildə çağırılan İkinci Müəllimlər qurultayında əlifbanın dəyişilməsi məsələsi rədd edildi.

S.S.Axundov öz xatirələrində yazırdı ki, tək-cə əlifbanı dəyişib yeni proqramlar və dərsləklər yazmaq xalqı maarifləndirmək kifayət etmir, eyni zamanda xalqın ruhunu təmizləyən yeni əsərlər yazmaq lazımdır. “Yuxu”, “Kövkəbi-hürriyyət”, “Qonaqlıq” kimi nəsr

əsərləri insanların şüurunun inkişafı üzərində və humanist ideyaların atdığı ilk addımın qələbəsi idi.

Görkəmli dramaturq Cəfər Cabbarlı və şair Süleyman Rüstəm S.S.Axundovun yetişdirdiyi ziyalılardandır.

Süleyman Rüstəm öz xatirələrində yazırdı: “Onun nurani, mənalı simasında həmişə bir qayğı və məhəbbət vardı. Biz bir günah işlədikdə onun üzünə baxmaqdan utanırıdık. Onun mənalı baxışları sanki bizimlə danışdı. Ədibin dərində həmişə dərin bir süküt vardı. O zaman yazıçının “Məktəb” məcmuəsində “Qorxulu nağıllar” adlanan silsilə memuarı çapdan çıxmışdır. Ədibin hər hekayəsi məktəblilərin həyatında böyük hadisəyə çevrilmişdir. Dramaturqun “Qaraca qız” hekayəsini biz dönə-dönə oxuyub, Qaraca qızın halına ürəkdən ağlarıdıq. Bu səmimi, pak vicdanlı müəllimin əsərlərində böyük bir səmimiyyət vardır. Onun öz əsərlərlə xasiyyəti arasında bir əkizlik vardı. Bağban körpə ağaclara qulluq etdiyi kimi, müəllimimiz Süleyman Sani Axundov da hər birimizin üzərində eləcə əsirdi”.

İnandırıcı bədii ümumiləşdirmə qüvvəsinə malik olan S.S.Axundov yaradıcılığı, ictimai ədalətsizliyin hər cür əzab və mərhumiyyətlərinə məruz qalan qəhrəmanlarını yazdığı əsərlərində qoruyub saxlaya bilməmişdir. Yuxarıda göstərdiyimiz kimi, yazıçının yaşadığı mühitlə heç bir problemi olmamışdır. Bəlkə də yazıçı, əsərlərində qəhrəmanlarının qələbə çalmasına inandırıcı baxmamışdır. Və ya, yaşadığı mühitin ictimai xadimləri ilə üz bəüz gəlmək istəməmişdir. Bu baxımdan da, ədib uzun illər yaradıcılıq fəaliyyətində heç bir problem yaşamayan maraqlı bir şəxsiyyət olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Q.Namazov Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. (dərslük) Bakı- 2007, səh.443
2. Z.Xəlil, F.Əsgərli, Uşaq ədəbiyyatı. (dərslük) Bakı-2007, səh.489
3. M.Vəliyev, S.S.Axundov. “Uşaq və gənclər nəşriyyatı” Bakı-1956, səh,110
4. Ə.Əzizov, “Azərbaycan sovet uşaq ədəbiyyatının inkişaf yolu” Bakı-1968, səh,155

LANGUAGE LEARNING VERSUS LANGUAGE ACQUISITION

Gunel Shefiyeva Elkhan

English language teacher of Foreign Languages Center of ASPU

Orcid id: 0000-0001-5105-2749

Abstract

Language learning typically refers to the conscious process of studying a language through direct instruction, either in a classroom setting or through self-study methods. This approach relies heavily on explicit knowledge acquisition, where learners consciously study grammar rules, vocabulary, and language structures. For instance, a learner might use textbooks, language apps, or attend language classes where they systematically learn vocabulary lists and grammar principles.

In contrast, language acquisition refers to the subconscious process by which humans acquire their first language. This process occurs naturally through immersion in a language-rich environment, typically during childhood. Language acquisition is largely implicit, meaning that learners pick up language skills without conscious awareness of the grammatical rules governing the language. Children acquire their first language through exposure to caregivers and peers, gradually internalizing grammar and vocabulary through meaningful interactions.

Key words: language learning, language acquisition, subconscious process, conscious process.

Language acquisition is based on the neuro-psychological processes (2, p. 41).

Language acquisition is opposed to learning and is a subconscious process similar to that by which children acquire their first language (1, p. 27). Hence, language acquisition is an integral part of the unity of all language (3, p. 49).

Some people use the term of language acquisition for all the phases that lead to language fluency, including learning to read and write. Others use the term of language learning even for babies and very young, pre-school children. – But there is a fundamental difference between these two terms.

Children acquire language through a natural, subconscious process during which they are unaware of grammatical rules. This happens especially when they acquire their first language(s). They repeat what is said to them and get a feel for what is and what is not correct.

In order to acquire a language, they need a source of natural communication, which is usually the mother, the father, or the caregiver. Children who grow up with multiple languages, will acquire these languages in the most natural way. They will repeat what they hear, try out sound chains until they make sense (i.e. others will understand their meaning), and they will use them purposefully in their communication. – Some distinguish infant language acquisition – as defining the process of acquiring the first language(s) – from second language acquisition, which takes place "later" and in addition to speech, includes also reading and writing.

As many parents tend to think that they need to teach their language to their children, it is important to make sure the whole concept is clear!

We do not teach our children the first language(s)! We transmit our languages through verbal and non-verbal communication. We do not need to explain all the objects around us. We don't need to show our child what an apple is and say "this is an apple", or a cup "this is a cup". We simply need to use our language like we always do and our children will acquire it by simple and regular exposure. We need though to involve them in conversations with us – also non-verbal ones count! – and encourage them to use our language.

Language learning is a conscious process, is the product of either formal learning situation or a self-study programme (1, p. 27). Hence, language learning is an integral part of the unity of all language (3, p. 49).

Language learning, on the other hand, is the result of direct instruction in the rules of language. Language learning is not an age-appropriate activity for very young children as learning presupposes that learners have a conscious knowledge of the new language and can talk about that knowledge.

Language learners usually have a basic knowledge of the grammar of their first languages they acquired. They know the differences in intonation, the sound of words, what a grammatically correct word order is in a sentence in the language, that words can have multiple meanings etc..

When we learn a new language we have a deductive approach to the intonations, phonology, morphology, syntax of the target language. This happens when we start being schooled in this language, when we learn to read and write.

Reading and writing are not skills that come naturally. They are not intuitive. We need to learn that signs (letters and letter combinations) represent a sound, that by combining them we form words that have a meaning, which we can use to convey our thoughts. We learn that there are rules for each language, concerning the position of the words in a sentence, that intonation can vary and change the meaning of a word and a sentence, that one word can have many different meanings, depending on the context. For example, in "I like the green apple", depending on the intonation and accentuation of one word, we can convey different meanings:

I like the green apple = It's not Tom who likes it!

I like the green apple = Really, I'm honest!

I like the green apple = Not the red one!

I like the green apple = Not the kiwi!

From a neurolinguistic point of view, language acquisition and language learning are processed in two different ways in the brain.

There are many areas of the brain involved in language acquisition and learning, and in the understanding and articulation of languages.

The two main areas are the Broca's area, which is situated in the left frontal cortex, and is the word production center of the brain, i.e. responsible to the production of the patterns in vocal and sign language.

The Wernicke's area, in the left temporal cortex, is the word recognition center, which is primarily involved in language comprehension.

Roughly said, the Broca's area is the one actively involved in language acquisition processes, whereas the Wernicke's area is active in the language learning process – where the understanding speech takes place.

During speech processing and language learning, these two areas collaborate with multiple other areas of the brain, like the Angular Gyrus – where the assembling of information takes place, and where understanding of words and concepts happens –, the Supramarginal Gyrus, which is involved with language perception and processing, and the Primary Auditory Cortex, where auditory signals are recognised, memorised and may result in a response...

Examples of Language Learning

- **Formal Education:** Students taking French classes in school where they are taught grammar rules, vocabulary, and practice through exercises.
- **Self-Study Resources:** Using language learning apps like Duolingo or Rosetta Stone to systematically learn and practice a new language.
- **Grammar-focused Learning:** Studying Japanese particles or Spanish verb conjugations through textbook exercises and drills.

Characteristics of Language Learning

- **Conscious Effort:** Learners actively engage in studying language rules and structures.
- **Focus on Accuracy:** Emphasis on correct grammar usage and vocabulary acquisition.
- **Controlled Environment:** Learning often takes place in a structured setting where progress is measurable.
- **Error Correction:** Feedback mechanisms are commonly used to correct mistakes and reinforce learning.

Examples of Language Acquisition

- **Childhood Language Development:** A child growing up in a bilingual household naturally learning both English and Spanish through interactions with family members.
- **Immersion Experience:** An adult moving to France and learning French through daily interactions at work, in shops, and with friends without formal instruction.
- **Second Language Acquisition in Context:** A person living in Germany gradually picking up German by living and working there, without formal study.

Characteristics of Language Acquisition

- **Implicit Learning:** Learners acquire language skills naturally through exposure and interaction.
- **Focus on Communication:** Priority is given to understanding and being understood rather than on grammatical accuracy.
- **Contextual Learning:** Language is learned in real-life situations where meaning is conveyed through context.
- **Developmental Stages:** Language acquisition often progresses through predictable stages similar to first language development.

If the development of the native language begins with free, spontaneous use of speech and is culminated in the conscious realization of linguistic forms and their mastery, then the development of a foreign language begins with conscious realization of language and arbitrary command of it and culminates in spontaneous, free speech. But, between those opposing paths of development, there exists a mutual dependency just as between the development of scientific and spontaneous concepts” (3, p. 49).

While both language learning and language acquisition lead to language proficiency, they operate through different mechanisms and are suited to different contexts. Language learning is deliberate and conscious, emphasizing explicit knowledge of grammar and vocabulary. In contrast, language acquisition is subconscious and occurs through immersion and meaningful communication.

Understanding these distinctions is crucial for educators and learners alike. Language learning methods are effective for adults seeking to acquire additional languages beyond their first, providing structure and clear goals. On the other hand, language acquisition remains the primary method for children learning their first language and for adults immersed in language-rich environments. Both processes contribute uniquely to the rich tapestry of human language proficiency, showcasing the diversity and adaptability of human linguistic capabilities.

Literature

1. Kramiņa, I. (2000) Lingo – Didactic Theories Underlying Multi – Purpose Language Acquisition. University of Latvia
2. Maslo, E. (2007) Transformative Learning Space for Life-Long Foreign Languages Learning. International Nordic-Baltic Region Conference of FIPLV Innovations in Language Teaching and Learning in the Multicultural Context 15-16th June, 2007, Riga, Latvia.
3. Robbins, D. (2007) Vygotsky's and Leontiev's Non-classical Psychology Related to Second Language Acquisition. International Nordic-Baltic Region Conference of FIPLV Innovations in Language Teaching and Learning in the Multicultural Context 15-16th June, 2007, Riga, Latvia.

ACADEMIC WRITING

Gunel Shefiyeva Elkhan

English language teacher of Foreign Languages Center of ASPU

Orcid id: 0000-0001-5105-2749

Abstract

Academic writing is generally quite formal, objective (impersonal) and technical. It is formal by avoiding casual or conversational language, such as contractions or informal vocabulary. It is impersonal and objective by avoiding direct reference to people or feelings, and instead emphasising objects, facts and ideas. It is technical by using vocabulary specific to the discipline.

Different disciplines also have different styles and structures of writing. For example, some disciplines, such as in the humanities, expect longer paragraphs, which include topic sentences to show how your argument is structured. Other disciplines, for example in the sciences, expect short paragraphs, with no topic sentences, which are denser in factual information.

To be a good academic writer, you will need to learn the specific styles and structures for your discipline, as well as for each individual writing task. Some ways to do this are to: ask for more information from your lecturer/supervisor/tutor study the writing style of the academic articles in the most prestigious journals in your discipline look at the successful writing by other students in your subject area.

Key words: Academic writing, types of academic writing, formal, objective and technical language.

Academic writing is conducted in several sets of forms and genres, normally in an uncongenial and dispassionate tone, targeted for a critical and informed audience, based on closely investigated knowledge, and intended to reinforce or challenge concepts or arguments. It usually circulates within the academic world but the academic writer may also find an audience outside the educational disciplines like journalism, speeches, etc. Typically, scholarly writing has an objective attitude, clearly states the significance of the topic, and is prearranged with sufficient detail so that other scholars may try to replicate the results. What are usually called 'academic writing tasks' in higher studies might more accurately be called 'literacy tasks' because they require much more than the ability to construct correct sentences or compose neatly organized paragraphs with topic sentences. Projects calling for high levels of critical literacy in college typically require knowledge of research skills, ability to read complex texts, understanding of key disciplinary concepts, and strategies for synthesizing, analyzing, and responding critically to new information, usually within a limited time frame (3, p. 7). Fowler (2, p. 11) in his book *The King of English* illustrates the importance of writing and the endeavour of conducting an effective piece of writing. He elaborates and says "Anyone who wishes to become a good writer should endeavour, before he allows himself to be tempted by the more showy qualities to be direct, simple, brief, vigorous and lucid". Academic writing is conducted in several sets of forms and genres, normally in an uncongenial and dispassionate tone, targeted for a critical and informed audience, based on closely investigated knowledge, and intended to reinforce or challenge concepts or arguments. It usually circulates within the academic world

but the academic writer may also find an audience outside the educational disciplines like journalism, speeches, etc (Mafulla et al., 2020).

Ferris (2018) has summarized the features of successful academic writers and standards of writing used in academic and professional contexts as,

Successful writing in academic and professional settings requires a complex range of skills and knowledge bases. Writers must have at least an adequate grasp of the content about what they are writing. They must understand the rhetorical situation, including the purpose of the writing and the knowledge and expectations of their audience of readers. ... writers need advanced control of the linguistic features (vocabulary, spelling, grammar, cohesive ties) and extra-linguistic features (punctuation, capitalization, formatting) appropriate for the content, genre, and target audience for their text. (1, p. 75)

Formal language

You can make your writing more formal through the vocabulary that you use. For academic writing:

- ✓ choose formal instead of informal vocabulary. For example, ‘somewhat’ is more formal than ‘a bit’, ‘insufficient’ is more formal than ‘not enough’.
- ✓ avoid contractions. For example, use ‘did not’ rather than ‘didn’t’.
- ✓ avoid emotional language. For example, instead of strong words such as ‘wonderful’ or ‘terrible’, use more moderate words such as ‘helpful’ or ‘problematic’.
- ✓ instead of using absolute positives and negatives, such as ‘proof’ or ‘wrong’, use more cautious evaluations, such as ‘strong evidence’ or ‘less convincing’.

Objective language

Although academic writing usually requires you to be objective and impersonal (not mentioning personal feelings), often you may still have to present your opinion. For example, you may need to:

- ✓ interpret findings
- ✓ evaluate a theory
- ✓ develop an argument
- ✓ critique the work of others.

To express your point of view and still write in an objective style, you can use the following strategies.

- ✓ More information around in the sentence to emphasise things and ideas, instead of people and feelings. For example, instead of writing ‘I believe the model is valid, based on these findings’, write ‘These findings indicate that the model is valid’.
- ✓ Avoid evaluative words that are based on non-technical judgements and feelings. For example, use ‘valid’ or ‘did not demonstrate’ instead of ‘amazing’ or ‘disappointment’.
- ✓ Avoid intense or emotional evaluative language. For example, instead of writing ‘Parents who smoke are obviously abusing their children’, write ‘Second hand smoke has some harmful effects on children’s health’.
- ✓ Use modality to show caution about your views, or to allow room for others to disagree. For example, instead of writing ‘I think second hand smoke causes cancer’, write ‘There is evidence to support the possibility that second hand smoke increases the risk of cancer’.
- ✓ Find authoritative sources, such as authors, researchers and theorists in books or articles, who support your point of view, and refer to them in your writing. For example, instead of writing ‘Language is, in my view, clearly something social’, write ‘As Halliday (1973) argues, language is intrinsically social’.

Different disciplines often have quite different expectations about how objective or subjective your writing can be. For example, in some fields it is fine to use first person, such as 'my view is that...', while in other fields this is not acceptable. You should look at the convention used in published articles in your discipline area, and check with your lecturer.

Technical language

As well as using formal language, you also need to write technically. This means that you need to develop a large vocabulary for the concepts specific to the discipline or specialisation you're writing for. To do this, take note of terminology used by your lecturer and tutor, as well as in your readings.

Be careful about the meaning of technical terms. Often the same word has a different meaning in another discipline. For example, 'discourse' is a technical term used in multiple disciplines with different meanings.

Make sure you also understand and use the key categories and relationships in your discipline, that is, the way information and ideas are organised into groups. For example, in the discipline of Law, law is separated into two types: common law and statute law. Knowing these distinctions will help you structure your writing and make it more technical and analytical.

Types of academic writing. The four main types of academic writing are descriptive, analytical, persuasive and critical. Each of these types of writing has specific language features and purposes.

In many academic texts you will need to use more than one type. For example, in an empirical thesis:

- ✓ you will use critical writing in the literature review to show where there is a gap or opportunity in the existing research
- ✓ the methods section will be mostly descriptive to summarise the methods used to collect and analyse information
- ✓ the results section will be mostly descriptive and analytical as you report on the data you collected
- ✓ the discussion section is more analytical, as you relate your findings back to your research questions, and also persuasive, as you propose your interpretations of the findings.

Descriptive. The simplest type of academic writing is descriptive. Its purpose is to provide facts or information. An example would be a summary of an article or a report of the results of an experiment.

The kinds of instructions for a purely descriptive assignment include: 'identify', 'report', 'record', 'summarise' and 'define'.

Analytical. It's rare for a university-level text to be purely descriptive. Most academic writing is also analytical. Analytical writing includes descriptive writing, but also requires you to reorganise the facts and information you describe into categories, groups, parts, types or relationships.

Sometimes, these categories or relationships are already part of the discipline, while in other cases you will create them specifically for your text. If you're comparing two theories, you might break your comparison into several parts, for example: how each theory deals with social context, how each theory deals with language learning, and how each theory can be used in practice.

The kinds of instructions for an analytical assignment include: 'analyse', 'compare', 'contrast', 'relate', and 'examine'.

To make your writing more analytical:

- ✓ spend plenty of time planning. Brainstorm the facts and ideas, and try different ways of grouping them, according to patterns, parts, similarities and differences. You could use colour-coding, flow charts, tree diagrams or tables.
- ✓ create a name for the relationships and categories you find. For example, advantages and disadvantages.
- ✓ build each section and paragraph around one of the analytical categories.
- ✓ make the structure of your paper clear to your reader, by using topic sentences and a clear introduction.

Persuasive. In most academic writing, you are required to go at least one step further than analytical writing, to persuasive writing. Persuasive writing has all the features of analytical writing (that is, information plus reorganising the information), with the addition of your own point of view. Most essays are persuasive, and there is a persuasive element in at least the discussion and conclusion of a research article.

Points of view in academic writing can include an argument, recommendation, interpretation of findings or evaluation of the work of others. In persuasive writing, each claim you make needs to be supported by some evidence, for example a reference to research findings or published sources.

The kinds of instructions for a persuasive assignment include: 'argue', 'evaluate', 'discuss', and 'take a position'.

To help reach your own point of view on the facts or ideas:

- ✓ read some other researchers' points of view on the topic. Who do you feel is the most convincing?
- ✓ look for patterns in the data or references. Where is the evidence strongest?
- ✓ list several different interpretations. What are the real-life implications of each one? Which ones are likely to be most useful or beneficial? Which ones have some problems?
- ✓ discuss the facts and ideas with someone else. Do you agree with their point of view?

To develop your argument:

- ✓ list the different reasons for your point of view
- ✓ think about the different types and sources of evidence which you can use to support your point of view
- ✓ consider different ways that your point of view is similar to, and different from, the points of view of other researchers
- ✓ look for various ways to break your point of view into parts. For example, cost effectiveness, environmental sustainability, scope of real-world application.

To present your argument, make sure:

- ✓ your text develops a coherent argument where all the individual claims work together to support your overall point of view
- ✓ your reasoning for each claim is clear to the reader
- ✓ your assumptions are valid
- ✓ you have evidence for every claim you make
- ✓ you use evidence that is convincing and directly relevant.

Critical. Critical writing is common for research, postgraduate and advanced undergraduate writing. It has all the features of persuasive writing, with the added feature of at least one other point of view. While persuasive writing requires you to have your own point of view on an

issue or topic, critical writing requires you to consider at least two points of view, including your own.

For example, you may explain a researcher's interpretation or argument and then evaluate the merits of the argument, or give your own alternative interpretation.

Examples of critical writing assignments include a critique of a journal article, or a literature review that identifies the strengths and weaknesses of existing research. The kinds of instructions for critical writing include: 'critique', 'debate', 'disagree' and 'evaluate'.

You need to:

- ✓ accurately summarise all or part of the work. This could include identifying the main interpretations, assumptions or methodology.
- ✓ have an opinion about the work. Appropriate types of opinion could include pointing out some problems with it, proposing an alternative approach that would be better, and/or defending the work against the critiques of others.
- ✓ provide evidence for your point of view. Depending on the specific assignment and the discipline, different types of evidence may be appropriate, such as logical reasoning, reference to authoritative sources and/or research data.

Critical writing requires strong writing skills. You need to thoroughly understand the topic and the issues. You need to develop an essay structure and paragraph structure that allows you to analyse different interpretations and develop your own argument, supported by evidence.

Literature

1. Feris, D. R. (2018). Writing in a second language. In J.M. Newton, D.R. Ferris, C. C. M. Goh, W. Grabe, F. L. Stoller, & L. Vandergriff (Eds.), *Teaching English to second language learners in academic context: Reading, writing, listening, and speaking* (75- 122). Routledge.
2. Fowler, H, W. (1908). *The King's English*. Oxford Press.
3. Irvin, L Lennie. (2010). *Writing Spaces: Readings on Writing*, Volume 1, Parlor Press.

IMPROVEMENT OF EARTH BUILDING MATERIALS: CHARACTERIZATION OF SOIL AND BENTONITE STABILIZATION

Fatima-ezzahrae BAMMOU¹, Rachid BOUFERRA², Mohamed ESSALEH³, Lahcen
ESSALEH⁴

¹Georessources, Geoenvironment and Genie Civil Laboratory, FSTM, Cadi Ayyad
University, Marrakesh, Morocco

²Innovative Materials, Energy, and Sustainable Development Laboratory, FSTM, Cadi
Ayyad University, Marrakesh, Morocco

Abstract

In this study, we present the characteristics of the soils, such as their chemical composition, mineral structure, and mechanical behavior, play a crucial role in the design of materials that meet current requirements for durability and environmental sustainability. Thermal, geotechnical, and microstructural analyses help identify the strengths and limitations of these raw materials for construction applications. The soil studied, collected from the Marrakech-Safi region, was analyzed alongside Moroccan bentonite clay to evaluate their physicochemical, mineralogical, and geotechnical properties. Chemical analyses revealed that both materials primarily contain quartz (SiO₂), alumina (Al₂O₃), and iron oxides (Fe₂O₃), with traces of clay phases such as illite, kaolinite, and montmorillonite. The quartz content, a major component, contributes to the compaction and mechanical strength of the soils, while the presence of clay phases influences water retention and geotechnical behavior. Thermal analyses showed that the materials lose hygroscopic water between 70 and 300°C and undergo significant transformations, such as the dehydroxylation of clays between 450 and 700°C, with an α - β transition of quartz around 573°C. These transformations influence the thermal and chemical stability of the materials. Geotechnical tests revealed a favorable particle size distribution for the studied soil, composed of 10.53% clay, 19.74% silt, 53.23% sand, and 16.5% gravel. However, the bentonite clay, characterized by a very fine particle size (90.44% of particles < 2 μ m) and a high water adsorption capacity, exhibits very high plasticity (PI = 355.55) compared to the soil (PI = 6.5).

This work highlights the importance of valorizing local resources, such as abundant soils and clays, to reduce the carbon footprint of construction materials while promoting eco-responsible techniques. The results provide a solid foundation for the future development of high-performance, cost-effective materials tailored to the needs of rural areas.

Keywords: Soil, Bentonite, Physico-chemical properties

THE DOUBLE ROLE OF NUTRIENTS IN IMMUNITY

Major Gheorghe GIURGIU¹, Prof. dr. med. Manole COJOCARU^{2,3}

¹Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Bucharest, Romania

<https://orcid.org/0000-0002-5449-2712>

²Academy of Romanian Scientists

³Titu Maiorescu University, Faculty of Medicine, Bucharest, Romania

<https://orcid.org/0000-0002-7192-7490>

Abstract

Background Nutrients are the substances found in food which drive biological activity, and are essential for the human body. Several studies have emphasized that some nutrients may increase an individual risk for cancer, while others may be protective. Dietary nutrients may be converted into metabolites by intestinal microbes that serve as biologically active molecules affecting regulatory functions in the host.

Objectives To demonstrate role of nutrients as functional foods in the management of immunity.

Materials and methods This includes the role of macronutrients, micronutrients, and the gut microbiome in mediating immunological effects. Nutritional modulation of the immune system has applications within the clinical setting, but can also have a role in healthy populations, acting to reduce or delay the onset of immune-mediated chronic diseases. Ongoing research in this field will ultimately lead to a better understanding of the role of diet and nutrients in immune function

Results Probiotics may restore the composition of the gut microbiome and introduce beneficial functions to gut microbial communities, resulting in amelioration or prevention of gut inflammation and other intestinal or systemic disease phenotypes. A well-functioning immune system is critical for survival. The immune system must be constantly alert, monitoring for signs of invasion or danger. Cells of the immune system must be able to distinguish self from non-self and furthermore discriminate between non-self molecules which are harmful (e.g., those from pathogens) and innocuous non-self molecules (e.g., from food).

Conclusion This presentation describes how diet and intestinal luminal conversion by gut microbes play a role in immune-mediated chronic diseases.

Keywords: nutrients, gut microbiota, immunomodulation

PHOTOLUMINESCENCE BEHAVIOR of InSe THIN FILMS UNDER INTENSE LASER EXCITATION

F.Sh.Ahmadova, L.A.Balayeva, Di Sun Xiaozhou

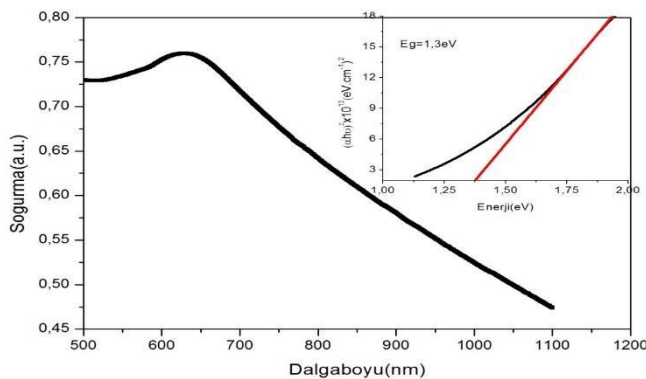
Baku State University, AZ1148 Baku, Azerbaijan

Abstract

This study investigates the photoluminescence (FL) spectra of InSe thin films under high-intensity laser excitation. In the investigations, the dynamics of photogenerated electron-hole (e-d) pairs, exciton formation and annihilation processes were analyzed using optical excitation at different intensities. The experimental results showed spectral shifts and different emission properties depending on the intensity. These findings provide important information about the use of InSe thin films in photonic and optoelectronic applications.

The e-d pairs photogenerated in semiconductors rapidly thermalize after excitation and settle at energy levels near the band gap. During this process, e-d pairs can form bound states (excitons) due to Coulomb interactions. However, under high-intensity excitation, the increase in the intensity of e-d pairs leads to the shielding of Coulomb interactions and excitons can be ionized. As a result, e-d gas can transform from an insulating structure consisting of bound excitations to a free particle system exhibiting metallic plasma properties[1].

This study aims to investigate the photoluminescence properties of InSe thin films under high-intensity laser excitation. In the study, the findings obtained from experimental analyses performed with the first (1060 nm) and second (532 nm) harmonics of the Nd:YAG laser are presented.

Pic 1. Absorption spectrum (a) and dependence $\alpha^2 \sim f(h\nu)$ (b) of InSe thin films.

InSe thin films were excited with the first and second harmonics (1060 nm and 532 nm) obtained from the Nd:YAG laser. From the obtained absorption spectra, the band gap energy of the material was determined as $E_g \approx 1.30$ eV. FL spectra were measured at 80 K and their behaviors were analyzed under optical excitations of different intensities. A peak was observed at 937 nm in the spectrum at low excitation intensity ($W \approx 0.1$ MW/cm²). This peak corresponds to the free excitation emission [s]. As the excitation intensity increased, a new emission band (L-band) appeared on the long wavelength side (950 nm).

The maximum emission wavelength of the L-band showed a red shift with the increase in excitation intensity. This is due to excitation-excitation and excitation-exciton interactions. While the intensity of the L-band increased with the square of the excitation intensity, the intensity of the free excitation peak changed linearly. The obtained data show that at high intensity, the Coulomb interactions of e-d pairs are screened and the excitations are ionized and transformed into a system with metallic plasma properties.

The photoluminescence properties of InSe thin films observed under high intensity laser excitation provide important information on the e-d pair density, excitation dynamics and plasmonic behavior of the material. This study provides a basis for better understanding the potential of InSe materials in photonic and optoelectronic applications.

Keywords: InSe, photoluminescence, exciton, metallic plasma, laser excitation.

1. N. Balakrishnan, Z.R. Kudrynskyi, E.F. Smith, M.W. Fay, O. Makarovskiy, Z.D. Kovalyuk, L. Eaves, P.H. Beton and A. Patané. Engineering p-n junctions and bandgap tuning of InSe nanolayers by controlled oxidation. IOP Publishing Ltd 2D Materials, 4(2) (2017), 025043-0250047.

2. Makarov G.N. *Advances in Physical Sciences*, 2013, v. 183 (7), p. 673-677.

WAYS TO USE BIOMASS AS AN ENERGY SOURCE BİOKÜTLƏDƏN ENERJİ MƏNBƏYİ KİMİ İSTİFADƏNİN YOLLARI

Adilə Quliyeva Adəm qızı

Naxçıvan Dövlət Universiteti

XÜLASƏ

Müasir dünyada elm və texnologiyanın böyük inkişafı, insan həyatının rahatlığına və rifahına səbəb olmuşdur. Lakin bu inkişafın bəşəriyyət üçün yeni problemlərə də səbəb olduğu, o cümlədən ətraf mühitin çirklənməsi, su və havanın geniş dəyişməsi və s. diqqət çəkdi. Çünki neft və onun törəmələri ölkənin dəyərli və həyati əhəmiyyət daşıyan milli paytaxtlarıdır, lakin prinsiplənməyən istehlaklar bəzən əvəzəlməz itkilərə səbəb olur. Qalıq yanacaqlar, çoxsaylı ekoloji çirkləndiricilər yaradır. Yəni bir tərəfdən qalıq materialların yanması nəticəsində ətraf mühitə zəhərli qazlar daxil olur və insanın nəfəs alması problem yaradır və ətraf mühiti çirkləndirir, digər tərəfdən isə bu qazların sıxlığı atmosfer istiliyinin yer kürəsindən çıxmasının qarşısını alır, havanın temperaturunun artmasına və geniş iqlim dəyişikliklərinə səbəb olur. Əksər alimlərin təklif etdiyi ən yaxşı həll bu zərərli qazların artan tendensiyasını dayandırmaq üçün qalıq yanacaqlardan əldə edilən enerjilərin yerinə günəş enerjisi, Külək, geotermal, hidrogen və s. kimi təmiz enerjilərdən istifadə etməkdir. Bundan əlavə, fosil enerjilər, neft, qaz və kömür kimi, onlar da nəhayət bir gün sona çatacaq və onun sonu ilə birbaşa enerjiyə malik olan insan sivilizasiyası yeni və böyük bir problemlə qarşılaşacaq. və siyasətlər, o cümlədən təşkilatın proqramları 1 Birləşmiş Millətlər, davamlı inkişafa uyğun olaraq bərpa olunan enerji mənbələrinə xüsusi rol ayrılmışdır. Bu məqaləni tərtib etməkdə məqsəd, 1 biokütlə enerjisindən istifadənin əhəmiyyətinin araşdırılması Mühüm enerji mənbələrindən biri kimi digər qalıq yanacaqları əvəz edir.

Açar sözlər: Texnologiya, bioenerji, davamlı inkişaf, alternativ enerji, fotosintez

Keywords: Technology, bioenergy, sustainable development, alternative energy, photosynthesis

SUMMARY

In the modern world, the great development of science and technology has led to the comfort and well-being of human life. However, this development also causes new problems for humanity, including environmental pollution, water and air changes, etc. drew attention. Because oil and its derivatives are valuable and vital national capitals of the country, but unprincipled consumption sometimes causes irreplaceable losses. Fossil fuels create numerous environmental pollutants. That is, on the one hand, as a result of the burning of fossil materials, toxic gases enter the environment and create problems for human breathing and pollute the environment, and on the other hand, the density of these gases prevents the release of atmospheric heat from the earth, causes an increase in air temperature and wide causes climate change. The best solution proposed by most scientists is to replace fossil fuels with solar energy, wind, geothermal, hydrogen, etc. to stop the increasing trend of these harmful gases. is to use clean energy. Furthermore, like fossil fuels, oil, gas, and coal, they will eventually end one day, and with their end, human civilization with direct energy will face a new and major challenge. and policies, including the organization's programs 1 United Nations, according to sustainable

development, renewable energy sources have a special role. The purpose of this article is to investigate the importance of biomass energy use as one of the important energy sources replacing other fossil fuels.

GİRİŞ

Alternativ enerji qaynaqlarından biri, bərpa olunan enerji qaynağı olaraq istifadə edilə bilən və ya bioenerji 4 olaraq təsnif edilə bilən, biokütlə enerjisidir. Biokütlə enerjisi üzvi, bioloji və ya bitki materialı kimi təsnif edilən hər hansı qeyri-qalıq yanacaq növü üçün termindir. Bu cür materiallar istifadə edilə bilən enerji mənbəyinə çevrilə bilər. Biokütlədən resurs kimi istifadədə enerji təkcə iqtisadi səbəblərə görə deyil, həm də ekoloji baxımdan cəlbedici olmuşdur. Digər tərəfdən, bu, sürətləndirici amildir. Şüurun məntiqi yüksəlişi ətraf mühitin və inkişafın global problemlərinə aiddir. Biokütlə enerji mənbələri elektrik enerjisi kimi enerjinin əsas forması və ya yanacaq kimi enerji daşıyıcıları ola bilər. Məsələn, insan cəmiyyətinin müxtəlif ehtiyaclarını ödəmək üçün qaz və maye. Buna görə də enerji istehlakı tərəqqinin səviyyəsini və həyat keyfiyyətini müəyyən etmək üçün vacib meyarlardan biri olduğundan, enerji siyasəti üç oxda ümumiləşdirilə bilər: 1 - bərpa olunan, təmiz və ekoloji cəhətdən təmiz enerjilərdən istifadəyə doğru hərəkət 2- Enerji sahəsində yenidənqurma sektoru və onu rəqabətli hala gətirmək 3- Enerji istehlakında səmərəliliyin artırılması. Birinci növə görə yenilənə bilən enerjilər, təbiətlə və ətraf mühitlə daha uyğundur.

Bioenerji biokütlədən, yəni bitki və ya heyvan mənşəli qalıqlardan əldə edilən bərpa olunan enerjinin bir növüdür. Bioenerjinin emalı nəticəsində avtomobil yanacağı, istilik və elektrik enerjisi, həmçinin müxtəlif məhsullar əldə edilir. Biokütlə enerji mənbələri elektrik enerjisi kimi enerjinin əsas forması və ya yanacaq kimi enerji daşıyıcıları ola bilər. Cəmiyyətin müxtəlif ehtiyaclarının ödənilməsində vacib amillərdən sayılan qaz və neft məhsulları, enerji istehlakı, həyat keyfiyyətini müəyyən etmək üçün vacib meyarlardan biri olduğundan, enerji siyasəti üç istiqamətdə ümumiləşdirilə bilər. Birinci bərpa olunan, təmiz və ekoloji cəhətdən təmiz enerjilərdən istifadəyə doğru istiqamət, ikinci enerji sahəsində yenidənqurma sektoru və onu rəqabətli hala gətirmək, üçüncü istiqamət enerji istehlakında səmərəliliyin artırılması (1) (Şekibai və s., 2023, s. 134) birinci istiqamətə görə yenilənə bilən enerjilər, təbiətlə və ətraf mühitlə daha uyğundur. Onların istehsalı və hazırlıq daha az çirkləndiricidir və onlar bərpa oluna bildikləri üçün onların sonu yoxdur. Buna görə də, bərpa olunan enerjilər dünyanın enerji təchizatında daha çox paya malikdir.

Bioenerjidən istifadə iki əsas kateqoriyaya bölünür və bunlara aşağıdakılar aiddir:

Ənənəvi bioenerji - biokütlənin ağac, heyvan tullantıları və ənənəvi kömür kimi formalarda yandırılması nəticəsində əldə olunan enerji;

Müasir bioenerji - bitkilərdən hazırlanmış maye bioyanacaqlar, bioemal zavodlarının məhsulları, qalıqların çürüdülməsi nəticəsində əldə edilən bioqaz və digər texnologiyalardır.

II. Biokütlə mənbələri

Əslində, biokütlə resursları bir növ fosil ehtiyatlarının mənşəyidir. Enerji sahəsində fotosintez nəticəsində yaranan bir sıra məhsulları təsvir etmək üçün istifadə olunur. Hər il fotosintez yolu ilə, dünyanın dərəcələri illik enerji istehlakı, günəş enerjisi ağacların yarpaqlarında yığılır. Fotosintez prosesi vasitəsilə canlı bitkilər günəşin bütün enerjisini, yer atmosferindən karbonla birlikdə udmaq və istifadə etmək və qida maddələrini udmaq qabiliyyətinə malikdirlər. Torpaqdan biokütlə istehsal edilir. Nəticədə, biokütləni kimyəvi enerji şəklində saxlanılan günəş enerjisini ehtiva edən üzvi və ya bioloji maddə kimi təyin edə bilərik. Bitki materiallarından, məhsullardan, meşə tullantılarından və ya kanalizasiya tullantılarından istehsal olunan biokütlə şəklində ola bilər. Onlar maye və ya qaz yanacağı şəklində ola bilər.

Sonra bu materiallar elektrik, istilik və ya avtomobil yanacağı istehsal etmək üçün istifadə edilə bilər.

Enerji istehsalı üçün biokütlə mənbələrinə aşağıdakılar daxildir:

Ağac və ağac emalı tullantıları - odun, ağac qranulları və yonqarları, mişar və mebel sənayesinin yonqar və tullantıları;

Kənd təsərrüfatı bitkiləri və tullantı materialları - qarğıdalı, soya, şəkər qamışı, darı, ağac bitkiləri və yosunlar, kənd təsərrüfatı və qida sənayesi tullantıları;

Bərk məişət tullantılarında biogen materiallar - kağız, pambıq və yun məhsulları, həmçinin qida tullantıları.

Heyvan peyini və məişət çirkab suları.

Məişət tullantılarından yandırılaraq enerji əldə olunması təcrübəsi dünyada geniş yayılıb. Azərbaycan da bu təcrübədən faydalanmaqdadır. Tullantıların yanması nəticəsində il ərzində təxminən 200 mln. kVt/saata qədər elektrik enerjisi istehsal olunur. Enerjiden asılı olmayan bina və tikililərin elektrik enerjisi təchizatı üçün Alternativ mənbələrdən günəş enerjisi, külək enerjisi və kiçik su elektrik enerjisindən istifadə edilməsi daha uyğundur. Digər alternativ enerji növləri böyük elektrik enerjinin istehsalında daha effektiv olur.

III Biokütlə enerjisi texnologiyaları

Biokütlə enerjisindən elektrik enerjisi istehsal etmək üçün bir çox müxtəlif üsullar vardır. Bunlardan biri bərk, qaz və maye yanacaqların istehsalı üçün termokimyəvi çevrilmə üsuludur. Biokütlənin termokimyəvi çevrilməsi dedikdə qazlaşdırma və ya piroliz yolu ilə qaz və maye yanacaq şəklində elektrik enerjisi istehsal olunması nəzərdə tutulur. İstilik üçün birbaşa yanma üsulu da mövcuddur. Birbaşa yanma biokütlənin enerjiyə çevrilməsinin ən geniş yayılmış üsuludur. Ev təsərrüfatlarının qızdırılması və isti suyun əldə edilməsi, eyni zamanda sənayedə istilik enerjisinin istehsalı və buxar turbinlərində elektrik enerjisi istehsalı məqsədi ilə biokütlə məhsullarının yandırılması prosesidir.

Bunlarla yanaşı qazlaşdırma, piroliz, maye yanacaqların istehsalı üçün kimyəvi çevrilmə və maye və qaz yanacaqlarının istehsalı üçün bioloji çevrilmə üsulları da vardır.

Biokütlənin termokimyəvi çevrilməsi dedikdə qazlaşdırma və ya piroliz yolu ilə qaz və maye yanacaq şəklində elektrik enerjisi istehsal olunması nəzərdə tutulur.

Piroliz üsulu isə, oksigensiz şəraitdə üzvi materialların 400-500 °C-ə qədər qızdırılması ilə kömür, bio-yağ, bərpa olunan dizel, metan və hidrogen kimi yanacaqların istehsalına imkan verir.

Qazlaşdırma üsulunda oksigen və ya buxar daxil edilməsi əsasında üzvi materialların 800-900°C temperaturda qızdırılması ilə sintez qazı adlanan hidrogenlə zəngin qaz hasil edilməsinə şərait yaradır.

Bitki və heyvan mənşəli yağlardan kimyəvi çevrilmə prosesi ilə biodizel və digər yanacaq növlərinin alınmasıdır.

Maye və qaz yanacaqlarının istehsalı üçün bioloji çevrilmə dedikdə biokütləni etanola çevirmək üçün fermentasiya üsulu və ya təbii qaz hasil etmək üçün anaerob çürümə üsulu nəzərdə tutulur.

IV. BİOKÜTƏLƏRİN ENERJİYƏ ÇEVİRMƏSİ TEXNOLOGİYALARI ÜÇÜN SEÇİM MEYARLARI:

Regionların iqtisadi, sosial, texnoloji şəraiti və inkişaf səviyyəsi, biokütlənin enerjiyə çevrilməsi üçün effektiv texnologiyaların seçilməsindədir. Bu amillərə diqqət etmədən biokütlədən enerjiyə çevirmə layihələrinin uğurunu təmin etmək mümkün deyil. At meyarların seçilməsi hər şeydən çox ölkənin ehtiyacları və şərtləri nəzərə alınır. Ucqar və ehtiyacı olan ərazilərin tələb olunan enerji ilə təmin edilməsi, tullantı materiallarından optimal istifadə, ölkədə texnologiyaların tətbiqi imkanları, texnologiyaların nisbi sadəliyi, digər konversiya texnologiyaları ilə uyğunluğu və s. enerji istehlakı. Sadəlik və tətbiq oluna bilmə məsələsi, Biokütlənin enerjiyə çevrilməsi texnologiyasında sözügedən texnologiyada istifadə olunan avadanlıqların sayı və növü araşdırılaraq qiymətləndirilə bilər. Texnologiyanın mürəkkəbliyinə və həyata keçirilməsi qabiliyyətinə təsir edən amillər:

Əməliyyat temperaturu

Əsas prosesdən əvvəl xammalın emalı və təkmilləşdirilməsi ehtiyacı (qurutma, əzmə, üyütmə, vəziyyətin dəyişməsi) fiziki və ya kimyəvi tərkibi

Davamlı prosesə nəzarət ehtiyacı

Prosesə hava kimi köməkçi materialların əlavə edilməsi ehtiyacı, buxar, müxtəlif qazlar, mayələr və s.

Enerji məhsullarının təmizlənməsi və təkmilləşdirilməsi ehtiyacı

İş təzyiqi (normal təzyiq və ya təzyiq altında prosesin performans rejimi)

IV. BİOKÜTİƏ ENERJİSİNDƏN İSTİFADƏ ETMƏNİN VACİBLİYİ VƏ FAYDALARI:

Təbiətdə biokütlə ehtiyatlarının buraxılması nəticəsində yaranan ekoloji problemlərin həlli aşağıdakılardan ibarətdir:

1. İstixana qazlarının, xüsusilə metan emissiyasının azaldılması
2. İstehlak yerində enerji istehsal etmək imkanı
3. Avtomobillər üçün elektrik, istilik və yanacaq şəklində enerji çatdırmaq imkanı
4. Təmiz enerjinin bərk, maye, qaz şəklində çatdırılması imkanı.

İqtisadi və ekoloji inkişaf da cəlbədidir və digər tərəfdən dayanıqlı inkişafın əldə olunmasını sürətləndirən amil kimi görünür. Biokütləni istifadəyə yararlı enerjiyə çevirən sistemlər modullar şəklində kiçik tutumlarda quraşdırıla bilər. Orta və yüksək tutumlardan istifadə olunur. Bütün bu maddələr üzvi materiallara malikdir və yanma qabiliyyətinə malikdir; Buna görə də, hər biri üçün müəyyən bir kalorifik dəyər müəyyən edilə bilər. Hər hansı bir üzvi yanacağın oksigen, karbon qazı və su ilə birləşməsindən böyük miqdarda istilik enerjisi ayrılır.

VII. TEXNOLOGİYALARIN MÜQAYİSƏSİ İKİ NÖQÜMƏ ƏSASLANIR:

Qeyd olunduğu kimi, biokütlənin enerji mənbəyi kimi istifadəsi təkcə yeniliyi ilə deyil, həm də ona görədir ki, İqtisadi və ekoloji inkişaf həm də cəlbədidir, digər tərəfdən, davamlı inkişafın əldə olunmasını sürətləndirən amil kimi görünür. Biokütləni istifadəyə yararlı enerjiyə çevirən sistemlər modullar şəklində kiçik tutumlarda quraşdırıla bilər, Orta və yüksək tutumlardan istifadə olunur. Kənd təsərrüfatı və meşə təsərrüfatı biokütlənin əsas ehtiyatlarıdır ki, bu da kənd və ucqar ərazilərin iqtisadi inkişafını təmin edən fundamental imkanlardır. Adətən qalq

yanacaqlardan daha aşağıdır. Bundan əlavə, biokütlənin kommersiya istifadəsi və istismarı digər sənaye sahələrində tullantıların və zibillərin məhv edilməsi ilə bağlı problemlərə səbəb ola bilər, o cümlədən meşə təsərrüfatı və ağac məhsulları, qida emalı və xüsusilə bərk tullantı Şəhər, şəhər mərkəzlərində, çıxarın və ya azaldın.

NƏTİCƏ

İnsan həyatının asılı olduğu enerji hazırda bərpa olunmayan qalıq yanacaqların enerjisidir ki, bu yanacaqlar qlobal istiləşmə və yerin təbii ekosisteminin pozulması və ətraf mühitin çirklənməsi kimi böhranlara səbəb olur. və bərpa olunan enerjilər. Son illərdə bütün dünyada və xüsusən də inkişaf etmiş ölkələrdə artan diqqət enerji təchizatında bioenerjidən istifadəni artırmışdır. Bütün dünyanın genişliyi və resursların kəmiyyət və keyfiyyətə müxtəlifliyi ölkədə biokütlə mənbələrindən elektrik enerjisi istehsal etmək üçün uyğun imkanların mövcudluğundan xəbər verir. , elektrik və istilik enerjisi istehsal etmək və problemləri həll etmək üçün uyğun bir həll kimi anaerob həzm texnologiyasından istifadədə ixtisaslaşmış dövlət təşkilatlarının və qurumlarının artan diqqətinə səbəb olur. Ətraf mühit üzvi tullantılara görə korlanıb. Digər tərəfdən, kənd yerlərində məhsuldar məşğulluğun yaradılması və iqtisadiyyata köməklik göstərilməsi, yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və ətraf mühitin gözəlləşdirilməsi, enerjinin istehlak nöqtəsinə çatdırılması, ölkədə uyğun potensialın olması və böhranların baş verməsi kimi digər üstünlükləri də var. Dünyanın müxtəlif bölgələrindəki ətraf mühit , dünya səviyyəsində xüsusilə inkişaf etmiş ölkələrdə iqiqat diqqətə səbəb olan amillərdəndir Bu sahədə tətbiq olunan texnologiyadan istifadənin münasib və uyğun olmasıdır. Bu, əlbəttə ki, düzgün investisiya və planlaşdırma ilə həyata keçirilə bilər. Bu sahə uğurlu olub, ölkənin şəhər və kəndlərinin davamlı inkişafına səbəb ola bilər.

Ədəbiyyat

1. V.Z.Mehdiyeva, T.R.Tarverdiyev və b. – Aqrar sektorda Bərpa olunan enerjidən istifadə və davamlı inkişaf. Bakı 2015

2. N Qardaşbəyova, K Aryanfar - Davamlı inkişaf istiqamətində bioenerjidən istifadə edilmənin əhəmiyyəti

INTERNATIONAL JOURNAL OF ARCHITECTURE AND ENGINEERING ISSN:.Cild 3 №2. 2023

3. Ç.M.Çüvarlı, V.İ.Jesman – Külək və günəş enerjisi onun çevrilməsi və istifadəsi. Bakı - 2003

ADVANTAGES OF WALNUT SHELLS IN ENVIRONMENTAL APPLICATIONS

Associate Professor Dr. Rozina Khattak

Department of Chemistry, Shaheed Benazir Bhutto Women University,
Peshawar 25000, Pakistan

ABSTRACT

Due to its efficiency, low cost, ease of use, and environmental friendliness, dye removal by adsorption is one of the most promising future alternatives. The biocomposite based on polymer and bio-waste such as polyindole@Walnut Shell (PI@WS) was synthesized and used as an effective adsorbent for the adsorption of refractory organic contaminant such as malachite green (MG) from aqueous solution. The walnut shell (WS) particles (powder) were acquired from walnut shells that were purchased from a local market of Peshawar, Pakistan. The PI@WS-biocomposites were synthesized using a chemical oxidative method with constant polyindole concentration and varying amount of walnut shells' ground powder/particles. The percent composition, surface morphology, and size of the prepared WS and PI@WS-biocomposites were confirmed using ultraviolet-visible (UV-visible) spectroscopy, Fourier transform infrared (FTIR) spectrophotometry, energy dispersive X-ray (EDX), X-ray diffraction (XRD), and scanning electron microscopy (SEM). The thermal stability of the biocomposites was determined by thermal gravimetric analysis (TGA). The synthesized WS and PI@WS-biocomposites demonstrated excellent adsorption of malachite green (MG) dye. The effect of pH, adsorbate initial concentration, adsorbent (PI@WS) dose, and temperature were studied to identify the optimized condition for MG adsorption. The MG dye was adsorbed within a few minutes under optimized experimental conditions with good reusability performance of the biocomposites upto five cycles.

Associate Professor Dr. Rozina Khattak

**Department of Chemistry, Shaheed Benazir Bhutto Women University,
Peshawar 25000, Pakistan**

ABSTRACT

The stability and effectiveness of dye-sensitized solar cells (DSSCs) could be increased by using the redox reaction of dicyanobis(bpy)iron(III)-iodide. Due to the low cost and environmentally friendly nature of photosensitive iron complexes, the suggested sensitizer-mediator interaction may be both economical and environmentally beneficial. The homogenous catalysis may be effective to further enhance the stability and the efficiency of a DSSC with economic and environmental benefit such as only 15 volume percent of tertiary butanol can catalyze the electron transfer process between sensitizer-mediator in an aqueous medium. This research/study contributes to the development of a cost-effective and environmentally friendly strategy for improving the stability and efficiency of DSSCs. Dicyanobis(bpy)iron(III)-iodide redox mechanism may offer a straightforward rate law and quick kinetics in a binary solvent medium with 15% tertiary butanol and 85% water, which may be the best choice for dye-sensitive solar cells. The kinetics of the reaction was studied under the pseudo-first order condition by taking mediator in excess over sensitizer in aqueous medium. The catalytic effect of tertiary butanol on the redox mechanism was revealed at constant ionic strength and temperature. The reactants that lead the rate-determining step were identified by studying the effect of ionic strength, protons (acid) and temperature on the rate constant of the reaction. A relevant rate law and a plausible mechanism were proposed for the homogenous catalysis of the electron-transfer kinetics of selected sensitizer-mediator process.

**PROCESSES OCCURRING IN BIOLOGICAL SYSTEMS AS A RESULT OF
IMPACT OF RADIATION ENERGY**
**BİOLOJİ SİSTEMLƏRDƏ ŞÜA ENERJİSİNİN TƏSİRİ NƏTİCƏSİNDƏ BAŞ
VERƏN PROSESLƏR**

Qardashbeyova Naile Adem,

Nakhchivan State University Orchid ID

0000-0002-0191-9428

Summary

The processes occurring in biological systems as a result of the influence of radiation energy are called photobiological processes. These processes occur in all living things. Photobiological processes begin with the absorption of light photons by biomolecules and end with the formation of certain physiological processes in the body. Photobiological processes include photosynthesis, photoperiodism, phototaxis, vision, the effect of ultraviolet rays on various organisms, and similar processes.

Phototherapy, photochemotherapy, laser therapy, physiotherapy, laboratory diagnostics, etc. used in medicine. When applying the methods, it is very important to know the effect of light on living systems. Knowing the initial stages of the effect of ultraviolet and visible rays on living organisms is the theoretical and practical basis of photo and photochemotherapy; provides the regulation of the normal life activity of the body by means of light. The study of the infrared spectrum of absorption using X-ray research methods for conducting various examinations allows to study the structure of the studied substance, to determine the presence of an additive in the mixture and its amount, and to compare different substances.

Keywords: *phototherapy, roentgenography, stereoroentgenography, tomography, microroentgenology, roentgenogrammetry, spectrophotometer*

Xülasə

Bioloji sistemlərdə şüa enerjisinin təsiri nəticəsində baş verən proseslər fotobioloji proseslər adlanır. Bu proseslər bütün canlılarda baş verir. Fotobioloji proseslər biomolekul tərəfindən işıq fotonlarının udulması ilə başlayır və orqanizmdə müəyyən fizioloji proseslərin əmələ gəlməsilə bitir. Fotobioloji proseslərə fotosintez, fotoperiodizm, fototaksis, görmə, ultra-bənövşəyi şüaların müxtəlif orqanizmlərə təsiri və bu kimi proseslər aid edilir.

Tibbdə istifadə olunan fototerapiya, fotokimyaterapiya, lazer terapiyası, fizioterapiya, laborator diaqnostika və s. Metodları tətbiq edərkən işığın canlı sistemlərə təsirini bilmək çox vacibdir. Ultrabənövşəyi və görünən şüaların canlı orqanizmlərə təsirinin ilkin mərhələlərini bilmək foto və fotokimyaterapiyanın nəzəri və praktiki əsasını təşkil edir; işıq vasitəsi ilə orqanizmin normal həyat fəaliyyətinin tənzimlənməsini təmin edir. Müxtəlif müayinələrin aparılması üçün rentgen tədqiqat metodlarından istifadə edili Udulmanın infraqırmızı spektrinin öyrənilməsi, tədqiq olunan maddənin quruluşunu öyrənməyə, qarışıqda aşqarın olmasını və onun miqdarını təyin etməyə, müxtəlif maddələri tutuşdurmağa imkan verir.

Açırsözlər: *fototerapiya, rentgenoqrafiya, stereorentgenoqrafiya, tomoqrafiya, mikrorentgenologia, rentgenoqrammetriya, spektrofotometr*

Canlı orqanizmlərə ultrabənövşəyi və görünən şüaların təsirinin ilkin mərhələlərini bilmək foto və fotohemiterapiyanın nəzəri və praktik əsasını təşkil edir; orqanizmin normal həyat fəaliyyətinin işıq vasitəsi ilə tənzimlənməsini təmin edir. Digər tərəfdən, kvant biofizikası üsulları (spektrofotometriya, lüminessent analiz, fotokimyəvi üsullar, EPR-spektrometriya, hemilüminessensiya və s.) təbabətdə geniş istifadə olunur.

Spektral və lüminessent analizlər tibbi ekspertizada, gigiyenada, farmakologiyada çox geniş istifadə edilir, dəri xəstəliklərin törədiciləri aşkar edilir, farmakoloji dərmanların, qida maddələrinin tərkibində olan hər hansı kənar qatılıqların olmasını 10^{-10} q dəqiqliklə müəyyən etməyə imkan verir.

Şüa terapiyası, müalicədə, nüvəmaqnit rezonansı tibbi diaqnostikada böyük əhəmiyyətə malikdir.

Bununla yanaşı rentgen şüalarının da tibdə oynadığı rol əvəzsizdir.

Əgər rentgen şüaları dəstəsinin qarşısına hər hansı bircins olmayan maddə yerləşdirib və onun qarşısına da flüoresensiya edici ekran yerləşdirilmiş olarsa, onda o cisim rentgen şüalarını udaraq zəiflədir və nəticədə ekranda xəyal əmələ gətirir. Kölgənin xarakterinə görə cismin forması, sıxlığı, quruluşu və bir çox hallarda isə hətta təbiəti haqda da fikir söyləmək mümkündür. İnsan bədəni rentgen şüalarını müxtəlif dərəcədə udma qabiliyyətinə malik olan maddələrdən ibarətdir. Ona görə də rentgen şüalarını onun üzərinə saldıqda, ekranda onun bircins olmayan xəyalı alınır.

Bu xəyal daxili orqanların və toxumaların forma və yerləşməsini göstərir. Bir çox hallarda bu xəyaldan istifadə edərək onların, yəni, bu orqan və ya toxumaların normal və ya patoloji halda olması haqda fikir yürütmək olur. Rentgen şüaları vasitəsilə orqanizmin işıqlandırılması nəticəsində xəstəliyin müəyyən edilməsi üsuluna rentgen-diaqnostika deyilir.

Rentgendiaqnostikada iki əsas üsuldan: rentgenoskopiya (ışıqlandırma) və rentgenografiyadan (xəyalını almaq) istifadə edilir. Rentgen şüaları həm də müalicə məqsədi üçün istifadə edilir (rentgenoterapiya). Şüalanmanın təsiri ilə hüceyrənin həyat fəaliyyəti pozulur və o məhf edilir. Bununla əlaqədar rentgenoterapiya bəd xassəli şişlərə qarşı mübarizədə istifadə edilir.

Bütün bunlarla yanaşı fiziki tədqiqat üsullarından istifadə edilir. Buna misal olaraq məhkəmə təbabətində istifadə edilən fiziki tədqiqat üsullarını bir neçə qrupa bölmək olar:

1. Rentgenoloji tədqiqatlar: a) rentgenoqrafiya b) stereorentgenoqrafiya c) tomoqrafiya ç) mikrorentgenologia d) rentgenoqrammetriya
2. Ultrabənövşəyi və infraqırmızı şüalarla tədqiqat üsulları
3. Lüminessent analiz
4. Spektral tədqiqat üsulları: a) emissiya spektroqrafiyası b) absorbsiya spektrofotometriyası.

Yuxarıda qeyd etdik ki, insan bədəni rentgen şüalarını müxtəlif dərəcədə udmaq qabiliyyətinə malik olan toxuma və orqanlardan təşkil olunmuşdur. Ona görə də onu rentgen şüaları ilə şüalandırdıqda, bircins olmayan kölgəvi xəyal alınır ki, bu xəyal daxili toxuma və orqanların formalarını və yerləşməsini əks etdirir.

Rentgenoloji tədqiqat üsulları müxtəlif ekspertizaları aparmaq üçün həyata keçirilir. Bir halda rentgenoloji tədqiqatlardan, obyektiv və tam nəticələrə nail olmaq üçün istifadə edilir. Çox vaxt belə hallarda rentgenoloji tədqiqatlar sərbəst tədqiqat üsulu kimi, bəzən isə yeganə tədqiqat üsulu rolunu oynayıb, cinayət-axtarış orqanlarının ekspertiza qarşısında qoyduğu vacib məsələləri həll edir və aydınlaşdırır.

- Rentqenoqrafiya - tədqiq olunan obyektin, daxili quruluşunun təsbit edilmiş nahiyyəsinin neqativ xəyalını almaq üsuluna deyilir.

- Stereorentqenoqrafiya vasitəsilə həcmi rentgen xəyalları hazırlanır. Bu adətən eyni zamanda, eyni bir obyektin iki ayrı-ayrı xəyallarına eyni zamanda baxmaqla əldə edilir.

- Tomoqrafik tədqiqat, tədqiq edilən obyektin, ancaq müəyyən bir təbəqəsinin xəyalını almağa imkan verir. Bunun nəticəsində həmin təbəqənin quruluş xarakteristikasını müəyyən etmək olur. Rentgen aparatı vasitəsi ilə alınmış adi xəyallarda isə həmin təbəqənin quruluşu başqa təbəqələrin detallarının kölgəsi vasitəsilə örtülmüş olur. Tomoqrafik tədqiqatda lazım olan təbəqənin seçilib ayrılması və xəyalını çəkmək rentgen borusu ilə plenkani bir-birinə paralel olaraq əks istiqamətdə sinxron şəkildə yerlərini dəyişməklə əldə olunur. Bu zaman plenkani hər hansı bir yerinə ancaq həmin təbəqədə yerləşmiş detalların xəyalları proeksiyalandırılır. Həmin proyeksiyalandırılan detallar rentgen borusunun və plenkla ilə birlikdə kasetin fırlanma oxu səviyyəsində olub bir-birilə ling (manivella) vasitəsilə birləşmiş olurlar. Bu detalların da tomoqrammada aydın kəskin xəyalları alınır.

- Mikrorentqenoqrafiya - tədqiq edilən obyektin seçilmiş detallarının kifayət qədər böyüdülmüş xəyallarını almaq üçün tətbiq olunan rentgenoloji tədqiqata deyilir. Bu məqsəd üçün rentgen mikroskopdan istifadə edilir. Bunlar rentgenmikroprojektorlar adlanırlar.

- Rentqenoqrammetriyanın məhkəmə-tibbi ekspertizada onun vəzifəsi, insan bədənində olan və müəyyən səbəblərdən bədəndən kənar edilə bilməyən detalların həqiqi ölçüsünü və hansı dərinlikdə yerləşməsinə müəyyən edib, onların kontrast xəyalını almaq üçün tətbiq edilən üsuldur.

Ayrı-ayrı ekspertiza növlərində aparılan rentgenoloji tədqiqatlar: Küt alətlə zədə yetirildiyi halda məhkəmə tibbi ekspertizanın əsas vəzifəsi travmanın mexanizmini müəyyən etməkdir. Müasir etapda bu məsələ əsas etibarilə Skeletin zədələnmə dərəcəsini qiymətləndirməklə həll olunur. Skeletin zədələnməsinin qiyməti (ölçüsü) travma yaradan əşyanın xarakterindən, qüvvəni-tətbiq olunduğu yerdən onun ölçüsündən və zərbənin istiqamətindən asılı olur. Müayinə zamanı bu məsələlər ancaq rentgenoloji tədqiqatın köməyiylə aydınlaşdırıla bilər.

İti alətlə xəsarət yetrildikdə rentgenoloji tədqiqatın əsas vəzifəsi xəsarət yetirən silahın növünü və xüsusiyyətini, həm də zərbənin istiqamətini müəyyən etməkdir. İnsan bədənində çoxlu sayda iti əşyaların və ya onun hissələrinin yeri olarsa bu məsələlər adi rentqenoqrafiya və rentqenoqrammetriya vasitəsilə həll edilir.

Infraqırmızı və ultrabənövşəyi şüalar məhkəmə təbabətində aparılan tədqiqatlarda çox geniş tətbiq edilir. Belə ki, həmin şüaların köməkliyi ilə tədqiq olunan obyektlərin xüsusiyyətləri, qanaxmaların formaları, kənar maddələrlə çirklənmələr və s. müəyyən etmək olur ki, bunları adi, yəni görünən şüalarla müəyyən etmək olmur.

Infraqırmızı şualardan məhkəmə-tibbi praktikada tədqiqat aparmaq daha məqsədəuyğundur. İnsanların müayinəsi zamanı infraqırmızı şualardan istifadə etməklə aşağıdakıları aşkar etməyə imkan verir:

- bəzi xəstəliklər zamanı dərialtı qan damarlarının vəziyyətini bilmək üçün;

- xüsusilə dərinin dərin qatlarında olan və infraqırmızı şüaları udan kənar cisimlərin olmasını, formasını, ölçüsünü müəyyən etmək;
- kifayət qədər rəngi solmuş şəkilləri və tatuirovkası yox olub dərinin dərin qatlarında qalanların üzə çıxarılması üçün;
- forması və ölçüsü görünməyən və az görünən qan ləkələrinin aşkarlanması və qeyd edilməsi üçün;
- partlayış zamanı zədələnmiş yerin ətraflarında dəri örtüyünün təbəqələrində hopmuş və adi işıqlanma ilə görünməyən əlavə faktorların forma və böyüklüyünü təyin etmək üçün və s.

Infraqırmızı texnikanın inkişafı infraqırmızı mikroskopun yaradılmasına gətirmişdir. Infraqırmızı mikroskoplarda dalğa uzunluğu 800-dən 1200 nm-ə qədər olan infraqırmızı şüalardan istifadə edilir. [3]

Infraqırmızı mikroskop və mikrofotoqrafiya güllənin keçdiyi kanalların toxumalarından (yoldan) götürülən mikropreparatları tədqiq etməkdə istifadə edilir ki, bu da əlavə faktorların üzə çıxarılmasına imkan verir. Belə ki, həmin faktorlar ancaq infraqırmızı şüalarda aşkara çıxarılır.

Infraqırmızı mikroskopiyadan tüstülü atmosferdə qalmış insanların ciyərlərinin tədqiqində də istifadə edilir. Belə ki, tüstülü mühitdə qalmış insanların ciyərlərinə, saça hopur, o da infraqırmızı şüaları möhkəm udur və tədqiqatı asanlaşdırır.

Udulmanın infraqırmızı spektrinin öyrənilməsi, tədqiq olunan maddənin quruluşunu öyrənməyə, qarışıqda aşqarın olmasını və onun miqdarını təyin etməyə, müxtəlif maddələri tutuşdurmağa imkan verir.

Hazırda infraqırmızı spektrofotometriyadan məhkəmə təbabəti ilə əlaqəli sahələrdə geniş istifadə edilir.

Maddələrin təbiətinin və tərkibinin onların lüminessent şüalanmasının rənginə, daha doğrusu spektrinə görə təyin edilməsinə lüminessent analiz deyilir. Müəyyən şəraitdə bu üsulla, hər hansı maddənin tərkibində, nəzərə alınmaz dərəcədə az miqdarda olunan və zədə yetirilən bıçağa sürtülüb götürülmüş sürtgü yağı müvəffəqiyyətlə tutuşdurulur. (10^{-10} qr-a qədər) başqa qarışıqın olmasını lüminessent analiz vasitəsilə üzə çıxarmaq olar. Lüminessent analiz - lüminessent mikroanaliz və lüminessent makroanaliz növlərinə bölünür. Makroanalizdə müşahidə gözlə, mikroanalizdə mikroskopla həyata keçirilir.

Ultrabənövşəyi şüalarla həyata keçirilən lüminessent analiz məhkəmə-tibbi ekspertiza təcrübəsində istifadə edilir.

Canlı şəxslərin müayinəsi və meyidlərin ekspertizası zamanı alınan lüminessensiyanın xarakteri və dərəcəsi aşağıdakıları müəyyən etməyə imkan verir:

- dərinin özünün məxsus olduğu lüminessensiya ilə qanın hemoglobininin lüminessensiyasının bir-birini söndürməsi nəticəsində zahiri əlamətlərin itməsindən sonra dəri altı qan sızmalarının forma və ölçüsünü təyin etmək üçün
- keçmiş yanıqların sağalmadan sonra verdiyi zəif şüalanma vasitəsilə keçmiş yanıqların formasını təyin etməkdə
- dəri bitişmələrinin köhnəlik dərəcəsinin, onların təzə vaxtı verdiyi tutqun-bənövşəyi lüminessensiyasından, köhnəlmiş bitişmələrin verdiyi göy ağ lüminessensiya vasitəsilə bitişmələrin köhnəliyinin təyini

- ağızın, yemək borusunun və mədənin selikli qişasının lüminesensiyasının rənginə görə bəzi dərman (akrixin və s.) və qida maddələrinin (yumurta sarısı, sarımsaq, göbələk və s.) qəbul edilməsinin qəbul edildiyi vaxtı müəyyən etmək

-qıgırdaq toxumalarının lüminessensiyasına əsasən ölənün yaşının təxmini təyini

Lüminessent analizdən bioloji mənşəli maddələrin maddi olaraq təsdiqlənməsi üçün də məhkəmə tibbi tədqiqatlarda da geniş istifadə edilir. Lüminessent analiz tədqiq olunan materialda qanın olmasını, onun kəskin işıqlı bənövşəyi spektrinə görə təyin edilir. Belə işıqlanma hemoqlobin molekulunun sulfat turşusu ilə hematonorfirinin denaturasiyasından sonra əmələ gəlir.

İndi isə spektral tədqiqat üsullarına baxaq. Udma spektrini spektrofotometr vasitəsilə alırlar. Maddənin udma spektri spektrofotometrik vəsfi və miqdarı analiz aparmağa imkan verir. Vəsfi analiz tədqiq olunan maddələrin tərkibini müəyyənləşdirmək miqdarı analiz isə istənilən dalğa uzunluğunda işıq udan obyektin qatılığını təyin etmək üçün aparılır.[2]

Hər bir bioloji obyektin özünəməxsus udma spektri vardır. Ona görə də vəsfi spektrofotometrik analiz apararkən alınmış udma spektrini kontrol (əvvəlcədən müəyyən olan) spektrlə müqayisə edirlər. Əgər udma spektri məsələn zülləllərin udma spektrinə uyğun gəlsə bu o deməkdir ki, tədqiq olunan maddə zülaldır

Əgər ağ işıq kifayət qədər şəffaf olan hər hansı bir maddə içərisindən keçirsə, onda onu təşkil edən bəzi sadə dalğalar maddə tərəfindən daha intensiv udula bilər, nəinki başqaları və onda ağ işığın bütöv spektrinin bəzi yerlərində həmin maddə üçün xarakterik olan qaralmış xətlər və ya zolaqlar əmələ gəlir. Verilmiş şəffaf maddədən keçən ağ işığın bütöv spektrinin uyğun yerlərində əmələ gələn qaralmış xətlər və ya zolaqların cəminə udma spektri və ya absorbsiya spektri deyilir.

Maddələrin spektrlərinə görə başqa sözlə desək, xətlərin intensivliyinə görə onların tərkibinin keyfiyyət və kəmiyyətə müəyyən edilməsi üsuluna spektral analiz üsulu deyilir. Bunun əsas üstünlüyü ondadır ki, analiz aparmaq üçün çox az miqdarda maddə tələb olunur. Spektral analiz yolu ilə verilmiş maddənin iştirakı müəyyən edilə bilər. Spektral analiz üsulu ilə məsələn müəyyən edilmişdir ki, canlı orqanizmdə çox cüzi miqdarda bir çox metallar - kobalt, xrom, titan və b. iştirak edir. Hazırkı zamanda məhkəmə-tibbi müəssisələrində yaradılmış spektral laboratoriyalarda bir çox tədqiqatlar aparılır.

Məsələn, zədələnmənin, insanın yaşadığı dövrdə yoxsa öləndən sonra baş verməsini müəyyən etmək üçün obyekt üzərində aparılan ekspertizada yerinə yetirilən spektral tədqiqatları göstərmək olar.

Spektrofotometrik tədqiqatlar xüsusi cihazlar –Spektrofotometrlər vasitəsilə aparılır.[1] Bu cür analizlər laboratoriya şəraitində klinik diaqnostikada müxtəlif patoloji vəziyyətlər üçün aparılır.

Ədəbiyyat

1. Cəfərov R.X. Biofizika kursu (dərs vəsaiti). Bakı, 2016 (üçüncü nəşr)
2. Abıyev H.Ə. və b. Biofizikadan laboratoriya məşğələləri. Bakı, 2017 (ikinci nəşr).
3. Самойлов В.О. Медицинская биофизика. «Издательство «СпецЛит», 2004.

**IRRATIONAL BELIEFS IN ADOLESCENCE AND THE RELATIONSHIP
BETWEEN PARENTS**

**ERGENLİK DÖNEMİ İRRASYONEL İNANIŞLAR VE EBEVEYNLER
ARASINDAKİ İLİŞKİ**

¹Belkıs TÜRKMEN, ²Doç.Dr. Esmâ ATASOY

¹Hemşire, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, BBMM,

ORCID Numarası: 0009-0001-4822-0681

²Öğretim Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı,

ORCID Numarası: 0000-0001-9305-4363

Özet :

Ergenlik döneminde bireyler akranlarıyla ve ailesi ile sorun çözme, iletişim ve öfke yönetimi gibi konularda yetersizlikler yaşayabilmektedir. Ergenliğin en temel özelliklerinden biri olan ebeveyn den bağımsızlaşma süreci aile üyelerini de etkilemektedir. İrrasyonel düşünceler, bireylerin kendilerine ve çevrelerine zarar veren, uygunsuz davranışlara neden olan, bireyi hedeflerinden uzaklaştıran olumsuz düşüncelerdir. Bu düşünceler duygu ve davranışları etkileyerek bireylerin mutluluk düzeylerinin azalmasına neden olmaktadır. Ergenlik dönemi hızlı bir gelişim sürecinin yaşandığı dönemdir. Ergenin bedenini kabul etmesi ve etkili biçimde kullanmak istemesi beğeni ve onay gibi ihtiyaçlarının yoğunlaştığı önemli bir süreçtir. Bu dönemde kontrol dışı duygular yaşanabilmektedir. Önemli olaylar önemsiz, önemli olaylar önemli görülebilmektedir ve bu değerlendirme şekli ergenin kendi oluşturduğu inanç ve düşüncelerden etkilenmektedir. Onaylanmak için irrasyonel inanışlar geliştiren ergen ruhsal yönden de etkilenebilmektedir. Akılcı olmayan bu inanışlar ile ergen kaçınan ve panik kararlar verebilir, kendini mutsuz ve başarısız hissedebilir. Bu inanışlar ergenin karar verme şeklini, saldırganlık ve öfke düzeyini, problem becerisini, iletişim ve empati yeteneğini olumsuz yönde etkilemektedir. Ebeveyn ergen arasındaki çatışmaların işlevsiz çözüm yöntemleri ile çözülmeye çalışılması ergenler üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Bu bağlamda, ergenlerin irrasyonel inanışları, ebeveyn ergen arasındaki ilişki açısından büyük önem taşımaktadır. Bu ilişkinin sağlıklı yürütülmesi okul sağlığını geliştirmede yol göstericiliği açısından önemlidir. Sosyal ilişkilerde ve olumlu sınıf ortamı oluşturulmasında irrasyonel inanışların rasyonel inanışa dönüştürülmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda ergenlerin okullarda karşılaştığı bu problemlerle başa çıkma yollarını öğrenme okul sağlığı yönünden önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ergen, Ebeveyn, İrrasyonel İnanış.

Summary :

During adolescence, individuals may experience deficiencies in issues such as problem solving, communication and anger management with their peers and family. The process of independence from parents, which is one of the most basic characteristics of adolescence, also affects family members. Irrational thoughts are negative thoughts that harm individuals themselves and their environment, cause inappropriate behavior, and distract the individual from their goals. These thoughts affect emotions and behaviors, causing individuals' happiness

levels to decrease. Adolescence is a period of rapid development. An adolescent's acceptance of his body and his desire to use it effectively is an important process in which his needs such as appreciation and approval intensify. During this period, uncontrolled emotions may be experienced. Important events may be seen as unimportant, important events may be seen as important, and this evaluation style is affected by the adolescent's own beliefs and thoughts. Adolescents who develop irrational beliefs in order to be approved may also be affected psychologically. With these irrational beliefs, the adolescent may make avoidant and panicky decisions and feel unhappy and unsuccessful. These beliefs negatively affect the adolescent's decision-making style, level of aggression and anger, problem skills, communication and empathy skills. Trying to resolve conflicts between parents and adolescents with dysfunctional solution methods causes negative effects on adolescents. In this context, adolescents' irrational beliefs are of great importance in terms of the relationship between parents and adolescents. The healthy maintenance of this relationship is important in terms of guidance in improving school health. It is thought that transforming irrational beliefs into rational beliefs is effective in social relations and creating a positive classroom environment. In this context, learning ways to cope with these problems that adolescents encounter in schools is important for school health.

Key Words : Adolescent, Parent, Irrational Belief.

1. GİRİŞ

Ergenlik, biyolojik, psikolojik ve sosyal yönden gelişim ve olgunlaşma sürecidir. Latince “Adolescere” sözcüğünden türemiştir. Bu sözcük olgunlaşmak, büyümek gibi anlamlar içerir (1). Dünya Sağlık Örgütü(DSÖ) 10-19 yaş arası adolesan (ergenlik) dönemi olarak tanımlamaktadır (2). Nüfus olarak incelendiğinde dünya nüfusunun %20’lik kısmını ergenler oluşturur. Türkiye’de ise toplam nüfusun %15’ini oluşturmaktadır (3). Bu dönemde birey için başkaları tarafından nasıl algılandığı büyük önem taşır. Aynı zamanda sevildiğini ve önemsendiğini bilmek ister (4). Hormonal, ruhsal ve sosyal açıdan hızlı gelişim ve değişimler yaşandığı için önemli bir dönemdir (5). Ergen bireyler bir kimlik oluşturma süreci içerisindeyler (6). Bağımsızlık arayışı ve kimlik bulmanın önemli olduğu bu süreçte aile ile de karşı karşıya kalınmaktadır (7). Ergenlikte ebeveyn-ergen ilişkileri de değişip yeni bir evreye geçilmektedir (8). Bu değişimlerin ebeveyn tarafından anlaşılabilmesi ergenin arkadaş gruplarıyla da uyumu kolaylaştırmaktadır (9). Bireyin sağlıklı ilişkiler geliştirmesinde ailenin ve sosyal çevrenin önemi çoktur. Doyurucu iletişim ve ilişkiler ergenin daha sağlıklı kararlar almasını sağlayacaktır (10). Ergenlerin benlik saygısının gelişmesinde de ebeveynlerin rolleri büyüktür. Yaşanılan ruhsal problemler ergenin ileriki yaşamında karşılaşılabilecek sorunlara temel oluşturabilir (11).

1.1. Kuramsal Çerçeve

Freud'un psikoseksüel gelişim basamaklarından “gizil dönem” ergenliğin başlangıcıdır. Ergenin ebeveynlerine olan bağımlılıktan koparak sosyalleşebilmesi bu dönemin amacıdır . Karşı cinse ilginin yanı sıra sosyalleşme, grup etkinliklerine katılma ve meslek seçimi gibisteklerin olduğu dönemdir (12). Ergen bireyselliğini kazanmaya başladığı bu dönemde ebeveynleri ile çatışmalar yaşayabilir (13). Piaget'in bilişsel gelişim kuramına göre, ergenin soyut düşünme özelliği kazanması ergenlik döneminin önemli kazanımlarından biridir. Piaget'e göre soyut düşünme, ergenin olasılıkları göz önünde bulundurma ve akıl yürütmeye yönelik yeteneğidir (14). Jung'a göre, ergen için zorlayıcı olan bu dönemde ergen çeşitli kararlar almak ve sosyal yaşama uyum sağlayacak davranış biçimleri geliştirmek durumundadır. Gerçek yaşamın beklentileri ile yüzleşebilen ergen bu döneme fazla zorlanmadan adapte olabilir (12). Lewin'in alan kuramına göre, birey küçükken aile, arkadaş ve sosyal çevre gibi faktörlere uyumu daha basit ve kolay iken ergenlikle beraber bu faktörler hızlı bir değişim ve gelişim

göstermektedir. Ergenin bu değişimlere uyum sağlamaya çalışması bu dönemi stresli hale getirmektedir (15). Bandura'nın sosyal bilişsel kuramına göre bireylerin davranışları kişi, çevre ve davranıştan etkilenir. Başkalarının davranışının model alınması yoluyla öğrenilir (16). Ergenler öğretmenini, ailesini ve akranlarını rol-model alabilir. Bandura'ya göre, ergenlikte toplumla uyum sağlayamamış ve yeteri kadar desteklenmemiş bireylerin ergenliği daha stresli geçirdiği, tutarlı ve ilgili ailelere sahip ergenlerin bu dönemi stressiz geçirdiği, sosyal olarak uyumlu oldukları gözlenmektedir (17).

İrrasyonel inançlar, gerçekçi olmayan, kişinin amaçlarına ulaşmasını engelleyen işlevsiz inançlardır (18). Albert Ellis tarafından (1955) "Rasyonel Terapi" adıyla ortaya çıkan Rasyonel Duygusal Davranışçı Kuram (RDDK), 1993 yılında Rasyonel Duygusal Davranışçı Terapi (RDDT) adını almıştır. Albert Ellis bu kuramda insanların rahatsızlıklarının kaynağının olaylar olmayıp olaylara yüklenen anlamlar olduğunu ifade etmiştir (19, 20). Albert Ellis, bireylerin duygu ve davranışlarının yerleşmiş kök inançlar, rasyonel olmayan inançlar ve kalıp fikirlerden etkilendiğini savunmaktadır. RDDK'ya göre problemler akılcı (rasyonel) inançlar ve akılcı olmayan (irrasyonel) inançlardan temel alır. Akılcı olmayan inanışlar bireyleri işlevsiz duygulara yönlendirir. Kuruntulu, gerçekle uyumsuz düşünme şekilleri içerir. Kişinin amaçlarına ulaşmasını engelleyen bu inanışları değiştirmek zor da olsa imkansız değildir. RDDT'ye göre ruhsal problemler, önceden öğrenilmiş olumsuz düşüncelerin irrasyonel inanışlarla pekiştirildiğini savunmaktadır. Akılcı inançlar esneklik içerirken, akılcı olmayan inançlar –meli –malı içeren katı düşüncelerden oluşur (21). İşlevsel özellikte olmayan irrasyonel inanışlar, yaşanan olaylara karşı hatalı algı oluşturmaya sebebiyet vermektedir. Bu inançları değiştirmenin yolu akılcı inançların tekrar edilmesi ile mümkündür (22).

2. TARTIŞMA VE SONUÇ

Ergenin bedenini kabul etmesi ve etkili bir biçimde kullanmak istediği ergenlik dönemi, beğeni ve onay gibi ihtiyaçların yoğunlaştığı bir dönemdir. Onaylanmak için akılcı olmayan inançlar geliştirebilir. Bu durum ergeni ruhsal yönden olumsuz etkiler ve sağlıksız kararlar almasına neden olabilir (23). Ergenlerin irrasyonel inançlarının azalması, karşılaşılan problemleri daha gerçekçi değerlendirip çözebilmeleri duygusal ve davranışsal olarak daha az zorluk çekmelerini sağlar (24). Ergenlikte yaşanan değişim ve gelişimlerle beraber ergenin duygularını ifade biçimleri de değişir (25). Bu değişimlerin anne baba tarafından iyi değerlendirilebilmesi ergenin çevresi ile ilişkisini olumlu yönde etkilemektedir (9). Ergenlikle beraber ebeveynlerde yeni bir evreye girmektedirler (8). Aile bu dönemin başarılı bir şekilde geçirilip tamamlanmasında önemli bir role sahiptir (26). Ebeveyn ve ergen arasındaki ilişkinin incelenmesi bu açıdan önemlilik taşımaktadır (27). Ebeveyni ile fazlaca çatışma içinde olan ergenlerin karşılıklı olumlu ilişkileri de azalmaktadır (28). Yetişkinlikte yalnızlık çeken ergenlerin, ergenlikte ebeveynlerinin yetersiz zaman ayırdıkları, anne babaları tarafından anlaşılamayan ergenler olduğu saptanmıştır (29). Ebeveyn ve ergen yalnızlığı üzerine yapılan başka bir çalışmada da anne baba desteğinin yalnızlıkla negatif yönde ilişkili olduğu sonuçlanmıştır (30). Ebeveynleri ile çatışma içinde olan ergenlerinde yine öfke davranışları gösterdikleri belirtilmektedir (31).

Eğitimde ergenlere rasyonel düşünme becerisi kazandırarak pozitif ruh sağlığı geliştirme, akranlar arasındaki problemleri çözebilmek, anksiyete ve depresyonu önlemek amaçlı faaliyetler yapılmaktadır. Ergenlerde değişim ve gelişimler yaratacak bu rasyonel düşünme becerisi bu açıdan çok önemlidir. İrrasyonel inanışların temel aldığı RDDT çocuklara, ergenlere, öğrencilere danışmanlık yapmada etkin bir terapidir. RDDT eğitimde kullanılan yönü bilişsel açıdan önemli olan ergenlik dönemindeki bireylere müdahale çalışmasıdır. Ergenlerin okullarda karşılaştığı problemlerde başa çıkma yollarını öğrenmede bu tarz çalışmaların gerekli ve önemli olduğu düşünülmektedir (32).

RDDE, ergenlerin irrasyonel inançların azaltılması, hoşgörü düzeyinin artırılması, akademik başarı ve duygusal süreçlerle başedebilmek, anksiyete ve depresyonun önlenmesi gibi alanlarda kullanılmaktadır (33).

Rasyonel duygucu eğitim üzerine yapılan çalışmalarda irrasyonel düşüncelerin azaldığı, öğrencilerin öz yeterlilik ve öznel iyi oluş düzeyinin artmış olduğu belirtilmiştir (19). Sosyal ilişkilerde ve olumlu sınıf ortamının oluşturulmasında yine rasyonel düşüncelerin etkisi olduğu düşünülmektedir (24). Müdahale eğitimleri öğrencilerin üretken ve mutlu olmalarını sağlayacak pozitif bilişsel yetkinlik kazanmalarını sağlamaktadır. İrrasyonel inançları rasyonel inançlara dönüştürürken olumsuz duygu durumlarıyla da başa çıkabilme toleransını artırmaktadır (32).

Ergenin kendini tanıyıp kabul etmesi, zayıf ve güçlü yanlarını tanımlayabilmesi yine RDDE ile mümkündür (34). Rasyonel hemşirelik, hemşirenin hem kendisiyle hem de başkalarında, düşüncelerde yerleşen mantık dışı inançları tanıyıp bunları rasyonel inançlara döndürebilmeyi sağlayabilmesidir (35). Okul sağlığı hizmetlerinde RDDE'nin kullanılması öğrencilerin daha pozitif ruh sağlığı içinde olmasını sağlayacaktır. RDDE'nin ergenleri motive edici tutumlar geliştirebilmesi, problemlerin önlenmesi ve ergenin akranları ile uyum içinde olabilmesi okul sağlığı açısından önemlidir. Sağlığı geliştirici, koruyucu ve önleyici faaliyetleri içermektedir (36). Halk sağlığı hemşireliğinin alt dalı olan Okul Sağlığı Hemşireleri ergenlerin sağlığını koruma, geliştirme ve önleyici çalışmalar açısından oldukça önemlidir. Okul sağlığı hemşireleri de bu yöntemi kullanacak sağlık profesyonelleridir. Rasyonel hemşirelik uygulamaları, ergenlerin sağlığını olumlu yönde etkilemesi açısından önemlidir (37).

3. ÖNERİLER

Okullarda RDDE'nin sağlık profesyonellerince uygulanması, bu alanda çalışmalar yapılması önerilir.

4. KAYNAKÇA

- 1.Yavuzer H.(1993) Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- 2.Dünya Sağlık Örgütü (Eylül, 2022). Adolescent health. https://www.who.int/health-topics/adolescent-health#tab=tab_1
- 3.Türkiye İstatistik Kurumu (Ağustos, 2022). İstatistiklerle çocuk, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633>
- 4.Yavuzer H.(2014)Çocuğu Tanımak ve Anlamak,. İstanbul: Remzi Kitabevi
- 5.Blakemore, S. J. (2012). Development of The Social Brain in Adolescence. J R Soc Med, 115-116.
- 6.Öncü, S. (2022). Covid-19 Pandemisinin Ergenler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. Edu 7: Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(13), 18-35.
- 7.Adıgüzel, R., & Demir, V. (2023). Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Endişe İle İlgili Olumlu İnançlar Arasındaki İlişkide Akılcı Olmayan İnançların Aracı Rolü. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 1693-1923. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.1261273>
- 8.Aybak, T., & İpek, M. (2021). Ergenlik Dönemindeki Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşadıkları Sorunlar. Aydın Sağlık Dergisi, 7(2), 141-165.
- 9.Abalı, O. (2018). Ergenlik dönemi & ruhsal yaklaşım. Adeda.
- 10.Haşımoğlu, A., & Aslandoğan, A. (2018). LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ERGENLİK DÖNEMİ SORUNLARI VE DUYGU DÜZENLEME STRATEJİLERİ ARASINDAKİ

İLİŞKİNİN İNCELENMESİ. Academic Review of Humanities and Social Sciences, 1(2), 71-83.

11.Öncü, S. (2022). Covid-19 Pandemisinin Ergenler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. Edu 7: Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(13), 18-35.

12.Geçtan, E. (2012). Psikanaliz ve sonrası. İstanbul:Metis yayınları.

13.Geçtan, E. (1981). Çocukluktan Yetişkinliğe Gençlik. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 14(1), 91-100, DOI:10.1501/Egifak_0000000749.

14.Dusek, j. (1987). Adolescent Development and Behavior. New Jersey: Prentice Hall International.

15.Azizoğlu, G. T. (1993). Ana baba tutumları ile diğer bazı değişkenlerin lise öğrencilerinin mesleki ilgilerine etkisi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

16.Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory: Anagentic Perspective. Annual Review of Psychology, 52, 1-26.

17.Yılmaz, A. (2000). Eşler arasındaki uyum ve çocuğun algıladığı anne-baba tutumu ile çocukların,ergenlerin ve gençlerin akademik başarıları ve benlik saygıları arasındaki ilişkiler (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

18.Ellis, A. (2001). Overcoming destructive belief, feeling and behaviors. Amherst. NY: Prometheus.

19.Kabasakal E. Kaynaştırma Öğrencisi Bulunan Sınıflarda Rasyonel Duygucu Eğitimin Diğer Öğrencilerin, Rasyonel Düşünme, Öznel İyi Oluş, Öz Yeterlilik ve Sosyal Kabul Düzeyine Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018

20.Ellis A, David D, Lynn SJ. Rational and irrational beliefs: A historical and conceptual perspective. In D. David, S. J. Lynn, & A. Ellis (Eds.), Rational and irrational beliefs: Research, theory, and clinical practice. New York, NY: Oxford University Press 2010;(3):22

21.Ellis, A. (1998). How to control your anxiety before it controls you. Citadel Press.

22.Kazantzis, N. E., Reinecke, M. A., & Freeman, A. E. (2010). Cognitive and behavioral theories in clinical practice. Guilford Press.

23.Kartol, A. (2013). Lise son sınıf öğrencilerinin akılcı olmayan inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü

24.Kabasakal E. Okul çağı çocuklarında pozitif ruh sağlığını geliştirmeye yönelik psiko eğitim önerisi: Rasyonel duygucu davranışçı eğitim. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 2019;22(4):291-296. DOI: 10.17049/ataunihem.452832

25. Kulaksızoğlu, A. (2013). Ergen- Aile Çatışmaları ile Annenin Tutumları Arasındaki İlişki ve Ergenin Problemleri. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 1(1), 71-87.

26.Kocayörük, E. (2010). Father Involvement and Family Functioning in Adolescent Development. Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 4(33), 37-45. <https://doi.org/10.17066/pdrd.09461>

27.Öngider, N. (2013). Anne-baba ile okul öncesi çocuk arasındaki ilişki. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 5(4). 420-440.

28. Dekovic M (1999). Parent-adolescent conflict: Possible determinants and consequences. *International Journal of Behavioral Development* 23:977-1000.
29. Hojat M (1982) Loneliness as a function of parent-child and peer relations. *The Journal of Psychology* 112:129-133.
30. Van Roekel E, Goossens L, Scholte RH ve ark. (2011) The dopamine D2 receptor gene, perceived parental support, and adolescent loneliness: Longitudinal evidence for gene-environment interactions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52:1044-1051.
31. Jackson J, Kuppens P, Shheber LB ve ark. (2011) Expression of anger in depressed adolescents: The role of family environment. *Journal Abnormal Child Psychology*, 39:463-474.
32. Vernon A, Bernard ME. Application of REBT in schools prevention, promotion, intervention. A. Ellis, M.E. Bernard (Ed). *Rational emotive behavioural approach to childhood disorders*. New York: Plenum Press 2006, p: 415-416
33. Streeter KR. The effects of Rational-Emotive Education on academic performance and career perspectives of at-risk elementary students. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences & Engineering* 1999;59(7-B):3728.
34. MacLaren C, Doyle KA, DiGiuseppe R. Rational emotive behavior therapy (REBT): Theory and practice. *Contemporary theory and practice in counseling and psychotherapy* 2016:233-263.
35. Balevre PS. Rational nursing: A concept analysis for practical application. *Journal for Nurses in Professional Development*, 2002;18(3):146-151.
36. Wilde, J. (1996). Rational-emotive behavior therapy and the treatment of phobias in children. *Anxiety Disorders Practice Journal*. 2 (2): 189-195.
37. Malkoç, E., & Kabasakal, E. (2021). Eğitim Çalışanlarında Ruh Sağlığı Açısından Stres ve İrrasyonelite. *Türkiye Sağlık Bilimleri Ve Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 22-29. <https://doi.org/10.51536/tusbad.928367>

Vibrio Parahaemolyticus CONTAMINATION IN SEAFOOD
DENİZ ÜRÜNLERİNDE *Vibrio parahaemolyticus* KONTAMİNASYONU

Nesrin ÇAKICI

Dr. Öğr. Üye, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler
bölümü. Gıda mikrobiyolojisi, ORCID 0000-0001-8662-7215

Özet

Gıdaların patojen mikroorganizmalarla kontaminasyonu halk sağlığı ve ekonomik açıdan tüm dünyada endişe verici bir durumdur. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için daha büyük sorun olduğu bilinmektedir. Gıda kaynaklı patojen bakteriler arasında yer alan *Vibrio parahaemolyticus* küresel olarak birçok salgına neden olmuştur. *V. parahaemolyticus* deniz ortamlarında yaygın olarak bulunan, Gram negatif, hareketli, halofilik bir insan patojenidir. Bu organizma sıklıkla çiğ deniz ürünlerinden, özellikle kabuklu deniz ürünlerinden izole edilir. En sık rastlanan deniz ürünleri arasında kalamar, uskumru, ton balığı, sardalya, yengeç, deniz salyangozu, karides ve [istiridye](#) ve midye gibi çift kabuklular bulunur. Çiğ veya az pişmiş deniz ürünlerinin tüketilmesinden sonra insanlarda baş ağrısı, kusma, mide bulantısı ve karın krampları ile karakterize akut gastroenterit gelişimine yol açan, bazen yaşamı tehdit eden hastalıklara neden olabilen önemli bir gıda kaynaklı patojendir. İnvaziv kan dolaşımı enfeksiyonları ve ölüm nadiren meydana gelir. İnsanlarda enfeksiyon kişiden kişiye yayılma veya fekal-oral yolla bulaşma ile ilişkili değildir. *V.parahaemolyticus*'un çevresel varlığı fekal kontaminasyonla ilişkilendirilmemiştir. *V.parahaemolyticus*'un virülansı termostabil direkt hemolizin geni (*tdh*) tarafından kodlanır veya termostabil ilişkili hemolizin geni (*trh*) varlığı ile ilişkilidir. Su ürünleri yetiştiriciliğinde enfeksiyonları kontrol etme yöntemi olarak antibiyotiklerin bilinçsizce kullanımı nedeniyle *V.parahaemolyticus* izolatlarında çoklu ilaca direnç görülebilmektedir. En sık gözlenen antibiyotik direnci profilleri arasında ampicilin, penisilin ve tetrasiklin yer almaktadır. Deniz ürünlerinde ve su ortamında birçok antibiyotiğe dirençli bakterinin varlığı su ürünleri yetiştiriciliğinde ve insan sağlığında önemli bir sorundur.

Anahtar kelimeler: *Vibrio Parahaemolyticus*, kontaminasyon, deniz ürünleri.

Abstract

Contamination of food with pathogenic microorganisms is a worldwide concern in terms of public health and economy. It is known to be a greater problem for underdeveloped and developing countries. Among the foodborne pathogenic bacteria, *Vibrio parahaemolyticus* has caused many outbreaks globally. *V. parahaemolyticus* is a Gram-negative, motile, halophilic human pathogen that is commonly found in marine environments. This organism is frequently isolated from raw seafood, especially shellfish. The most common seafood includes squid, mackerel, tuna, sardines, crabs, sea snails, shrimps, and bivalves such as oysters and mussels. It is an important foodborne pathogen that can cause acute gastroenteritis characterized by headache, vomiting, nausea, and abdominal cramps in humans after consumption of raw or undercooked seafood, and can sometimes cause life-threatening diseases. Invasive bloodstream infections and death rarely occur. Infection in humans is not associated with person-to-person spread or fecal-oral transmission. The environmental presence of *V. parahaemolyticus* has not been associated with fecal contamination. The virulence of *V. parahaemolyticus* is coded by the thermostable direct hemolysin gene (*tdh*) or is associated with the presence of the

thermostable associated hemolysin gene (trh). Due to the unconscious use of antibiotics as a method of controlling infections in aquaculture, multidrug resistance can be observed in *V. parahaemolyticus* isolates. The most frequently observed antibiotic resistance profiles include ampicillin, penicillin and tetracycline. The presence of bacteria resistant to many antibiotics in seafood and the aquatic environment is an important problem in aquaculture and human health.

Keywords: *Vibrio Parahaemolyticus*, contamination, seafood.

GİRİŞ

Gıdaların patojen mikroorganizmalarla kontaminasyonu halk sağlığı ve ekonomik açıdan tüm dünyada endişe verici bir durumdur. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için daha büyük sorun olduğu bilinmektedir. Dünyada 10 kişiden 1'inin kirli yiyecek tükettikten sonra hastalandığı ve her yıl 420.000 kişinin ölümüne yol açtığı tahmin edilmektedir. Gıda ürünlerinin üretim, işleme, dağıtım, depolama ve hazırlama aşamalarının herhangi bir aşamasında kirlenme olasılığı yüksektir. Bu güvenli olmayan yiyecekler küresel bir sağlık tehdidi oluşturur, hastaneye yatışları ve sağlık hizmeti maliyetlerini artırır ve ülkenin ekonomik gelişimini kısıtlar.

Deniz ürünleri besin açısından zengin bir gıdadır ve sağlıklı bir diyet için istikrarlı bir kaynaktır. Ancak *Vibrio parahaemolyticus*, genellikle deniz ürünlerini, gıda işleme tesislerini ve üretim ortamlarını kirleten ve potansiyel olarak insanlarda vibriyozise neden olan önemli bir gıda kaynaklı patojen bir bakteridir (Ndraha ve ark, 2022).

VIBRIO PARAHAEMOLYTICUS

Vibrio parahaemolyticus, düz veya tek, sert bir eğriye sahip Gram negatif, halofilik asporojen bir çubuktur. *Vibrio parahaemolyticus*, 10 ila 44 °C arasında büyüyen ve optimum sıcaklığı 35–37 °C olan sakkaroz fermentasyonu yapmayan bir bakteridir (Zamora-Pantoja ve ark. 2013) Tek bir polar kamçısı vardır ve sıvı ortamda yetiştirildiğinde hareketlidir. Bu mikroorganizma deniz ortamlarında yaygın olarak dağılmıştır ve sıklıkla çeşitli deniz ürünlerinden izole edilmektedir (Wang ve Li, 2015). Bu bakteri, deniz ortamlarında doğal olarak bulunan ve morina balığı, sardalya, uskumru, pisi balığı, istiridye, ahtapot, karides, yengeç, ıstakoz, kerevit, deniz tarağı ve istiridye gibi çeşitli deniz ürünlerinden sıklıkla izole edilen bir insan patojenidir.

V. parahaemolyticus ile kirlenmiş çiğ veya az pişmiş deniz ürünlerinin, özellikle kabuklu deniz ürünlerinin tüketimi, ishal, baş ağrısı, kusma, mide bulantısı, karın krampları ve düşük ateşle karakterize akut gastroenterit gelişimine yol açabilir (Su ve Liu, 2007). Bu bakteri, ABD'de deniz ürünleri tüketimiyle ilişkili insan gastroenteritinin önde gelen nedeni ve dünya çapında önemli bir deniz ürünleri kaynaklı patojen olarak kabul edilmektedir (Kaysner ve DePaola, 2001).

V. parahaemolyticus enfeksiyonunun neden olduğu gastroenterit genellikle kendiliğinden geçse de, enfeksiyon karaciğer hastalığı veya bağışıklık bozuklukları gibi altta yatan tıbbi rahatsızlıkları olan kişilerde yaşamı tehdit eden septisemiye neden olabilir. *Vibrio parahaemolyticus*, oluşumu, yaygınlığı ve gastrointestinal enfeksiyonlara neden olma kabiliyeti nedeniyle dünya çapında önemli bir deniz ürünü kaynaklı insan patojenidir. *V. parahaemolyticus* deniz ortamında yaygın olarak dağılmış olup sıklıkla deniz ürünlerindeki hastalık salgınlarıyla ilişkilendirilir ve halk sağlığı için ciddi bir risk oluşturur.

VİRULANS FAKTÖRLERİ

Çevreden veya deniz ürünlerinden izole edilen *V. parahaemolyticus* suşlarının çoğunun patojenik olmadığı bilinmektedir. *V. parahaemolyticus*'un klinik suşları, kan agar plakalarında kırmızı kan hücrelerini lizis edebilen bir enzim olan termostabil direkt hemolizin (TDH) üretme kabiliyetleriyle çevresel suşlardan ayrılır. TDH'nin hemolitik aktivitesinin genellikle gastroenteritli insanlardan izole edilen suşlarla ilişkili olduğu ancak çevresel izolatlarda nadiren gözlemlendiği bildirilmiştir. *Bu nedenle, TDH, V. parahaemolyticus*'un başlıca virülans faktörü olarak kabul edilmiştir. TDH üretmeyen ancak TDH ile ilişkili hemolizin (TRH) üreten suşlar salgın hastalarından izole edilmiştir Shirai vd. (1990) ishali hastalardan izole edilen 215 klinik *V. parahaemolyticus* suşunu TDH (*tdh*) ve TRH (*trh*) kodlayan genlerin varlığı açısından incelemiş ve 52 suşun (%24,3) yalnızca *trh* genini taşıdığını bulmuştur. Bu sonuçlar TRH'nin aynı zamanda *V. parahaemolyticus*'un bir virülans faktörü olduğunu göstermektedir. TDH (*tdh*) ve TRH (*trh*) kodlayan genler klonlanmış ve dizilenmiştir (Su ve Liu, 2007).

Adhezinler, termostabil direkt hemolizin (TDH) ve TDH ilişkili hemolizin (TRH) ve tip III salgı sistemleri, T3SS1 ve T3SS2 gibi birçok virülans faktörü ile kendi kendini sınırlayan sulu ishal, kanlı ishal ve gastroenterite yol açabilir (Pumipuntu ve Indrawattana, 2017).

PATOGENEZ

Tüketiciler az pişmiş, kirlenmiş deniz ürünleri yediğinde hastalık kaçınılmazdır. *V. parahaemolyticus* zehirlenmesinin tipik klinik semptomları, ishal, bulantı, kusma, ateş, titreme ve su benzeri dışkılama ile birlikte görülen akut dizanteri ve karın ağrısıdır. Hastaların dışkıları mukus veya kanla karışık ve kan basınçları düşsel olarak düşerek şoka yol açar. Ciddi şekilde etkilenen bazı hastalar bilinç kaybı yaşar, tekrarlayan konvülsiyonlar gösterir, soluk veya siyanotik hale gelir ve hatta ölüm gerçekleşir.

Vibrioz Hastalardaki belirgin patolojik değişiklikler arasında jejunum ve ileumda hafif erozyon, mide iltihabı ve iç organ hasarı (karaciğer, dalak, akciğer tıkanıklığı vb.) bulunur. *V. parahaemolyticus* enfeksiyonunu etkili bir şekilde tedavi etmek için yaygın tedavi yöntemleri arasında antibiyotikler ve oral rehidratasyon bulunur. Yoğun hastalıklardan kaçınmak için, şiddetli fiziksel veya immün yetmezlik hastalıkları çeken hastalar da dahil olmak üzere bazı alt grupların deniz ürünlerini tüketmemesi önerilmektedir.

V. parahaemolyticus'un artan varlığı ve seviyeleri, bunları deniz ürünlerinden ortadan kaldırmak veya kabul edilebilir bir seviyeye düşürmek için etkili bir yaklaşım gerektirecektir. *V. parahaemolyticus* enfeksiyonu riskini en aza indirmek ve deniz ürünlerinin güvenliğini garanti altına almak için hükümetler ve bilim insanları arasında iş birliği gerekmektedir.

ANTİBİYOTİK DİRENCİ

Vibrio türleri genellikle veterinerlik ve insan açısından önemli çoğu antibiyotiğe duyarlıdır. Bununla birlikte, birkaç araştırma *V. Parahaemolyticus*'un ampisiline dirençli olduğunu bildirmiştir. Tarım ve su ürünleri yetiştirme sistemlerinde aşırı antibiyotik kullanımı sonucunda, son birkaç on yılda *Vibrio* da dahil olmak üzere birçok bakteri cinsinde antibiyotik direnci ortaya çıkmış ve evrimleşmiştir (Cabello, 2006).

Amerika Birleşik Devletleri'nde *V. Parahaemolyticus*'un antibiyotik direnciyle ilgili önemli bir çalışmada; perakende istiridyelerinden elde edilen 168 *V. parahaemolyticus*'un 95 (%57) ampisiline dirençli ve 41 (%24) ampisiline orta dirençli suşu dışında, test edilen antibiyotiklerin çoğuna duyarlı bulunmuştur (Han ve ark, 2007).

Başka bir çalışma, balık ve kabuklu deniz hayvanlarında bulaşıcı hastalıkları tedavi etmek ve önlemek için sık antibiyotik kullanımından kaynaklanan *Vibrio spp.* de dahil olmak üzere yerli deniz bakteri suşlarında çoklu antibiyotik direnci oluşumunu tespit etmek için Adriyatik Denizi (İtalya) boyunca yer alan balık çiftliklerinde yürütülmüştür. Bu çalışmada tetrasiklin (%17), trimetoprim-sülfadiazin (%7) ve sadece trimetoprim (%2) direnci tespit edilmiştir (Labella ve ark, 2013).

Hindistan'nın dört perakende pazarından *V. parahaemolyticus* suşu izole edildi. İzolatlar çeşitli antibiyotiklere duyarlılıkları açısından test edildi. En yüksek antibiyotik direnci insidansı ampisilin, kolistin ve sefalotine karşı (%100) bildirildi, bunu amoksisilin, karbensilin ve seftazidim izledi (%95'ten fazla). Tüm *V. parahaemolyticus* suşları kloramfenikol, tetrasiklin ve nalidiksik aside duyarlıydı. İzolatlar arasında çoklu ilaç direnci yaygındı (Sudha ve ark, 2014).

Malezya'daki farklı pazarlardan toplanan midye ve karideslerden elde edilen *V. Parahaemolyticus* izolatlarının antibiyotik direnç profilini belirlemek için yürütülen çalışmada; Bu izolatlar ampisiline (%63,1) ve sefaleksine (%35,4) karşı yüksek direnç göstermişrie. Ancak, bu izolatların %97'si tetrasikline ve %49,3'ü siprofloksasine duyarlıydı. Ayrıca, perakende midye izolatlarında karides izolatlarına kıyasla ampisiline, sefaleksine ve siprofloksasine karşı en yüksek direnç bulunmuştur (Othubi ve ark, 2014). Benzer şekilde, Tayland'da Yano ve ark. (2014), iç göletlerdeki karideslerden izole edilen *V. parahaemolyticus* suşlarının ampisiline karşı yüksek direnç (%72) bildirmişlerdir.

Deniz ürünlerinden izole edilen bakterilerdeki antimikrobiyal dirençle ilişkilendirilen faktörler arasında plazmid varlığı, akuva kültürde antibiyotiklerin gelişigüzel kullanımı ve yatay gen transferi bulunmaktadır. Tetrasiklin ve kinolon gibi antimikrobiyallerin, terapötik veya profilaktik amaçlarla gelişigüzel kullanımı, yoğun karides çiftliğinde tanımlanmıştır.

Bazı *V. parahaemolyticus* suşlarının vahşi karideslerden izole edilmesine rağmen, yüksek düzeyde antibiyotik direnci gösterdikleri bildirilmiştir. Bu durumun tarımsal yüzeysel sulama veya atık su arıtma tesislerinden kaynaklanan çevresel kirlilik nedeniyle ortaya çıktığı düşünülmüştür. Antibiyotiklerin büyük çaplı yanlış kullanımının neden olduğu halk sağlığı tehditlerinden kaçınmak için deniz ürünlerinin hijyen durumunun izlenmesi ve su ürünlerindeki enfeksiyonları kontrol etmek için antibiyotikler dışındaki yeni stratejilerin (örneğin probiyotikler ve faj terapisi) kullanılması acilen gerekli olduğu düşünülmüştür (Elmahdi ve ark, 2016).

V. parahaemolyticus'a karşı gözlemlenen yüksek orandaki çoklu antibiyotik direncinin geleneksel olarak kullanılan antibiyotiklerden kaynaklandığını göstermektedir. Bu nedenle, su ürünleri yetiştiriciliği enfeksiyonlarını kontrol etmek, deniz ürünlerinin güvenliğini sağlamak ve antibiyotiklerin büyük çaplı yanlış kullanımından kaynaklanan halk sağlığı tehditlerinden kaçınmak için ulusal düzeyde antimikrobiyal direnç modellerinin izlenmesi ve diğer çözümlere ihtiyaç vardır (Park ve ark, 2018).

DENİZ ÜRÜNLERİNİN *V. PARAHAEMOLYTICUS* İLE KONTAMİNASYONU

V. parahaemolyticus'un deniz ortamlarındaki dağılımının su sıcaklıklarıyla ilişkili olduğu bilinmektedir. Çalışmalar, su sıcaklıkları 15 °C veya daha yüksek olana kadar organizmanın deniz suyunda nadiren tespit edildiğini göstermiştir. 1984 ve 1985 yılları arasında dokuz ABD kıyı eyaletinde gerçekleştirilen bir araştırmada, su sıcaklıkları 16 °C'nin altına düştüğünde deniz suyunda ortalama düşük bir *V. parahaemolyticus* yoğunluğu (4 hücre/100 ml) bildirilmiştir. Ancak, su sıcaklıkları 25 °C civarına çıktığında *V. parahaemolyticus*'un deniz suyundaki yoğunluğu 1000 hücre/100 ml'ye kadar yükselebilir (DePaola ve ark, 1990). Kasım

2002 ile Ekim 2003 arasında Oregon istiridyeye yetiştirme ortamlarında *V. parahaemolyticus'un* bulunmasına ilişkin yakın tarihli bir çalışma, deniz suyundaki *V. parahaemolyticus* ile su sıcaklıkları arasında pozitif bir korelasyon buldu; suda en yüksek *V. parahaemolyticus* popülasyonları yaz aylarında tespit edildi (Duan ve Su, 2005a).

Çiğ kabuklu deniz ürünlerindeki *V. parahaemolyticus* kontaminasyon derecesinin su sıcaklıklarıyla da ilişkili olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, *V. parahaemolyticus'un* ilkbahar ve yaz aylarında hasat edilen istiridyelerde kış aylarındakinden daha fazla tespit edilmesi olasıdır. Kirlenmiş istiridyelerdeki *V. parahaemolyticus* yoğunluğu hasat sırasında genellikle 10^3 cfu/g'dan düşük olmasına rağmen daha sıcak deniz suyundan hasat edilen istiridyelerde 10^3 cfu/g'ı aşabilir (DePaola ve ark., 2000) ve organizma yüksek sıcaklıklara maruz kaldığında istiridyelerde hızla çoğalabilir. Çalışmalar , istiridyeler 26 °C'ye maruz bırakılırsa, soğutulmamış istiridyelerdeki *V. parahaemolyticus* popülasyonlarının hasattan sonraki 24 saat içinde orijinal seviyesinin 50-790 katına hızla artabileceğini göstermiştir (Gooch ve ark., 2002). Haziran 1998 ile Temmuz 1999 arasında ABD'deki restoranlardan, istiridyeye barlarından, perakende ve toptan deniz ürünleri pazarlarından alınan 370 parti istiridyeye üzerinde yapılan bir araştırma, yaz aylarında pazar istiridyelerinde *V. parahaemolyticus'un* yüksek yoğunluklarda mevsimsel dağılımının tespit edildiğini buldu (Cook ve ark, 2002).

V. parahaemolyticus ilk olarak 1951 yılında Japonya'nın Osaka kentinde gıda kaynaklı hastalıkların bir nedeni olarak tanımlanmıştır. Sardalya tüketimiyle ilişkili 272 hastalık ve 20 ölümlü sonuçlanan büyük bir salgına neden olmuştur. O tarihten bu yana *V. parahaemolyticus'un* Japonya'daki gıda zehirlenmesi vakalarının %20-30'undan sorumlu olduğu bildirilmiştir ve birçok Asya ülkesinde deniz ürünlerinden kaynaklı hastalıkların yaygın bir nedeni olarak tanımlanmıştır (Su ve Liu, 2007). Asya ülkelerinin aksine, Avrupa ülkelerinde *V. parahaemolyticus* enfeksiyonları nadiren bildirilmektedir. Bununla birlikte, İspanya ve Fransa gibi ülkelerde sporadik salgınlar bildirilmiştir. İspanya'da 1989 yılında balık ve kabuklu deniz ürünleri tüketimiyle ilişkili sekiz *V. parahaemolyticus* gastroenteriti vakası bildirilmiştir (Molero ve ark, 1989).

Connecticut, New Jersey ve New York'ta 1998 yılının Temmuz ve Eylül ayları arasında New York, Long Island Boğazı'nda hasat edilen istiridyeye ve midyelerin yenmesi sonucu sekiz *V. parahaemolyticus* enfeksiyonu vakasından oluşan küçük bir salgın bildirildi (CDC, 1999). Son zamanlarda, Alaska'daki bir yolcu gemisindeki 14 yolcu, 2004 yazında Alaska'da üretilen çiğ istiridyeleri yedikten sonra gastroenterit geçirdi (McLaughlin ve ark, 2005). Daha yakın zamanda, 2006 yazında meydana gelen ve 177 vakayı içeren bir *V. parahaemolyticus* salgını, Washington ve Britanya Kolombiyası'nda hasat edilen kontamine istiridyelerle ilişkilendirildi (CDC, 2006). Bu salgınların meydana gelmesi, istiridyelerde *V. parahaemolyticus* kontaminasyonunun ABD'de bir güvenlik endişesi olduğunu göstermektedir.

[Kore'nin Busan şehri ve Kyeongnam eyaletindeki deniz ürünleri pazarlarından ve restoranlarından toplanan dilimlenmiş çiğ balık ve canlı deniz omurgasızları \(istiridyeye, ascidians ve deniz hıyarı\) dahil olmak üzere 213 deniz ürünü örneğinde *V. parahaemolyticus'un* bolluğunu araştırmıştır .](#) Sonuçlarına göre, *V. parahaemolyticus* Temmuz'dan Ekim'e kadar %41,5-66,5 aralığında tespit edilmiş, ancak diğer aylarda görülme sıklığı < %20'dir. Kabuklu deniz ürünleri dahil olmak üzere çiğ deniz omurgasızlarındaki suş izolasyon oranı (%49,2), dilimlenmiş çiğ balıktakinden daha yüksek (%28,9) bulunmuştur (Park ve ark, 2018). Kore'nin Kyunggi eyaleti ve Incheon şehrindeki perakende deniz ürünleri pazarlarından toplanan balık ve kabuklu deniz ürünleri örneklerinde (n = 685) başka bir çalışma yürütülmüştür. Söz konusu çalışmada *V.*

parahaemolyticus'un aylık saptanma oranı %30,5 ile %61,5 arasında değişmekte olup, en yüksek oran Ağustos ayında bulunmuştur (Han ve ark. [2012](#)).

KAYNAKLAR

Al-Othrubı S.M., Kqueen C.Y., Mirhosseini H., Hadi Y.A., Radu S. Antibiotic resistance of *Vibrio parahaemolyticus* isolated from cockles and shrimp sea food marketed in Selangor, Malaysia Clin. Microbiol., 3 (2014), pp. 148-154

Cabello F.C. Heavy use of prophylactic antibiotics in aquaculture: a growing problem for human and animal health and for the environment Environ. Microbiol., 8 (2006), pp. 1137-1144

Centers for Disease Control and Prevention (CDC). *Vibrio parahaemolyticus* Infections Associated with Consumption of Raw Shellfish—Three States, 2006. Morb. Mortal. Wkly. Rep., 55 (Dispatch) (2006), pp.

Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Outbreak of *Vibrio parahaemolyticus* infection associated with eating raw oysters and clams harvested from Long Island Sound—Connecticut, New Jersey and New York, 1998

Cook D.W. , P. O’Leary, J.C. Hunsucker, E.M. Sloan, J.C. Bowers, R.J. Blodgett, A. DePaola *Vibrio vulnificus* and *Vibrio parahaemolyticus* in US retail shell oysters: a national survey from June 1998 to July 1999. J. Food Prot., 65 (2002), pp. 79-87

DePaola A., Hopkin L.H. , Peeler J.T. , Wentz B. , McPhearson R.M. Incidence of *Vibrio parahaemolyticus* in US coastal waters and oysters Appl. Environ. Microbiol., 56 (1990), pp. 2299-2302

DePaola, C.A. Kaysner, J. Bowers, D.W. Cook. Environmental investigations of *Vibrio parahaemolyticus* in oysters after outbreaks in Washington, Texas, and New York (1997 and 1998). Appl. Environ. Microbiol., 66 (2000), pp. 4649-4654

Duan J. , Su Y.-C. Occurrence of *Vibrio parahaemolyticus* in two Oregon oyster-growing bays. J. Food Sci., 70 (2005), pp. M58-M63

Elmahdi, S., DaSilva, L. V., & Parveen, S. (2016). Antibiotic resistance of *Vibrio parahaemolyticus* and *Vibrio vulnificus* in various countries: a review. *Food microbiology*, 57, 128-134.

Han AR, Yoon YJ, Kim JW. Antibiotic resistance and plasmid profile of *Vibrio parahaemolyticus* strains isolated from Kyunggi-Incheon coastal area. Kor J Microbiol. 2012;48:22–8.

Han F., Walker R.D. , Janes M.E. , Prinyawiwatkul W. , Ge B. Antimicrobial susceptibilities of *Vibrio parahaemolyticus* and *Vibrio vulnificus* isolates from Louisiana Gulf and retail raw oysters Appl. Environ. Microbiol., 73 (2007), pp. 7096-7098.

Haendiges J., M. Rock, R.A. Myers, E.W. Brown, P. Evans, N. GonzalezEscalona Pandemic *Vibrio parahaemolyticus*, Maryland, USA, 2012. Emerging Infect. Dis., 20 (2014), pp. 718-720.

Gooch J.A., A. DePaola, J. Bowers, D.L. Marshall Growth and survival of *Vibrio parahaemolyticus* in postharvest American oysters. J. Food Prot., 65 (2002), pp. 970-974

Labella A., M. Gennari, V. Ghidini, I. Trento, A. Manfrin, J.J. Borrego, M.M. Lleo High incidence of antibiotic multi-resistant bacteria in coastal areas dedicated to fish farming Mar. Pollut. Bull., 70 (2013), pp. 197-203.

McLaughlin J.B., DePaola A., Bopp C.A., Martinek K.A., Napol N.P. Outbreak of *Vibrio parahaemolyticus* gastroenteritis associated with Alaskan oysters New Engl. J. Med., 353 (2005), pp. 1463-1470

Molero X. , Bartolomé R.M. , Vinuesa T. , Guarner L. , Accarino A. , Casellas F. , García R. Acute gastroenteritis due to *Vibrio parahaemolyticus* in Spain: presentation of 8 cases Med. Clin. (Barc), 92 (1989), pp. 1-4

Ndraha, N., Huang, L., Wu, V. C., & Hsiao, H. I. (2022). *Vibrio parahaemolyticus* in seafood: Recent progress in understanding influential factors at harvest and food-safety intervention approaches. *Current Opinion in Food Science*, 48, 100927.

Su, Y. C., & Liu, C. (2007). *Vibrio parahaemolyticus*: a concern of seafood safety. *Food microbiology*, 24(6), 549-558.

Sudha S., Mridula C., Silvester R., Hatha A.A. Prevalence and antibiotic resistance of pathogenic vibrios in shellfishes from Cochin market. Indian J. Geo-Mar. Sci., 43 (2014), pp. 815-824

Yano Y., Hamano K., Satomi M., Tsutsui I., Aue-umneoy D. Diversity and characterization of oxytetracycline-resistant bacteria associated with non-native species, white-leg shrimp (*Litopenaeus vannamei*), and native species, black tiger shrimp (*Penaeus monodon*), intensively cultured in Thailand J. Appl. Microbiol., 110 (2014), pp. 713-722

Pumipuntu, N., & Indrawattana, N. (2017). *Vibrio parahaemolyticus*: a seafood-borne pathogen.

Park, K., Mok, J. S., Kwon, J. Y., Ryu, A. R., Kim, S. H., & Lee, H. J. (2018). Food-borne outbreaks, distributions, virulence, and antibiotic resistance profiles of *Vibrio parahaemolyticus* in Korea from 2003 to 2016: a review. *Fisheries and Aquatic Sciences*, 21, 1-10.

Wang, W., Li, M., Li, Y. (2015). Intervention strategies for reducing *Vibrio parahaemolyticus* in seafood: a review. *Journal of food science*, 80(1), R10-R19.

Zamora-Pantoja DR, Quiñones-Ramírez EI, Fernández FJ, Vazquez-Salinas C (2013) Virulence factors involved in the pathogenesis of *Vibrio parahaemolyticus*. Rev Med Microbiol 24:41–47.

SHIGELLA spp. CONTAMINATION in FOODSTUFFS
GIDA MADDELERİNDE SHIGELLA spp. KONTAMİNASYONU

Nesrin ÇAKICI

Dr. Öğr. Üye, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler
bölümü. Gıda mikrobiyolojisi, ORCID 0000-0001-8662-7215

Özet

Gıda kaynaklı hastalıklar dünya çapında önemli bir halk sağlığı sorunu olmaya devam etmektedir. Gıda maddeleri çeşitli yollarla bakteriler, virüsler, mantarlar ve parazitlerle kontamine olmaktadır. Gıdalara çeşitli yollarla bulaşan patojen bakteriler ishalden ölüme kadar insanlarda farklı hastalık tablolarına yol açabilirler. Gıdaları kontamine eden patojen bakterilerin başında *Campylobacter*, *Salmonella*, *Shiga-toksijenik Escherichia coli*, *Listeria*, *Shigella* spp. gelmektedir. *Shigella* cinsi dört türü içerir. Bunlar; *Shigella dysenteriae*, *Shigella flexneri*, *Shigella boydii* ve *Shigella sonnei* türleridir. *Shigella* türlerinin neden olduğu Şigellosis akut bir enterik enfeksiyondur. Klinik olarak sıklıkla kanlı ishal ile kendini gösterir. *Shigella*'nın insandan insana bulaşmasının birincil yolu fekal-oral yoldur. Şigellosis birçok gelişmekte olan ülkede endemiktir ve önemli morbidite ve mortaliteye neden olan salgınlarla ortaya çıkar. Dünya çapında ciddi bir sağlık sorunu olarak kabul edilir ve ayrıca salgın hastalık ve ölümlerden sorumludur. Şigellosis vakalarının çoğu, fekal-kontamine yiyecek veya suyun tüketilmesiyle oluşur. Çeşitli yollarla *Shigella* türleri ile kontaminasyona uğramış gıda maddeleri insanlarda enfeksiyonun oluşmasında önemlidir. İnsanlarda şigellosis vakalarına karışan gıdalar arasında taze meyve ve sebzeler, çiğ istiridyeler, şarküteri etleri ve pastörize edilmemiş süt ve süt ürünleri bulunur. *Shigella* türlerinin gıdalara, özellikle çiğ sebzelere/ürünlere girişi, büyük olasılıkla sulama, hasat ve elle paketlenme dahil olmak üzere işleme sırasında gerçekleşir. *Shigella*'nın dünya çapında her yıl 80-165 milyon hastalık vakasına ve 600.000 ölüme neden olduğu tahmin edilmektedir. Şigellosis vakalarının ve ölümlerin çoğunu çocuklar oluşturmaktadır. Dünya çapındaki şigellosis vakaları arasında yaklaşık 20-119 milyon hastalık ve 6.900-30.000 ölüm gıda kaynaklı bulaşmaya bağlanmıştır.

Anahtar kelimeler: *Shigella*, gıda, bakteriyel kontaminasyon

Abstract

Foodborne diseases remain a significant public health concern worldwide. Food can become contaminated through various routes with bacteria, viruses, fungi, and parasites. Pathogenic bacteria that contaminate food, such as *Campylobacter*, *Salmonella*, shiga-toxigenic *Escherichia coli*, *Listeria*, and *Shigella* spp., can lead to diverse health outcomes in humans, ranging from diarrhea to death. The genus *Shigella* includes four species: *Shigella dysenteriae*, *Shigella flexneri*, *Shigella boydii*, and *Shigella sonnei*. Infections caused by *Shigella* species, collectively referred to as shigellosis, are acute enteric infections often characterized by bloody diarrhea. The primary transmission route of *Shigella* from person to person is fecal-oral. Shigellosis is endemic in many developing countries and is responsible for significant morbidity and mortality, often emerging in outbreaks that are major public health threats globally. Most cases of shigellosis occur from consuming food or water contaminated with fecal matter. Contaminated food items linked to human shigellosis include fresh fruits and vegetables, raw shellfish, deli meats, and unpasteurized milk and dairy products. Contamination of raw produce

with *Shigella*, especially vegetables, typically happens during irrigation, harvesting, or manual packaging. Globally, *Shigella* is estimated to cause 80-165 million cases of illness and 600,000 deaths annually. A significant proportion of shigellosis cases and deaths occur in children. Among the total worldwide cases, 20-119 million illnesses and 6,900-30,000 deaths are attributed to foodborne transmission.

Keywords: *Shigella*, food, bacterial contamination

GİRİŞ:

Gıda kaynaklı hastalıklar dünya çapında önemli bir halk sağlığı sorunu olmaya devam etmektedir. Gıda kaynaklı patojenler dünya çapında en kritik halk sağlığı endişelerinden biri haline gelmiştir. Gıda maddeleri çeşitli yollarla bakteriler, virüsler, mantarlar ve parazitlerle kontamine olmaktadır. Bir patojen, kontamine yiyecek veya içeceklerle birlikte alındığında ve insan konakçıda yerleştiğinde veya toksijenik bir patojenin toksini salındığında ve yutulduğunda, gıda kaynaklı bir hastalık meydana gelir (Nyachuba, 2010). Gıdalara çeşitli yollarla bulaşan patojen bakteriler ishalden ölüme kadar insanlarda farklı hastalık tablolarına yol açabilirler.

DSÖ, dünya çapında 22 büyük gıda kaynaklı hastalığın her yıl 600 milyondan fazla vaka ve 420.000 ölüme neden olduğunu tahmin etmektedir. En ciddi gıda kaynaklı hastalıklar genellikle bağışıklık sistemi zayıflamış, çok genç veya çok yaşlı hastalarda ortaya çıkma eğilimindedir. Gıda kaynaklı patojenler, özellikle hijyen ve sanitasyon olanaklarının genellikle yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde, gıda güvenliği için büyük bir tehdit oluşturmaktadır (Pakbin ve ark. 2021).

En yaygın gıda kaynaklı patojen bakteriler arasında Shiga-toksijenik *Escherichia coli*, *Campylobacter* spp., *Salmonella* spp., *Clostridium perfringens*, *Staphylococcus aureus*, *Shigella* spp. ve *Listeria monocytogenes* bulunur. 200'den fazla intestinal ve ekstraintestinal rahatsızlığın gıda kaynaklı patojenlerden kaynaklandığı tanımlanmıştır (Pakbin ve ark. 2020 ; Smith ve Fratamico, 2018).

SHIGELLA SPP.

Shigella cinsi, Enterobacteriaceae ailesinin bir üyesidir ve geleneksel olarak tür olarak ele alınan dört serogruba sahiptir: Serogrup A, *Shigella dysenteriae*, serogrup B, *Shigella flexneri*, serogrup C, *Shigella boydii* ve serogrup D, *Shigella sonnei*. Serogruplar A, B ve C 38 serotipe sahipken, serogrup D yalnızca bir taneye sahiptir (Bacon ve Sofos; 2003). *Shigellalar* hareketsiz, spor oluşturmayan, fakültatif anaerobik Gram negatif çubuklardır. 6 ila 48 °C arasındaki sıcaklıklarda büyüyebilirler, ancak 37 °C'yi tercih ederler ve *S. sonnei* diğer serogruplardan daha düşük sıcaklıklara daha iyi tahammül edebiliyor gibi görünmektedir. Optimum büyüme pH 6,0 ile 8,0 arasında gerçekleşir, ancak pH 4,8 ile 9,3 arasında da büyüme bildirilmiştir.

Shigella türleri, en sık olarak sanitasyonun bozulduğu ve hijyenin zayıf olduğu ortamlarda bulunur ve birincil bulaşma yolu kişiden kişiye temas olmasına rağmen, shigellosis, fokal olarak kirlenmiş su veya gıdanın tüketilmesinden sonra da ortaya çıkabilir (Bacon ve Sofos; 2003). *Shigella* türleri belirli bir gıda türüyle ilişkilendirilmemiştir; shigellosis salgınlarıyla ilişkilendirilen gıdalar arasında süt, salatalar, tavuk, kabuklu deniz ürünleri ve restoranlar, evler, okullar, öğrenci yurtları, ticari havayolları, yolcu gemileri ve askeri yemekhaneler dahil olmak üzere çok çeşitli işletmelerde servis edilen diğer taze ürünler yer almıştır (Arnesen ve ark. 2008).

Shigella cinsi, küresel bakteriyel ishalin başlıca kaynağıdır ve her yıl yaklaşık 80-165 milyon vakaya ve tahmini 74.000 ila 600.000 ölüme neden olur (Baker S, The HC, 2018). *Shigella* spp. 2016 yılında 212.000 ölüme neden oldu, toplam 446.000 küresel ishal ölümünün 64.000'i çocuklarda (< 5 yaş) meydana geldi ve bu da onu ishal ölümlerinin ikinci büyük kaynağı haline getiriyor. Güney Asyalı ve Afrikalı çocuklarda orta ila şiddetli ishal ile ilişkili ilk dört patojen arasında yer alırlar (Horne ve ark. 2024).

PATOGENEZ

Shigella türlerinin neden olduğu Şigelozis, kolon ve rektumu kaplayan epitel hücrelerinin istila edilmesiyle karakterizedir. Tüm *Shigella* serogrupları 12-50 saatlik bir kuluçka süresinden sonra gastrointestinal enfeksiyonlara neden olabilir, bu sürenin ardından bireylerde ateş, yorgunluk, halsizlik ve karın krampları ile birlikte sulu ishal görülür. [Dizanteri dört](#) *Shigella* serogrubunun hepsinden kaynaklanabilmesine rağmen *S. dysenteriae* tip 1 salgın dizanterinin en sık görülen nedenidir ve Hemolitik üremik sendrom (HUS) dahil olmak üzere diğer komplikasyonların eşlik edebileceği özellikle şiddetli bir hastalık formu ile ilişkilidir (Bintsis, 2017).

Shigella enfeksiyonları küçük çocuklarda ishalin başlıca nedenidir. *Shigella* enfeksiyonları genellikle kendiliğinden geçse de, dehidratasyon, sepsis ve invaziv ekstraintestinal enfeksiyonlar gibi ciddi komplikasyonlara yol açabilir. Komplikasyonlar arasında, çoğunlukla ateş veya metabolik değişiklikleri olan küçük çocuklarda bildirilen nöbetler de bulunur. Amerika Birleşik Devletleri'nde her yıl tahmini 500.000 *Shigella* enfeksiyonu meydana gelmekte ve 5 yaş altı çocuklar enfeksiyonların %13'ünü, hastane yatışlarının %22'sini ve ölümlerin %24'ünü temsil etmektedir. *Shigella sonnei*, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki baskın *Shigella türüdür*; 2016 yılında *S. sonnei*, laboratuvar onaylı *Shigella* enfeksiyonlarının yaklaşık %80'ini temsil ederken, bunu yaklaşık %13 ile *S. flexneri* takip ediyordu. *S. dysenteriae* ve *S. boydii*'nin neden olduğu enfeksiyonlar Amerika Birleşik Devletleri'nde nadirdir. *S. dysenteriae* tip 1'in ciddi salgın dizanteriye neden olduğu bilinmesine rağmen, herhangi bir *Shigella* türü, özellikle bağışıklık sistemini baskılayan rahatsızlıkları olan kişilerde ciddi hastalığa neden olabilir (Radhika ve ark, 2021). Dünya çapında beş yaş altı çocuklarda ve daha büyük çocuklarda veya yetişkinlerde her yıl sırasıyla 55.000 ve 110.000 ölüm ve hastane yatışının *Shigella* tarafından meydana geldiği tahmin edilmektedir (Bennish ve Ahmed, 2020). Basilli dizanterinin etken maddesi olan *Shigella* spp., gıda ve su kaynaklı birçok salgına neden olmuştur (Kotloff ve ark. 2018).

GIDA MADDELERİNDE *SHIGELLA* spp. KONTAMİNASYONU

Shigella, üçüncü en sık bildirilen bakteriyel gıda kaynaklı patojendir. Gıdalar, bu patojenlerle çoğunlukla kişisel hijyene dikkat etmeyen enfekte gıda işleyicileri tarafından kirletilir. *Ancak*, *Shigella*'nın neden olduğu gıda kaynaklı salgınlar çoğunlukla gıdaların elle hazırlanması veya işlenmesi, yetersiz termal işleme tabi tutulması ve tüketicilere çiğ olarak teslim edilmesi veya servis edilmesi sırasında meydana gelir. *Shigella* asidik ve tuzlu koşullarda yaşayabilir, insan konağa bulaşabilir ve hastalığa neden olabilir (Baker ve The HC, 2018).

Taze sebzeler, şarküteri etleri ve pastörize edilmemiş süt, *Shigella* spp. ile kirlenmeye daha yatkındır. Bazı araştırmalar ayrıca *Shigella* spp.'nin Kıyma, çiğ ıstiridye, fasulye ezmesi, çiğ sebzeler, patates salatası ve balıktan izole edilmiştir (Ahmed ve Shimamoto, 2014, 2015; Çetinkaya ve ark., 2008). Mısır'da gerçekleştirilen bir çalışmada; sokak satıcılarından, kasaplardan, perakende pazarlarından ve mezbahalardan toplanan et (dana eti ve tavuk) ve süt ürünlerindeki bu gıda kaynaklı patojenlerin yaygınlığını araştırmıştır. Toplam 1600 gıda örneği (800 et ürünü ve 800 süt ürünü) kültür ve PCR tabanlı yöntemler kullanılarak analiz

edilmiştir. *Shigella* spp. 27 (%1,7) örnekte (*S. flexneri* n:18, *S. sonnei* n:7, *S. dysenteriae* n:2) tespit edilmiştir (Ahmed ve Shimamoto, 2014).

ANTİBİYOTİK DİRENCİ

Shigella spp.'nin çoklu ilaç direnci son zamanlarda gıda güvenliği açısından önemli bir endişe kaynağı olarak kabul edilmektedir. Komplikasyon, ölüm olasılığını azaltan ve klinik iyileşmeyi hızlandıran antibiyotik tedavisi şigelozun birincil tedavisidir. Çoklu ilaca dirençli (MDR) *Shigella* spp.'nin ortaya çıkması şigelozun tedavisini daha da zorlaştırmakta ve antimikrobiyal direnç sorununu vurgulamaktadır (Ma ve ark. 2018). Ancak, *Shigella* izolatlarının fenotipik ve genotipik antimikrobiyal direnç profillerini inceleyerek direnç modellerindeki mevcut değişikliklerin derinlemesine anlaşılması yoluyla şigelozun tedavisi için uygun antibiyotiklerin belirlenmesi esastır. (Zamanlou ve ark, 2018). Klinik örneklerden elde edilen *Shigella* izolatlarındaki antibiyotik direncini karakterize etmek için çeşitli çalışmalar yürütülmüştür ; ancak, sınırlı literatür gıda örneklerinden elde edilen MDR *Shigella* izolatlarının moleküler karakterizasyonunu sağlamaktadır (Pakbin ve ark, 2021).

Gıda, antibiyotik dirençli suşlar da dahil olmak üzere *Shigella* spp. ile insan enfeksiyonu için önemli bir taşıyıcıdır (Newell ve ark, 2010). Rehidratasyon ve yeterli beslenme önemli olmakla birlikte, klinik iyileşmeyi hızlandırdığı ve komplikasyon ve ölüm olasılığını azalttığı bilinen antibiyotik tedavisi, *Shigella* enfeksiyonunun tedavisinin temelini oluşturur. Ancak, *Shigella*'nın çoklu ilaca dirençli (MDR) klinik izolatlarının ortaya çıkması, antibiyotik direnci sorununu vurgulamaktadır ve şigeloz için tedavi seçimini daha zor hale getirmektedir (Folster ve ark, 2011). *Shigella* türlerinin değişen direnç modellerini anlamak , tedavi için uygun antibiyotiği belirlemede önemlidir. Dünya çapında çeşitli çalışmalar, insan kökenli klinik *Shigella* izolatlarındaki antibiyotik direncinin moleküler temelini karakterize etmiştir. Ancak literatürde gıda kökenli *Shigella* türlerinde çoklu ilaç direncinin moleküler temeline ilişkin çalışmalar sınırlıdır (Ahmed ve Shimamoto, 2015).

Günümüzde küresel anlamda önemle üzerinde konuşulan “Tek sağlık” kavramına göre antimikrobiyal direnç sorunu için sadece klinik izolatların değil doğadan, hayvandan ve gıdalardan elde edilen patojenlerin antibiyotik direnç profilleri tek çatı altında incelemek gerekmektedir.

KAYNAKLAR:

- Ahmed, A. M., & Shimamoto, T. (2014). Isolation and molecular characterization of *Salmonella enterica*, *Escherichia coli* O157: H7 and *Shigella* spp. from meat and dairy products in Egypt. *International journal of food microbiology*, 168, 57-62.
- Ahmed, A. M., & Shimamoto, T. (2015). Molecular characterization of multidrug-resistant *Shigella* spp. of food origin. *International journal of food microbiology*, 194, 78-82.
- Arnesen LPS, Fagerlund A, Granum PE. Topraktan bağırsağa: *Bacillus cereus* ve gıda zehirlenmesi toksinleri. *FEMS Microbiol Rev.* 2008;32:579–606. doi: 10.1111/j.1574-6976.2008.00112.x.
- Bacon RT, Sofos JN. Characteristics of Biological Hazards in Foods. In: Schmidt RH, Rodrick GE, editors. *Food Safety Handbook*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.; 2003. pp. 157–195.
- Baker S, The HC (2018) Recent insights into *Shigella*: a major contributor to the global diarrhoea disease burden. *Curr Opin Infect Dis* 31:449–454.
- Bennish, M. L., & Ahmed, S. (2020). Shigellosis. *Hunter's tropical medicine and emerging infectious diseases* (pp. 492–499). Elsevier.

Bintsis T. Foodborne pathogens. *AIMS Microbiol.* 2017 Jun 29;3(3):529-563.

Cetinkaya, F., Cibik, R., Soyutemiz, G. E., Ozakin, C., Kayali, R., & Levent, B. (2008). Shigella and Salmonella contamination in various foodstuffs in Turkey. *Food Control*, 19(11), 1059–1063.

Folster, J.P. Pecic G., Bowen A., Rickert R., Carattoli A., Whichard J.M. Decreased susceptibility to ciprofloxacin among Shigella isolated in the United States 2006–2009. *Antimicrob. Agents Chemother.*, 55 (2011), pp. 1758-1760.

EFSA (European Food Safety Authority). Scientific opinion of the Panel on Biological Hazards on a request from the European Food Safety Authority on foodborne antimicrobial resistance as a biological hazard. *EFSA J.*, 765 (2008), pp. 1-87

Horne B, Badji H, Bhuiyan MTR, Cachique LR, Cornick J et al (2024) Microbiological methods used in the enterics for global health Shigella surveillance study. *Open Forum Infect Dis* 11:S25–S33.

Ma, Q., Huang, Y., Wang, J., Xu, X., Hawkey, J., Yang, C., Liang, B., Hu, X., Wu, F., Yang, X., Wang, J., Li, R., Li, P., Xie, J., Jia, L., Wang, L., Hao, R., Tong, Y., Holt, K. E. ... Yang, X. (2018). Multidrug-resistant Shigella sonnei carrying the plasmid-mediated mcr-1 gene in China. *International Journal of Antimicrobial Agents*, 52(1), 14–21.

Nyachuba, D. G. (2010). Foodborne illness: Is it on the rise? *Nutrition Reviews*, 68(5), 257–269.

Nygren B.L., Schilling K.A., Blanton E.M., Silk B.J., Cole D.J., Mintz E.D. Foodborne outbreaks of shigellosis in the USA, 1998–2008. *Epidemiol. Infect.*, 141 (2013), pp. 233-241

Newell D.G., Koopmans M., Verhoef L., Duizer E., Aidara-Kane A., Sprong H., Kruse H. Food-borne diseases: the challenges of 20 years ago still persist while new ones continue to emerge. *Int. J. Food Microbiol.*, 139 (2010), pp. S3-S15

Pakbin, B., Mahmoudi, R., Mousavi, S., Allahyari, S., Amani, Z., Peymani, A., ... Hoseinabadi, Z. (2020). Genotypic and antimicrobial resistance characterizations of Cronobacter sakazakii isolated from powdered milk infant formula: A comparison between domestic and imported products. *Food Science & Nutrition*, 8(12), 6708–6717.

Pakbin, B., Amani, Z., Allahyari, S., Mousavi, S., Mahmoudi, R., Brück, W. M., & Peymani, A. (2021). Genetic diversity and antibiotic resistance of Shigella spp. isolates from food products. *Food Science & Nutrition*, 9(11), 6362-6371.

Radhika Gharpure, Zachary A Marsh, Danielle M Tack, Sarah A Collier, Jonathan Strysko, Logan Ray, Daniel C Payne, Amanda G Garcia-Williams, Disparities in Incidence and Severity of Shigella Infections Among Children—Foodborne Diseases Active Surveillance Network (FoodNet), 2009-2018, *Journal of the Pediatric Infectious Diseases Society*, Volume 10, Issue 7, July 2021, Pages 782–788,

Smith, J. L., & Fratamico, P. M. (2018). Emerging and re-emerging foodborne pathogens. *Foodborne Pathogens and Disease*, 15(12), 737–757.

Zamanlou, S., Rezaee, M. A., Aghazadeh, M., Ghotaslou, R., Nave, H. H., & Khalili, Y. (2018). Genotypic diversity of multidrug resistant Shigella species from Iran. *Infection & Chemotherapy*, 50(1), 29.

EXAMINING THE RELATIONSHIPS AMONG NURSING STUDENTS' SELF-REGULATION SKILLS, PERCEIVED CLINICAL STRESS, AND CLINICAL PRACTICE SUCCESS

HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ DÜZENLEME BECERİLERİ İLE ALGILADIKLARI KLİNİK STRES VE KLİNİK UYGULAMA BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

İhsan AKEREN¹, Zahide AKEREN²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Alanı, 0000-0001-5615-4189

²Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, İç Hastalıkları Hemşireliği Alanı, 0000-0003-0127-8357

Özet

Hemşirelik eğitimi teorik ve pratik süreçleri içerir. Klinik ortamlar öğrencilerin uygulamalarını yaparak bilgi ve becerilerinde artışa destek olurken aynı zamanda önemli bir stres kaynağını da doğurur. Bu araştırmada hemşirelik öğrencilerinin sahip oldukları öz düzenleme becerileri ile algıladıkları klinik stres ve klinik uygulama başarıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Katılımcı grubunu Bayburt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Programına kayıtlı ve aktif öğrenim gören 52'si 1. sınıf, 42'si 2. sınıf olmak üzere toplam 94 öğrenci oluşturmaktadır (61 kız, 33 erkek, ort. yaş: 20.10±1.13). Öz düzenleme becerisinin ölçümünde Öz Düzenleme Ölçeği (ÖDÖ), algılanan klinik stresin ölçümünde Hemşirelik Öğrencileri İçin Algılanan Klinik Stres Ölçeği (HÖASÖ), klinik uygulama başarısının ölçümünde ilgili dersten alınan puanlar kullanılmıştır. Verilerin analizinde normallik testleri, değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde Pearson korelasyonu, ortalamaların karşılaştırılmasında t testi, öz düzenlemenin algılanan klinik strese etkisinde basit doğrusal regresyon kullanılmıştır. Korelasyon bulguları öz düzenleme ile algılanan klinik stres arasında zayıf düzeyde negatif ilişki olduğunu, ancak bu iki değişkenin klinik uygulama başarısıyla ilişkili olmadığını, t testi bulguları kız öğrencilerin algılanan klinik stres puanlarının erkeklerden yüksek, 1. sınıf öğrencilerinin klinik uygulama başarılarının 2. sınıflardan yüksek olduğunu, regresyon bulguları ise öz düzenlemenin öğrencilerin algıladıkları klinik stresi %9.9 düzeyinde açıkladığını göstermektedir. Hemşirelik öğrencilerinin klinik deneyimlerinde streslerinin azaltılması amacıyla öz düzenleme becerilerinden yararlanabilecekleri uygulamaların dikkate alınması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Öz düzenleme, stres, klinik uygulama, hemşirelik öğrencileri.

Abstract

Nursing education includes theoretical and practical processes. While clinical environments support the increase in students' knowledge and skills by practicing, they also create an important source of stress. The purpose of this study was to examine the relationships between nursing students' self-regulation skills and their perceived clinical stress and clinical practice success. The participant group consisted of 94 students (61 female, 33 male, mean age: 20.10±1.13 years), 52 of whom were first-year and 42 of whom were second-year students enrolled in Bayburt University Faculty of Health Sciences Nursing Program. Self-Regulation

Scale (SRS) was used to measure self-regulation skills, Perceived Clinical Stress Scale for Nursing Students (PSS) was used to measure perceived clinical stress, and scores obtained from the related course were used to measure clinical practice success. Normality tests were used to analyze the data, Pearson correlation was used to examine relationships between variables, t-test was used to compare means, and simple linear regression was used to examine the effect of self-regulation on perceived clinical stress. Correlation results showed that there was a weak negative relationship between self-regulation and perceived clinical stress, but these two variables were not related to clinical practice success, t-test results showed that perceived clinical stress scores of female students were higher than male students, clinical practice success of 1st year students was higher than 2nd year students, and regression results showed that self-regulation explained 9.9% of students' perceived clinical stress. It is recommended to take into account the practices that nursing students can benefit from self-regulation skills in order to reduce their stress in their clinical experiences.

Keywords: Self-regulation, stress, clinical practice, nursing students.

1. GİRİŞ

Hemşirelik eğitimi teorik ve pratik eğitim süreçlerini içerir. Öğrencilere eğitim sınıf, laboratuvar ve klinik gibi farklı sağlık hizmetleri ortamlarında gerçekleştirilir (Dinmohammadi ve ark., 2016). Sınıf ortamı öğrencilere büyük ölçüde teorik bilgi sağlarken, klinik ortam teorik bilgileri pratiğe geçirme fırsatları sunar (Kelly, 2007). Klinik ortamlar öğrencilerin uygulamalarını, yaparak bilgi ve becerilerinde artışa destek olurken, diğer taraftan önemli bir stres kaynağını da doğurur. Hemşirelik eğitiminin ayrılmaz parçası olan klinik eğitimi, öğrenciler içinde stres kaynağıdır (Champan ve Orb, 2001). Hemşirelik öğrencilerinin yaşadıkları stres kaynaklarından bazıları şu şekilde ifade edilebilir; klinikte hata yapmaktan korkma, hasta sorumluluğunu üstlenme, baş etmede yetersizlik, acil durumlarla başa çıkma, mesleki beceri eksikliği, bilgi eksikliği, hastanın acı çekmesi ya da kaybı, öz yetersizliğinin azlığıdır (Martos ve ark., 2011; Pulido Martos ve ark., 2007). Verilen sorumluluk durumunda yaşanan stres ile zayıf öz yeterliliğin ilişkili olduğu bildirilmektedir (Say, 2005). Pintrich, özyeterlilik ile öz düzenleme arasında pozitif ilişki olduğunu bildirmiştir. Becereceğini düşünen ve güven duyan öğrencilerin öz düzenleme stratejilerini daha fazla kullandıklarını ifade etmiştir (Pintrich, 1999).

Öz düzenleme kişinin duygu, düşünce, dürtü, dikkat ve davranışlarının farkında olup, kontrol edebilmesi ve düzenlemesidir (Zimmerman, 2000). Zimmerman'a göre öz düzenleme üç döngüsel aşamadan oluşup sırasıyla ön düşünce, performans ve öz yansıtma süreçlerini içerir. İki ayrı aşamadan oluşan ön düşünce evresinin ilk aşamasında amaç belirleyerek planlama yapmayı kapsar. İkinci aşama ise öz yeterlilik, içsel motivasyon ve beklentilerden oluşmaktadır. Performans evresi öz kontrol aşaması ile öz gözlem aşamalarını içerir. Öz kontrol aşamasında kişi uygulamalarını, dikkate odaklanmayı ve görev stratejileri geliştirmeyi öğrenir. Öz gözlem aşamasın deneyime yönelik etkinlikleri içerir. Öz yansıtma aşaması performanstan sonra ortaya çıkar ve kişinin kendini değerlendirmesini içerir (Zimmerman, 2000).

Hemşirelikte öz düzenlemeli öğrenme modelinin teorik çerçevesini Kuiper, Murdock ve Grant tasarlamıştır. Öz düzenlemeli eğitim sayesinde klinik karar vermenin geliştirilebileceği ifade edilmiştir (Kuiper ve ark., 2010). Kuiper ve Pesut (2004) yaptıkları çalışma sonucunda, hemşirelik öğrencilerinin ve hemşirelerin öz-düzenlemeli öğrenme stratejilerini kullanma durumunda klinik uygulamalarda bilişsel ve üstbilişsel becerilerini geliştirebileceklerini bildirmişleridir. Hemşirelik öğrencilerinin öz yeterlilik algılarının artırılmasıyla klinik uygulamalarına karşı stres düzeylerini azaldığı bildirilmektedir (Göger ve Çevirme, 2019). Stres öğrencinin eğitim başarısını azaltan önemli faktördür. Öğrencilerin becerilerinin

geliştirilmesinde ve klinik performanslarında olumsuz etki gösterir (Champan ve Orb, 2001). Stresin öğrencilerde oluşturduğu olumsuzlukların azaltılması ve başa çıkabilme stratejilerinin geliştirilmesi için öğrencilere destek verilmesi gerektiği bildirilmektedir (Öner Altıok ve Üstün, 2013; Champan ve Orb, 2001). Bu bilgiler ışığında mevcut çalışmanın amacı, hemşirelik öğrencilerinin sahip oldukları öz düzenleme becerileri ile algıladıkları klinik stres ve klinik uygulama başarıları arasındaki ilişkilerin incelenmesidir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma kesitsel ilişki tarama yöntemiyle yürütülen nicel bir araştırmadır. Kesitsel yöntemle katılımcıların öz düzenleme becerileri, klinik stres düzeyleri ve klinik uygulama (staj) puanları aynı zaman dilimi içerisinde toplanmış (Özdemir, 2016), aralarındaki ilişkilerin gücünün ve yönünün belirlenmesi amaçlanmıştır (Creswell, 2017).

Katılımcılar

Çalışmanın katılımcıları Bayburt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Programına kayıtlı 1. ve 2. sınıflarda aktif öğrenim gören 94 öğrencidir (yaş aralığı: 18-23, ort. yaş: 20.10±1.13). Katılımcıların 61'i kadın (%64.9), 33'ü erkektir (%35.1). 52'si 1. sınıf (%55.3), 42'si 2. sınıf öğrencisidir (%44.7).

Araştırmanın Etik Yönü

Çalışma için, Bayburt Üniversitesinin 207270 sayılı ve 03.06.2024 tarihli Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik kurul izni ve 203343 sayılı ve 13.05.2024 tarihli Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı'ndan uygulama izni alınmıştır.

Verilerin Toplanması

Veriler, etik kurul izni ve uygulama izni alındıktan sonra 2024 Haziran döneminde toplanmıştır. Sorumlu araştırmacı dersliklerinde ziyaret ettiği katılımcılara araştırmanın amacını açıkladıktan sonra alınan izinleri de beyan etmiştir. Cevap formlarına ad ve soyadlarını eksiksiz ve doğru şekilde yazmalarının araştırma sonuçları için oldukça önemli olduğu bilgisi verilmiştir. Gizliliğe yönelik gerekli güvence verilmiş ve kendileriyle araştırmacının iletişim bilgileri paylaşılmıştır. Gönüllülük kriteri doğrultusunda yalnızca gönüllü olanlardan veri toplanmıştır. Daha sonra öğrencilerin klinik uygulama puanları ilgili öğretim üyesinden temin edilerek her birinin ölçeklerle toplanan cevaplarıyla eşleştirilmiştir. Tüm bu işlemlerden sonra isim ve soyisim bilgileri silinerek veri seti anonimleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada öğrencilerin öz düzenleme becerilerini ölçmede Öz Düzenleme Ölçeği, klinik uygulamalarda algıladıkları stresi ölçmede Hemşirelik Öğrencileri İçin Algılanan Stres Ölçeği, klinik uygulama başarılarını belirlemede Klinik Uygulama dersinden (1. sınıf öğrencilerin klinik uygulama dersi Hemşirelik Esasları-II; 2.sınıf öğrencilerin klinik uygulama dersi Cerrahi Hemşireliği) aldıkları puanlar kullanılmıştır.

Öz Düzenleme Ölçeği (ÖDÖ): Brown vd. (1999) tarafından öz düzenleme becerilerini belirlemek amacıyla geliştirilen ölçek, Carey vd. (2004) tarafından kısaltılmış ve bu kısa formu Ay (2014) tarafından üniversite öğrencilerinin dahil edildiği çalışmayla Türk kültürüne uyarlanmıştır. Planlama, bilgi toplama, uygulama, alternatiflere odaklanma ve değerlendirme olmak üzere beş faktör ve 30 maddeden oluşan ölçekte sorulara verilen yanıtlar 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (kesinlikle katılıyorum) arasında değişmektedir. Geçerlik bulgularına bakıldığında toplam varyansın toplam varyansın %42.18'inin açıklandığı, güvenirlik

bulgularına bakıldığında Cronbach's Alpha katsayısının .89 olarak hesaplandığı rapor edilmektedir. Mevcut örnekleme içinde tutarlık katsayısı .93 hesaplanmıştır. En düşük ve en yüksek puanların 30-150 arasında değiştiği ölçekten alınan puanların artması öz düzenlemenin yüksek olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

Hemşirelik Öğrencileri İçin Algılanan Stres Ölçeği (HÖASÖ): Sheu vd. (2002) tarafından hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulamalarda algıladıkları stresi değerlendirmek amacıyla geliştirilen araç, Karaca vd. (2015) tarafından Türk kültürüne uyarlanmıştır. 29 madde ve altı faktörden oluşan ölçme aracında sorulara verilen cevaplar benim için hiç stres verici değil (0) ile benim için çok stres verici (4) arasında 5'li Likert şeklinde derecelendirilmektedir. Geçerlik bulgularına bakıldığında toplam varyansın %60.51'inin açıklandığı, güvenirlik bulgularına bakıldığında Cronbach's Alpha katsayısının .67-.93 arasında hesaplandığı rapor edilmektedir. Mevcut örnekleme içinde tutarlık katsayısı .91 hesaplanmıştır. Alınabilecek en düşük ve en yüksek puanlar 0-116 arasında değişmekte olup yüksek puanlar algılanan stresin arttığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Klinik Uygulama Başarısı (KUB): İlgili başarı öğrencilerin klinik uygulama dersi kapsamında devlet hastanesinde yaptıkları staj uygulamasında yanlarında görev yaptıkları hemşire ve dersin öğretim üyesi tarafından verilen vize ve final puanı puanının ortalamasıdır. 0-100 arasında değişen puanın artması öğrencilerin klinik uygulama başarılarının yüksek olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

Verilerin Analizi

Puanların dağılımını belirlemede normallik analizleri (çarpıklık-basıklık, kutu grafiği ve histogram) değişkenler arasındaki ilişkileri incelemeye korelasyon analizi, gruplar arası puanların karşılaştırılmasında T testi, öz düzenlemenin klinik strese etkisini belirlemede basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tanımlayıcı istatistik ve normallik analizi bulguları Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Puanlara ilişkin tanımlayıcı istatistikler, dağılım ve korelasyon bulguları (N=94)

	Min	Max	\bar{X}	Ss	Çarpıklık	Basıklık	1	2	3
1 ÖDÖ	76	149	111.99	15.06	.13	-.56	-		
2 HÖASÖ	18	111	60.06	18.18	.03	-.04	-.32*	-	
3 KUB	72	95	86.54	4.22	-.95	1.51	.12	-.01	-

*Pearson korelasyon ($p < .05$)

Çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1.5 aralığında olmasından hareketle puanların normal dağılıma sahip oldukları söylenebilir (Tabachnick ve Fidell, 2019). Değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığında öz düzenleme ile algılanan klinik stres arasında zayıf bir korelasyon olduğu, klinik uygulama başarısının diğer değişkenlerle anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığı görülmektedir. Puan ortalamalarının öğrencilerin cinsiyet ve sınıf seviyelerine göre karşılaştırıldığı T testi bulguları Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Puanların cinsiyete ve sınıf seviyesine göre karşılaştırılması (N=94)

	Cinsiyet	n	\bar{X}	Ss	Sh	t	p
ÖDÖ	Kadın	61	110.95	13.32	1.71	-.83	.41
	Erkek	33	113.91	17.90	3.12		
HÖASÖ	Kadın	61	63.74	16.43	2.10	2.76	.01*
	Erkek	33	53.27	19.53	3.40		
KUB	Kadın	61	86.68	3.77	.49	.44	.66
	Erkek	33	86.27	5.06	.92		
	Sınıf	n	\bar{X}	S. s.	S. h.	t	p
ÖDÖ	1. sınıf	52	113.00	14.99	2.08	.72	.47
	2. sınıf	42	110.74	15.23	2.35		
HÖASÖ	1. sınıf	52	61.69	17.03	2.36	.97	.34
	2. sınıf	42	58.05	19.54	3.02		
KUB	1. sınıf	52	87.45	3.27	.46	2.39	.02*
	2. sınıf	42	85.36	5.00	.80		

Cinsiyete göre puan ortalamalarına bakıldığında kadınların klinik stres puanları (63.74 ± 16.43) erkeklerden anlamlı düzeyde yüksektir (53.27 ± 19.53 , $p < .05$). Diğer ortalamalar cinsiyete göre farklılaşmamaktadır. Sınıf seviyesine göre bakıldığında 1. sınıf öğrencilerinin klinik uygulama başarıları (87.45 ± 3.27) 2. sınıflardan anlamlı düzeyde yüksek iken (85.36 ± 5.00 , $p < .05$) diğer puanlar anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır. Öz düzenlemenin algılanan klinik strese etkisini belirlemek amacıyla yapılan Tablo 3'teki basit doğrusal regresyon analizi bulgularına göre öz düzenleme algılanan klinik stresin %9.9'unu açıklamaktadır.

Tablo 3. Öz düzenlemenin algılanan klinik strese etkisi (N=94)

Yordayıcı değişken	Standardize katsayı	edilmemiş	Standardize katsayı	edilmiş _t	p	Çoklu eşdoğrusallık
	B	Sh	B			Tollr. VIF
(Sabit)	102.64	13.50		7.60	.01	
Öz düzenleme	-.38	.12	-.32	-3.18	.01	1.00 1.00

Model: $R^2 = .099$, $F_{(1,93)} = 10.12$, $p < .05$

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Hemşirelik eğitiminde klinik uygulama, teorik bilgilerin uygulama sırasında karşılaştırılmasına, pekiştirilmesine, yeni kazanımlar sağlanmasına ve birleştirilmesine katkı

vererek beceriye dönüşmesini sağlamaktadır (Jamshidi ve ark., 2016). Küçükosmanoğlu (2019) sağlık hizmeti alanında okuyan ve klinik uygulamada bulunan lise öğrencileri ile yaptığı çalışmada öz etkililik-yeterliklerinde artması durumunda klinik uygulamadaki streslerinin azaldığı bildirilmiştir. Chesser-Smyth İrlanda Hemşirelik Yüksekokulu'nda öğrenim gören hemşirelik öğrencileriyle yaptığı çalışmada, 9 kız öğrenci ile 1 erkek öğrencinin ilk klinik deneyimlerini irdelemek amacıyla derinlemesine görüşmeler yapmıştır. Hemşirelik öğrencilerinin ilk klinik deneyimleri nelerdir sorusuna cevap olarak 5 ana tema ortaya çıkmıştır. Bu beş ana temadan birisi de öğrencilerin öz farkındalığı olduğu bildirilmiştir. Bu temalar üzerinde çalışılarak güçlendirilmesiyle kaygının azalacağı ve güven duygusunun artacağı ifade edilmiştir (Chesser- Smyth, 2005). Bu çalışmada hemşirelik öğrencilerinin, öz düzenlemelerinin artmasıyla algılanan klinik streslerinin azaldığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu çalışmada öz düzenleme algılanan klinik stresin üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun becereceğini düşünen ve güven duyan öğrencilerin öz düzenleme stratejilerini daha fazla kullanmalarıyla, klinik streslerini azalttığından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Evgin ve ark. hemşirelik bölümünde okuyan öğrencilerin klinik uygulama öncesinde kaygı ve stresle başa çıkma durumlarını inceledikleri çalışma sonucunda kız öğrencilerinin daha kaygılı olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca, stresle başa çıkma tarzları incelendiğinde kız öğrencilerinin erkek öğrencilere kıyasla daha çaresiz yaklaşımlar sergilediğini de ifade etmişlerdir (Evgin ve ark., 2017). Karagöz ve ark., çalışma sonuçları benzerlik göstererek kız öğrencilerin klinik streslerinin daha yüksek olduğunu bildirmiştir (Karagöz ve ark., 2013). Kurt ve Eskimez (2022), hemşirelik öğrencilerinde öz-düzenleyici öğrenmeyi ve klinik uygulamayı etkileyen faktörleri incelemek amacıyla yaptıkları çalışma sonucunda kız öğrencilerde öz düzenlemeli öğrenmenin daha yüksek olduğunu bildirmiştir. Bu çalışma sonucunda da kız öğrencilerinin algılanan klinik streslerinin erkek öğrencilerden fazla olduğu tespit edilmiş olup bunun, kadın öğrencilerde günlük yaşamda strese sebep olan durumların daha fazla olması (Şahin, 2018) ile staj uygulamasının birleşmesiyle yüksek stres hissedilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Hemşirelik öğrencilerinde teorik bilgilerin pekiştirildiği ve uygulandığı klinik uygulamada deneyim süresinin artmasıyla öz yeterlilik algılarının arttığı da bildirilmektedir. Bunun sebebinin öğrencilerin klinik uygulama sürelerinin artmasıyla daha fazla hasta bakımı sunmaktadır. Aynı zamanda farklı hasta popülasyonu ile karşılaşmakta ve farklı iletişimlerini de deneyimlemektedirler (Okuroğlu 2022). Terry ve Peck (2020) çalışmalarında, hemşirelik öğrencilerinin akademik ve klinik performanslarını incelemişler. Klinikte daha fazla deneyim kazanmış olan 3. Sınıfta okuyan öğrencilerin 1 ve 2. sınıf öğrencilerine kıyasla daha fazla klinik performans algısına sahip olduklarını bildirmişlerdir. Ayrıca laboratuvar ve klinik performans deneyimine sahip olmanın da algılarını artırdığı ifade edilmiştir. Evgin ve ark., çalışmasında öğrencilerin sınıf seviyelerinde artış oldukça kaygılarının da arttığı ifade edilmiştir (Evgin ve ark., 2017). Çalışma bulgumuz olan 1. sınıf öğrencilerinin klinik uygulama başarılarının 2. sınıflardan yüksek olmasının 2. Sınıftaki öğrencilerin daha yüksek kaygıya sahip olmalarından kaynaklandığı düşünülmüştür.

Sonuç olarak, hemşirelik öğrencilerinin, öz düzenlemelerinin artmasıyla algılanan klinik streslerinin azaldığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda öz düzenleme algılanan klinik stresin üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Kız öğrencilerinin algılanan klinik streslerinin erkek öğrencilerden fazla olduğu ve 1. sınıf öğrencilerinin klinik uygulama başarılarının 2. sınıflardan yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Hemşirelik öğrencilerinin klinik deneyimlerinde streslerinin azaltılması amacıyla öz düzenlemeli öğrenme modelinin tercih edilebileceği önerilmektedir. Kız öğrencilerin klinik

streslerinin giderilmesi amacıyla progresif gibi stresle başa çıkma uygulamalarına dahil edilebilir. Öğrencilerin sınıf seviyesinin artışıyla klinik başarılarının azalacağı göz önüne alınarak öğretmenlerin farkındalıkların artırılması tavsiye edilebilir.

5. KAYNAKLAR

- Ay, İ. (2014). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım gereksinimlerine ilişkin öznel faktörlerin incelenmesi* (Tez No. 356850) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi-Erzurum]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Brown, J. M., Miller, W. R., & Lawendowski, L. A. (1999). The self-regulation questionnaire. In L. VandeCreek, & T. L. Jackson (Eds.), *Innovations in clinical practice: A sourcebook*, (Vol. 17., pp. 281-292). Sarasota, FL: Professional Resource Press/Professional Resource Exchange.
- Carey, K. B., Neal, D. J., & Collins, S. E. (2004). A psychometric analysis of the self-regulation questionnaire. *Addictive Behaviors*, 29(2), 253-260. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2003.08.001>
- Chapman, R., & Orb, A. (2001). Coping strategies in clinical practice: The nursing students' lived experience. *Contemporary Nurse*, 11(1), 95-102.
- Chesser-Smyth, P. A. (2005). The lived experiences of general student nurses on their first clinical placement: A phenomenological study. *Nurse education in practice*, 5(6), 320-327.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (Çev.: S. B. Demir). Eğiten Kitap.
- Dinmohammadi, M., Jalali, A., & Peyrovi, H. (2016). Clinical learning experiences of Iranian student nurses: A qualitative study. *Nursing Practice Today*, 3(1), 31-39.
- Evgin, D., Çalışkan, Z. I., & Caner, N. (2017). Sağlık yüksekokulu hemşirelik bölümü öğrencilerinin klinik uygulama öncesi kaygı düzeyleri ve stresle başa çıkma tarzları. *SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(3), 22-28.
- Goger, S., & Cevirme, A. (2019). The Effect of Nursing Students' Self-Efficacy Levels on Education Stress/Hemşirelik Öğrencilerinde Öz Yeterlik Düzeyinin Eğitim Stresi Üzerine Etkisi. *Journal of Education and Research in Nursing*, 16(4), 306-313.
- Jamshidi, N., Molazem, Z., Sharif, F., Torabizadeh, C., & Najafi Kalyani, M. (2016). The challenges of nursing students in the clinical learning environment: A qualitative study. *The scientific world journal*, 2016(1), 1846178.
- Karaca A., Yıldırım N., Ankaralı H., Açıkgöz F., & Akkuş D. (2015) Hemşirelik öğrencileri için algılanan stres, biyo-psiko-sosyal cevap ve stresle başetme davranışları ölçeklerinin Türkçe'ye uyarlanması. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*. 6(1), 15-25. <https://doi.org/10.5505/phd.2015.40316>
- Kelly, C. (2007). Student's perceptions of effective clinical teaching revisited. *Nurse education today*, 27(8), 885-892.
- Kuiper, R. A., & Pesut, D. J. (2004). Issues and innovations in nursing education. Promoting cognitive and metacognitive reflective reasoning skills in nursing practice: self-regulated learning theory. *Journal of Advanced Nursing (Wiley-Blackwell)*, 45(4).
- Kuiper, R., Murdock, N., & Grant, N. (2010). Thinking strategies of baccalaureate nursing students prompted by self-regulated learning strategies. *Journal of Nursing Education*, 49(8), 429-436.

- Kurt, E., & Eskimez, Z. (2022). Examining self-regulated learning of nursing students in clinical practice: A descriptive and cross-sectional study. *Nurse Education Today*, 109, 105242.
- Küçükosmanoğlu, H. (2019). *Sağlık hizmetleri alanı öğrencilerinin öz-etkililik-yeterlik düzeyleri ile klinik uygulamada yaşadıkları stresin ilişkisi* (Master's thesis, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Okuroğlu, G. K. (2022). Hemşirelik öğrencilerinin klinik performanslarına ilişkin öz yeterliklerinin akademik öz yeterlikleri ve akademik başarıları ile ilişkisi: tanımlayıcı araştırma. *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 14(1), 125-131.
- Öner Altıok, H., & Üstün, B. (2013). The Stress Sources of Nursing Students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 13(2), 760-766.
- Özdemir, E. (2016). Tarama yöntemi. M. Metin (Ed.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* içinde (ss. 77-97), Pegem Akademi.
- Özden, D., Karagözoğlu, Ş., & Yıldız, F. T. (2013). Entegre program hemşirelik öğrencilerinin klinik stres düzeyi ve etkileyen faktörler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16(2), 89-95.
- Pintrich, P. R. (1999). The role of motivation in promoting and sustaining self-regulated learning. *International journal of educational research*, 31(6), 459-470.
- Pulido-Martos, M., Augusto-Landa, J. M., & Lopez-Zafra, E. (2012). Sources of stress in nursing students: a systematic review of quantitative studies. *International Nursing Review*, 59(1), 15-25.
- Say, M. (2005). *Fen bilgisi öğretmenlerinin öz-yeterlilik inanışları* (Master's thesis, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Sheu, S., Lin, H. S., & Hwang, S. L. (2002). Perceived stress and physio-psycho-social status of nursing students during their initial period of clinical practice: the effect of coping behaviors. *International Journal of Nursing Studies*, 39(2), 165-175. [https://doi.org/10.1016/S0020-7489\(01\)00016-5](https://doi.org/10.1016/S0020-7489(01)00016-5)
- Şahin, A. (2018). Üniversite öğrencilerinin algılanan stres düzeylerinin fakülte türü ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 28-35.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics*. Pearson.
- Terry, D., & Peck, B. (2020). Academic and clinical performance among nursing students: What's grit go to do with it?. *Nurse education today*, 88, 104371.
- Zimmerman, B. J. (2000). Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. *Self-regulation: Theory, research, and applications/Academic*.

USE OF REFLEXOLOGY IN DIABETIC FOOT TREATMENT DİYABETİK AYAK TEDAVİSİNDE REFLEKSOLOJİ KULLANIMI

Zahide AKEREN

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, İç Hastalıkları Hemşireliği Alanı, 0000-0003-0127-8357

Özet

Diyabet, vücuttaki hemen hemen her organ sistemini etkileyebilen en önemli metabolik hastalıktır. Diyabetin yaygın komplikasyonu olan diyabetik nöropati, periferik, otonomik ve spinal sinirler dahil bütün sinir tiplerini etkiler. Periferik nöropati özellikle alt ekstremitelerde sinirlerini etkiler. Bu alanlarda kapiller membran kalınlaşması, tıkanıklık ve sinir miyelin kılıflarında hasar görülür. Alt ekstremitedeki bu bozulmalar neticesinde diyabetik ayak sorunu ortaya çıkar. Ağrı duyusunda algılanma bozulur. Doku beslenmesi bozulan ayakta, enfeksiyon ve ülser oluşumu hızlanır. İlerlemesi durumunda ayakta nekroz oluşur ve nekroze kısmın ampute olması gerekir. Diyabetik hastalarda, hastaneye yatış ve uzun süreli kalışta en önemli neden diyabetik ayak lezyonlarıdır. Aynı zamanda alt ekstremitelerde amputasyonlarının da yarısından sorumludur. Akut ve kronik komplikasyonlara neden olmasıyla ve yaşam kalitesinin düşürmesi diyabet hastalarını tamamlayıcı tedavi yöntemlerine yöneltmektedir. Refleksoloji, ayaklar, eller ve kulaklarda belirli spesifik refleks/refleksoloji alanları baskı uygulayarak vücuttaki belirli alanların uyarıldığı işlemidir. Ayak refleksolojisi, gevşemeyi teşvik etmeyi ve dengeyi sağlamayı amaçlar. Vücudun tüm bölgelerinin ayaktaki belirli noktalara bağlı olduğuna inanılır, bu nedenle plantar yüzeydeki bu noktalara basınç uygulanması, karşılık gelen refleks alanını uyarır. Diyabetik hastalarda refleksoloji kullanımı incelendiğinde; ayakların doku bütünlüğünün korunması, ayaktaki basıncın azaltılması, cilt turgorunun artırılması, kan şekerinin ve HbA1c düzeylerinin azalması gibi etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Diyabetik ayağın önlenmesinde hastanın bilgilendirilmesi önemlidir. Diyabetik ayakta refleksolojinin kullanımı, teorileri, faydaları ve bölge terapisinin anlatıldığı bu derleme, hastalara ve bakım vericilere güncel bilgi sunmak amacıyla yazılmıştır.

Anahtar kelimeler: Diyabetik ayak, refleksoloji, tamamlayıcı tedavi.

Abstract

Diabetes is the most important metabolic disease that can affect almost every organ system in the body. Diabetic neuropathy, a common complication of diabetes, affects all types of nerves, including peripheral, autonomic and spinal nerves. Peripheral neuropathy especially affects the nerves of the lower extremities. In these areas, capillary membrane thickening, congestion and damage to nerve myelin sheaths are seen. As a result of these impairments in the lower extremities, the diabetic foot problem occurs. Pain perception is impaired. Infection and ulcer formation is accelerated in the foot with impaired tissue nutrition. In case of progression, necrosis occurs in the foot and the necrotic part must be amputated. In diabetic patients, diabetic foot lesions are the most important reason for hospitalization and prolonged stay. It is also responsible for half of all lower extremity amputations. The fact that it causes acute and chronic complications and decreases the quality of life leads diabetic patients to complementary treatment methods. Reflexology is the process of stimulating specific areas in the body by applying pressure to certain specific reflex/reflexology areas in the feet, hands and ears. Foot

reflexology aims to promote relaxation and balance. It is believed that all areas of the body are connected to specific points on the foot, so applying pressure to these points on the plantar surface stimulates the corresponding reflex area. When the use of reflexology in diabetic patients was examined; it was found that it has effects such as protecting the tissue integrity of the feet, reducing the pressure in the foot, increasing the skin turgor, reducing blood sugar and HbA1c levels. It is important to inform the patient in the prevention of diabetic foot. This review, which describes the use of reflexology in diabetic foot, theories, benefits, frequency of use, maps and regional therapy, was written to provide up-to-date information to patients and caregivers.

Keywords: Diabetic foot, reflexology, complementary therapy.

1. GİRİŞ

Diyabet, pankreas beta hücrelerinin hasar görmesi sonucu insülin üretememesine ya da üretilen insülinin yeterli olmamasına bağlı olarak hiperglisemi ile karakterize metabolik hastalıktır. (Decroli, 2019). Uluslararası Diyabet Federasyonu (IDF) diyabetin, 2045 yılına gelindiğinde 8 yetişkinden 1'inde görüleceğini, yani yaklaşık 783 milyon kişinin diyabet hastası olacağını öngörmektedir (IDF, 2024). Diyabette kan şekeri seviyelerini kontrol altında tutmak, yaşam kalitesini artırmak, komplikasyonları azaltmak, diyetle uyumu sağlamak ve semptom kontrolü için çeşitli tedavi yöntemleri vardır. Bu durumlardan kaynaklı diyabet hastaları tıbbi tedavilerin yanında tamamlayıcı tedavilere de yönelmektedirler. Tamamlayıcı tedavi, hastanın duygusal, fizyolojik ve ruhsal sağlığını iyileştirmek ve yaşam değerini artırmak için semptomları hafifletmek için uygulanmaktadır (Gambles, 2002). Tamamlayıcı terapi yöntemlerinden olan refleksoloji belirli vücut organlarıyla ilişkili merkezi sinir noktaları aracılığıyla hastalığı tedavi etmenin bir yoludur (Lisanawati, Hasneli ve Hasanah, 2015). Refleksoloji, ayak ve ellerin 'refleks bölgeleri' olarak adlandırılan belirli noktalara masaj veya basınç uygulanmasını içeren bir tedavi biçimidir. Ayak tabanlarında, avuç içlerinde, ayak ve ellerin üst ve yan kısımlarında bulunan refleks bölgeleri sensör görevi görür ve her bölge vücudun belirli bir bölümüyle bağlantılıdır. Refleksoloji tekniğinin uygulanmasıyla bu sensörler, kan ve enerji dolaşımını iyileştirmek, rahatlama hissi vermek ve homeostaziye korumak için uyarılır, bu da vücut sistemlerinin doğal durumuna dönmesine ve ilişkili hastalıkları tedavi etmesine yardımcı olur (Embong ve ark., 2015). Diyabet hastalarında kronik hiperglisemi uzun vadede göz, böbrek, sinir, kalp ve kan damarları gibi organlarda işlev bozukluğu veya yetmezlik gibi hasarlara neden olur (Decroli, 2019).

Uluslararası Diyabetik Ayak Çalışma Grubu, diyabetik ayağı, nörolojik bozukluk ve arter hastalıkları sonucunda, derin doku ülserinin de oluşabildiği ayak enfeksiyonu olarak tanımlamaktadır (UDAÇG, 2019). Çiçek ve arkadaşlarının diyabetli yaşlı yetişkinlerde yaptıkları çalışmalarının sonucunda ayak refleksolojisi uygulamasının glisemik kontrol ve diyabetik periferik nöropatiyi iyileştirmede faydalı olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Çiçek ve ark., 2021). Silva ve arkadaşlarının ayak refleksolojisinin tip 2 diyabetli kişilerin ayak bozuklukları üzerindeki etkisini değerlendirmek için yaptıkları çalışmalarında ayak refleksolojisinin tip 2 diyabetli kişilerin ayak bozuklukları üzerinde yararlı bir etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Çalışma randomize, kontrollü ve tek kör randomizasyonla yürütülmüş ve tedavi edilen gruba (n = 21) 12 seans ayak refleksolojisi uygulamasının ardından kontrol grubuyla (n = 24) karşılaştırmalar yapılmıştır. Terapi alan katılımcıların cilt ve saçla ilgili bazı bozulma göstergelerinde (kıl büyümesi, elastikiyet/turgor, hidrasyon, terleme, derinin dokusu ve bütünlüğü/deri soyulması) daha iyi puanlar gösterdiği bildirilmiştir (Silva ve ark., 2015).

Refleksoloji

Refleksoloji, beyin, hipofiz, pankreas ve karaciğer noktaları dahil olmak üzere kan şekeri seviyeleriyle ilgili organlarla ilişkili merkezi sinir noktalarına masaj yaparak hastalığı tedavi etmenin bir yoludur (Sari ve ark., 2022). Refleksoloji, ayak tabanı aracılığıyla yapılabilen vücudun bir organıyla ilgilidir. Semptomları ve aynı zamanda semptomların nedenini ortadan kaldırmak için tamamen işlevseldir. Özellikle organın sorunlu bölgelerinde, avuç içlerinde ve ayaklarda yapılan refleksoloji, pankreasla ilişkili sinir noktalarına uyarı sağlayacaktır, bu sinir noktaları pankreası insülin üretmesi için uyarır (Lisanawati, Hasneli ve Hasanah, 2015). Refleksoloji, erken Çinliler, Mısırlılar ve Kuzey Amerika yerli kabileleri tarafından şifa için kullanılan eski bir terapidir, ancak tıp, hemşirelik ve tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulayıcıları tarafından keşfi 19. yüzyıldan sonra başlamıştır (Embong ve ark., 2017). Refleksoloji ayrıca bölgesel terapi ve refleks masaj terapisi olarak da bilinir. Prensibi, ellerin ve ayakların her bir bölgesinin kalp, karaciğer, dalak, akciğerler, böbrekler ve diğer iç organlar gibi vücudun her bir bölümünü temsil etmesidir. Ellerin ve ayakların çeşitli bölgelerine masaj yapıldığında, enerji, kan, besin veya sinirleri uyarabilir. Zihinsel stresi hafifletme, vücudu detoksifiye etme, kan dolaşımını teşvik etme, kilo verme, yaşlanmayı geciktirme ve iç sağlığı iyileştirme dahil olmak üzere terapötik etkilere yol açabilir. Uluslararası alanda tanınan iki refleksoloji yöntemi Ingham yöntemi ve Rwo Shur yöntemidir. Ingham yöntemi herhangi bir alet kullanılmadan yapılırken, Rwo Shur yöntemi tahta çubuklar gibi yardımcı alet kullanır (Abdelmoneam, 2018).

Refleksoloji Teorileri

Refleksolojinin vücut sağlığına nasıl etki ettiğini destekleyen 4 teori bulunur. Bunlar şu şekilde ifade edilir;

1. Enerji Teorisi

Vücut parçalarının elektromanyetik alanlar kullanarak iletişim kurabileceğini savunan bu teoriye göre, organların elektromanyetik alanlarla iletişim halindedir ve refleksoloji tıkanan kanallardaki enerjinin yeniden akmasına yardımcı olur (Stephenson ve ark., 2000).

2. Laktik asit teorisi

Kalsiyum, laktat ve ürik asit gibi atık maddelerin ayaklardaki sinir uçlarında depolandığı ve toksinlerin vücutta bulunduğu bölgeye bağlı olarak belirli semptomların ortaya çıktığı teorisine dayanmaktadır. Toksinlerin vücutta biriktiği bölgede hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Refleksolojinin bu kristalleri erittiği ve enerjinin serbest akışına izin verdiği savunulmaktadır (Stephenson ve ark., 2000).

3. Endorfin Salgılanması Teorisi

Ayaklar, eller ve kulaklar basınca, gerilmeye ve harekete duyarlıdır. Deri, her biri farklı anatomik ve fizyolojik özelliklere sahip çeşitli tiplerde sinir reseptör dedektörleri içerir. Bu teori, refleksolojinin sinir noktalarını belirli tekniklerle uyarmasının elektrokimyasal mesajlar oluşturduğunu ve bu mesajların nöronlar yardımıyla omurilik ve/veya beyne ulaştığını ve buradan gelen cevabın ilgili organları uyardığını öne sürer. Refleksolojinin fiziksel sorunlardan kaynaklanan gerginlik ve stresi gevşettiği ve rahatlama sağladığı bildirilmektedir. Duyusal uyaranlarla aşırı yüklenmiş sinir yollarını açar ve analjezik etkiye sahip endorfin ve diğer nörotransmitterlerin salgılanmasına neden olur. Salgılanan nörotransmitterler ağrının azalmasına yardımcı olur ve iyilik hissini artırır (Stephenson ve ark., 2000; Mollart, 2003).

4. Kapı Kontrol Teorisi

Melzack ve Woll tarafından 1965 yılında ortaya atılan bu teoriye göre, afferent lifler tarafından iletilen duyu impulslarının medulla spinalisteki T hücrelerine iletimi dorsal boynuzdaki kapı kontrol mekanizması tarafından yapılır. Tam ölçekli lifler (A-alfa ve A-beta) kapıyı kapatır ve duyu impulslarının geçişini engeller. Küçük ölçekli lifler (A-delta ve C) kapıyı açar ve duyu impulslarının geçişini sağlarlar. Ancak tam ölçekli lifler (A-alfa ve A-beta) daha yüzeyseldir

ve mesajı daha hızlı iletir. Uygulanan masaj tam ölçekli lifleri uyararak ağrının algılanmasını engeller (Stephenson ve ark., 2000; Tiran ve Chummun, 2004)

Refleksolojinin Faydaları

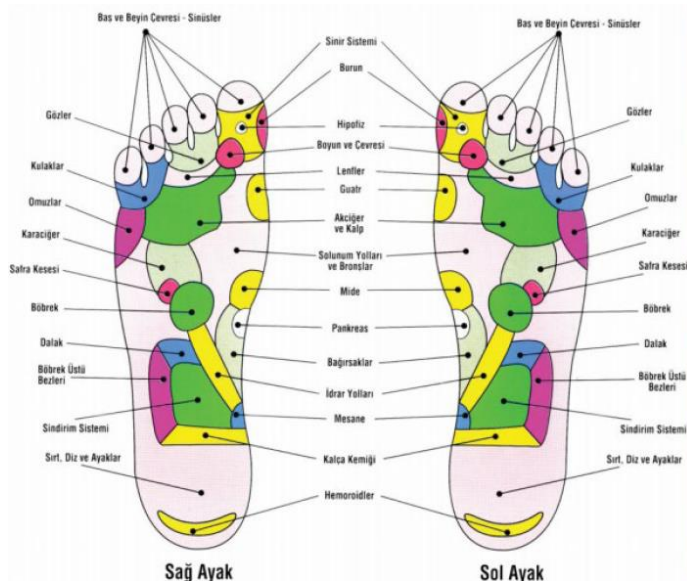
Refleksolojinin güvenli ve etkili bir uygulama olduğu bildirilmektedir. Ayrıca non-farmakolojik yöntem olduğundan dolayı kullanımı tercih edilmektedir. Hastalıkların tedavisinde kullanılmasının yanı sıra şu etkilerinden dolayı da hastalar tarafından tercih edilmektedir;

1. Stresi hafiflettiği, yaralanmalarda ve semptom kontrolünde de etkili olduğu bildirilmektedir (Kunz, 2003).
2. Fiziksel, duygusal ve ruhsal açıdan vücut sağlığına olumlu etkileri vardır durumunu ve refahını iyileştirir (Xavier, 2007).
3. Tedavi herhangi bir ilaç ve kimyasal madde içermemekte olup , pek çok sağlık sorununa karşı geniş bir seçenektir(Kunz, 2003).
4. Vücudun el becerisini ve hareket kabiliyetini korumasına yardımcı olur (Dougans, 2002).
5. Ellerde, ayaklarda ve vücudun tüm bölgelerinde genel bir rahatlama hissi yaratır.
6. Yaralanmada iyileşme sürecini hızlandırır (Kunz, 2003).

Refleksoloji bölgeleri

Refleksoloji bölgesi, vücudun tüm bölümleriyle bağlantılıdır. Bu bölgeye uygulanan basınç, belirli bir organın veya belirli bir bölümün ağrısını ve bir hastalığın semptomlarını hafifletmesine yardımcı olur. Teoriye göre, el ve ayak tabanlarındaki her noktanın belirli bir organa karşılık geldiği refleksoloji haritaları yerine, çizgilere dayalı dikey bir biçimde vücut boyunca uzanan görünmez bir yol vardır. Refleks bölgesi terapisi, ayakların her iki tarafında beş bölgeyi temsil eder. Bu bölge, başın üstünden ayak parmaklarının ve parmakların uçlarına kadar tüm vücut bölümleri boyunca uzanır ve tüm vücut on refleks bölgesine ayrılır. Her bölge vücudun farklı bölgeleriyle birbirine bağlanır (Bhojraj 2014). Ayak ve ayak parmaklarının refleks bölgeleri Şekil 1’ de gösterilmiştir (Kurt ve Can, 2013).

Şekil 1. Ayaklarda refleks bölgeleri

Diyabetik Ayakta Refleksoloji Kullanımı

Ayak refleksolojisinin, diyabet hastalarında periferik nöropatiyi, uyuşukluğu ve ağrıyı azalttığı ve doğrudan ayağın kan dolaşımını uyararak ayaktaki his kaybını ve ayak basıncını azaltmaya katkısı olduğu bildirilmektedir. Aynı zamanda yemekten iki saat sonra yapılan ayak refleksoloji uygulamasının HbA1c'yi düşürdüğü ve diyabet hastalarında periferik sinir sistemi komplikasyonlarının bir sonucu olan ayaklarda ağrı ve uyuşmayı azaltmaktadır (Yodsirajinda ve ark., 2016). Silva ve arkadaşlarının Tip 2 diyabetli hastalarının ayak bozukluğunu düzeltmek için yaptıkları randomize kontrollü çalışmada, 12 seans ayak refleksoloji uyguladıkları deney grubunun kontrol grubuna kıyasla cilt ve saçla ilgili bazı bozulma göstergelerinde (kıl büyümesi, elastikiyet/turgor, hidrasyon, terleme, derinin dokusu ve bütünlüğü/deri soyulması) daha iyi puanlar gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır (Silva ve ark., 2015). Fakat Song ve arkadaşlarının (2015), Tip 2 diyabet, hipertansiyon veya idrar tutamama hastalarında uygulanan ayak refleksolojisi üzerine dahil edilen çalışmaları inceleyen sistematik derlemelerinde tedavi etkisini belirlemek için yeterli kanıt sağlanamadığı bildirilmiştir. Ayak refleksolojisinin etkisini doğrulamak için iyi tasarlanmış, geniş ölçekli ve randomize kontrollü bir çalışmaya ihtiyaç olduğunu bildirmiştir. Yapılan başka bir çalışmada, tip 2 diyabetli yaşlılarda yapılan randomize kontrollü çalışmalarında, ayak refleksolojisi alan grubun HbA1c'sinin kontrol deneklerinden daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yodsirajinda ve ark., 2016).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ayak refleksoloji uygulaması, diyabetli hastalarda nöropatik ağrıyı azaltmada ve yaşam kalitesini iyileştirmede farmakolojik tedaviye ek olarak refleksoloji terapisinin olumlu katkılar sağlayabilir. Ancak, büyük örneklem grubuna sahip, çeşitli topluluklar arasından seçilmiş örneklem grubuyla daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir.

5. KAYNAKLAR

Ay, İ. (2014). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım gereksinimlerine ilişkin öznel faktörlerin incelenmesi* (Tez No. 356850) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi-Erzurum]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Abdelmoneam, H. M. M. (2018). Facts on Reflexology: A Comprehensive Nursing Review. *International Journal of Nursing and Health Care Research*, 5, 15-24.

Bhojraj, H. (2014). *Zone Therapy & Reflexology Body Balance*.

Chang, M. Y., Liu, C. Y., & Chen, H. Y. (2014). Changes in the use of complementary and alternative medicine in Taiwan: a comparison study of 2007 and 2011. *Complementary Therapies in Medicine*, 22(3), 489-499.

Cicek, S. C., Demir, S., Yilmaz, D., & Yildiz, S. (2021). Effect of reflexology on ankle brachial index, diabetic peripheral neuropathy, and glycemic control in older adults with diabetes: A randomized controlled trial. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 44, 101437.

Decroli, E. (2019). *Diabetes Melitus Tipe 2. Padang: Pusat Penerbitan Bagian Ilmu Penyakit Dalam Fakultas Kedokteran Universitas Andalas. ISBN No. Di Poliklinik Geriatri Rsud Ulin Banjarmasin.*

Dougans, I. (2002). The complete illustrated guide to reflexology. *The Bridgewater Book Company*.

Embong, N. H., Soh, Y. C., Ming, L. C., & Wong, T. W. (2015). Revisiting reflexology: Concept, evidence, current practice, and practitioner training. *Journal of Traditional and Complementary Medicine*, 5(4), 197-206.

- Embong, N. H., Soh, Y. C., Ming, L. C., & Wong, T. W. (2017). Perspectives on reflexology: a qualitative approach. *Journal of Traditional and Complementary Medicine*, 7(3), 327-331.
- Feng, L.D. A Research on the Development of Father Josef's Foot Reflexology in Taiman (1979–2005). Master's Thesis, National Taitung University, Taitung, Taiwan, 2005.
- Gambles, M., Crooke, M., & Wilkinson, S. (2002). Evaluation of a hospice based reflexology service: a qualitative audit of patient perceptions. *European Journal of Oncology Nursing*, 6(1), 37-44.
- IWGDF [Internet]. Uluslararası Diyabetik Ayak Çalışma Grubu, 2019. Erişim Linki: <https://iwgdfguidelines.org/wp-content/uploads/2020/10/Turkish-translation-IWGDF-2019-guidelines.pdf> Erişim Tarihi: 18.10.2024.
- Kunz, B., & Kunz, K. (2003). *Reflexology: health at your fingertips*. Dorling Kindersley.
- Kurt, S., & Can, G. (2013). Refleksoloji ve kullanım alanları. *Sağlıkla Hemşirelik Dergisi*, 3, 54-55.
- Lisanawati, R., Hasneli, Y., & Hasanah, O. (2015). *Perbedaan sensitivitas tangan dan kaki sebelum dan sesudah dilakukan terapi pijat refleksi pada penderita diabetes melitus tipe ii* (Doctoral dissertation, Riau University).
- Mollart, L. (2003). Single-blind trial addressing the differential effects of two reflexology techniques versus rest, on ankle and foot oedema in late pregnancy. *Complementary Therapies in Nursing and Midwifery*, 9(4), 203-208.
- Morrissey, A. M., O'Neill, A., O'Sullivan, K., & Robinson, K. (2022). Complementary and alternative medicine use among older adults with musculoskeletal pain: findings from the European Social Survey (2014) special module on the social determinants of health. *British Journal of Pain*, 16(1), 109-118.
- Sari, L. T., Wibisono, W., & Renityas, N. N. (2022). The effectiveness of reflexology massage to the reduction of blood sugar level of elderly with type 2 diabetes mellitus. *Jurnal Ners Dan Kebidanan (Journal of Ners and Midwifery)*, 9(2), 142-147.
- Silva, N. C. M. D., Chaves, É. D. C. L., Carvalho, E. C. D., Carvalho, L. C., & Iunes, D. H. (2015). Foot reflexology in feet impairment of people with type 2 diabetes mellitus: randomized trial. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, 23, 603-610.
- Song, H. J., Choi, S. M., Seo, H. J., Lee, H., Son, H., & Lee, S. (2015). Self-administered foot reflexology for the management of chronic health conditions: a systematic review. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 21(2), 69-76.
- Stephenson, N.L.N.; Swanson, M.; Dalton, J.A.; Keefe, F.J.; Engelke, M. (2007). Partner-Delivered Reflexology: Effects on Cancer Pain and Anxiety. *Oncology Nursing Society* 34(1), 127-132
- Tiran, D. & Chummun, H. (2004). Complementary Therapies to Reduce Physiological Stress in Pregnancy. *Complementary Therapies in Nursing and Midwifery* 10(3), 162- 167.
- Uluslararası Diyabet Federasyonu. (2024) Erişim Linki: <https://idf.org/about-diabetes/diabetes-facts-figures/> Erişim Tarihi: 17.10.2024.
- Xavier, R. (2007). Facts on reflexology (foot massage). *The Nursing journal of India*, 98(1), 11-12.

Yodsirajinda, S., Piaseu, N., & Nicharajana, L. O. (2016). Effects of Foot Reflexology Integrated with Medical use on Hemoglobin A1c and Ankle Brachial Index in Older Adults with Type 2 Diabetes Mellitus. *The Bangkok Medical Journal*, 12, 21-21.

BİR KÜLTÜREL MİRAS ÖRNEĞİ OLARAK ARGUVAN TÜRKÜLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

Prof. Dr. Mustafa TALAS

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Özet:

Arguvan Türküleri Malatya’da varolan kültürel miras numunelerindedir. Bu sebeple de bu kültür unsurlarının araştırmaya tabi tutulması anlamlı olacaktır.

Bu çalışmada, Arguvan türkülerinin sosyolojik olarak analize tabi tutulması amaçlanmıştır. Bu türkülerin bir kültür ürünü olarak kaynağı niteliğindeki Arguvan İlçesinde var olan geleneklerin bir yansıması olarak değerlendirilmesi gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Küçük bir Amadolu İlçesinde yaratılan türkülerin ortaya çıkışını sağlayan nedenin Arguvan’daki kültür ve bu kültürün nesilden nesile intikali olduğu bu çalışma ile de tespit edilmiştir.

Çalışmada Arguvan ile ilgili dökümanlar nitel araştırma yöntemlerinden döküman analizi tekniği ile analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kültür, kültürel miras, Arguvan, türkü

Giriş: Amaç, Kapsam, Sınırlılıklar, Materyal ve Metod

Toplumsal yapıda önemli sözlü kültür verilerinden olan türküler bize sosyal yaşam ile ilgili bilgi sunmaktadır. Türküler, halkın ortak duygu, düşünce dünyasının ve hayat tarzının kültürel motiflerle kendi bağlamında söz ile dokunarak, ezgisel bir yapı içinde seslendirilmesiyle oluşan bir bütün (Akkuş-Akkuş, 2020:5909) olduğu için toplumsal yapı analizlerinde önemli veri kaynaklarından biri olurlar. Bunların yanı sıra, türküler, bir taraftan kültürün devamlılığını temin ederken, diğer taraftan toplumsal yapının sosyo-tarihsel, sosyo-kültürel ve coğrafik yapısını ortaya koyabilen yapıya sahiptir.

Malatya’nın Arguvan İlçesi insan kaynağı bakımından Oğuz Türklerinin çeşitli boylarının Alevi inanç anlayışını benimseyenlerinden oluşmaktadır. Bu yapıyı günlük yaşamda, inanç sistemlerinde, münasebet tarzlarında, yeme-içme kültüründe, düğünlerinde, masallarında, mitoslarında, efsanelerinde görebilmek mümkündür. Çünkü kültür nesilden nesile intikal ettirilen bir miras biçiminde kendini ortaya koymakta olduğundan bu böyledir.

Malatya’nın Arguvaa İlçesinin bütün kültürel yapı özellikleri arasında en fazla dikkat çeken ve öne çıkan özelliği türküleridir. Bu türkülerin önemli bir kısmını ağıtlar ve Alevi-Bektaşî nefesleri oluşturmaktadır. Ayrılık hasreti, gurbet türkülerini biçiminde varlığını ortaya koyduğu gibi, Arguvan türkülerinde halk inançları ve dileklerle bağlantılı anlayışlar da kendini ortaya koyabilmektedir. Bir bakıma Türk Müzik Kültürünün çeşitli formlarını insnalığa sunabilen yapı Arguvan türkülerinde mevcuttur.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm kültür, ikinci bölüm kültürel miras, üçüncü bölüm ise Arguvan Türkülerinin kültürel miras açısından değerlendirilmesi biçiminde tasarlanmıştır. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması modeli benimsenmiştir. Materyal olarak ise kütüphanedeki veri tabanları ve web ortamındaki veri tabanları tercih edilmiştir.

Bu aşamada çalışmanın ilk bahsi olan kültürün kavramsal olarak izahı yapılabilir.

1. Kültür:

Sosyolojik ve sosyal antropolojik olguların en başta gelenlerinden olan kültürün çok fazla tanımı yapılmıştır. Bu kadar çok tanımının yapılmasını işlek kavramlardan olmasına borçlu olan kültürün bütün tanımlarını öğrenebilme şansımız bulunmamaktadır. Ancak burada önemli bir kaç tanımını takdim etmemiz yeterli olacaktır.

Kültür bir milletin yaşama tarzı olarak ifade edilen bir kavramdır. Bu kavram sosyoloji, psikoloji, antropoloji, sosyal psikoloji, sosyal antropoloji ve siyaset bilimi gibi alanlar için anahtar kelime olma özelliğine sahiptir(Kağıtçıbaşı, 2007:29).

Kültür, sosyal hayatın her alanıyla yakından ilgilidir. Hayattaki maddi ve manevi bütün unsurlarla bağlantılı olan kültür Batı dillerinde “culture” olarak kullanılmaktadır. Kültürün Osmanlı Türkçesi’ndeki karşılığı “hars”tır. Günlük dilde kültür tabiri “eğitim” ile ilişkilendirilmektedir. Bu manada kültürlü insan demek eğitilmiş insan demektir Buna karşılık sosyolojik ve sosyal antropolojik bakımdan kültürlü yaklaşımı ilkel olsun modern olsun bütün toplumları ve insanları kapsamaktadır (Arslantürk – Amman, 2000:233).

Kültürün yapılar, teknikler, aletler, araçlar ve gereçler, yemekler, içecekler, elbiseler, giysiler vs. gibi somut örnekleri olduğu gibi, inançlar, değerler, düşünceler, bilgiler vs. gibi soyut numuneleri de bulunmaktadır. Birincilerine maddi kültür ya da medeniyet denirken, ikincilerine milli kültür ya da manevi kültür adı verilmektedir (Kurtkan Bilgiseven, 1986:15). Kültür, bu bakımdan hem insanlığın ortak malı olurken, hem de bir kültürü başkalarından farklı kılan meziyetlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Kültürün ne olup ne olmadığına yönelik bu izahatlardan sonra kültürün nesilden nesile intikali denilen kültürel mirası açıklayacağımız bölüme bu aşamda geçebilmemiz mümkündür.

2. Kültürel Miras:

Nesilden nesile intikal eden kültür olgusunu biz sosyologlar kültürel miras olarak ifade ederiz. Hem somut hem de soyut özelliklere sahip olan kültürel miras örnekleri, “*bir milleti millet yapan ve sözkonusu milletleri esaslı bir biçimde diğer milletlerden farklı ve özel kılan*” yönlerini ifade etmektedir.

Abidevi eserler, arkeolojik kalıntılar milletlerin bir coğrafyaya damga vuran somut kültürel miraslarıdır. İnançları, değerleri, masalları, mitosları, şiirleri, bilmeceleleri, deyişleri, şarkıları, türküleri, ninnileri vs. gibi somut olmayan kültürel miras örnekleri de varlığını sürdürmektedir. İçinde türkülerin de bulunduğu bu somut olmayan kültürel miras örnekleri, milli kültürün yansımalarıdır. Böyle olmasından dolayı, korunması, geliştirilmesi ve geleceğe aktarılması gereken bir yapıya sahiptirler.

Aynı insanların bireysel olarak atalarından mal varlıklarını miras almaları örneğinde olduğu gibi bireysel ve kollektif olarak kültürlerini ve kültürunsurlarını da miras almaları mümkündür. İşte bu duruma biz kültürel miras diyoruz. Sahip olunan kültür unsurlarının nesilden nesile intikali ile hem kültür varlığını sürdürmekte, hem de söz konusu kültürün sahip olduğu sosyo-kültürel sistem varlığını sürdürmektedir. O halde kültürel miras olgusu işlevsel bir hadiseyi anlatmaktadır.

Bu izahatlardan sonra bir kültürel miras örneği olarak Arguvan Türkülerini analiz edebilmek gereklidir.

3. Arguvan Türküleri ve Kültürel Miras:

Antropolojik olgulara göre analiz edildiğinde, Türkler, kendi ozanlarının kopuzlarından dökülen türküleri göç yolundaki farklı milletlerin müziği ile etkileşime sokarak olgunlaştırmış ve geliştirmiş olup özündeki ses fenomenini anonim özellikteki bir boyutla yüzyılların tecrübesi içinde geldikleri Anadolu'da yaşatmışlar ve günümüze kadar bu türkülerin gelmelerini sağlamışlardır (Aydoğdu-Şen, 2022:109). Toplumsal yapılar bir bütün olduğu için kültürü de bir bütün olarak bütün yönleriyle aktarmak ancak kültürel miras ile mümkün olabilmektedir. Bu kültürün içinde müzik de bulunmaktadır.

Kültürel miras örneklerinden olan türküler, hayatın içinden çıkmış yaşanmışlıkların ürünüdür. Türküler hayatın her yönünün yansıması olarak kendini ortaya koymaktadır (Emre, 2016:19-20). Bundan ötürü, türkülerde sevinçler, hüznler, acılar, kederler, dostluklar, düşmanlıklar, inançlar özlü anlatımlarla anlatılır. Normal düzyazı ifadelerinden daha kestirme ifadelerle gönül teline dokunarak ifade edilmek özelliği olan türküler, insanımızın duygularını anlatış biçimidir. Bir bakıma türküler kültür hafızasının mekanı olarak rol üstlenirler. İnsanlar bu hafıza mekanı sayesinde kültürlerini ve özellikle türkülerini sonraki nesillere aktarmayı temin etmektedir (Şahin, 2013:104). Anadolu ve Rumeli Coğrafyası, Azerbaycan merkezli olarak Kafkasya ve Büyük Türkistan diye parçaları olan Türk Dünyası Coğrafyası'nın kültürel bütünlüğünü en iyi şekilde sazlı ve kopuzlu türküler oluşturmaktadır.

Bu coğrafyanın küçük bir noktası olan Malatya'nın müzik kültürü, bu bütünlüğün yansıması olarak ifade edilebilir. Malatya'da hem eğlenceyi ve şenlikli müziği bulabilmek hem de acılı-kederli müzik kültürünü bulabilmek mümkündür. Malatya ili içinde küçük ve şirin bir ilçe var ki, adına ***Dünya Türkü Başkenti Arguvan*** denir. Arguvan türküleri (Haşhaş-İmik-Aydoğdu, 2015:104-105), Malatya türkülerinin neredeyse yüzde yetmişinden fazlasını oluşturur ve çok güçlü, özgün yapısıyla çok önemli kültürel miras olma özelliğini taşımaktadır. Türkiye'deki tek Türkü Festivalinin sahibi olan Arguvan, kültürü ve türkülerıyla ciddi bir araştırma konusunu hak eden bir yapıdadır.

Türk Aleviliğinin baskın örneklerini de sunan Arguvan türküleri (Dağdeviren, 2021:87), aslında, Türk Milli Kültürünün ortak değerleri arasında olarak Türk Milletinin ana sorunlarına vurgu yapan bir vafa sahiptir. Dinlemeden ve tanımadan insanlara yabancı gibi gelen bu müzik ezgileri, tanıyıp anladıktan sonra, bağımlılık yaratan özelliği uhdesinde barındırmaktadır.

Gönül telinden nağmelerin çok önemli yerel temsilcileri de bulunmaktadır. Bu temsilcilere müzikologlar ***kültürel aracı*** ifadesini kullanmaktadır. Bir bakıma bu kültürel miras taşıyıcıları kültürel kimlik oluşumunu temin eden önemli ve güçlü faktörler olarak öne çıkmaktadırlar (Bağcı,2019:1230-1231). Bir kısmı Rahmet-i Rahman'a ermiş olan bu ozanlar çok özgün karakterlidir. Sayısız anonim türkünün olduğu ve çok sayıda isimsiz kahramanlara da sahip olan Arguvan türküleri çok önemli bir kültürel zenginlik numunesidir. Önemli bir kısmını da anonim nitelikli Alevi-Bektaşî nefeslerinin, semahların teşkil ettiği Arguvan ezgileri ve deyişleri, yöreye has olan "***Nev-i şahsına münhasır Arguvan ağzı***"yla söylenmektedir. Göktañrı İnancı ile İslâmiyetin harmanlandığı kendine özgü inanç olarak kabul edilen Türk Aleviliğinin en özgün örnekleri bu türkülerle ifade edilmektedir. Pek çok araştırmaya konu olmuş olan Arguvan türkülerinin bu boyutlarıyla da araştırılmaya muhtaç olduğu söylenebilir.

Yerel halk ozanlarının yöresel ağzıyla söylenmiş olan türküleri Kırgızistan'da çok kolay anlaşıldığının canlı tanığı durumundayız. "***Yollar seni gide gide usandım***" türküsünü **Tanrı Dağı'nda** kımız satan köylü kadınlara söylediğimde, çok beğendiklerini ve çok iyi anladıklarını özenle vurgulamışlardı. Bu kültürel bağdan çok etkilendiğimi vurgulamak istiyorum.

Hem iletişimi kolaylaştıran, insanların kolayca anlaşılabilmelerini temin eden, hem de kültürümüzü her zerresiyle transfer eden türkülerimizin kıymetini daha iyi bilmeliyiz. Çocuklarımıza türkülerimizi öğretmeliyiz. Yeni eğilimlere uygun çalışmalarla da destekleyerek genç neslin türkülerle daha fazla barışık olmasını temin etmeliyiz. Saz üstadlarından dersler aldirarak, türkü materyallerinin yapımını gerçekleştiren insanlarımıza özel teşvikler geliştirerek yaşamasını ve aktarılmasını temin etmeliyiz.

Yeni dönemin modası olan kafelerde türküyü özendirmek, sunumunu yapanlara destek olmak, televizyonlarda sunum yapmalarına öncelik vermek, doğal ağzın bozulmamasına özen göstermek gibi sorumluluklarımız vardır.

Bazı önemli türkü üstadlarına sanat sokağında özel yerler temin edilmelidir ve buna **Büyükşehir Belediyesi** öncülük etmelidir. Ayrıca, **Malatya Büyükşehir Belediyesi**'nin ve Malatya **Valiliği'nin** Arguvan'daki Türkü Festivali'ne mali destek vermesi ve daha iyi tanıtılması konusunda da adımlar atılması gibi görev ve sorumlulukları da bulunmaktadır. Türküler önemli bir tanıtım aracıdır ve güçlü desteğe ihtiyacı bulunmaktadır. Hatta festivallerin tanıtım özelliği Türkiye'deki önemli şehirlere ve Türk Dünyasına yaygınlaştırılarak geliştirilmelidir.

Malatya'nın elinde çok önemli bir kültür hazinesi vardır. Bu hazinenin çok daha ciddi araştırmalarla desteklenmesi gereklidir. Bunun için, öncelikle, İnönü Üniversitesi'nde bir Arguvan Türküleri Araştırma Merkezinin kurulması çok gereklidir. Bunun adresinin İnönü Üniversitesi olmasının önemi müzik alanında daha güçlü akademik altyapısının varlığı ile ilgilidir. Bunun daha ötesinde bir öneri olarak şunu ifade etmek mümkündür: Malatya Valiliği, Malatya Büyükşehir Belediyesi, Arguvan Belediyesi, İnönü Üniversitesi, Turgut Özal Üniversitesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Malatya Ticaret ve Sanayi Odası, Malatya Ticaret Borsası gibi kurumların koordinasyonu ile bir Malatya Türkü Araştırma ve Uygulama Merkezi de daha uygun olabilir. Kendi bütçesi ve fonuyla türkülerin ve müzisyenlerin desteklendiği bir kuruluşun olması çok anlamlı olacaktır. Müziğin bu kadar güçlü olduğu bir şehirde müzisyenlerin kendi başına kalması çok ciddi bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Sonuçta her millete ait halk müziği vardır ancak her milletin türküsü yoktur. Türküler Türklere özgü kültür unsurlarıdır. Türküyü eğitim seviyesi bakımından her insan üretebilme şansına sahiptir. Bu bakımdan da türkünün farklı kategorik özelliği bulunmaktadır (Eroğlu, 2017:80).

Sonuç:

Malatya İlinin en önemli kültürel miras numenelerinden birinin Arguvan Türküleri olduğu açıktır. Sadece Malatya'da değil tüm Türkiye'de hatta Türk Dünyasında önemini farkında olunan türkülerin en anlaşılır ve halka kolay hitap edileni olan Arguvan Türkülerinin önemli bir Türk kültür Mirası olduğunu bütün alan uzmanları ifade etmektedir. Hatta daha ileri gidilerek şunları da söylemek anlamlı olacaktır: Arguvan Türkülerinin kapasitesinin Türkiye'de en önde olan yerlerden olduğunu da öne sürmek mümkündür.

Sonuç olarak kültürel mirasına önem verip, kültürünü aktaran devlet ve toplumlar ayakta kalırlar ancak bunu başaramayanlar yok olmaya mahkumdurlar. Anadolu'ya bakarsak, Anadolu, ölü kültür dolu. Biz de kültürümüze sahip çıkmazsak, bizim kültürümüzün de ölü kültürler arasına girmesi kaçınılmaz olacaktır.

Kültürel mirasın en tipik örneklerinden olan türkülerin Malatya Arguvan'daki biçimi özgün olması ve sözlü kültür geleneği ile nesilden nesile intikal ettirilmesiyle ayrıcalıklı bir konum elde etmiştir. Bu ayrıcalığın sürdürülebilirliği olması için aktarımın sözlü kültür taşıyıcılığının ötesine taşınması bir zorunluluktur. Yeni geliştirilen iletişim koşullarının önemli katkılarının olması gerçeğinden hareketle, türkülerin yeni nesil iletişim teknikleri ile de öğretilmesi anlamlı olacaktır. Bu kadar önemli bir kültür hazinesinin daha yerli yerinde araştırmalarla

desteklenmesi için İnönü Üniversitesi'nde bir Arguvan Türküleri Araştırma Merkezinin kurulması ve desteklenmesi anlamlı olacaktır. İnönü Üniversitesi olmasının anlamı müzik alanında daha güçlü akademik altyapının varlığı ile bağlantılıdır. Bütün kurumların koordinasyonu ile bir Türkü Araştırma ve Uygulama Merkezi de uygun olabilir. Kendi bütçesi ve fonuyla türkülerin ve müzisyenlerin desteklendiği bir kuruluşun olması çok anlamlı olacaktır.

Kaynaklar:

- Akkuş, Ü. – Akkuş, G. (2020). “Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında arguvan Türkülerinin İçerik Analizi”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Yıl:11, Cilt:18, Sayı:42, s.5909-5941.
- Arslantürk, Z. – Amman, T. (2000). *Sosyoloji*, Kaknüs Yay., İstanbul.
- Aydoğdu, C. – Şen, M. E. (2022). “Akademik Literatür Bağlamında Arguvan Müziği”, *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, Volume/Cilt: 8 No/Sayı: 1, s.108-116.
- Bağı, R. (2019). “Geleneğin Sürekliliği ve Kültürel Mirasın Aktarımında Niğde Düğünleri ve Müzisyenler”, *OPUS Uluslararası*
- Emre, İ. (2016). “Türküler ve Hayat”, Türk Dil Kurumu, https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/4_%C4%B0smet%20EMRE%20%20_%20T%C3%BCrk%C3%BCIer%20ve%20Hayat.pdf, Erişim Tarihi:11.12.2024.
- Dağdeviren, M. (2021). “Arguvan Yöresi Halk Müziği Eserlerinde Usul, Metrik Yapı ve Düzüm Sistemleri”, *Sanat ve İnsan Dergisi*, Sayı:5(1), s.86-100.
- Eroğlu, T. (2017). “Türkü Nedir?”, *Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)* Yıl: 3, Sayı:7, Mart 2017, s. 78-91
- Haşhaş, S.-İmik, Ü.-Aydoğdu, C. (2015). “Malatya/Arguvan Halk Müziği Kültürü Üzerine Bir Araştırma”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı:7, s.101-213
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (2007). *Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, 3. Baskı, Evrim Yayınları, İstanbul.
- Kurtkan Bilgiseven, A. (1986). *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Şahin, V. (2013). “Kültürel Bellek Mekânı Olarak Türküler”, *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri (22-25 Ekim 2021)*, Editör: Kadir Pürlü, Sivas, s.103-112.

IN PURSUIT OF RHYTHM AND BALANCE: THE AESTHETICS OF ART AND ARCHITECTURE

RİTİM VE DENGİNİN İZİNDE: SANAT VE MİMARİ ESTETİĞİ

Öğr. Gör Müzeyyen AKSÖZ ŞEN

Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Tasarım Bölümü;

ORCID: 0000-0003-4735-0158

Özet

Bu çalışma, sanat ve mimaride ritim ve denge kavramlarını inceleyerek, bu unsurların estetik deneyime olan katkılarını ve izleyici üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Ritim, eserlerde tekrarlayan unsurların düzenli yerleştirilmesiyle görsel bir akış yaratırken, denge, unsurların uyum içinde düzenlenmesiyle görsel ve duygusal bir bütünlük sağlar. Vincent Van Gogh, İbrahim Çallı, Wassily Kandinsky gibi sanatçıların eserleri ve Mimar Sinan, Antoni Gaudí, Frank Lloyd Wright gibi mimarların yapıları üzerinden ritim ve denge kavramlarının sanatsal ve mimari bağlamdaki önemi vurgulanmıştır. Çalışma, bu estetik unsurların tarihsel, kültürel ve işlevsel bağlamdaki rolünü ele alarak, izleyici ile eser arasında duygusal bir bağ kurulmasını nasıl sağladığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ritim, Denge, Sanat, Mimari, Estetik

Abstract

This study aims to examine the concepts of rhythm and balance in art and architecture, exploring their contribution to aesthetic experience and their impact on the audience. Rhythm creates a visual flow through the regular placement of repetitive elements in works, while balance ensures visual and emotional harmony through the arrangement of elements. The importance of rhythm and balance in artistic and architectural contexts is emphasized through the works of artists such as Vincent van Gogh, İbrahim Çallı, and Wassily Kandinsky, as well as the structures of architects like Mimar Sinan, Antoni Gaudí, and Frank Lloyd Wright. The study highlights how these aesthetic elements function in historical, cultural, and functional contexts, strengthening the emotional connection between the audience and the work.

Key Words: Rhythm, Balance, Art, Architecture, Aesthetics

1.GİRİŞ

Sanat ve mimarlık, insanlık tarihinin de en önemli ifade biçimleri arasında yer almakta olup, insanoğlunun gelişim serüveninde ilerleme kaydetmiş ve estetik değerlerin oluşturulması ve nesilden nesillere aktarılması açısından merkezi bir rol oynamaktadır (Boztaş & Düz, 2013).

Estetik, güzellik kavramı yapıtın eserin uyumu ve duygusal etkilenmeyi sağlamasıyla ilgilidir. Bu bağlamda, ritim ve denge, sanat eserlerinin ve mimari yapıların estetik kalitesini belirlemede kritik öneme sahiptir.

Ritim, tekrarlayan unsurların düzenli bir biçimde yerleştirilmesiyle meydana gelen görsel veya işitsel akışı ifade ederken, denge ise unsurların karşılıklı uyumu ve görsel ağırlık dağılımıyla sağlanan istikrarı ifade eder (Dağlı, 2022). Müzikal bir bestede notaların birbiriyle ritimsel uyumu önemliyse sanatsal bir eserde ya da yapıtta ritimsel bir denge de tasarlanması önemlidir. Sanat ve mimarlıkta ritim ve denge, hem izleyicinin algısını yönlendirmek hem de eserin genel bütünlüğünü sağlamak amacıyla kullanılır. Örneğin, resimlerde tekrar eden birimler tasarım elemanların uyumlu kullanımı ritmik bir denge oluştururken, yapısal denge, bir mimari bir yapıyı n simetrik ya da asimetrik denge unsurları kullanılarak estetik bir bütünlük sağlar (Kuran, 1987).

Ritim ve denge kavramları, varoluş sürecinde farklı kültürlerde ve dönemlerde sürekli gelişmiştir. İnsanoğlu yaşam alanı içinde etkileşimde oldu her nesne ve durumda farklı Şekillerde yorumlanmış ve uygulanmıştır. Antik Yunan'dan Rönesans'a, Barok'tan Modernizme kadar uzanan süreçte, sanatçılar ve mimarlar bu iki estetik unsuru ustalıkla kullanarak eserlerine kullanmışlar ve yüzyıllarca önemini kaybetmeyen eserler üretmişlerdir. Eserlerine derinlik ve anlam katmışlardır (Kandinsky, 1923). Bu alışma, ritim ve denge kavramlarının sanat ve mimaride nasıl kullanıldığını inceleyerek, bu unsurların estetik deneyimi nasıl zenginleştirdiğini ve izleyici ile eser arasındaki duygusal bağı nasıl güçlendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın amacı, ritim ve dengeyi sanat ve mimari eserlerdeki işlevlerini ve etkilerini analiz edip bu kavramların tarihsel, kültürel ve işlevsel bağlamlarda nasıl evrildiğini ve farklı sanatçı ve mimarlar tarafından nasıl yorumlandığını göstermektir. Bu bağlamda, Vincent van Gogh'un Yıldızlı Gece, İbrahim allı'nın Mavi Vazoda Gller, Wassily Kandinsky'nin Composition VIII eserleri ile Mimar Sinan'ın Süleymaniye Camii, Antoni Gaudı'nın Sagrada Familia ve Frank Lloyd Wright'ın Fallingwater yapıları incelenerek, ritim ve denge unsurlarının sanatsal ve mimari bağlamdaki uygulamaları detaylandırılacaktır.

Bu çalışmanın yapısı, öncelikle ritim ve denge kavramlarının sanat ve mimarideki genel tanımlarını ve önemini ele alan bir literatür taraması ile başlayacak, ardından seçilen eserlerin analizine geçilecektir. Son olarak, bulguların genel bir değerlendirmesi ve sonuçları sunulacaktır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, sanat ve mimaride ritim ve denge kavramlarının incelenmesi için nitel bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Literatür taraması, görsel analiz ve karşılaştırmalı inceleme gibi yöntemler kullanılarak sanatsal ve mimari eserler değerlendirilmiştir. Sanat eserlerinde, özellikle Vincent van Gogh'un Yıldızlı Gece (1889), İbrahim allı'nın Mavi Vazoda Gller ve Wassily Kandinsky'nin Composition VIII (1923) eserleri analiz edilmiştir. Mimari alanda ise Mimar Sinan'ın Süleymaniye ve Selimiye camileri, Antoni Gaudı'nın Sagrada Familia ve Frank

Lloyd Wright'ın Fallingwater yapıları ele alınmıştır. Bu eserler, ritim ve denge unsurlarının tarihsel, kültürel ve estetik bağlamda nasıl uygulandığını göstermek amacıyla seçilmiştir (Boztaş & Düz, 2013).

3. BULGULAR

3.1. Sanatta Ritim ve Denge

Şekil 1'de Vincent Van Gogh'un Yıldızlı Gece eserinin görseli yer almaktadır.

Yapılan analizler, ritim ve dengenin sanat eserlerinde izleyiciye güçlü bir görsel ve duygusal deneyim sunduğunu ortaya koymuştur. Van Gogh'un Yıldızlı Gece eserinde gökyüzündeki dalgalı çizgiler ritim, hareketli fırça darbeleriyle renklerin dengeli uyumu yıldızların ve gökyüzünün dinamik hareketleriyle oluşturulurken, denge bu unsurların düzenlenmesiyle sağlanmıştır izleyiciye sürekli bir hareket ve akış hissi verir (Van Gogh, 1889). Selvi ağacı, eserin hareketli gökyüzüne karşın bir sabitlik unsuru olarak yer alır ve e denge unsuru haline gelir. Yıldızların tekrarlayan motifleri ve parlak renkleri, hareketli bir şekilde birleştirilerek odak noktaları yaratarak görsel bir uyum oluşturur (Smith, 2020). Van Gogh, sarı ve mavinin kullanımını sıcak ve soğuk renk kontrastlığını eserde etkili şekilde kullanarak bütünlüğü sağlar.

Şekil 1. Vincent van Gogh'un Yıldızlı Gece eseri. Kaynak: Museum of Modern Art, New York, NY, ABD. Erişim adresi: <https://artucky.com/blogs/blog/vincent-van-goghun-yildizli-gece>

Şekil 2'de İbrahim Çallı'nın Mavi Vazoda Güller eserinin görseli yer almaktadır.

İbrahim Çallı'nın Mavi Vazoda Güller eserinde ise renklerin armonik bir uyumla ve çiçek düzeninin tekrarıyla ritim sağlanmıştır (Çelik, 2018). Mavi vazonun derin rengi, güllerin canlı renkleriyle kontrast oluşturur. Renklerin tekrarı, eserde ritmik bir denge sağlar ve görsel bir uyum yaratır. Mavi tonlarının yoğun kullanımı ve çiçeklerin düzenli yerleşimi, esere huzur ve denge katmaktadır (Çelik, 2018).

Şekil 2. İbrahim Çallı'nın Mavi Vazoda Güller eseri. Kaynak: Mavi vazoda güller . İstanbul Sanat Evi. Erişim adresi: <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-c2/calli-ibrahim/ibrahim-calli-mavi-vazoda-guller>

Şekil 3'de Wassily Kandinsky'nin Composition VIII eserinin görseli yer almaktadır.

Wassily Kandinsky'nin Composition VIII eseri, soyut geometrik formlar ve renklerle ritmik bir düzen sunarken, dengeli bir kompozisyon ortaya koymuştur (Kandinsky, 1923).g Kandinsky'nin eserlerinde, geometrik formların tekrarı, kompozisyon üzerinde dengeli dağılımı asimetrik dengenin kurgusu ve renklerin ve şekillerin uyumlu bir şekilde tekrarlanması, izleyiciye estetik bir denge ve ritim hissi verir (Brown, 2019).

Şekil 3. Wassily Kandinsky'nin Composition VIII eseri. Kaynak: Solomon R. Guggenheim Museum, New York, NY, ABD. Erişim adresi: <https://www.guggenheim.org/artwork/1924>

3.1.2. Ritim ve Denge İlişkisi

Ritim ve denge, sanat eserlerinde birbirini tamamlayan iki temel unsurdur. Sanat eserinin soyut ya da somut olarak üretilmesi yâda farklı biçim, şekil, türlerde üretilmesi fark etmeksizin ritim ve denge her türlü sanat eserinde aranan önemli kriterlerdendir. Ritim, izleyicinin gözünü bir noktadan diğerine yönlendirirken, denge eserin genel kompozisyonuna uyum ve bütünlük

kazandırır (Boztaş & Düz, 2013). Bu iki kavramın birlikte kullanımı, eserin hem hareketli hem de sürekliliği sağlayan yapıya sahip olmasını sağlar (Dağlı, 2022). Örneğin, Van Gogh'un Yıldızlı Gece eserinde ritmik hareketler ve dengeli bir kompozisyon, eserin dramatik ve duygusal etkisini artırmaktadır (Johnson, 2021).dengeyle sağladığı kompozisyon bütünlüğü ritimle sağladığı derinlik izleyiciyi içsel bir yolculuğa çıkarır.

3.1.3 Ritim ve Dengeyi Güçlendiren Teknikler

Sanatçılar, ritim ve dengeyi güçlendirmek için çeşitli teknikler kullanmaktadırlar. Bunlar arasında tekrar, simetrik, asimetrik denge, renk uyumu, ahenge, ton kontrastlık, oran, orantı ve diğer tasarım prensipleri ve elemanları doğru ve etkili kullanımıyla sanatsal bir kompozisyonda denge ritmi sağlar. Kompozisyon düzenlemeleri için bize aracı olur (Kandinsky, 1923). Tekrarlama, belirli unsurların eserde düzenli olarak kullanılmasıyla ritim yaratırken, simetri denge sağlar (Lee, 2017). İbrahim Çallı'nın Mavi Vazoda Güller eserinde ise sıcak renklerin Mavi vazo ile kontrastlığı kompozisyonda dağılımı, çiçeklerin dengeli tekrarıyla ritim sağlanmıştır. Renk uyumunu sağlayabilmek tasarımda izleyicinin gözünü rahatlatan ve eserin bütünlüğünü sağlayan bir etki yaratır (Adams, 2019). Kandinsky'nin soyut eserlerinde renklerin ve şekillerin uyumlu bir şekilde tekrarlanması, ritmik ve dengeli bir kompozisyon oluşturur (Brown, 2020). Wassily Kandinsky'nin Composition VIII eserinde kullanılan renkler, hareketi ve formların kompozisyondaki asimetrik dağılımını dengeleyerek izleyicide heyecan verici bir duygu hissiyatı yaratmaktadır. Öte yandan, Vincent Van Gogh'un Yıldızlı Gece eserinde kullanılan renkler, izleyicinin kulağına fısıldayan bir müzikal ritim oluşturarak resme sürükleyici bir derinlik katar.

Bu üç eser, tasarım prensip elemanlarını farklı formlarda ve renklerde duygusal etkiyi farklı şekillerde ritim ve dengenin gücünü ortaya koyarak sanatın evrensel dilini güçlendirmektedir. Kandinsky'nin dinamik ifadesi, Van Gogh'un melodik ritmi ve Çallı'nın huzur veren düzenlemesi, izleyicide farklı duygusal tepkiler uyandırarak sanatın çok yönlü doğasını sergilemektedir. Her biri, izleyiciyi farklı bir deneyime davet ederek sanatın çeşitliliğini ve derinliğini vurgulamaktadır.

3.2. Mimari Ritim ve Denge

Tasarımı oluşturan elemanlar ve prensipler, yalnızca sanat eseri tasarlamakla kalmayıp, mimaride bir yapının tasarımında da dikkate alınması gereken unsurlardır. Mimari eserler incelendiğinde, ritim ve dengenin yapının hem estetik hem de işlevsel özelliklerini desteklediği görülmektedir. Mimar Sinan'ın Süleymaniye Camii'nde bu iki unsur, mimari tasarımın temel taşları olarak öne çıkmaktadır.

Şekil 4'de Mimar Sinan'ın Süleymaniye Camii yapısının görseli yer almaktadır

Süleymaniye Camii'nde, büyük kubbenin yanındaki yarım kubbelerle denge sağlanmış; pencerelerin düzenli tekrarı ile ritim oluşturulmuştur (Kuran, 1987). Merkezi kubbenin etrafındaki yarım kubbeler, esere görsel bir denge kazandırırken, pencerelerin düzenli yerleşimi

ritmik bir akış yaratmakta ve eserin çekiciliğini artırmaktadır (Çelik, 2018). Pencereleler, aynı zamanda doğal ışığın iç mekâna dağılmasına yardımcı olur.

Şekil 4. Mimar Sinan'ın Süleymaniye Camii yapısı. Kaynak: Mimar, Süleymaniye Camii,[Yapı]. Erişim adresi: <https://sergi.mim.org/su-cami/>

Şekil 5'de Antoni Gaudí'nin Sagrada Familia bazilikasının görseli yer almaktadır.

Antoni Gaudí'nin Sagrada Familia bazilikasında organik formlar ve pencerelerin ritmik düzeni, yapının modern estetik anlayışını yansıtmaktadır (Gaudí, 1882). Gaudí'nin eseri, doğal formların tekrarı ve geometrik düzenlemelerle ritim ve dengeyi harmanlamaktadır (Thompson, 2020).Sagrada Familia'nın mimarisinde, doğa ilham kaynağıdır. Doğadan esinlenen formlarla yapının iç cebesinde ve dış cebesinde bütünlük sağlamıştır. Doğanın dinamik ritmi ziyaretçiye iç mekânda ve dış mekânda kendini hissettirmektedir. Yapının pencereleri, düzenli ve ritmik bir şekilde konumlandırılmış olup, doğal ışığın iç mekâna taşır ve ziyaretçilere ruhsal deneyimler yaşatır.

Pencerelerin ritmik düzeni, iç mekânda doğal ışığın değişen tonlarıyla etkileşimde bulunarak görsel bir deneyim sunar. Gaudí, pencerelerin konumunu ve boyutunu, hem estetik hem de işlevsel bir denge sağlamak amacıyla tasarlamıştır. Bu tasarım, iç mekânın akustiği ve görsel algısı üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır.

Şekil 5. Gaudí, A. (1882). Sagrada Família [Basilika]. / Kaynak: Arkitektuel. Erişim adresi: <https://www.arkitektuel.com/la-sagrada-familia>

Şekil 6'da Frank Lloyd Wright'ın Fallingwater yapısının görseli yer almaktadır.

Frank Lloyd Wright'ın Fallingwater yapısında ise doğa ile yapının uyumu, asimetrik denge ve ritimle bütünleştirilmiştir (Wright, 1935). Fallingwater, doğayla iç içe geçmiş yapısı ve asimetrik düzenlemeleriyle modern mimaride ritim ve denge kullanımının başarılı bir örneğini sunmaktadır (Martínez, 2018).Doğa ile yapının essiz harmonisi asimetrik denge ve ritimle birleştirerek estetik yönde kuvvetli bir mimari yapıya dönüşmektedir(Wright, 1935). Yapının bir şelale üzerine kurulumu doğayı bozmadan uyumlu bir denge kurarken asimetrik düzenlemeleri mekâna dinamik bir görünüm kazandırmaktadır. Wright, katları doğal eğimlere göre yerleştirerek, ziyaretçilerin doğayla bağ kurmasını sağlamıştır.

Yapının dış cephesinde kullanılan doğal malzemelerle çevre ile uyumlu bir denge sağlarken, pencerelerin yapıdaki konumu da gün ışığının mekânla buluşturarak doğal bir ritmi oluşturmuştur. Aynı zamanda günün her anı mekânla bütünleşen suyun varlığı tasarıma dengeye yön verir. Ziyaretçilerin doğanın sesleriyle bütünleşmesini sağlar. Bu durum, iç mekânda sürekli değişen bir atmosfer yaratır. S Fallingwater, ritim ve denge kullanımıyla insan ve doğa arasındaki ilişkiyi derinleştiren önemli bir yapıdır.

Şekil 6: Wright, F. L. (1935). Fallingwater Kaynak: Mimarhane. Erişim adresi: <https://www.mimarhane.org/frank-lloyd-wright-ve-fallingwater-house>

2.2.1. Mimari Ritim Türleri

Mimarlıkta ritim, farklı türlerde ortaya çıkabilir. Bunlar arasında tekrarlayan yapısal unsurlar, pencerelerin düzenli yerleşimi, kolon dizilişleri ve motiflerin tekrarı bulunur (Lee, 2017). Simetrik ritim, yapının her iki yanının birbirine aynen benzer şekilde düzenlenmesiyle oluşurken, asimetric ritim daha dinamik ve özgün tasarımlar ortaya çıkarır (Thompson, 2020). Gaudí'nin Sagrada Familia bazilikasında simetrik ritim, mimarın dini ve estetik vizyonunu yansıtırken, Fallingwater'da asimetric ritim, doğayla bütünleşik yapının özgünlüğünü vurgular (Martínez, 2018).

2.2.2. Denge Türleri ve Uygulamaları

Mimarlıkta denge, genellikle simetrik ve asimetric olmak üzere ikiye ayrılır. Simetrik denge, yapının merkezinden eşit şekilde dağılan unsurlarla sağlanırken, asimetric denge farklı boyut ve şekillerin uyumlu bir şekilde düzenlenmesiyle elde edilir (Adams, 2019). Simetrik denge, klasik ve geleneksel mimaride yaygın olarak kullanılırken, asimetric denge modern ve çağdaş mimaride daha sık tercih edilmektedir (Adams, 2019). Mimar Sinan'ın camilerinde simetrik denge, yapının görsel uyumunu ve duruşunu sağlar (Kuran, 1987). Öte yandan, Wright'ın Fallingwater yapısında asimetric denge, doğanın düzensizliği ile mimari tasarım arasındaki uyumu vurgular (Wright, 1935). Bu yapı, doğayla bütünleşme ve çevresine duyarlılık açısından önemli bir örnektir. Asimetric denge, günümüzde mimarlıkta yenilikçi ve özgün tasarımlar için bir araç olarak kullanılmaktadır. Ritim ve dengeyi, Antoni Gaudí'nin tasarımında, organik formlar ve ritmik tekrarlar, yapının hem görsel hem de yapısal dengesini sağlarken, izleyiciyi etkileyen bir deneyim sunar. Bu tür bir yaklaşım, mimarlığın sadece bir yapı değil, aynı zamanda bir sanat formu olduğunu da gösterir. Sagrada Familia'nın mimari dilinin temel yapısı olarak tanımlayabiliriz. (Thompson, 2020).

2.2.3. Ritim ve Dengenin İşlevsel Rolü

Ritim ve denge, mimarlıkta sadece estetik bir işlev görmekle kalmaz, aynı zamanda yapının işlevselliğini de artırır (Smith, 2021). Düzenli ritim, yapının okunabilirliğini ve estetik çekiciliğini artırırken, denge yapının sağlamlığını ve dayanıklılığını destekler (Brown, 2020). Süleymaniye Camii'nde ritmik pencereler, doğal ışığın iç mekânlara dengeli bir şekilde

dağılmasını sağlar (Kuran, 1987). Süleymaniye Camii ziyaretçilere ferah bir atmosfer sunan bu yapısı, dış mekândan iç mekâna geçişte hazırlık safhasını başlatır. Yapıda tasarlanan tüm unsurlar bir amaca hizmet ederken, aynı zamanda estetik bir görsel şölen sunmaktadır. Caminin içindeki ibadet deneyimi, ritmin mekânın yapısında can bulmasıyla akustik dengeyi bire bir deneyimleme imkânı sağlar. Mekânda ki ritim ve denge, yalnızca görsel bir unsur değil, aynı zamanda ruhsal bir deneyim de yaratır; mekânın akışı, insanın ruhuna dokunan bir melodi gibi hissedilir.

Sagrada Familia'da organik formlar ve ritmik düzenlemeler, hem yapısal bütünlüğü hem de estetik uyumu destekler (Gaudí, 1882). Antoni Gaudí, yapının her bir parçasını doğanın ritmini yansıtan bir melodi olarak düşünmüş ve bu melodi, yapının genel yapısında bir bütünlük oluşturmuştur. Ziyaretçiler, bu ritmik akış içinde kendilerini kaybederken ruhsal bir huzur bulmaktadır.

Benzer şekilde, Wright'ın Fallingwater yapısında da doğayla bütünleşik ritim ve denge, yapının çevresiyle uyum içinde olmasını sağlayarak fonksiyonel bir estetik sunar (Wright, 1935). Mekânın doğanın bir parçası gibi tasarlanması, ziyaretçilere insanoğlunun doğanın özünde olduğunu hatırlatmaktadır.

2.2.4. Ritim ve Dengeyi Güçlendiren Mimari Teknikler

Mimarlar, ritim ve dengeyi güçlendirmek için çeşitli teknikler kullanmaktadırlar. Bunlar arasında tekrar eden geometrik formlar, simetrik düzenlemeler, renk uyumu ve malzeme seçimi yer alır (Lee, 2017). Tekrarlayan geometrik formlar, yapıya ritmik bir akış sağlar ve dengeyi destekler (Thompson, 2020). Simetrik düzenlemeler, yapının merkezi noktasını vurgular ve görsel denge yaratır (Martínez, 2018). Renk uyumu ve malzeme seçimi ise yapının estetik çekiciliğini artırırken, ritmik ve dengeli bir görünüm sağlar (Adams, 2019). Gaudí'nin organik formları ve sinematik geometrik desenleri, Sagrada Familia'da ritim ve dengeyi güçlendiren önemli unsurlardır (Brown, 2020). Pencerelerin ritmik düzeni, iç mekânda doğal ışığın değişen tonlarıyla etkileşimde bulunarak görsel bir deneyim sunar. Gaudí, pencerelerin konumunu ve boyutunu, hem estetik hem de işlevsel bir denge sağlamak amacıyla tasarlamıştır. Bu tasarım, iç mekânın akustiği ve görsel algısı üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Mimar Sinan'ın Süleymaniye Camii de ritmik çalışmalarla etkileyici bir şekilde sergileyen tarihi eserlerdendir. Süleymaniye Camii'nde simetrik ritim, özellikle kubbelerin ve minarelerin düzenlendiğinde görülür. Ana kubbe ile yan kubbelerin düzeni, yapısının hem uyumu hem de güçlü kazanç sağlar. Ayrıca iç mekândaki sütunların düzenli yerleşimi ve pencerelerin tekrarı, gözle görülür bir ritim duygusu yaratır. Mimar Sinan'ın tasarımındaki bu ritmik düzen, dini mekânın sakin ve ilahi sıcaklığını pekiştirirken, Osmanlı mimarisinin klasik tarihinin kendine özgü zarif bir yürüyüş de temsil eder (Necipoğlu, G. 2005).

4.SONUÇ

Sanat ve mimaride ritim ve denge, estetik deneyimin temel taşları olarak hem görsel hem de duygusal algıyı derinleştirir (Boztaş & Düz, 2013). Çalışmanın bulguları, ritim ve denge kavramlarının sanatsal ve mimari eserlerde farklı biçimlerde uygulandığını ve izleyicinin eserle

olan etkileşimini önemli ölçüde güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Sanat eserlerinde ritim, tekrarlayan unsurların düzenli kullanımıyla görsel bir akış sağlarken; denge, eserin genel kompozisyonuna uyum ve bütünlük kazandırmaktadır. Örneğin, Vincent Van Gogh'un Yıldızlı Gece adlı eseri yıldızların, gökyüzünün hareketli bir ritimsel ifadeyle tasviri dengeyi saylamış aynı zamanda kurguladığı ritim ve bütüncül dengeyle izleyici farklı bir boyutta tasarımın dünyasında buluşturmuştur. İbrahim Çallı'nın Mavi Vazoda Güller eserinde ise renklerin armonik bir uyumla tekrarlı dengeyi sağlamış ve sıcak rengin soğuk renkle kontrast dengesi izleyicide umut verici bir mutluluk duygusuna dönüşmüştür. Benzer şekilde, izleyiciye hareket ve enerji duygusunu yansıtan Wassily Kandinsky'nin Composition VIII eseri, geometrik şekillerin ve renklerin hareketi ile kontrast oluşturarak asimetrik dengede ritmik bir düzen oluşturmuştur. Mimari eserlerde ritim ve denge, yapının hem estetik aynı zamanda işlevsel yönlerini tasarım aşamasından itibaren bütüncül olarak bir ifade edilerek her aşamasına yansıtılır. Mimar Sinan'ın Süleymaniye Camii'nde büyük kubbenin yanındaki yarım kubbelerle sağlanan denge ve düzenli pencereler, ritmin akustik tasarımda hayat bulması yapının bütünlüğünü ve mekânını ziyaretçilerini dış mekândan ruhsal olarak hazırlayan derinliğine katkı sağlamıştır. Antoni Gaudí'nin Sagrada Familia bazilikasında, organik formların ve pencerelerin düzenli tekrarı, hareketli yapısı dinamik bir ritimle ifadesini sağlamıştır ve organik malzemelerin mistik bir ifadeyle birleşimi malzemenin tasarıma ve ziyaretçi mekânda kendini zaman yolculuğunda bulmuş gibi hissettirmektedir. Frank Lloyd Wright'ın Fallingwater adlı yapısında ise doğa ile yapı asimetrik denge ve ritmin aracılığıyla modern bir yorumu olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, ritim ve denge, sanat ve mimaride sadece estetik unsurlar olarak değil, aynı zamanda izleyicinin doğa ile bütünlüşmüş yapıdaki kurgusu insan doğa bağıını güçlendiren önemli araçlar olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, sanat ve mimari ritim ve denge, estetik deneyimin temel sanatlarında görsel inceleme ve uyumun korunmasında önemli bir rol oynar. Ritim, tekrarlayan unsurların düzenli kullanımıyla birleştirilmiş bir dinamizm ve akıcılık katarak, denge, bu unsurların uyumlu bir şekilde bir araya getirilmesiyle öğelerin görsel ve duygusal bütünlüğünü güçlendirir. Çalışma, bu kavramların tarihsel, kültürel ve işlevsel bağlamlarda ne denli kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulayarak, sanat ve mimarideki rollerini pekiştirmiştir.

5.KAYNAKÇALAR

Adams, K. (2019). Dynamic balance in modern architectural design. *Journal of Architectural Theory*, 6(2), 67–85.

Brown, L. (2019). Rhythm and balance in Kandinsky's abstract works. *Abstract Art Review*, 7(1), 33–48.

Brown, L. (2020). Structural harmony: Rhythm and balance in building design. *Engineering and Architecture Review*, 8(3), 40–55.

Çallı, İ. (t.y.). *Mavi Vazoda Güller* [Resim]. İstanbul Sanat Evi. Erişim adresi: <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-c2/calli-ibrahim/ibrahim-calli-mavi-vazoda-guller>

Çelik, M. (2018). İbrahim Çallı'nın renk ve doku kullanımı. *Modern Sanat Dergisi*, 5(2), 89–102.

Dağlı, T. (2022). Simetrik ve asimetrik denge bağlamında oluşturulan sanatsal dil. *Otuzyedi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 71–89.

Gaudí, A. (1882). *Sagrada Familia* [Basilica]. Barcelona, İspanya. Erişim adresi: <https://www.arkitektuel.com/la-sagrada-familia/>

Gülru Necipoğlu. (2005). *Mimar Sinan: The Grand Architect of the Ottoman Empire*. Princeton University Press.

Johnson, M. (2021). The interplay of rhythm and balance in visual arts. *Art Theory Quarterly*, 14(4), 112–130.

Kandinsky, W. (1923). *Composition VIII* [Painting]. Solomon R. Guggenheim Museum, New York, NY, ABD. Erişim adresi: <https://www.tablohane.com/blog/wassily-kandinsky-composition-viii-tablosu-1159>

Kuran, A. (1987). *Mimar Sinan: Hayatı ve eserleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Lee, S. (2017). Symmetry and asymmetry in modern architecture. *Architectural Studies Journal*, 9(2), 58–75.

Martínez, P. (2018). Balancing act: Symmetry and asymmetry in contemporary architecture. *Design Perspectives*, 11(3), 95–110.

Mimar. (t.y.). *Süleymaniye Camii* [Yapı]. Erişim adresi: <https://sergi.mim.org/su-cami/>

Smith, J. (2020). Van Gogh's use of rhythm and balance in *The Starry Night*. *Journal of Art Studies*, 12(3), 45–60.

Thompson, R. (2020). Organic forms and rhythmic balance in Gaudí's designs. *Barcelona Architectural Review*, 3(1), 22–40.

Wright, F. L. (1935). *Fallingwater* [Yapı]. Pennsylvania, ABD. Erişim adresi: <https://www.mimarhane.org/frank-lloyd-wright-ve-fallingwater-house-2/>

Van Gogh, V. (1889). *Yıldızlı Gece* [Resim]. Museum of Modern Art, New York, NY, ABD. Erişim adresi: <https://artucky.com/blogs/blog/vincent-van-goghun-yildizli-gece>

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanlığı
Görsel İletişim Tasarımı Bölümü Başkanlığı

Sayı : 79885059-903.07.02-325909
Konu : Görevlendirme (Doç. Dr. Seçil KARTOPU)

MİMARLIK VE GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : Ases Kongre Organizasyon Yayıncılık LTD. ŞTİ.'nin 22.11.2024 tarihli başvurusu.

Bölüm Başkanlığımız öğretim üyelerinden Doç. Dr. Seçil KARTOPU'nun, Ases Kongre Organizasyon Yayıncılık LTD. ŞTİ. bünyesinde faaliyet gösteren Arceng Akademi'nin 06-08 Aralık 2024 tarihleri arasında Ankara'da düzenleyeceği II. Uluslararası Ankara Bilimsel Araştırmalar Kongresinin Düzenleme Kuruluna akademisyen temsilcisi olarak görevlendirilmesi bölümümüzce uygundur.

Bilgilerini ve gereğini arz ederim.

Doç. Dr. Ahmet Musa KOÇ
Bölüm Başkanı

18.12.2024

ISBN: 978-625-97514-1-2

ARCENG PUBLICATIONS – 2024©